

PROCEEDINGS BOOK

KARADENİZ 9. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Issued: 15. 07. 2022

ISBN : 978-625-8151-17-6

*KARADENİZ 9TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON
APPLIED SCIENCES
JUNE 25- 26, 2022
ARTVIN*

CONGRESS ORGANIZING BOARD

- Head of Organizing Board:** Dr Gültekin Gürçay
Head of Organizing Board : Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Head of Organizing Board: Doç.F.ü.f.d., İradə Kərimova
Head of Organizing Board: Aynurə Əliyeva
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu
Organizing Committee Member: Editor of the USE Journal
Organizing Committee Member: Editor of the EuroAsia Journal
Organizing Committee Member: Editor of UBAK Publishing house.

*All rights of this book belong to UBAK Publishing house.
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
UBAK Publications – 2022 ©*

Issued: 15.07.2022

ISBN: 978-625-8151-15-2

CONGRESS ID

KARADENİZ 9TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

DATE – PLACE

JUNE 25- 26, 2022

ARTVIN

ORGANIZATION

UBAK International Sciences Academy

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey –India- Iran- Egypt – Amman- Tunisia – Germany- Morocco- Kuwait-
Indonesia- Iraq- Malaysia – Sweden – Nigeria- Hungary – KSA- Greece- Poland- Swiss-
Senegal – Uganda - Ghana. Colombia - Saudi Arabia - Thailand

PERCENTAGE OF PRESENTATION

45% form Turkey and 55 % from other Countries

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZI
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTIŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDİBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

CONFERENCE PROGRAM
Online Presentation

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

Meeting ID: 853 4114 7994

Passcode: 140522

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

25. 06. 2022		14: 00 – 17:00	
Meeting ID: 842 4040 4957		Passcode: 252606	
HALL: 2 SESSION: 1		MODERATOR: ÖĞR. GÖR. DR. GÖNÜL GÖKÇAY	
ÖĞR. GÖR. DR. GÖNÜL GÖKÇAY UZMAN HEMŞİRE HATİCE KARABULAK	Türkiye'nin Doğusunda Sağlık Ön Lisans Eğitimi Alan Öğrencilerin Engellilere Yönelik Tutumları Ve Manevi Yönelimleri: Kesitsel Bir Çalışma		
ÖĞR. GÖR. DR. GÖNÜL GÖKÇAY ÖĞR. GÖR. DERYA ŞİMŞEKLİ BAKIRHAN	Covid-19 Sürecinde Öğrencilerin Sağlıklı Beslenme Tutumu Ve İlişkili Faktörler		
İLKAY GÜLER	Kamu Hastanelerinde Pandemi Sürecinde Organ Nakilleri		
FZT. ŞERİFE ŞEYDA BOĞA DOÇ.DR. YILDIZ ERDOĞANOĞLU	Migren Hastalarında Uyku Kalitesi İle Denge, Kinezyofobi Ve Bilişsel Düzey İlişkisinin İncelenmesi		
ABDURRAHMAN YUNUS SARIYILDIZ BURHANETTİN UYSAL MUSTAFA SAMANCI	Üniversite Öğrencilerinin Sağlık Okuryazarlık Düzeyleri İle Sağlıklı Beslenmeye İlişkin Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi		
DENİZ S. YORULMAZ HAVVA KARADENİZ	Opinions And Recommendations Of Health Care Professionals Working In Primary Health Care Institutions For The Prevention Of Childhood Vaccine Rejection In Turkey: Aqualitative Research		
ARŞ. GÖR. DR. EMİNE ELİBOL	Anne Tutumlarının Çocukların Yeme Davranışı Üzerine Etkisi		
ARŞ. GÖR. İDRİS DEMİR ARŞ. GÖR. MECİT YÜZKAT PROF. DR. NİZAMETTİN AYDIN	Tuberculosis Prediction Using Deep Learning Methods		

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

25. 06. 2022

14: 00 - 17: 00

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

HALL: 3 SESSION: 1	MODERATOR: DR. RÜMEYSA GÖÇ
SEDANUR UZUN HALİT ARSLAN	D Vitamininin Elektrokimyasal Tayini İçin Yöntem Geliştirilmesi
ILHAN ECE	Comparison Of Clinical Outcomes Of Ligasure Hemorrhoidectomy With Conventional Ferguson's Hemorrhoidectomy
SERDAR YORMAZ	Functional Lung Healing In Morbid Obese Patients After Sleeve Gastrectomy Process
BİLAL ŞAHUTOĞULLARI GÜLSÜM AKDENİZ	Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Görsel Algının Yüz Pareidolia Paradigması Kullanılarak Elektroensefalogram İle İncelenmesi
KERİM EMRE ÖKSÜZ RÜMEYSA GÖÇ CANSU BEYAZIT NOUSHİN ALİZADEHYEGANİ NASRİN AKBARLI	Biyoaktif Nanoseramik Katkılı Biyopolimer Filmlerin Üretimi Ve Karakterizasyonu
RÜMEYSA GÖÇ KERİM EMRE ÖKSÜZ ULAŞ ÇELİK ZÜBEYDE BEYZA ÇOBAN AHSEN TANDIROĞLU ARZU YAY GÖKHAN AÇMAZ GÜLAY SEZER BİRKAN YAKAN	Asetaminofen İle Hasar Gören Böbreklerde Eritropoetin Ve Mezenkimal Kök Hücre Uygulamasının Taramalı Elektron Mikroskobu İle Değerlendirilmesi
KERİM EMRE ÖKSÜZ RÜMEYSA GÖÇ EMİNE DİNÇER ECE AKDENİZ FEVZİ BERK ŞAHİN ULAŞ ÇELİK	Ardıç Yağı Katkılı Hidrofilik Fiber İpliklerin Antibakteriyel Ve Hemolitik Aktivitelerinin İncelenmesi

DR. OKTAY FAYSAL
TERTEMİZ
PROF DR. ERDEM NAİL
DUMAN

“Comparison of Bupivacaine and Levobupivacaine Under Superficial
Cervical Block for Thyroidectomy”

ELİF EBRU ERMİŞ
CÜNEYT ÇELİKTAŞ

Standart Bir Fotoğrafı Tüp İle Alfa Dedeksiyonu Ve Sistem
Optimizasyonu

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

25. 06. 2022
Meeting ID: 842 4040 4957

14: 00 – 17: 00
Passcode: 252606

HALL: 4 SESSION: 1

MODERATOR: DR. NESRİN ADIGÜZEL

NESRİN ADIGÜZEL
MUHAMMET ÖZGERİŞ

Boru İçi Pürüzlülüğünün Isı Transferine Etkisi Ve Pompalama Gücünün Değişimi

JAMAL KARMOUA

The Starting Welding Point Position For Intelligent Welding Robots

HOUSSAM SABBABI

Angular And Distortion Measurement Of Welded Joint Of S960QL, S690QL, S500MC

SEFA SÖNMEZ

Doğal Fiber Takviyeli Grafen Destekli Kompozit Malzeme Üretimi Ve Mekanik Özelliklerinin İncelenmesi

BURAK KİŞİN
EMRE CAN ÇÖMEZ
MUSTAFA RAUF
KABAKÇIOĞLU
GÖKHAN KAPICI
SINAN AKBAŞ
MEHMET ŞAHİN
PROF. DR. A. ALPER
ÖZALP

Farklı Operatif Şartlar Ve Sürekli Rejimde Çalışan Tank Eşanjörün Nümerik Isıl Analizi

CAN YÜCEL SOĞUK

3 boyutlu Sonlu Elemanlar Analizi ile Seçici Lazer Ergitme Simülasyonunun Lazer Tarama Stratejileri ve Olası Tarama Modellerinin Karşılaştırılması

VIRAT JOLLI

Bridging People And Nature Using Citizen Science To Promote Environmental Awareness In Himalayas

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

25. 06. 2022

14: 00 – 17: 00

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

HALL: 5 SESSION: 1

MODERATOR : DOÇ. DR. LATİF ONUR UĞUR

HALİME SOLAK
DOÇ. DR. EROL
İSKENDER

Asfalt Kaplamaların Su Hasarı Direncinin Kıl-Su Çözültisi
Koşullandırması İle Değerlendirilmesi

YUNUS ERKUŞ
BAHA VURAL KÖK

Effect Of Polyethylene On Physical And Rheological Properties Of
Bitumen: A Literature Research

YUNUS ERKUŞ
BAHA VURAL KÖK

Effects Of Gilsonite On The Mechanical Properties Of Asphalt Pavement:
A Literature Research

DOÇ. DR. LATİF ONUR
UĞUR

İnşaat Mühendisliği Öğrencilerinde Öğrenme Direnci

ÖZGÜR KAHRAMAN
İNCİ KUŞAK

İstanbul Avrupa Yakası'ndaki Bazı Alışveriş Merkezlerinin İç Mekan Süs
Bitkileri Yönünden Değerlendirilmesi

ÖZGÜR KAHRAMAN
EBRU CÜCÜ

Çanakkale Barış Kordon'un Peyzaj Ergonomisi Yönünden
Değerlendirilmesi

YÜKSEK MİMAR İŞİN
İREM AKTAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ FULYA
ÜSTÜN DEMİRKAYA

“Çoruh Nehri Kıyısında Yükselen Müstahkem Kale: Bayburt Kalesi”

DR. ÖĞR. ÜYESİ MÜGE
AĞCA
HARİTA MÜH. ALİ İHSAN
DALOĞLU

Kentsel Alanlarda Farklı Yükseklik Bilgilerinin ICESAT-2/Atlas
Verilerinden Elde Edilmesi - Bergama Örneği

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022
Meeting ID: 842 4040 4957

10: 00 – 12: 00
Passcode: 252606

HALL: 1 SESSION: 1

MODERATOR: **GAMZE KAYA**

GAMZE KAYA
SEDAT TURE

“The Reactions Of Hexachlorocyclotriphosphazene With Mono- And Di-Nucleophilic Aromatic Reagents. Spectroscopic Studies Of The Derived Products”

ADİL ÖZDEMİR
ALPEREN ŞAHİNOĞLU

Emirdağları’nda (Afyon) Hidrokarbon Oluşumu Ve Türümü İçin İlk Bulgular

ADİL ÖZDEMİR
ALPEREN ŞAHİNOĞLU

Üç Konili Sondaj Matkap Performanslarının Saha Verileri İle İncelenmesi

BÜŞRA YAY
ZEHRA EMEL OYTAÇ
YASİN ÜRERSOY
YEŞİM BALTACI
HÜLYA BİÇER

Anortit Kristal Fazlı Mat Sirda CaO, MgO Ve ZnO Oksitli Bileşiklerin Pembe Renk Şiddeti Üzerine Etkisi

EMRAH YILMAZ
ERCAN AYDOĞMUŞ

Production Of Tincal Ore Reinforced Vinylester Composite And Investigation Of Its Thermophysical Properties

HÜMEYRA İSPİRLİ
ENES DERTLİ

Isolation And Identification Of Bacteria And Yeast From Spontaneous Quinoa Sourdough

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

10: 00 – 12: 00

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

HALL: 2 SESSION: 1

MODERATOR: OSMAN DOĞAN

ABDUL MAJID AMANI

Tarım İşletmelerin Krediyeye Erişimini Etkileyen Faktörler: Bağlan İli
Örneği (Afganistan)

EBRU CAMBAZ
NURŞEN ÇÖRDÜK

Establishment Of Callus Culture Of *Verbascum scamandri Murb.*

SELÇUK AKŞAR
FATİH YÜCALAR

Kanatlı Canlı Üretim Optimizasyonu Ve Ürün Bazlı Sipariş Tahminleme
Sisteminin Geliştirilmesi

MOHAMMED SGHIR
TALEB

Aromatic and Medicinal Plants in Morocco: Diversity and Socio-
Economic Role

OSMAN DOĞAN
ZEKİ KARA

Gök Üzüm Çeşidi Tohumlarına Farklı Dozlarda Orizalin Uygulamasının
Mutajenik Etkisi

NİLDA GÜNAYDIN

Sürdürülebilir Yağmur Suyu Yönetim Uygulamalarının Doğal Peyzaj
Özellikleri Kapsamında İncelenmesi

ELİF EKİZ
EMEL ÖZ
FATİH ÖZ

Protein Hidrolizatlarında Acı Peptit Oluşumu Ve Önlenmesi

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022
Meeting ID: 842 4040 4957

10: 00 – 12: 00
Passcode: 252606

HALL: 3 SESSION: 1

MODERATOR: **Hasret ÖZTÜRK**

BESRA TOKTAŞ

Arap Baharı'nın Türkiye – Yemen İlişkilerine Etkileri

EDRISSA E. JALLOW

The Impact Of Terrorism On Nigeria's Internal Security

HASRET ÖZTÜRK

Kamusal Sorun Olarak İklim Değişikliği: İklim Değişikliği
Bakanlığının Kurulması

ÖNDER YAŞAR

Avrupa Birliği Ülkelerinde Yerel Ve Bölgesel Dillerin Korunması
Ve Çok Dilde Eğitimin Yapılması; İspanya Örneği

AYGÜL LAÇİN ARTIKOĞLU

The European Union-Israel Relations: Failure Of Conditionality

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

10: 00 – 12: 00

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

HALL: 4 SESSION: 1

MODERATOR: PROF. HƏCƏR HÜSEYNOVA

PROF. HƏCƏR HÜSEYNOVA

“Türkmənşəli toponimlər Avropada”

ARŞ. GÖR. DR. HÂCER
SAĞLAM

Klasik Türk Şiirinde “Karâr” Ve “Karârsız”Lık

BİNALİ KOÇOĞLU

Kurucu Fıkıh İmamlarını Yöneticilerle İlişkisi

HÜDA KORKMAZ

Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi'nde Vahdet-İ Vücûd

MEHMET KANATLI

Ali Şeriatî'nin Siyasal Düşüncesinde Marksizm Ve Din İlişkisi

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

10: 00 – 12: 00

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

HALL: 5 SESSION: 1

MODERATOR: Doç. Dr. Recep DEMİR

PROF. DR. ORHAN
DOĞAN
MELİKE ERÇETİN

Eski Türklerde Kullanılan Tarım Aletleri

NİHAT FIRAT

Memlûk Tarihçisi Abdulbasit El-Malatî'nin Mensûbiyeti Ve Necmü'ş
Şükr Adlı Eseri

DOÇ. DR. RECEP DEMİR

Gelibolulu Âlî'ye Göre XVI. Yüzyıl İstanbul'unda Kahvehaneler,
Meyhaneler Ve Bozahaneler

DOÇ. DR. RECEP DEMİR

18. Yüzyıl Şairi Hâtif'in Tarih Manzumeleri

DR. CEVDET TEKE

1931 Genel Seçimlerinde Bir Amele Mebus Seçimi Örneği: Hamdi Usta

AYMAN KARA

Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) İktidar Muhalefet İlişkileri

ZEMZEM YÜCETÜRK

20. Yüzyıl Başlarında Livane Kazası Ve Halkı İle İlgili Talep Ve Davalar

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

10: 00 – 12: 00

Meeting ID: 853 4114 7994

Passcode: 140522

HALL: 1

SESSION: 1

MODERATOR: SAFAK ISIK

SANDHYA DIXIT
TILAK RAJ

A TISM Model for Structuring the Productivity Elements of Flexible Manufacturing System

NAMEESH MIGLANI
RAJEEV SAHA
R. S. PARIHAR

A Graph Theoretic Approach for Quantitative Evaluation of NAAC Accreditation Criteria for the Indian University

SAFAK ISIK
OZALP VAYVAY

Selection of Strategic Suppliers for Partnership: A Model with Two Stages Approach

NAVEEN VIRMANI
RAJEEV SAHA
RAJESHWAR SAHAI

Identifying and Ranking Critical Success Factors for Implementing Leagile Manufacturing Industries Using Modified TOPSIS

AMIR HADI ZIAIE

682 Non-Singular Gravitational Collapse of a Homogeneous Scalar Field in Deformed Phase Space

EL-SADEK H. NOUR EL-DEEN
K. HARBY

Solar-Powered Adsorption Cooling System: A Case Study on the Climatic Conditions of Al Minya

ABBAS AL-REFAIE

Cluster Analysis of Customer Churn in Telecom Industry

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

10: 00 – 12: 00

Meeting ID: 853 4114 7994

Passcode: 140522

HALL: 2

SESSION: 1

MODERATOR: AVDHESH K. SHARMA

AHMED NOUAINIA
MOHAMED HAJJI
TAOUFIK AGUILI

Application of MoM-GEC Method for Electromagnetic Study of Planar Microwave Structures: Shielding Application

EMAD ALENANY
M. ADEL EL-BAZ

Modelling a Hospital as a Queueing Network: Analysis for Improving Performance

HUBERT KLAR

Dominant Correlation Effects in Atomic Spectra

AVDHESH K. SHARMA

Modeling Drying and Pyrolysis of Moist Wood Particles at Slow Heating Rates

HAMDY M. YOUSSEF
EMAN A. AL-LEHAIBI

Adomian's Decomposition Method to Generalized Magneto-Thermoelasticity

MADHU ANEJA
SAPNA SHARMA

Numerical Approach to a Mathematical Modeling of Bioconvection Due to Gyrotactic Micro-Organisms over a Nonlinear Inclined Stretching Sheet

YIANNIS G. SMIRLIS

Classifying and Predicting Efficiencies Using Interval DEA Grid Setting

MAATOUG HASSINE
MOURAD HRIZI

Topological Sensitivity Analysis for Reconstruction of the Inverse Source Problem from Boundary Measurement

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

10: 00 – 12: 00

Meeting ID: 853 4114 7994

Passcode: 140522

HALL: 3

SESSION: 1

MODERATOR:

AHMAD H. ABDELGWAD

R. SEKULA

Material Concepts and Processing Methods for Electrical Insulation

ALLURU GOPALA KRISHNA
THELLA BABU RAO

Performance Assessment of Carbon Nano Tube Based Cutting Fluid in
Machining Process

AYHAN AYDOĞDU
ERCAN CEYHAN
ALİ KAHRAMAN
NURSEL ÇÖL

Effects of Plant Densities on Seed Yield and Some Agricultural
Characteristics of Jofs Pea Variety

AYMEN LAADHARI

An Implicit Methodology for the Numerical Modeling of Locally Inextensible
Membranes

AHMAD H. ABDELGWAD

Microstrip Patch Antenna Enhancement Techniques

LOCHAN BASYAL

Email Based Global Automation with Raspberry Pi and Control Circuit
Module: Development of Smart Home Application

SHAIBU BAANNI AZUMAH
WILLIAM ADZAWLA

Effect of Urea Deep Placement Technology Adoption on the Production
Frontier: Evidence from Irrigation Rice Farmers in the Northern Region of
Ghana

NURLIANI, IDA ROSADA

Strategy in Controlling Rice-Field Conversion in Pangkep Regency, South
Sulawesi, Indonesia

AYUKO ITSUKI
SACHIYO ABURATANI

Comparative Analysis of Soil Enzyme Activities between Laurel-Leaved
and Cryptomeria japonica Forests

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
 KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
 JUNE 25 - 26, 2022
 ARTVIN

26. 06. 2022

10: 00 – 12: 00

Meeting ID: 853 4114 7994

Passcode: 140522

HALL: 4

SESSION: 1

MODERATOR: HESSAM GHASEMNEJAD

GERALD AMATRE
 JULIUS BUNNY LEJJU
 MORGAN ANDAMA

Jigger Flea (*Tunga penetrans*) Infestations and Use of Soil-Cow Dung-Ash Mixture as a Flea Control Method in Eastern Uganda

KRISHAN LAL
 ANISH DUA

Fish Catch Composition from Gobind Sagar Reservoir during 2006-2012

ALI RABIEE
 HESSAM GHASEMNEJAD

Effect of Stitching Pattern on Composite Tubular Structures Subjected to Quasi-Static Crushing

AHMAD AMIRI
 HAMED K. ARZANI
 S. N. KAZI
 B. T. CHEW

Numerical Heat Transfer Performance of Water-Based Graphene Nanoplatelets

HAJJI LOBN
 CHATTAOUI MAYSSA
 REGAIEG HAJER
 M'HAMDI-BOUGHALLEB
 NAIMA
 RHOUMA ALI
 HORRIGUE-RAOUANI NAJET

Biocontrol Effectiveness of Indigenous *Trichoderma* Species against *Meloidogyne javanica* and *Fusarium oxysporum* f. sp. *radicis lycopersici* on Tomato

GÜRCAN D. BAYSAL
 ALI TANIŞ

Plant Supporting Units (Ekobox) Application Project for Increasing Planting Success in Arid and Semi-Arid Areas

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
 KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
 JUNE 25 - 26, 2022
 ARTVIN

26. 06. 2022		10: 00 – 12: 00	
Meeting ID: 853 4114 7994		Passcode: 140522	
HALL: 5 SESSION: 1		MODERATOR: KUBRA SAYIN	
NUNTAPORN AUKKANIT	Effect of Different Oils on Quality of Deep-fried Dough Stick		
ABTEHAL Y. ANAAS MOHD NAZMI BIN ABD. MANAP	Association between Single Nucleotide Polymorphism of Calpain1 Gene and Meat Tenderness Traits in Different Genotypes of Chicken: Malaysian Native and Commercial Broiler Line		
AMIR SABER GHARAMALEKI, BEITOLLAH ALIPOUR ZEINAB FAGHFOORI AHMAD YARIKHOSROUSHAHI	Prophylactic Effects of Dairy Kluyveromyces marxianus YAS through Overexpression of BAX, CASP 3, CASP 8 and CASP 9 on Human Colon Cancer Cell Lines		
KHAIRUL BARIAH SULAIMAN TAJUL ARIS YANG	Color Characteristics of Dried Cocoa Using Shallow Box Fermentation Technique		
AHMED M. S. HUSSEIN SAHAR Y. AL-OKBI	Evaluation of Bakery Products Made from Barley-Gelatinized Corn Flour and Wheat-Defatted Rice Bran Flour Composites		
MAMTA KUMARI SHASHI JAIN	Screening of Potential Sources of Tannin and Its Therapeutic Application		
KUBRA SAYIN DERYA ARSLAN	Antioxidant Properties, Ascorbic Acid and Total Carotenoid Values of Sweet and Hot Red Pepper Paste: A Traditional Food in Turkish Diet		
ASHRAF S. HAKIM RANDA M. ALAROUSHY	Incidence of Fungal Infections and Mycotoxicosis in Pork Meat and Pork By-Products in Egyptian Markets		
DEWI FATMANINGRUM ADE WIRADNYANI	Inadequacy of Macronutrient and Micronutrient Intake in Children Aged 12-23 Months Old: An Urban Study in Central Jakarta, Indonesia		

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
 KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
 JUNE 25 - 26, 2022
 ARTVIN

26. 06. 2022		10: 00 – 12: 00	
Meeting ID: 853 4114 7994		Passcode: 140522	
HALL: 6 SESSION: 1		MODERATOR: ABU SALIM MUSTAFA	
ABU SALIM MUSTAFA	Identification of Promiscuous Epitopes for Cellular Immune Responses in the Major Antigenic Protein Rv3873 Encoded by Region of Difference 1 of Mycobacterium tuberculosis		
PRICILLIA PRISKA SIANITA	Cephalometric Changes of Patient with Class II Division 1 [Malocclusion] Post Orthodontic Treatment with Growth Stimulation: A Case Report		
JENAN SHAKOOR	Body Mass Index and Dietary Habits among Nursing College Students Living in the University Residence in Kirkuk City, Iraq		
AMANI ASHARI JULIA OMAR ARIF HASHIM SHAHRUL HAMID	Apolipoprotein E Gene Polymorphism and Its Association with Cardiovascular Heart Disease Risk Factors in Type 2 Diabetes Mellitus		
GHADA ABO-ZAID	The Association between C-Reactive Protein and Hypertension of Different United States Participants Categorized by Ethnicity: Applying the National Health and Nutrition Examination Survey from 1999-2019		
KENT SALOMONSSON XUEFANG ZHAO SARA KALLIN	Analysis of the Internal Mechanical Conditions in the Lower Limb Due to External Loads		
SANAZ SERAJ SHOHRE ROUHANI	Fluorescence Quenching as an Efficient Tool for Sensing Application: Study on the Fluorescence Quenching of Naphthalimide Dye by Graphene Oxide		
KYOUNG HOON KIM	Thermodynamic Analysis of Ammonia-Water Based Regenerative Rankine Cycle with Partial Evaporation		
OLAYINKA OMOTOSHO ANTHONY AMORI	Effect of Zinc Chloride Activation on Physicochemical Characteristics of Cassava Peel and Waste Bamboo Activated Carbon		

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022	13: 00 – 15: 00
Meeting ID: 842 4040 4957	Passcode: 252606
HALL: 1 SESSION: 2	MODERATOR: DR. TUBA GÜN ÇİNĞİ
ARZU DENİZ ÇAKIROĞLU TUBA ATACAN	“Determining Generation Z’s The Perceived Risks To Green Products: A Study In Giresun”
BEYZA ÖZTAŞ HATİCE HARMANCI	Aile Bağlamında Majör Depresif Bozukluk
PINAR GÜNER KOÇAK	Sosyal Sorumluluğun Dijital Evrimi
LEYLA SAYGILI SERPİL PEKDOĞAN	Duygusal İstismar Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi (2017-2022)
EMRAH ERDEM BÜLENT OKAN MİÇOOĞULLARI	Egzersiz Bağımlılığı, Sosyal Görünüş Kaygısı Ve Yeme Tutum Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
DR. TUBA GÜN ÇİNĞİ	Platon’dan Kant’a Batı’da Sivil Toplum

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

13: 00 – 15: 00

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

HALL: 2 SESSION: 2

MODERATOR : ZELİHA ULUTAŞ

ZELİHA ULUTAŞ
SÜMEYYE AYDOĞDU
KUZUCU

Dezavantajlı Gruplarla Çalışmada Bir Sosyal Politika Aktörü Olarak
Sivil Toplum Kuruluşları

SÜMEYYE AYDOĞDU
KUZUCU
ZELİHA ULUTAŞ

Sağlık Ve Hastalık Durumunda Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi

ŞULE HARAL

“Anlam Arayışlarının Postmodern Sığınağı: Deizm”

NEJDET YILDIRIM

Resimlerle Göç Algısı

LEVENT ERGUN

Etnografik Müzik İncelemesinde Veri Analizi: Kod Ve Temalar Bulmak

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022
Meeting ID: 842 4040 4957

13: 00 – 15: 00
Passcode: 252606

HALL: 3 SESSION: 2

MODERATOR: DOÇ DR. EMİNE DENİZ TEKİN

KEMAL GÖKHAN NALBANT
SEVGİ AYDIN
BEYZA ERYILMAZ

Endüstri 4.0 Ve Dijital Dönüşümün Gelişmesiyle Paralel Kurulan Dijital Pazarların Toplum Üzerine Yansımaları

SEVGİ AYDIN
KEMAL GÖKHAN NALBANT
BEYZA ERYILMAZ

Artificial Intelligence Affects In Digital Arts And Culture-Art Activities On Digital Platforms

DOÇ DR. EMİNE DENİZ
TEKİN

Investigation of the Effects of N-Acetylglucosamine on the Stability of the Spike Protein in SARS-CoV-2 by Molecular Dynamics Simulations

BARIŞ ALAÇAM
DOÇ. DR. HATİCE VURAL

Çatı Üstü Fotovoltaik Bir Sistemin PVSYST Programı ile Analizi

BERNA CÜREKLİBATIR
ENCAN

A Review On Smart Sock Applications

DR. ÖĞR. ÜYESİ EMİNE ELİF
NEBATİ

Geri Dönüşüm ve Atık Yönetimini Etkileyen Faktörlerin Bütünleşik PESTLE-BWM Analizi ile Değerlendirilmesi: Bir Ambalaj Firması Örneği

MEHMET RECEP TEKELİ
HAMZA ÇINAR

Mobilya Sektöründe Ürün Yaşam Döngüsü Sürecinin Ürün Geliştirme Stratejilerinde İncelenmesi

OYA YILMAZ
BATTAL DOĞAN

Gemi Makine Arızası Kaynaklı Deniz Kazalarının Türk Arama Kurtarma Bölgesi Ölçeğinde Analizi

ABUZER DOĞAN
SEMA KOÇ KAYHAN

Noise Removal In Electroencephalogram (Eeg) Using Deep Learning Algorithms

GÜLİN GENÇOĞLU
KORKMAZ
YASEMİN GÜNDOĞDU
İLKER IŞIK
SERAP YİĞİT GEZGİN
HAMDİ ŞÜKÜR KİLİC

Laser-Induced Breakdown Spectroscopy (LIBS) Applications on the Archaeological Cultural Assets

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

13: 00 – 15: 00

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

HALL: 4 SESSION: 2

MODERATOR: DR. TUĞBA BAYTİMUR

DOÇ. DR. MELİKE
ÖZYURT
ZEYNEP KOÇ
HAVVA YILMAZ

“Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Web 2.0 Araçlarının Kullanımına İlişkin Görüşlerinin Ve Kullanım Yeterliklerinin İncelenmesi”

YEŞİM KARAÇ ÖCAL
EBRU ARAÇ ILGAR
BEKİR BARIŞ CİHAN

“Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılıklarını Anlamak”

GÜLSEN NUREVŞAN
İCİ
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ
BİROL TEKİN
Tam metni eklenecek

Sınıf Öğretmen Adaylarının Örüntüye Karşı Metaforik Algıları

CENK ÖNDER ÖZEN

Tam Öğrenme Modeline Göre Gerçekleştirilen Keman Eğitiminin Öğrencilerin Performansları Üzerine Etkisinin İncelenmesi

TUĞBA BAYTİMUR

Çocuklara Yönelik Şiddetin Önlenmesine İlişkin Hazırlanan Reklam Kampanyaları

Fatmanur Yavuz
Prof. Dr. Tülin ATAN
Dr. Öğretim Üyesi
Şaban Ünver

Badmintoncuların El Parmak Uzunlukları İle Performans Parametreleri Arasındaki İlişki

Yücel İnaç
Dr. Öğretim Üyesi
Şaban Ünver
Prof. Dr. Tülin ATAN

Voleybolcuların Sportmenlik Yönelimlerinin İncelenmesi

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022		13: 00 – 15: 00	
Meeting ID: 842 4040 4957		Passcode: 252606	
HALL: 5	SESSION: 2	MODERATOR:	DR. SERKAN GÖKALP
DR. EJDİR GÜVEN		Üniversiteler Bağlamında Öğretim Elemanlarına Bakış	
DR. EJDİR GÜVEN		Eğitim Kurumlarında Akademik Başarı Faktörleri	
SERKAN GÖKALP		Ortaokul Müdürlerinin Okul-Aile İşbirliği İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi	
SERKAN GÖKALP		Lise Okul Yöneticilerinin Eğitimin İnsan Sermayesine Katkısına İlişkin Algıları İle İş Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	
CANAN YILDIRAN		Uluslararası Lisans Öğrencilerinin Boş Zaman Yönetimlerinin Değerlendirilmesi	
ZEYNEP BÜŞRA DEMİR DOÇ. DR. SERPİL PEKDOĞAN		Türkiye’ De Okul Öncesi Eğitim Alanında Sosyal Yetkinlik İle İlgili Son On Yılda Yapılmış Tezlerin İncelenmesi	
ELİF DEMİR ÇİFT ZUHAL ÜNAN		Matematik Öğretmen Adaylarının Geometri Derslerinde Sınavlarda Karşılaştıkları Tanım Bilgisi Ve Teorem İspatlarına Yönelik Görüşleri	

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
 KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
 JUNE 25 - 26, 2022
 ARTVIN

26. 06. 2022

14: 00 – 16: 00

Meeting ID: 853 4114 7994

Passcode: 140522

HALL: 1 SESSION: 2

MODERATOR:

FAHAD SULEIMAN

YUNOS ZAHRI
 AB HAMID R. SUSANTY
 AHMAD MUSTAFFA

Cyber Security Situational Awareness among Students: A Case Study in Malaysia

A. BOUABID
 B. BIELENBERG
 S. AINANE
 N. PASHA

Learning Outcomes Alignment across Engineering Core Courses

CHRISTINE K. FULMER

Proposing Problem-Based Learning as an Effective Pedagogical Technique for Social Work Education

AGAH TUĞRUL KORUCU
 HANDAN ATUN

The Cloud Systems Used in Education: Properties and Overview

RIAM ABU-MUCH
 MUHAMAD HUGERAT

Lab Activities for Introducing Nanoscience to Teachers and Students

NAGORE GUERRA BILBAO
 CLEMENTE LOBATO FRAÏLE

Elaboration and Validation of a Survey about Research on the Characteristics of Mentoring of University Professors' Lifelong Learning

ABDUL HALIM ABDULLAH
 NUR LIYANA ZAINAL ABIDIN
 MAHANI MOKHTAR

Using Thinking Blocks to Encourage the Use of Higher Order Thinking Skills among Students When Solving Problems on Fractions

FAHAD SULEIMAN

Students' Views on Mathematics Learning: A Cross-Sectional Survey of Senior Secondary Schools Students in Katsina State of Nigeria

SALINA BUDIN
 SHAIRA ISMAIL

Undergraduates Learning Preferences: A Comparison of Science, Technology and Social Science Academic Disciplines in Relations to Teaching Designs and Strategies

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022
Meeting ID: 853 4114 7994

14: 00 – 16: 00
Passcode: 140522

HALL: 2 SESSION: 2

MODERATOR: DOÇ. DR. SUNA TEKEL

BITA MASHAYEKHI
MARJAN FAYYAZI
PARISA SEFATI

A Study on the Relation between Auditor Rotation and Audit Quality in Iranian Firms

FEDDAOUI AMINA

Using “Eckel” Model to Measure Income Smoothing Practices: The Case of French Companies

KATLEHO D. MAKATJANE
KALEBE M. KALEBE

Modelling Conditional Volatility of Saving Rate by a Time-Varying Parameter Model

SAFA OUGOUJIL
SIDI MOHAMED RIGAR

Ethical Finance and Islamic Finance: Particularities, Possible Convergence and Potential Development

SAWSAN J. AL-HUSSEINI

The Influence of Transformational Leadership on Knowledge Sharing in Iraq’s Public and Private Higher Education: A Comparison Study

FERDI SÖNMEZ
BAŞAK BULUZ

Review of Studies on Agility in Knowledge Management

RITA U. ONOLEMHEMHE
SAHEED L. BELLO
AKIN P. IWAYEMI

Evaluating the Nexus between Energy Demand and Economic Growth Using the VECM Approach: Case Study of Nigeria, China, and the United States

MOHAMMAD T. UDDIN
AURUP R. DHAR

Conservation Agriculture Practice in Bangladesh: Farmers’ Socioeconomic Status and Soil Environment Perspective

ELINA BAKHTIEVA

Digital Marketing Maturity Models: Overview and Comparison

SHANLAN SURAT
SAEMAH RAHMAN
SAADIAH KUMMIN

Inquiry on the Improvement Teaching Quality in the Classroom with Meta-Teaching Skills

ETSUO MORISHITA

Project and Experiment-Based Fluid Dynamics Education

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
 KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
 JUNE 25 - 26, 2022
 ARTVIN

26. 06. 2022		14: 00 – 16: 00	
Meeting ID: 853 4114 7994		Passcode: 140522	
HALL: 3 SESSION: 2		MODERATOR: Dorota Kobus-OSTROWSKA	
M. M. MUHAMMED O. KHUZAIMA	21st Century Islam: Global Challenges of Islamic Representation and Knowledge Acquisition		
DOROTA KOBUS-OSTROWSKA	Theory and Reality on Working Life of People with Disability: The Case in Poland		
MURITALA BABATUNDE HASSAN	The Politics of Foreign Direct Investment for Socio-Economic Development in Nigeria: An Assessment of the Fourth Republic Strategies (1999 - 2014)		
KEHINDE AUGUSTINA ODUKOYA	Sexualization of Women in Nigerian Magazine Advertisements		
SAMIA AIT ALI YAHIA	The Cave Paintings of Libyc Inscriptions of Tifra, Kabylia, Algeria		
DINABANDHU MAHATA AMIT KUMAR AMBARISH KUMAR RAI	Female Work Force Participation and Women Empowerment in Haryana		
NURAN ÖZE	Communication and Devices: Face to Face Communication versus Communication with Mobile Technologies		
MOHD YUSRI IBRAHIM	Developing Measurement Model of Interpersonal Skills of Youth		
UCHENNA BELLA ONU	Preservation of Artistic Heritage: Effect of Modernization on Antiquities and Traditional Murals in Nigeria		
ANDERS TROEDSSON	From Risk/Security Analysis via Timespace to a Model of Human Vulnerability and Human Security		

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

14: 00 – 16: 00

Meeting ID: 853 4114 7994

Passcode: 140522

HALL: 4 SESSION: 2

MODERATOR:

UCHENNA BELLA ONU

MONORANJAN MAIBAM
ARUNDHATI MAIBAM
BOJEN AKOIJAM

MYTHS OF THANGAL ORIGIN FROM AN ANTHROPOLOGICAL
PERSPECTIVE

KHALED M. KHAN
ARMSTRONG NHLABATSI

Identifying Common Behavioural Traits of Lone-Wolves in Recent Terrorist
Attacks in Europe

SUMAN

Socio-Cultural Representations through Lived Religions in Dalrymple's
Nine Lives

ISAAC KOFI MENSAH

Adoption and Use of an Electronic Voting System in Ghana

UCHENNA BELLA ONU

Preservation of Artistic Heritage: Effect of Modernization on Antiquities
and Traditional Murals in Nigeria

MASAMI USUI

Making a 'Once-upon-a-Time' Mythology in Kazuo Ishiguro's The Buried
Giant

NOURHAN ELSHENAWI

Net Regularity and Its Ethical Implications on Internet Stake Holders

ASMA MEHAN

Public Squares and Their Potential for Social Interactions: A Case Study of
Historical Public Squares in Tehran

ABUBAKAR DIKKO

Capital Accumulation and Unemployment in Namibia, Nigeria, and South
Africa

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
 KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
 JUNE 25 - 26, 2022
 ARTVIN

26. 06. 2022

14: 00 – 16: 00

Meeting ID: 853 4114 7994

Passcode: 140522

HALL: 5 SESSION: 2

MODERATOR:

Dorota Kobus-OSTROWSKA

MAHA AWAD M. ALMUTTAIRI	An iTunes U App for Development of Metacognition Skills Delivered in the Enrichment Program Offered to Gifted Students at the Secondary Level
SATU LAUTAMÄKI	Creative Skills Supported by Multidisciplinary Learning: Case Innovation Course at the Seinäjoki University of Applied Sciences
AZZA TAHA ZAKI	Extending the Flipped Classroom Approach: Using Technology in Module Delivery to Students of English Language and Literature at the British University in Egypt
CORY A. BENNETT	Leveraging Reasoning through Discourse: A Case Study in Secondary Mathematics Classrooms
THARWAT N. HIJAWI	The Role of Blended Modality in Enhancing Active Learning Strategies in Higher Education: A Case Study of a Hybrid Course of Oral Production and Listening of French
MAE C. PAVILARIO	Contextual Variables Affecting Frustration Level in Reading: An Integral Inquiry
KELECHI E. EZEJI	Impact of Ownership Structure on Provision of Staff and Infrastructure for Implementing Computer Aided Design Curriculum in Universities in South-East Nigeria
AHMED T. ALAHMAR	The Attitude of Second Year Pharmacy Students towards Lectures, Exams and E-Learning
SAFAA MAHMOUD ISSA	Architecture and Students with Autism: Exploring Strategies for Their Inclusion in Society Mainstream
MPOFU VONGAI VHURUMUKU ELAOSI	Indigenous Knowledge and Nature of Science Interface: Content Considerations for Science, Technology, Engineering, and Mathematics Education

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
 KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
 JUNE 25 - 26, 2022
 ARTVIN

26. 06. 2022

14: 00 – 16: 00

Meeting ID: 853 4114 7994

Passcode: 140522

HALL: 6 SESSION: 2

MODERATOR:

RANIYA ALSHARIF

RANIYA ALSHARIF

The Truth about Good and Evil: A Mixed-Methods Approach to Color Theory

NGONO MINDZENG
TERENCIA

Community Based Tourism and Development in Third World Countries:
The Case of the Bamileke Region of Cameroon

ELDAH EPHRAIM BUBA

An Evaluation of Tourism Education in Nigeria's Higher Institutions

PARIWAT SOMNUEK

Potential of Tourism Logistic Service Business in the Border Areas of Chong Anma, Chong Sa-Ngam, and Chong Jom Checkpoints in Thailand to Increase Competitive Efficiency among the ASEAN Community

OSA D EGONWA

Masquerade and "What Comes Behind Six Is More Than Seven": Thoughts on Art History and Visual Culture Research Methods

PUTHSODARY TAT

A Theory-Based Analysis on Implications of Democracy in Cambodia

NGUYEN VIET TAN

Identifying the Traditional Color Scheme in Decorative Patterns Used by the Bahnar Ethnic Group in the Central Highlands of Vietnam

RADWA MABROOK

Collaborative and Experimental Cultures in Virtual Reality Journalism:
From the Perspective of Content Creators

NAEEM ULLAH KHAN
KALSOOM KHAN

Evolving Paradigm of Right to Development in International Human Rights Law and Its Transformation into the National Legal System:
Challenges and Responses in Pakistan

KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
 KARADENIZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
 JUNE 25 - 26, 2022
 ARTVIN

26. 06. 2022

14: 00 – 16: 00

Meeting ID: 853 4114 7994

Passcode: 140522

HALL: 7 SESSION: 2

MODERATOR:

MOKRANE SELMA

HAYTHAM YASSINE

Understanding How Money Laundering and Financing of Terrorism Are Conducted through the Real Estate Sector in the Middle East and North Africa Region

MOKRANE SELMA

Predicting the Success of Bank Telemarketing Using Artificial Neural Network

LALLA NEZHA LAKMITI
 ABDELKAHAR ZAHID

The Governance of Islamic Banks in Morocco: Meaning, Strategic Vision and Purposes Attributed to the Governance System

NADEZHDA K VATASHIDZE

Impact of Changes of the Conceptual Framework for Financial Reporting on the Indicators of the Financial Statement

MAIA SETURI
 TAMARI TODUA

The Role Of Branding For Success In The Georgian Tea Market

MOHAMED HAFFAR
 RAMDANE DJEBARNI
 RUSSELL EVANS

Exploring Employee Experiences of Distributed Leadership in Consultancy SMEs

KAROLÍNA VOZKOVÁ
 MATĚJ KUC

Net Interest Margin of Cooperative Banks in Low Interest Rate Environment

FEDDAOUI AMINA

Using “Eckel” Model to Measure Income Smoothing Practices: The Case of French Companies

SAFA OUGOUJIL
 SIDI MOHAMED RIGAR

Ethical Finance and Islamic Finance: Particularities, Possible Convergence and Potential Development

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

16: 00 – 18: 00

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

HALL: 1 SESSION: 3

MODERATOR: DOÇ. DR. CUMHUR ŞAHİN

DOÇ. DR. CUMHUR ŞAHİN

Finansal Piyasalar Risk Göstergelerinde Yeni Bir Yaklaşım: Abx. He Endeksleri

DR. ÖGR. ÜYESİ AYSEL
ÖZTÜRKÇÜ AKÇAY
ARŞ. GÖR. GAMZE
SEVİMLİ ÖRGÜN

Kazanç Volatilitésinin Borçlanma Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama

DİLARA YILMAZ
ÖZNR İŞINKARALAR
SEVGİ ÖZTÜRK

“Alışveriş Merkezlerinin Mimari Planlama Ve Tasarım Açısından Önem- Performans Analizi İle Eđerlendirilmesi: Antalya Örneği”

DİLARA YILMAZ
ÖZNR İŞINKARALAR
SEVGİ ÖZTÜRK

“Neoliberal Politikalar Ekseninde Kentsel Dönüşüm Projelerine Bir Bakış: Kastamonu Gelişme Bölgesi Örneği”

ŞERİFE ÖZERDEM

Para Politikası Aracı Olarak Faiz Koridorunun Etkinliği Üzerine Değerlendirme: Türkiye Örneği

AYŞEGÜL YORULMAZ

Covid-19 Salgınının Makroekonomik Açıdan Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği

AYŞEGÜL YORULMAZ

Döviz Kuru Deđişikliklerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri

HALİL BERAT BELİRİR

Covid-19 Ve Altın Talebi

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

16: 00 – 18: 00

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

HALL: 2 SESSION: 3

MODERATOR: Dr. FİGEN ARSLAN KOÇKAYA

FIGEN ARSLAN KOÇKAYA

Yeni Nesil İletişim Teknolojilerinin Turizm Sektöründe Kullanılabilirliği
Üzerine Bir Değerlendirme

ESRA FIRAT ÇELEBİ
EBRU ULUCAN

“Teknolojik Gelişmelerin Seyahat Acentalarındaki E-Ticaret
Faaliyetlerine Etkisi”

ÖĞR. GÖR. DR. YUSUF
KURT
ÖĞR. GÖR. MURAT
DEDEOĞLU

TRB 2 Bölgesinde Akademisyen Muhasebe Meslek Mensuplarının
Beklenti Ve Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma

ZHAOYU CHEN

A Comparison of Short- and Long-Haul Vacation Tourists on Evaluation
of Attractiveness: The Case of Hong Kong

FİLİZ ÇAYIRAĞASI

FİLİZ ÇOPUROĞLU

Fenomen Pazarlamasının Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim (E-Wom)
Üzerindeki Etkisi

CANSU ALPTEKİ
DOÇ. DR. GÜNAY DENİZ
DURSUN

Covid-19'un Bist Gıda Perakende Şirketlerinin Finansal Tablolar
Üzerindeki Etkisinin Oran Yöntemi İle Analizi

ÖZEN GÜRBÜZ

“Kamuda Taşeron İşçilikten Sürekli İşçi Kadrosuna Geçişin Sosyo-
Ekonomik Açından Değerlendirilmesi 10 Nolu İş Kolu Antalya
Örneği”

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022
Meeting ID: 842 4040 4957

16: 00 – 18: 00
Passcode: 252606

HALL: 3 SESSION: 3

MODERATOR: DR. ÖĞR. ÜYESİ BEKİR GEREKAN

DR. MUSTAFA
KÜÇÜKİLHAN
ERTUĞRUL KAYAALP

Kuzey Kıbrıs'ta Süt Ürünlerinin Pazarlaması Ve Teşvik Sistemleri (Kıbrıs Türk Süt Endüstrisi Kurumu Örneği)

BEGÜM DİLARA
EMİROĞLU

Doğu Karadeniz Bölgesinin Eko-Organik Tarım Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi

MURAT DEMİR
SEYFETTİN ÜNAL

Banka Kredi Ödemeleri Sorunlu Hale Gelmiş Firmaların Springate Modeli İle Analizi

MURAT DEMİR
SEYFETTİN ÜNAL

Firmalarda Finansal İstikrarsızlığın Zmijevski "J" Skor Modeli İle Tespitine İlişkin Ampirik Bir Araştırma

SELCEN KURT

"Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde ve Girişim Şirketlerinde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları"

DR. ÖĞR. ÜYESİ BEKİR
GEREKAN

Küçük Ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Taslağı Kapsamında Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesi

ARAŞ. GÖR. TUĞÇE
ORAL

Sektör Bazında Sgk Verilerine Göre İsg Uygulamalarının Etkinliği: Konaklama İşletmeciliği

KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
KARADENİZ 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
JUNE 25 - 26, 2022
ARTVIN

26. 06. 2022

16: 00 – 18: 00

Meeting ID: 842 4040 4957

Passcode: 252606

HALL: 4

SESSION: 3

MODERATOR: DOÇ. DR. MEHMET AYTEKİN

DOÇ. DR. MEHMET
AYTEKİN
AYŞE AYDAN
AÇOCUKLAYDIN
DOÇ. DR. ÖMER FARUK
RENÇBER

İşletme Yöneticilerinin Çevresel Uygulamalara Etki Eden Dış Baskı
Unsurlarına Yönelik Algılarının Kümelmesi

DOÇ. DR. MEHMET
AYTEKİN
AYŞE AYDAN AYDIN
DOÇ. DR. ÖMER FARUK
RENÇBER

Demografik Özelliklere Göre Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimine Etki Eden
Dış Baskı Gruplarına Yönelik Algıların Analizi

ŞÜKRÜ C. DEMİRTAŞ
SENEM ÇAKMAK ŞAHİN

Algoritmik Ticaret Ve Klasik Yatırımcı Kararlarının Karşılaştırılması

BAKİCAN TAŞAN
ÖZEN AKÇAKANAT

Regülasyon Teknolojilerinin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme

ERGÜN SÜMER

“Tıbbi Malzeme Üreticilerinin Hukuki Sorumluluğu”

HÜSEYİN HOCAOĞLU
FATİH ORHAN

Demiryolu Ulaştırmasının Turistik Açısından Önemi: Doğu Ekspresi
Örneği

CONTENT

CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
FULL TEXTS OF ORAL AND POSTER PRESENTED PAPERS	
Aygül Laçın Artıkoğlu	
THE EUROPEAN UNION-ISRAEL RELATIONS: FAILURE OF CONDITIONALITY	1
HÂCER SAĞLAM	
KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE “KARÂR” VE “KARÂRSIZ”LIK	13
Hüda KORKMAZ	
KONEVÎ’NİN KIRK HADİS ŞERHİ’NDE VAHDET-İ VÜCÛD	32
Orhan DOĞAN & Melike ERÇETİN	
ESKİ TÜRKLERDE KULLANILAN TARIM ALETLERİ	45
Nihat FIRAT	
MEMLÛK TARİHÇİSİ ABDULBASİT EL-MALATÎ’NİN MENSÛBİYETİ VE NECMÛ’Ş ŞÛKR ADLI ESERİ	55
Ayman KARA	
DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960) İKTİDAR MUHALEFET İLİŞKİLERİ	62
Arzu DENİZ ÇAKIROĞLU & Tuba ATACAN	
Z KUŞAĞININ YEŞİL ÜRÜNLERE YÖNELİK ALGILADIĞI RİSKLERİN BELİRLENMESİ: GİRESUN İLİNDE BİR UYGULAMA	73
Leyla SAYGILI & Serpil PEKDOĞAN	
DUYGUSAL İSTİSMAR ÜZERİNE YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ (2017-2022)	89
TUBA GÜN ÇİNĞİ	
PLATON’DAN KANT’A BATI’DA SİVİL TOPLUM	103
NEJDET YILDIRIM	
RESİMLERLE GÖÇ ALGISI	113
LEVENT ERGUN	
ETNOGRAFIK MÜZİK İNCELEMESİNDE VERİ ANALİZİ: KOD VE TEMALARI BULMAK	123
YEŞİM KARAÇ ÖCAL & EBRU ARAÇ ILGAR & BEKİR BARIŞ CİHAN	
SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIKLARINI ANLAMAK	130
TUĞBA BAYTİMUR	
ÇOCUKLARA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE İLİŞKİN HAZIRLANAN REKLAM KAMPANYALARI	147
SERKAN GÖKALP	
ORTAOKUL MÜDÜRLERİNİN OKUL-AİLE İŞBİRLİĞİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	165
CANAN YILDIRAN	
ULUSLARARASI LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN YÖNETİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	177

ZEYNEP BÜŞRA DEMİR & SERPİL PEKDOĞAN	194
TÜRKİYE' DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALNINDA SOSYAL YETKİNLİK İLE İLGİLİ SON ON YILDA YAPILMIŞ TEZLERİN İNCELENMESİ ELİF DEMİR ÇİFT & ZUHAL ÜNAN	224
MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ GEOMETRİ DERSLERİNDE SINAVLARDA KARŞILAŞTIKLARI TANIM BİLGİSİ VE TEOREM İSPATLARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ DILARA YILMAZ & ÖZNUR İŞINKARALAR & SEVGİ ÖZTÜRK	234
AVM'LERİN MİMARİ TASARIM VE PLANLAMA AÇISINDAN ÖNEM-PERFORMANS ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: ANTALYA ÖRNEĞİ DILARA YILMAZ & ÖZNUR İŞINKARALAR & SEVGİ ÖZTÜRK	242
NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİNE BİR BAKIŞ: KASTAMONU GELİŞME BÖLGESİ ÖRNEĞİ ESRA FİRAT ÇELEBİ & EBRU ULUCAN	254
TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN SEYAHAT ASENTALARINDAKİ E-TİCARET FAALİYETLERİNE ETKİSİ YUSUF KURT & MURAT DEDEOĞLU	271
TRB 2 BÖLGESİNDE AKADEMİSYEN MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ BEKLENTİ VE SORUNLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA FILİZ ÇAYIRAĞASI & FILİZ ÇOPUROĞLU	281
FENOMEN PAZARLAMASININ ELEKTRONİK AĞIZDAN AĞIZA İLETİŞİM (E-WOM) ÜZERİNDEKİ ETKİSİ MEHMET AYTEKİN & AYŞE AYDAN AYDIN & ÖMER FARUK RENÇBER	292
DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE YEŞİL TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİNE ETKİ EDEN DIŞ BASKI GRUPLARINA YÖNELİK ALGILARIN ANALİZİ MEHMET AYTEKİN & AYŞE AYDAN AYDIN & ÖMER FARUK RENÇBER	306
İŞLETME YÖNETİCİLERİNİN ÇEVRESEL UYGULAMALARA ETKİ EDEN DIŞ BASKI UNSURLARINA YÖNELİK ALGILARININ KÜMELENMESİ BAKICAN TAŞAN & ÖZEN AKÇAKANAT	321
REGÜLASYON TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME ERGÜN SÜMER	332
TIBBİ MALZEME ÜRETİCİLERİNİN HUKUKİ SORUMLULUĞU BIROL TEKİN & GÜLSEN NUREVŞAN İCİ	335
SINIF ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖRÜNTÜYE KARŞI METAFORİK ALGILARI BEGÜM DILARA EMİROĞLU	343
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NİN EKO-ORGANİK TARIM TURİZMİ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ MURAT DEMİR & SEYFETTİN ÜNAL	368
FİRMALARDA FİNANSAL İSTİKRARSIZLIĞIN ZMIJEWSKI "J" SKOR MODELİ İLE TESPİTİNE İLİŞKİN AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA MURAT DEMİR & SEYFETTİN ÜNAL	378
BANKA KREDİ ÖDEMELERİ SORUNLU HALE GELMİŞ FİRMALARIN SPRINGATE MODELİ İLE ANALİZİ TUĞÇE ORAL	385
SEKTÖR BAZINDA SGK VERİLERİNE GÖRE İSG UYGULAMALARININ ETKİNLİĞİ: KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİ FATMANUR YAVUZ & TÜLİN ATAN & ŞABAN ÜNVER	391
BADMİNTONCULARIN EL PARMAK UZUNLUKLARI İLE PERFORMANS PARAMETRELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	

YÜCEL İNAÇ & ŞABAN ÜNVER & TÜLİN ATAN

VOLEYBOLCULARIN SPORTMENLİK YÖNELİMLERİNİN İNCELENMESİ

398

THE EUROPEAN UNION-ISRAEL RELATIONS: FAILURE OF CONDITIONALITY**Aygül Laçın Artıkoğlu**

Bilkent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, 0000-0002-2663-8964

ÖZET

Avrupa Birliği (AB), başka bir ülkeye karşı sert güç kullanmak yerine ‘koşulsallık’ aracılığıyla değişimi teşvik etmeyi tercih etmektedir. ‘Havuç-sopa yöntemi’ ile de bağdaştırılan koşulsallık ilkesi Birliğin en stratejik güç aracı olarak görülmektedir. Brüksel, uluslararası hukuku ihlal eden birçok ülkeye yaptırımlar ile negatif koşulsallık uygulamıştır. Ancak, İsrail’in Filistin’de uyguladığı politikaları ve hukuk ihlallerini kınamasına ve bölgedeki karışıklık ile ilgili endişelerini dile getirmesine rağmen, İsrail konusunda negatif koşulsallık politikalarından kaçınmıştır. Avrupa Birliği’nin, insan hakları, demokrasi ve uluslararası hukukun üstünlüğü ile ilgili söylemlerine bakıldığında, İsrail konusunda negatif bir politika uygulamaktan kaçınması ve ‘yapıcı’ olmayı tercih ettiğini vurgulaması dikkat çekmektedir. Bu çalışma, Avrupa Birliği’nin koşulsallık ilkesinin İsrail konusunda neden başarısız olduğunu inceleyecektir. Birliğin negatif koşulsallık uygulamama kararını anlamak için, AB-İsrail ilişkilerinin tarihi incelenecek ve negatif politika uygulamaktan çekinmelerinin tarihi, ekonomik ve kırılğan transatlantik ilişkilerden kaynaklandığı aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, İsrail, Koşulsallık**ABSTRACT**

The European Union (EU) does not operationalize hard power to initiate a change in a third country; it rather prefers to apply ‘conditionality’ in its bilateral relations as an incentive-maker. The principle of conditionality, which has an analogy with ‘the carrot and stick’ formula, is accepted as the most strategic tool that the Union holds. Brussels has penalized many countries with negative conditionality on the grounds of breaking international law. However, despite condemning Israel’s policies and law breaches in Palestine, and being very vocal in raising its concerns over the unrest in the region, the EU has always avoided implementing negative conditionality to Israel. Looking at the European rhetoric, which emphasizes the necessity of compliance to human rights, democracy and international law, one would expect to see the Union to impose negative conditionalities to Israel as well. This study aims to elaborate on why the principle of conditionality has failed in European relations with Israel as the Union seems to be keen in tackling the issue through ‘constructive engagement’. In order to understand the reasons behind the decision of not imposing negative conditionality, the study will look into the history of EU-Israel relations and suggest that historical reasons, economic reasons and the fragility of transatlantic relations seem to stand out as the reason for their abstention.

Keywords: European Union, Israel, Conditionality

1. Introduction

The European Union (EU) and Israel has developed concrete bilateral relations through time despite the ups and downs in their relations. The Union, which has constructed itself an identity as a defender of international law and promoter of human rights, took on the role of mediator for the conflict between Israel and Palestine. Israel is declared as a transgressor of international laws by the United Nations, and the Union acknowledges UN's decisions. It is an established fact that the Union does not operationalize hard power to initiate a change in a third country. It prefers to apply conditionality in its bilateral relations as an incentive-maker. Without a doubt, conditionality is a very effective tool when the privileges promised are fruitful and punishments are realized. As most of EU bilateral agreements do, the agreements signed with Israel have clauses that present conditions. However, Brussels have always avoided implementing negative conditionality to Israel. What is striking here is that Brussels penalized many other countries on the grounds of breaking international law by imposing sanctions, which often has more detrimental results for the country than any other negative conditionality. This paper aims to shed a light to reasons behind the Union's failure to operationalize conditionality in its relations with Israel. To do so, first a historical overview of EU-Israel Relations will be given. Next, Israel's violations of international law will be discussed and last but not least, the reasons behind the Union's hesitance of imposing conditionality will be analyzed.

2. A Historical Overview of EU-Israel Relations

The State of Israel was founded in 1948. The EU and Israel established their diplomatic ties as early as 1950s. Israel was one of the first states to ask for diplomatic relations with the then-European Community (EC), letting Brussels know about their ambition in 1958. David Ben-Gurion, Israel's first prime minister foresaw that the newborn community would become a major player in global politics, and thought that the State of Israel should establish close ties with it (Martins, 2016). The first bilateral agreement, which aimed to form trade relations, was signed in 1964. This was followed by a preferential trade agreement, signed in 1970, aiming to establish the first stage of the trade relations.

The Six-Day War in June 1967 is one of the most significant wars of Arab-Israeli conflict as it paved the way to the territorial dispute that has been lasting for over 50 years. Israel fought against Egypt, Jordan and Syria for six days and took over Gaza Strip, Sinai Peninsula, Golan Heights and the West Bank. This war played an important role for the Israeli perception of the EC, due to the fact that Israel emerged from this war as the winner and proved itself as the dominant power in the region. The Six-Day War also led Israel to feel neglected by the EC due to diplomatic inactivity of the Europeans (Del Sarto, 2011). As an organization that took economic partnerships at its epicenter, the Community was only engaging in trade related issues; hence it distanced itself from the conflict that was taking place in the region at the time. The EC-Israel relations further deteriorated after the Yom Kippur War in 1973. Following the conflict, European rhetoric vigorously emphasized Palestinian rights, and the need for peace negotiations within the UN framework. In 1973, Abba Eban, the Israeli foreign minister, uttered that the Community could not take any part in the peacemaking unless it starts embracing and

internalizing the ideas of peace (Del Sarto, 2011). Such public declarations prove that the Community lost its credibility among Israelis, as Israel perceived the EC to be pro-Palestinian. However keeping the sentimental issues apart from economic gains, Israel signed another trade agreement, known as the Cooperation Agreement, in 1975 (Del Sarto, 2011). This stands out, as it was the first free trade area agreement signed between two sides, strengthening the economic relationships to a new extent.

The most detrimental event for the Israeli-European relations at the time was the Venice Declaration of June 1980. The Declaration supported the Palestinians' right to self-determination and recognized the Palestine Liberation Organization (PLO), which advocated Israel's destruction. Moreover, it emphasized that the settlements in the occupied territories and any changes in the status of Jerusalem were unlawful (Del Sarto, 2011). Israel's invasion of Lebanon in 1982, its ongoing settlement activities in the occupied territories and its handling of the first intifada led Europeans to continuously call Israel to abide by international law, freeze the settlement activities and respect the rights of the Palestinians. As a result, EC was criticized by the Israeli government for "being willing to put Israel's security at risk for the sake of Arab oil supplies" (Del Sarto, 2011, p. 118). Thus, the 1980s was a significant period for Israeli-European relations as the tension and the distrust among parties reached to its zenith.

In 1990s the Union became more involved in the peace process. Allying with US, they positioned themselves as the mediator in the conflict. EU-Israel relations took a positive turn with the start of Oslo Process in 1993. Oslo Accords managed to bring the authorities from Israel and PLO together, and initiated a more concrete step for ending the everlasting belligerency. Oslo Accords refer to several agreements that aimed to sponsor and realize the two-state solution. One of the agreements that was signed during this period was the Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip of 1995. The Accords decreased Israel's military presence in Palestinian territories and allowed for limited Palestinian self-governance through the establishment of Palestinian National Authority. The success of a diplomatic document can be evaluated on the basic criterion that whether it reached to its declared objective. Although the Oslo Accords started with exchange of letters from Yasser Arafat, the leader of PLO and Yitzhak Rabin, the prime minister of Israel, uttering their recognition of each other, it failed to bring peace to the region (Kittrie, 2003). The Oslo Process aimed to build trust and left the central issues of the conflict to be resolved after the trust-building process (Kittrie, 2003). Instead of a recognized Palestinian state, free society and prospering economy, Palestinians continued on dealing with expanding settlements, high rates of unemployment, poverty and corrupt Palestinian Authority (Baumgart-Ochse, 2009).

The next maneuver on bettering the relationships came with 1994 Essen Declaration, which stated "Israel, on account of its high level of economic development, should enjoy special status in its relations with the European Union on the basis of reciprocity and common interests" ("Essen European Council 12/94: Conclusions", 1998). In 1995, a new multilateral framework called the Euro-Mediterranean Partnership (aka the Barcelona Process and referred to as Euromed from now on) was launched. The Euromed mostly aimed to establish a free trade area by eliminating any trade and investment barriers between EU and Southern Mediterranean

countries as well as between Southern Mediterranean countries themselves. By doing so, the EU hoped to establish an area of peace, stability and prosperity (“Euro-Mediterranean Partnership”, 2020). The Union established bilateral relations with each participant, including Israel through the signing of Euro-Mediterranean Agreements (also referred to as Association Agreements). The EU-Israel Association Agreement was signed in 1995 and it replaced the previous Cooperation Agreement of 1975. Following the ratification of all 15 EU Member States’ parliaments, as well as the European Parliament and the Israeli Knesset, the agreement entered into force on 1 June 2000 (“EU-Israel Association Agreement”, n.d.).

The Association Agreement is significant as it forms the backbone of current EU-Israel relations. This agreement is wide-ranging due to the fact that it covers political dialogue, free trade in industrial and select agricultural products, free movement of capital, and the harmonization of regulatory frameworks as well as social and cultural cooperation (Tocci, 2009). The Association Agreement offers a beneficial trade partnership by prohibiting any quantitative restrictions that could be applied to both imports and exports between the Community and Israel in Article 16 and Article 17 under Chapter 4 (Euro-Mediterranean Agreement, 2000, p.6).

In the following years the Israeli-EU partnership spilled over other areas by ratification of other agreements under the overarching Association Agreement in areas such as science, technology and culture. In 1996, Israel became the first non-EU country to be accepted as a full member in European Research Area participating in the Frameworks Programmes for Research and Technological Development (currently known as Horizon 2020) (Zahavi, 2018).

Despite of all these bilateral developments taking off, relations started to deteriorate when Binyamin Netanyahu became the Prime Minister in 1996. The Union criticized Israel for suspending the implementation of withdrawal from the Occupied Territories, despite coming to common grounds in Wye River Memorandum in 1998; an agreement aimed to commence the application of the previously-mentioned Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip of 1995. The 1999 Berlin Declaration called for an independent Palestine and addressed the 1947 UN Partition Plan to remind that Jerusalem is a *corpus separatum*; an international city administered by the UN (Del Sarto, 2011). Netanyahu responded by saying "It is particularly regrettable that Europe, where one-third of the Jewish people perished, has seen fit to try and impose a solution which endangers the State of Israel and runs counter to its interests" (Ministry of Foreign Affairs of Israel). The tensions only increased in the region and the Second Intifada broke out in 2000. Israel’s partial reoccupation of West Bank in 2002 led them to face with more condemnations from Brussels. In return Israel accused the Union with failing in comprehending the need to fight with terrorism (Del Sarto, 2011).

As Ariel Sharon became the Prime Minister in 2001 the tensions slightly decreased. The Palestine-Israel conflict received more attention from the international community, and mediator actors became more active. The Middle East Quartet was set up in 2002 for the purpose of mediating peace negotiations, and supporting economic development and facilitating the institution building in Palestine as a step to becoming a state. The quartet consisted of United Nations (UN), European Union, United States and Russia (“Middle East

Quartet”, n.d.).

The 2000s was also a period for the Union to expand and deepen its bonds with the neighboring states. Upon launching the ‘Wider Europe Initiative’ (WEI), which was renamed as the European Neighborhood Program (ENP), the political discussions took an upturn. The Enlargement Commissioner of 2003, Günter Verheugen said “I consider Israel to be a natural partner for the EU in the new neighborhood policy. Although Israel is somewhat untypical of the countries that fall within our neighborhood (. . .) our relations will be tailor-made and can range from the status quo to the type of close interconnection that we have with countries like Norway or Iceland in the European Economic Area” (Del Sarto, 2010, p. 67). This declaration and the initiative were welcomed in the Israeli press. Adar Primor, a journalist, wrote in the Israeli newspaper Ha’aretz “a wiser Europe has extended a hand to Israel and is ready to turn it into the leading star of its new initiative” (Del Sarto, 2010, p. 68). The Barcelona Process had a regional logic hence it was concerned with the peace process to an extent. On the other hand, the WEI gave the idea that the progress of peace process would no longer bind the EU-Israeli relations (Del Sarto, 2010).

Building on the Barcelona Process, the Union launched the European Neighborhood Policy in 2004. The EU had its ‘big bang enlargement’ in May 2004; it accepted 10 new member states. The objective of the ENP was to avoid any dividing lines among the member states while ensuring the delivery of more prosperity, stability and security of all parties. While Euromed still remained relevant, the ENP was supposed to give Brussels the ability to work more flexibly to meet each country’s needs. Hence the ENP offered a more tailor-made agreement to signing partners called ‘Action Plans’. These Plans signed with each country entailed the partnership perspectives and the priorities of action. The EU-Israel Action Plan was signed in 2009 (Musu, 2010). The Plan itself was “rich with benefits that other neighbors could not aspire to” (Tocci, 2009, p. 395). It is noteworthy to mention that it also measured up to Israelis’ expectancies seeing that it did not tie the benefits to the progress of peace.

Simultaneously, Ariel Sharon’s disengagement plan was accepted in 2004. This plan stated that Israel would withdraw from the Gaza Strip as well as the Northern Samaria and Judea regions. The Plan draw a road map on how to do it and clearly specified the end goals as demilitarizing the regions, allowing Palestinian’s live a normal life and demolishing the basis to the claim that these regions are occupied (“Prime Minister Ariel Sharon's Disengagement Plan”, 2004). The EU offered financial support for Israel’s 2005 withdrawal from the Gaza Strip and also sent a border mission to facilitate the process. An important development in the Israel-EU relations was the Hamas triumph in 2006 Palestine elections. The Union boycotted Hamas government, which is recognized as a terrorist organization. Israel was pleased with Brussels’ stance. Nonetheless, Israel declared war to Gaza in 2008 and imposed a blockade in humanitarian aid. Brussels pressured Israel to ceasefire and announced that Israel’s blockade on Gaza Strip was ‘unacceptable and politically counterproductive’ (Del Sarto, 2011).

Despite the unceasing political tensions between two actors, the bilateral relations continued to deepen. The Union came up with another multilateral initiative called the Union for the Mediterranean (UfM) in July 2008, thanks to Sarkozy’s interest in the region, who was

a French President candidate back then (Del Sarto, 2011). The UfM aimed for the creation of a new single European Mediterranean Policy (Musu, 2010). It took further economic integration into its epicenter and promoted partnership on projects concerning energy/security, support to small businesses, infrastructure, education, and environmental issues. However the UfM was far less successful than the previous initiatives, especially in the peacebuilding process, due to the Mediterranean States' reluctance to engage on account of the ongoing Israeli-Palestinian conflict (Tocci, 2009).

During 2010s EU signed further agreements with the state of Israel on issues concerning science, technology, trade, etc. Some of these agreements could be listed as Agreements on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products in 2010, Israel Space Agency Agreement in 2011, the Open Skies Agreement in 2013, Pan-Euromed Convention on Rules of Origin in 2013. This proves that bilateral relations only deepened while there was no progress shown in the peace process.

3. Israel as a Transgressor of International Law

As it was mentioned before, Israel's presence in the Occupied Territories dates back to 1967 Six-Day War. The United Nations Security Council (UNSC) Resolution 242 of 22 November 1967 declared that the territories concerned are 'occupied' and it called Israel to withdraw for the first time (General Assembly Resolution 242, n.d.). Since 1967, Israel has been transferring its own citizens to the occupied territories. Until 2004, Israel has transferred approximately 230,000 civilians to 145 illegal settlements. (Galchinsky, 2004).

The settlement policy of Israel has been subjected to a vast amount of criticisms from international community, due to the fact that it was an official breach of the Fourth Geneva Convention. The Convention, which was adopted in August 1949, and was ratified by Israel in 6 June 1951, has an article specifically tailored for protecting civilians during wartime. The Article 49 directly writes; "The Occupying Power shall not ... transfer parts of its own civilian population into the territory it occupies" (Geneva Convention, n.d., p.185). Moreover, the United Nations passed Resolution 2334 in 2016, which once again uttered that Israel's settlement policy in the Occupied Territories does not have legal validity and it is perceived as an act of 'flagrant violation' of International Law ("Israel's Settlements Have No Legal Validity, Constitute Flagrant Violation of International Law, Security Council Reaffirms", 2016).

Furthermore, in 2002 the Government of Israel approved the construction of a barrier in and around the West Bank with the justification that it was a protective measure to maintain security and stop the Palestinian attacks in Israel ("West Bank Barrier", n.d.). Upon a request from the UNSC, in July 2004 the International Court of Justice (ICJ) issued an Advisory Opinion in which it uttered that this construction would breach the Hague Regulations of 1907 and the Fourth Geneva Convention and emphasized that it would impede Palestine's rights to self-determination. Moreover it would affect the liberty of movement of the inhabitants of the territory; a liberty that is guaranteed by the International Covenant on Civil and Political Rights. It also found the barrier as a violator of International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the Convention on the Rights of the Child, due to the fact that it would

effect “the right to work, to health, to education and to an adequate standard of living.” It stated that “...Israel must put an immediate end to the violation of its international obligations by ceasing the works of construction of the wall and dismantling those parts of that structure situated within Occupied Palestinian Territory and repealing or rendering ineffective all legislative and regulatory acts adopted with a view to construction of the wall and establishment of its associated régime” (“Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory”, n.d). The Union acknowledged ICJ’s decision yet in December 2004 the Commission still approved the ENP Action Plan.

4. Conditionality principle of the Union

Since the 1970s, Brussels expressed its concerns about the never-ending unrest in the region, emphasized the necessity of compliance to human rights, democracy and international law, and it continuously condemned the Israeli policy, aligning itself with the widely accepted international rhetoric. It tried to act as a broker and always seemed less biased than the US. Yet, the Union has widely been criticized for only condemning and not implementing any measures to create an incentive when dealing with Israel’s breaches of international law. Many question whether the norms such as respect of human rights, democracy and rule of law, which are heavily emphasized by the Union in its bilateral relations, are just in rhetoric. Tocci writes, “The Union has been uncharacteristically compromising in practice, giving Israel little incentive to modify its behavior in line with European norms” (Tocci, 2009, p. 395).

The most strategic incentive-maker that the Union operationalizes against third countries is the conditionality principle. Conditionality, which has an analogy with ‘the carrot and stick’ formula, creates a cost-benefit calculation for the third country. It offers an actor certain benefits linked to the actualization of certain conditions. While positive conditionality brings benefits as in ‘carrots’, negative conditionality can be seen as punishments or ‘sticks’ (Veebel, 2009). This principle allows the domestic alteration to occur through a voluntary transformation. The EU applies this through presenting ‘conditions’ to oblige in bilateral agreements.

Although the previously mentioned ‘advantageous’ ENP Action Plan of 2004 remarks peace process, respect for human rights and international law, it lacks any conditionality. However, the 1995 EU-Israel Association Agreement presents a condition in the 2nd Article; “Relations between the Parties, as well as all the provisions of the Agreement itself, shall be based on respect for human rights and democratic principles, which guides their internal and international policy and constitutes an essential element of this Agreement” (Euro-Mediterranean Agreement, 2000, p.4). The article states that the signatories are obliged to respect human rights and democracy, not only in their internal affairs, but also in their external affairs, in a straightforward manner. Same agreement gives a non-execution article and specifies that if there is a case in which one of the signatories fails to fulfill their obligations, the other side can take the necessary measures. The Article 79 writes “If either Party considers that the other Party has failed to fulfill an obligation under the Agreement, it may take appropriate measures” (Euro-Mediterranean Agreement, 2000, p.17).

Hence on paper, transgression of human rights could cause negative measures to be

taken it could even justify the suspension of the agreement. However, the Union avoids imposing negative conditionality on Israel, and continuously publicizes that Brussels will follow a ‘constructive engagement’ (Tocci, 2009). The 2002 Seville Declaration says that the end that is pursued must be two states existing together in coherence and it strongly emphasizes the sole mean to achieve this is through conducting negotiations; “A settlement can be achieved through negotiation, and only through negotiation” (Seville Declaration, 2002).

5. Why does EU fail to Operationalize Conditionality?

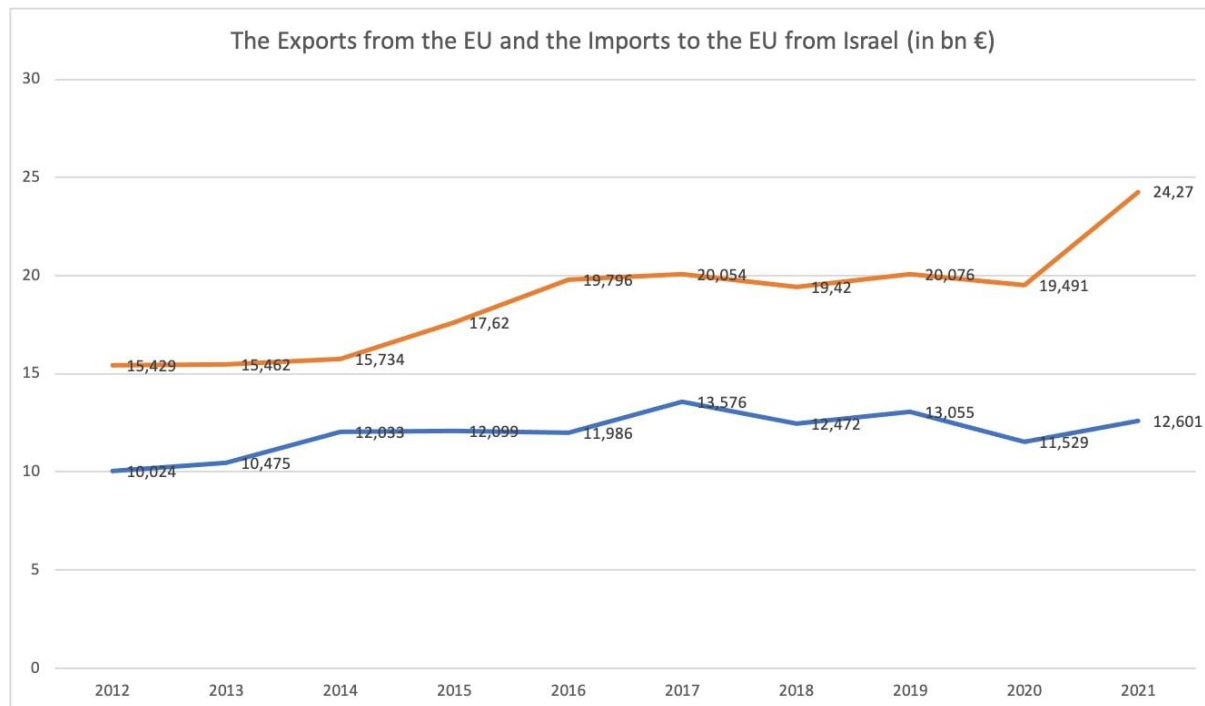
The literature agrees that the Union has failed to commit to the conditionality principle in its relations with Israel. The negative conditionality is not thought as a tool and one might even say, “Carrots have rarely been dangled, but rather are normally simply given to Israel” (Tocci, 2009, p. 395). By constantly talking about ‘constructive engagement’ the EU seem to maintain the status quo rather than endorsing change. The reasons behind its hesitance to take action evoke curiosity. Hence a question that should be asked is why the Europeans fail to operationalize conditionality to implement sustained change. Some arguments that could be given here are historical reasons, economic reasons and the fragility of transatlantic relations.

The EU Foreign Affairs Council takes all its foreign policy decisions by unanimity, which cripples Brussels’ capacity to take an action on the matter. Tocci writes that “The EU’s position on Israel is determined by the fact that there is no internal consensus over the use of negative conditionality. Hence, irrespective of Israel’s widespread human rights abuses and violations of international humanitarian law, the Union has never seriously contemplated the use of ex post conditionality...” (Tocci, 2009, p. 395). Throughout time Israel has developed close relations with some Central and Eastern European member states and created alliances; particularly with Hungary. Moreover, the previous Israeli President Netanyahu had been working with Greece and Cyprus on Eastern Mediterranean pipeline plans, which would transport natural gas from Israel and Cyprus to Greece and into the other European countries (Oppenheim, 2020). Hence Israel has allies among member states that would benefit from amicable relations.

Furthermore, one can assume that history plays an important role in shaping EU-Israel relations. Built on a continent, which hosted the most bloodshed wars as well as the Holocaust, the European Union has turned a blank page and created a normative identity, which takes respect to human rights, international law and democracy to its epicenter. Facing an inconvenience coming from Brussels, Israel does not hesitate to use a rhetoric that blames EU with being anti-Israel and anti-Semitist. Thus, the Union prefers to go with a constructivist engagement and it is sensitive when it comes to apply negative conditionality to Israel. In other words, “European actors value highly the development of cooperative relations with Israel in order to shed memories of a past that represents the antithesis of Europe’s self-identity in the post-war period” (Tocci, 2009, p. 397).

Furthermore, Israel has a pro-western outlook; it has an established democracy and a developed economy. Israel is ranked as the 24th most important trade partner for the EU in 2020. In 2021, the EU exports of goods to Israel amounted to 24,3 billion € and its imports from Israel aggregated to 12,6 billion €. The data shows that in 2021, the Union had a positive trade balance

of 11,7 billion €. It is important to mention that this is not an exclusive situation for 2021. The below given chart proves that the Union has been enjoying a trade surplus from Israel each year. On the other hand, the Union is Israel's top trading partner. This beneficial trade arrangement encourages both parties to keep 'politics' and 'economics' separate, and is a critical reason for not operationalizing conditionality.

Graph1: The Exports from the EU and the Imports to the EU from Israel (in bn €) (Eurostat- Data Explorer, 2022)

Last but not least, the Union prioritizes transatlantic relations and US still remains as an important ally. The neutrality of US has always been questionable; however, it did function as a broker since the Oslo Accords. The US policy towards Israel-Palestine conflict took a turn in Trump's term. When Donald Trump, the president of the US announced in 2017 that he recognizes Jerusalem as the capital of Israel and the US embassy would move from Tel Aviv to Jerusalem, the EU affirmed its concerns about the statement ("EU Seriously Concerned About Trump's Jerusalem Decision", 2017). The US Embassy moved to Jerusalem in 2018. The Trump administration has also ended its funding for the UN Relief and Works Agency for Palestinian Refugees in the Near East and it closed the Washington office of Palestine Liberation Organization (Oppenheimer, 2020). He also recognized Israeli sovereignty over Golan Heights, coming against the UNSC Resolution 242/67. Most recently it has published a deal for Palestine-Israel peace, which was widely criticized for allowing Israel to annex 30% of the West Bank while officially giving Jerusalem to Israel. One can say that the US shows "unconditional support for Israel while turning the screws on the Palestinians" (Oppenheimer, 2020, p.7). Brussels have been repetitively announcing their concerns and disapprovals about Trump's strategy.

The American position is relevant to EU decision-making process on this issue for two reasons. First of all, the member states have been divided as Europeanists and Atlanticists. Europeanists, the most prominent one being France, defend the perception of an ‘autonomous Brussels’ while the latter carefully align themselves with the US. This division can make decision taking very difficult as it depends on unanimity. The second reason is that, the transatlantic relations had gone through a rough patch during 2003 Iraq War. The ‘Original Six’ did not support the US decision while Britain strongly advocated for the US, to the extent that it critiqued other European nations. This did not only prove that the Union is incapable of taking a joint position when a crisis hits, but it also made US feel abandoned by its allies (Gombert, 2003).

6. Conclusion

To sum up, the EU and Israel has been constructing bilateral relation since 1960s. Israel, which has a developed economy, has offered the Union a fertile partnership on trade. Despite their political discordance, they continued on expanding, extending and deepening their bilateral relations. Although remaining distant from the conflict at first, history shows that the Union has become more involved with the peace process after 1990s, and applied conditionality in 1995 Association Agreement. Aside of the economic benefits that the EU receives by keeping bilateral relations intact, Israel’s diplomacy of blaming Brussels for being anti-Semitic and the increasing support Israel receives from US stand out as important factors for Brussels’ constructive engagement policy. Moreover, the Union has a difficulty of reaching to unanimity in taking a decision on external policy, and this remains valid for Israel’s case. Some member states have good-natured relations with Israel, and some are sensitive about Israel’s past, while some are careful about losing US as an ally.

Bibliography

154 Reactions By Prime Minister Netanyahu And Foreign Minister Sharon On The EU Statement On Jerusalem- 25 March 1999. <https://www.mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook12/Pages/154%20Reactions%20by%20Prime%20Minister%20Netanyahu%20and%20Fore.aspx> (Accessed 9 May 2020)

Baumgart-Ochse, C. (2009). Democratization in Israel, politicized religion and the failure of the Oslo peace process. *Democratization*, 16(6), 1115-1142. doi: 10.1080/13510340903271761 (Accessed 10 May 2020)

Del Sarto, R.A. (2011). Plus Ça Change...? Israel, the EU and the Union for the Mediterranean. *Mediterranean Politics*, 16(1), 117–134. doi:10.1080/13629395.2011.547395.

Del Sarto, R.A. (2010). Wording and Meaning(s): EU-Israeli Political Cooperation According to the ENP Action Plan. *Mediterranean Politics*, 12(1), 59–75. doi:10.1080/13629390601136830.

Essen European Council (12/94): Conclusions. (1998). https://www.europarl.europa.eu/summits/ess1_en.htm (Accessed 14 May 2020)

Euro-Mediterranean Agreement. (2000). https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:411c0668-144d-44a1-a5e3-dd2342f7a5b5.0017.02/DOC_1&format=PDF (Accessed 14 May 2020)

Euro-Mediterranean Partnership. (2020). <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/>. (Accessed 4 May 2020).

European Commission. *Memo/88/77: EEC-Israel Cooperation Council* https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_88_77 (Accessed 16 May 2020)

Eurostat-Data Explorer, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (Accessed 20 June 2022)

EU Seriously Concerned About Trump's Jerusalem Decision. (2017). <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/eu-seriously-concerned-about-trumps-jerusalem-decision/>. (Accessed 16 May 2020)

EU trade relations with Israel. Facts, figures and latest developments.

https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/israel_en (Accessed 16 May 2020)

Galchinsky, M. (2004). The Jewish Settlements in the West Bank: International Law and Israeli Jurisprudence. *Israel Studies*, 9(3), 115-136. doi: 10.2979/isr.2004.9.3.115 (Accessed 12 May 2020)

General Assembly Resolution 242. <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCRes242%281967%29.pdf> (Accessed 10 May 2020)

Geneva Convention Relative To The Protection Of Civilian Persons In The Of War Of 12 August 1949. http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf (Accessed 14 May 2020)

Gombert, D. (2003). What Does America Want of Europe. In G. Lindstrom, *Shift or Rift: Assessing US-EU Relations after Iraq*. Paris: European Union Institute for Security Studies. Retrieved from https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/bk2003_01.pdf

Israel's Settlements Have No Legal Validity, Constitute Flagrant Violation of International Law, Security Council Reaffirms | Meetings Coverage and Press Releases. (2016). <https://www.un.org/press/en/2016/sc12657.doc.htm> (Accessed 12 May 2020)

Kittrie, O., Rothstein, R., Ma'oz, M., Shikaki, K., Watkins, M., & Rosegrant, S. (2003). More Process than Peace: Legitimacy, Compliance, and the Oslo Accords. *Michigan Law Review*, 101(6), 1661-1714. doi: 10.2307/3595328

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory | International Court of Justice. <https://www.icj-cij.org/en/case/131>(Accessed 12 May 2020)

Martins, B. (2016). Interpreting EU–Israel relations: a contextual analysis of the EU's Special Privileged Partnership proposal. *Cambridge Review Of International Affairs*, 29(1), 151-170. doi: 10.1080/09557571.2015.111792

Middle East Quartet. <https://unsco.unmissions.org/mideast-quartet> (Accessed 14 May 2020)

Musu, C., *European Union Policy towards the Arab-Israeli Peace Process: the Quicksands of Politics*, Palgrave Macmillan, 2010.

Oppenheimer, B., *Can Europe Overcome its Paralysis on Israel and Palestine*, Center for European Reform, 2020.

Prime Minister Ariel Sharon's Disengagement Plan, 2004, <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-194935/>. (Accessed 6 May 2020)

Seville European Council 21 And 22 June 2002 Presidency Conclusions. https://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/pdf/sevilla_en.pdf (Accessed 14 May 2020)

Tocci, N. (2009) Firm in Rhetoric, Compromising in Reality: The EU in the Israeli–Palestinian Conflict. *Ethnopolitics*, 8(3-4), 387–401. doi:10.1080/17449050903086989.

West Bank Barrier, <https://www.ochaopt.org/theme/west-bank-barrier>. (Accessed 10 May 2020).

Veebel, V. (2009) European Union's Positive Conditionality Model In Pre-Accession Process. *Trames.*, vol. 13(3), 207–231. doi:10.3176/tr.2009.3.02.

Zahavi, H (2018). The Bologna Process in Israel as a Reflection of EU-Israel Relations. *European Journal of Higher Education*, 9(1), 102–117. doi:10.1080/21568235.2018.1561315.

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE “KARÂR” ve “KARÂRSIZ”LIK

ARŞ. GÖR. DR. HÂCER SAĞLAM

Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, 0000-00002-9606-6367

Özet

Arapça kökenli bir kelime olan “karâr”, günümüzde, bir sürecin sonucunda gelinen son nokta ve verilen hüküm anlamıyla öne çıkar. “Karar almak”, “karar vermek” şeklinde daha sık görülen ek fiilli hâli ile bugün günlük hayatta yaygın biçimde kullanıldığı gibi, hukuk terminolojisinde de yerini almıştır. Ancak kelimenin asıl manası, bugünkü yaygın anlamından oldukça farklıdır. “Karâr”, “yerleşmek, sâbit olmak” köken manası ile edebî metinlerde sıkça karşımıza çıkar. Bilhassa sevgili etrafında şekillenen bu anlamlar, “karâr”ın bazı yakın ve zıt anlamlı kelimelerle kullanılmasını sağlamıştır. Ayrıca, “karâr”, köken manasından mütevellit, daha sonraları farklı anlamlar da kazanarak anlam genişlemesine uğramış görünmektedir. Kelimenin söz konusu köken manası ve kazandığı diğer anlamları dikkate almaksızın klasik Türk edebiyatı metinlerine yönelmek, ciddi bir anlam kargaşasına neden olmaktadır. Bu yazıda, “karâr” kelimesinin klasik Türk şiirindeki anlamları ve her yüzyılın önde gelen şairleri tarafından tercih edilen yapı ve kullanım şekilleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: klasik Türk şiiri, karâr, kararsızlık.

IN CLASSICAL TURKISH POETRY “DECISION” AND “INDECISION”

Abstract

The word "decision", which is an Arabic origin word, stands out today with the meaning of the last point reached as a result of a process and the judgment given. It has taken its place in legal terminology, as it is widely used in daily life today, with its more common verb form "to make a decision" or "to make a decision". However, the actual meaning of the word is quite different from its common meaning today. "Decision", "to settle down, to be fixed" with its origin meaning is frequently encountered in literary texts. These meanings, which are especially shaped around the beloved, have enabled the use of “decision” with some close and antonym words. In addition, it is noticed that due to this meaning, it has expanded its meaning by gaining different meanings later on. Turning to the texts of classical Turkish literature without considering the origin meaning of the word and other meanings it acquires causes a serious

confusion of meaning. In this article, the meaning of the word "karâr" in classical Turkish poetry and the structure and usage patterns preferred by the leading poets of each century will be emphasized.

Key words: Classical Turkish poetry, decision, indecision.

Giriş

Türklerin İslamlaşmasından sonra, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin dilimizde büyük oranda yer ettiği bilinmektedir. Klasik Türk edebiyatı sürecinde, veznin de gereği olarak şairlerin sık sık başvurduğu bu kelime ve kavramlar, edebiyatın gelişmesinde önemli derecede pay sahibi olmuştur. Bazı kelimeler, içerdikleri manaları günümüze kadar korurken bazı kelimeler ise anlam daralması veya kaybına uğramıştır. Söz konusu kelimelerden biri de “karâr”dır. Arapça kökenli bir kelime olarak “karâr”, klasik Türk edebiyatında özellikle bugün, pek de tercih edilmeyen ilk anlamı itibariyle daha sık kullanılmıştır. Ayrıca “karâr”, zaman içinde farklı terimsel anlamlar da kazanarak anlam genişlemesine uğramış görünmektedir. “Karâr”ın ilk anlamının bilinmemesi veya kazandığı yeni anlamların dikkat nazarından kaçması, şairin ve yazarın maksadının anlaşılmasına yol açacağından, söz konusu kelimenin tüm manalarına vâkıf olmak önemlidir.

“Karâr” Üzerine

“Karâr”, Arapça, قر (karra) kökünden gelmektedir. قر (karra) “yerleşmek, yaşamak, ömrünü geçirmek” (Mutçalı, 1995: 695) anlamlarındadır. قرار (karâr) “[bir yerde] yerleşme, kalma; sâbitlik; sağlamlık; süreklilik; devamlılık, sübût; ikâmet; duraklama yeri” (Mutçalı, 1995: 696) gibi manalarla karşılanır.

Kâmûs-ı Türkî’de, karâr; 1. “durma, sükûn, ârâm: bir yerde karâr etme, karâr bulmaz = durmaz. 2. Sebât, devâm, ... 3. Râhat, istirahat, âsâyîş. 4. Devâm, istimrâr, süreklilik. 5. Bir müzâkere veya teemmülün neticesi olarak verilen hüküm ve sûret-i hall-i da’vî (Şemseddin Sâmî, 1317: 1060) şeklinde açıklanır.

Arapçada مقر (makarr), “yerleşilen / oturlan yer, mesken, ikâmetgâh, depo; merkez; istasyon; yer, mahal (Mutçalı, 1995: 696) anlamlarına gelir. “Karâr” kelimesinin “yerleşmek” anlamından türetilmiş, Farsçada yer bildiren “-gâh” eki ile yapılan “karâr-gâh” ise; “bir yerde

oturup karar kılınacak, dinlenilecek yer. 2. Ask. Bir ordu kurmay heyetinin bulunduğu yer, merkez” (Devellioğlu, 2003: 489) anlamlarındadır¹.

Türkçede “tasdik” anlamında istifade ettiğimiz aynı kökten gelen “ikrâr” kelimesi de ilk anlam olarak; “[göçmenleri] yerleşik hayata geçirme; kurma, tesis; [b-i, işe mevkiye] getirme, yerleştirme” anlamlarına gelirken; ikinci olarak; “ikrar, onama, tasdik; itiraf” (Mutçalı, 1995: 696) anlamları ile karşılanmaktadır.

“Karâr”, ayrıca, “ölçülülük”, “tam ölçü, ne az ne çok” (Devellioğlu, 2003: 489) anlamı ile dilimizde anlam genişlemesine uğramıştır. “Karâr”ın “şark müziğinde, taksim yaparken ana makama dönüş” (Devellioğlu, 2003: 489) anlamında, musiki terimi olarak da yer aldığı bilinmektedir.

Görüldüğü üzere, “karâr” kelimesi, ilk olarak “yerleşmek, sâbit olmak” anlamına gelirken, “durma, sebât etme” anlamını bu ilk anlamdan hareketle kazanmıştır. “Bir düşüncenin nihayetinde verilen hüküm” anlamı, ‘karâr’ın sonraki anlamlarından olarak sözlüklerde yer almaktadır. O halde bir düşüncede karâr etmek, o düşüncede “yerleşmek, sâbit olmak” manasındadır ve kelime burada mecâzî bir anlam yüklenmiştir.

“Karâr”ın, hukuk terminolojisinde, “bir dava sonunda verilen hüküm” anlamı, yine, “sâbit olma” karşılığında kaynaklanmaktadır. Sürecin sonunda verilen hüküm, sâbittir. Kelimenin, “tam ölçü” anlamının da buradan geldiği düşünülebilir. Bir şeyin “karârında olma”sı, tam ölçüsünde; olması gerektiği kadar ve azalıp çoğalmadan, tabiatıyla sâbit şekilde var olması demektir. Aynı şekilde, musiki terminolojisindeki *âdeta noktalama işaretlerinin yerini tutan ve bir müzik cümlesinin sona ereceğini/erdiğini hissettiren karakteristik sesler ve perdeler* (Özkan, 2003: 411) olan “karâr” da “sâbit olma” anlamından mütevellittir. Belli bir noktada durmak, rahatlık ifade edeceği için, *ârâm* anlamı da bu mana ile ilgili olarak ortaya çıkar.

Karâr kelimesi, Arapça kökenden kazandığı bu anlamlar dışında, Türkçedeki “kara” isim kökünden “karar”mak anlamı ile klasik edebiyatta sıkça kullanılmaktadır. Şairler, bu şekilde, yazılışları aynı anlamları farklı iki kelimeyi birlikte kullanarak cinas yapma yoluna gitmektedirler. Türkçedeki “kara” isim kökünden, mecazen “canı sıkılmak, kederlenmek” (Yeni Tarama Sözlüğü, 1983: 127) anlamları da tercih edilmektedir.

¹ Türkçede “tasdik” anlamında istifade ettiğimiz aynı kökten gelen “ikrâr” kelimesi de ilk anlam olarak; “[göçmenleri] yerleşik hayata geçirme; kurma, tesis; [b-i, işe mevkiye] getirme, yerleştirme” anlamlarına gelirken; ikinci olarak; “ikrar, onama, tasdik; itiraf” (Mutçalı, 1995: 696) anlamları ile karşılanmaktadır.

1. Klasik Türk Şiirinde Genel Olarak “Karâr” ve “Karârsızlık”

Klasik Türk şiirinde “karâr”, ilk karşılığı olan “yerleşme, sâbit olma” anlamı ile sıkça karşımıza çıkar. “Karâr üzere olmak”, anlam ve şekil olarak çeşitli şekillerde kullanılır. Yardımcı fiillerle oluşturulan yapıların yanında Farsça “ber-” ön ekinin gelmesi ile “ber-karâr” yapısının çokça tercih edildiği görülür. Bunun yanında “karârsızlık” da Farsça olumsuzluk eki olan “bî-” ön ekinin gelmesi ile “bî-karâr” olarak karşımıza çıkar. İlgili yapılar, çeşitli konular ve hususlarda söz konusu edilir. Bunlar aşağıdaki şekilde maddelenebilir.

1.1. Makam/ Tahtta Karâr Etmek

Klasik Türk şiirinde makam ve taht, karâr edilen yerler olarak zikredilir:

Penâh-ı milket ü Sultân Mehemmed ol kim anun
Kemâl-i adli-y-ile dutdı tâc u *taht karâr* (Ahmedî, K. 26/34)

Etti devlet yine evvelki *makâmında karâr*
Bastı çün devlet ile sadr-ı muallâya kadem (Nefî, K. 40/7)

1.2. Düşüncede/ Endişede Karâr Etmek

Karâr, somut anlamda bir yerde bulunmak ve sebât etmek anlamından mütevellit, soyut unsurlarda da “yerleşmek, sâbit olmak” anlamını mecazen kazanmıştır. Düşüncede/endişede karâr etmek bunlardan biridir. Nefî, aşağıdaki beytinde, bir manâ üzerinde düşüncesinin karâr ettiğini ifade etmektedir:

Ki bu manâ idi hâtırda medâr-ı fikrim
Eylemişdi bu medâr üzre *karâr endişem* (Nefî, K. 51/41)

1.3. Gönülde Aşkın Karâr Etmesi

Bir diğer soyut kullanım, “aşkın âşığın gönlünde karâr etmesidir”:

Yıkıdı *gönlüm* âşiyânın yâr itdi târ u mâr
Anlamam kim şâh-bâz-ı aşk ide anda *karâr* (Şeyhülislâm Yahya, G. 47/1)

Dil bî-karâr olursa da hemvâre gam degül
Dilde hevâ-yı aşk hele *ber-karâr* eser (Şeyhülislâm Yahya, G. 93/4)

Aşağıdaki beyitte, Şeyhülislam Yahya, “karâr” ve “makarr” kelimelerini birlikte kullanarak iştikak sanatı yapmaktadır:

Makârr-ı şâh-ı aşkun olalı dil bî-karâr oldı

Süleymân seyr içün tahtına gûyâ kim süvâr oldı (Şeyhülislam Yahya, Nazm 11/1)

1.4. Çarh, Felekler ve Dünya Karâr Üzere Değildir

Şairler, karâr üzere olmayan çarh/felek ve dünyayı sık sık zikrederler. Çarhın/feleğin ve dünyanın karârsızlığı, hem sâbit olmayıp döndükleri hem de ebedî olmadıkları içindir:

Bu çarh-ı bî-karâr niçe kim medâr ider

Sayf u bahâr düzer ü leyl ü nehâr ider (Ahmedî, K. 36/35)

Düşse şafak yerine lebin aksi nâ-gehân

Filhâl ola bu *nüh felek-i bî-karâr lâ'l* (Ahmed Paşa, K. 12/3)

Ko gurûrı zâhidâ dünyâ degüldür ber-karâr

Ne sen îmân ile kalursın ne oğlan ile ben (Necâtî Bey, G. 402/6)

Aşağıdaki beyitte, Mihrî Hatun, feleği karârsız, yer ve zamanı ise ber-karâr olarak niteler:

Mâdem ki bu sipihr-i felek eylemez karâr

Mâdem ki bu zemîn ü zamân ber-karârdur (Mihrî Hatun, K. 13/17)

Bir karâr üzre degül kâr-ı sipihr-i gerdân

İstinâd eyleme Nev'î felek-i devvâra (Nev'î, G. 421/5)

1.5. Ay ve Güneş Karâr Üzere Değildir

Gök cisimleri olarak Ay ve Güneş de hareket hâlinde olmalarından mütevellit, sık sık karârsız unsurlar olarak zikredilir:

Göster yüzünü kim *kameri bî-karâr* ede

Depret lebini kim şekerî şerm-sâr ede (Ahmed Paşa, G. 280/1)

Ay vve güneşin ber-karâr olmaması, gece ve gündüzün de bî-karâr olmasına neden olacaktır.

Nef'î, rûz u şebi bî-karâr olarak niteler:

Devr ederler *bî-karâr* olup cihânı *rûz u şeb*
Hep esîr-i tâb-ı rûyun âfitâb u mâhitâb (Nef'î, K. 61/20)

1.6. Deniz Karâr Üzere Değildir

Deniz, dalgalı olduğu için şairlerce karâr üzere olmayan unsurlar arasında zikredilir:

Eger seng-i havâdisden şikest olduysa bir lü'lü
Pür-asdâf-ı le'alîdir bu *deryâ ber-karâr* olsun (Ahmed Paşa, Kıt'a, 30/2)

Ber-karâr olmaduğum ayb itme kim *deryâ* gibi
Geh hamûş u gâh pür-cûş olmayan bilmez beni (Şeyhülislâm Yahya, G. 446/4)

1.7. Diğer Kullanımlar

“Karâr”ın zaman zaman şairlerce farklı anlamları ile birlikte kullanıldığı görülür. Aşağıdaki beyitte, Fuzûlî ilk “karâr” kelimesini “yerleşmek”, ikinci “karâr” kelimesini “hüküm” manasında kullanmıştır:

Hoş ol ki tuta bu mevsimde gûşe-i uzlet
Tereddüt etmeye mutlak *karâra* vere *karâr* (Fuzûlî, Kaside 6/7)

2. Klasik Türk Şiirinde Âşığın “Karâr”ı ve “Karâr”sızlığı

Klasik Türk şiirinde âşık, âşıklık hâlinin bir gereği olarak belli bir mekân kaydından uzak ve bağımsızdır. Bunun sebebi, aşk'ın, âşığın kalbinde “karâr” etmiş olmasıdır. Âşığın kalbi, bir mekân hüviyetine bürününce âşık için de bir mekâna yerleşmek imkânı kalmamış olur. Çünkü aşk, âşığın kalbini fethederek dünya hayatı için aklı ve temel bir gereklilik olan “yerleşiklik”i onun ihtiyarından almıştır. Bu durumda, sevgilinin saçı, gönlü, kûyu gibi unsurlar, âşığın karâr kılmak istediği mekânlar olarak ortaya çıkar. Âşık / şair, şiirlerinde bu unsurları göz önüne alarak kendine bir yer tayin etme çabası gösterir.

Klasik Türk şiirinde, âşığın sevgili ile vuslatı söz konusu değildir. Âşığın, sevgilide veya ona ait bir unsurda karâr etmesi, ancak, bir hayâle bağlı olabilir. Bu itibarla âşık, hayâllerinde sevgilinin zülfünde, gönlünde, kûyunda karâr etse de esasında o, “bî-karâr”dır. Bulduğu yere sığmaz ve bu duygu ile sabit bir mekândan kayıtsız olmuş olur. Aşağıdaki beyitte Nedîm, içinde bulunan bir âfet nedeniyle üç çifte kayığın karârını aldığından bahsetmektedir:

Eyvah o üç çifte kayık aldı *karâr*ım

Şarkı okuyup geçdi bir âfet var içinde (Nedîm, G. 145/3)

Âşığın “karâr” edememe durumunu şairler, özelleştirerek sık sık *gönül* için de tercih ederler. “Gönlün karârsızlığı”, şiirlerde, âşığın “bocalama” durumunu ifade eder. Âşıklık, gönlün ateş ile hem-hâl olması demektir. Ateşin olduğu yerde ise hareketlilik söz konusudur. Âşığın gönlü bu nedenle karmaşık, sükûn ve rahat bulmaz hâledir. Şairler bu hâli genel olarak *karârsızlık* ile ifade ederler:

Erişip bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül

Yine nevbet-i tahammül *dil-i bî-karâra* düştü (Ş. Gâlib, G. 311/4)

Hasret olalı âyine-i rûyuna cânâ

Bir yerde *karâr* itmez efendim *dil-i mahzûn* (Leylâ Hanım, G. 93/4)

Zülfün tağıtdı yâr *gönül oldı bî-karâr*

San âşiyân-ı bülbül-i gülzârı bozdılar (Şeyhülislam Yahya, G. 75/3)

Aşağıdaki, “kararmak” ve “karâr” kelimelerinin cinaslı kullanıldığı Necâtî’nin beytinde, sevgilinin hattının kararması ile âşığın gönlünün de gözlerinin de karârının gittiği ifade edilmektedir:

Tâ ki haţt-ı ârizun geldi *kararı* başladıp

Kalması gönlüm gibi gitdi *karârı* çeşmümün (Necâtî Bey, G. 302/4)

Karârsızlık *gönül* için olduğu gibi, *cân* için de sık sık kullanılır. Bu, bir özelleştirme olup genel olarak âşığın karârsızlığının başka bir ifade biçimidir. Şairler, bedende karâr etmiş olan cânın / rûhun, âşıklık söz konusu olduğunda yerinde duramadığını dile getirirler. 13. yüzyılda Hoca Dehhânî âşığın gönlünü sevgiliye kaptırdığı anda karârının nasıl elden gittiğini ve cânının gövdede karâr edemediğini aşağıdaki beyitte ifade etmektedir:

Gitdi *karâr* u gönül gideliden bu aceb

Gevdede ansuz bu cân nice *karâr* eyledi (Hoca Dehhânî, G. 21/3)

Ahmedî, Mihrî Hatun ve Nedîm, sevgiliye olan hasret nedeniyle tende cânın kararsız olduğunu ifade ederler:

Visâli-y-ile meded eyle dil-berün bana sen
Ki *cân karâr* idemez andan ayru bu tende (Ahmedî, G. 570/ 3)

Gitdi aklum bilüm ey şâh-ı cihân sen gideli
Bir nefes tende *karâr* itmedi *cân* sen gideli (Mihri Hatun, G. 201/1)

Görünmese gözüme ol perî-i hercâyî
Karâr etdiremem cân-ı nâ-şekîbâyî (Nedîm, G. 166/1)

Tende karâr kalmaması da sık görülen ifade biçimlerindedir. Ahmedî, gönlüne düşen coşku nedeniyle teninde *karâr* kalmadığını dile getirmektedir:

Gözüm yüzünü görelî gönlüme düşdi cûş
Tende *karâr* kalmadı vü cânda akl u hûş (Ahmedî, G. 306/1)

2.1. “Karâr” ile Kullanılan Kelimeler ve “Karâr” Kelimesinin Girdiği Terkipler

Âşığın karârsızlık hâli, şiirlerde çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Âşığın, sevgiliye ait unsurlardaki karârı ve bunun dışındaki karârsızlığının temelde farklılaşan iki ayrı kullanım şekli görülür. Bu bakımdan, âşığın karârı ve karârsızlığı, yakın ve zıt anlamlı kelimeler ile olacak şekilde iki ana başlık altında tasnif edilebilir.

2.1.1. Yakın Anlamlı Kelimelerle Yapılan Terkip ve Kullanımlar

a. Sabr u Karâr / Karâr u Sabr

Klasik Türk edebiyatı divanları tarandığında, *karâr* çerçevesinde en fazla kullanılan yapının “sabr u *karâr* / *karâr* u sabr” olduğu görülür. *Karâr*, kelimenin ilk anlamı olan “yerleşmek”e uygun şekilde, “sabr” ile birlikte alınır. “Dayanmayı, belli bir noktada kalmayı ve tahammül etmeyi” (Mutçalı, 1995: 468) içeren manası bakımından “sabr”, “*karâr*” kelimesi ile mecazen yakın anlamlıdır. Klasik Türk şiirinde “sabr u *karâr*”, âşığın sevgiliye karşı zaafını ifade etmede sık kullanılan bir terkip olarak karşımıza çıkar ve çeşitli şekillerde kullanılır.

a.1. Genel Olarak Âşıkta Sabr u Karâr / Karâr u Sabr Olmaması

Bir yerde karâr etmek, orada sabırlı olmakla ilişkilidir. Sabırsız kişiler, belli bir yerde sabit kalma konusunda yetersizdirler. Aynı durum âşık için de geçerlidir. Klasik Türk edebiyatında âşık, sabrı ile beraber (ve bunun bir sonucu olarak) karârını da yitirmiştir. Bu nedenle şairler, karâr ve sabr kelimelerini yakın anlamlı olarak sık sık kullanırlar:

Ol gün ki cânımı oda salup giderdi yâr

Tenden *karâr u sabrı* gönülden giderdi yâr (Ahmedî, G. 138/1)

Hoşdur *karâr u sabr* her işde velî degül

Şâhâ senün firâkuna sabr karâr hoş (Ahmedî, G. 310/4)

Ey andelîb gerçi *sabr u karâra* yer yok

Gül hâb-ı nâza vard feryâd ü zâra yer yok (Hayâlî, G. 5/1)

Ahmed Paşa, aşağıdaki beytinde, bir vîrân şehre benzettiği gönlünün sabr u karârının kalmadığını ifade etmektedir:

Ey şeh-i hüsn isteme dilden *karâr u sabr* kim

Şehr-i virândan hemişe şehriyâr almaz harâc (Ahmed Paşa, G. 24/3)

Haste-i zâr u nizârım seni sevdim seveli

Kalmadı *sabr u karârım* seni sevdim seveli (Leylâ Hanım, G. 117/1)

Karşu varur cân u dil *sabr u karâr* itmez karâr

Her kaçan kim bezme bir lahza ol âfet geç gelür (Hayretî, G. 85/2)

Ne râh-ı ışka nihâyet ne bahr-i şevke kenâr

Ne tende tâb ile kuvvet ne cânda *sabr u karâr* (Nev'î, G. 135/1)

Elinde gerçi kim âşıklarun *sabr u karâr* olmaz

Bihamdi'llah güzellik ehl-i hüsne pâydâr olmaz (Nev'î, G. 179/1)

Bizi etdin garîb-i dâr u diyâr

Komadın cân u dilde *sabr u karâr* (Nâilî-i Kadîm, Şarkılar 37/3)

Ne dil o serv-i revânı kinâra kudret var

Ne cânda *sabr u* ne tende *karâra* kudret var (Nev'î, G. 130/1)

Hâce Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazeline yazdığı tahmiste Gâlib; *sabr u karâr*ın kalmadığını ifade eder:

Bir yana gönlü şikest etmede âsâr-ı humâr

Bir taraftan nîgeh-i mest ile ol şûh yakar

Gâlib eyler mi ya ruhsat bulıcak *sabr u karâr* (Şeyh Gâlib, Tahmîs, 6/6)

Sabr u karâr ile ilgili kullanımlar, şairler tarafından belli durum, konu veya hususlar için de sık sık söz konusu edilmiştir. Bunların başında sevgilinin zülfü, kûyu, gönlü,... gibi unsurlar gelir.

a.2. Sevgilinin Zülfünde Karâr Etmek ve Sevgilinin Zülfünün Âşığın *Sabr u Karâr*ın Alması

Klasik şiirde, âşığın, sevgilinin zülfünü mesken edindiği bilinen bir husustur. Zülf, bu bakımdan, âşık için bir makarr veya karargâh olarak yerleştiği; *karâr* ettiği yerdir. Zülf ya âşıkta *karâr* bırakmamakta ya da âşık, sevgilinin zülflerinde *karâr* etmektedir.

Gönlüm *karâr itdi-se zülfünde* ne aceb

Kim kamu halk gice iricek *karâr* ider (Ahmedî, K. 36/12)

Gönül diler *karâr ala anun zülfî sevâdında*

Bu sevdâ-yı perîşânda nedür bî-çâre hâlin gör (Ahmedî, G. 252/2)

*Zülf*ın tağıtdı yâr gönül oldı *bî-karâr*

San âşiyân-ı bülbül-i gülzârı bozdılar (Şeyhülislam Yahya, G. 75/3)

Bir dil ki *karâr eyleye zülf-i siyehünde*

Asûdedür ol sâye-i taraf-ı külehünde (Şeyhülislam Yahya, G. 357/1)

Her dil ki *zülfün* ile şehâ *bî-karâr* ola

Varı iki cihân içinde anun târmâr ola (Hayâlî Bey, G. 24/1)

15. yüzyılda, Ahmed Paşa, “bî-karâr” olarak nitelediği sevgilinin perîşân / dağınık saçlarının kendi *karâr*ını da aldığını ifade etmektedir. “*Karâr*” kelimesi yanında “*sabr*”ın da tercih

edilmesi, âşıkta sebât ile beraber, dayanma gücünün de tükendiğini ifade etmektedir:

Karâr u sabrım alan zülf-i bî-karârındır

Harâb eden beni şol çeşm-i pür-humârındır (Ahmed Paşa, G. 36/1)

Zaman zaman şairlerin, karâr'ı, “yerleşmek” yanında “hüküm” anlamında da kullandıkları görülür. Aşağıdaki Şeyhî'ye ait beyitte ilk geçen “karâr” kelimesi, “bir sürecin sonunda gelinen nihâi nokta ve hüküm” anlamında iken, “sabr” ile kullanılan ikinci karâr, “yerleşmek” anlamındadır. Şair, Ahmed Paşa'da olduğu gibi, sevgilinin saçının kendisinde sabr ve karâr bırakmadığını ifade etmektedir. Bu beyitte ayrıca, “kararmak” fiili ile cinas sanatı da yapılmıştır:

Şâhâ kara saçınla bu muydu *karâr*ımız

Yakıp karara komaya *sabr u karâr*ımız (Şeyhî, G. 79/1)

Karamanlı Nizâmî, *kara* (siyah), *siyeh-“kâre”*, *kara* ve *karâr* arasında cinas yapmaktadır:

Dilden *karâr u sabrı* alup *kara perçemün*

Âşüfte itdi cânı *siyeh-kâre* perçemün (Karamanlı Nizâmî, G. 63/1)

Kılmağa *sabr u karâr*um leşkerini pây-mâl

Ol şeh-i hûbân kafadâr idinüpdür *perçemün* (Tâci-zâde Cafer Çelebi, G. 155/3)

a.3. Sevgilinin Dudağında Karâr Etmek

Ahmed Paşa, sevgilinin dudağının can ve gönül için bir *karâr-gâh* olduğunu ifade eder:

Kevser dudağın olursa ta'n mı

Cân u gönülün *karâr-gâhı* (Ahmed Paşa, Mesnevî 321/7)

a.4. Sevgilinin Boyunda Karâr Etmek ve Sevgilinin Boyunun Âşığın Karârını Alması

Âşığın *sabr u karâr*ını alan sevgiliye ait unsurlardan biri, “boy” olarak görülür. Sevgilinin boyu, uzunluğu yanında, her mekândaki sâbit ve dik duruşu ile âşığın *karâr*ını almaktadır. Âşık, sevgilinin boyundaki bu sebâtı gördüğünde, kendi *sabr u karâr*ını yitirmektedir. Genellikle serviye benzetilen boy, şairler için bir *karâr* yeridir.

Bâkî, beytinde, sevgilinin boyunu bir fidana benzeterek onun dalında bir gönül kuşu olarak *karâr* etmek arzusundadır:

Karâr itmez gönül murgı bu bâğun değme şâhında

Nihâl-i kadd-i dil-ber gibi bir serv-i bülend ister (Bâkî, G. 143/3)

Nev'î, servinin bâğda, nehir kenarında karâr etmesi ile âşığın servisiz bâğda karâr etmek istememesi arasında ilişki kurar:

Ol *serv-kadsüz eylemeyem bâğda karâr*

Zencîr-i sîm ile beni bağlarsa âb-ı cû (Nev'î, G. 383/2)

Nedîm, “kıyâm / kıyâmet” olarak nitelediği sevgilinin boyu ve yürüyüşünün sabr u karârın düşmanı olduğunu ifade eder:

O tıflı gör ne *kıyâmet* nigâr olur giderek

Hirâmı düşmen-i *sabr u karâr* olur giderek (Nedîm, G. 61/1)

Akarsu gibidir her dil ayağın tozuna mâyil

Göreceğ *kâmetin servin nice sabr u karâr* olsun (Usûlî, G. 96/8)

a.5. Sevgilinin Kûyunda Karâr Etmek ve Sevgilinin Kûyunun Âşığın Karârını Alması

Âşığın en çok karâr etmek istediği unsurlardan biri, sevgilinin kûyudur. Âşık, sevgilinin kuyundan başka bir mekânda karâr edemez:

Hiç meskende *karârım* yok durur ol zevkden

Kim kaçan *hâk-i ser-i kûyûn* ola mesken bana (Fuzûlî, G. 11/5)

Hayretî, sevgilinin kûyuna uğramadığı gün, karârsız gönlünün huzur bulamadığını ifade eder:

Kûy-ı nigâra uğramasa reh-güzârumuz

İtmez huzûr o gün bu dil-i *bî-karâr*umuz (Hayretî, G. 128/1)

b. İhtiyâr ve Karâr

Şiirlerde, “sabr u karâr” yapısına “ihtiyâr” kelimesinin de eşlik ettiği görülür. “İhtiyâr” sözlükte, ilk anlamı ile *seçme, tercih* (Şemseddin Sâmî, 1317: 81) demektir. Şair Nev'î, “ihtiyâr”, “sabr” ve “karâr” kelimelerini birlikte kullanarak anlamı pekiştirmektedir:

Elümde *ihtiyâr*um dilde *sabr ile karâr*um yok

Gönül göz cân u ten bir şâh-ı bî-rahma musahhardur (Nev'î, Tercî-Bend 4/22)

Gördüm seni elden *ihtiyârım* gitti

Baktım kadine *sabr u karârım* gitti (Fuzûlî, Rubâî 72/1)

Dil-rübâlar kim benüm *sabr u karârım* aldılar

Çekdiler evvel elümden *ihtiyârum* aldılar (Hayâlî Bey, G. 58/1)

b. Ârâm ve Karâr

“Karâr” kelimesinin sözlükte geçen anlamlarından biri ve *dinlenme, sükûn, karâr* (Şemseddin Sami, 1317: 62) manasındaki “ârâm”ın şairlerce “karâr” ile birlikte kullanıldığı görülür:

Gözüm mâyl gönül eğlenmez elde ihtiyârum yok

Gezer âvâreyin bir lahza *ârâmum karârım* yok (Nev’î, Murabba 6)

c. Sükûn ve Karâr

Sükûn, ârâm gibi, karâr ve sabr ile birlikte zikredilen sıfatlar arasında yer alır:

Meded bu nâz u revîşler meded bu cünbişler

Komadı zerrece dilde *sükûn u sabr u karâr* (Nev’î, G. 132/4)

d. Sebât ve Karâr

Ârâm ve sükûn gibi, sebât da “karâr” kelimesi ile yakın anlamlı olarak tercih edilir:

Gönül Kaysveş sen de âvâre ol

Mahabbet *karâr u sebât* istemez (Şeyhülislam Yahya, G. 146/2)

Gamun *sebâtı neşâtun karârı* yok nitekim

Ne bir *karâra* güzel var ne bir *karâra* gönül (Hayâlî, G. 7/4)

e. Hûş / Akl / Fikr ve Karâr

Âşığın karârı ile beraber aklını da kaybettiği beyitlerde sıkça dile getirilir. Bu itibarla sabr u karâr’a ek olarak hûş/ akl kelimeleri de kullanılır:

Sabr u karâr u akl alıcı bir perî imiş

Âdem sanurdum ol sanemi gerçi sûretâ (Bâkî, G. 10/2)

Gözlerün *sabr u karâr u akl* târâc itdiler

Şol harâmiler gibi kim kâr-bâna girdiler (Bâkî, G. 182/2)

Ey Zâtî kanı *sabr u karâr* u dil u *aklun*
Hâlün ne ola gitdi revân cümle memâlik (Zâtî, G. 759/5)

Mahabbet milketinde bir şeh-i mâlik-rikâb olduk
Ser-â-ser tâkat u *akl u karâr*un boynını urduk (Zâtî, G. 647/2)

Gitdi *sabr u karâr* tâkat u *hûş*
Ey perî yohsa ben deli mi oldum (Zâtî, G. 951/2)

Taaccüb itme derdünden şikâyet kılduğum cânâ
Karâr u akl u sabr u tâkatüm kalmadı nâ-çârem (Zâtî, G. 953/2)

Nola gittiyse *karâr u akl u sabr u fikrimiz*
Gam değil nâ-çâr isek aşkınla nâ-çâriz hele (Nef'î, G. 117/3)

Akl u karâr u sabrumı yagma iderse gam değil
Tâtâr gamzen dil-berâ gâretger-i dîn olmasa (Şeyhülislam Yahya, G. 318/ 2)

f. Ahd ü Karâr / Kavl ü Karâr

Karâr, sebât ve istikrar manaları ile ahd etmek, sözleşmek ve söz vermek fiillerine yakındır. Bu itibarla şairlerin, ahd / kavl ü karâr yapılarını tercih ettikleri görülür:

Cânuma kasd eyledi zülfün sezâ-durur
Ana ki *bî-karâr*-ıla *ahd ü karârı* var (Ahmedî, G. 191/6)

K'ey *bî-vela* kanı benim ile *karâr u ahd*
Ol ıyş u nûs u lezzet ü çeng ney ü rebâb (Şeyhî, K. 12/9)

Şeyhî bayağı *kavl ü karâr* üzre durmuşuz
Gerçi tükendi kalmadı *sabr u karârımız* (Şeyhî, G. 80/7)

Eski peymânlarını şâhum unuttun gitdün

İdelüm bâri yine *kavl ü karâr*-ı tâze (Şeyhülislam Yahya, G. 380/ 3)

Bir gözi âhû ile *kavl ü karârum* var benüm

Körlüğine seg rakîbün hoş şikârum var benüm (Necâtî, G. 353/1)

Çeşmi gâhî mest olur ruhsat verir nezzâreye

Durmaz ammâ gamze ol *ahd ü karâra* nâz eder (Nef'î, G. 46/3)

g. Tâkat ve Karâr

Tâkat, karâr ile birlikte tercih edilen sıfatlar arasındadır:

Kirpügün kim hân-ı dilden ulalubdur dostum

Tâkat u sabr u karârum ol alubdur dostum (Zâtî, G. 931/1)

Karâr u sabr u takat gitdi ol dildâr eğlendi

Gönül eğlenmez oldı n'oldı bilmem yâr eğlendi (Nev'î, G. 511/1)

Sen gidicek gitdi *sabr u takat u hûş u karâr*

Âh kim ben gitmege arduca takat kalmadı (Nev'î, G. 554/2)

Kişt-zâr-ı tâkat-ü-sabr-u-karârum biçmeğe

Hasret-i ebrûlaruñ kadd-i hamîdem kıldı dâs (Zâtî, G. 569/5)

Mahabbet milketinde bir şeh-i mâlik-rikâb olduk

Ser-â-ser tâkat-ü-'akl-ü-karârun boynını urduk (Zâtî, G. 647/2)

2.1.2. Zıt Anlamlı Kelimeler

Karâr'ın olumsuzu olan “bî-karâr” ile bazı yapılar kullanılır.

a. Zâr ve Bî-Karâr

“Ağlayan, inleyen” manasındaki “zâr,” karâr kelimesinin olumsuzu ile tercih edilir. Karâr bulmak, rahat ve sükûn ile birlikte düşünülürken karârsızlık da huzurun karşıtı olan “zâr” ile birlikte düşünülür:

Güller safâda hurrem u handân u şâd-mân
Bülbül belâda bencileyin *zâr u bî-karâr* (Bâkî, G. 130/7)

Olsun gamunda bencileyin *zâr u bî-karâr*
Âfâkî gezsün ağlayarak ebr-i nev-bahâr (Bâkî, M. 4/1)

3. Karâr İle İlgili Diğer Kullanımlar

a. Karârı Yele / Bâda Vermek

Şairler, karâr kalmaması durumunu, karârı yele / bâda vermek ile ifade etmişlerdir:

Bâd-ı hazân ile *yele virdük karârumuz*
Biz hırmen-i mahabbetünün berg-i kâhıyuz (Hayâlî Bey, G. 16/3)

Hasret ocağında bir kül öküzü mazlûm iken
Bâda verdi kalmadı sabr u *karârı* bülbülün (Hayâlî Bey, G. 37/2)

b. Bir Karârda Olmak

Karâr kelimesinin, “tam ölçü” anlamından mütevellit, “bir karârda” yapısının kullanıldığı görülür. Yenişehirli Avnî, denizdeki ne artan ne eksilen su gibi, gözlerindeki yaşın da “bir karârda” olduğunu ifade eder:

Çeşmümden eşk-i hasret akar *bir karârda*
Deryâda çünkü âb ne artar ne eksilir (Yenişehirli Avnî, G. 71/2)

c. Karârını Bulmak

“Durak yerini, sebât noktasını bulmak” anlamında, “karârını bulmak” yapısı ile Nef’î, sözün karârını bulmasını, dua vaktinin gelmesi anlamında kullanmıştır:

N’ola şimdiden geri şevk ile âheng-i duâ kılsam
Duâdır söz *karârın bulsa* âyîn-i senâkârı (Nef’î, K. 49/53)

d. Dâru’l-Karâr

Şiirlerde tespit edilen bir diğer yapı da dâru’l-karârdır. “Ebedî hayat, ahiret hayatı” karşılığındaki terkip, Nef’î’nin beytinde, memdûhun kutsal mekânı için tercih edilmiştir:

Harîm-i gülşeni *dâru 'l-karâr* iken cânâ

Komaz hevâ-yı temâşâsı dilde sabr u sükûn (Nef'î, K. 58/10)

3. “Karârî” Redifli Bir Gazel

Hayretî, “sebât, ârâm” anlamında kullandığı *karâr* kelimesi ile “-Un yokdur *karâr*”ı redifli bir gazel kaleme almıştır. *Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* veznindeki gazel, âşıkane türdedir. İlk beyitte gülsüz bülbülün; ikinci beyitte sevgilinin zülfünde ayrı düşen sünbülün; üçüncü beyitte sevgilinin la'l dudaklarının şevki ile deliren şarabın; dördüncü beyitte, şair, kendisini bülbül gibi ağlatmadıkça şüh güzelin; beşinci beyitte ise sultan-köle mazmunundan yola çıkarak sevgilinin kapısından uzak olan âşğın *karâr*ının olmadığı ifade edilmiştir:

Güzsüz ben kulun yokdur *karârî*

Ki gülsüz bülbülün yokdur *karârî*

Perîşândur kara zülfünden ayrı

Bu miskîn sünbülün yokdur *karârî*

Şarâb-ı la'l-i nâbun şevki ile

Delürmişdür mülün yokdur *karârî*

Beni bülbül gibi zâr itmeyince

O şüh-ı şengülün yokdur *karârî*

Kapundan dâr kılma Hayretî'yi

Efendisüz kulun yokdur *karârî* (Hayretî, G. 454)

Sonuç

Arapça kökenli bir kelime olarak bugün hemen hemen tek bir anlamda kullandığımız *karâr* kelimesi, klasik Türk şiirinde, çoğunlukla köken manası ile tercih edilmiştir. “Yerleşmek, sâbit olmak, sebât etmek” manaları ile şairlerin kelimeyi çeşitli vesilelerle sık sık kullandıkları görülür. Bu kullanımlar, bilhassa bir aşk edebiyatı olan klasik şiirde, sevgili ile ilgili unsurlardan oluşmaktadır. Aşkın, âşğın gönlünde *karâr* etmesi dışında, âşıkların, sevgilinin kûyunda, saç, dudağı ve boyunda,... karar etme hayâli şiirlerde okunmaktadır.

Şairler, karâr kelimesini, yakın ve zıt anlamlı kelimelerle birlikte ele almışlardır. Bunların başında *sabr* kelimesi gelmektedir. *Sabr u karâr* veya *karâr u sabr* şeklinde karşımıza çıkan terkipler, yine sevgilinin güzellik unsurları etrafında şekillenir. Bunun dışında, *ihtiyâr*, *ârâm/râhat*, *tâkat*, *akl/hûş/fikr*, *sükûn* gibi *karâr* ile birlikte tercih edilen terkiplere de sıkça rastlanır. Şairler, *ahd* kelimesini de sevgili ile ahitleşmelerde kullanmış ve *ahd ü karâr* terkiibini oluşturmuşlardır.

Karâr kelimesinin olumsuz divanlarda genellikle *bî-karâr* şeklinde, âşığın içinde bulunduğu durumu özetler mahiyette görülür. Ayrıca, *zâr* kelimesi de *bî-karâr*a yakın olarak divanlarda yer almaktadır. Âşığın, aşk ile karârsız olması dışında, şairler dünya, felek gibi unsurlar ile ay ve güneş gibi gezegenleri de *bî-karâr* olarak nitelerler.

Klasik Türk şiirinde, karâr kelimesi etrafında yapılmış deyimlere de rastlanır. Bunlardan biri, *karârı ye/e/bâda* vermektir. Karârın kalmaması durumunu ifade eden deyim, âşığın sabrının tükendiğini ifade etmektedir.

Karâr, köken manası dışında, “ne az ne çok, olması gerektiği miktarda” manasında da şiirlerde karşımıza çıkar. Bu manada, “bir karârda olmak” ve “karârını bulmak” deyimleri divanlarda yer alır.

Zaman zaman “kararmak” fiili ile de cinas sanatı çerçevesinde görülen “karâr” kelimesini, tüm bu manaları dikkate alarak okumak gerekmektedir. “Karâr”ın tüm manalarına vâkıf olmadan edebî metinlere, bilhassa, manzum metinlere yönelmek, beytin anlamının kapalı kalmasına yol açacaktır.

KAYNAKLAR

Ahmed Paşa Divanı, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.

Ahmedî, Divan, Haz. Yaşar Akdoğan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, www.kulturturizm.gov.tr. (Erişim tarihi: 22.06.2022).

Bâkî Divânı, Haz. Sabahattin Küçük, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Devellioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003.

Fuzûlî Divanı, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016.

- Hayâlî Bey Dîvanı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1945.
- Hayretî Dîvanı*, Haz. Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1981.
- Hoca Dehhânî Divanı*, Haz. Ersen Ersoy-Ümran Ay, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2017.
- İpekten, H., *Karamanlı Nizâmî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı*, Haz. Fatih Başpınar, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974.
- Leylâ Hanım Divanı*, Haz. Mehmet Arslan (Metin Bankası Projesi).
- Mihri Hatun Divanı*, Haz. Mehmet Arslan, Amasya Valiliği, Ankara, 2007.
- Mutçalı, S., *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.
- Nâilî-i Kadîm Divanı, Haz. Haluk İpekten, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.
- Necatî Beğ Divanı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- Nedim Divanı*, Haz. Muhsin Macit, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- Nef'î Divanı*, Haz. Metin Akkuş, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
- Nev'î Divanı*, Haz. Murat Karavelioğlu (Metin Bankası Projesi).
- Özkan, İ.H., "Makam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.410-412.
- Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987.
- Şeyh Galib Divanı*, Haz. Naci Okçu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, www.kulturturizm.gov.tr. (Erişim tarihi: 22.06.2022).
- Şeyhî Divanı*, Haz. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- Şeyhülislam Yahya Divanı*, Haz. Hasan Kavruk, MEB Yayınları Ankara, 2001.
- Tâci-zâde Cafer Çelebi, *Divan*, Haz. İsmail E. Erünsal, Ankara, 2018 (Metin Bankası Projesi).
- Usûlî Divanı*, Haz. Mustafa İsen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2020.
- Yeni Tarama Sözlüğü*, Düzenleyen: Cem Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- Zâtî Divanı*, II. Cilt, Haz. Yeliz Aktaş (Metin Bankası Projesi).

KONEVÎ'NİN KIRK HADİS ŞERHİ'NDE VAHDET-İ VÜCÛD

Hüda KORKMAZ¹

¹ Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0001-9374-7653,

ÖZET

Tasavvuf düşüncesinde etkili bir isim olan Sadreddin Konevî hadis anlayışı bakımından dikkat çekmektedir. Hadis- Tasavvuf ilişkisi içerisinde araştırma konusu olan “Şerhu'l Ahâdisi'l Erbain” eseri Konevî'nin hadis kullanımını ifade eden önemli bir eserdir. Bu çalışmada Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi'nde Vahdet-i Vücûd izleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hadislerin genel anlamda dil, gramer ve hüküm açısından şerh edilmesi söz konusudur. Konevî'ye göre hadis şerhlerindeki asıl amaç Hz. Peygamber'in hadislerinin hikmetlerini ve sırlarını ortaya koymaktır. Bu nedenle “rüya, keşf ve ilham” bu yöntemde önemlidir. Tasavvuftaki hikemî yorumu aktaran önemli bir eser üzerinden yapılan bu çalışmada Sadreddin Konevî'nin görüşleri çerçevesinde hadislerin işâri manası üzerinde durulmuştur. Konevî klasik hadis şerhlerinden farklı olarak keşfe dayalı olarak hadislerin hikmet ve sırlarını açıklamış, hadisleri “Vahdet-i Vücûd” anlayışı doğrultusunda yorumlamıştır. Konevî'nin hadisleri yorumlarken en çok üzerinde durduğu konu varlık meselesi olmuştur. Varlık hakikatlerini ifade ederken de kendine özgü bir dil ve anlatım kullanmıştır.

Çalışmada eserde yer alan yirmi dokuz hadisten on hadisin yorumunda Vahdet-i Vücûd izleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Kırk Hadis Şerh'inde yer alan hadisler ve yorum kısımları aktarılmıştır. Vahdet-i Vücûd ile ilgili kavramlar doğrultusunda hadislerin yorumu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Hadis, Tasavvuf, Sadreddin Konevî, Vahdet-i Vücûd

UNITY OF EXISTENCE (VAHDET-İ VÜCÛD) IN KONEVÎ'S COMMENTARY OF FORTY HADITH

ABSTRACT

Sadreddin Konevî stands out as a prominent name for the understanding of Hadith in the thought of Islamic Sufism. Remarking on Konevî's use of Hadith, "Şerhu'l Ahâdisi'l Erbain" is also a very outstanding work pointing out the relationship between Hadith and Islamic Sufism. In this article the trace of Unity of Existence (Vahdet-i Vücûd) has been tried to be identified in Konevî's commentary of Forty Hadith.

In a general sense it is meant to be the commentary of Hadith in terms of language, grammar and verdicts. According to Konevî, the main purpose of compiling Hadith should be to reveal and explain the wisdom and secrets in the Prophet Mohammed's words. For this reason, "dream, discovery and inspiration" is significant in this method. In this study done over an important work that conveys comments related to wisdom in Islamic Mysticism, warnings of Hadith have been stressed upon in the framework of Konevî's opinion. Differentiating from the classical commentary of hadith, Konevi explained the wisdoms and secrets of hadiths based on discovery, and interpreted the hadiths in accordance with the perspective of Unity of Existence. The issue of existence is one of the most emphasised cases in Konevi's hadith commentaries. While stating the truth of existence, he uses a distinctive language and narration.

In this article, the trace of Unity of Existence has been tried to be expressed in ten hadiths out of twenty-nine hadiths taking place in his work. In the Commentary of Forty Hadith hadiths and commentary parts have been referenced. The commentaries of hadiths have been analysed in the direction of concepts about Unity of Existence

Keywords: Hadith, Islamic Mysticism, Sadreddin Konevî, Unity of Existence (Vahdet-i Vücûd).

GİRİŞ

İslam düşünce tarihinde önemli bir gelenek olan Tasavvufun temeli Kur'an ve sünnete dayalıdır. Hadis ilmi ise tasavvufun en önemli kaynaklarından biridir. Sûfilere göre hadislerin

de zâhir yani bilinen anlamlarının yanında bâtin yani bilinmeyen manâları vardır. Tasavvuftaki hadis yorumculuğu zâhire karşılık bâtını, ifadeye karşılık işâretleri ve hükümlere karşılık hikmetleri ele alır. Bu tutum tasavvuftaki hadis şerhlerinde işâri, nazari ve hikmetlere dair yorumu ortaya çıkarmıştır.

Konevî, tasavvufu yeni bir döneme taşıyan bir sûfi olarak (Demirli, 2008: 421) tanınmıştır. Konevî'nin tasavvufu "ilm-i ilâhî" (metafizik) olarak tanımlamış ve metafiziğin konusunu Tanrı'nın varlığı olarak ifade etmiştir. (Demirli, 2008: 421) Bu düşünceleri çerçevesinde Konevî'nin "Şerhu'l Ahâdis'l Erbaîn" eseri ile ilgili yapılan bu çalışmada hadislerin yorumları incelenmiştir. Hadislerin işâri manasında Vahdet-i Vücut izleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada hadislerdeki yorumların ilgili kısımları aktarılmıştır.

Konevî'nin Hayatı, Düşünceleri ve Eserleri

Sadreddin Konevî (606/1209) Malatya'da dünyaya gelmiş, babası Anadolu Selçuklu Devleti'nde yönetici, önemli bir mutasavvıf ve âlim olarak bilinen Mecdüddin İshak'tır. Konevî dönemin önemli hocalarından ders almış, dini ve felsefi ilimler alanında öğrenim görmüştür. İbnü'l Arabî ile babası Mecdüddin İshak'ın vasıtasıyla dostluk kurduğu belirtilmiştir. (Demirli, 2008: 420) İbnü'l Arabî ile Konevî arasındaki ilişkinin İbnü'l Arabî'nin ölümüne kadar devam ettiği, bu ilişkinin şeyh- mürid ilişkisi gibi başlayıp daha sonra entelektüel bir arkadaşlığa dönüştüğü, İbnü'l Arabî'nin sürekli yanında bulunup özel tasavvufi tecrübelerine ve bilgilerine ortak ve onun vârisi olduğu (Demirli, 2008: 420) kaynaklarda aktarılmıştır. İbnü'l Arabî'nin ölümünden sonra Konya'ya gelmiş ve hayatının sonuna kadar burada yaşamıştır. Konya'da vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.

Konevî varlık ve alem hakkındaki görüşleriyle ön plana çıkmıştır. Metafizik hakkında "Varlık olmak bakımından varlık haktır" ifadesi önemli bir yorum olarak görülmüştür. Metafiziğin konusunun Tanrı'nın varlığı olduğunu ve metafiziği "ilm-i ilâhî, mârifetullah" gibi kavramlarla ifade etmiştir. Konevî'ye göre metafiziğin meselesi Tanrı-âlem irtibatını açıklamaktır. (Demirli, 2008: 421-422)

Konevî'nin üzerinde durduğu önemli bir konu yaratılan şeyle yaratan arasındaki benzerliğin sürdürülmesidir. Bu husus onun varlık ve bilgi arasında kurduğu ilişkiyi anlamak için çok önemlidir. Konevî'ye göre varlık ve bilgi bir şeyin iki farklı yönüdür. Tanrı- alem ilişkisinde iki temel sonuç vardır. Birincisi Tanrı'nın her an eşyayı yaratması ikincisi ise Tanrı'nın her an eşya ile birlikte olmasıdır. (Demirli, 2008: 422)

Yukarıda ifade edilen Konevî'nin varlık, alem hakkındaki görüşleri onun eserlerinin anlaşılmasında önemli sayılmaktadır. Ayrıca çalışmanın esas bölümü için de faydalı olacağını hatırlatmak gerekir.

Sadreddin Konevî'nin eserleri aşağıda sıralanmıştır.

1. Miftâhu'l-ğayb ve'l-cem' ve tafşîlühû.
2. İ'câzü'l-beyân fi tefsîri Ümmi'l-Kur'ân.
3. Şerhu esmâ'illâhi'l-hüsnâ.
4. el-Fükûk fi esrâri müstenidâti hikemi'l-Fuşûş.
5. Şerhu erba'îne hadîs
6. en-Nefeâtü'l-ilâhiyye
7. en-Nuşûş fi tahkîki't-tavri'l-maşûş.
8. el-Mürâselât beyne Şadriddîn Konevî ve Naşîriddîn et-Tûsî
9. Tebşîratü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehî.

Şerhu Erba'îne Hadis Hakkında

Konevî hadis ilmiyle uğraşan önemli bir isimdir. Onun hadis yorumundaki yöntemini gösteren bu eser yirmi dokuz hadisin işârî mânâsını ve tasavvufî yorumunu içermektedir. Konevî'nin hadis anlayışında hakikat-i Muhammediyye düşüncesi ön plana çıkmıştır. Ona göre Hz. Muhammed hakikat açısından ilk ortaya çıkan fakat zuhur açısından son var olan peygamberdir. Hakikat-i Muhammediyye kendinden sonra gelen peygamberlerin bilgilerini içerir. Peygamber sözlerinin özgünlüğü, içeriğinin çarpıcı olması da bu sebeptir. Konevî'nin söz konusu olan bu eseri Hasan Kâmil Yılmaz tarafından tahkik ve tercüme edilerek yayımlanmıştır. (Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi, İstanbul 1990) (Demirli, 2008: 425)

Kitabın müellefinin önsözünde Konevî'nin hadis ilmindeki birikimi ve hadis sırlarına dair tecrübesi nedeniyle dost ve tanıdıklarından bir grubun bir demet hadisi şerh etmeye teşvik ettiğini söylemiştir. (Yılmaz, 2010: 18)

Konevî'nin bu eseri üzerinden yapılan bu çalışmayı daha iyi anlamak için İslam tasavvuf düşüncesinin özü olan “Vahdet-i Vücûd” hakkında kısaca bahsedilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Vahdet-i Vücûd

Vahdet-i Vücûd, varlığın birliğini ifade eden bir tasavvuf terimidir. Tanrı, âlem ve insan ilişkisini açıklayan bir düşünce sistemidir. Vahdet-i Vücud düşüncesinin Hak ile halkı (yaratılmışları) izafiyet ilişkisiyle birbirine bağlayan, Tanrı-insan ilişkisini, metafizik konuları, sistematik bir düşünceyle ortaya koyduğu (Demirli, 2012: 431-435) ifade edilmiştir.

Varlık mertebeleri Tanrı' nın alemi bir gaye ile yaratmasını ve bu gayenin insanın varlığıyla gerçekleşmesini teorik bir dille anlatılmasını ifade eder. Vahdet-i Vücûd düşüncesi yaratılışı varlığın belirli mertebelerde bulunmasıyla açıklar. “Vücûd”un (varlığın) sonsuz mertebelerde zuhur edip zâhir olduğu ve bu zuhurun suretlenme, çeşitli şekillere bürünme, tecelli etme gibi terimlerle ifade edildiği söylenmiştir. Mertebelerin sayısının çok olduğu, bununla birlikte mertebelerin farklı şekilde tasnif edildiği ve üçlü, beşli, yedili varlık mertebeleri fikrinin sûfiler tarafından ele alındığı belirtilmiştir. Mertebeler: lâ taayyün mertebesi, taayyün-i evvel, taayyün-i sâni, mertebe-i ervâh, mertebe-i misâl, mertebe-i şehâdet ve mertebe-i insan şeklinde tasnif edilmiştir. (Kılıç, 2009: 250)

Vahdet-i vücûd düşüncesinde Tanrı-âlem ilişkisi ön plana çıkmış, vahdet-i vücûdun âyet ve hadislerden delilleri tespit edilmiş ve yorumlanmıştır. Bu hususta en önemli emek İbnü'l-Arabî'ye aittir. İbnü'l-Arabî el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye ile Fuşûşü'l-ĥikem başta olmak üzere hemen bütün eserlerinde vahdet-i vücûda delil teşkil eden âyet ve hadisleri ifade edip, nasları vahdet-i vücûd anlayışıyla yorumlar. (Demirli, 2012: 433) Bu yorum geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Sadreddin Konevî' nin eserlerinde de Vahdet-i vücûd düşüncesinin izleri vardır. Nitekim bahsi geçen **Şerhu Erba'ine Hadîs** eserinde yer alan hadislerin bu konu bağlamında incelenmesi, yapılan çalışmanın esas bölümünü oluşturmaktadır. Hadislerin işari ve tasavvufi yorumlarında bulunan “varlık, vücûd, varlık mertebeleri (La- Taayyün, Taayyün-i Evvel, Taayyün-i Sani, Alem-i Ervah, Alem-i Misal, Alem-i Şehadet ve İnsan-ı Kamil)” hakkındaki ifadeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sadreddin Konevî' nin Kırk Hadis Şerhi'n de Vahdet-i Vücûd

Çalışmanın esas bölümünü oluşturan bu bölümde kitapta yer alan yirmi dokuz hadisten on hadisin yorumunda Vahdet-i Vücûd izleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Kırk Hadis Şerh'

inde yer alan sıralamayla hadisler ve yorum kısımları aktarılmış ve Vahdet-i Vücûd ile ilgili kavramlar üzerinden çalışma yapılmıştır. Kavramların yorum içerisindeki ifadeleri ve hadisin yorumuyla bağlantısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Hadis Taharetin Sırları

Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: “Temizliğe devam et ki rızkın bollaşsın.” (Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-ummâl*, hadîs no: 44154.) hadisinin işâri manası ve tasavvufi yorumunda ilk olarak necaset ve taharet kavramlarını açıkladıktan sonra temizliğin zahiri ve batini yönünü anlatmıştır. Taharet kavramının maddi temizlik dışında manevi yönünü ruh temizliği olarak açıklamıştır. Zâhirî ve bâtinî tahâret için “vücûdî” tâbiri kullanmıştır. İmkan aleminden gelen ilahi feyzin Hakk’tan geldiğini ve ilk ve aslî taharetin olduğu yerin bu makam olduğunu ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 21)

Yorumun devamında ise varlık mertebelerinden ruhlar âlemini açıklayarak hadisin manasını daha da derinleştirmiştir. Diğer varlıklardan önce varlığı kabul edilen âlem ruhlar âlemi olarak ifade edilmiştir. Cisimler âleminin ruhlar âlemine gölge niteliği taşıdığını yorumunda aktarmıştır. Tahâretin tevhidden hâsıl olduğunu ve tahâretin kalpte ve ruhta ilk derecesini iman ve tevhid-i istihzârî ile ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 23-25)

Hadisin yorumunda Tevhid-i istihzari ifadesini ihsan kavramıyla açıklamıştır. “İhsan “Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmektir.” İnsanın ulaşabileceği tahâret mertebesinin en yücesi Hakk’ı gerçekleştirmek ve Hakk’ı müşâhede etmek şeklinde ifade edilmiştir. (Yılmaz, 2010: 25)

Konevî burada anlatılan mertebelerle bağlantı kurmuş ve Vahdet-i Vücûd işaretlerini ortaya koymuştur. Daha sonra temizlik çeşitlerini anlatmış ve aklın, hayalin, zihninin, kalbin, ruhun, hakikat-i insaniyenin ve sırrın temizliğini aktarmıştır: Hakikat-i insâniyenin temizliğinin Hakk’ın sıfatıyla olduğunu, sırrın temizliğinin de mutlak tecelli ile gerçekleştiğini ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 32-33) Sonuç olarak taharetin sırlarını anlattığı hadiste bu derin yorumuyla da hadisin sırlarının anlaşılmasını istemiştir.

Hadis Âlemlerin Sûret ve Mânâları

Allah Rasûlü (s.a.)’in şöyle buyurduğu sâbit olmuştur: “Kim görmediği bir rüyâyı görmüş gibi anlatırsa” bir başka rivâyette de “kim görmediği bir rüyâyı anlatırsa kıyâmette kendisine iki arpayı birbirine düğümlemesi teklîf edilir. O da bunu yapamaz.” Bir başka

rivâyette; “ateşten iki arpa tanesini birbirine düğümlemesi teklif edilir.” (Buhârî , Tâbir, 45; Ebû Dâvud , Edeb, 88; Tirmizî , Rü’yâ, 8; İbn Mâce, Rü’yâ, 8; İbn Hanbel, I, 216, 246, 359; III, 505.)

Hadisin işâri manası ve tasavvufî yorumunda eşyanın suretlerinin ve modellerinin bulunduğu alem-i misalden hareketle misal alemleri ve mana alemleri arasında bağlantı kurmuştur: Misal alemlerinin ruh ve cesedin birleştiği yer olarak tanımlamış ve insanın hayâlinin de misal alemlerinden bir parça olduğunu söylemiştir. Mânâ alemlerinin bir arpa tanesi, suret âlemlerini de şuurda bir arpa şeklinde sembolize edildiğini aktarmış ve burada mânevi ve hissî idrak olduğunu ifade etmiştir. Allah tarafından bu iki idrak arasında yalana karşılık birbirlerinin irtibatını engelleyecek düğüm atıldığını, insanın ise aciz olarak bunu yapmaya gücünün yetmeyeceğini söylemiştir. (Yılmaz, 2010: 44)

Hadis Duâdan Sonra Yüzü Mesh Etmek

Enes (r.a)’dan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) duâ ettiğinde ellerini kaldırır ve yüzüne sürerdi. Bir başka rivâyette: Ellerini yüzüne sürmedikçe bırakmazdı. Diğer bazı rivâyetlerde de: “Ashâbına da böyle emrettiği” ve onları buna teşvîk buyurduğu nakledilmektedir. (İbn Mâce, İkâme, 119; Duâ, 130.)

Bu hadisin işâri manası ve tasavvufî yorumunda yüzün Hakkın mazharı olduğunu varlıkların var olmadan evvel Hakk’ın indindeki ilmî sureti olan ayn-ı sabiteden hareketle ifade etmiş. Dua edilirken açılan elin birinin zâhirî yönelişi diğer elin de bâtını yönelişi şeklinde açıklamış, dilin de bunların tercümanı olduğunu söylemiştir. Elin yüze sürülmesini de hakikati cem eden bir uyarıya dönüştüğünü ve yüzün aynı zamanda Hakk’ın ezeli ve ebedî ilmindeki ayn -i sâbiteden kinâye olduğunu “Çünkü bir şeyin yüzü hakikatidir. Yüz, hakîkatin mazharıdır.” (Yılmaz, 2010: 47) ifadesiyle aktarmıştır.

Hadis Abdest, Namaz, Sabır Ve Sadakanın Sırları

Ebû Mâlik el-Eş’arî’den (r.a.) rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Temizlik îmânın yarısıdır.” Bir başka rivâyette: “Abdest îmânın yarısıdır. el-Hamdü lillâh mîzânı doldurur. Subhânallah ve el-Hamdü lillâh semâvat ile yer arasını doldurur. Namaz nûrdur. Sadaka burhândır. Sabır ziya/ışıktır. Kur’an senin lehinde ya da aleyhinde bir huccettir. Bütün insanlar nefislerini pazara sunmak üzere sabahlarlar; nefislerini ya âzâd ederler, ya da helâk ederler.” (Müslim ,Tahâret, 1; Tirmizî , Deavât, 86; Dârimî, Vuz’u, 2; İbn Hanbel, IV, 260, V, 342- 344, 370.)

Hadisinin işâri manası ve tasavvufi yorumunda Sabır ziyadır sözünün sırrını şu şekilde açıklamıştır: Sabrın nefsi şikayetlerden uzak tutmak şeklinde tanımlamış ve bunun zor bir iş olduğunu ifade etmiştir. Nefsin zorluklarına karşı sabretmenin ruhu güçlendirdiğini söylemiştir. Bu nedenle sabır, nûr ve karanlığın birleşimi olan ziyâ ile mükâfatlandırılmıştır. Ayette Allah ayı nûr olarak isimlendirmiş, güneşi ise ciheti olmayan ve mübârek bir ağacın yağıyla yakılan bir kandile benzetmiştir. (Nûh, 71/16.) Çünkü burası esmâ ve sıfatların cem olduğu yerdir. Sabrın onun tabîî kuvvetlerle rûhânî sıfat ve kuvvetler arasındaki bir karışım, onlar arasında meydana gelen etkileşim sebebiyle oluşan bir nûrlanma olduğu ifade edilmiştir. (Yılmaz,2010: 60-61.)

Hadis İsm-i Azam

Esmâ binti Yezîd'den rivâyete göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: «Allah'ın ism-i a'zamı şu iki âyette geçmektedir: *Biri*: “**İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur, O Rahmândır Rahîmdir**” (Bakara 2/163) ayeti, diğeri ise Âl-i İmrân'ın başındaki: “**Elif Lâm Mim. Hayy ve Kayyûm olan Allah'tan başka ilâh yoktur**” (Âl-i İmrân 3/1-2) ayetleridir. Bir başka rivâyet şöyledir: “Allah'ın ism-i a'zamı Âl-i İmrân'ın başında ve Hadîd sûresinin baştarafındadır.

Hadisin işari manası ve tasavvufi yorumunda Esmâ-ı İlahiyye' den ve mertebelerinden bahsetmiştir. Esmâ-i ilâhiyyenin izâfet, nisbet, sıfat ve fiillere göre derecelerinin farkını anlatmıştır. Bütün meydana çıkmalar, belirlenmeler hepsi tek bir kaynaktan olduğunu, vahdetin veya kesretin de aynı nispetle eşit olduğunu ve bütün varlığın tek bir kaynağa bağlı olduğunu ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 73) Hadisin devam eden yorumunda La Taayyün mertebesini ayetten hareketle açıklamıştır: Hakk'ın her taayyün edende mutlak ve gayr-i müteayyin olarak taayyün etmesi sebebiyle Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur. “**Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı O'dur.**” (Mücadele, 58/7) Âyette Allah'ın beşin altıncısı oluşu lâ-taayyün itibâriyledir. Beş ile beraber bulunmaya âid bir hasrın olmayışı, yukarda geçtiği gibi itibârdır. Bu açıdan O'nun hakikatını tam olarak tanımak mümkün değildir. (Yılmaz,2010 :73) Daha sonra Allah'ın La Taayyün olma özelliğini yani bütün isim ve sıfatların dışında Allah'ın Zât'ının tek olmasını şöyle açıklamıştır: “Hakk Teâlâ ise lâ-teayyün özelliği itibâriyle mutlaktır. Orada ne isim, ne sıfat , ne hüküm ne de bir başkası söz konusudur.” (Yılmaz, 2010: 75)

Hadisin yorumuna, Esmâ-i İlahiyye'nin mertebelerinden bahsederek devam etmiştir. Esmâ-i İlâhiyye'nin beşe ayrıldığını ilkinin gayb alemi olduğunu ifade etmiş, sonrasında şehadet ve misal aleminden, vasat alemi ve ruhlar aleminden bahsetmiştir. (Yılmaz, 2010: 76)

İlahi Esmâ'nın ülûhiyyet mertebesindeki isimlerin en büyüğünün "Allah" ismi olduğunu ifade etmiştir. Ülûhiyyet isimlerinden en yüce ismin de "Hayy" ismi olduğunu aktarmıştır. Ülûhiyyet hakikatini tarif etmek için kullanılan Allah isminin ahadiyet-i cem olduğunu söylemiştir. (Yılmaz, 2010: 78)

Bu görüşlerin ardından Konevî uluhiyyetin ana isimlerinin Hakkı tarifinde en büyüğünün Hayy ismi ve Hayy isminin bütün isimlerin cem'iyet makamı olduğunu söylemiştir.

Hadisin yorumunda sonuç olarak şunları söylemiştir: Hakk'a yönelen bir kimsenin sadâkatinin Hakk'ı tanımada son noktada bulunan isim ile olduğunu, O ismin de Hakk'ın fiili itibariyle ism-i azam olduğunu belirtmiştir. Âl-i İmrân ve Hadîd sûrelerinde geçen ayetlerden hareketle buna işaret edildiğini aktarmıştır. (Yılmaz, 2010: 82)

Hadis Zinanın Haram Oluşunun ve Şer'i Hadlerin Sırrı

Allah Rasûlü'nden şöyle buyurduğu sâbit olmuştur: "Kulunu zinâ ederken gören Allah'tan daha gayûr/kıskanç kimse yoktur." (Buhârî , Kûsûf, 2; Müslim , Tevbe, 32-36; Tirmizî , Deavât, 95; Neseî, Kûsûf, 11; Dârimî, Nikâh 38; İbn Hanbel, I, 281, 426)

Hadisinin işari manası ve tasavvufi yorumunda Rab, Rububiyet makamından hareketle ilah olan ve bu sıfatları taşıyan tek varlığın Allah olduğunu Ahâdiyyet sıfatıyla açıklamıştır. Hadiste yer alan haram fiilin işlenmesi Allah'ın Rablık sıfatına ortak olmak manasına geldiğini ve bunun da Allah'ın kıskanmasına sebep olduğunu ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 87)

Hadis Rahimin/Akrabalığın Sırları

Abdurrahmân b. Avf'dan: Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle dediğini duydum: "Allah Teâlâ buyurdu ki: Ben Allah'ım, Ben Rahmân'ım, rahmi/ akrabalığı yarattım ve ona kendi isimlerimden birini ayırdım. Kim akrabalığı sıla ederse Ben de ona sıla eder/ulaşırım. Kim de akrabalığı keserse Ben de onunla (alâkayı) keserim." Ya da şöyle buyurdu: "Ben de ondan uzaklaşırım." Ebû Hureyre 'den bir başka rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Rahm/akrabalık Rahmân'ın bir dalıdır. Allah akrabalığa şöyle buyurmuştur:

Kim seninle sıla ederse Ben de ona ulaşırım. Kim senden uzaklaşırsa Ben de ondan uzaklaşırım.” (Buhârî , Edeb, 13; Tirmizî , Birr, 16; İbn Hanbel, I, 190, 321, II, 295.)

Hadisin işâri ve tasavvufi yorumunda sırasıyla rahm/akrabalık hakikatinin bilinmesini, rahmin Rahmân’ ın bir dalı olmasını, Rahmanın rahm ile bağlantısını açıklamıştır. Bu açıklamasında Vücûd(varlık) kavramından hareketle-Onun varlığının kendi zâtından ve kendi zâtı ile olmasını-belirtmiş ve varlığın belirim halini (taayyünü) yokluk anlamındaki adem kavramıyla aktarmıştır. İlahi rahmetin adem dahil her şeyi kuşattığını bu nedenle vücûd diye anıldığını söylemiştir. Varlığın taayyünün kendiliğinden gerçekleştiğini adem taayyünün ise taakkul edenlerin dışında kendiliğinden taayyün etmeyeceğini söylemiştir. (Yılmaz, 2010: 91)

Rahmin/akrabâlığın Rahmân’ın bir dalı olmasını varlık kavramı üzerinden açıklamıştır. Varlıkların zâhir ve bâtın olmak üzere ikiye ayrıldığını; cisimler varlığın zâhirini; ruhlar ve mânâlar ise varlığın bâtınını taayyün ettiğini ve Arşın ayrışma makamı olduğunu ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 92)

Yorumun devamında Rahmin Rahmân’ ın eteğini tutmasını da varlık mertebelerinden ruhlar âlemiyle açıklamıştır. Rahman’ın ruhlar, mânâlar ve cisimler âlemini kuşattığını, ruhlar âleminin rahme nisbeti olduğunu ve ruhlar âleminin hazret-i ilahiyenin sureti bakımından ilk yarıda olduğunu ifade etmiştir. Rahm, Arş’ta asılı olduğunu, arşın cisimler âleminin ilki olduğunu ve Arşla bütün zâhirî olanların bâtınî olanlardan ayrıldığını belirtmiştir. (Yılmaz, 2010: 92)

Hadis Peygamberimiz’e Rabb Tecellisi ve Mele-i A`lâ Çekişmesinin Sırrı

İbn Abbas’tan ve başka bir sahih rivayetle Hz. Peygamber “Dün gece rüyâmda Rabbimi genç bir delikanlı sûretinde gördüm. Altından yapılmış bir koltuk üzerinde oturuyordu. Başında altından bir tâc, iki ayağında altından nalınlar vardı. Bana dedi ki: Yâ Muhammed! “Mele-i a`lânın hangi konuda çekiştiğini bilir misin?” sorusuna ““Rabbim bilir.’ dedim. Eliyle iki omzum arasına vurdu. Parmaklarının serinliğini göğsümde hissettim. Evvelkilerin ve sonrakilerin ilimlerini bildim.” (Dârimî, Rüyâ, 12; İbn Hanbel, I, 368, IV, 66, V, 243; Tirmizî, Tefsîrû’s-sûre, 38.) ifadesiyle aktarılan hadisin uzun ve derin işâri ve tasavvufi yorumunda Allah’ın insan sûretinde tecellî etmesinin sırrını, bütün mertebelerin kendisinde toplandığını hakikat-i insaniyye ile anlatmıştır. Hakikat-i insaniyyenin bütün hakikatleri cem eden, kuşatan ve bütün isim ve sıfatları kuşatan bir mertebe olmasından dolayı Allah’ın insan suretinde tecelli ettiğini ifade etmiştir. Allah’ın kullarından dilediği kimselere her nebinin Hakk’ın rubûbiyeti ile kuşattığı şeriatı tanıtmak için böyle tecelli ettiğini ve Hz. Peygamber’in şeriatının bütün

şeriatları kapsadığı için Allah'ın rubûbiyet suretinde tecelli ettiğini belirtmiştir. Bu durumu da Hz. Peygamber'in risaletinin son oluşunun delili olarak ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 101)

Yorumun devamında ise hadiste geçen “iki omuz arasına vuruş”, “parmakların sırrını” açıkladıktan sonra varlık mertebelerini (hazarât-ı hamsı) ve bu mertebelerin birbiriyle bağlantısını ifade etmiştir: Sırt, gayb âleminin mazharı olduğunu ve Hakk'ın tesirine işaret ettiğini bunun bâtinî bir durum olduğunu söylemiştir. Parmaklardaki sırrı gaybî anahtarlar olarak İslamın ve imanın hakikatleri olarak açıklamıştır. Varlık mertebelerini de Hakk'ın ilmiyle anlaşılabilirliğini ve bu mertebelerden şehadet âleminin his mertebesi olduğunu, vasat âleminde insan-ı kamile ait özellikler olduğunu, ruhlar âleminin vasat âleminden güçlü olduğunu, hayal âleminin de şehâdet âleminden daha güçlü olduğunu ve bütün varlıkların makamların da Hakk'a tabi olduğunu ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 102-103)

Eşyanın suretlerinin, modellerinin bulunduğu âlem olan Misal âleminden de bahsetmiş bu âlemin varlık ve fiiler için bir ayna olduğunu söylemiştir. (Yılmaz, 2010: 117)

Hadis Peygamberimiz' i Rüyâda Görmenin Yorumu

İbn Mes'ud'dan rivayetle Hz. Peygamber (s.a.v) buyurdu ki: “Rüyâsında beni gören, gerçekte görmüş gibidir. Çünkü şeytan benim sûretime giremez.” Bir başka rivâyet şöyledir: “Şeytanın benim sûretime girme hakkı yoktur.” (Buhârî , İlm, 38; Edeb, 1090; Ta'bîr, 10; Müslim , Ru'yâ, 10, 11; Tirmizî, Ru'yâ, 4, 7; İbn Mâce, Ru'yâ, 2; Dârimî, Ru'yâ, 4; İbn Hanbel, I, 375, 400, 440; II, 232, 411, 442.)

Hadisin işâri ve tasavvufî yorumu açısından Konevî uzun ve derin bir yorum yapmıştır. Rüyanın sırları hakkındaki bölümde rüyaların detaylarını, rüya çeşitlerini anlattıktan sonra Misâl âlemi vâsıtasıyla esmâ –i ilâhîyenin etki sebebini, insan hayâlinin âlemi misâl nisbetini, insan rûhunun his âlemine etkisini anlatmıştır. Eşyanın ve mümkün varlıkların yaratılmasında gerekli olanın sadece ezeli ve zâtî ilmin hükmü ve yaratma sebeplerinin zatî isimle olduğunu ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 136)

Ülûhiyetin zât isimleriyle olan bağlantısını cem-i zât-i ahadiyyet kavramıyla açıklamış (Yılmaz, 2010: 137) Bilinen şeylerin “Vâhid” sayesinde varlık kazandığını, çoğalmasını ve çeşitli şekillerde oluştuğunu ifade etmiş ve bu yaratılış mertebelerinin sonu olan insanın yaratılışına kadar devam ettiğini ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 137-138)

Konevî misal ve ruhlar âleminde bahsetmiş, misal âleminin ruhlar ve cisimler âlemi arasında bir geçiş olduğunu söylemiştir. Bu geçişin de iki âlem arasında irtibatı sağladığını aktarmıştır. (Yılmaz, 2010: 148) Daha sonra hâyal âleminin misal âlemiyle bağlantısını ifade etmiştir. Yorumunda insanın hayal âlemi, alem-i misâle bitişik olduğunu fakat insanların çok azının bunun bilincinde olduğunu söylemiştir. Azınlıkta olan bu insanların bu irtibatı kurup ruhlar âlemini aşarak yukarılara ulaştığını belirtmiştir. (Yılmaz, 2010: 150)

Sonuç olarak Konevî rüya sahibinin gördüğü rüya mertebelerini, rüya gören kişilerin asıllarını, derecelerinin farklı olma sebeplerini, bu konudaki hallerinin değişik oluşunu ifade etmiştir.

Hadis Âdem'in Hakk Sûretinde Yaratılma Sırrı

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ Âdem 'i kendi sureti üzere yaratmıştır.” Bir başka rivâyet de şöyledir: “Rahmân'ın sûreti üzere yaratmıştır.” (Buhârî , İstîzân, 1; Müslim , Birr, 110; İbn Hanbel, II, 244.) Hadisin işârî mânâsı ve tasavvufî yorumunda Vacibül- vücûd yani varlığı zorunlu varlık olması bakımından Hakk' ın birliğini ifade eder. Hakk'ın bir olduğunu, O' nun birliğinde adem(yokluk) vücûda(varlığa) dönüşmeyeceğini belirtmiştir. Varlığın ve yokluğunda her ikisinin zihinde birleşen bir şey olmasıyla eşit olduğunu ifade etmiştir. (Yılmaz, 2010: 169)

Âlemde her bir cüz'ün O'nun zatından gayrı olmadığını, Hakk'ın zâtı ve ezeli ilmi her varlığa Hakkın bilgisiyle ilgisi bulunduğunu ifade etmiştir. Bu yorumuyla Allah'ın Âdemi kendi suretinde yaratmasını açıklamaya çalışmıştır. (Yılmaz, 2010: 170)

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada Konevî'nin Kırk hadis Şerhi'nde yer alan hadisler incelenmiştir. Konevî'nin kendine özgü dil ve anlatımıyla yorumlarda Vahdet-i vücûd ile ilgili kavramlardan hareketle vahdet-i vücûd bağlantısı ifade edilmiştir.

Çalışmamız ile ilgili hadislerin metni ve vahdet-i vücûd ile ilgili yorumları ele alınıp incelenmiştir. Vahdet-i Vücûd üzerinden yapılan yorumlardan örnekler seçilmiştir. Eserde yer alan yirmi dokuz hadisten on hadisteki yorumlarda vahdet-i vücûd anlayışı açıklanmaya çalışılmıştır. Yorumlar içerisinde en belirleyici örnekler Allah'ın kendi suretinde Âdem'i yarattığını ifade eden hadis ve rüya ile ilgili rivayetlerin olduğu hadis olduğu söylenebilir.

Konevî'nin hadislerdeki hikmetlere yönelik pek çok yorumunun aslında nazarî yorumları içerdiği görülmektedir.

Tasavvuf açısından hadis yorumculuğunu anlatan Konevî, hadisleri vahdet-i vücûd anlayışı üzerinden açıklamış, klasik hadis şerhlerinden farklı olarak, keşfe dayalı hadislerin hikmet ve sır yönüne odaklanmıştır. Varlık meselesini ve hakikatlerini ifade ederken de kendine özgü dil ve anlatım kullanmıştır.

KAYNAKÇA

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahih*, I-IV, Çağrı Yay. İstanbul, 1981.
- Dârimî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahmân, *es-Sunen*, I-II, Çağrı Yay. İstanbul, 1981.
- Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XXXV, İstanbul, 2008.
- Demirli, Ekrem, "Vahdet-i Vücûd", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XLII, İstanbul, 2012.
- el-Muttakî, Ali, *Kenzu'l-Ummâl fi Suneni'l-Ekvâli ve'l-Efâl*, (thk. Bekrî Hayyânî, Safvet es-Sekâ), Muessesetu'r-Risâle, y.y., 1981.
- Konevî, Sadreddin, *Şerhu Erbaine Hadis*, (tah.ve trc.) Hasan Kamil Yılmaz, Sadreddin Konevî Kırk Hadis Şerhi ve Tercümesi, Mebkam Yayınları, İstanbul 2010.
- Kur' an-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali, Ankara, 2005.
- Kılıç, M. Erol, Şeyh-i Ekber, İstanbul, 2009.
- Muslim, *el-Câmiu's-Sahih*, I-III, (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Çağrı Yay., İstanbul, 1981.

ESKİ TÜRKLERDE KULLANILAN TARIM ALETLERİ

Prof. Dr. Orhan DOĞAN¹, Melike ERÇETİN²

¹Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-9404-7752

²Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-5393-7310

ÖZET

Türkler, bilinen dört bin yıllık tarihlerinde Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları da dâhil olmak üzere çok geniş bir coğrafyada devletler kurmuş ve kültürlerini buralara taşımışlardır. Konargöçer yaşam tarzını benimsemiş olan Türklerin, Batı'daki kültür tanımına dayanılarak, özgün, girift, gelişmiş incelikli bir kültüre sahip olamayacağı doğrudan veya dolaylı olarak telkin edilmektedir. Köklü bir maziye sahip ve geniş bir coğrafyaya yayılan Türk Milleti, dönemden döneme ağırlığı değişmekle birlikte Çin, Hint, Fars, Bizans, Arap kültürleriyle temas gelmiştir. Doğu ve Batı arasında kültürel alışverişler ve ticaretin geçiş güzergâhında yayılmış olan Türk kavimlerinin büyük kısmı Batı Medeniyeti ve kültürleriyle, Doğu medeniyetinin kesişim kümesinde yer aldı. Günümüzde de Doğu kültürleriyle temasını sürdürmekte ise de, etkileşim boyutunda Batı tesirinin ağırlık kazandığı yadsınamaz. Türkler, tarih boyunca farklı kültürlerle karşılıklı etkileşim içerisinde olmuştur. Ekseriyeti yerleşik toplumlardır. Bundan mütevellit gelişmiş bir ziraata sahip olan bu kavimlerin bozkırdaki komşularına nispeten daha kırılgan olduğu bilinmektedir. Hareket kabiliyeti ve askeri-psikolojik üstünlüğü ateşli silahlar çağına kadar binlerce yıl sürdüren Türkler tercihen tarımı ikinci plana atmıştır. Tarım alanlarını genişletmek yoluyla Türk topraklarını tehdit eden yerleşik- ziraatçı kavimler dezavantajlı durumu yakın zamana kadar değişmeden kalmıştır. Bu birbirine tezat teşkil eden iki topluluk arasında geçişler ve kesişim yok mudur? Türkler yarı göçebe hayvancılık yapmalarının yanı sıra toprağı ekip biçerek kendi ihtiyaçlarını karşılayacak bir tarımsal faaliyet de göstermişlerdir. İslamiyet Öncesi Türklere ait kurganlarda ele geçen çok sayıda saban, orak, değirmen taşları ve sair tarım aletleri, Türklerin hayvancılığın yanında tarımla da ilgilendiklerini göstermektedir. Türk yarı göçebeliği kendine özgü bir karakteri haizdir. Bu çalışma, İslamiyet Öncesi ve İslamiyet'e geçiş döneminde çeşitli Türk topluluklarının sulama ve tarım yöntemleriyle, söz konusu faaliyetlerde kullandıkları aletleri kaynaklara dayanarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Eski Türkler, Tarım, Sulama, Saban, Orak, Değirmen Taşı

GİRİŞ

Beslenme insanoğlunun dünyaya geldiği ilk andan itibaren en önemli ve sonu olmayan ihtiyaçlarından biri olmuştur. Bu bağlamda tarım, eski çağlardan itibaren insanların ihtiyacı olan besini topraktan karşılamak için araç ve geçim kaynağı olarak görülmüş, yapılmaya başlandığı ilk günden günümüze kadar ki önemini korumuştur. (Roux, 1999:38)

Taş Devri'nin ilk çağlarından itibaren Tanrı Dağı, Altay Dağı ve Sayan Dağlarının güney batı kısmı Türklerin anayurtları olarak kabul edilmiş, zamanla geniş ve farklı coğrafyalara göç eden Türkler, kültürlerini yerleştikleri coğrafyaya da götürmüşlerdir (Kafesoğlu, 1998: 49). Türkler genellikle yayla iklimine sahip coğrafyalarda yaşamayı tercih etmiş, ormanlık, sıcak, soğuk veya rutubetli bölgelerde yaşamaktan kaçınmışlar (Kafesoğlu, 1998: 57) ve çoğunlukla ırmak boyları ve deltalarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Baykara,1991:3). Orta Asya'nın iklimi hayvancılığa elverişli olmasına rağmen tarıma uygun değildi. Ancak Türkler için tarımla uğraşmak, hayvancılık kadar hayati idi. (Koca,2002:26). Bu nedenle Türkler ekmek yapabilmek için buğdaya, hayvanları doyurabilmek için ise arpa ve darıya ihtiyaç duymuşlardı (Gökalp, 1991:267). Türk tarihinin her döneminde tarıma önem verilmiş, hatta yaylak ve kışlak hayatı olan birçok Türk toplumunda bir miktar toprağı tarım yapmak için ayırmışlardır (Baykara,1991:5). Çin kaynaklarında Eski Türklerin çoğunun tarımla uğraştığını kanıtlayıcı bilgiler de bulunmaktadır (Gökalp, 1991:288).

Eski Türk toplumunda “tar-” kelime kökü M.Ö. yüzyıllar öncesine giden bir geçmişe sahip olmakla beraber toprağı sürmek işlemek anlamına gelirdi (Baykara,1991:11). Tarımla uğraşan çiftçiye ve ekinciye Eski Türklerde “tarıgçı/tarıdacı” denilirdi (Kaşgarlı Mahmut, 1985, III:242). Türkçede en eski kelimelerden bir tanesi de “tarıglag” yani tarladır (Koca,2002:26).Altaylarda yapılan kazılarda eski çağlara dayanan tarımın izlerini görmek mümkündür. (Baykara,1991:7) Altay ve Sayan Dağı çevresinde en az 3 bin yıldan beri hububat üretimi yapıldığı, bölgede yapılan kazılardan anlaşılabilir (Kafesoğlu, 1998: 327). Tanrı ve Altın dağları eteğinde de tarım yoğun olarak yapılmıştır. (Roux, 1999:25). Oğuzlar ve Karluklar ise hem tarım hem de hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. (Koca,2002:26) Sonuç olarak bu bilgiler ışığında tarımın Türkler arasında iklimin de elverdiği ölçüde kendi kendilerine yetebilecek kadar yapıldığı ve yaygınlaştırıldığını söyleyebiliriz.

Saban

Tarım ve hayvancılık Türk coğrafyasında geçim kaynağı idi. Tarımı geniş arazilerde yapabilmek için ise ciddi bir insan gücüne ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaçtan hareketle sabanın ortaya çıkması kaçınılmazdı. Saban, Türklerde çift sürmeye yarayan öncesinde sadece ağaçtan yapılan sonrasında ise sap kısmı ağaçtan uç kısımları demirden yapılan bir tarım aletidir (Eren, 1979: 12). Saban kelimesi ilk olarak Batı Türklerinde kullanılmaya başlanmıştır (Ögel, 1978:11). Saban için kullanılan bir adı ise “amaç” idi. (Eren, 1979: 13) Amaç; saban, öküz ve çift öküzü de dâhil olmak üzere tüm tarım aletlerine verilen addır (Kaşgarlı Mahmut, 1985:52) Yani saban denilince sadece yeri süren saban değil çift hayvanlarıyla ve koşum takımları da akla gelmelidir. Türkçede çift öküzle çekilen sabana da papura denilirdi (Eren, 1979: 18). Altay Türklerinde ise “angdız” çift sürmek, sabana ise “andazın” derlerdi (Ögel, 1978: 12). Bueadan yola çıkarak

Türk tarım hayatında sabanın, tarımın en önemli parçası olduğunu söylemek mümkündür (Bedirhan, 2009:216).

“Koş” sözcüğü eski Türk dilinde “çift” kelimesi ile aynı anlamda kullanılmakla beraber “koşmak” “sabana koşmak” anlamında kullanılmaktaydı. Kırgızlar koşum takımları ve hayvanları ile birlikte saban veya pulluğa “koş”adını vermişlerdir. (Ögel, 1978: 11). Caferoğlu da “büyük demirlerden yapılan saban ve pulluk” un aynı işlevde kullanıldığını ve aynı olduğunu öne sürmüştür. (Caferoğlu, 1971:46) Aynı zamanda saban yerine kullanılan büyük pulluk “kotan” kelimesi “kötan veya köten” şeklinde de kullanılmıştır (Eren, 1979: 17). Türkçe-Rusça sözlükte de yer alan “kutan” kelimesinin saban anlamına gelmesi de tesadüfi değildir (Caferoğlu, 1971:50). Uygur, Doğu Türkistan ve Kırgız Türklerinde saban yerine “kotan” kelimesi kullanılmıştır. Ancak zamanla kotan kelimesi terkedilerek saban kullanılmaya başlanmıştır (Caferoğlu, 1971:48). Kıpçak dilinde ise sabana “kara saban” , Kumuklar ise sabanı; pulluk, çift sürme, tarla sürme anlamında kullanmış, sürülen toprağa ise “sabanlık” demişlerdi (Eren, 1979: 12). Türkistan’dan gelen Türkler İran ve Anadolu’da amaç ve kotan gibi yeni saban tipleriyle karşılaşmıştır. Amaç kullanımını Türkler arasında azalırken kotan Anadolu’daki Türkler arasında yerli tiplerden de faydalanılarak kullanılmaya devam edilip yaygınlaşmıştır. (Eren, 1979: 28). Anadolu’ya gelen Türkler, Eski Türk kültürünün devamını sağlamış ve yaşatmıştır. (Ögel, 1978:11)

Sabanların özellikleri birbirinden farklı olmakla beraber düz, dış bükey ve iç bükey sabanlar vardı. Sabanların demir olması ise sabanları daha dayanıklı hale getirmekteydi (Demiroğlu, 2011:53). Saban demirine “tış”(Kaşgarlı Mahmut, 1985, III: 125), veya bukursı denilirdi (Koca, 2002:27). Sabanın ağaç olan kısmına saban ağacı, koşuma yarayan kısma saban oku, sabanın el ile tutulan kısmına “tutak/dutak”, demirin takıldığı ağaç tabanına ise saban ökçesi veya saban tahtası denilirdi (Ögel, 1978: 13). Çift öküzlerinin gücünden de faydalanılarak toprağı sürme işi kolaylaştırılmış olunurdu (Bedirhan, 2009:216).Tarla sürüldükten ve tohum ekildikten sonra toprak “sürgü/ ekinciler sürgüsü/sürek/tarla sürgüsü” denilen aletle düz hale getirilir ve tohumun üzeri kapatılırdı. Bu alet Anadolu’da tarla tapanı, Farsçada ise mala olarak kullanılır (Ögel, 1978: 15).

Çin kaynaklarında Hunların, buğday ve darı ekip biçtikleri ve hatta aynı kaynaklarda aşırı soğuklar sebebiyle bir sene Hun topraklarında ekin olamadığı belirtilir (Kafesoğlu, 1998: 327). Çin’in Chao Su eyaletindeki Hunlara ait bir kurganda demir sabana rastlanması Hunların demir tarım aletlerini bildiğini ve kullandığını gösterir (Taşağıl, 2015:105). Göktürklerde her ailenin işlediği, suladığı bir toprağının olması ve Çin ile Göktürk hakanı Kapgan Kağan ile yaptığı bir anlaşmada Çin’in Göktürlere 3 Bin tarım aleti ve 100 Bin Ton tohumluk darı vermesi hükmü yer alır. Bu bilgileri yapılan kazılar doğrulamaktadır (Kafesoğlu, 1998: 327). Göktürklerin dost olarak gördüğü Soğdıllardan tohumluk yüz bin ölçek darı, üç bin tarım aleti ve demir istemesi ise tarıma verdikleri önemi ve tarımı geniş topraklarda yapabileceklerine işarettir (Taşağıl, 2015:162). Yenisey-Kırgız döneminde görülen saban demirlerinin iki çivi ile saban üzerine tutturularak yapılması sabanı kullandıklarının bir göstergesidir (Ögel, 1984:222). Kırgızistan ve Fergana ile sınırındaki dağlarda bulunan kaya resimlerinde sabanla çift süren çiftçilerin olması, tarımın Orta Asya’da ve sabanla başladığını ortaya koyar (Baykara,1991:7). Kırgızlar topraklarından bolca çıkarılan demirin tarım aletlerinin gelişimine sağladığı katkı

yadsınamaz. Sabanların uç demirleri ile oraklar yaptıkları tarım aletlerinden sadece bir kaçıdır (Baykara,1991:13). 7-8. Yy ‘dan kalma Balasagun’da Ak- beşim Budist tapınağı kalıntıları arasında ağaçtan yapılmış saban, saban uçları, değirmen taşları ve çapaların çıkarılması Çu vadisindeki Budist halkın çiftçilikle uğraştığını kanıtlamaktadır. (Baykara,1991:20). Selenga nehri ve Baykal gölü arasındaki İvolga ve İlmova adı verilen bölgede yapılan kazılarda ise üzerinde Çin yazıları (Ögel, 1984:89) bulunan çeşitli saban demirleri, çeşitli büyüklükte oraklar, tahılları öğütmek için değirmen taşları ve bu tahılları korumak için kazılan çukurlara rastlanmıştır. Kazılarda çıkarılan bu tarım aletleri muhtemelen Çin’den ithal edilmiştir (Kafesoğlu, 1998: 328).

Sulama Kanalları

Türkler göç ettikleri coğrafyayı unutmayıp, göç ettikleri yerdeki dağ, göl, ırmak gibi adları yerleştikleri coğrafyaya vermişler; İli, Seyhun, Ceyhun vadi boylarında tarım yapıp, buğday, arpa, mısır üzüm elma dut gibi ürünler yetiştirip, toprağı sulamak için kullanılan arklara ise bu adları vermişlerdir (Gökalp, 1991: 288).

Türkçede suyun geçtiğı yoldaki yerlerin yarık ve hendekler açarak arıklar oluşturmasına “arıklandı” (Kaşgarlı Mahmut, 1985, I: 294), çay veya arığın kıyısındaki yere ise “kıldığı” denilirdi.(Ögel, 1978: 50). Kazılarak açılan arığa “kazılmış arık veya kazuk arık” ifadesi kullanılırdı. (Ögel, 1978:55). Nehirlerden akan sular açılan arklarla tarlaya getirilir, sulama işi sıraya koyulur, “çavuş/civar”, Kırgızlarda ise “kökbaşı, mirab/murab” denilen kişiler tarafından dağıtılırdı. (Baykara, 2001: 122). Kazılan arıklar özenle yapılır, belli bir zaman sonra da tamir edilirdi. Çiğiller su kanallarını tamir etmeye gelmeyenler için “çatpa” denilen bir bedel alırdı. Su kanallarının önüne set yapılarak “özük” denilen havuzlarda su toplanarak sulama işi yapılırdı. (Baykara,1991:18) Kendileri inşa ettikleri su bendleri için “tuğ” kelimesini kullanılırlardı. (Ögel, 1978: 55) Arıklar, tarım ve hayvancılık ile uğraşanların can damarı idi. (Ögel, 1978: 49). Öyle ki bu arıklar olmasaydı tarım ürünleri ve hayvanların varlığı tehlikeye düşmüş olacak ve belki de üretim yapılması mümkün olmayacaktı.

Hunlar döneminde Altay bölgesinde Tögü Irmağından açılan sulama kanallarına rastlanmıştır. Tögü Irmağından açılan sulama kanallarına rastlanılmıştır. Tögü Irmağından açılan bu kanal ve bu coğrafyaya yakın Ak-tura kanalı Altay bölgesinde tarım yapıldığının kanıtıdır. Ayrıca yine bu dönemde iyi derecede yapılmış pek çok kanal açılmıştı. (Kafesoğlu, 1998: 328)Tötö Irmağından açılan kanallarla Ak-tura Kanalı sulanmıştır. Bu kanal Altay dağlarındaki tarımı çok geniş alana yaymıştır. (Ögel,1984: 89) Yine Hunlar döneminde Başkaus bölgesinin Çulışman Nehrinden alınan su kanallara gönderilip, tarım ovalarını suluyordu. Bu sulama kanalını ileriki yıllarda Göktürkler de kullanmış, günümüzde de izlerini görebilmekteyiz(Ögel,1984: 89). Selenga Irmağı yakınlarında ve Baykal Gölü çevresinde Hun dönemine ait sulama kanallarına dair izlere rastlanılmıştır. Bu izler bize Hunlardan beri süregelen bir ziraat kültürü anlayışının olduğunu gösterir (Ögel,1984: 89). Göktürk döneminde kullanılan Tötü kanalı 10 kilometreye yakın ve teknik açıdan oldukça iyi bir şekilde inşa edilen bu kanalı 1935’te Ruslar tarafından olduğu gibi kullanılmaya devam edilmiştir. (Kafesoğlu, 1998: 328) Tötö Kanalı M.Ö. I. Yüzyılın başında Şibe kurganının sakinleri olan bozkırın ziraatçileri tarafından yapılmıştır. (Ögel,1984: 164) Göktürk ve Hun kurganlarında Altay su kanalları kayaların oyulması yoluyla yapılmıştır. Sonraki dönemde, Ruslar da bu sulama

kanallarından yararlanmışlardır. (Ögel, 1978: 51). Uygurlar tahıl ve pamuk eker ve bu mahsulleri açılan kanallarla sularlardı. (Baykara,1991:22).Tarım vadisinde M.Ö. 5000 yıl öncesinde bile Uygurların atalarının tarımla uğraştığına dair deliller bulunmaktadır. Tarım vadisi ile Turfan arasında bulunan çok sayıda yeraltı su kanalları hala kullanılabilir halde olması Uygurların sulamayı atalarından öğrendiğini gösterir. (Gülensoy,2011: 255) 19.yy’da yapılan kazılarda eski Uygurlara ait “kehriz” denilen sulama kanalları günümüzde de kullanılmaktadır. (Gülensoy,2011: 255). Uygur Ovalarında her çeşit tahıl yetiştirilirdi. Öyle ki bir oviden geçen nehrin yönünü değiştirip, açılan kanallarla bahçe ve tarlaları sularlardı. Sulama işini çok iyi biliyorlardı. Bunun yanı sıra suyla çalışan büyük değirmenler de işletilirdi. (Ögel, 1971:120) Kırgızlarda, Minusinsk stepleri irili ufaklı birçok nehirden açılan sulama kanallarıyla sulanmıştır. Bu kanallardan en önemlisi Uybat bozkırında sadece sulama amacıyla açılan Bey Nehri Kanalı günümüze kadar ulaşmıştır. (Ögel,1984:222) Volga Bulgarlarında, kireçle yapılmış su yolları, ağaçtan oyularak yapılan su olukları ve su dağıtım tesisleri oldukça yaygındı. Bu tesisler bu zamanın Slav ve Türk milletinin karakteristik eserleridir. (Ögel,1984:246) Fergana ve Altaylarda 1962 de yapılan araştırmalarda (Ögel, 1978: 51), Tötö , Kuray, İlgumen ve Ursula vadisinde, Kurot ve Şişikman ırmakları arasında, Habarovski ve Altaylar çevresinde kaliteli bir işçilikle yapılmış olan bir çok sulama kanallarına rast gelinmiştir. (Ögel,1984: 164). Karluk ve Oğuz zamanına ait olduğu düşünülen Otrarın güneyindeki Pıçakçı-Tepe çevresindeki ova, Arıs nehrinden açılan sulama kanalları ile sulanmıştır. Bu kanal Rus araştırmacıları tarafından kendine özgü olarak nitelendirilmiştir. (Ögel,1984:336). M.Ö. 7.yy’larda Töles Boyları Yenisey bölgesinde arklar açarak tarım yapmışlardır.(Baykara,1991:7). Orta Asya(Anau)’ da yapılan kazılarda ise eski Türk kültürünün en eski tabakalarında ziraata dair mahsuller ve yapay sulama kanalları ortaya çıkmıştır. (Togan,1981:25)

Çapa, Kazma, Kürek, Pulluk

Türk topraklarında yapılan bilimsel araştırmalar sırasında birçok ziraat aletinin ağaçtan yapılan sapları çürümüş, demir olan uç bölümleri günümüze kadar ulaştırılmıştır. Toprağı kazmaya yarayan çapa ve bel, mahsulleri biçmeye yarayan orak bunlardan bazısıdır (Baykara, 2001: 119). Çapa, bel, ketmen ve kazmalar en çok kullanılan tarım aletleri arasındaydı (Baykara, 2001: 121).

Göktürkler Dönemine ait yapılan kazılar neticesinde tarım işlerinde kullanılan uzun saplı kürekler ele geçirilmiştir (Ögel, 1984: 89). Selenga bölgesinde yapılan kazıda Göktüklere ait mezarlarda kürek ve pulluklara rastlanmıştır (Kafesoğlu, 1998: 328). Uygurlar ziraat yaparlar tarım aletleri ise demir, ağaç ve kemikten oluşurdu (Gömeç, 2015: 575). Kırgızlar geçmiş zamanlardan beri ziraatçı bir halk olarak tanınırlardı. Bu sebeple Kırgız ziraat kültüründe orak, kürek, sivri kürek önemli bir yere sahipti (Ögel, 1984; 222). Abakan Kurganında yapılan kazılarda demirden yapılan bol miktarda tarım aleti çıkarılmıştır (Ögel. 1984: 216). Bulgarlar döneminde saban demirinden yapılan uç kısımları keski veya dikey bıçaklardan yapılan kızak pulluklar kullanılıyordu. Bu pulluklar sayesinde toprak derince sürülerek topraktan alınan verim arttırılıyordu (Demiroğlu, 2011: 52). İtil Bulgarlarında kullanılan pulluğa benzeyen bir diğer tarım aleti de çapalardır. Uzunlukları 16 ila 23 cm aralığında olan çapaların tersi dört köşeli uç kısmı ise ovaldir. Bu tip çapalara Tabaev köyü ve

Biler yakınlarında rastlanılmıştır (Demiroğlu, 2011: 55). Kazakistan bölgesindeki ırmakların çevresinde çapa ile kazılan topraklar Bronz Çağından beri tarım yapıldığını kanıtıdır. Bu çapalar genellikle metal, bronz, taş veya kemikten yapılmıştı (Baykara, 1991: 7).

Orak

Olgunlaşan hububat "orak/orgak/baştar" ile biçilir ve yığın haline getirilirdi. Toplanan yığın harman yerine getirilerek düven/ kundıgu aracılığıyla saman haline getirilirdi. Dövülerek yığın haline getirilen ekin yığını rüzgârda savrularak sapı ve tahıl taneleri birbirinden ayrıştırılırdı. Çeç, "adri" veya "eskü" denilen kalburla yani eleklerle tahıl temizlenirdi. Tahılları bir kısmı tohumluk olarak bırakılırken diğer kısmı ise su ve kol gücüyle çalışan değirmenlerde un haline getirilirdi (Koca, 2002: 27). Harman "dögen, döven veya düven" denilen aleti hayvanlarla üzerinde gezdirerek sapları ezilirdi (Ögel, 1978: 39). Hububatın toplanması iç tarafa kavisli keskin demir olan orak yoluyla olurdu. Araştırmalar eski çağlarda hayvanlardaki çene kemiklerin keskinleştirilmesiyle de ekinin toplandığını göstermektedir (Baykara, 2001: 122). Çeç kelimesi samandan ayrılan tahılı, kalburlanarak yani savurarak temizlenen yığına denirdi (Ögel, 1978:33) Dövüldükten sonra savurulmak için biriktirilen tahıl tanelerine tınaz denilirdi (Ögel, 1978: 41). Tahılları savurmak için kullanılan aletlere sapırgıç denilirdi (Ögel, 1978: 41). Çatallı yabalar Türklerin harman da kullandıkları en eski aletlerden biridir. Eski Türkçedeki adı adhrı ve çatal değneklere benzeyen bacakları açıktır (Ögel, 1978: 44).

"Orgak" orak kelimesi olarak kullanılmıştır. Ot ordi ot kesti ise anlamında kullanılmaktaydı (Kaşgarlı Mahmut, 1985, I: 14). Orağın eski dillerdeki karşılığı "baştar"dı (Kaşgarlı Mahmut, 1985, I: 455). Harman yerine getirilen hububatlar rüzgârda savurarak temizlenen taneler için ise "sawurdı" denilirdi (Kaşgarlı Mahmut, 1985, II: 82). Türkçede "or" kökü biçmek anlamında kullanılırken Divanı Lügat-it Türk'te orgak veya orak olarak geçmektedir (Eren, 1979: 21). Orak kelimesi or- veya orul- köklerinden türetilmiştir. Orul-mak yani biçilmek anlamında kullanılmaktaydı. Türkler orağın keskin olmasına özen gösterir hatta Türkçede "orak tişendi, tişlendi, tişletti" orak bilendi keskinleştirildi anlamında kullanılırdı (Ögel, 1978: 25).

Türk dillerinde orak zamanının geldiğine dair orak ayı, orak vakti, orağa gitmek, orak geldi gibi deyimlerin kullanılması hasat zamanının geldiğini göstermekteydi. Orak zamanı Eski Türklerde yaz mevsimini simgelerdi (Ögel, 1978: 27). "Bir oraklık ekin", bir kesimlik ekin anlamında kullanılırdı. Bu bir deste, bir tutamlık ekin demektir (Ögel, 1978: 28). Dirgen veya diren adıyla bilinen yabalar ise harman savurmak için kullanılan çatal ağacın kürek gibi olanıdır. Bu eleyen cinsten bir yabadır (Ögel, 1978: 47).

Bir hun toprağı olan Kansu'da yapılan kazılarda pek çok orağın bulunması Hunların tarımda iyi derecede ilgilendiğini gösterir (Baykara, 1991: 10). Çeşitli büyüklükteki oraklara 8.yy'dan itibaren Güney Sibirya ve Çu-Talas bölgelerinde görülmüştür. Orağın daha uzun saplı hali olan tırpanlara da rastlanmıştır (Baykara, 2001: 122). Altay Türkleri zamanla çapa yerine saban kullanarak hem tarım alanında kendilerini geliştirmişler hem de topraktan alınan verimi arttırmışlardır (Eren, 1979: 27). Kırgızlarda orak tipleri genelde M.Ö. çağlardaki Tagar kültürünü andıran oraklara benzemektedir (Ögel, 1984: 222).

Çukur Ambarlar

Elde edilen tahıl ve şalgam gibi besinleri saklamak için açılan çukurlara “oru” denirdi (Kaşgarlı Mahmut, 1985, I: 87). Hunlar ziraatı küçümsemeyecek derecede iyi biliyor ve çıkarılan hububatlarını yaptıkları depolarda saklıyorlardı. Bir hun şehri olan Yukarı Nijney ivolgi de bazı tarım aleti ile bu mahsulleri saklamak için açılan çukurlara rastlanmıştır (Baykara, 1991: 10).

Değirmen

Eski Türk ziraatçı toplumunda tahılları öğütmek için “ügit”, tahılları ezip öğüten kişiye ise “ügitçi” denirdi (Kaşgarlı Mahmut, 1985: 51). Türkçe bir sözcük olan değirmen darı, buğday, nohut gibi mahsullerin de oval taşlar yardımıyla ezip, öğütülmesiyle un haline getirildiği yerdir (Öger ve Kılıç, 2016: 11). Hububatları ezip öğütmeye yarayan değirmenin ilk olarak nerde ve kim tarafından ortaya çıkarıldığı tam belli olmazken bazı farklı görüşte olan tarihçiler vardır. Bunlardan bazıları değirmenin Orta Asya’da M.Ö. Birinci yüzyıllarda icat edildiği ve İtalya ve Kuzey Avrupa ya yayıldığı görüşünderken, bazı tarihçiler ise değirmenin ilk olarak Çin’de icat edildiğini Ön Asya’ya ve ardından Avrupa’ya yayıldığı görüşünü savunurlar (Öger ve Kılıç, 2016: 11).

Türk tarihinde değirmenin geçmişi Büyük Hun Devleti dönemine yani M.Ö. III ile M.S. III yüzyıllara dayanmaktadır (Öger ve Kılıç, 2016: 11). Usun Çağı kurganında Hunlara ait kömürleşmiş tahılları, kabuklar, öğütme taşları ve büyük kaplara rastlanmıştır (Baykara, 1991: 10). Altayların kuzey bölümünde ziraat yapılan kısımda pek çok şehir ve topluluğun gıda ihtiyacını karşılayabilen büyük değirmen taşları, tarımın önemini göstermektedir (Baykara, 2001: 120). Göktürkler dönemine ait Kuray kurganındaki araştırmalar sırasında değirmen taşlarının yeni örneği görülmüştür (Koca, 2002: 27). Hazarların Sarkel şehrinde yaşayan ziraatçı toplumun kullandığı buğday ambarları, un öğütmeye yarayan pek çok aletler, oraklar ve hububat kalıntıları yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır (Ögel, 1984: 226). M.Ö. 7 ve 8.yy’larda kurganlarda yapılan kazılarda hububatları ezmek için kullanan yuvarlak taşlara rastlanmıştır (Baykara, 1991: 7). Tuva bölgesindeki kazılarda Uygur dönemine ait tahıllara ve elle çalışan ev değirmeni parçaları bulunmuştur (Baykara, 1991: 22). 19. yy. ’da Eski Uygurlara ait bilimsel kazılarda metalden un tartı aletleri, hububatları ezmeye yarayan taş el değirmenleri çıkarılmıştır (Gülensoy, 2011: 255). Yapılan kazılar neticesinde Uygurlar dönemine ait değirmen taşları ve harman tokmaklarına rastlanılmıştır (Bedirhan, 2009: 137). 10. yüzyılın ilk çeyreğinde Uygur kağanını ziyarete gelen Çin elçisi Wang Yen-te Uygurların su gücüyle çalışan değirmenlerini gördüğünü ve col beğendiğini Çin kaynaklarında belirtmiştir (Bedirhan, 2009: 217). Balasagunun Ak-beşim Budist mabed kazılarında diğer çıkarılanlar ise çeşitli büyüklükteki değirmen taşlarıdır. Bunların içinde çapı 1.5 metre olan taşlar bulunur. Bütün bunlar Çu vadisindeki su değirmenlerinin varlığını ortaya koymaktadır (Baykara, 1991:21). Kırgızlar, arpa, buğday, yulaf, darı ve gibi çeşitli hububatları yetiştirip, ayak değirmenleri ile de bu hububatları ezip un haline getirmişlerdir (Ögel, 1984: 208). Kırgızistan’ın Isıkgöl, Altay ve Tiyen-şan bölgesinde yapılan kazılarda bronz çağından kalma elle öğütme taşları, havan, değirmen taş ve tokmakları çıkarılmıştır (Baykara, 1991: 8). Yenisey’de yapılan kazılarda 7-8.yy’lara dayanan oval ev el değirmenleri bulunmuştur. Çin kaynaklarında ise Kırgızların tahıllarını el değirmenlerinde öğüttüklerine dair doğrulayıcı bilgiler bulunmaktadır (Baykara, 1991: 8). Çin kaynaklarında Kırgızların un yapmaya yarayan

pek çok aletin olduğunu yazar. Bunlardan bir tanesi de ezme değirmenleridir (Baykara, 1991: 13). Unu elemek için kullanılan elek ve eleğin altında kalan kırıntı olan kepek kelimesi Türk dilinde değişmeden günümüze kadar gelebilmiştir (Baykara, 2001: 120). Arap seyyahların anlattıklarına göre Kırgızlarda pirinç, buğday gibi tahılları öğütmeye yarayan değirmenleri de bulunmaktaydı (Koca, 2002: 27).

Rus araştırmacılarına göre Çu-Talas Vadisinde yapılan çalışmalarda büyük değirmen taşlarına rastlanılmış ve dağdaki karların eridiği bu yol üzerine pek çok sayıda suyla çalışan değirmen yapılmıştır. (Baykara, 2001: 120). Namazgah-Tepe bölgesinde ise arpanın ezilerek un haline getirildiği dibeklere rastlanılmıştır (Bedirhan, 2009: 214). Selenga ve Baykal Gölü çevresindeki İvolgi ve İlmovaya Padi de yapılan bilimsel kazılarda tahılları ezip öğütmeye yarayan değirmen taşları çıkarılmıştır (Öger ve Kılıç, 2016: 12). Buhara şehrinde Nevbahar çevresindeki Rebad' da tarla ve bahçeleri sulayan Tahune arkı üzerinde de çok sayıda değirmen olduğu Barthold'un Moğol İstilasına Kadar Türkistan kitabında belirtilmiştir (Öger ve Kılıç, 2016: 12). Yapılan bütün bu araştırmalar sonucu bulunan bu değirmenler Türk ziraat hayatının önemli ölçüde geliştiğini ve geniş alanlara yayıldığını bizlere kanıtlarıyla göstermektedir.

SONUÇ

Türkler ilk anayurdu olan Altay Dağları ve Sayan Dağları bölgesi ve çevresinde yaşadıkları dönem itibariyle bozkır kültürüyle kendilerine has bir milli bir kültür oluşturmuş, anavatanı olarak gördükleri coğrafyalardan göç etmiş ya da göç etmek zorunda kalmışlardır. Türklerin tarihin en erken çağlarından beri göç ettikleri gözlenmekle birlikte; Kavimler göçüyle birlikte, sürekli olarak farklı kültürlerle temas halinde olmuşlar, kültürel alışverişte bulunmuşlardır. Böylece farklı kültürlerle sürekli temas içinde olan Türkler, kültürel değerlerini ve kimliklerini kaybetmemiş, tersine yeni tanıştıkları kültürlerle beraber kültürlerini sürekli zenginleştirmişlerdir. Türkler yeni gittikleri yerlere anavatanlarındaki kültürlerini taşıyarak yeniden çok güçlü siyasi topluluklar oluşturmuşlar, göç ettikleri yeni coğrafyaları da yurt edinmiş ve teşkilatlarını güçlendirmişlerdir. Türkler her yeni tanıştıkları kültürle uyum sağlarken, bununla beraber kendi kültürlerini de sürdürmeyi başarabilen nadir milletlerden bir tanesidir. Bu göçler sırasında yıl içerisinde yazlık ve kışlık olarak adlandırılan bölgelerde yaşamışlar bu alanlarda az da olsa tarımla uğraşmışlardır. Kimi Türkler tamamen yerleşik, kimileri ise yarı göçebe olarak yaşamlarına devam etmişlerdir. Bu göçebe hayattan yerleşik hayata geçişin en önemli sonuçlarından biri olan ziraat hayatı ise göç edilen coğrafyalardaki geniş tarım alanlarının varlığı, verimli araziler, sulama imkânlarının varlığı ile önemli ölçüde gelişmiştir. Bu yaşam tarzından hareketle tarım aletlerinin gelişip, yaygınlaşması kaçınılmaz olmuştur. İlk olarak sabanla başlayan bu tarım süreci zamanla arık, çapa, kazma, pulluk, orak, el değirmenlerinin yapımıyla da gelişmiştir. Türklerde bu tarım aletlerinin adları zaman zaman coğrafyalara göre değişiklik gösterse de çoğunluk olarak kullanım alanı değişmemiştir. Arkeolojik araştırmalar neticesinde bu tarım aletlerini en somut örneklerine rastlanmış ve bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. Bu tarım aletlerinin çoğalmasıyla birlikte zirai faaliyetler de hız kazanmış ve toplum içerisinde daha da önemli bir hale gelmeye başlamıştır.

Türk toplumunun Orta Asya'da, Avrupa'da ve Afrika'da tarih boyunca yetiştirdikleri tahıllar arasında arpa, buğday, darı, mısır, burçak, bakla ve mercimek kullanılmıştır. Bu

tahılların yanı sıra sebzeler arasında ise fasulye, patlıcan, biber, havuç, pancar, kabak, soğan, sarımsak, turp, salatalık, şalgam da sık sık yer alan besin türlerindedir. Türkler, elma, kayısı, şeftali, erik, ayva, armut, üzüm, dut, kavun, karpuz, ceviz, iğde, fındık, fıstık gibi meyve ve yemişleri de severek yetiştirip, tüketmişlerdir. Türkler, ürettikleri bu ziraat ürünlerinin fazlalarını satarak ticaretle de uğraşmışlardır. Bu besinlerin tümünün üretiminde kullanılan tarım aletleri, tarımın ne ölçüde geliştiğinin en büyük göstergesidir. Türk kültürü, oluşturduğu bu zengin ziraat yapısını Avrupa'ya ve Afrika'ya kadar taşımış, ziraatın tüm dünyada gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Baykara, Tuncer, “Eski Türk Ziraat Hayatı Üzerine Bazı Bilgiler”, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, 1-23, 1991.
- Baykara, Tuncer, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- Bedirhan, Yaşar, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Eğitim Akademi Yayınları, 2.Baskı, Konya, 2009.
- Caferoğlu, Ahmet, *Tarla Kültürü Etnografyasına Göre Kotan*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt:19, Sayı:0, 43-50, 1971.
- Demiroğlu, Hasan, “İtil Bulgarlarında Tarım Aletleri”, İstem Dergisi, Sayı:18, 49-63, 2011.
- Eren, Hasan, *Türklerde Ekinciliğin Gelişmesine Katkıları*, Türkoloji Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, 1-28, 1979.
- Gökalp, Ziya, *Türk Uygarlığı Tarihi*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1991.
- Gömeç, Sadettin Yağmur, “Eski Türklerde Ekonomik Hayat”, XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Pelikan Basımevi, İstanbul, 558-586, 2015.
- Gülensoy, Tuncer, *M.Ö.4500-M.S.13.Yüzyıllar Arasında Barbar Türkler*, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2011.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998.
- Koca, Salim, *Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:3, Ankara,15-37, 2002.
- Mahmut, Kaşgarlı, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, (Çev. Besim Atalay), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1.Cilt, Ankara, 1985.
- Mahmut, Kaşgarlı, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, (Çev. Besim Atalay), Türk Tarih Kurumu Basımevi, II.Cilt, Ankara, 1985.
- Mahmut, Kaşgarlı, *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi*, (Çev. Besim Atalay), Türk Tarih Kurumu Basımevi, III .Cilt, Ankara, 1985.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2.Baskı, Ankara, 1984.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt:2, Ankara, 1978.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- Öger, Adem ve Kılıç, Filiz (ed.), *Risale-i Tegürmendçilik*, Gazi Kitapevi, Ankara, 2016.
- Roux, Jean Paul, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, (Çev. Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Taşgıl Ahmet, *Kök Tengri'nin Çocukları*, Bilgi Kültür Sanat Yayınevi, 5.Baskı, İstanbul, 2015.
- Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitapevi, Cilt:1, İstanbul, 1981.

MEMLÛK TARİHÇİSİ ABDULBASİT EL-MALATÎ'NİN MENSÛBİYETİ VE NECMÛ'Ş ŞÛKR ADLI ESERİ

Nihat FIRAT

Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi, 0000-0003-4244-0795

ÖZET

Abdulbasit el-Malatî (1440-1514), Malatya şehrimizde dünyaya gelmiş, tefsir, kıraat, fıkıh gibi dinî ilimlerde eserler kaleme almıştır. Tarih alanında yazdığı *Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel*, *er-Ravdu'l-Bâsim fî Havadis el-Umr ve't-Terâcîm* ve *el-Mecma'u'l-Müfennen bi'l-Mu'cemi'l-Mu'anven* adlı eserleri Memlûkleri (1250-1517) aydınlatmada temel kaynaklardandır.

Kaynaklarda Malatî'nin nesebi hususunda net bir tercih bulunmamaktadır. Malatî, dedesini anlatırken onun Saray şehrinden geldiğini ve Tatar asıllı bir müslüman olduğunu ifade etmektedir. Tatar kelimesinin zaman içerisinde farklı anlamlarda kullanılması, müellifin Moğol asıllı mı yoksa Türk asıllı mı olduğu hususunda tereddütler meydana getirmiştir. Araştırma neticesinde konunun aslında yoruma açık olmayan bir netlikte ifade edildiği anlaşılmakta, Malatî'nin Türk asıllı olduğu görülmektedir.

Tarih, Fıkıh, Kıraat ve Tefsir gibi dini ilimlerde eser veren bir âlimin astroloji alanında Türkçe bir eseri Arapça'ya tercüme ederek insanların istifadesine sunması, dikkate değer görülmüştür. Bu eserin incelenmesiyle 15. yüzyılın ikinci yarısındaki Memlûk ulemasının astrolojiye bakış açısı tespit edilmeye çalışılacaktır. Malatî, bu risalede gök cisimlerinin hareketlerinin insan davranışları üzerindeki etkisini savunmaktadır. Müellife göre; bu yıldızları yaratan ve hareket ettiren Allah Tealâ; onların hareketlerini bir hikmet üzere yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Tarih, Abdulbasit el-Malatî, Necmü's Şükr, Astroloji.

Giriş

Abdulbasit el-Malatî, dedesini anlatırken onun Saray şehrinden geldiğini ve Tatar asıllı bir müslüman olduğunu ifade etmektedir.¹ Tatar kelimesinin zaman içerisinde farklı anlamlarda kullanılması, müellifin Moğol asıllı mı yoksa Türk asıllı mı olduğu hususunda tereddütler meydana getirmiştir.²

¹ Abdulbasit b. Halil b. Şahin (Thk. Ömer Abdusselam Tedmürî) el-Malatî, *er-Ravdu'l-Bâsim fî Havâdisi'l Umr ve't Terâcîm* (Beirut: Mektebetü'l Asriyye, 2014), C. 4 s.120.

² Ayrıntılı bilgi için bakınız. Mehmet Maksudoğlu, "Tatarlar: Moğol mu, Türk mü?", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1997), 205-210; Faruk Sümer, "Tatarlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/168-170.

Müellifle ilgili yazılan Arapça eserlerde bu konu ile ilgili herhangi bir tercih yapılmamıştır. Ancak ülkemizde yazılan “Memluk Devletinin Siyasi ve Kültür Hayatında Rol Alan Moğol Asıllı Bir Aile” isimli makalede müellifimizin Moğol asıllı olduğu ifade edilmiştir.³ Müellifimizin eserlerinde Tatar kelimesini nesebi bir aidiyetle mi (Türk olduğu hususunda) yoksa siyasi bir aidiyetle mi (Altınorda Moğol Devletinin kastedildiği hususunda) ele aldığı konusu incelendiğinde, konunun aslında yoruma açık olmayan bir netlikte ifade edildiği anlaşılmaktadır.

Araştırmamızda; müellifin eserlerinde “Tatar” kelimesini hangi anlamda kullandığı tespit edilmeye çalışılacak, nesebini tespit etmemize katkı sunacak diğer hususiyetler incelenecektir.

Ayrıca araştırmamızda Malatî'nin *Necmü's Şükr* adlı risalesi tanıtılarak, bu eser vesilesiyle Memlük ulehasının Astrolojiye bakış açısı hakkında fikir edinilmeye çalışılacaktır.

1. Mensûbiyeti

Müellifimizin eserlerinde Tatar kelimesinin hangi anlamda kullanıldığıyla ilgili tespit yaparken ilk örnek verebileceğimiz eser; Malatî'nin kısaca Mısır sultanlarını anlattığı *Nüzhetü'l Esâtîn fi men Veliye Mısır mine's Selâtîn* adlı kitaptır. Müellif eseri 3 bölüme ayırmış; 1. Bölüme: “Kürdî Eyyübî Devletinin Başlangıcı”, 2. Bölüme: “Tatar Türk Devletinin Başlangıcı”⁴, 3. Bölüme ise “Çerkez Devletinin Başlangıcı” olarak başlık atmıştır. 2. Bölümde Mısır sultanları anlatılırken onların Türk oldukları özellikle belirtilmiştir.⁵

Müellifimizin *Neylül Emel fi Zeyli'd Düvel* adlı eserinde Gökay ez-Zahiri'yi (كوكاي الظاهري) tanıtırken “O Tatar boyundandır”⁶ ifadesini kullanmaktadır.⁷ *Er-Ravdu'l Basim* adlı eserde aynı kişi hakkında “O Türktür, Tatar boyundandır (cinsindedir)”⁸ ifadesi yer almaktadır.⁹

El-Mecma'u'l Müfennen adlı eserde Esenboğa el-Yeşbuki en-Nasirî'yi anlatırken “O Türktür, Tatar boyundandır” ifadesi kullanılmaktadır.¹⁰

Er-Ravdu'l Bâsim adlı eserde; Temurbay b. Abdullah en-Nasiri'den bahsederken “O Tatar boyundandır” ifadesi kullanılmakta ayrıca Türk olduğu ifade edilmemektedir.¹¹ Dönemin diğer kaynakları olan İbn Tağriberdi ve Sehavi'nin eserleri incelendiğinde, bu kişinin Türk olduğu hususunun özellikle zikredildiği görülmektedir.¹²

³ Süleyman Özbek, “Memluk Devletinin Siyasi ve Kültür Hayatında Rol Alan Moğol Asıllı Bir Aile (Şâhin eş-Şeyhî ve Ailesi)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 27 (01 Aralık 2010), 529-552.

⁴ ابتداء الدولة التركية التتريية

⁵ Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-Malatî, *Nüzhetü'l Esâtîn fi men Veliye Mısır mine's Selâtîn* (Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya 4793, ts.), v. 127-146.

⁶ و كان تتري الجنس

⁷ Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-Malatî - Thk. ve nşr. Ömer Abdusselam Tedmürî, *Neylül-Emel fi Zeyli'd-Düvel* (Beyrut: Mektebetü'l Asriyye, 2002), 6/231.

⁸ و كان تركيا , تتري الجنس

⁹ el-Malatî, *er-Ravdu'l Bâsim*, c.3 s. 173.

¹⁰ Abdulbasit b. Halil b. Şahin (nşr. Abdullah Muhammed el-Kendirî) el-Malatî, *el-Mecmau'l Müfennen bi'l Mu'cemi'l Mu'anven* (Kuveyt: Daru'l Beşairi'l İslamiyye, 2011), 558; el-Malatî, *er-Ravdu'l Bâsim*, c.3 s. 432.

¹¹ el-Malatî, *er-Ravdu'l Bâsim*, c.2 s. 179.

¹² Şemseddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavi, *Dav'u'l-Lâmi' fi Ulema Ehli'l-Karni't-Tâsi'* (Beyrut: Daru'l Hayat, (t. y.)), c.3 s. 38; Cemaledin Ebu'l Mehasin Yusuf İbn Tağriberdi, *En-Nücümü'z Zâhira fi Mulûki Mısra ve'l Kahira* (Mısır:

Müellifimiz bir olayı anlatırken “Tatar Türk arkadaşlarının anlattığına göre” ifadesini kullanarak ilgili olayı anlatmaktadır.¹³

Malatî Tunus’ta gemide gördüğü bir esirle ilgili anlatırken onun Kıpçak Tatarlarından Türk olduğunu ifade etmektedir.¹⁴

Müellif Tağriberdi ez-Zâhiri’nin hayatını anlatırken “Tatar boyundan (cinsinden) olduğu için Tatar ismiyle bilinir”¹⁵ ifadesini kullanmaktadır.¹⁶ Yaklaşık bir sayfa onun hayatını anlattıktan sonra “Dediğim gibi o Türk’tür”¹⁷ ifadesini kullanıp o kişinin, babası Halil b. Şahin’le olan samimiyetini anlatmaktadır.¹⁸ Fakat öncesinde anlatılan kısımda neseb aidiyetiyle ilgili “Tatar cinsinden” ifadesi hariç herhangi bir işaret yoktur. Daha önce Türk olduğunu söylediğiyle kasdı, Tatar olduğunu ifade etmesidir.

Müellifin hayatı incelendiğinde çocukluk evresinde ailesinden Türkçe öğrendiği (anadilinin Türkçe olduğu), seyahati esnasında Arapça bilmeyenlere denk geldiğinde Türkçe konuştuğu,¹⁹ eserlerinde Türkçe isimler geçtiğinde onların arapça anlamlarını açıkladığı²⁰ ve sonradan arapça öğrendiği (3 yaşından sonra her ne kadar çoğunlukla arap memleketlerinde kalsa da)²¹ için eserlerinde sıklıkla gramer hataları yaptığı görülmektedir.²²

Müellif; Rum diyarında (Osmanlı Devletinde) yazılan eserleri incelediği bu bunlardan faydalı olabilecekleri Arapçaya tercüme ederek insanların istifadesine sunduğu görülmektedir.²³

Ayrıca Malatî, Türkçe şiir yazmakta,²⁴ eserlerinin tamamı arapça olmasına rağmen metinde geçen ibarelerin kimi zaman Türkçe anlamlarını belirtmektedir.²⁵

Vizaratü’s Sekafe, 1963), c.16 s. 316.

¹³ el-Malatî, *er-Ravdu’l Bâsim*, c. 2 s.336.

¹⁴ تركي الجنس من دست قيقاق التتر el-Malatî, *er-Ravdu’l Bâsim*, c.2 s. 174.

¹⁵ المعروف بططر لكونه تترى الجنس

¹⁶ el-Malatî, *er-Ravdu’l Bâsim*, c.2 s. 235.

¹⁷ و هو تركي كما قلت

¹⁸ el-Malatî, *er-Ravdu’l Bâsim*, c.2 s. 236.

¹⁹ el-Malatî, *er-Ravdu’l Bâsim*, c.2 s. 274.

²⁰ el-Malatî, *er-Ravdu’l Bâsim*, c. 4 s. 161, 216; c.3 s. 459.

²¹ Müellif 26 yaşında Kahire’ye yerleşmiş olup, vefatına kadar (74 yaşında vefat etti) Mısır dışına çıkmamıştır.

²² Müellifin Arap dünyasında yayınlanan kitaplarında bu hatalar belirtilmektedir. Bakınız. el-Malatî - Tedmürî, *Neylû’l-Emel*; Muhammed Kemaleddin İzzeddin Ali, *Abdulbasit el-Hanefi, Müerrihan* (Kahire: Alemü’l Kütüb, 1990); el-Malatî, *er-Ravdu’l Bâsim*.

²³ Malatî; Mahmud b. Kadı-ı Manyas’ın II. Murat’a affettiği *A’cebü’l ‘Uccâb* adlı eseri özetleyerek Arapça’ya tercüme etmiştir. Ayrıntılı bilgi eserin tanıtımında verilecektir. Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-Malatî, *Nüzhetü’l-Elbâb fî muhtasarı A’cebü’l-‘Uccâb* (Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya 4793/8, 1514), v. 155. Ayrıca müellifimiz *Necmü’ş Şükr* adlı eserinde; bu risaleyi faydalı gördüğü için Türkçe’den Arapçaya çevirdiğini ifade ederek bu ifadenin Türkçe’de Şükür Yıldızı anlamına geldiğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi eserin tanıtımında verilecektir. Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-Malatî, *Necmü’ş Şükr* (Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya 4793/13, 1514), v. 203.

²⁴ Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-Malatî, *el-Mecmû’u’l-Bustâni’n-Nûrî li Hazreti Mevlana’s-Sultan el-Gavrî* (Süleymaniye, Ayasofya, nr. 4793, 1514), 210b-211a; Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-Malatî, *Şerh-ü Kanunca fî’l Tıb* (Beyazıd Kütüphanesi: Veliyüddin Efendi / nr. 2510, ts.), 1a.

²⁵ Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-Malatî, *en-Nefhatü’l-Fâiha fî Tefsîri’l-Fatiha* (Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya 4793/1, 1514), 19a, 23b; el-Malatî, *Necmü’ş Şükr*, 200a.

Konuyla ilgili örneklerden anlaşılacağı üzere müellifimiz Tatar kelimesiyle siyasi bir aidiyeti kasetmemekte, nesebi bir aidiyetten söz etmektedir. Müellifin Türkçe'yi bilip, eserlerinde kullanması da bu tesbitimize uygun düşmektedir. Sonuç olarak müellifimiz Türk asıllı olup Tatar boyundan gelmektedir.

2. Necmü's-Şükr²⁶ Adlı Risalesi

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya bölümünde bulunan *el-Mecmû'u'l-Bustâni'n-Nûrî li Hazreti Mevlana's-Sultan el-Gavrî* adlı mecmua içerisinde bulunmaktadır. Risale astroloji alanında kaleme alınmıştır. Mecmuanın 199a – 204b varakları arasında bulunan 6 varaklık (12 sayfa) risalenin kayıt numarası 4793/13 olup, bu mecmua dışında başka nüshası bulunmamaktadır.

Müellif bütün risalelerine besmele, hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Hamdele kısımları risalelerin hususiyetlerine göre farklılık arz etmektedir. Bu risalede “yıldızları yaratan, kudretiyle onları hareket ettiren ve onların hareketini bir hikmetle yapan Allah'a hamdolsun” diye geçmektedir.²⁷

Malatî, eline Şükür Yıldızı isimli Türkçe bir eserin geçtiğini,²⁸ insanların faydalanması için bunu Arapça'ya çevirdiğini ifade etmektedir.²⁹

Semerkant, Buhara, Maverannehir gibi doğudaki hükemânın yıldızların hikmetlerini bildiğini ifade ederek, kendisinin de şükür yıldızı denilen bu yıldızları gözlemlediğini belirtmektedir. Şükür yıldızı denilen yıldızlar “Süreyya”³⁰ olarak da isimlendirilmekte yedi veya daha fazla takım yıldızından oluşmaktadır.³¹

Müellife göre; bu yıldızları yaratan ve hareket ettiren Allah Tealâ; onların hareketlerini bir hikmet üzere yapmaktadır. Onun için Süreyya'nın hareketleri ile insanların tutum ve davranışları kıyas edilebilir. Her kim ihtiyaçları karşılamak, işlerinde ve davranışlarında başarılı olmak, düşmana karşı zafer kazanmak isterse bu yıldızların hareketini takip etmelidir. Buna dikkat eden insanlar Allah'ın kudreti ve fazlıyla tüm maksatlarına nâil olurlar.³²

İskender, Cengiz Han, Hülâgü, Timurlenk ve oğlu Şahruh gibi birçok hükümdar buna dikkat ederek, bu hareketleri yaratan Allah'ın kudretiyle düşmanlarına galip geldiler. Yalnız hükümdarlar değil, tüccarlar, yolcular ve diğer meslek sahipleri bunu gözeterek Allah'ın izniyle amaçlarına ulaşırlar.³³

²⁶ Hediyyetü'l-Arifin'de eserin ismi “Necmü's Sükr” olarak hatalı yazılmıştır. el-Bağdadi İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifin Esmâ'îl-Müellifin ve'l Asarî'l-Musannifin* (İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1951), 1/494; el-Malatî, *Necmü's Şükr*.

²⁷ el-Malatî, *Necmü's Şükr*, v. 199b.

²⁸ Malatî; bu eserin asıl yazarını belirtmemektedir. Kütüphane katalog taramalarında *Şükür Yıldızı* adlı bir esere rastlanmamıştır. Eser kaybolmuş veya herhangi bir mecmua içerisinde bulunmasından dolayı gözden kaçmış olabilir.

²⁹ el-Malatî, *Necmü's Şükr*, v. 200a.

³⁰ Süreyya: tek bir yıldız değil, yedi yıldızdan oluşan yıldızlar kümesidir. Mustafa İsmet Uzun, “Süreyyâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010).

³¹ el-Malatî, *Necmü's Şükr*, v. 200a.

³² el-Malatî, *Necmü's Şükr*, v. 200b.

³³ el-Malatî, *Necmü's Şükr*, v. 201a.

Yıldızları gözlemleyen hikmet sahipleri bunu bilirler. Şükür yıldızı doğudan batıya doğru hareket eder. Ancak bazen bu yıldızlar doğu-güney, sadece güneyde, güney-kuzey, sadece kuzey gibi farklı hareketleri bulunmaktadır.³⁴

Müellif bu yıldızların, ayın kaçınıcı gününde hangi istikamette hareket ettiklerini açıklamakta, bizlere hangi işi ne zaman yapmamız gerektiğiyle alakalı bilgi vermektedir.³⁵

Sonuç

Abdulbasit el-Malatî, babasının vazifelerinden dolayı Malatya, Halep, Kudüs, Dımaşk, Trablusşam ve Kahire’de bulunmuş, gençlik dönemlerinde çıktığı 5 yıllık Kuzey Afrika ve Endülüs seyahatinden sonra Kahire’ye yerleşmiştir. Ömrünün sonlarına kadar müderrislik ve kitap telifiyle meşgul olan Malatî, 1514 yılında vefat etmiştir.

Malatî’nin kaleme aldığı eserler özellikle kendi dönemi için (1440-1514) temel kaynaklardan kabul edilmektedir. Saray çevresiyle irtibatlı olması ve yazdıkları olaylara bizzat şahitlik yapması, onun verdiği bilgilere güvenilirliği artırmaktadır.

Burcî (Çerkez) Memlûk döneminde yaşayıp, Mısır tarihine katkı sunan Malatî’nin yukarıda gerekçelendirdiğimiz hususlardan dolayı, Türk asıllı olduğu değerlendirilmektedir.

Malatî, tarih ve İslami ilimlerin farklı alanlarında eserler kaleme almıştır. Memlûklerin son döneminde yaşayan bir din âliminin, astroloji alanında eser tercüme ederek bu ilme karşı bakış açısını ifade etmesi dikkate değer görülmüştür.

Necmü’ş-Şükr adlı risale Türkçe yazılan *Şükür Yıldızı* adlı risalenin tercümesidir. Bu eserin Arapça’ya tercüme edilmesi, 15. yy. Osmanlı’dan Memlûkler istikametine intikal eden ilmi hareketliliğe örnek gösterilebilir.

Malatî bu risalede gök cisimlerinin hareketlerinin insan davranışları üzerindeki etkisini savunmaktadır. Bunu savunan kişinin Memlûk Ulemasından Şeyhûniye Hangâh’ı müderrisi olması hasebiyle bu risale; 15. yy. da Memlûk Devleti ulemasının astrolojiye bakış açısının tespit edilebilmesi adına kıymete haizdir.

Osmanlı döneminde de saraylarda müneccimlik müessesesinin olduğu bilinmektedir.³⁶ Ülkemizde İlahiyat Fakültelerince bu alanda ilmî olarak (kabul eden veya reddeden) kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bunun sebebinin astrolojiye daha çok olumsuz bir bakış açısıyla bakılması olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde Astroloji alanı; ilahiyat çevrelerince geçmiş dönemlere nisbeten ihmal edilmiş durumdadır.

³⁴ el-Malatî, *Necmü’ş Şükr*, v. 201b.

³⁵ el-Malatî, *Necmü’ş Şükr*, v. 202a-204a.

³⁶ Osmanlı Devleti’nde müneccimlik müessesesinin takvim hazırlamak, imsakiye hazırlamak gibi gök cisimlerinin matematiksel hareketlerini tespit etmek görevi olduğu gibi bir işin en uygun ne zaman yapılması gerektiğini (eşref-i saat / vakt-i muhtar) belirlemek gibi görevleri de vardı. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Salim Aydüz, “Osmanlı Devleti’nde Müneccimbaşılık Müessesesi”, *Bellefen* 70/257 (01 Nisan 2006), 167-264.

KAYNAKÇA

- Aydüz, Salim. “Osmanlı Devleti’nde Münecimbaşılık Müessesesi”. *Belleten* 70/257 (01 Nisan 2006), 167-264. <https://doi.org/10.37879/belleten.2006.167>
- İbn Tağriberdi, Cemaleddin Ebu’l Mehasin Yusuf. *En-Nücûmü’z Zâhira fi Mulûki Mısra ve’l Kahira*. Mısır: Vizaratü’s Sekafe, 1963.
- İsmail Paşa, el-Bağdadi. *Hediyetü’l-Arifin Esmâ’l-Müellifin ve’l Asari’l-Musannifin*. 2 Cilt. İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları, 1951.
- İzzeddin Ali, Muhammed Kemaleddin. *Abdulbasit el-Hanefî, Müerrihan*. Kahire: Alemü’l Kütüb, 1990.
- Maksudoğlu, Mehmet. “Tatarlar: Moğol mu, Türk mü?” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1997).
- Malatî, Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-. *el-Mecmû’u’l-Bustâni’n-Nürî li Hazreti Mevlana’s-Sultan el-Gavrî*. Süleymaniye, Ayasofya, nr. 4793, 1514.
- Malatî, Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-. *en-Nefhatü’l-Fâiha fi Tefsîri’l-Fatiha*. Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya 4793/1, 1514.
- Malatî, Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-. *Necmü’ş Şükr*. Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya 4793/13, 1514.
- Malatî, Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-. *Nüzhetü’l Esâtîn fi men Veliye Mısra mine’s Selâtîn*. Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya 4793, ts.
- Malatî, Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-. *Nüzhetü’l-Elbâb fi muhtasarı A’cebi’l-Uccâb*. Süleymaniye Kütüphanesi: Ayasofya 4793/8, 1514.
- Malatî, Abdulbasit b. Halil b. Şahin el-. *Şerh-ü Kanunca fi’t Tıb*. Beyazıd Kütüphanesi: Veliyüddin Efendi / nr. 2510, ts.
- Malatî, Abdulbasit b. Halil b. Şahin el- - Tedmürî, Thk. ve nşr. Ömer Abdusselam. *Neylü’l-Emel fi Zeyli’d-Düvel*. 9 Cilt. Beyrut: Mektebetü’l Asriyye, 2002.
- Malatî, Abdulbasit b. Halil b. Şahin (nşr. Abdullah Muhammed el-Kendirî) el-. *el-Mecmau’l Müfennen bi’l Mu’cemi’l Mu’anven*. Kuveyt: Daru’l Beşairi’l İslamiyye, 2011.
- Malatî, Abdulbasit b. Halil b. Şahin (Thk. Ömer Abdusselam Tedmürî) el-. *er-Ravdu’l Bâsim fi Havâdisi’l Umr ve’t Terâcim*. Beyrut: Mektebetü’l Asriyye, 2014.

Özbek, Süleyman. “Memluk Devletinin Siyasi ve Kültür Hayatında Rol Alan Moğol Asıllı Bir Aile (Şâhin eş-Şeyhî ve Ailesi)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 27 (01 Aralık 2010), 529-552.

Sehavi, Şemseddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman es-. *Dav'u'l-Lâmi' fi Ulema Ehli'l-Karni't-Tâsi'*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l Hayat, (t. y.).

Sümer, Faruk. “Tatarlar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Uzun, Mustafa İsmet. “Süreyyâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/162-164. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960) İKTİDAR MUHALEFET İLİŞKİLERİ

Ayman KARA

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, ORCID: 0000-0002-7493-0150

ÖZET

1950-1960 yılları arasındaki dönem Türkiye’de iktidar muhalefet ilişkilerinin dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri devam eden tek parti yönetimi 1946 yılında Demokrat Parti (DP)’nin siyaset sahnesine girmesiyle çok partili siyasal hayata yerini bırakmış, 1950 seçimleri ile birlikte de DP iktidara geçmiştir. Böylece Türkiye’de iktidar muhalefet ilişkileri açısından farklı bir dönem başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) muhalefette, DP ise iktidarda bulunmaya yabancı olduklarından yeni konumlarına alışmakta güçlük çekmişlerdir.

DP dönemi kendi içerisinde üç ayrı döneme ayrılarak incelenebilir: 1950-1954, 1954-1957, 1957-1960. Dönemin bu şekilde üçe ayrılması seçimlerin yapıldığı senelere göredir. 1950-1954 döneminde iktidar ve muhalefet geldikleri yeni konumlarına alışmaya başlamışlardır. CHP’nin uzun süren iktidarında devlet ile parti teşkilatının iç içe geçmesi DP’nin ilk yıllarında işini zorlaştırmış, DP’ye karşı devlet teşkilatında bir yabancılaşma var olmuştur. 1954 yılında yine halkın büyük desteği ile iktidarını devam ettiren DP’nin, 1954-1957 yılları arasındaki dönemde otoriterliği artmaya başlamış, bunun yanında ülkedeki ekonomik sorunlar da büyümeye başlamıştır. 1957-1960 dönemi ise iktidar muhalefet ilişkilerinin en yoğun şekilde yaşandığı dönem olmuştur. Bu dönemde muhalefet partileri iktidara karşı birleşerek birlikte mücadele etmişler, DP ise kendi içerisinde birtakım ihtilaflar yaşamaya başlamıştır. Partiler cephesinde olaylar bu şekilde gelişirken ortaya çıkan halk hareketleri ve askeri darbe söylentileri de iktidar muhalefet ilişkilerinin daha da gergin bir hale gelmesine sebep olmuştur. İktidar ile muhalefet arasındaki mücadele sürerken 27 Mayıs 1960 günü gerçekleşen darbe ile Demokrat Parti dönemi kapanmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’de uzun süren tek parti döneminden sonra iktidara gelen DP’nin iktidarda bulunduğu on sene boyunca meydana gelen iktidar muhalefet ilişkileri incelenecektir. 1950-1960 dönemi Türkiye’de çok partili hayatın gerçekleştiği ve uzun süredir devam eden siyasal iktidarın değiştiği bir kırılma noktası olması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, iktidar, muhalefet

GOVERNMENT-OPPOSITION RELATIONS DURING THE DEMOCRAT PARTY PERIOD (1950-1960)

ABSTRACT

The period between the years 1950-1960 is considered as the turning point of government-opposition relations in Turkey. After the entering of the Democrat Party (DP) in 1946 into the political arena, the one-party rule, which had been ongoing since the foundation of the Turkish Republic, left its place to multi-party politics and DP came into power with the 1950 elections. Thus, a new period in terms of government-opposition relations started in Turkey. As the Republican People's Party (CHP) was not familiar with being in opposition and DP was not familiar with being in power, they experienced difficulties while getting used to their new positions.

The DP period can be analyzed by dividing it into three sub-periods: 1950-1954, 1954-1957, 1957-1960. This division is made according to the years in which elections took place. During the 1950-1954 period, the governing party and the opposition started getting used to their new positions. These first years were difficult for DP, as the organizations of CHP and the state have become intertwined during the long ruling period of CHP and as a consequence, there was an alienation against DP in the organization of the state. After DP continued staying in power in 1954, once more with huge support from the public, it started increasing its authoritativeness between 1954-1957 and meanwhile the economic problems in the country started to grow. The 1957-1960 period was the time in which the government-opposition relations were most intense. During this period, opposition parties united against the government and DP started experiencing disputes within itself. As events were unfolding through this direction on the parties' side, emerging civil movements and rumours of a military coup were increasing the tension in the government-opposition relations. As the struggle between the government and the opposition were continuing, the Democratic Party period came to an end with the coup on 27 May 1960.

In this study, the government-opposition relations during the ten years in which DP was in power after the long one-party rule in Turkey, will be analyzed. The years between 1950-1960 are important in terms of this period being the turning point in which the multi-party system was introduced in Turkey and the long-lasting rule of the previous government ended.

Keywords: Democrat Party, government, opposition

1. GİRİŞ

Demokrat Parti (DP) dönemi olarak adlandırılan 1950-1960 arasındaki yıllar genel seçim tarihlerine göre üç döneme ayrılarak incelenmektedir. İktidar muhalefet ilişkileri de bu üç dönem içerisinde farklılıklar göstermiştir.

1950-1954 yılları arasındaki dönem uzun müddet devam etmiş olan iktidar partisinin muhalefet konumuna geldiği ve DP iktidarının başladığı dönem olması bakımından önemlidir. Bu dönem hem iktidar hem de muhalefet için bir alışma dönemi olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde devlet ile partinin iç içe geçmesi sebebiyle DP iktidara geldiğinde CHP kadrolarını tasfiye ederek kendi iktidarını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu sebeple de muhalefete karşı sert bir tavır izlemiştir. 1954-1957 yılları arasındaki dönemde yeni muhalefet partileri kurulmuş, DP içerisinde ise görüş ayrılıkları meydana gelmiştir. Diğer yandan ekonomik anlamda bir zayıflama vuku bulmuş, bu da iktidara karşı muhalefetin elini kuvvetlendiren bir etken olmuştur. 1957-1960 döneminde ise siyasal arena daha da gergin hale gelmiş, kamuoyuna da bu gerginlik yansımıştır. Böylece tüm yurttan birçok olay meydana gelmiştir. Siyasal ortamdaki bu karmaşanın sonucunda ordu yönetime el koymuş ve 27 Mayıs 1960 darbesinin gerçekleşmesiyle Demokrat Parti dönemi kapanmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’de tek parti döneminden sonra ilk kez bir muhalefet partisinin iktidara gelmesi bakımından büyük öneme sahip olan 1950-1960 dönemi iktidar muhalefet ilişkileri çerçevesinde incelenecektir. Bu dönem Türkiye’de günümüze kadar gelen süreçte iktidar muhalefet ilişkilerinin temellerinin atıldığı bir dönem olması bakımından önemlidir.

2. 1950-1954 DÖNEMİ İKTİDAR MUHALEFET İLİŞKİLERİ

1950 seçimleriyle birlikte Türkiye siyasetinde alışılmamış bir tablo ortaya çıkmış, uzun bir dönemden sonra bir muhalefet partisi iktidarı devralmıştır. İktidar ve muhalefet partileri arasında roller değişmiş, bu durum partilerin kendi içlerinde bir kimlik bunalımı yaşamalarına sebep olmuştur. DP 22 Mayıs 1950 tarihinde resmi olarak iktidara geçmişti, ancak ordu ve bürokrasi başta olmak üzere devlet birimleri yeni iktidara yabancıydı (Eroğul, 2013: 85).

CHP’nin iktidarda olduğu dönemde partinin kendi teşkilatı ile devlet idaresi büyük oranda kaynaşmıştı. Bu sebeple parti toplumun denetlenmesi amacıyla kullanılan bir araç haline gelmişti (Zürcher, 2005: 322). DP’nin resmi anlamda iktidara gelmesi devleti fiilen yönetmek için yeterli olmayacak, bu engeli de aşması gerekecektir. Nitekim DP 29 Mayıs 1950 tarihinde bu hedefe yönelik olarak hazırladığı programı meclise sundu. Programın ilk bölümünde CHP döneminde yapılan birçok icraatın eleştirisi yer aldı (Eroğul, 2013: 86).

DP programının diğer bölümleri genel olarak daha fazla özgürlük, özel sektöre desteğin artırılması ve dini konulardaki sınırlamaların azaltılması gibi hususları içeriyordu (Göktepe, 2014: 364). DP’nin vaatleri arasında hayat pahalılığının azaltılması, üretimin ve istihdamın artırılması, vergide adaletin sağlanması ve grev hakkına kanunlarda yer verilmesi bulunuyordu (Eroğul, 2013: 87).

DP’deki milletvekillerinin nitelikleri de CHP milletvekillerinden oldukça farklıydı. DP’de genel anlamda daha genç milletvekilleri bulunuyordu ve üniversite eğitimi olan daha az, ticaretle uğraşan milletvekilleri daha fazla idi. CHP’dekinin aksine DP içerisinde asker ve bürokrat kökenli vekil neredeyse hiç bulunmamaktaydı. Dolayısıyla tek parti dönemindekine göre oldukça farklı bir kesim iktidara gelmişti (Zürcher, 2005: 321).

İktidar ve muhalefetin adeta yer değiştirdiği mecliste ilk iktidar muhalefet çatışması DP kendi programını meclise sunduğunda gerçekleşti. Programa karşı eleştiriler yapıldı, Menderes ise

programını eleştirenlere cevap verdi. CHP yeni bir cevap hakkı isteyince meclis başkanı tarafından bu istek geri çevrildi. Bunun üzerine CHP’li vekiller meclisi terk ederek bu durumu protesto ettiler (Ahmad, 2010: 56).

Bu tarihlerde iktidar muhalefet ilişkilerini daha da gerginleştiren bir olay gerçekleşti. Demokratlar ordu subaylarının İsmet Paşa ile yakın ilişki içinde olmalarından dolayı orduya karşı bir güvensizlik duyuyorlardı (Göktepe, 2014: 367). Bu güvensizliği daha da artıran diğer bir olay ise bir albayın, yapılması planlanan bir darbeyi Menderes’e gizlice bildirmesi oldu. Bunun üzerine ordu içerisinde, genelkurmay başkanı da dahil büyük değişimler gerçekleştirildi. Bu değişimlerden sonra DP hükümeti orduya karşı duyduğu güven sorunundan bir ölçüde kurtulmuştur (Eroğul, 2013: 88).

Bu olayların da etkisi ile DP ve CHP arasındaki ilişkiler bu dönemde daima gergin olmuştur. DP konumuna alışmaya başladıkça kendisini ülkenin en büyük temsilcisi olarak görmüş ve CHP’nin de adeta kendisinin küçük ortağı gibi davranmasını beklemiştir. Bu yıllarda DP vaatlerinin pek çoğunu gerçekleştirmiş, ekonomi canlanmıştır. Bu durum yeni konumuna alışmakta zorlanan CHP içerisinde iç karışıklıkların artmasına sebep olmuştur (Göktepe, 2014: 367). Böylece iktidara karşı elinde herhangi bir koz kalmamış olan CHP 1951 ve 1953 kongrelerinde Kemalist ideolojiyi vurgulamaya özen göstererek taraftarları nezdindeki itibarını korumaya odaklanmıştır (Zürcher, 2005: 323).

DP ise CHP döneminde yapılan icraatları değiştirmeye başlamıştır. Bunun için önce Arapça ezan yasağını kaldırmış ve sonrasında da CHP döneminde işlenmiş tüm suçlar için af çıkarmıştır (Eroğul, 2013: 90).

Bu ortamda Eylül 1950 tarihinde yerel seçimler yapılmış, yaklaşık 600 belediyeden 560’ını DP kazanmıştır. Menderes elde ettiği seçim zaferinin üzerine, “Türk milleti Halk Partisi’ni 14 Mayıs’ta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül’de de muhalefetten tasfiye etti” demiştir. Böylece devlet mekanizması büyük oranda DP’nin kontrolüne girmiş oldu. Ordu, bürokrasi ve yerel yönetimler yeni iktidarın eline geçmiş bulunuyordu. CHP ise son seçim yenilgisi ile kendi içerisinde bir kriz yaşıyor, siyasette ise yalnızca bir gölge konumunda bulunuyordu (Ahmad, 2010: 61).

Bu dönemde iktidar ile muhalefet arasındaki gerilim ekonomik anlamda da ortaya çıkmıştır. DP ekonomik gelişmenin hızlanması için yabancı sermayeyi ülkeye getirmek istiyor, CHP ise bunun daha yavaş bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini savunuyordu. Halk partililer Demokratları bu sebeple eleştirmeye başlayınca DP’den karşı hamle geldi. CHP’nin hazine ve devlet kurumlarından aldığı taşınmazların hazineye aktarılması kararlaştırıldı (Balabanlılar, 1998: 124). Hükümetin bu tür hamlelerinin sebebi “paşa faktörü” denilen ve İsmet Paşa’nın bürokrasi ve ordu tarafından desteklendiği korkusu idi. Bu korku DP’yi öfkeliyor ve CHP’nin gücünü azaltıcı icraatlar yapmaya sevk ediyordu (Zürcher, 2005: 323).

16 Eylül 1951’de on yedi ilde ara seçimler yapıldı. Ara seçim öncesi yapılan propaganda sürecinde iki partinin de gündeminde din konusu bulunmaktaydı. İktidar da muhalefet de din ile ilgili yapılan icraatlar ile övünüyordu. Demokratlar din derslerinin, Arapça ezanın tekrar getirilmesinin ve radyoda Kuran okutulmasının kendileri tarafından gerçekleştirildiğini

söylerken, Halk Partililer türbeleri kendilerinin açtığını vurguluyorlardı (Eroğul, 2013: 101). Diğer yandan Atatürk inkılapları noktasında da iktidar ile muhalefet arasında sorunlar bulunmaktaydı. CHP DP iktidarını Atatürk inkılaplarına sadık olmamakla suçluyor, DP ise bu suçlamaları kabul etmiyordu. Bu suçlamalara son vermek için DP hükümeti tarafından 25 Temmuz 1951 tarihinde Atatürk Kanunu olarak bilinen kanun çıkarıldı. Bu tartışmalar içerisinde gerçekleşen seçimlerde DP on yedi ilin on beşinde galip geldi (Ahmad, 2010: 66).

İktidar ile muhalefetin birbirlerine karşı yaptıkları hamleler toplumsal anlamda da gerginliklere sebep oluyordu. Ekim 1952'de İsmet İnönü Ege'ye bir ziyarette bulundu. Bu ziyarette Manisa'da yaptığı konuşma sırasında halk arasında olaylar ve kavgalar meydana geldi. Ertesi gün gideceği Balıkesir'de de olaylar çıktığını öğrenen İnönü gitmekten vazgeçti. İktidar ve muhalefet halk olayları karşısında tedirgin olmuş, böylece bu dönemde aralarındaki sürtüşmeler kısa bir süre de olsa durulmuştur. Ancak DP hükümetinin sunduğu bir yasa tasarısı tartışmanın fitilini yeniden ateşledi. Mayıs 1953'te sunulan yasa tasarısı üniversitelerdeki öğretim üyelerinin partilerde görev almalarını yasaklıyordu. Üniversite çevreleri CHP'ye yakınlık duyuyor ve birçok öğretim üyesi CHP içerisinde görev alıyordu. Bu tasarı 21 Temmuz 1953'te kanunlaşmıştır (Eroğul, 2013: 115).

DP'nin diğer bir hamlesi de İnönü'ye karşı olmuştur. İnönü, Milli Şef unvanını kullandığı tek parti yıllarında birçok meydana kendi heykellerinin yapılmasına, kağıt paralara kendi resimlerinin konulmasına, cadde ve meydanlara kendi isminin verilmesine izin vermişti. DP hükümeti hayatta olan kişilerin heykelinin kamuya açık yerlere dikilmesini, isimlerinin cadde ve meydanlara verilmesini yasaklayan bir kanun çıkardı. Böylece İnönü'nün resmi ile basılan banknotlar tedavülden kalkmış oldu (Ahmad, 2010: 69-70).

O sıralarda muhalefette bulunan diğer bir parti de Millet Partisi idi. Millet Partisi'nin kapatılması olayı iktidar ve muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin durumunu yansıtmaktadır. Millet Partisi Haziran 1953'te kongresini toplamıştı. Ancak kongre esnasında çıkan anlaşmazlık üzerine kırk üye partiden istifa ettiklerini açıkladı. İstifa gerekçeleri ise Millet Partisi'nin Atatürk devrimlerine karşı olduğunu düşünmeleri idi. Savcılık verilen bu beyanatları ihbar kabul ederek soruşturma açtı ve Millet Partisi 27 Ocak 1954'te süresiz olarak kapatıldı. Ancak bu hareket DP'li aydınlar dahil birçok kesim tarafından siyasal bir hata olarak görüldü. İktidarın muhalefet partilerine karşı gösterdiği tavır eleştirildi (Eroğul, 2013: 118).

3. 1954-1957 DÖNEMİ İKTİDAR MUHALEFET İLİŞKİLERİ

Genel seçimler yaklaşırken DP'nin ekonomik olarak göstermiş olduğu başarı özellikle kırsal kesimden alacağı oyları garantilemişti. CHP'nin seçim kampanyasında öne sürdüğü konu ise özgürlüklerin kısıtlanması ve iktidarın otoriter eğilimleriydi (Zürcher, 2005: 324).

2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerde DP'nin kazandığı sandalye sayısı 503, CHP'nin kazandığı sandalye sayısı ise 31 oldu. Seçimlere katılım oranı yüzde 88, DP'nin oy oranı ise yüzde 56 idi. DP bu oranları halkın güveninin kendilerine karşı pekişmesi olarak yorumladı. CHP'nin oy aldığı yerler ise daha çok doğudaki aşiret reislerinin blok oy sağladığı bölgelerle sınırlı kaldı (Koç, 2014: 69).

1954-1957 yılları DP'nin en tartışmalı ve kritik yıllarıdır. Bu dönemde iktidar muhalefet ilişkilerini etkileyecek birçok önemli olay meydana gelmiş, bu yıllar DP'nin iktidara ısındığı yıllar olmuş ve siyasette sermaye önemli rol oynamaya başlamıştır (Göktepe, 2014: 369). Aynı zamanda bu dönemde DP, ekonomik sıkıntılarının ve partinin otoriterliğinin artması sebebiyle bürokrasi, aydınlar ve ordu nezdindeki desteğini de büyük ölçüde kaybetmiştir (Zürcher, 2005: 335).

Kıbrıs'ta Rum çetelerinin Türklere karşı başlattığı kanlı olayların etkisiyle İstanbul'da meydana gelen 6-7 Eylül olayları üzerine DP'nin kısıtlayıcı politikaları ve özellikle basına getirilen sınırlamalar DP'ye önemli bir kesimin desteğinin azalmasına sebep oldu. Aynı zamanda askeri bürokrasi ile DP'nin arası açılmaya başlamış, askerinin ekonomik durumunun kötüleşmesi, yüksek enflasyon gibi sebeplerle ordu DP aleyhine dönmeye başlamıştı. Diğer yandan DP'nin orduyu kendi politik amaçları doğrultusunda kullandığı ile ilgili kanaatler oluşmakta, bu da ordu içerisinde DP'ye karşı bir tepki oluşmasına neden olmaktaydı. Bu ortam içerisinde 1955 yılından itibaren, ordu içerisinde gizli komiteler kurulduğu ve darbe planları yapıldığı bilinmekteydi (Göktepe, 2014: 371).

Bu olaylar öncesinde 30 Haziran 1954 günü iktidar muhalefet ilişkilerinde gerginliği artıran ve DP'nin otoriterlik eğiliminin arttığını gösteren bir kanun teklifi kabul edilmiştir. Bu kanunla muhalefet partilerine önemli kısıtlamalar getirilmekteydi. Kanuna göre, bir seçim dönemi içerisinde bir partiden aday olma başvurusunda bulunup bu başvurusu reddedilen kişiler o seçim dönemi içerisinde yeniden aday olamayacaklardı. Böylece DP, kendisine başvurup da reddedilen kişilerin seçimlerde kendisine rakip olmasını engellemiş oluyordu. Bu kanunla gelen diğer bir değişiklik memur olan kimseler seçimlerden altı ay önce istifa etmek şartıyla aday olabileceklerdi. Kanunun bu hükmü de muhalefet aleyhine olan bir hükümdü. İktidar partisine aday olan bir memur altı ay önceden istifa etse bile yeniden memuriyete dönebileceğini bilecek, ancak muhalefet partilerinden aday olan bir memur seçimi kazanamaz ve yeniden memuriyete dönmek isterse göreve alınamayabileceği endişesiyle aday olmaktan çekinecekti. Yeni kanun ile gelen bir diğer düzenleme ise radyonun siyasi partilere kapatılmasıydı. Ancak, bu hüküm muhalefet partilerine karşı işleyebilecek, iktidar partisi ise hükümet adına konuştuğu gerekçesini kullanarak radyodan kampanya yürütebilecekti (Zürcher, 2005: 335; Ahmad, 2010: 80).

Bu kanunun kabul edilmesiyle birlikte iktidar ve muhalefet arasındaki gerilim yükselmeye, buna bağlı olarak da İnönü ile Menderes arasındaki sürtüşmeler artmaya başladı. Bu siyasi ortam içerisinde meclis tatile girdi, ancak muhalif milletvekilleri o yaz ülke genelinde karşı propaganda yaptılar. Bu durum üzerine hükümet, yayınladığı bildiri ile muhalefetin propaganda yapmasını eleştirdi. İnönü ise buna karşılık hükümeti istifaya davet etti. İktidarın karşı hamlesi ise, CHP'nin Isparta'da düzenlediği il kongresini zabıta aracılığıyla dağıtmak oldu. Bunun üzerine CHP ve diğer bir muhalefet partisi olan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) yaklaşan yerel seçimlere katılmayacaklarını bildirdiler (Eroğul, 2013: 159-161).

Yerel seçimler 13 Kasım 1955'te CHP ve CMP'nin katılmamasına rağmen gerçekleştirildi. Ancak iki muhalefet partisinin seçimlere katılmamasına rağmen DP oy kaybetti. İki ilde Köylü Partisi (KP) adayları, sekiz ilde de bağımsız adaylar seçimi kazandılar (Eroğul, 2013: 173). Bu

arada 19 Kasım 1955'te yeni bir muhalefet partisi olarak Hürriyet Partisi (HP) kuruldu. Bu partinin kurucuları DP'den istifa eden ve on dokuzlar olarak anılan on dokuz milletvekiliydi (Simav, 2009: 34).

29 Kasım 1955'te DP grup toplantısı gerçekleştirildi. Yerel seçimlerdeki düşük oy oranları sebebiyle bakanlar çok sayıda eleştiri aldı. Tartışmaların büyümesi üzerine bakanlar istifalarını verdiler. Bunun üzerine Menderes toplantıda yalnızca kendisi için güvenoyu talep etti. Böylece başbakan güvenoyu aldı ve yeni bir kabine kuruldu (Ulus, 10 Aralık 1955).

DP içerisindeki bu ihtilaflar muhalefet cephesinde memnuniyetle karşılandı. İktidar muhalefet ilişkilerinde muhalefet DP içerisindeki bu anlaşmazlık üzerinden hareket edecekti. Nitekim 16 Aralık 1955'te mecliste DP'nin yeni programının görüşülmesi esnasında İnönü Menderes'e sert eleştiriler yönelterek Menderes'in istifa etmesi gerektiği söyledi. Bu dönemlerde DP'den az da olsa milletvekili istifaları devam ediyordu (Eroğul, 2013: 177).

Bu sıralarda ekonomik anlamda da bir durgunluk bulunmaktaydı ve DP'nin ilk iktidara geldiği yıllardaki ekonomik canlanma kaybolmaya başlamıştı. Bu durgunluk özellikle tarımda görülmekteydi. Önceki yıllarda üretimin artma sebebi verimin artırılması değil, ekili alanların artması ve iyi hava koşulları idi. 1954 yılında hasat miktarı düşük kalmış, Amerikan buğdayı ithal edilmişti. Ekonominin kötüye giden durumu muhalefet partilerinin eline yeni bir koz vermişti. Ancak Menderes ekonomik sorunların çözülebilecek sorunlar olduğunu düşünüyor, olayları olduğundan daha kötü gösterdiğini iddia ederek muhalefeti eleştiriyordu (Ahmad, 2010: 80).

İktidarın bu eleştirilerine karşı CHP de iktidara karşı baskıyı artırdı. İnönü yayınladığı bir bildiriye yeni hükümetin hiçbir şeyi değiştiremediğini, kötüye gidişin devam ettiğini ifade etti. Menderes ise ana muhalefet partisi hakkında komünistlik ithamında bulundu. Mecliste iki partinin milletvekilleri arasında arbede yaşandı ve CHP'li vekiller meclisi terk etti. İktidar ve muhalefet vekilleri birbirlerine sarhoş, utanmaz, asker kaçağı gibi sözlerle hakaretlerde bulundular. Muhalefetten gelen saldırılar Menderes'in işine yaradı ve partisindeki milletvekillerinin onu daha çok savunmasına yol açtı. Parti içi muhalefetten kurtularak rahatlayan Menderes parti dışındaki muhalefete karşı sert tedbirler uygulama yoluna girdi. 3 Mayıs 1956'da on altı yargıç emekliye sevk edildi. 12 Haziran 1956'da ise Yargıtay başkanı, Yargıtay'ın bazı daire başkanları ve cumhuriyet başsavcısı emekliye sevk edildi. Meclisten geçirilen bir kanunla seçim dönemleri dışında siyasal partilere açık hava toplantıları yapma yasağı getirildi. Muhalefet bu kanun üzerine bir boykot gerçekleştirdi. Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek mahkemeye çıkarılarak altı ay hapis cezası verildi. CHP'lilerin Bakırköy'de İnönü şerefine verecekleri bir yemek organizasyonu engellendi. HP il başkanlarının yapacakları bir toplantı yasaklandı (Eroğul, 2013: 183-186).

Bu dönemde muhalefet partileri içerisinde ulusal varlık gösterebilmiş tek muhalefet partisi CHP idi. Ancak CHP DP'ye alternatif bir parti olamamış ve halkın güvenini kazanamamıştı. HP ise mecliste otuz iki sandalye sahibi olmasına rağmen yeterli etkiyi gösterememişti (Ahmad, 2011: 157). Bu dönemde CHP'nin prestiji sarsılmasına ve HP'nin eline ana muhalefet partisi olma fırsatı geçmesine rağmen HP'nin ulusal çapta bir örgütlenmesi olmadığından bunu başaramamıştır (Ahmad, 2010: 85).

1957 yılı başlarında İnönü Menderes'e karşı yeni bir taktik deneyerek ona yakınlaşmaya karar verdi. “*Balayı siyaseti*” olarak da adlandırılan bu yakınlaşma dönemi kısa sürdü ve İnönü'ye karşı diğer muhalefet partilerinin de tepkisine sebep oldu. İnönü ise yayınladığı bir bildiri ile savaşın devam edeceğini ilan etti (Güngör, 2004: 326).

1957 yılındaki seçim tarihi kesinleştikten sonra muhalefet partileri bir araya gelerek birlikte mücadele etme kararı aldılar (Karaosmanoğlu, 2002: 198). Ancak muhalefetin birleşme kararına karşı iktidar seçim kanununu değiştirerek muhalefet partilerin birleşmesini engelleyecek hale getirdi. Böylece muhalefet partileri ancak fiilen işbirliği yapabilecek şekilde sınırlandırıldılar (Cumhuriyet, 11 Eylül 1957). Ancak seçim kanunu değiştirilmese de muhalefet partileri arasında bir ittifak gerçekleşmeyecekti, çünkü aralarında anlaşmazlık meydana gelmişti. CMP ve HP İnönü ve CHP'ye karşı cephe almışlar ve onun işi zorlaştırdığını söyleyerek ittifaktan vazgeçmişlerdi (Ahmad, 2010: 86).

İktidar ve muhalefet cephelerinde durum böyleyken 27 Ekim 1957 genel seçimleri gerçekleşti. Seçimi DP yüzde 47,40 oy oranıyla kazanmıştı, ancak oy oranı diğer seçimlere göre düşmüştü. CHP oy oranını artırarak yüzde 40,82 oranında oy kazanmıştı. 610 adet milletvekilliğinin partilere göre dağılımı ise şöyleydi: DP 424, CHP 178, HP 4, CMP 4 (Eroğul, 2013: 191). Ancak dikkat çeken bir nokta, seçimlere katılım oranının düşmesidir. 1954'te yüzde 88, 1950'de yüzde 89 olan seçimlere katılım oranı 1957'de yüzde 77'de kalmıştır (Ahmad, 2010: 86).

4. 1957-1960 DÖNEMİ İKTİDAR MUHALEFET İLİŞKİLERİ

1957-1960 yılları iktidar muhalefet arasındaki mücadelenin en yoğun yaşandığı dönem olmuştur. Seçim sonrası meclis 1 Kasım tarihinde toplandı ve hükümet de 25 Kasım'da kuruldu. 27 Aralık 1957'de ise büyük tartışmalarla birlikte yeni bir iç tüzük kabul edildi. Yeni iç tüzük milletvekillerini bir miktar daha sınırlıyor, mecliste yapılan faaliyetlerle ilgili de önemli değişiklikler getiriyordu (Eroğul, 2013: 207). Bu değişiklikler çerçevesinde milletvekillerinin mecliste konuşma özgürlükleri sınırlandırılıyordu. Muhalefet üyeleri bu duruma itiraz ettiler, ancak itirazları kabul görmeyince durumu protesto etmek için bir yürüyüş gerçekleştirdiler. Önemli bir nokta ise, bu değişiklikler DP milletvekillerinin tamamı tarafından da onaylanmamıştı. Yeni iç tüzük oylamaları yapılırken 424 DP milletvekilinin 381 tanesi oylamalara katılmıştı. Bu durum DP içerisinde ihtilafların meydana geldiğini göstermekteydi (Ahmad, 2010: 89).

Bu dönem iktidar muhalefet arasındaki gerilimlerin, bozulan ekonominin de etkisiyle topluma büyük oranda yansıdığı bir dönem olmuştur. Muhalefet partilerinin de desteği ile gerçekleştirilen öğrenci eylemlerini bastırmak için askeri birliklerden yardım alınmıştır. Diğer yandan darbe söylentileri de bu gerilimi artıran başka bir etken olmuştur. Ocak 1958'de darbe iddiaları ortaya atılması üzerine dokuz subay tutuklandı. Ancak bu darbe iddialarının doğruluğu ortaya çıkarılamadı. Yakın zamanda Irak'ta gerçekleşen askeri darbe ise iktidarın muhalefete karşı daha sert hamleler yapmasına sebep oluyordu (Ahmad, 2011: 241).

Bu sıralarda muhalefet partileri arasında bir birleşme gerçekleşti. 16 Ekim 1958'de Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşme kararı aldılar. 24 Kasım 1958'de ise Hürriyet

Partisi CHP'ye katıldı. Muhalefet partileri arasındaki bu birleşmeler DP ve Menderes'e karşı safların sıklaştırıldığını göstermekteydi (Öymen, 2013: 420).

Buna karşılık Demokratlar Vatan Cephesi ismiyle bir hareket başlattılar. Bu, şer cephesi olarak gördükleri muhalefet partilerinin birleşmesine karşılık yapılan bir hamleydi. İktidar ile muhalefet arasında büyük bir kutuplaşmanın başladığı bu dönemde olan bir olay iki tarafın da bir süre ateşkes ilan etmesine sebep oldu. Menderes bir uçak kazası geçirmiş, kazada pek çok ölüm olduğu halde başbakan hafif yaralı olarak kurtulmuştu. Böylece halk içerisinde Menderes'in ilahi koruma altında olduğuna dair bir inanç oluştu (Ahmad, 2011: 241-242). İnönü de Menderes ile görüştü ve geçmiş olsun dileklerinde bulunarak onun la el sıkıştı (Eroğul, 2013: 218).

Bu el sıkışma ve barış ortamı kısa sürdü. 19 Nisan 1959'da İnönü diğer muhalefet partilerinin yöneticilerini de yanına alarak Büyük Taarruz ismini verdiği yurt çapında bir geziye çıktı. Bu gezinin ilk durağı olan Uşak'ta İnönü'ye karşı gösteri düzenleyenlerden biri tarafından atılan taş İnönü'nün başına isabet etti. Bu olay İnönü'nün hala büyük bir itibarının bulunduğu ordu içerisinde huzursuzluğa sebep oldu. Anadolu'nun birçok yerinde olaylar meydana geldi. İnönü'nün bu gezide geldiği Kayseri'de iktidarın İnönü ve yanındakiler için verdikleri engel olma emrine ordu itaat etmedi. Bu durum DP'nin ordu tarafından destek bulamayacağını göstergesi oldu (Göktepe, 2014: 372).

11 Mayıs 1959'da CHP'li vekiller başbakan ve içişleri bakanı ile ilgili bir tahkikat önerisi sundular, ancak DP çoğunluğu sağlayarak bu öneriyi reddetti. Bunun üzerine iktidar ve muhalefet milletvekilleri arasında meclis koridorlarında bir arbede yaşandı. DP'liler CHP'yi kapatma isteklerini dile getirmeye başladılar. DP Meclis Grubu 12 Nisan 1960'ta CHP ile ilgili bir meclis soruşturması açılmasına karar verdi. CHP'li vekillerin hücre örgütü kurarak ve bunları silahlandırarak bir isyan hareketi başlatmak istedikleri iddia ediliyordu. CHP ise buna karşılık Menderes'in Yüce Divan'a gönderilmesini talep etti. Mecliste DP'nin önerisi kabul edilerek CHP'nin talebi reddedildi. Bunun üzerine partilerin tüm siyasal faaliyetleri yasaklandı (Eroğul, 2013: 223-231).

CHP'liler erken seçim yapılmasını istiyor, DP'liler ise CHP'nin kapatılması için çalışıyorlardı. 1960 bütçesi meclisten geçirilince erken seçimin olmayacağı anlaşıldı. CHP ise iki parti arasındaki uzlaşma ihtimalinin ortadan kalktığına dair bir bildiri yayınladı (Ahmad, 2011: 242).

Bu siyasal ortam içerisinde Menderes halkın desteğini alabilmek ve böylece konumunu güçlendirebilmek için peş peşe mitingler düzenledi. Bu mitingler İzmir, Bergama, Manisa ve Turgutlu'da gerçekleşti. Bu mitinglerde halkın yoğun ilgi ve desteğini alarak 18 Mayıs'ta Ankara'ya döndü (Ahmad, 2010: 299).

Orduda ise darbe hareketi başlamıştı. 21 Mayıs 1960 günü Harbiyeliler sokağa inerek yürüyüş yaptılar. Ancak Menderes durumun ciddiyetini anlamayarak miting için Eskişehir'e gitti. 27 Mayıs gecesinde ise darbenin yapıldığını öğrenen başbakan Kütahya'da yakalanarak tutuklandı. Böylece on yıllık DP dönemi sona ermiş oldu (Eroğul, 2013: 239).

5. SONUÇ

Türkiye’de iktidar muhalefet ilişkileri çok partili hayata geçiş ile gerçek anlamda başlamıştır. 1950 yılında ise bir muhalefet partisinin iktidara gelmesi ile iktidar ile muhalefet yer değiştirmiş, böylece Türkiye tarihinde iktidar muhalefet ilişkilerinin karakterinin belirleneceği bir dönem yaşanmıştır.

Demokrat Parti döneminde görüldüğü gibi Türkiye’de iktidar muhalefet ilişkilerinin temel noktasında öncelikle din konusu bulunmaktadır. Nitekim bu dönemde iktidar da muhalefet de din özgürlüğü konusunda yaptıkları üzerinden seçim propagandası gerçekleştirmişlerdir. İktidar muhalefet ilişkilerini belirleyen diğer bir etmen ise Atatürk inkılaplarıdır. İktidar ve muhalefet partileri Atatürk inkılaplarına taraftar olmak ya da düşman olmak üzerinden birbirlerine olumlu ya da olumsuz eleştirilerde bulunmuşlardır. Diğer yandan ekonomik göstergeler de partilerin oy kazanımlarını önemli ölçüde etkilemiştir.

Bu dönemin başında partiler rol değiştirmeleri sebebiyle geldikleri konumlarına alışmaya çalışmışlardır. Dönemin ortalarında konumlarına alışan partiler birbirleriyle sıkı bir mücadeleye girmişlerdir. Ancak 1957 sonrasında aralarındaki gerilim artmış, bu da topluma yansiyarak halk olaylarına sebebiyet vermiştir. İktidar ve muhalefet arasında bir kutuplaşma ortaya çıkmış, muhalefet partileri kendi aralarındaki görüş farklılıklarını bırakarak iktidara karşı bir araya gelmişlerdir.

Türkiye’de iktidar muhalefet ilişkileri burada genel olarak ortaya konulan veriler üzerinden gelişmiştir. 1950-1960 dönemi Türkiye’de iktidar muhalefet ilişkilerinin niteliğini belirleyen dönem olmuştur.

KAYNAKÇA

Ahmad, F., *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çev: Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul, 2010.

Ahmad, F., “Cumhuriyet Türkiye’inde Siyaset ve Siyasi Partiler”, *Modern Dünyada Türkiye cilt 4*, ss. 229-274, (Ed: Reşat Kasaba), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

Balabanlılar, M., *Türkiye’nin 75 Yılı*, Hürğüç Gazetecilik Yayınları, İstanbul, 1998.

Eroğul, C., *Demokrat Parti*, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.

Göktepe, C., “Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler”, *Türkiye’nin Politik Tarih*, ss. 361-194, (Ed: Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe ve Hüsnü Kapu), Savaş Yayınevi, Ankara, 2014.

Güngör, S., *Muhalefette CHP*, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004.

Karaosmanoğlu, Y. K., *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2002.

Koç, A., *CHP’de ‘Ortanın Solu’ Söylemi ve 1965 Seçimleri*, Dezanj Yayınları, İstanbul, 2014.

Öymen, A., *Ve İhtilal*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Simav, A., *Turan Güneş'in Siyasal Kavgaı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2009.*

Zürcher, E. J., *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, (Çev: Yasemin Saner), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.*

Sürelı Yayınlar

Cumhuriyet, 11 Eylül 1957.

Ulus, 10 Aralık 1955.

Z KUŞAĞININ YEŞİL ÜRÜNLERE YÖNELİK ALGILADIĞI RİSKLERİN BELİRLENMESİ: GİRESUN İLİNDE BİR UYGULAMA

Arzu DENİZ ÇAKIROĞLU¹, Tuğba ATACAN²

¹ Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID NO 0000-0003-4260-0373

² Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID NO 0000-0003-3446-2599

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı çevreye yönelik kaygıları yüksek olan Z kuşağındaki tüketicilerin yeşil ürünlerle ilgili satın alma davranışlarını belirlemek ve bu ürünlere yönelik algıladıkları riskleri incelemektir. Z kuşağındaki tüketiciler diğer kuşaklardakilerden farklı tüketim davranışlarına sahiptir. Bu farklılıklardan biri de çevreci ürünler tüketmek ve çevreci hareketleri desteklemektir. İşletmeler hem kendi kuşağını hem de daha önceki kuşakların davranışlarına yön verme gücüne sahip bu grubun davranışlarını yakından izlemelidir. Bu tüketicilerin yeşil ürünlerle ilgili davranışlarını etkileyen bir başka unsur da algılanan risktir. Yeşil ürün sunan işletmeler bu risk türlerinin neler olduğunu belirleyerek algılanan riskleri azaltmaya çalışmalıdır. Buradan hareketle bu çalışmada Giresun ilinde bir anket çalışması yapılarak Z kuşağında yer alan tüketicilerin yeşil ürünlerle ilgili algıladıkları risk türleri belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Z kuşağındaki tüketiciler yeşil ürünlere yönelik performans, sosyal, fiziksel, finansal, zaman ve psikolojik açıdan riskler algılamaktadır. Bu risk türlerine göre işletmeler ve uygulamacılar için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Z Kuşağı, Yeşil Algılanan Risk, Yeşil Ürün

DETERMINING THE RISKS PERCEIVED BY THE Z GENERATION TO GREEN PRODUCTS: AN APPLICATION IN GİRESUN PROVINCE

ABSTRACT

The main purpose of this research is to determine the purchasing behavior of the Z generation consumers, who have high environmental concerns, about green products and to examine the risks they perceive for these products. Consumers in generation Z have different consumption behaviors than those in other generations. One of these differences is consuming environmental products and supporting environmental movements. Businesses should closely pursue the behavior of this group, which has the power to shape both its own generation and the behavior of previous generations. Another factor affecting the behavior of these consumers concerning green products is perceived risk. Businesses that offer green products should try to reduce perceived risks by identifying these types of risks. From this point of view, in this research, a survey study was conducted in Giresun province and the types of risks perceived by

the consumers in the Z generation regarding green products were determined. According to the results obtained, consumers in the Z generation perceive risks regarding green products in terms of performance, social, physical, financial, time and psychological. According to these risk types, various recommendations are presented for businesses and practitioners.

Keywords: Green Marketing, Generation Z, Green Perceived Risk, Green Product

1. GİRİŞ

Sanayileşme, hızlı teknolojik değişim ve bilinçsiz kaynak tüketimi çevre üzerinde büyük tahribata yol açmış ve giderek artan bir çevre kirliliğine neden olmuştur. Bu durum karşısında hem işletmeler hem de tüketiciler daha duyarlı hale gelmeye başlamıştır. Her iki grup da çevreye zarar vermeyen ürün ve uygulamalara yönelmiştir. Çevreyle ilgili yapılan faaliyetler, kurulan dernekler ve ülkeler arasında imzalanan protokoller (Kyoto Protokolü, Montreal Protokolü) bu bilincin benimsendiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak tüketicilerin değişen taleplerinin işletmeler üzerindeki baskısı da işletmeleri hammadde temininden satış sonrasına kadar tüm faaliyetlerde yeşil olmaya yöneltmiştir. Artık işletmeler çevre bilinci yüksek tüketicilere ulaşmaya çalışmaktadır. Tüketicilerin satın alma davranışlarını gözlemleyebilmek için incelenmesi gereken değişkenlerden biri de kuşaklardır. Çünkü yaşanan dönem ve ortam, o dönemdeki siyasi, sosyal ve tarihi olaylarla birlikte toplumun kültürü tüketim alışkanlıklarında da farklılığa yol açmaktadır. Kuşaklar genel olarak Bebek Patlaması, X, Y, Z ve son yıllarda konuşulan Alfa kuşağı olarak sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada önceki kuşakların tüketim alışkanlıklarını tamamen değiştirecek olan Z kuşağındaki tüketicilerin davranışları yeşil ürünler çerçevesinde ele alınmıştır. Geleceğin tüketicileri ve toplumun temsilcisi oldukları için gençlerin çevre yanlısı davranışa bakış açısını anlamak çok önemlidir (Yadav ve Pathak, 2016). Bu çalışmada Z kuşağındaki tüketicilerin yeşil pazarlama ve yeşil ürün kavramını nasıl algıladığı ve satın alma davranışlarına nasıl yansıttığı ele alınmıştır. Buna ek olarak bu tüketicilerin yeşil ürün satın alma öncesi ve sonrasındaki kaygıları da değerlendirilmiştir. Böylece Z kuşağında yer alan tüketicilerin yeşil ürünlerle ilgili algıladıkları risk türleri belirlenerek uygulamacılar için bu kaygıları azaltmaya yönelik stratejik öneriler sunulmuştur.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Yeşil Pazarlama ve Yeşil Ürün

Küreselleşme, bilgi ve teknolojiye gelişmeler, dijitalleşme vb. değişimlerin ortaya çıkardığı çevreye duyarlı iş anlayışı işletmeleri ve araştırmacıları yakından ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. Çevre ile ilgili konuların popüler hale gelmesi aslında 1990'lı yıllara dayanmaktadır (Easterling vd., 1996, McDaniel ve Rylander, 1993:4). Pazarlama açısından değerlendirildiğinde ise yeşil pazarlama kavramı ilk olarak 1975 yılında AMA (Amerikan Pazarlama Birliği) tarafından düzenlenen 'ekolojik pazarlama' konulu seminerde tartışılmış ve literatürdeki yerini almıştır (Kinoti, 2011:264). Yapılan tanımlamaya göre yeşil pazarlama, çevre açısından güvenilir, fiziksel çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmek ve kalitesini artırmak için tasarlanan ürünlerin geliştirilmesi ve pazarlanması çabasıdır (AMA 2016). Başka bir deyişle yeşil pazarlama, doğal çevre üzerinde minimum olumsuz etkiyi amaçlayan değişimleri oluşturmak ve kolaylaştırmak için insanların istek ve ihtiyaçlarını

karşılmak üzere tasarlanmış olan etkilerin tümünü ifade etmektedir (Polonsky, 1994:2). Yeşil pazarlama bazen ekolojik, sürdürülebilir veya çevreye duyarlı pazarlama şeklinde de kullanılmaktadır (Alınacı, 2009:50).

Yeşil pazarlama, en genel anlamda pazarlama faaliyetlerine doğal çevre ile ilgili boyutların dahil edilmesidir (Crane, 2000:278). Tüketiciler, sosyal çevre ve doğal çevre ile sürdürülebilir ilişkiler kurmak ve yaşatmaktır (Dam ve Apeldoorn, 1996: 48). Yeşil pazarlama üretim sürecinden başlayarak, tasarım, üretim, ambalajlama, kullanım ve sonrasına yönelik temel pazarlama faaliyetlerinin yanı sıra işletme ve tüketicilerin ihtiyaçlarını, çevre unsurlarını da göz önüne alan bir stratejidir (Lampe ve Gazda, 1995: Özkaya, 2010:251). Bu strateji kapsamında; enerji tüketimi, kirlilik, kaynak tüketimi vb. olumlu ve olumsuz yönleri araştırılarak değişen çevre şartlarına uyum sağlamak, iş etiği çerçevesinde faaliyette bulunmak ve sürdürülebilirlik amaçlanmaktadır (Ottman, 1993: 77).

Yeşil pazarlama yönetimi stratejileri belirleyebilmek için işletmelerin yapması gereken şey yeşil tüketicilerden oluşan bir hedef pazar belirlemek, bu pazarın istek ve ihtiyaçlarına uygun pazarlama karması geliştirmek ve uygulamaktır (Çoban ve Sönmez, 2014). Yeşil tüketiciler, kendilerini ve çevrelerini satın alma güçlerini kullanarak korumayı hedefleyen ve satın alma kararları ile çevreyi etkileyebilen kişilerdir (Odabaşı, 1992: Coddington, 1993). Yeşil ürün veya doğa dostu ürün ise yaşam sürecinin sonuna gelindiğinde ayrıştırma yapılan veya zararlı olmayan malzemelerin yeniden kullanılması için geri dönüşüm süreçlerine giren ürünlerdir (Türk ve Gök, 2011). Başka bir tanımla yeşil ürün, kıt kaynakları ve enerjiyi koruyarak, atıkların geri dönüştürülmesini, kirliliği ve zehirli maddeleri elimine ederek, doğal çevrenin korunmasını ya da genişletilmesini sağlamaya yönelik ürünlerdir (Ottman, Stafford, Hartman, 2006: 24). Bu ürünlere yönelik stratejiler 4S (satisfaction, sustainability, social acceptability, safety; tatmin, sürdürülebilirlik, sosyal kabul edilebilirlik, güvenilirlik) formülü ile ifade edilmektedir. Buna göre yeşil ürünlerde müşteri tatmini sağlanması, kaynakların ve enerjinin sürdürülebilir olması, doğa ve canlılara zarar vermediğinin toplum tarafından onaylanması ve tüketicilerin sağlığının riske edilmemesi önemlidir (Erbaşlar, 2012: 98). Başka bir deyişle bir ürünün 'yeşil' olarak nitelendirilebilmesi için şu özellikleri taşıması gerekir (Moisander,2007:405);

- İnsan veya hayvan sağlığı için tehdit edici unsur oluşturmamalı,
- Ürün yaşam eğrisi boyunca çevreye zarar vermemeli, enerji ve doğal kaynakları tüketmemeli,
- Gereksiz ambalaj veya yaşam süresinin kısalığı sebebiyle kullanım sonrası gereksiz atıklara neden olmamalı,
- Üretimi ve diğer safhalarda, hayvanlara ve diğer canlılara işkence edilmemeli,
- Üretiminde çevreye zarar verecek malzemeler kullanılmamalıdır.

2.2. Algılanan risk ve Yeşil Algılanan Risk

Algılanan risk kavramı ilk kez 1960 yılında Raymond Bauer tarafından tanımlanmış ve pazarlama literatürüne kazandırılmıştır. Bauer algılanan riski, başarısızlık olasılığı algısı ve bir ürün satın alma veya kullanmanın olumsuz sonuçları ile ilgili subjektif değerlendirme olarak

ifade etmektedir (McCarthy ve Henson, 2005:435). Tüketici satın alma kararlarını ya da kötü bir satın alma kararının potansiyel sonuçlarını risk unsuru olarak algılamaktadır (Parumasur ve Roberts-Lambard, 2012). Tüketiciler çoğu durumda daha önce hiç karşılaşmadıkları bir satın alma durumuyla karşı karşıyadır ve tüketicilerin hatasız risk değerlendirmesi yapması imkansızdır (Mitchell, 1999:164).

Algılanan risk kavramı daha çok tüketici kavramıyla ilgilidir. Tüketici bakış açısıyla algılanan risk kötü tercihin getirdiği olumsuz sonuçların ve bu sonuçların gerçekleşme ihtimalinin çok boyutlu bir fonksiyonudur (Ring vd., 1980:256). Algılanan risk tüketicinin karar vermesini zorlaştırmakta ve satın alma kararını etkilemektedir. Dolayısıyla işletmeler de bu durumdan zararlı çıkmaktadır. İşletmelerin algılanan riskleri belirlemesi riski azaltacak stratejiler ve yeni ürün geliştirme, ürün değişikliği, pazar bölümlendirme veya kişisel satış artırma çabalarında büyük önem taşımaktadır (Mitchell, 1999). Bunun için ise algılanan risklerin türleri tespit edilmelidir. Algılanan riskin miktarı ve türü, satın alma durumu, tüketici, ürün özelliklerine göre farklılaşabilir (Cox ve Rich, 1964:38; Cunningham vd., 1967:108). Literatürde algılanan risk boyutlarını belirlemek için birçok araştırma yapılmıştır (Roselius, 1971; Peter ve Ryan, 1976; Jacoby ve Kaplan, 1972; Stone ve Gronhaug, 1993; Mitchell, 1999; Solomon vd., 2010; Tsiros ve Heilman, 2005; Zhang vd., 2012). Bu araştırmalardan yola çıkılarak algılanan risk türleri performans riski, finansal risk, zaman riski, fiziksel risk, sosyal risk ve psikolojik risk şeklinde ifade edilebilir.

Performans riski; ürünün müşteriye tatmin etmemesiyle ilgilidir (Kotler ve Keller, 2006:198). Ürünün tasarlandığı gibi performans gösterememesi, arzu edilen faydaları sağlayamaması ihtimalidir (Featherman ve Pavlou, 2003:455). Fonksiyonel risk olarak da ifade edilen performans riski kısaca tüketicinin ürünü güvenli kullanma konusunda algıladığı risktir (Murphy ve Enis, 1986) ve genellikle ürünün karmaşıklığına bağlıdır (Weathers, 2002: 12). *Finansal risk*, ekonomik risk olarak da ifade edilir ve ürünün harcanan paraya değmemesi şeklinde açıklanmaktadır (Evans ve Berman, 1997:213). *Zaman riski*, ürünün başarısızlığı nedeniyle ortaya çıkan ve kaçırılan diğer fırsatların alternatif maliyetidir (Kotler ve Keller, 2006:198). Tüketici uygun ürünü alırken, tamir ederken veya değiştirirken zaman kaybedebilir (Roselius, 1971). *Fiziksel risk*, bir markanın güvenli olmama ihtimali ile ürünün kötü veya sağlığa zararlı olmasıdır (Jacoby ve Kaplan, 1972). Tüketicinin bir ürünü satın alırken algıladığı, ürünü kullanmaktan kaynaklanabilecek sağlıkla veya fiziksel durumla ilgili risktir (Demir, 2011:268). *Sosyal risk*, satın alınan bir ürün sonucunda sosyal bir grup içinde kişinin statüsünü kaybetmesi ile ilgili algıladığı risktir (Featherman ve Pavlov, 2003:455). Ürünün başkaları tarafından hoş karşılanmaması, olumsuz yargılamalara neden olması, bireyin sosyal imajına herhangi bir şekilde zarar vermesiyle ilgilidir (Kinneer vd., 1995:191). Son olarak *psikolojik risk* ise tüketicinin özgüvenini kaybetmesi, ürünün sahibi olmaktan veya kullanmaktan memnun olmamasıyla ilgili endişeleridir (Demir, 2011:268). Kötü bir seçim yapmanın kişide yarattığı hayal kırıklığı ve psikolojik denge kaybı psikolojik riskle ilgilidir (Ashford vd., 1999:61). Tüketicilerin ürün ile ilgili risk durumu birbirinden farklılık göstermektedir. Bazı tüketiciler satın alma işlemi sırasında yüksek seviyede risk yaşarken bazı tüketicilerde bu oran düşük seviyede olabilmektedir. Algılanan riski azaltmak için birtakım yollar izleyen tüketici bu süreç sonucunda satın alma faaliyetini gerçekleştirecek veya satın alma düşüncesinden vazgeçecektir. Tüketici bir ürün ile ilgili olarak bilgi sahibi olduğunda

veya ürüne ilişkin bilgi düzeyi arttığında algıladığı riskte azalacaktır. Algılanan riski azaltmak için; satış danışmanı ile iletişim kurma ve bilgi isteme, ürünü deneme, tüketici raporlarına erişim, iyi bilinen bir markayı satın alma ve marka bağımlılığı, fiyat bilgisi gibi stratejiler uygulanabilir. Ürünü aileye ve arkadaşlara sormak, geçmiş deneyimler ve ürünün garantisi (Mitchell ve Goldrick, 1996:5-6) gibi unsurlar da algılanan riski azaltmak için etkili yöntemlerdendir. Yeung ve Morris (2001:275-276) tüketicilerin algıladığı risk ile ilgili yaptığı çalışmada riskleri azaltma stratejilerini 5 ana grupta sıralamıştır. Bu stratejiler:

- Ürün kalitesi (marka sadakati, tanınmış ve itibarlı marka, kalite güvencesi için kalite işareti vb.)
- Ürün bilgisi (arkadaş veya aile tavsiyesi, yönergeler ve ürün hakkında bilgiler, etiketler vb.)
- Satın alma sonrası kontrol (geri ödeme, para iade garantisi veya ürünü değiştirme vb.)
- Satın alma yeri (Mağaza imajı, bilinen bir mağaza)
- Ürün fiyatı (üstün kalite ürün için daha fazla fiyat, yetersiz ürün için para iade garantisi)

Araştırma kapsamında ele alınan yeşil ürünlerle ilgili algılanan risk ise yeşil bir ürün satın almayla ilgili negatif sonuçların oluşma ihtimali şeklinde tanımlanmaktadır (Chen ve Chang, 2013). Bir başka tanımla yeşil algılanan risk, ürünün çevre dostu olmadığına yönelik müşteri algısıdır (Mahmood vd., 2014:293). Tüketicilerin satın alma kararı, yeşil ürünlerle ilgili algıladığı riske bağlıdır (Peter ve Ryan, 1976). Dolayısıyla işletmeler diğer ürünlerde olduğu gibi, yeşil ürünlerle ilgili tüketicilerin algıladıkları riskleri belirlemeli ve satın alma sürecindeki belirsizliği azaltarak hafifletmelidirler (Chang ve Chen, 2013:4).

2.2. Z Kuşağı ve Satın Alma Davranışı

X kuşağı tarafından yetiştirilen Z kuşağı literatürde “Dijital Yerliler, İnternet Kuşağı, Kristal Kuşak” gibi isimlerle anılmaktadır. Bazı kaynaklara göre 1995 yılında bazı kaynaklara göre ise 2000 sonrası yıllarda doğmuş olan kişileri içeren bu kuşak değişimin çok hızlı olduğu, teknolojik gelişimin ve yeni iletişim olanaklarının arttığı bir dünyaya doğmuştur. Bununla birlikte her türlü teknolojik alete sahip olmaları (cep telefonu, tablet, bilgisayar vb. teknolojik aletler) ihtiyaçlarını karşılama noktasında Z kuşağına yardımcı olmaktadır. Z kuşağı kişileri bir olay karşısında tepkilerini sözel olarak ifade etmek veya fiziksel güç yerine teknolojik araçların yardımıyla göstermektedir. Bu nedenle “Suskun Kuşak” olarak da adlandırılmaktadır (Tandoğan, 2013:26). Dijital değişim ve dönüşümün birer parçası haline gelen Z kuşağı diğer kuşaklardan ayrılmaktadır.

Z kuşağı çevresel kaygıların, küresel krizlerin ve terör olaylarının gündemde olduğu bir dönemin üyesidir. Aynı zamanda Z kuşağı, teknoloji konusunda bilgili, küresel bağlantısı olan, esnek ve daha akıllı, farklı kültürlerle karşı hoşgörülü olarak ifade edilir. Çevre bilinci yüksek, ‘yeşil gençler’ olarak nitelendirilen gençler çevre bilinci düşük olan gençlere oranla daha fazla e – ticaret ve sosyal ağ olmak üzere çevrimiçi içeriği kullanmaktadır (e – ticaret; yeşil gençler %42, diğerleri % 32; sosyal ağ; yeşil gençler %22, diğerleri, %17) (Grail Research, 2010). Z kuşağı para bilincine sahip bir jenerasyondur. Anında tatmin olma ihtiyacı bu kuşağın bir özelliği olarak bilinse de Z kuşağı satın alma kararı vermeden önce çok iyi bir araştırma yapmakta, ürünün iyi kaliteli olmasına özen göstermekte ve uygun fiyatlı satın alma işlemini gerçekleştirmek için zaman ayırmaktadır (Sladek ve Grabinger, 2013:5). Yapılan çalışmalar

diğer kuşaklara göre Z kuşağının yenilikçi fikirleri kabul etmeye daha fazla hazır olduğunu ve sosyal, çevresel ve kültürel açıdan bilinç düzeyinin arttığını ortaya koymaktadır. Z kuşağı yeşil ürün seçiminde farklı bir tutum ve inanca sahiptir. Eski jenerasyona göre çevre konularında daha aktif olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri iletişim kurmak ve bilgi alışverişinde bulunmak için teknolojiyi kullanma beceresine sahip olmalarıdır. Böylelikle çevre dostu ürünlerin satın alınması için potansiyel pazar hedefi haline gelirler (Deliana ve Rum, 2019:359). Genç tüketiciler yeşil ürünler için gelecek vaat eden bir pazarı temsil etmektedir. Ülkemiz açısından düşünüldüğünde de nüfusumuzun %39'unun Z kuşağını oluşturması bu durumu destekler niteliktedir.

3. Z KUŞAĞININ YEŞİL ÜRÜNLERE YÖNELİK ALGILADIĞI RİSKLERİN BELİRLENMESİ: GİRESUN İLİNDE BİR UYGULAMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı çevre konularında daha duyarlı olduğu ispat edilen Z kuşağındaki tüketicilerin yeşil ürünleri satın alırken öncesinde ve sonrasında algıladıkları riskleri belirlemeye yöneliktir. Pazarlama ve tüketici davranışı literatüründe algılanan risklerin belirlenmesine yönelik farklı sektörler ve ürün grupları için araştırmalar yapılmıştır (Deniz ve Erciş, 2008; Karamustafa ve Erbaş, 2011; Erdoğan ve Aksoy, 2013; Karabulut, 2013; Küpeli, 2014; Bülbül ve Özoğlu, 2014; Kalburan ve Haşiloğlu, 2015; Özbek, 2016; Walsh and Schaarschmidt, 2017; Hussain vd., 2017; Park ve Tussyadiah, 2017; Arora ve Rahul, 2018; Mohseni vd., 2018). Bu çalışmalarda çeşitli ürün grupları için risk türleri tespit edilmiş ve bu riskleri azaltmak için izlenebilecek stratejilere yönelik öneriler sunulmuştur. Literatürde yeşil ürünlere yönelik tutum ve davranışları araştıran çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalarda tüketicilerin çevresel duyarlılığa sahip olmalarına rağmen bu durumu yeşil ürün satın almaya yansıtmadıkları belirlenmiştir. Bunun nedenleri ise yeşil ürünün karmaşık olması, yeşil pazarlamanın tüketiciler tarafından tam olarak anlaşılabilmesi, yeşil pazarlamaya yönelik güven problemi, yeşil alternatiflerin çok pahalı olması, çevresel mesajların inandırıcı olmaması, yeşil ürünleri bulmanın zorluğu vb. olarak sıralanmıştır (Demirbaş, 1999; Alkibay, 2001; Ay ve Ecevit, 2005; Gilg, Barr ve Ford, 2005). Yapılan bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde tüketicilerin yeşil ürünleri satın almaya yönelik kaygıları olduğu ve bunların nedenleri belirlenmiş ancak bu kaygıların türlerini tespit etmeye yönelik yeterli bir çalışma yapılmadığı belirlenmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada Z kuşağının yeşil ürünlere yönelik algıladıkları bu risk türlerini belirlemek ve bu riskleri azaltabilmek için yeşil ürün sunan işletmelerin uygulayabilecekleri stratejiler için önerilerde bulunmak amaçlanmaktadır.

3.2. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın ana kütesini Giresun ilinde yaşayan Z kuşağı tüketiciler oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak yüzyüze ve online anket kullanılmıştır. Toplam 254 anket değerlendirmeye alınmıştır. Hazırlanan anket formunda demografik ve ekonomik özellikler, yeşil ürünlere yönelik genel satın alma davranışları ve bu ürünlere yönelik algılanan riskleri belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Cevaplayıcıların yeşil ürünlere ilişkin algılanan riskleri belirlemeye yönelik ölçek literatürdeki çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır (Stone ve Gronhaug, 1993:49-50, Ston ve Mason, 1995, Chen ve Chang, 2013). Ölçekte toplam

42 ifade yer almaktadır ve bu ifadelere yönelik tutumları belirlemek için 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. (5 = Tamamen katılıyorum, 1= Kesinlikle katılmıyorum).

Anket sonucu elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler ve açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır.

4. VERİLERİN ANALİZİ

4.1. Demografik ve Ekonomik Özellikler

Çizelge 1. Cevaplayıcıların Demografik ve Ekonomik Özellikleri

Cinsiyet	F	%	Yaş	F	%
Kadın	141	55,5	16-19	97	38,2
Erkek	113	44,5	20 ve üzeri	157	61,8
Kişisel Gelir	F	%	Aile Geliri	F	%
500 Altı	61	24,0	3000 Altı	44	17,3
501-750	27	10,6	3001-5000	84	33,1
751-1000	107	42,1	5001 ve üzeri	126	49,6
1001 ve üzeri	59	23,2	Toplam	254	100

Çizelge 1. de görüldüğü üzere ankete katılanların çoğunluğunu kadın, yaş ortalaması 20 ve üzeri, kişisel geliri 751-1000 TL ve ailesinin geliri 5001 TL ve üzeri olan Z kuşağı tüketiciler oluşturmaktadır.

4.2. Yeşil Ürün Satın Alma Davranışları

Çizelge 2. Cevaplayıcıların Yeşil Ürün Satın Alma Davranışları

Tercih Nedeni	f	%	Tercih Yeri	f	%
Sağlıklı	119	46,9	Perakende Mağaza	109	42,9
Statü	4	1,6	İnternet	103	40,6
Çevre Koruma	94	37,0	Yeşil Ürün Mağaza	23	9,1
Enerji	16	6,3	Diğer (Tarla, Bahçe, Pazar)	19	7,5
Marka	f	%	Bilgi	f	%
Kalite	19	7,5	Reklam	49	19,3
Ürün	f	%	Ambalaj Etiket	54	21,3
Gıda	156	61,4	İnternet	70	27,6
Elektrikli	20	7,9	Sosyal Çevre	63	24,8
Giyim	9	3,5	Deneyim	18	7,1
Kişisel Bakım	45	17,7	Toplam	254	100
Temizlik	24	9,4			

Ankete katılan Z kuşağı tüketicilerinin yeşil ürüne ilişkin satın alma davranışları incelendiğinde yeşil ürünün tercih edilmesindeki en önemli nedenlerin sağlıklı olması (%46,9) ve çevreyi koruması (%37) olduğu görülmektedir. En fazla tercih edilen ürün grubu gıda

(%61,4) ve kişisel bakım ürünleri (%17,7) iken yeşil ürünler çoğunlukla perakende mağazaları (%42,9) ve internetten (40,6) temin edilmektedir. Tüketiciler yeşil ürün ile ilgili bilgiyi ise internet (%27,6), sosyal çevre (%24,8), ürün ambalaj ve etiketi (%21,3) ve son olarak reklam (%19,3) vasıtasıyla edinmektedir.

4.3. Yeşil Ürnlere Yönelik Algılanan Risklerin Belirlenmesi

Araştırmaya katılan Z kuşağı tüketicilerinin yeşil ürnlere yönelik algıladıkları riskleri belirlemek amacıyla kullanılan ölçeğe açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. 42 değişkenin analize sokulması sonucu özdeğeri 1'den büyük 5 faktör elde edilmiştir. 4 değişken herhangi bir faktör altında yer almamıştır. Ölçeğin Alpha katsayısı 0,93 olarak belirlenmiştir. Literatürde 6 faktör altında toplanan risk türleri bu çalışmada 5 faktör olarak belirlenmiştir. Finansal risk ve zaman riski tek bir faktör altında toplanmıştır. (Toplam açıklanan varyans oranı: %59,765, Bartlett Katsayısı: 4702,110, KMO:0,854, df:861, p:0,000).

Faktör analizi sonucu elde edilen faktörler, değişkenlere ait faktör yükleri, özdeğerler ve açıklanan varyans oranları Çizelge 3.te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Yeşil Ürnlere Yönelik Algılanan Riskler

	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans Oran
1.FAKTÖR: SOSYAL RİSK (ALPHA: 0,96)		11,915	28,369
Yeşil ürün kullandığımda yakın çevremden takdir göremem beni endişelendirir.	0,668		
Çevremdeki kişilerin yeşil ürün satın almamı 'gösteriş yapmak' olarak algılamasından endişe duyarım.	0,686		
Arkadaşlarım tarafından kabul görmek için yeşil ürün satın alırım.	0,893		
Yeşil ürün satın almam nedeniyle yakın çevrem tarafından alay konusu olmaktan endişe ederim.	0,894		
Yeşil ürün satın almanın sosyal imajıma zarar vermesinden endişe duyarım.	0,904		
Yeşil ürün satın almanın yakın çevremdeki itibarıma zarar vermesinden endişe duyarım.	0,893		
Arkadaş, aile, eş-dost vb. kişilerin yeşil ürün satın almamı akılsızca bir davranış olarak değerlendirmesinden endişe duyarım.	0,854		
Yeşil ürün satın almak ve kullanmak arkadaşlar arasında itibarımı artırır.	0,765		
Çevremdeki kişilerin yeşil ürün satın aldığı için benimle ilgili olumsuz düşünmesinden endişe duyarım.	0,865		
Çevremdeki kişilerin yeşil ürün satın almamı onaylamamasından endişe duyarım.	0,849		
Yeşil bir ürüne sahip olma düşüncesi beni psikolojik olarak rahatsız eder.	0,814		
Yeşil ürün satın alırken veya kullanırken kendimi psikolojik olarak rahatsız hissedirim.	0,652		

Çizelge 3 devamı	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans Oranı
2.FAKTÖR: PERFORMANS RİSKİ (ALPHA: 0,89)		6,322	15,053
Yeşil ürün satın alırken beklediğim faydaları sağlayacağından emin olmak isterim.	0,677		
Satın aldığım yeşil ürünlerin reklamında belirtilen özellikleri taşımamasından endişe duyarım.	0,610		
Yeşil ürün özellikleriyle ilgili üretici tarafından yanıltıcı bilgi verilmesinden endişe duyarım.	0,743		
Yeşil ürünlerle ilgili güvenilir bilgi verilmemesinden endişe duyarım.	0,785		
Satın aldığım yeşil ürünün ambalaj açısından beklediğim çevresel özelliklere sahip olmamasından endişe duyarım.	0,806		
Yeşil ürünlerin tanıtılmasında gerçek dışı çevresel iddiaların sunulmasından endişe duyarım.	0,718		
Satın aldığım yeşil ürünün çevresel anlamda beklediğim faydaları karşılayamamasından endişe duyarım.	0,705		
Satın aldığım yeşil ürünün beklediğim çevresel performansı (enerji tasarrufu, geri dönüşüm gibi) gösterip göstermeyeceğinden endişe duyarım.	0,658		
Satın aldığım yeşil ürünün karmaşık özellikleri nedeniyle performansı hakkında bilgi edinememekten endişe duyarım.	0,604		
3.FAKTÖR: FİNANSAL VE ZAMAN RİSKİ (ALPHA: 0,88)		2,790	6,643
Yeşil ürünlere diğer ürünlerden daha fazla ödemek beni endişelendirir.	0,585		
Yeşil bir ürün için yaptığım harcamaların akıllıca olmadığından endişe duyarım.	0,748		
Yeşil bir ürün satın alırken paramı boşa harcamaktan çekinirim.	0,660		
Yeşil ürünleri bulabilmek için satın alma sırasında fazla zaman harcamaktan endişe duyarım.	0,815		
Yeşil bir ürün satın aldığımında bu ürünü kullanmayı öğrenmemin uzun zaman almasından endişe ederim.	0,714		
Yeşil ürünleri istediğim zaman bulamamaktan endişe duyarım.	0,512		
Yeşil ürünle ilgili içerik, işaret, sembol vb. özellikleri öğrenmenin uzun zaman almasından endişe duyarım.	0,653		
Yeşil ürünleri (cam, kâğıt vb.) geri dönüşüme kazandırmak için fazla zaman harcamaktan endişe duyarım.	0,640		
Yeşil ürünleri satın alabileceğim yerleri bulmak için fazla zaman harcamaktan endişe duyarım.	0,605		

Çizelge 3 devamı	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans Oranı
4.FAKTÖR: FİZİKSEL RİSK (ALPHA:0,88)		2,261	5,384
Satın aldığım yeşil ürünlerin sağlığıma zarar verip vermeyeceği konusunda endişe duyarım.	0,734		
Satın aldığım yeşil ürünlerin çevremdeki canlılara zarar vermesinden endişe duyarım.	0,805		
Satın aldığım yeşil ürünlerin çevremdeki insanların sağlığına zarar vermesinden endişe duyarım.	0,860		
Satın aldığım yeşil ürünün içerik, özellikler vb. açıdan güvenilir olmamasından endişe duyarım.	0,740		
5.FAKTÖR: PSİKOLOJİK RİSK (ALPHA: 0,80)		1,813	4,317
Yeşil bir ürün yerine çevre dostu olmayan bir ürün satın almak beni rahatsız eder.	0,703		
Satın aldığım yeşil ürünlerin kişiliğime uygun olmamasından endişe duyarım.	0,605		
Yeşil ürün satın aldıktan sonra hayal kırıklığına uğramaktan endişe duyarım.	0,689		
Satın aldığım yeşil ürünlerin kötü bir seçim olmasından endişe duyarım.	0,652		

1. Faktör: Sosyal Risk

Bu faktör tüketicilerin yeşil ürün satın almaları sonucunda sahip oldukları sosyal imaj ve itibarlarına zarar gelmesi, aile, arkadaş vb. çevreleri tarafından kabul görme, onaylanma veya olumsuz tepkiler alma ile ilgili endişelerini içermektedir.

2. Faktör: Performans Riski

Bu faktör satın alınan yeşil ürünün ambalajı açısından çevresel özelliklere sahip olup olmadığı, bu ürünlerle ilgili yeterli güvenilir bilginin verilmemesi, üreticinin yeşil ürünlere ilişkin olarak aldatacı bilgi vermesi ve gerçek dışı çevresel iddiaların ortaya atılması gibi endişeleri kapsamaktadır.

3. Faktör: Finansal ve Zaman Riski

Bu faktör Z kuşağı tüketicilerinin yeşil ürünü satın almaları sırasında fazla zaman kaybı yaşamaları, yeşil ürün için yapılan harcamaların akıllıca olmadığı, bir yeşil ürün satın alındığında ürünü kullanmayı öğrenme aşamasının uzun zaman alacağı gibi endişeleri içermektedir.

4. Faktör: Fiziksel Risk

Fiziksel risk faktörü tüketicilerin satın aldığı yeşil ürünlerin kendisine, çevrelerindeki insanların sağlığına ve canlılara zarar vereceği, içerik ve özellik açısından yeşil ürünlerin güvenilir olmamasına ilişkin endişeleri içermektedir.

5. Faktör: Psikolojik Risk

Bu faktör tüketicilerin yeşil ürün yerine çevre dostu olmayan ürünleri tercih etmeleri, ürünün satın alındıktan sonra hayal kırıklığı yaşatması ve yeşil ürünlerin kötü bir seçim olması ile ilgili endişeleri kapsamaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bugünün ve geleceğin en önemli Pazar bölümünü oluşturan Z kuşağı tüketicilerin yeşil ürünlere yönelik algıladığı riskleri belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen başlıca sonuçlar ve bu sonuçlara göre sunulabilecek öneriler şöyledir;

- Araştırmaya katılan Z kuşağı tüketicilerin çoğunluğu kişisel geliri 750-1000 TL civarında yaşı ortalama 20 ve üzeri kadınlardan oluşmaktadır.
- Z kuşağı tüketicilerin çoğunluğu yeşil ürünleri sağlıklı olduğu ve çevreyi koruduğu için satın almaktadır. En çok gıda ve kişisel bakım ürünlerinde yeşil ürün tercih ettiklerini ve bu ürünleri çoğunlukla perakende mağaza veya internetten satın aldıklarını ifade etmişlerdir. Yeşil ürünlerle ilgili bilgileri ise en çok internetten, sosyal çevrelerinden, ürün ambalajından ve reklamlardan öğrendiklerini belirtmişlerdir.
- Z kuşağının yeşil ürünlere yönelik algıladıkları riskler temel olarak sosyal, fiziksel, performans, psikolojik ve finansal ve zaman riski şeklinde belirlenmiştir. Literatürden farklı olarak zaman ve finansal risk faktörleri tek bir faktör altında toplanmıştır. Genel olarak sosyal risk bir ürün satın alırken bireyin sosyal grup içindeki statüsünü kaybetmesiyle ilgili endişeleri olarak tanımlanmaktadır. Ürünü kullanmanın hoş karşılanmaması, olumsuz düşünülmesi ve sosyal imaja zarar vermesiyle ilgili bir risktir. Yeşil ürünler açısından baktığımızda Z kuşağının bu ürünlere yönelik sosyal anlamda riskler algıladığı görülmektedir. Yeşil ürün satın almanın sosyal imajına, itibarına zarar vermesinden endişelenmekte, yakın çevresinin bu alışverişi onaylamamasından çekinmektedirler. Analiz sonuçlarına göre Z kuşağı tüketicileri yeşil ürünleri bazen de sosyal çevre tarafından kabul görmek için satın almaktadırlar. Bu tüketicilerin yeşil ürünlerle ilgili algıladıkları sosyal riskleri azaltmak için marka ve mağaza imajı yaratmak, konumlandırma çabalarında ürünle tüketicinin uyumluluğundan bahsetmek, tutundurma çabalarında ürünün itibara katkısından bahsetmek vb. stratejiler uygulanabilir. Özellikle tercih edilen ürün grubu açısından değerlendirdiğimizde kişisel bakım ürünleri için tutundurma çabalarında ünlü ve toplum tarafından onaylanan kişileri projelere dahil etmek sosyal riski azaltmak için tercih edilebilir.
- Ürünlerle ilgili algılanabilecek ikinci risk türü fiziksel risktir. Bireyin sağlık ve fiziksel açıdan ürünün kendisine zarar vereceğiyle ilgili endişelerini içermektedir. Ürünün sağlığa zararlı olması, ürünün güvenliği ve göreceği dışsal zararlar da bu risk grubundadır. Z kuşağının yeşil ürünlere yönelik algıladığı fiziksel riskler de benzer şekildedir. Bu tüketicilerin yeşil ürünün tüm canlılara zarar vermesi, ürünün içerik vb. özellikler açısından güvenilir olmaması, sağlığa zararlı olup olmadığıyla ilgili risk algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Z kuşağı tüketicileri yeşil ürünleri sağlıklı olduğu ve çevreyi koruduğu için satın almaktadırlar. Bu imajı özellikle reklam çabalarında vurgulamak, ürünün ambalaj ve etiketinde tüketicinin bu anlamda güvenini kazanabilmek için gerekli bilgilere yer vermek, çeşitli sağlık kuruluşlarından onay almak vb. uygulamalar fiziksel riskleri azaltabilir. Özellikle ürünün içeriği ve özellikleriyle ilgili bilgilere, tüketicilerin bilgi edinmek için en çok başvurduğu internet, ürün ambalajı, reklam vb. kaynaklarda ayrıntılı bir şekilde ulaşılması sağlanmalıdır. Böylece tüketiciler ürüne ve içeriğine güvenerek satın alabilecektir.
- Genel olarak ürün satın alırken algılanabilecek üçüncü risk türü ürünün performansıyla ilgili risklerdir. Ürünün beklendiği gibi çalışmaması, arzu edilen faydaları sağlayamaması ile ilgili endişelerdir. Ürün ne kadar karmaşıkça performans riski de o kadar yüksektir. Performans açısından değerlendirildiğinde Z kuşağı yeşil ürünlerle ilgili olarak ürünün ambalajının çevresel özelliklere sahip olmaması, güvenilir bilgi

verilmemesi veya yanıltıcı bilgi verilmesi, gerçek dışı çevresel iddialar sunulması vb. riskler algılanmaktadır. Bu riskleri azaltmak için en etkili strateji üretici firma tarafından doğru ve güvenilir bilgi sunulmasıdır. Z kuşağı tüketiciler satın aldıkları yeşil ürünlerin gerçekten yeşil olmamasıyla ilgili endişe duymaktadırlar. İşletmelerin çoğu yanıltıcı reklam, kampanya vb. ile kendilerini ve ürünlerini olduklarından daha çevreci göstermektedirler. Ancak bu strateji ekonomik olarak karlı olsa da ekolojik açıdan büyük zararlara neden olabilmektedir. Tüketiciler de doğal olarak yeşil ürünlere karşı bu anlamda endişe duymaktadırlar. Performans riskini azaltabilmek için tüketicinin ürüne güvenmesini sağlamak önem taşımaktadır. Bunun için de iyi bir marka imajına sahip olmak, yeşil ürün olduğuna dair güvenilir kurumlardan onay almak ve bunu ambalajda göstermek, reklam vb. çabalarda doğru bilgiler vermek vb. stratejiler uygulanabilir. Halkla ilişkiler çabalarıyla olumlu firma imajı oluşturmak ve diğer tutundurma çabalarıyla bu durumu desteklemek, çeşitli garantiler vermek vb. ürüne ve üreticiye olan güveni artırabilir.

- Kötü bir seçim yapmanın bireyde yarattığı hayal kırıklığı olarak ifade edilen psikolojik risk de ürün satın alırken algılanan riskler arasındadır. Z kuşağının yeşil ürünlerle ilgili algıladıkları psikolojik riskler, ürünün kişiliğine uygun olmaması, hayal kırıklığı yaşatması, kötü bir seçim olması ve gerçekten çevre dostu olmayan bir ürün satın almakla ilgili rahatsız olmaları durumudur. Bu riskleri azaltmak diğer riskler kadar kolay olmayabilir. Kişisel satış çabalarıyla ürünün tüketicinin kişiliğine uygun olduğuna vurgu yapmak, kötü bir seçim yapmadığıyla ilgili kanıtlar sunmak, ürünü deneme imkanı vermek vb. stratejiler psikolojik anlamda algılanan endişeleri azaltabilir.

Z kuşağının yeşil ürünlere yönelik algıladığı son risk grubu zaman ve finansal risktir. Genel olarak zaman riski alışverişle ilgili zaman kaybetme ihtimalini ifade etmektedir. Tüketicinin ürünü satın alırken, tamir ederken veya değiştirirken zaman kaybettiğini düşünebilir. Finansal risk ise parasal kayıp ihtimalidir. Ürünün ödenen paraya değmemesidir. Araştırmada yeşil ürünlere yönelik finansal ve zaman riski tek bir faktör altında toplanmıştır. Z kuşağı tüketicileri yeşil ürünlerle ilgili en çok ürünü bulabilmek ve kullanmayı öğrenebilmek için zaman harcamaktan endişe duymaktadırlar. Ekonomik anlamda ise yeşil ürünlere yaptıkları harcamanın akılsızca olmasından endişe duymaktadırlar. Zaman riskini azaltmanın en avantajlı yolu tüketicinin ürüne hızlı ve kolay bir şekilde ulaşmasını sağlamaktır. Pazara yeşil ürün sunan işletmelerin yapması gereken şey ürünleri tüketicilere hızlı ve kolay şekilde ulaştıracak kanallar kullanmaktır. Z kuşağı tüketicileri yeşil ürünleri en fazla perakende mağaza ve internetten satın almaktadırlar. Yeşil ürün sunan işletmeler güvenilir alışveriş sitelerinde ürünlerini satışa sunarak bu riski azaltabilirler. Ayrıca kendilerine ait ticari bir sayfadan da ürün siparişi olarak tüketicilere ulaştırabilirler. Ürünlerle ilgili yeterli ve doğru bilgiler verilmesi, ürün çeşitliliği, sanal mağazanın çekici olması, ödeme, sipariş vb. işlemlerin güvenli, kolay ve hızlı bir şekilde yapılabilmesi tüketiciler açısından zaman riskini azaltacaktır. Araştırmaya katılan tüketicilerin çoğunluğu henüz kendi geliri olmayan genç tüketicilerdir. Yeşil ürünlerin fiyatı diğer ürünlere göre biraz daha yüksek olduğu için finansal riskin algılanması kaçınılmazdır. Tüketicilere bu yüksek fiyatın ve nedenlerinin doğru bir şekilde anlatılması gerekmektedir. Çevresel anlamda gerçekten endişe duyan ve bu nedenle yeşil ürünleri tercih eden tüketicilerin fiyat hassasiyetlerini azaltabilmek için ürüne değer katmak gerekmektedir. Bu değer tüketicinin elde ettikleri fayda ile ürüne yaptığı harcamaların bir kıyaslamasıdır. Marka sadakati sağlamak, marka ve mağaza imajı yaratmak vb. stratejiler finansal riskleri azaltmak için kullanılabilir. Buna

ek olarak ürünün sürdürülebilirliği, yeniden farklı şekillerde kullanımı vb. özelliklerden bahsedilerek tüketicinin, ürünün ödediği paraya değdiğini düşünmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Alkibay, S., Yeşil Pazarlama Faaliyetlerine Tüketicinin İlgisi Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 4, 2001.
- Alnıaçık, Ü., Tüketicilerin Çevreye Duyarlılığı ve Reklamlardaki Çevreci İddialar, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18, 48, 2009.
- Arora, N. and Rahul, M., The Role of Perceived Risk in Influencing Online Shopping Attitude Among Women in India, International Journal of Public Sector Performance Management, 4, 1, 2018.
- Ashford, R., Cuthbert, P., Shani, N., Perceived Risk and Consumer Decision Making Related to Health Services: A Comparative Study, International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing, 5, 1, 1999.
- Ay, C., Ecevit, Z., Çevre Bilinçli Tüketiciler, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10, 2005.
- Barr, S., Gilg, A.W. ve Ford, N., The Household Energy Gap: Examining the Divide Between Habitual- and Purchase-Related Conservation Behaviours, Energy Policy, 33, 11, 2005.
- Bearth, A., Miesler, L., Siegrist, M., Consumers Risk Perception of Household Cleaning and Washing Products, Risk analysis, 37, 4, 2017.
- Bülbül, H., Özoğlu, B., Tüketici Yenilikçiliği Ve Algılanan Riskin Satın Alma Davranışına Etkisi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 44, 2014.
- Bülbül, H., Özoğlu, B., Tüketici Yenilikçiliği ve Algılanan Riskin Satın Alma Davranışına Etkisi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 44, 2014.
- Campbell, M. and Ronald, G., The Moderating Effect of Perceived Risk on Consumers Evaluations of Product Incongruity:326 Preference For The Norm, Journal of Consumer Research, 28, 2001.
- Chen, Y.S., Chang, C.H., Greenwash and Green Trust: The Mediation Effects of Green Consumer Confusion and Green Perceived Risk, Journal of Business Ethics, 114, 2013.
- Conddington, W., Environmental Marketing's New Relationship with Corporate Environmental Management. Environmental Quality Management, 2, 1993.
- Cox, D.F., Rich, S. U., Perceived Risk and Consumer Decision-Making: The Case of Telephone Shopping, Journal of Marketing Research, 1,4, 1964.
- Crane, A., Facing the Backlash: Green Marketing and Strategic Reorientation in the 1990's, Journal of Strategic Marketing, 8, 3, 2000.
- Cunningham, L. F., Gerlach, J. H., Harper, M. D., Young, C. E., Perceived Risk and The Consumer Buying Process: Internet Airline Reservations. International Journal of Service Industry Management, 16, 4, 2005.
- Çoban, S., Sönmez, Y., Yeşil Pazarlama Karmasına Yönelik Tüketici Tutumlarının Demografik Özelliklere Göre Farklılaşması: Ahi Evran Üniversitesi Örneği, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3, 2014.
- Dam, Y. K. V., Apeldoorn, P. A., Sustainable Marketing, Journal of Macro Marketing, 16, 2, 1996.

- Deliana, Y., Rum, I.A., How Does Perception on Green Environment Across Generations Affect Consumer Behaviour? A Neural Network Process, *International Journal of Consumer Studies*, 43, 4, 2019.
- Demir, M. Ö., Risk Algısının Marka Sadakatine Etkisi: Cep Telefonları Kategorisinde Bir Uygulama, *Ege Akademik Bakış Dergisi*. 11, 2, 2011.
- Demirbaş, M. A., *Yeşil Pazarlama Ve Tüketicinin Yeşil Pazarlamaya Yaklaşımı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.
- Deniz, A. ve Erciş, A., Kişilik Özellikleri İle Algılanan Risk Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 2, 2008.
- Easterling, D., Kenworthy, A., Nemzoff, R. The Greening of Advertising: A Twenty-Five Year Look at Environmental Advertising, *Journal of Marketing Theory and Practice*, 4, 1, 1996.
- Erbaşlar, G., Yeşil Pazarlama. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 1, 2, 2012.
- Erdoğan, E., Aksoy, R., Hizmetlerde Tüketicilerce Algılanan Riskin Algılanan Kalite Üzerindeki Etkisi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 2, 2013.
- Evans, J. R., Berman, B., *Marketing*. Seventh Edition, Pearson Collage Div, 1997.
- Featherman, M. S., Pavlou, P. A., Predicting E-Services Adoption: A Perceived Risk Facets Perspective. *International Journal Of HumanComputer Studies*, 59, 4, 2003.
- Grail Research Report. (2010). Consumers of Tomorrow Insights and Observations About Generation Z.
- Hussain, S., Wasim Ahmed, W., Jafara, R.M.S., Rabnawaz, A., Jianzhou, Y., eWOM Source Credibility, Perceived Risk and Food Product Customer's Information Adoption, *Computers in Human Behavior*, 66, 2017.
- Jacoby, J., Kaplan L. B., The Components of Perceived Risk, *Proceedings of The Third Annual Conference of The Association for Consumer Research*, 10, 1972.
- Jacoby, J., Kaplan, L. B., The Components of Perceived Risk. *Proceedings of the Annual Conference of the Association for Consumer Research*, 10, 1972.
- Kalburan, Ç., Haşiloğlu S. B., İnternette Alışverişte Tüketiciler Tarafından Algılanan Riskler ve Risk Azaltma Çabaları, *International Conference on Eurasian Economies*, 2015.
- Kalburan, Ç., Haşiloğlu, S.B., İnternet'ten Alışverişte Tüketiciler Tarafından Algılanan Riskler ve Risk Azaltma Çabaları, *International Conference on Eurasian Economies*, 2015.
- Karabulut, A. N. (2013). Tüketicilerin Algılanan Risk Değişkeni Karşısında İnternette Alışveriş Yapma Eğilimlerinin Ölçülmesi: Beklenen Fayda Teorisine Karşı Beklenti Teorisi, *Yaşar Üniversitesi E – Dergisi*, 8 (32), [https://www.researchgate.net/publication/286454945 Satin Alma Karar Surecin de Algılanan Risk Paket Turlara Yonelik Bir Arastirma Tuketici ve Tuketim Arastirmalari Dergisi](https://www.researchgate.net/publication/286454945_Satin_Alma_Karar_Surecin_de_Algılanan_Risk_Paket_Turlara_Yonelik_Bir_Arastirma_Tuketici_ve_Tuketim_Arastirmalari_Dergisi) (Erişim Tarihi: 02.06.2022)
- Karabulut, A.N., Tüketicilerin Algılanan Risk Değişkeni Karşısında İnternette Alışveriş Yapma Eğilimlerinin Ölçülmesi: Beklenen Fayda Teorisine Karşı Beklenti Teorisi, *Journal of Yasar University*, 8, 32, 2013.
- Karamustafa, K., Erbaş, E., Satın Alma Karar Sürecinde Algılanan Risk: Paket Turlara Yönelik Bir Araştırma, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 3, 1, 2011.

- Karamustafa, K., Erbaş, E., Satın Alma Karar Sürecinde Algılanan Risk: Paket Turlara Yönelik Bir Araştırma, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 3, 1, 2011.
- Kinney, T. G., Berghart, K. L., Krentler, K. A., *Principles of Marketing*, Fourth Edition, Harper Collins College Publishers/NY, 1995.
- Kinoti, M.W., Green Marketing Intervention Strategies and Sustainable Development: a Conceptual Paper. *International Journal of Business and Social Science*, 2, 23, 2011.
- Kotler, P., Keller, K. *Marketing Management*, PrenticeHall/USA, 2006.
- Küpeli, T. Ş., *Algılanan Risk ve Algılanan Değer Arasındaki İlişkilerin Otel Müşterileri Üzerinde İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Küpeli, T.Ş., *Algılanan Risk Ve Algılanan Değer Arasındaki İlişkilerin Otel Müşterileri Üzerinde İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Lampe, M., Gazda, G. M. ,Green Marketing in Europe and the United States: An Evolving Business and Society Interface, *International Business Review*, 4, 3, 1995.
- Mahmood, U., Siddiqui, H., Tahir, A., An Empirical Study About Green Purchase Intention, *Journal of Sociological Research*, 5, 1, 2014.
- McCarthy, M., Henson, S., Perceived Risk and Risk Reduction Strategies in The Choice of Breef by Irish Consumers, *Journal of Food Quality and Preference*, 16, 5, 2005.
- McDaniel, S. W., Rylander, D. H., Strategic Green Marketing, *Journal of Consumer Marketing*, 10, 3, 1993.
- Mitchell, V.W., Consumer Perceived Risk: Conceptualisations and Models, *European Journal of Marketing*, 33, 1-2, 1999.
- Mitchell, V.W., Mc Goldrick, P.J., Consumer's Risk-Reduction Strategies: A Review and Synthesis, *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 6, 1, 1996.
- Mohseni, S., Jayashree, S., Rezaei, S., Kasim, A., Okumuş, F., Attracting Tourists to Travel companies Websites: The Structural Relationship Between Website Brand, Personal Value, Shopping Experience, Perceived Risk and Purchase Intention, *Current Issues in Tourism*, 2, 6, 2018.
- Moisander, J., Motivational Complexity of Green Consumerism, *International Journal of Consumer Studies*, 31, 4, 2007.
- Murphy, P.E., Enis, B.M., Classifying Products Strategically. *Journal of Marketing*, 50, 1986.
- Odabaşı, Y., Yeşil Pazarlama: Kavram ve Gelişmeler, *Pazarlama Dünyası*, 6, 36, 1992.
- Ottman, J., Stafford, E., Hartman, C., Avoiding Green Marketing Myopia: Ways to Improve Consumer Appeal for Environmentally Preferable Products, *Environment Science and Policy for Sustainable Development*, 48, 5, 2006.
- Ottman, J.A., *Green Marketing: Challenges and Opportunities*, NTC Business Books/Chicago, 1993.
- Özbek, V., Algılanan Risk ve Algılanan Değer Arasındaki İlişkide Algılanan Hizmet Kalitesinin Düzenleyici Etkisi. *International Review Of Economics And Management*, 4, 3, 2016.
- Özkaya, B., İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışının Uzantısı Olarak Yeşil Pazarlama Bağlamında Yeşil Reklamlar, *Öneri Dergisi*, 9, 34, 2010.

- Park, S., Tussyadiah, L.P., Multidimensional Facets of Perceived Risk in Mobile Travel Booking, *Journal of Travel Research*, 56, 7, 2017.
- Parumasur, S. B., Roberts-Lombard, M., *Consumer Behaviour*, Claremont/Juta, 2012.
- Peter, J.P., Ryan, M. J., An Investigation of Perceived Risk at the Brand Level, *Journal of Marketing Research*, 13, 2, 1976.
- Polonsky, M. J. (1994). An Introduction To Green Marketing, *Electronic Green Journal*, 1 (2), <https://escholarship.org/uc/item/49n325b7> (Erişim Tarihi: 29.04.2022)
- Ring, A., Shriber, M., Horton, R.L., Some Effects of Perceived Risk on Consumer Information Processing, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 8, 3, 1980.
- Roselius, T., Consumer Rankings of Risk Reduction Methods, *Journal of Marketing*, 35, 1971.
- Sladek, S., Grabinger, A. (2013). Gen Z: The first generation of the 21st Century has arrived! https://www.xyzuniversity.com/wp-content/uploads/2018/08/GenZ_Final-dl1.pdf (Erişim Tarihi: 09.05.2022)
- Stone, R. N., Gronhaug, K., Perceived Risk: Further Considerations for the Marketing Discipline, *European Journal of Marketing*, 27, 3, 1993.
- Stone, R. N., Mason, Barry J., 1995, "Attitude And Risk: Exploring The Relationship", *Psychology And Marketing*, 12:2
- Tandoğan, A., 2000 Yılı Sonrası Doğmuş İnternet Çağı Çocukları Z Kuşağı Çocukları, *Genç Haber Dergisi*, 1, 1, 2013.
- Tsiros, M., Heilman, C. M., The Effect of Expiration Dates and Perceived Risk on Purchasing Behavior in Grocery Store Perishable Categories. *Journal of Marketing*, 69, 2, 2005.
- Türk, M., Gök, A. (2010). Pazarlama Anlayışı Açısından Üretici İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (32). <https://dergipark.org.tr/tr/pu> (Erişim Tarihi: 25.04.2022)
- Walsh, G., Schaarschmidt, M., Ivens, S., Effects of Customer-Based Corporate Reputation on Perceived Risk and Relational Outcomes: Empirical Evidence From Gender Moderation in Fashion Retailing, *Journal of Product & Brand Management*, 26, 3, 2017.
- Weathers, P. D., *Purchase Channel And Product Characteristic Effects On Consumer Risk Perceptions*, Phd Dissertation, University Of South Carolina, UMI, 2002.
- Yadav, R., Pathak, G.S., Young Consumers Intention Towards Buying Green Products in A Developing Nation: Extending the Theory of Planned Behavior, *Journal of Cleaner Production*, 135, 2016.
- Yeung, R.M.W., Morris, J., Consumer Perception of Food Risk in Chicken Meat, *Nutrition and Food Science*, 31, 6, 2001.
- Zhang, L., Tan, W., Xu, Y., Tan, G., Dimensions of Perceived Risk and Their Influence on Consumers Purchasing Behaviour in the Overall Process of B2C, *Lecture Notes in Electrical Engineering*, 111, 2012.

İnternet kaynakları

http://thsmarketing.weebly.com/uploads/1/3/4/2/13427817/excellent_generation_explanation.pdf (Erişim Tarihi: 18.05.2022)

<https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/> (Erişim Tarihi: 21.04.2022)

DUYGUSAL İSTİSMAR ÜZERİNE YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ (2017-2022)

Leyla SAYGILI ¹, Serpil PEKDOĞAN ²

¹ MEB, İnönü Üniversitesi, Orcid: 0000-0003-3511-9602

² İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Orcid: 0000-0003-0027-3001

ÖZET

Duygusal istismar, bireylerde uzun zamanlı kişisel problemlere yol açabileceği gibi, bireylerin sosyal yaşamını ve dolayısı ile de toplumları etkileyebilen önemli bir unsurdur. Duygusal istismar konusunda yapılan her çalışmaların insan ve toplum sağlığını korumaya yönelik atılan birer adım olarak değeri oldukça önemlidir.

Bu çalışma ile “duygusal istismar” konusunda 2017-2022 yılları arasında yapılmış olan lisansüstü tezlerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (YÖK) veri tabanında yer alan gelişmiş tarama ile anahtar kelimesinde “duygusal istismar” geçen, kayıtlı olup tamamlanmış ve izin verilmiş olan 28 çalışma inceleme kapsamına alınmıştır. Bu araştırma betimsel nitelikte olup doküman incelemesi yöntemi ve içerik analizi kullanılarak, belirlenen araştırma sorularına cevap aranmıştır. Araştırmanın veri toplama aracı olarak Küçüköğlü ve Ozan, (2013) tarafından geliştirilen “Tez Sınıflama Formu” gerekli uyarlamalar yapılarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgular frekans ve yüzde hesaplamalarını içeren tablolar ile açıklanıp yorumlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre; araştırma yöntemi olarak daha çok nicel araştırma yöntemlerinden faydalandığı, nitel araştırma yöntemlerinin ise fazla tercih edilmediği ve inceleme kapsamına alınan lisansüstü tezlerin tamamının yüksek lisans düzeyinde olduğu, doktora düzeyinde çalışmalara rastlanmadığı görülmüştür. Yine araştırma bulgularında daha çok Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ve Klinik Psikoloji bilim alanlarında çalışmaların yürütüldüğü, örneklem gruplarının ise çeşitlilik göstermekle birlikte daha çok lise ve lisans düzeyi gençlerin tercih edildiği görülmüştür. Araştırma sonucunda “duygusal istismar” konusunda 2017-2022 yıllarında yapılan çalışmaların araştırma eğilimleri belirlenmiş olup literatür eşliğinde tartışılarak bu alanda çalışma yürütecek araştırmacılara bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: İstismar, Duygusal istismar, Çocuk istismarı

EXAMINATION OF GRADUATE THESIS ON EMOTIONAL ABUSE 2017-2022)

ABSTRACT

Emotional abuse is an important factor that can cause long-term personal problems in individuals, as well as affect the social life of individuals and therefore societies. Every piece of literature on emotional abuse is very important as a step towards protecting human and public health.

With this study, it is aimed to examine the postgraduate theses on "emotional abuse" made between 2017-2022 in terms of different variables. With in this respect 28 studies with "emotional abuse" in their keywords, registered, completed and authorized, were included in the scope of the analysis with the advanced search in the database of the National Thesis Center

of the Council of Higher Education (YÖK) in Turkey. This research is descriptive in nature and answers were sought to the research questions determined by using document analysis method and content analysis. The "Thesis Classification Form" developed by Küçüköğlü and Ozan (2013) was used as a data collection tool in the research, with necessary adaptations. The findings were explained and interpreted with tables containing frequency and percentage calculations.

According to the research findings; It has been seen that quantitative research methods are mostly used as research methods, qualitative research methods are not preferred much, and all of the postgraduate theses included in the study are at the master's level, and there are no doctorate-level studies. Again, in the research findings, it was seen that studies were carried out in the fields of Guidance and Psychological Counselling and Clinical Psychology, and although the sample groups varied, mostly high school and undergraduate level youth were preferred. As a result of the research, the research trends of the studies on "emotional abuse" in the years 2017-2022 were determined, and some suggestions were made to the researchers who will work in this field by discussing them in the light of the literature.

Keywords: Abuse, Emotional abuse, Child abuse

1. GİRİŞ

İstismar, geçmişten günümüze kişisel ve toplumsal sağlığı olumsuz etkileyen önemli bir husus olmuştur. İstismar kavramının sözlükteki tanımına baktığımızda Türk Dil Kurumu sözlüğü "İşletme, yararlanma, birinin iyi niyetini kötüye kullanma, sömürme" şeklinde tanımlanmıştır (TDK Türkçe Sözlük, 2005, s. 991). İstismar bireyi hem psikolojik hem sosyal hem de fiziksel anlamda olumsuz etkileyen bir unsurdur (Kemaloğlu, 2021). İstismar tüm dünyada, kültür, yaş, ırk, cinsel yönelim ve sosyo-ekonomik statü fark etmeksizin karşılaşılan ve üzerinde durulması önem gerektiren bir olgudur (Ersanlı ve ark., 2013). İstismara maruz kalan çocuk veya yetişkin genellikle güçlü ve baskın olan tarafın zorlaması ile onaylamadığı, istemediği durumlara sürüklenmektedir.

Tüm insanlık için olumsuz sonuçları olan istismar konusunda bireylerin çeşitli yasal düzenlemeler ile korunması ülkelerin ortak niyetleri olmuştur. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nde ifade edildiği üzere "Hiç kimseye işkence ya da zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulanamaz" (Madde5, HSK). Henüz gelişimini tamamlamamış olan çocuk bireylerin ise istismardan korunmaları yine devletlerin üzerinde durdukları ve durması gerektiği hassas bir konudur. 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararları ile Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 197 ülke, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kabul ederek çocuk haklarının korunması noktasında yasal birlik sağlamışlardır (UNICEF, 2017). Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre çocuk istismarı; çocuğa yöneltilen önlenebilir kötü muamele, çocuğun sağlığını her yönü ile olumsuz etkileyen, kasıtlı veya kasıtlı olmayan bütün hareketler olarak ifade edilmiştir (WHO, 2012). Çocuk istismarında bütün eylemlerin ortak noktası, çocuğa verilen zarardır ve çocuğa karşı yapılan bütün kötü davranış ve fiiller istismar olarak değerlendirilir (Topçu, 2009). Dünya Sağlık Örgütü' ne göre çocuğa yönelik kötü davranışlar; fiziksel, cinsel, duygusal istismar, ihmal ve ekonomik olmak üzere beş başlıkta ifade edilmektedir (DSÖ, 2017).

Aktaş ve arkadaşlarına (2017) göre duygusal istismar, "kişileri olumsuz etkileyen tutum ve davranışlara maruz bırakmak veya gereksinim duydukları ilgi ve sevgiden yoksun bırakılarak toplumsal ve bilimsel standartlara göre psikolojik zarara uğratmak" şeklinde açıklanabilir (s. 116). Çocuğun hareketlerinin kısıtlanması, iftira atılması, alay edilmesi, tehdit edilmesi,

sindirilmesi, ayrımcılık yapılması, reddedilmesi ve fiziksel boyutu olmayan saldırgan davranışlar duygusal istismar olarak tanımlanabilir (Krug ve ark., 2002). Seçim'e (2019) göre, duygusal istismar tüm istismar türlerinin hem bileşeni hem de sonucu olarak görülmektedir. Horton ve Cruise (2001) yapmış oldukları çalışmada duygusal istismara neden olan davranışları; reddetme, aşağılama, yıldırma, yalnız bırakma, suça yöneltme, kendi çıkarlarına kullanma, duygusal tepki vermeyi reddetme şeklinde gruplandırmaktadır. Bütün bu davranışlar bireyde silinmesi zor, kırıcı, küçük düşürücü olmaları ile bireyin öz saygısını zedeleyen ve kişilik gelişimine zarar veren olumsuz etkiler barındırır.

Tekrarlanan istismar yaşantıları çocukta, umutsuzluk içeren düşüncelerin oluşmasına, istismarın süregelenleşmesi ve yaygınlaşmasıyla ise çocuklarda "değersizlik" hissi barındıran depresif şemaların gelişmesi yol açabilmektedir (Öztürk,2017). Yapılan araştırmaların çoğunda depresyon tanısı almış bireylerin çocukluk dönemlerinde duygusal istismar mağduru oldukları görülmüştür. Ayrıca duygusal istismar bireylerde benlik saygısının düşüklüğüne ve olumlu olmayan benlik kavramının oluşmasına sebep olmaktadır (Orhaner,2018). Bu bakımdan ebeveyn tutum ve yaklaşımları, çocukların benlik gelişimine ve duygusal istismar karşısında dur diyebilecek bir öz saygı bilinci oluşturulmasına önemli etkileri bulunan bir unsurdur.

Duygusal istismarın ortaya çıkmasında aile, çocuk ve çevre önemli değişkenlerdir. Bununla birlikte bazen arkadaş ortamı bazen aile içerisinde yakınlık ilişkisi ile gölgelenerek uygulandığında, mağdurun sindirilmiş olmasına ve etkilerinin fark edilmemesine sebep oluşturabilir. Aileler bazen disiplin kurma veya şaka amacı ile çocuklarına duygusal istismar davranışlarında bulunmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, duygusal istismarın çocuğun duygusal gelişimi üzerinde de önemli etkileri oluşmaktadır. Duygusal istismar kişide sıkıntı, üzüntü oluşturan ve bireyin sağlıklı yönde gelişmesine ve olgunlaşmasına ket vuran saldırıları ifade etmektedir (Geffner ve Rossman, 1998). Başka istismar şekillerinde olduğu gibi kişide fiziki bir iz bırakmaz fakat duygusal açıdan bıraktığı hasar bireylerin ruh sağlığı üzerinde büyük olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir.

Duygusal istismarı uygulayan kişinin davranışlarına göre aktif ve pasif duygusal istismar olarak iki şekilde adlandırılmaktadır. Aktif duygusal istismar, kızma, öfkeyle cevap verme, korkutma gibi davranışları, pasif duygusal istismar ise sorumsuz davranma, çocuğun ihtiyaçlarına kayıtsız kalma gibi davranışları barındırmaktadır (Önal, 2021). Çocuğun kişisel potansiyelinin ortaya çıkabilmesi, duygusal ve sosyal yetkinliğine tam olarak kavuşabilmesi ve gelişmesinin desteklenmesine uygun ortamın oluşturulmasındaki başarısızlıktır. Duygusal istismarın her iki boyutu da çocuk üzerinde negatif etki etmekte ve zarar vermektedir (Yalçın, 2007, 42-80). Duygusal istismara maruz kalan çocuklarda, korku ve belirsizlik duygularının yoğun yaşandığı, istismara maruz kalan çocukların kendini ifade etmekte güçlük yaşadıkları ve çoğu zaman farklı bir görüş belirtirken kendisini baskılanmış olarak hissettikleri görülmüştür (Kara ve ark., 2004; Wekerle ve ark., 2009). Sosyal yaşamımızda sıklıkla karşılaştığımız, üzerine düşündüğümüzde fark edebileceğimiz çeşitli duygusal saldırılar bilinç düzeyimizde farkına varmasak bile bizleri etkileyen unsurlardır. Bireyin kendisi ile ilişkilerine bu derece etki etmesi algısal ve ruhsal düzeyde yarattığı karışıklarla beraber hayattan zevk almayı zorlaştırmaktadır.

Toplumsal yaşamın hemen her alanında karşılaşılabilen duygusal istismarda özellikle çocuklarla büyük oranda zaman geçiren öğretmenlerin, istismara maruz kalan çocukların saptanmasında ve bu çocukların korunmasında kritik rolleri bulunmaktadır (Erol, 2007). Bu doğrultuda öğretmenlerin istismar hakkında bilgi düzeyleri ve farkındalıkları önem arz etmektedir. Erkan (2018) tarafından yapılan araştırmada 2011 yılına kadar çocuk istismarının eğitimciler tarafından yeterince tanınmadığı belirlenmiştir. Oysa çocukla yakın etkileşim halinde bulunan eğitimcilerin, bu tür olgularla karşılaştıklarında alacakları önlemleri bilmeleri ve gerekli bildirimleri yapmalarının önemli olduğu açıkça görülmektedir.

Duygusal istismarın insan hayatına verebileceği zorluklar her bireyin kişisel özellikleri itibarıyla çeşitli olumsuzluklar barındırır. Daha önce yapılmış araştırmalarda ülkemizde duygusal istismar oranının yüksek olduğu ve yaklaşık iki çocuktan birinin psikolojik travmaya maruz kaldığı görülmüştür (Engin ve Büyükyazıcı, 2010; Bayraktar, 2015). Duygusal istismar, hemen her istismar türüne eşlik etmekte ve görülme sıklığının oldukça fazla olmasına karşın yasal açıdan tanımlanması, ayırt edilmesi ve raporlanması hususunda eksiklikler bulunmaktadır (Kanak, 2018). Literatürde daha çok genel istismar üzerinden çalışmaların yürütüldüğü, duygusal istismar konusunda yeterince araştırma yapılmamış olduğuna yönelik bulgular mevcuttur (Sahillioğlu ve Okyay 2020). Bu bakımdan duygusal istismarın önlenmesi amacı ile çeşitli bilim alanlarında yapılan çalışmaların sonuçlarının disiplinler arası fayda sağladığı hem bireylerin hem sosyal yapıların sağlıklı olmasına yönelik katkıları olduğu söylenebilir.

İstismarın hemen her türüne eşlik eden, çocuk istismarının en yaygın biçimi olan duygusal istismar (Iwaniec, 2006) fark edilmesi ve önlenmesi açısından zorluğunu günümüzde de korumaktadır. Duygusal istismarın bireylerde yarattığı olumsuzluklar uzun zamanlı kişisel problemlere yol açabileceği gibi, bireylerin sosyal yaşamını ve dolayısı ile toplumu etkileyen önemli bir unsur olduğu açıktır. Bu bakımdan duygusal istismarın önlenmesi amacı ile hem eğitsel hem farklı bilim alanlarında yapılan çalışmaların insan ve toplum sağlığına katkıları büyük önem taşımaktadır. Sistematik araştırma yöntemi ile bir konu hakkındaki birden fazla araştırmanın bulguları bir araya getirilmekte ve eleştirel bir analiz yapılarak en iyi kanıtlar oluşturulmaktadır (Karaçam,2013).

İlgili alanyazında istismar konusunda lisansüstü tezlerin analizine yönelik birçok araştırma ile karşılaşmak mümkündür (Beyazıt, 2015; Erkan, 2017; Kaplan ve diğerleri, 2017; Bakır ve Kapucu, 2017; Küçüköğlü ve Başar, 2020; Salihlioğlu ve Okyay, 2020; Derebagçe ve Özerk, 2021; Civelek, 2021; Çubuk ve Şeker, 2021). Ancak spesifik olarak “duygusal istismar” konusunu ele alan sadece bir çalışmaya rastlanmıştır (Kanak, 2018).

Bu araştırmanın amacı, lisansüstü eğitimde duygusal istismar konusunda yürütülmüş olan tezlerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ve duygusal istismar konusunda yürütülen güncel lisansüstü araştırmaların eğilimlerinin belirlenerek, bu alandaki araştırmacılara kaynak oluşturarak katkıda bulunmaktır. Bu doğrultuda 2017-2022 yılları arasında yazılmış tezler, yürütüldükleri üniversite, yayınladıkları yıl, araştırma yöntemleri, veri toplama araçları, örneklem, veri analiz teknikleri ve yürütülen bilim dalları açısından incelenerek değerlendirilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada kullanılan model betimsel nitelikte olan belge doküman incelemesi olarak belirlenmiştir. Araştırmada doküman incelemesi yapılarak duygusal istismar konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin konusuna ait değişkenler, ayrı ayrı betimlenmeye çalışılmıştır. Belge-döküman incelemesi, araştırılmak istenen olgular ve ilgili bilgileri bulduran yazılı materyallerin analiz edilmesini kapsayan bir yöntemdir (Şimşek ve Yıldırım, 2011, s. 187).

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak, kaynakları bulma, inceleme, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır (Ekiz, 2003). Araştırma kapsamına alınan her bir tez Küçüköğlü ve Ozan, (2013) tarafından geliştirilen “Tez Sınıflama Formu” kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Formda, temel olarak beş bölüm bulunmaktadır bunlar: Tezin künyesi, araştırmada tercih edilen desen/yöntem, veri toplama araçları, örneklem ve veri analizi yöntemleri şeklindedir. Çalışmada YÖK Ulusal Tez

Veri Tabanında “duygusal istismar” anahtar kelimesi ile gelişmiş arama yapılarak ve tam metin olarak ulaşılabilen 2017- 2022 yılları arasında yapılmış 28 tez çalışma kapsamına alınmıştır.

2.3.Verilerin Analizi

Araştırmada sonucunda elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analizi ile yapılan işlem, elde edilen verilerin birbirine benzeyen belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilmesi ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçime dönüştürerek yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada veri toplama aracı olarak Küçüköğlü ve Ozan, (2013) tarafından geliştirilen “Tez Sınıflama Formu” araştırmaların anabilim dalları eklenerek kullanılmıştır ve elde edilen bulgular EXCEL dosyasına kaydedilmiştir. Veri analizlerinin güvenilirliğinin sağlanması amacı ile rastgele seçilmiş olan 5 tez iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak ele alınıp değerlendirilmiştir. İki araştırmacının elde ettiği sonuçlar karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma sonucunda analizlerin birbiri ile fazlası ile benzer olduğu görülmüştür. Bunun sonucunda kategori ve alt kategorilerin oluşturulmasında fikir birliği sağlanmıştır. Ardından araştırma sorularına cevap aramak üzere elde edilen veriler, frekans ve yüzde hesaplamalarını içeren tablolara dönüştürülmüş ve açıklanarak yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu araştırmada, duygusal istismar konusunda Türkiye’de yapılmış olan lisansüstü tezlerden araştırma kriterleri doğrultusunda ulaşılan 28 tez çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin yıllara ve türlerine göre dağılımları Çizelge 1 ‘de verilmiştir.

Çizelge 1. Yıllara ve Türlerine göre Yapılan Tez Sayıları

Yıl	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	F	%
2017	4	14,3	0	0
2018	3	10,7	0	0
2019	7	25,0	0	0
2020	7	25,0	0	0
2021	6	21,4	0	0
2022	1	3,6	0	0

Çizelge 1 incelendiğine Türkiye’de duygusal istismar konusunda yapılan lisansüstü tezlerin 2017-2022 yılları arasında ait dağılımları görülmektedir. 2017-2022 yılları arasında araştırma kapsamına giren tezlerin tamamının yüksek lisans tezleri olduğu, herhangi bir doktora tezi bulunmadığı görülmektedir. Araştırmada ele alınan duygusal istismarı konulu yüksek lisans tezlerinin 7’ser (%25) çalışma ile en fazla 2019, 2020 yıllarında yapıldığı görülmüştür. 2021 yılında 6 (%21,4), 2017 yılında 4 (%14,3), 2018 yılında 3 (%10,7) ve 2022 yılında 1 (%3,6) yüksek lisans çalışmasına rastlanmıştır.

Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin yürütüldüğü üniversitelere göre dağılımı Çizelge 2’ de verilmiştir.

Çizelge 2. Yürütüldüğü Üniversitelere Göre Yapılan Tez Sayıları

Tezin Yürütüldüğü Üniversite	f	%
Ankara üni	1	3,6
Atatürk üni	2	7,1
Bahçeşehir üni	1	3,6
Çukurova üni	1	3,6
Dokuz Eylül üni	1	3,6
Hacettepe üni	1	3,6
İstanbul Aydın üni	1	3,6
İstanbul Gelişim üni	2	7,1
İstanbul Kent üni	1	3,6
İstanbul Okan üni	1	3,6
İstanbul Sabahattin Zaim üni	1	3,6
İstanbul T.C. Maltepe Üni	1	3,6
İstanbul üni-cerrahpaşa	1	3,6
Karabük üni	1	3,6
Kocaeli üni	1	3,6
Muğla Sıtkı Koçman üni	1	3,6
Necmettin Erbakan üni	1	3,6
Ondokuz Mayıs üni	2	7,1
Pamukkale Üni	1	3,6
Sivas Cumhuriyet üni	2	7,1
Trabzon üni	1	3,6
Trakya üni	1	3,6
Uludağ üni	1	3,6
Üsküdar üni	1	3,6

Çizelge 2 incelendiğinde, araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin 24 farklı üniversitede yürütüldüğü görülmektedir. Atatürk Üniversitesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nde yapılan duygusal istismar konulu lisansüstü tezlerin dağılımlarının 2'ser (%7,1) olduğu görülmektedir. Hacettepe Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, İstanbul Aydın üniversitesi, Üsküdar Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Dokuz Eylül üniversitesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, İstanbul Okan Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Trabzon Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, Karabük üniversitesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi'nde ise 1'er (%3,6) lisansüstü tez çalışması yürütüldüğü görülmektedir.

Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin bilim dalına göre dağılımı Çizelge 3' te verilmiştir.

Çizelge 3. Bilim Dalına Göre Yapılan Tez Sayıları

Tez Konu Alanı	F	%
Aile eğitimi ve danışmanlığı	1	3,6
Aile hekimliği	1	3,6
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi	2	7,1
Eğitim bilimleri	3	10,7
Hemşirelik	2	7,1
Klinik psikoloji	5	17,9
Okul Öncesi Eğitimi	1	3,6
Psikoloji	3	10,7
Rehberlik ve psikolojik danışmanlık	9	32,1
Sosyal Hizmet	1	3,6

Çizelge 3 incelendiğinde, araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin 10 bilim dalı etrafında toplandıkları görülmektedir. İncelenen tezlerin 9'unun (%32,1) Rehberlik ve psikolojik danışmanlık, 5'inin (%17,9) Klinik psikoloji, 3'er tanesinin (%10,7) Eğitim bilimleri ve Psikoloji, 2'ser tanesinin (%7,1) Çocuk gelişimi ve Hemşirelik, 1'er tanesinin (%3,6) ise Aile eğitimi ve danışmanlığı, Aile hekimliği, Okul öncesi eğitimi ve Sosyal hizmetler alanlarında ele alındıkları görülmektedir.

Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin araştırma Yöntemi/Modeline göre dağılımları Çizelge 4' te verilmiştir.

Çizelge 4. Araştırma Yöntemi/Modeline Göre Yapılan Tez Sayıları

Deseni	Yöntemi	Yüksek Lisans	
		F	%
Deneysel	Yarı Deneysel	1	3,6
	Betimsel Tarama	5	17,9
Nicel	Deneysel Olmayan	18	64,3
	İlişkisel Tarama ve Karşılaştırmalı	2	7,1
Nitel	Etkileşimli	1	3,6
Karma	Karma	1	3,6
	Keşfedici (Nitel-Nicel)	1	3,6

Çizelge 4 incelendiğinde duygusal istismar ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerde tercih edilen araştırma yöntemi/modelinin frekans ve yüzdeleri görülmektedir. Yüksek lisans düzeyi araştırmalarda en çok nicel araştırma yöntemlerinden deneysel olmayan ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı görülmüştür. İlişkisel tarama modeli 18 (%64,3) yüksek lisans tezinde, deneysel olmayan nicel araştırmalar içerisinde yer alan betimsel tarama modeli 5 (%17,9) yüksek lisans tezinde, deneysel olmayan nicel araştırmalar içerisinde yer alan ilişkisel tarama ve karşılaştırmalı yaklaşım birlikte 2 (%7,1) yüksek lisans tezinde, etkileşimli nitel araştırmalar içerisinde yer alan olgu bilim deseni 1 (%3,6) yüksek lisans tezinde, karma araştırmalar

içerisinde yer alan Keşfedici (Nitel-Nicel) araştırma 1 (%3,6) yüksek lisans tezinde ve nicel araştırmalar içerisinde yer alan yarı deneysel yöntem 1 (%3,6) yüksek lisans tezinde kullanılmıştır.

Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezlerin örneklem gruplarına göre dağılımları Çizelge 5' te verilmiştir.

Çizelge 5. Örneklem Gruplarına Göre Yapılan Tez sayıları

Örneklem	f	%
İlkokul (1-4)	1	3,6
İlkokul (1-4), Velileri	1	3,6
Lisans	7	25,0
Lisans, Lisansüstü	1	3,6
Lise	8	28,6
Okul öncesi, Velileri	2	7,1
Ortaokul (4-8), Lise	1	3,6
Ortaokul (4-8), Velileri	1	3,6
Diğer	6	21,4

Çizelge 5' de yer alan duygusal istismar konusunda yapılan lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma grubu dağılımlarını incelendiğinde; lise 8 (% 28,6), lisans 7 (%25,0) ve diğer örneklem grupları 6 (%21,4) yüksek lisans tezinde çoğunlukla tercih edilen örneklem grupları olmuştur. Okul öncesi öğrencileri ve velileri, lisans ve lisansüstü, ilkokul, ilkokul ve velileri, ortaokul ve velileri ise 1'er (%3,6) çalışmada tercih edilen örneklemi oluşturmaktadır.

Araştırmada, duygusal istismar konusunda yapılan lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma grubu büyüklüklerine ilişkin bulgulara Çizelge 6' da yer verilmiştir.

Çizelge 6. Örneklem Büyüklüklerine Göre Yapılan Tez Sayıları

Örneklem Büyüklüğü	f	%
101-300 arası	4	14,3
11-30 arası	1	3,6
301-1000 arası	15	53,6
31-100 arası	5	17,9
1000`den fazla	3	10,7

Çizelge 6 incelendiğinde; yapılan lisansüstü tezlerde en çok tercih edilen örneklem/çalışma grubu büyüklüğünün 301–1000 arası olduğu ve 15 (%53,6) yüksek lisans tezinde, en çok tercih edilen ikinci örneklem/çalışma grubu büyüklüğü 31-100 arası örneklem grubu olmuştur ve 5 (%17,9) yüksek lisans tezinde kullanılmıştır. 101– 300 arası örneklem/çalışma grubu büyüklüğü 4 (%14,3) yüksek lisans tezinde, 1000` den fazla örneklem/çalışma grubu büyüklüğü 3 (%10,7) yüksek lisans tezinde, 11–30 arası örneklem büyüklüğü ise 1 (3,6) yüksek lisans tezinde tercih edilmiştir.

Araştırmada, duygusal istismar konusunda yapılan lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçlarına ilişkin bulgulara Çizelge 7' de yer verilmiştir.

Çizelge 7. Veri Toplama Araçlarına Göre Yapılan Tez sayıları

Veri Toplama Araçları	f	%
Demografik Bilgi formu	23	82,1
Görüşme	2	7,1
Tutum/Algı/Kişilik/Yetenek Testleri	5	17,9
Anket/Ölçek	27	96,4
Alternatif Değerlendirme Araçları	1	3,6

Çizelge 7’de duygusal istismar konusunda yapılan lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçları incelendiğinde, yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla anket/ölçek kullanıldığı görülmektedir. Tezlerin 27’sinde (%96,4) anket/ölçek kullanılmıştır. Yüksek lisans tezlerinin 23’ünde (%82,1) demografik bilgi formu, 5’inde (17,9) tutum/algı/kişilik/yetenek testleri, 2’sinde (%7,1) görüşme formu ve 1’inde (%3,6) alternatif değerlendirme aracı kullanılmıştır.

Araştırmada, duygusal istismar konusunda yapılan lisansüstü tezlerde kullanılan veri analiz tekniklerine ilişkin bulgulara Çizelge 8’de yer verilmiştir.

Çizelge 8. Veri Analiz Tekniklerine Göre Yapılan Tez Sayıları

Kategori	Alt kategori	f	%
Betimsel	Frekans/Yüzde	25	89,3
	Ortalama-Standart Sapma	22	78,6
	Grafikle Gösterim	3	10,7
Kestirimsel	Korelasyon	23	82,1
	t-testi	16	57,1
	ANOVA	14	50
	ANCOVA	0	0
	MANOVA	3	10,7
	MANCOVA	0	0
	Faktör Analizi	2	7,1
	Regresyon	10	35,7
	Non-Parametrik Testler	9	32,1
Diğer	Mplus 7	1	3,6
	İçerik Analizi	2	7,1
Nitel Veri Analizi	Betimsel Analiz	1	3,6

Çizelge 8 incelendiğinde duygusal istismarla ilgili lisansüstü tezlerde kullanılan veri analiz tekniklerinde; ağırlıklı olarak betimsel ve kestirimsel yöntemlerin kullanıldığı görülmüştür. Duygusal istismar konusunda yapılmış olan yüksek lisans tezlerinde kullanılan betimsel istatistiklere baktığımızda en fazla Frekans/Yüzde 25 (%89,3), Ortalama-Standart Sapma 22 (%78,6), Grafikle Gösterim 3 (%10,7) oranında kullanılmıştır. Kestirimsel yöntemlere

baktığımızda en fazla Korelasyon 23 (%82,1), t-testi 16 (%57,1), ANOVA 14 (%50), Regresyon 10 (%35,7) ve Non-parametrik testler 9 (%32,1) 'in kullanıldığı görülmektedir. Kestirimsel yöntemlerden MANOVA 3 (%10,7), Faktör Analizi 2 (%7,1), nitel veri analizlerinden İçerik Analizi 2(%7,1) ve Betimsel Analiz 1(%3,6), diğer veri analizlerinde ise Mplus7 1 (%3,6) oranında kullanılmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuçlar

2017-2022 yılları arasında duygusal istismar üzerine yazılmış lisansüstü tezlerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacı ile belirlenen kriterleri sağlayan 28 tez inceleme kapsamına alınmıştır.

Yapılan incelemeler sonucunda anahtar kelimesinde “duygusal istismar” bulunan tezlerin tamamının yüksek lisans tezi olduğu, bu koşulu sağlayan herhangi bir doktora çalışmasına rastlanmadığı görülmüştür. Literatürde yüksek lisans tezlerinin doktora çalışmalarından daha fazla olduğu sonucuna ulaşan farklı çalışmalar da mevcuttur (Beyazıt, 2015; Kanak, 2018; Küçüköğlü ve Başar, 2020; Sahillioğlu ve Okyay 2020; Çubuk ve Şeker, 2021). Dolayısı ile bu alanda doktora düzeyinde yapılan araştırmaların yetersiz olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu sonuca göre yüksek lisans tez çalışmasında duygusal istismar çalışan araştırmacıların doktora çalışmalarında farklı konulara yöneldiği şeklinde yorum yapılabilir. Bireysel ve toplumsal sağlığı ciddi anlamda ilgilendiren hassas bir konu olması sebebi ile duygusal istismar konusu pek çok bilim dalının da ortak çalışma alanını oluşturur. Bu bakımdan lisansüstü eğitimin her türlü uzmanlık alanında duygusal istismar üzerinde durulabilir. Mesleki anlamda uzmanlaşmayı sağlayan lisansüstü eğitim çalışmalarında duygusal istismar konusunun daha çok yer almasının sağlanması, konunun tanınması ve önlenmesi bakımından olumlu katkılar sağlayacaktır.

Elde edilen verilere göre duygusal istismar anahtar kelimesini bulunduran tezlerin en fazla 2019 ve 2020 yıllarında 7’şer ve 2021 yılında 6 yüksek lisans tezi yürütülmüş olduğu görülmüştür. Konuya ilişkin yüksek lisans tezlerin sayısının 2018 yılından itibaren artış göstermesi ve doktora tezlerinin bulunmaması dikkat çekmektedir. 2022 yılında henüz bir yüksek lisans tez çalışmasının bulunması, çalışmamızın zaman sınırlılığı ile ilişkili olmasından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Literatürde en fazla lisansüstü çalışmanın 2019 yılında (Çubuk ve Şeker, 2021) ve 2018 yılında (Küçüköğlü ve Başar 2020) yürütüldüğü şeklinde araştırma sonuçları mevcuttur ve çalışmamızda elde edilen verilerle örtüşmektedir. Duygusal istismar konusunda yapılan araştırmaların son yıllarda artış göstermesi istismar konusunda yürütülen araştırmaların da son yıllarda artış göstermiş olması ile benzerlik göstermektedir (Bakır ve Kapucu, 2017). İstismar çeşitlerinin hemen her türünde bulunan duygusal istismar, fark edilmesi ve tanınması diğer araştırma türlerine göre zor olsa da bireyin kişilik gelişimi ve ruh sağlığı açısından taşıdığı önem ile birlikte her geçen gün daha çok araştırmaya konu olmaya devam etmektedir.

Araştırmaya dahil edilen tezlerin yürütüldüğü üniversitelere baktığımızda en fazla Atatürk Üniversitesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi yer almaktadır. Daha önceki çalışmalara göz attığımızda çocuk istismarı konusunda en fazla lisansüstü tezin İstanbul Üniversitesi tarafından yürütüldüğü (Beyazıt; 2015; Sahillioğlu ve Okyay 2020; Çubuk ve Şeker, 2021), başka bir çalışmada yine en fazla tezin İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi’nde yürütüldüğü (Küçüköğlü ve Başar, 2020), bir başka bir çalışmada yine Marmara Üniversitesi’nin ilk sırada yer almış (Kanak,2018) olduğu sonuçları mevcuttur. Bu sonuçlar ile kıyasladığımızda “duygusal istismar” anahtar kelimesi barındıran tezler açısından incelendiğimiz bu çalışmada 2017-2022 yılları arasında iki üniversitenin de bulgular arasında yer almıyor olması dikkat çekmektedir. Bu durum istismar kavramının genel istismar bakımından araştırmalarda yer alması, spesifik olarak duygusal istismar konusunda çalışmaların daha az yürütülmüş olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Nitekim yakın zamanda yapılmış başka bir araştırmanın sonuçları genel ihmal ve istismar türlerinin, cinsel istismar ve duygusal istismara kıyasla daha fazla araştırıldığı şeklindedir (Küçüköğlü ve Karakoç Başar, 2020).

Çalışmaların yürütüldüğü anabilim dallarına baktığımızda en fazla çalışmanın Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık 9 ve Klinik Psikoloji alanında olmak üzere 5 çalışma yapıldığı, bu durumun Psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerin ve klinik psikologların, çocuk istismarı ve ihmali olgularının fark edilmesi, teşhis ve tespit edilmesinde taşıdıkları sorumluluktan kaynaklı olması ile açıklanabilir. Ayrıca okullarda rehber öğretmenlerin bu alandaki farkındalıklarının yüksek olması, çocukların, öğretmenlerin ve ailelerin ilk temas kurdukları uzmanlar olmaları açısından beklenen sonuçlar olarak yorumlanabilir. En az çalışmanın ise 1'er çalışma ile; Aile eğitimi ve danışmanlığı, Aile hekimliği, Okul öncesi eğitimi ve Sosyal hizmetler alanlarında ele alındıkları görülmektedir. Daha önceki çalışmalarda da okul öncesi bilim dalında yapılan çalışmaların diğer alanlara oranla daha az çalışma yürüttüğü sonucuna rastlanmıştır (Sahillioğlu ve Okyay 2020). Çocuk ve aile ile böylesine yakın ve iç içe olan bu bilim alanlarının çocuk istismarı konusunda yeterli araştırmalar yürütmediği görülmektedir. İstismar vakalarının tanınması, teşhis edilmesi ve harekete geçilmesi bağlamında Aile hekimliğinin, Okul öncesi eğitimcilerinin ve Sosyal hizmetler çalışanlarının çocuk ve aile ile temasları bakımından duygusal istismarın fark edilmesi ve müdahale edilmesinde taşıdıkları sorumlulukları sebebi ile bu alanda daha fazla çalışma yürütmeleri beklenir. Sahillioğlu ve Okyay (2020), tarafından yapılan araştırma bulgularına göre ise en fazla psikiyatri, klinik psikoloji, çocuk sağlığı ve hastalıkları gibi anabilim dalları tarafından araştırma gerçekleştirildiği sonucu araştırmamızın klinik psikoloji alanındaki çalışmaların yüksek olması ile benzerlik göstermektedir. Sağlık çalışanları mesleki gereklerinden dolayı, istismara maruz kalan çocukla karşılaşma olasılığı yüksek olan bir meslek grubudur (Tekin ve Kılıç, 2020). Dolayısı ile bu meslek gruplarının istismar konularında yüksek sayıda çalışma yürütmeleri beklenen durumdur.

İncelenen tezleri yöntem açısından değerlendirdiğimizde nicel araştırmalar içerisinde yer alan ilişkisel tarama ve betimsel tarama modellerinin daha çok tercih edildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bulgulara ulaşan daha önceki araştırmalarda mevcuttur (Kanak, 2018; Küçüköğlü ve Başar, 2020; Sahillioğlu ve Okyay 2020; Çubuk ve Şeker, 2021). İstismar konusunun daha çok tanımlayıcı çalışmalarda yer alması benzer sonuçları ortaya çıkarabilir (Bakır ve Kapucu, 2017). İstismarın, özellikle de çocuk istismarının yaygınlığı ve risk faktörlerinin tanınması açısından daha çok betimsel tarama yöntemlerinin tercih edilmesi araştırma sonuçlarının doğal bulgusu olarak yorumlanabilir.

Daha önceki araştırmalara göz attığımızda yine nicel yöntemlerin çok tercih edilmiş olması, nitel araştırmaların ise sayıca çok daha az olmaları hem çalışmamız ile paralellik göstermekte hem sonucu itibariyle dikkat çekmektedir (Beyazıt; 2015; Bakır ve Kapucu,2017; Sahillioğlu ve Okyay 2020). Bilgi ve farkındalık düzeyini konu alan çalışmalarda çoğunlukla veri toplamak amacıyla ölçek, anket gibi ölçme araçlarına başvuruluyor olması bu sonucun sebebi olabilir.

Araştırmaya dahil edilen tezleri örneklem grubu açısından değerlendirdiğimizde ağırlıklı olarak lise düzeyi ve lisans düzeyi öğrencilerin tercih edildiği, okul öncesi çocukları ve ailelerin örneklem grubu olarak kullanıldığı tezlerin sayısının yeterli oranda olmadığı söylenebilir. Örneklem grubuna bakıldığında, en fazla ergenler ile çalışıldığı en az çalışılan grubun aile olduğu sonucuna ulaşılan başka araştırmalar ile benzeştiği söylenebilir (Bakır ve Kapucu, 2017; Kanak, 2018). Yine Küçüköğlü ve Başar, (2020) çalışmalarında benzer şekilde örneklem grubu olarak 12-18 yaş arası ergenlerin tercih edilmesi sonucu, araştırmamızın bulguları ile örtüşmektedir.

Örneklem büyüklüğü açısından çoğunlukla 301-1000 arası kişi ile çalışılmış olduğu görülmüştür (Kanak, 2018). Örneklem büyüklüğü açısından genel olarak baktığımızda uygulayıcının zaman ve araştırmanın yürütülmesi konusunda hem güvenilir sayıda veriye ulaşmak hem ulaşılabilir düzeyde ve evreni temsil edebilen örneklem belirlemesi için uygun bir aralıkta olduğu söylenebilir.

Duygusal istismar konusunda yapılan lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçları incelendiğinde, veri toplama araçlarından en fazla anket, ölçek tercih edilmiş olup veri analiz tekniklerinden ise daha çok betimsel ve kestirimsel istatistiklerin kullanıldığı görülmüştür. Tezlerin 27'sinde (% 96,4) anket/ölçek kullanılmıştır. İncelenen 28 yüksek lisans tezlerinin 23'ünde (%82,1) Demografik bilgi formu, 5'inde (17,9) tutum/algı/kişilik/yetenek testleri, 2'sinde (%7,1) görüşme formu ve 1'inde (% 3,6) alternatif değerlendirme aracı kullanılmıştır. Veri toplama araçlarından en fazla anket, ölçek tercih edilmiş olup veri analiz tekniklerinden ise daha çok betimsel ve kestirimsel istatistiklerin kullanıldığı başka araştırmalar mevcuttur. (Kanak, 2018; Küçüköğlü ve Başar, 2020; Sahillioğlu ve Okyay 2020; Çubuk ve Şeker, 2021). Duygusal istismarın varlığı, düzeyleri ve ilişkileri bakımında araştırılmasında daha çok nicel araştırma yöntemlerinin tercih edilmiş olması beklenebilir sonuçtur. Fakat duygusal istismarın çok kapsamlı ve farklı disiplinlerin de üzerinde durması gereken bir olgu olması ile araştırma çeşitliliğinin artması ihtiyaçtır. Alan yazın incelendiğinde deneysel çalışmaların ve nitel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilen çalışmaların yetersiz olduğu görüşü hakimdir (Bakır ve Kapucu, 2017; Sahillioğlu ve Okyay, 20209; Kanak, 2018).

4.2. Öneriler

- 1- Duygusal istismar tez çalışmalarında şimdiye kadar yayınlanmış araştırmaların büyük oranda nicel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirildiği görülmüştür, deneysel araştırma yöntemleri ve nitel araştırma yöntemlerinin pek kullanılmaması bu alanda bir eksiklik olarak görülebilir. Bu yöntemlerin uygulanabileceği çalışmalar planlanıp yürütülerek alana katkı sağlanabilir.
- 2- Lisansüstü eğitimde uzmanlaşmanın önemli bir basamağı olan doktora eğitimi çalışmalarında duygusal istismar konusunun pek tercih edilmiyor olması dikkat çekicidir, buna neden olan unsurların belirlenmesi için araştırmalar yapılabilir ve doktora çalışmalarında araştırmacıların bu konuda çalışmaları desteklenebilir.
- 3- Bireyleri ve bireylerin bulunduğu her topluluğu ilgilendiren duygusal istismar konusunun farklı disiplinlerde araştırılmasının artırılması alana katkıda bulunacaktır.
- 4- Örneklem olarak yeterince tercih edilmemiş olan okul öncesi dönem çocukları ve velileri çalışmalarda tercih edilerek alana katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Aktaş, B., Pasinlioğlu, T., ve Demirdüzen, N., Kadın doğum polikliniğine başvuran evli kadınların algıladıkları duygusal istismar ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Journal Of Forensic Medicine*, 31(3), 115-123, 2017.

Bakır, E., ve Kapucu, S., Çocuk ihmal ve istismarının Türkiye'de yapılan araştırmalara yansımaları: Bir literatür incelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 4(2), 13-24, 2017.

Bayraktar S. *İnsanlığın Kanayan Yarası Çocuk İstismarı ve İhmali*. 1.Baskı, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri. 2015; 20-80.

Beyazıt, U. (2015). *Çocuk İstismarı Konusunda Türkiye'de Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi*. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal , 1st National Health Sciences Congress Book,. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/husbfd/issue/7891/103826>

Civelek, E., (2021). *Türkiye'de Yapılmış Çocuk İhmal Ve İstismarı Konulu Tezlerin Sistematik Değerlendirilmesi.*, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. yokAcikBilim_10272102.pdf

Çubuk, S. & Şeker, P. T. (2021). Çocuk istismarının Türkiye'de yapılan lisansüstü çalışmalara yansması: Bir literatür incelemesi. *e-Kafkas Journal of Educational Research* , 8 (3) , 534-552 . DOI: 10.30900/kafkasegt.935101

Derebagçe, G. E., & Özerk, H. (2021). Türkiye'de 1995-2020 Yılları Arasında Çocuk İstismarını Önleme Programlarına İlişkin Gerçekleştirilen Çalışmaların İncelenmesi ve Değerlendirilmesi. *Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(7), 651-670. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.791>

Dünya Sağlık Örgütü. (2017). "Çocuklara yönelik kötü muamele" konulu rapor. Cenevre.

Ekiz, D. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Lisans Yayınları, s.:153-158

Engin P, Büyükyazıcı Z. Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması Özet Raporu. 2010;30.

Erkan, I., (2018). Türkiye'de çocuk istismarı konusunda yayımlanmış lisansüstü tezlerinin adli bilimler açısından değerlendirilmesi. *ACU Sağlık Bil Derg* 2018; 9(4):410-413

Erol D. *Okulöncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin çocuklardaki fiziksel istismar belirtilerine ilişkin farkındalıkları (Eskişehir İl Örneği)*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, Yüksek Lisans Tezi, 2007;20- 30.

Ersanlı, K., Yılmaz, M., ve Özcan, K. (2013). Algılanan duygusal istismar ölçeği (ADIÖ): geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 147-164.

Geffner, R. ve Rossman, B. B. R. (1998). Emotional abuse: an emerging field of research and intervention. *Journal of Emotional Abuse*, 1(1), 1-5.

Horton, C. B. ve Cruise, T. K. (2001). The Guilford school practitioner series. Child abuse and neglect: The school's response. New York: Guilford Press.

Iwaniec D (2006). The Emotionally Abused And Neglected Child Identification, Assessment and Intervention: A Practice Handbook (2nd Ed.). Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Kanak, M., & Çelik, m. (2018). Türkiye'de duygusal istismar üzerine yazılan lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 13(27).

Kaplan, B. , Çalışkan, Z. & Evgin, D. (2020). Türkiye'de Çocuk İstismar ve İhmaline İlişkin Hemşirelik Alanındaki Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 9 (2), 135-141. DOI: 10.17100/nevbiitek.700304

Kara B, Biçer Ü, Gökalp A. Çocuk istismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 2004; 47:140-143.

Kemaloğlu, S., Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerindeki duygusal istismar, kişiler arası bağımlılık ve romantik ilişki kalıp yargıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi (Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü), 2021.

Krug Eg, Dahlberg Ll, Mercy Ja, Zwi A, Lozano R (2002). World Report On Violence and Health. Geneva: World Health Organization

Küçükoğlu ve Ozan, (2013). Sınıf Öğretmenliği Alanındaki Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İçerik Analizi, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:12, ss: (27-47)

Küçükoğlu, S. & Karakoç Başar, H. (2020). Çocuk İhmali Ve İstismarına Türkiye’de Yapılan Lisansüstü Tezler Açısından Bir Bakış. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 11-18. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/atakad/issue/55141/715055>

Orhaner, G., *Yetişkin Bireylerde Algılanan Duygusal İstismar Duygusal İstismar Düzeyleri İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki* (Yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Önal, U., *Lise öğrencilerinin ailelerinden algıladıkları duygusal istismar düzeylerine göre benlik saygıları* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü), 2021.

Öztürk, Cansu., *Anne babanın duygusal istismar farkındalığı ile çocuğun algıladığı sosyal destek arasındaki ilişkide duygu sosyalleştirmenin aracı rolü*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2017.

Sahillioglu, D. & Okyay, O. (2020). Türkiye’de Çocuk İstismarı İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin Betimsel Analizi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14(34), 294-311. doi: 10.29329/mjer.2020.322.14

Seçim, G. (2019). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde maruz kaldığı istismar davranışları. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(1), 527- 543.

Şimşek, H., ve Yıldırım, A., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin, 2011.

Tekin, H.& H Kılıç, A.K. (2020). Sağlık çalışanlarının çocuk ihmal ve istismar vakalara ile karşılaşma durumları, bildirim yükümlülükleri ve eğitim gereksinimlerine ilişkin sınırlı bir araştırma. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*. 29 (2), 85-94.

Topçu, S., *Cinsel istismar*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2009.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. “İstismar” 2005: 991

Unicef (2017). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usûl Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları. <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf> (20.04.2022)

Wekerle C. Emotionally maltreated: The under-current of impairment? *Child Abuse and Neglect* 2011;35: 899-903.

World Health Organization (WHO)., (2012). Early marriages, adolescent and young pregnancies. *Report by the Secretariat*. A 65/13. Geneva, Switzerland.

Yalçın, S., *Ergenlerde algılanan duygusal istismar ile uyum düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul, 2007.

<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf>
02.05.2022 tarihinde erişildi.

PLATON'DAN KANT'A BATI'DA SİVİL TOPLUM

Tuba GÜN ÇİNĞİ¹

¹ Arş. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
<http://orcid.org/0000-0001-8412-7364>

ÖZET

Sivil toplum kavramı, sosyal bilimler alanında kamusal alan ve demokrasi gibi önemli tartışmalara temel teşkil eden bir kavramdır. Sivil toplum kavramına ve bu kavramın tekabül ettiği gerçekliğe ilişkin tartışmaların kökeni Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Sivil toplum tartışmalarının tarihi aynı zamanda demokrasi tartışmalarının da tarihi sayılmaktadır. Sivil toplum, her ne kadar temsil ettiği kitleye ve kendisine atfedilen anlamlara göre farklılık gösterse de demokrasiyi mümkün kılan kamusal alanı temsil etmektedir. Sivil toplum ve demokrasi kavramları Batı'nın düşünce tarihi boyunca farklı zeminlerde tartışmaya açılmıştır. Bu çalışmada, Batı düşünce tarihinde sivil toplum kavramına ve bağlantılı olarak demokrasi kavramına ilişkin tartışmalar, bireysel özgürlükler karşısında devleti öne çıkaran düşünürler üzerinden ele alınmıştır. Bu anlamda Antik Yunan düşünürlerinden Platon ve Aristo, Roma döneminden Cicero, sözleşmecî düşünürlerden Thomas Hobbes ve Jean Jacques Rousseau ve 18. yüzyıl Aydınlanma döneminden Hegel ve Kant'ın sivil toplum ve demokrasi tartışmaları bu çalışmanın odağında yer almaktadır. Bu düşünürler tarihsel süreç ve koşullar itibarıyla farklı dönemlerden olmakla birlikte, sivil toplum ve demokrasi tartışmalarında devleti bireysel özgürlüklerin önünde görmeleri bakımından ortaklaşmaktadırlar. Düşünürlerin üç grup halinde ele alındığı bu çalışma, araştırma kapsamına alınan düşünürlerin ya sivil toplumu devletten/siyasal toplumdan ayrı görmediklerini ya da sivil toplumun ancak devletle ve devlet için mümkün olabileceğini savduklarını göstermektedir. Benzer şekilde demokrasi de bu düşünürler için genellikle fazla özgürlükçü ya da belli noktalarda baskıcı bir yönetim biçimi olarak görülmekte ve bu sebeplerle olumsuzlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum, Demokrasi, Birey, Devlet, Özgürlük

Giriş

Sivil toplum kavramının tarihsel serüveni oldukça eskiye dayanmaktadır. Kavram, ilk kez Antik Yunan'da yurttaş egemenliğini ifade etmek üzere demokrasi kavramıyla birlikte kullanılmıştır (Giddens ve Sutton, 2014). Feodal düzenin çöküşünü takiben Roma Hukuku'nda bu kavram, şehir yaşantısının getirdiği hak ve sorumlulukları ve şehir adabını anlatmak üzere kullanılmış (Mardin, 2015) ve 18.yüzyıldan itibaren, yaşanan toplumsal ve politik gelişmelerle birlikte demokrasi kavramıyla birlikte tartışmaya açılmıştır (Giddens ve Sutton, 2014).

Bu çalışma, Batı'da sivil toplum kavramının demokrasi kavramıyla ilişki içinde nasıl işlendiğini ve bu tartışma zemininin nasıl değiştiğini ele almayı hedeflemektedir. Batı'da sivil toplum ve demokrasi düşüncesinin gelişimini Antik dönem düşünürlerinden toplum sözleşmecilerine ve oradan da günümüze kadar yapılan tartışmalara odaklanarak okumak mümkündür. Sivil toplum ve demokrasi kavramları bu süreç boyunca çok farklı zeminlerde ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu çalışmada bu kavramlar, birey ve bireysel özgürlüklerden ziyade devleti önceleyen düşünürler üzerinden ele alınmıştır. Bu anlamda Antik Yunan düşünürlerinden Platon ve Aristo, Roma döneminden Cicero, sözleşmeci düşünürlerden Thomas Hobbes ve Jean Jacques Rousseau ve 18. yüzyıl Aydınlanma döneminden Hegel ve Kant'ın sivil toplum ve demokrasi tartışmaları temel alınmıştır. Bu düşünürler tarihsel süreç ve koşullar itibarıyla farklı dönemlerden olmakla birlikte, sivil toplum ve demokrasi tartışmalarında devleti bireysel özgürlüklerin önünde görmeleri bakımından ortaklaşmaktadır.

Antik Yunan ve Roma'da Sivil Toplum ve Demokrasi

Bu başlık altında Platon, Aristo ve Cicero'nun sivil toplum ve demokrasi tartışmalarına yer verilecektir.

Platon

Platon'da sivil toplum ve devlet eşdeğerdir. Farklı devlet biçimlerinden bahseden Platon, toplumdaki bireylerin ruh halleriyle devlet biçimlerini özdeşleştirir (Platon, 2015: 162). Platon, en iyi devlet türü olarak Aristokrasiyi görürken, demokrasiyi oligarşiden türeyen ve onun karşıtı olan ve tiranlığa evrilen bir devlet türü olarak görmektedir. Demokrasiyi, yoksulların varsılları alt ettiği bir yönetim biçimi olarak tanımlayan Platon, demokrasiye denk gelen bireyin ruh halinin bir çözümlemesini yaparak demokratik devleti bu ruh halinin yansıması olarak görmektedir. Demokratik düzenin “görünüşte en güzel düzen” olduğunu ve “bütün yurttaki bir özgürlük havası” yarattığını ifade ederek, demokrasiyi; “Rengârenk bir kaftan gibi, ayrımlı kişileri yan yana getiren” bir “çeşitlilik düzeni”, “düzenler panayırı”, “yamalı bohça” olarak tanımlamaktadır (2015: 301- 302). Bu devlet biçimine denk gelen birey ise “ne sıkıya ne de düzene gelen”, demokrasi gibi yamalı bir bohçayı andıran ve rastgele bir yaşam süren bir bireydir. Bu düzenin en önemli ve en sorunlu kavramı ise özgürlüktür (2015: 307- 308). Ölçsüz özgürlük talebi, demokrasinin tiranlığa dönüşmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Kölelerin efendileri kadar özgür olmaları ve kadın- erkek eşitliği gibi ölçsüz bir özgürlük talebi (2015: 309- 310) demokratik düzenin temel zayıflıklarıdır. Buradan hareketle Platon'un düşüncesinde, devletten ve politik sistemden ayrı, özerk bir sivil toplumsal alan olmadığı ve sivil toplum olarak ifade edilebilecek politik alanın da eşitlik temelinde değil hiyerarşik bir düzlemde işlediği görülmektedir.

Aristoteles

Sivil toplumun kavramsal karşılığına ilk olarak Aristoteles'te rastlanmaktadır. Romalı hukukçu Cicero'nun Latinceye “societas civilis” olarak çevirdiği ve sivil toplum kavramına denk düşen “Politike koinonia” kavramında sivil toplum ve devlet aynı anlamda kullanılmıştır. Aristo'nun

sivil toplum olarak nitelendirdiği şey politik birlikteliktir ve bu politik topluluk aynı zamanda devletle yani Aristo'nun ifadesiyle kent devleti olan 'polis'le aynı şeydir (Aristoteles, 2015: 23). Aristo'ya göre, kent devletin nihai amacı kamusal iyilik ve yetkinliktir ve insan politik bir hayvan olarak bu topluluğun bir parçasıdır (Aristoteles, 2015: 26). Aristo'nun politik toplulukla polisi bir ve aynı şey olarak görmesi ve politik topluluğun görevinin kamusal çıkarlara hizmet olarak ifade edilmesi devletten bağımsız bir sivil toplum alanını tamamen yok sayan bir yaklaşımdır. Peki, politik bir hayvan olarak bütün bireyler bu politik birlikte aynı derecede söz hakkına sahip midir? Aristo (2015: 50- 51), devletin doğal bir birlik olmadığını ve devamı için korunması gereğini ifade etmiş ve devletin varlığının devlete katılanların farklılığına, ayrı parçaların dengede olmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Ancak Aristo'nun farklılıkların toplamından müteşekkil gördüğü bu devlet, yurttaşlar arasında bir eşitlik zemini barındırmaz. Ona göre yurttaş mertebesine erişenler, yargılama ve yasama hakkına sahip olan efendilerdir. Bazı şeylerin doğaları gereği ayrıma uygun olduğunu (2015: 24- 30, 91) ifade eden Aristo, böylelikle köleleri ve yabancıları politik topluluk olarak ifade ettiği sivil toplumdan dışlamaktadır. Ancak Aristo'ya göre vatandaşın tanımı her bir rejimde farklılık göstermektedir (2015: 89- 90).

Aristo, demokrasiyi, yönetimin mülk sahibi olmayanların elinde olduğu, halkın üstün tutulduğu ve herkesin her şeyi eşit olarak paylaştığı bir yönetim olarak tanımlar (2015: 97, 100, 207) ve sunduğu özgürlükler sebebiyle demokrasinin çok uzun ömürlü olamayacağını savunur. Ona göre "demokrasi ..tiranlığa karşıttır. Çünkü demokrasi tiranlığın aşırı şeklidir." (2015: 188). Demokrasilerde tüm vatandaşların eşit olmasının yönetsel anlamda kıskançlıklar ve sıkıntılar yaratacağını savunan Aristo, önemli görevlere seçimde mülkiyet koşulunun aranmasının, daha aşağı seviyedekiler tarafından yönetilmenin önüne geçeceği için önemli olduğunu (2015: 206) ve bu sebeple de orta sınıfın çoğaldığı bir anayasal yönetimin en iyi yönetim olduğunu (2015: 143) ve monarşi ve demokrasi karışımı bir anayasa (2015: 64) oluşturulması gereğini savunmaktadır.

Marcus Tullius Cicero

Aristo'dan aldığı 'politike koinonia' kavramını 'societas civilis' olarak literatüre kazandıran Romalı hukukçu Cicero, sivil toplumu Aristo gibi mal varlığı temelinde değil, yasal statü temelinde ele almaktadır. Ona göre sivil toplum yasal olarak eşit vatandaşlardan oluşan bir topluluktur (Cicero, 1998: 61- 62). Ancak Aristo ve Platon gibi Cicero da sivil toplum ve devleti iki ayrı alan olarak görmemektedir. Demokrasiyi, "Her şeyin halka dayandığı devlet" olarak tanımlayan Cicero (1998: 42- 48), özgürlüğün ancak demokraside var olabileceğini, eşitlik olmadan da özgürlüğün bir anlam ifade etmeyeceğini belirtir ve böyle bir hükümet biçiminin yalnızca 'halkın malı' olan Cumhuriyetlerde olabileceğini savunur. Aristo ve Platon gibi Cicero da demokrasinin fazla özgürlükçü olduğunu ve bu özgürlüğün tiranların elinde gittikçe kötüye kullanılacağını savunarak en iyi yönetim şeklinin Monarşi, Aristokrasi ve Demokrasi'nin olumlu yönlerini bünyesinde barındıran karışık bir yönetim ve anayasa olduğunu ifade eder (Cicero, 1998: 69).

Sözleşmeci Düşünürlerden Hobbes ve Rousseau'da Sivil Toplum ve Demokrasi

Thomas Hobbes

Aristo'nun 'polis' anlamında kullandığı sivil toplum kavramı, kendisinden sonra gelen düşünürler olan Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau gibi sözleşmeci düşünürleri de etkilemiş ve bu durum sözleşmeci düşünürlerin doğa ve toplum durumu ayrımlarında kendini göstermiştir.

Sözleşmeci düşünce geleneğinde, Thomas Hobbes, devlet esaslı yaklaşımın önde gelen savunucularındandır. Hobbes'un sivil toplum ve devlet düşüncesinin temelinde doğa durumu ve toplum durumu ayrımı vardır. Aristo ve Platon'un aksine Hobbes'a göre insanlar bedensel ve zihinsel olarak doğuştan eşittirler ve bu eşitlik 'amaçlara erişme umudunun eşitliği'ni de beraberinde getirir. Eşitler arasındaki bu rekabet güvensizliği ve hâkimiyet arzusunu dolayısıyla da savaş durumunu doğurur (Hobbes, 2013: 100). Nitekim ona göre, insanın doğasında rekabet, güvensizlik ve şan, şeref kaygısından kaynaklı üç temel kavga vardır ve bir sözleşme olmadıkça "herkes herkese karşı daima savaş halindedir." (Hobbes, 2013: 101). Doğa durumunda geçerli olan doğal hak ve doğa yasası gereği, her bir birey, kendi gücünü istediği gibi kullanma hak ve özgürlüğüne sahiptir ve söz konusu yazılı bir yasa olmadığı için yapılan hiçbir şey adaletsiz değildir (Hobbes, 2013: 103- 104). Ancak, bireysel güvenliğin ve barışın sağlanması toplumsal bir sözleşmeyi, yani devleti zorunlu kılmaktadır, nitekim "Kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez." (Hobbes, 2013: 133). Hobbes, sözleşmeyi karşılıklı hak devredilmesi olarak tanımlamıştır. Ona göre, güven ve mutluluk içinde yaşamın yolu, birey ya da topluluğun iradesinin oy çokluğuyla bir kişi veya heyetin iradesine tabi kılınmasıdır." (2013: 136). Hobbes, doğa durumundan çıkılarak irade ve yetki devrinin oy çokluğuyla bir birime aktarılması noktasında demokratik bir anlayıştan bahsetmektedir. Yani ona göre toplum durumuna geçilmiş, devlet ilk olarak demokratik bir zeminde, rıza üzerine kurulmuş ve bir sivil toplum oluşmuştur.

Toplumsal sözleşme ve devlete geçişle birlikte, 'toplum yasaları' egemen ve uyruk (halk) arasında düzenleyici işlev görmüştür. Ancak bu yeni durumda bireysel özgürlüklerin yerini egemenlerin özgürlüğü almıştır. Toplum yasaları, egemen gücün tabi olmayıp tabi kıldığı yasalardır (Hobbes, 2013: 165- 167, 201). Bu noktada Hobbes, demokrasinin diğer yönetim biçimlerinden (monarşi ve aristokrasi) yalnızca egemenlerini seçme nedenleri bakımından farklılaştığını ifade etmektedir (2013: 155- 162).

Jean Jacques Rousseau

Doğa durumundan yola çıkarak toplum sözleşmesi sonucu bir sivil toplum ortaya çıktığını savunan bir diğer düşünür de Jean Jacques Rousseau'dur. Rousseau, insanların doğuştan özgür bireyler olduğunu ve benzerleri üzerinde herhangi bir yetkisi olmadığını ifade eder. Ona göre, doğa durumunda ortaya çıkan güvensizlik ve güçlüklerden korunmak için bireyler, kendi iradelerini gönüllü olarak bir sözleşme aracılığıyla "genel irade"ye devrederler (Rousseau, 2012: 13- 24). Rousseau'ya göre, doğal yaşamdan toplum düzenine geçişle içgüdü'nün yerini adalet, bencilliğin yerini akıl alır ve insan doğa durumunda sahip olduğu bazı üstünlükleri yitirse de büyük yararlar elde eder, "akılsız ve gelişmemiş bir hayvan durumundan çıkıp akıllı

bir varlık, bir insan haline” dönüşür. Sınırı bireyin gücünde bulunan doğal özgürlükten halkın oyuyla sınırlı bir toplumsal özgürlüğe geçilmiş olur (Rousseau, 2012: 18). Sözleşmenin, doğa durumundaki eşitsiz düzenden insanların sözleşme ve hukuk yoluyla eşit olduğu bir toplum düzenine geçişi getirdiğini ifade eden Rousseau, kötü yönetimlerde bu eşitliğin yalnızca görünüşte ve aldatıcı olduğunu da ekler (2012: 22). Rousseau da Hobbes gibi, sivil toplum öncesi olarak ifade ettiği doğa durumuna tamamen hayvani ve olumsuz özellikler atfetmektedir.

Rousseau, toplum sözleşmesini; her üyenin bütün varlığını ve gücünü genel istemin buyruğuna vererek bütünün bölünmez bir parçası haline geldiği bir sözleşme olarak tanımlamakta ve sözleşmeyi yapanların kişisel varlıklarına değil, toplantıdaki oy sayısına ve onun oluşturduğu tüzel ve kolektif bütüne vurgu yapmaktadır. Rousseau (2012: 15), farklı kişilerin birliğinden oluşan bu tüzel kişinin; önceleri ‘site’, şimdiyse ‘cumhuriyet’ veya ‘politik bütün’ olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Ona göre, bu politik bütün, edilgin olduğunda *devlet*, etkin olduğunda *egemen varlık* olarak adlandırılır. Kimi zaman bu kavramlar birbiri yerine kullanılmakla birlikte, bu bütünü oluşturan birlik *halk*, egemen gücün üyeleri olarak her biri *yurttaş* ve devletin yasalarına boyun eğenler olarak da *uyruk* adını alırlar (Rousseau, 2012: 15). Genel istemin her zaman doğru ve kamusal yarara yönelik olduğunu savunan Rousseau (2012: 24- 27), tek tek kişisel çıkarların toplamını değil, ortak yararı savunması bakımından *genel istemle herkesin istemini* birbirinden ayırmaktadır. Bir istemin genel olması ise, bütün oyların hesaba katılmasını gerekli kılmakla beraber her zaman oy birliğini gerekli kılmaz. Egemenliğin, halkın oyunun yürütülmesi olduğunu ifade eden Rousseau (2012: 14- 31), egemen varlığın halkı koruduğu sürece devamlılık arz edeceğini ve toplum sözleşmesiyle yurttaşlar arasında kurulan eşitliğin istisnasız herkesi bağladığını, egemen varlığın ne denli kutsal olursa olsun bu sözleşmenin sınırlarını aşamayacağını ifade eder.

Rousseau (2012: 54, 62), hükümet ve egemen varlığın farklı şeyler olduğunu, hükümetin egemen varlığın bir aracı olduğunu belirtir ve egemen varlığın yönetimi halka bıraktığı, yönetici yurttaşların sayısının diğerlerini aştığı yönetim biçimini demokrasi olarak adlandırır. Ancak ona göre, her yönetim biçimi her memlekete uygun değildir, çoğunluğun azınlığı yönetmesinin doğal düzene aykırı olması sebebiyle demokrasi hiçbir zaman var olmamış ve olmayacaktır (Rousseau, 2012: 63, 74). Demokrasinin, iç savaş ve karışıklıklara en uygun yönetim biçimi olduğunu ifade eden Rousseau (2012: 64), Montesquieu’nun (2014) demokratik bir yönetimin erdemi gerekli kılması görüşüne gönderme yapar ve “*Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil.*” ifadesini kullanır.

Doğa durumu ile toplum durumu arasında kesin bir ayırım yapan Rousseau, sözleşmeyle birlikte bireylerin davranışlarının insani bir nitelik kazandığını, (sivil) topluma geçildiğini ve bireylerin kendi iradelerini isteyerek genel bir iradeye devrettiklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla doğa durumundan çıkış toplum olmayı, ki bu toplum aynı zamanda sivil ve siyasal toplumdur, beraberinde getirmektedir. Sivil toplum seviyesine siyasal bir birlik oluşturacak bir sözleşmeyle geçildiğine göre, sivil ve siyasal toplum birbirinden ayrı düşünilemeyecek şeylerdir. Ancak yetkinin devredildiği genel iradenin sayısal çokluğu, yani demokrasi, Rousseau’ya göre, yönetimi zorlaştıracak ve devamını ortadan kaldıracak bir faktördür ve nüfus olarak kalabalık devletler için bu düzen uygun değildir.

18. Yüzyıl Düşünürlerinden Hegel ve Kant'ta Sivil Toplum ve Demokrasi

George Wilhelm Friedrich Hegel

Sivil toplum konusunda en kapsamlı sayılabilecek çalışmalardan biri, 1821 yılında Hegel tarafından yazılan *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*dir. Toplumsal sözleşmecî düşünürlerden ve doğal hukuk geleneğinden farklı olarak Hegel, sivil ve siyasal toplum kavramlarının yerine, devlet ve sivil toplum kavramlarını, bu kavramları birbirinden farklı tanımlayarak kullanmıştır (Keane, 1993: 71). Hegel'e göre, sivil toplum- devlet ayrımı siyasal etiğin bir yansımasıdır ve etik yaşam; aile, sivil toplum ve devlet olmak üzere üç ayrı alana ayrılmaktadır (Hegel, 1991: 144- 145). Ailenin etik normlarını oluşturan değerler uyum, bağlılık gibi değerlerken, sivil toplumda ise, bu bağlar *sevgi ve duygunun özgürlüğünü aşağılayıcı şeyler* olarak görülür; bireysellik ve rekabet ön plandadır (Hegel, 1991: 213). Bu çatışma, çelişme ve güvensizliklerin sebebi; politik bir sistem içinde karşılıklı ilişkileri gerekli kılan *ihtiyaç* kavramıdır (Hegel, 1991: 163- 164). Hegel'in diyalektik felsefesinde devlet ise, aile ve sivil toplumun bir sentezi, kaçınılmaz bir sonuç, tarihsel süreç içerisinde kendini gerçekleştirmiş olan yapıdır. Yani sivil toplum, aile ve devlet arasında yer alan bir ara kurumdur (Hegel, 1991: 203, 279). Devletin birincisi aile, ikincisi ise sivil toplum içinde yer alan meslek örgütleri olmak üzere iki temel ahlaki kökü vardır (Hegel, 1991: 198).

Hegel, modern sivil toplumu, her yönden birbirine bağımlı hale gelmiş toplumsal ilişkilerin oluşturduğu karmaşık bir sistem olması bakımından toplumsal rekabet ve çatışmaların yaşandığı bir alan (1991:161- 199) olarak tanımlamaktadır. Hegel'e göre sivil toplumun iç çelişkilerini çözmesi ve sivil olarak kalabilmesi, ancak kamusal bir otoriteyle, devlet müdahalesiyle mümkündür (Hegel, 1991: 204). Sivil toplumu, uzun ve karmaşık bir tarihsel sürecin ürünü, 'modern dünyanın başarısı' olarak yorumlayan Hegel, toplumsal sözleşmecî bir yaklaşımı benimsemez (Keane, 1993: 67). Devlet- toplum ilişkisinin bir toplumsal sözleşmeye dayandırılmasını ve doğal hukuk anlayışını, devletin mutlak otoritesine rakip olduğu için eleştirmektedir (Hegel, 1991:200- 201).

Hegel'e göre, sivil toplum, kendi iç çatışmalarını kendi kendine çözebilecek potansiyele sahip değildir ve devletin amacı ve görevi, sivil toplumu siyasal olarak düzenlemek, devletin denetimine tabi kılarak 'sivil' olarak kalmasını sağlamaktır. Yani devlet, sivil toplumun çatışan unsurlarını içine alarak onu daha ahlaki bir düzeye yükseltir. Toplumun birliğini temsil eden, sivil toplumun koruyucusu olarak devlet, sivil toplumu muhafaza eder ve onu aşan, siyasal olarak daha geniş bir örgütlülük biçimine ulaştırır (Keane, 1993: 70- 71). Kısacası, devletin sivil topluma müdahalesi, sivil toplumun kendi sınırlarının dışına çıkmasını zorlayan iç diyalektiktir (Hegel, 1991: 193).

Hegel ve Rousseau'nun devlet anlayışları birbirine benzemekte, Rousseau'nun 'genel irade' olarak ifade ettiği şey Hegel'de aşkın devlete denk düşmektedir. Ancak mutlak devlet düşüncesini savunmasına rağmen Hegel, hareket noktası olarak bireyi aldığı için Rousseau'yu eleştirmektedir (Hegel, 1991:200- 201). Hegel'in devlet anlayışı Hobbes'taki doğa durumunun yadsınması ya da Locke'daki doğal toplumun tamamlayıcısı olan devlet anlayışlarından farklı; toplumsal birliğin korunması için var olan ve ondan daha üstün bir yapıya tekabül etmektedir. Devlet, aile ve sivil toplum karşısında bir dış zorunluluk ve otoritedir. Sivil toplum ve ailenin

varlığı ve menfaatleri devlete bağlı olmakla birlikte, devlet de gücünü sivil toplumdan ve özel menfaatlerin birliğinden almaktadır (Hegel, 1991: 204). Devletin bireysel varlığı uğrunda fedakârlık yapmak ise “evrensel bir vazife”dir (Hegel, 1991: 260).

Özetle, doğa durumunu yıkan, köklü bir reddediş olarak Hobbes ve Rousseau modeli devlet; doğal toplumun korunup, düzenlenmesi ve mükemmelleştirilmesini ifade eden Locke modeli devlet ve devlet öncesi toplumun korunup sürdürülmesi olarak Hegel modeli bir devlet anlayışı söz konusudur. Hegelci devlet, mutlak bir reddediş içermemesi bakımından Hobbes ve Rousseau modelinden; yalnızca mükemmelleşmeye değil, yeni bir aşamaya da vurgu yapması ve Locke’da (2002) doğal toplum olarak ifade edilen sivil topluma hâkim değil, sivil toplumun varlığını meşrulaştırıcı bir işlev görmesi bakımından da Locke’un modelinden farklılaşmaktadır (Bobbio ve Texier, 1982: 4-5). Hegel, devletin müdahaleci tavrını olumlu ve zorunlu görmekte ve bir anlamda Hobbescu bir güçlü devlet anlayışını savunmaktadır. Sivil toplumu çatışma ve farklılıkların alanı olarak değerlendirip olumsuzlayan Hegel, bu anlamda bir sivil toplum-devlet ayrımını reddetmekte ve devleti nihai ve kutsal bir amaç olarak görmektedir.

Immanuel Kant

Immanuel Kant, sivil toplum- devlet tartışmalarında birey karşısında devleti önceleyen isimlerden bir diğeridir. Kant, Rousseau’unun belirttiğinin aksine insan doğasının tamamen suçsuz ve iyi olduğu görüşüne katılmaz. Kant’a göre, insanın kendi aklıyla hareket edebilme özgürlüğüne sahip olmakla birlikte ahlaki buyruklar karşısında duyularından gelen isteklerinin yol açtığı kötülüğe meyli vardır (Heimsoeth, 2007: 177- 178). Kant (1960: 17), doğal durumda bir arada yaşayan insanlar arasındaki durumu bir barış hali olarak değil, her an patlayabilecek bir savaş hali olarak görmekte ve düşmana karşı teminat olması bakımından bir barış halinin hukuki bir düzenlemeyle kurulması gereğine vurgu yapmakta ve doğa halinden kanuni hale geçilmesi gereğini savunmaktadır. Bu durum ise, sivil bir anayasa tarafından düzenlenmiş sivil bir toplumu gerekli kılmaktadır. Sadece halkın genel iradesinden kaynaklanabileceğini savunduğu bu temel yasayı ise “orijinal sözleşme” olarak adlandırmaktadır (Kant, 1996: 295). Kant’a göre sivil toplumun; *toplumun her üyesinin bir insan olarak özgürlüğü, özne olarak diğeriyle eşitliği ve her vatandaşın ulusun bir üyesi olarak bağımsızlığı* şeklinde sahip olması gereken ön koşulları söz konusudur (1996: 294). Kant, sözleşmenin bütün halkın rızası çerçevesinde kurulmadığı takdirde adaletsiz olacağını ifade etmiş (1996: 297) ve bu yasada oy verme hakkı olan kişiyi vatandaş olarak nitelemiştir. Ancak Kant’ın “vatandaş”ı, bir site devletinin veya burjuvanın üyesi olmaktan değil, devletin üyesi olmaktan kaynaklanan bir vatandaşlıktır. Zanaatkârların, küçük veya büyük bütün arazi sahiplerinin hepsi oylamaya katılmada eşittir (Kant, 1996: 295- 296).

Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme* adlı çalışmasında, bireyler arası ilişkileri düzenleyen bu sözleşmenin evrensel düzeyde de gerekliliği üzerinde durmuş, toplumsal sözleşme öncesi doğa durumu ile uluslararası bir sözleşme öncesi doğa durumu arasında benzerlikler kurarak, savaş ihtimali gibi birtakım güvensizliklerin teminat altına alınabilmesi ve ebedi bir barışın sağlanabilmesi için bütün dünya uluslarını kapsayacak bir sözleşme önerisinde bulunmuştur. Tıpkı toplumların kendi içinde gerçekleştirdikleri sözleşmedeki gibi bu “milletler federasyonu”nda da devletlerin kendi güvenliklerini korumak için isteyerek

katıldıkları, “tek bir devlet içinde erimeyen milletlerin karşılıklı hakları” söz konusudur (Kant, 1960: 23). Ulusların birliğinden oluşacak bu yapıyı bir dünya cumhuriyeti olarak tasarlayan Kant’a göre, bu yapıya katılan her devletin esas teşkilatının da cumhuriyet olması gerekmektedir. Ancak Kant, cumhuriyetle demokrasiyi birbirinden ayırır. Ona göre birincisi hükümlerlik (otokrasi, aristokrasi ve demokrasiden müteşekkil olan), ikincisi ise, hükümet şekli (cumhuriyetçi veya istibdatçı) olmak üzere iki tür devlet şekli vardır. Cumhuriyetçilik yasama ve yürütme ayrımı üzerine kurulu bir hükümet şekliyle, demokrasi herkesin oylamaya katılmasını engelleyebilecek bir yürütme kuvveti uyguladığı için zorunlu olarak bir istibdat yönetimidir (Kant, 1960: 20).

Rousseau, Hegel ve Kant gibi aşkın bir devlet anlayışını savunan düşünürler, kamusal alan ve özel alanın sınırlarını çizmiş ve kamusal alanı devletin hükümlerlik alanı olarak görmüşlerdir (Çaha, 2008: 15). Kant, kamusal alanla ilgili tartışmaları özgürlük ve eşitlik temelinde tartışmakta ve bireylerin devlete bu değerlere erişebilmek için tabii olduğunu ifade etmektedir. Ancak Kant, bu tabiiyeti pragmatik bir beklentiye değil, bir görev duygusuna, ödevsel bir zorunluluğa dayandırmaktadır. Bu anlamda Kant Locke ve Hegel’in sentezi olan bir çizgiyi temsil etmektedir (Çaha, 2008: 14). Ancak yine de devleti ve düzene tabiiyeti ön plana çıkardığı için, Kant’ın devleti önceleyen düşünürler altında ele alınması uygun düşmektedir.

Kant, doğa halini bir barış hali olarak görmemesi bakımından Locke’tan ayrılmakla birlikte, zorunlu ve fiili bir savaş hali olarak görmediği için Hobbes’tan da farklılaşmaktadır. Kant’ın orijinal sözleşmesi, yasa koyucu olarak egemen gücü de sınırlandırması bakımından da Hobbes’tan farklılık gösterir. Kant, insanların (ve devletlerin) özgürlüklerinden kaynaklanan tehlikelerin, bu özgürlüğü genel bir irade, kuvvet altında kısıtlayarak savuşturulmaya çalışılması anlamında Rousseau ile benzerlik göstermekle birlikte, bu sözleşmenin meşruiyeti konusunda getirdiği açıklamalar anlamında ondan farklılaşmaktadır.

SONUÇ

Batı düşünce tarihinde, sivil toplum ve devlet ilişkisinde bireyi ve bireysel özgürlükleri savunan düşünürlerin yanı sıra devleti önceleyen ve devletin kutsallığına vurguda bulunan düşünürler de mevcuttur. Bu düşünürlerin yürüttüğü tartışmalar, sivil toplum ve demokrasi kavramlarını değerlendirme biçimleri söz konusu literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma, Antik Çağ’dan 18.yüzyıla uzanan bir süreçte, bu tartışmalara, belli başlı isimler üzerinden odaklanmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede, sivil toplum ve demokrasi tartışmalarına devlet/siyasal toplum merkezli yaklaşımlar dönemsel ve düşünsel olarak üç gruba ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu gruplardan ilki, Platon, Aristo ve Cicero’nun görüşlerinin ele alındığı Antik Çağ ve Roma’da sivil toplum ve demokrasinin tartışıldığı gruptur.

Platon, sivil toplumu devletle aynı şey olarak görmekte ve demokrasiyi, ölçsüz özgürlük ve eşitliklerin sunulduğu bir düzen olarak olumsuzlamaktadır. Onun düşüncesinde, devletten ve politik sistemden ayrı, özerk bir sivil toplumsal alan yoktur. Platon’un sivil toplum olarak işaret ettiği politik alan ise herkesin değil yalnızca *yurttaşların* yer alabildiği hiyerarşik bir alandır. Aristo, sivil toplum ve devleti eş değer görmesi, devletten ve politik sistemden ayrı, özerk bir sivil toplumsal alan görmemesi ve sivil toplum olarak ifade edilebilecek politik alanı da hiyerarşik bir temele oturması bakımından Platon ile aynı görüştedir. Benzer şekilde, aşırı

özgürlük taleplerinin demokrasiyi tiranlığa dönüştüreceği düşüncesi de iki düşünür tarafından benimsenmektedir. Romalı düşünürlerden Cicero da Aristo ve Platon gibi sivil toplum ve devleti iki ayrı alan olarak görmemektedir. Ancak bu düşünürlerden farklı olarak sivil toplumu, eşit vatandaşlardan oluşan bir topluluk olarak tanımlar, eşitlik olmadan özgürlüğün bir anlamı olmadığını belirtir ve demokrasiyi özgürlüklere imkân tanıyan yegâne yönetim biçimi olarak görür. Bununla birlikte demokrasinin aşırı özgürlükçü doğasının olumsuz sonuçlar doğuracağını savunması bakımından Platon ve Aristo ile aynı görüştedir.

Bu çalışmadaki ikinci grubu, sözleşmecî düşünürler arasında yer alan Hobbes ve Rousseau oluşturmaktadır. Aristo ve Platon'un aksine Hobbes, insanları bedensel ve zihinsel olarak doğuştan eşit olarak görür ve bu eşitliğin rekabet ve güvensizlikleri beraberinde getirdiğini belirtir. Hobbes -Aristo'nun demokrasiye getirdiği eleştirisiyle aynı doğrultuda- doğa durumunu eşitler arası bir rekabet ve mücadele olarak görüp bir sözleşmeyle topluma geçildiğini ve devletin ortaya çıktığını ifade etmekte ve sivil 'toplumun' varlık imkânını devlette görebek bu anlamda devleti kutsamaktadır. Ancak toplum durumu, yani devletin bütün iradelerin bir egemende toplanmasını gerekli kılması durumu, devletten, politik alandan bağımsız bir sivil toplum düşüncesini ortadan kaldırmaktadır. Rousseau ise, doğa durumu ile toplum durumu arasında kesin bir ayırım yapmış ve sözleşmeyle birlikte sivil topluma geçildiğini ve bireylerin kendi iradelerini isteyerek genel bir iradeye devrettiklerini ifade etmiştir. Ancak ona göre, sivil toplum seviyesine siyasal bir birlik oluşturacak bir sözleşmeyle geçildiğine göre, sivil ve siyasal toplum birbirinden ayrı düşünülemez. Rousseau da demokrasiyi iç karışıklıklara neden olacak, yönetimi zorlaştıracak bir yönetim biçimi olarak görmekte ve bu yönetim biçiminin tüm toplumlara uygun olmadığını belirtmektedir.

Sivil toplum- devlet ilişkisinde devleti önceleyen düşünürlerin ele alındığı son grupta ise 18.yüzyıl düşünürlerinden Hegel ve Kant ele alınmıştır. Hegel, toplumsal sözleşmecî düşünürlerden ve doğal hukuk geleneğinden farklı olarak, sivil ve siyasal toplum kavramlarının yerine, devlet ve sivil toplum kavramlarını kullanmış ve bu kavramlar arasında bir ayrıma gitmiştir. Sivil toplumu, aile ve devlet arasında yer alan, toplumsal rekabet ve çatışmaların yaşandığı bir alan olarak tanımlayan Hegel, devlet müdahalesini sivil toplumun varlığının ve meşruiyetinin temeli olarak görmüştür. Ayrıca, devlet- toplum ilişkisinin bir toplumsal sözleşmeye dayandırılmasını ve doğal hukuk anlayışını, devletin mutlak otoritesine rakip olduğu için eleştirmiştir. Hegel'in devlet anlayışı Rousseau'nun devlet anlayışı ile benzeşmektedir. Rousseau'nun 'genel irade' olarak ifade ettiği şey Hegel'de aşkın devlete denk düşmektedir. Ancak Hegel, mutlak devlet düşüncesini savunmasına rağmen, hareket noktası olarak bireyi aldığı için Rousseau'yu eleştirmektedir. Hegel, devletin müdahaleci tavrını olumlu ve zorunlu görmekte ve bir anlamda Hobbes'in güçlü devlet anlayışını savunmaktadır. Sivil toplumu çatışma ve farklılıkların alanı olarak değerlendirip olumsuzlayan Hegel, bu anlamda bir sivil toplum- devlet ayrımını reddetmekte ve devleti nihai ve kutsal bir amaç olarak görmektedir. Kant, Rousseau'nun aksine insan doğasının tamamen iyi olmadığını ve doğa durumunun yasal düzenlemeleri gerektiren bir savaş hali olduğunu savunmaktadır. Bu şartlar ise, sivil bir anayasa tarafından düzenlenmiş sivil bir toplumu gerekli kılar. Kant'ta sivil toplumu ve bu toplumu oluşturacak sözleşmeyi oluşturan temel zemin tüm vatandaşların eşitlik ve özgürlüğüdür. Ancak Kant da demokrasiyi, herkesin oylamaya katılmasını engelleyebilecek bir yürütme kuvveti uyguladığı için bir istibdat yönetimi olarak görmektedir.

Bu tartışmalar, araştırma kapsamına alınan düşünürlerin ya sivil toplumu devletten/siyasal toplumdaki ayrı görmediklerini ya da sivil toplumun ancak devletle ve devlet için mümkün olabileceğini savunduklarını göstermektedir. Benzer şekilde demokrasi de bu düşünürler için genellikle fazla özgürlükçü ya da belli noktalarda baskıcı bir yönetim biçimi olarak görülmekte ve olumsuzlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (2015). *Politika*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Bobbio, N. & Texier, J. (1982). *Gramsci ve Sivil Toplum*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Cicero, M. T. (1998). *The Republic The Laws..* New York: Oxford University Press.
- Çaha, Ö. (2008). *Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi*. İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Giddens A. & Sutton, P. W. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. (A. Esgin, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Hegel, F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. (C. Karakaya, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Heimsoeth, H. (2007). *Kant'ın Felsefesi*. (T. Mengüşoğlu, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kant, I. (1960). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme*. (Y. Abadan & S. L. Meray, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No: 113- 95.
- Kant, I. (1996). *On The Common Saying: That May Be Correct in Theory, But It Is of No Use in Practice*. (273- 309). <https://hesperusisbosphorus.files.wordpress.com/2015/02/theory-and-practice.pdf> . (Erişim Tarihi: 25.03.2022).
- Keane, J. (1993). *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*. (L. Köker, A. Çiğdem, M. Küçük, E. Akın, A. Bora & A. Nur, Çev.). Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- Locke, J. (2002). *Sivil Toplumda Devlet: Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. (S. Taşçı & H. Akman, Çev.). İstanbul: Metropol Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). Sivil Toplum. M. Türköne & T. Önder (Ed.). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1* içinde. (9-19). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Montesquieu (2014). *Kanunların Ruhu Üzerine*. (F. Baldaş, Çev.). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Platon (2015). *Devlet*. (F. Ertunç, Çev.). İstanbul: Karmen Yayıncılık.
- Rousseau, J. J. (2012). *Toplum Sözleşmesi*. (V. Günyol, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

RESİMLERLE GÖÇ ALGISI

Nejdet YILDIRIM

Bursa Teknik Üniversitesi

Yüksek Lisans Enstitüsü

ORCID: 0000-0001-5865-6502

Özet

Göç, insanların zorunlu ve ya gönüllü olarak birçok sebeple yer değiştirmesidir diyebiliriz. Göç olgusunu tüm canlılar için ele alırsak insanlık tarihinden çok daha eskidir. Peki, bugün göç denilince insanların akıllarına ne gelmektedir ve duygu dünyalarında nasıl bir manzara ortaya çıkmaktadır. Kişinin yaşadığı çevreye, yaptığı işe, şahit oldukları olaylara ve yaşına göre göç algısı değişmektedir. Bu çalışmada insanların göç algılarını anlayabilmek için farklı yaşlarda, farklı mesleklerde ve farklı şehirlerde yaşamış on kişiden resim çizmeleri istendi. Göç denilince akıllarına gelenleri ve kafalarında oluşan algıları resme döktükten sonra çizdikleri resimlerin anlamları ve neden böyle bir resim çizdikleri soruldu. Çizilen resimler ve çizenlerin yorumlarıyla insanların göçten ne anladığı saptanmaya çalışıldı. Son dönemlerde ki mülteci meselesiyle birlikte insanların göç algısının benzerlik göstereceğini düşünerek başladığımız bu çalışmada düşündüğümüzün aksine yaşa ve yaşanmışlığa bağlı olarak çok farklı resimler de ortaya çıktı.

Anahtar Kelimeler: Göç, mülteci, resim

PERCEPTION OF MIGRATION WITH PICTURES

Abstract

We can say that migration is the forced or voluntary displacement of people for many reasons. If we consider the phenomenon of migration for all living things, it is much older than the history of humanity. So, what comes to people's minds when it comes to migration, and what kind of scene emerges in their emotional world. The perception of migration changes according to the environment in which the person lives, the work he/she does, the events he/she has witnessed and his/her age. In this study, in order to understand people's perceptions of migration, ten people of different ages, different occupations and living in different cities were asked to draw pictures. After putting the things that come to their minds and the perceptions formed in their minds when it comes to migration, they were asked about the meaning of the pictures they drew and why they drew such a picture. It was tried to determine what people understood about immigration with the pictures drawn and the comments of the artists. Contrary to what we thought, in this study, which we started with the thought that people's perception of migration would show similarity with the recent refugee issue, it appeared in very different pictures depending on age and experience.

Key Words: Migration, refugee, picture

1. GİRİŞ

Göç, dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerden dolayı insan topluluklarının hayatlarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek üzere bir iskân ünitesinden, bir başkasına yerleşmek suretiyle yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketidir (Akkayan, 1979). Sadece insanlar değil tüm canlılar göç eder. Bu sebeple göç olgusu insanlık tarihinden daha eski bir kavramdır. Canlı türleri ortaya çıktığından beri yaşamlarını devam ettirebilmek için sürekli yer değiştirmiştir.

İnsanlar ve canlılar tarih boyunca yaşadığı yerleri birçok sebeple terk etmek ve ya değiştirmek zorunda kalmışlardır. Canlılar içinde özel bir yeri olan insan ve insana dair olanı değerli ve anlamlı kılan, bunların buldukları mekânla kurduğu bağıdır. (Ekici ve Tuncel, 2015) İnsanlar bağ kurduğu mekânlardan birçok sebeple göçmüş ve ya göç ettirilmiştir. Göç basit bir anlamda bir yerden diğerine geçiş değildir. (Demirkan, 2011) Bir sosyo ekonomik sistemden diğerine bir yaşam örüntüsünden diğerine geçmektir. (Demirkan, 2011) Bu geçişlerde insanın ruhsal olarak etkilenmemesi mümkün değildir.

Göç ve insan iç içedir. Yerleşik hayata geçene kadar sürekli hareket halinde olan insanlık için göç bir hayatta kalma şeklidir. Göçerek hayatını devam ettiren insanlık yerleşik hayata geçtikten sonra birbirinin göçmesine ve yurtlarından olmalarına sebep olmaya başlamıştır. Başlarda fizyolojik ihtiyaçlarla olan göçler zamanla siyasi boyuta dönüşmüştür.

Kavimler göçü, Türklerin Orta Asya'dan batıya doğru olan göçleri, Hz. Muhammed'in hicreti, Osmanlının fetihleriyle yeni toprakların Türk ve Müslümanlaştırılması politikası, toprak kaybıyla birlikte geriye doğru göçlerin yaşanması, dünya savaşları sebebiyle yaşanan göçler Cumhuriyet Dönemi nüfus mübadeleleri okul hayatımız boyunca tarih derslerinde karşılaştığımız göç konularıydı. Daha sonra yaşanan; Türkiye'den Avrupa'ya doğru olan işçi göçleri, ülke içindeki kente doğru yaşanan göçler, Balkanlarda yaşanan zulüm ve anavatana göçler, Baas rejiminden kaçıp Türkiye'ye sığınan Kürtler, bizi şu anda en çok etkileyeni son dönemde Suriye'den ve Afganistan'dan gelen mülteci göçleri ve medyadan takip ettiğimiz savaştan Avrupa'ya kaçan Ukraynalı mülteciler, şahitlik ettiğimiz göçlerdir. Tüm bunların yanında bizzat yaşadığımız ve ya çevremizde gördüğümüz; eğitim ve ya tayinle yaşanan göçler, mevsimlik işçi göçleri, refah arzusuyla ve ya beyin göçüyle yurt dışına olan göçler ve yaylacılık faaliyetleri gibi göç olayları hayatımızın her döneminde karşılaştığımız toplumsal bir olgudur.

Göçün her türüne şahitlik eden ve göçle bu kadar iç içe olan bir toplumda yaşayan insanların her birinin duygu dünyasında oluşan bir göç manzarası vardır. Bu göç algısına yönelik bir sürü anket çalışmaları yapılmış ve insanları nasıl etkilediği ölçülmeye çalışılmıştır. Bizde bu çalışmamızda göç denilince insanların hafızasına gelen görüntüyü resmetmeye çalıştık. Son dönemde ki mülteci göçleriyle birlikte karada ve denizde yaşanan birçok facia, sınırlarda bekleyen perişan haldeki insanların medyaya yansısıyla birlikte iyice olumsuz bir çağrışım uyandıran göç olgusunun insanlarda ki karşılığını görmeye çalıştık.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR VE UYGULAMALAR

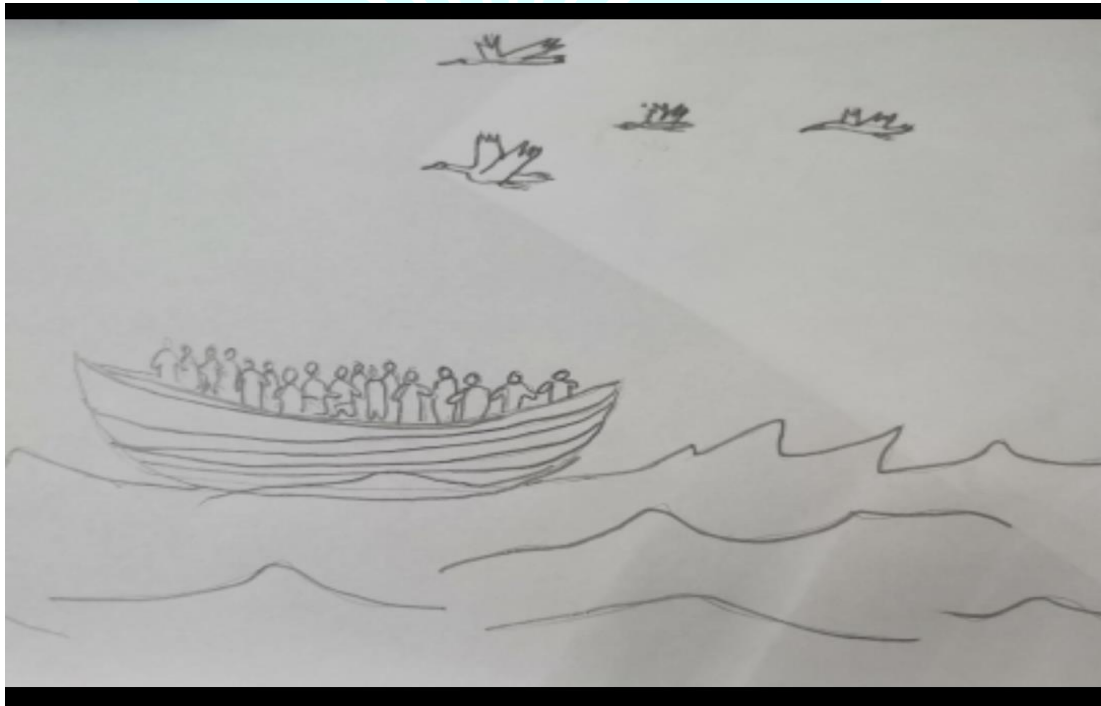
Yaşları 12 ile 65 arasında değişen birçok meslekten farklı kültürlerden 10 kişiye resim çizdirilip çizdikleri resimleri yorumlamaları istendi. Çizilen resimler ve yorumları, tek tek incelenmesi ve değerlendirme yapılması gereken bir konu olduğu için kişi sayısı sınırlı tuttuk. Diğer yandan daha önce çok sayıda anket çalışması yapıldığı için yeni bir anket çalışması yolunu

tercih etmedik. Anketlerde göç olgusunun insanın duygu dünyasında nasıl bir manzara oluşturduğunu tam olarak anlayamıyoruz. Ortaya attığımız tezi destekleyecek taraflı sorulara meyledebiliyoruz. Bu sebeple insanlardan göç denilince akıllarına direkt olarak hangi manzara geliyorsa onu çizmelerini istedik. Çizilen resimler, çizenelerin kim olduğu ve yorumları aşağıdadır.

Görsel 1: Kuşların mevsimsel göçü

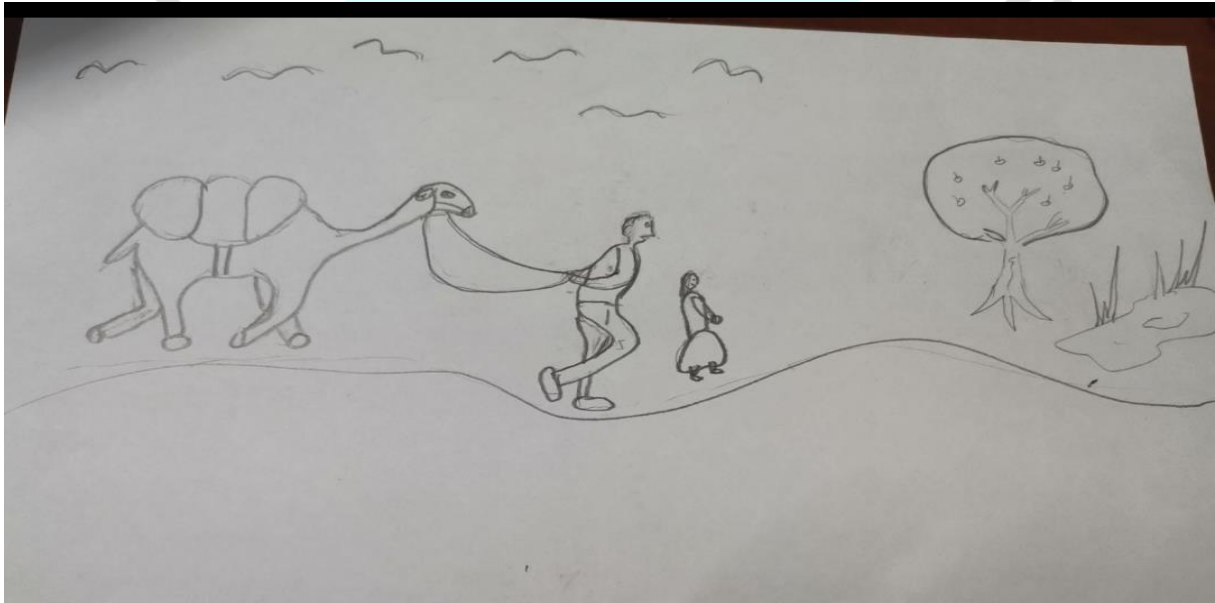
Görsel 1'i çizen Güldehan MACİT 20 yaşında üniversite öğrencisi Samsun'da yaşıyor. Bir ara İstanbul'da yaşamışlar. İstanbul'dan Samsun' göç ettiklerinde küçük yaşta olduğu için çok hatırlamıyor. Onun dışında bir göç deneyimi yok. Göç denilince aklına gelen kuşların göçü olduğunu söylüyor. Kuşların kış mevsiminde soğuk yerlerden sıcak yerlere göç etmesi aklına geliyor. Fizyolojik göçlere bir örnek oluşturuyor, güvenlik ve karınlarını doyurabilecek alanlara olan göçlere örnek olarak gösterebiliriz. Resimde yağmur ve ya kar yağdıracak bulutlar var soğğun habercisi. İşareti alan kuşlar göç yoluna koyuluyorlar.

Görsel 2: Kaçak göçmenler

Görsel 2'yi çizen Ali ÖZKAN 36 yaşında güvenlik görevlisi olarak çalışıyor. Bursa'da yaşıyor. Samsun'un Bafra ilçesi Türbe köyünden 15 yıl önce Bursa'ya göç etmişler. Göç deyince aklına gelen kaçak yollarla bir bota tıkıştırılan mülteciler oluyor. Son dönemlerde yaşanan olayları yakından takip ettiğini mülteci göçlerini batan botlarda ölen mülteci haberlerini sık sık duyduğunu söylüyor. Göç denilince aklına kıyıya vuran mülteci cesetleri ve botlarla umut yolculuğuna çıkan savaştan kaçan insanlar geliyor. Resimde dalgaların hırçınlığı ve panik halinde olan insanlar var. Ölümle burun buruna oldukları bir durumlar. Ya ölmek ya da varmak iki tercihleri var korku dolu tehlikeli bir yolculuk.

Resimdeki kuşlarda özgürlüğü temsil ediyormuş. Kuşlarında tam o sırada göç ettiklerini söylüyor. Kuşlar sıcak yerlere göç ederken insanlar savaştan kaçıyorlar yaşamlarını sürdürebilecekleri bir kapı bulma umundular diyor. Kuşların ve insanların tersine istikametlere göç etmeleri şunu gösteriyor. Hayvanlar en başta niçin göç ediyorsa hala aynı sebepten göçerken, insanların göç etme nedenleri doğal olmaktan çıkıyor olağan dışı faktörlere dönüşüyor.

Görsel 3: Çölden vahaya doğru göç eden baba kız

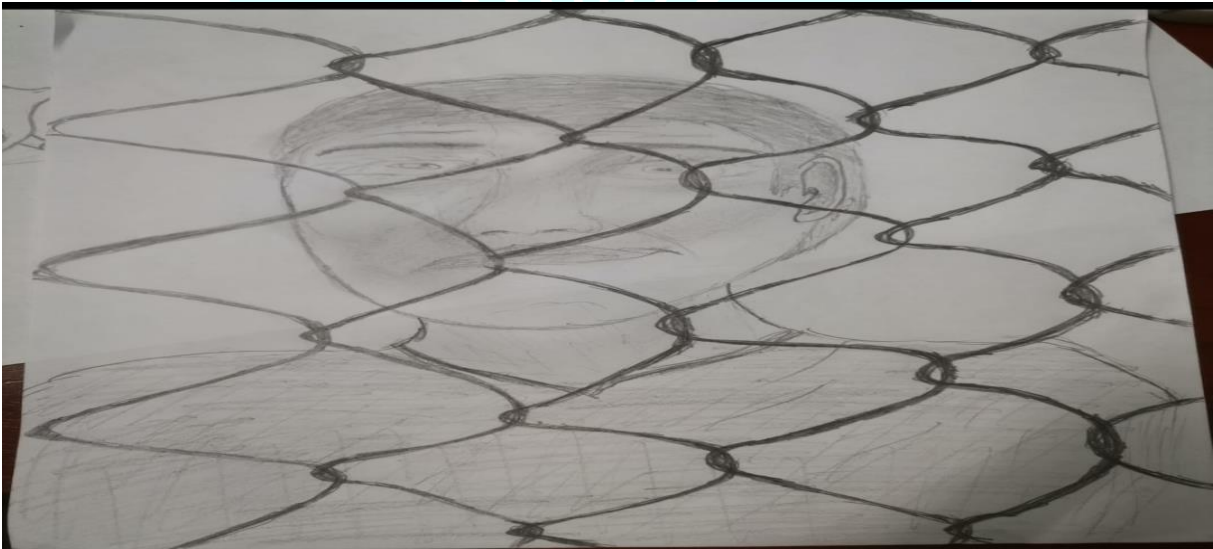
Görsel 3'ü çizen Ravzanur Özkan henüz 12 yaşında. Bir önceki resmi çizen Ali Bey'in iki kızından birisidir. Bir resim de kızına da çizdir denilmesinin sebebi farkında olan bir bireyle farkında olmayan dünya gerçeklerini henüz fark etmemiş çocukların göç algıları arasında ki farkı görmek. Nitekim tahmin edildiği gibi arada büyük fark var. Göç deyince aklına gelen deveyle göç eden baba kız. Sıcak çölden yeşillik alana göç ediyorlar ve ya bir yerden bir yere giderken çölden geçmek zorundalar. Neden böyle bir şey çizdin dediğimde izlediği çizgi filmlerde göçün böyle bir şey olduğunu söylüyor.

İlginçtir ki Ravza'da gökyüzüne kuş resmi çiziyor. Nedeni de kuşlarda su içmeye karınlarını doyurmaya yer arıyor olarak açıklıyor. Göç olgusuna daha masum bir bakış açısıyla bakıyor. Babası gündemi takip edip olumsuz algı çağrıştıran bir resim çizerken, Ravza daha masum bir bakış açısıyla bakıyor. Resimde varacakları yeri de çizmiş ağaçlık meyveler olan yeşil bir alana varmak üzereler. Ama babasının çizdiği resimde hedefte varılabilecek bir yer yok.

Görsel 4: Her yaştan göç eden insanlar

Görsel 4'ü çizen Edanur MACİT YILDIRIM. 25 Yaşında öğretmen adayı KPSS'ye hazırlanıyor. Bursa'da yaşıyor seyahatler dışında göç tecrübesi yok. İlk defa evlendiği için eşinin memleketine göç etmiş. Resmi google'den bakarak çizdiğini söyledi. Peki, neden bu resmi seçtin diye sorulduğunda, dünya üzerinde her yaştan insan, dünyanın her yerinden her yerine göç etmekte. Bu resim tam olarak bunu ifade ediyor diye belirtti. İnsanlar çocuklarını önlerine katar ya da elinden tutar götürür ama yaşlıları hep geride bırakır. Resimde en arkada bir yaşlı olması bunu ifade ediyor diye ekliyor. İnsanlar sadece her yaştan insanın dünyanın her yerine göç ettiğini yorumluyor resme bakınca. Ancak insanlar çocuklarını koruyor ama yaşlıları çocuklarını koruduğu gibi korumuyorlar diyor.

Görsel 5: Sınırdaki bekleyen göçmen

Görsel 5'i çizen Aybike ÇETİN. 38 yaşında Bursa'da yaşıyor. Hastanede tıbbi sekreter olarak çalışıyor. Bir öğretmen kızı olduğu için sürekli yer değiştirmek zorunda kalıyorlar. Bu

resmi çizmesinin sebebi gündemdeki sınırda bekleyen göçmen haberleri olduğunu söylüyor. Sınıra kadar gelip sınırdan geçememiş insanın yüzünde ki hüznü çizdim diyor. Telleri daha gerçekçi, arkasında ki insanı biraz daha silik çizmemin sebebi insanın o tellerden daha zayıf olduğunu belirtmek için diyor. Akı baktığı yerde değil aslında bırakıp kaçtığı yerde diyor. Belki de istese o teli aşabilir ama kararsız da kalmış bir insanın ruh halini yansıtmak istedim diyor. Bu resimde insanın hayatını devam ettirebilmesi ve güvende olması için yapılan göçmek zorunda kalmasını anlatmak istediğini belirtiyor.

Görsel 6: İstenmeyen göç

Görsel 6'yı çizen Liza MALINIÇ. 33 yaşında, Lisans mezunu. Yüksek lisans öğrencisi ve Bursa'da yaşıyor. Liza doğup büyüdüğü ülkeden annesinin evliliği nedeniyle Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmış. 9 yaşında annesinin evliliği nedeniyle hiç bilmediği bir ülkeye gelmiş. Resimde bir tarafta evini ve ülkesini yeşillikler içinde diğer tarafta da leyleğin üzerinde kendini bilinmeyen bir ülkeye doğru giderken kaygılı ve kasvetli bir şekilde çizip duygularını ifade etmiş. Yaşadığı ülkeyi çok seviyor ve bu yüzden yeşillikler içinde çiziyor. Gideceği yer ise bilmediği ve kimseyi tanımadığı bir yer olacağı için renksiz ve kasvetli bir şekilde çiziyor.

Görsel 7: Tren garında

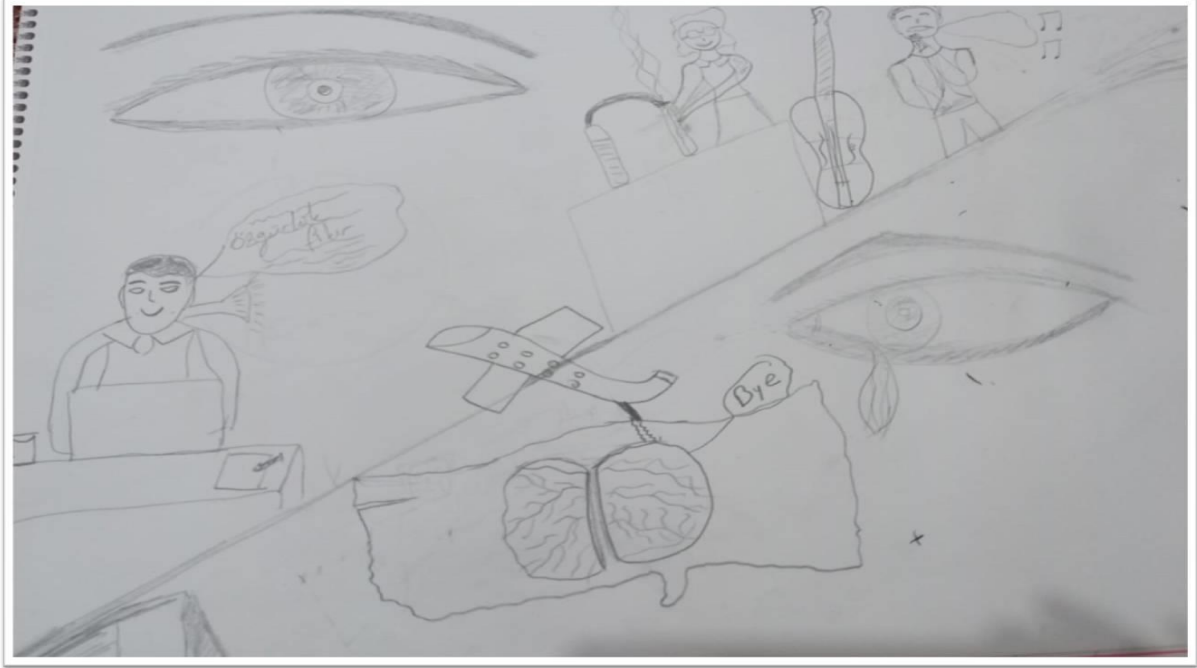
Görsel 7'yi çizen Gülşen ACAR, 65 yaşında Bursa' da yaşıyor. Lise mezunu, emekli. 1972 yılında Bulgaristan'ın Plavdiv kentinden Türkiye'ye zorunlu olarak göç etmiş. Gülşen Hanım'a göre göç olgusu doğup büyüdüğü toprakları bırakmak zor ve hüznü olsa da atalarının bulunduğu Anavatan Türkiye'ye göç etmek onu mutlu etmektedir. Çizmiş olduğu resimde kendi göç hikayesini resmetmiştir, akrabalarını uğurlayışı, kendi sıralarını bekleyişi, annesinin oturup sevinç ve üzüntüyü bir arada yaşadığı anı resmetmiştir.

Görsel 8: Sığınmacılar

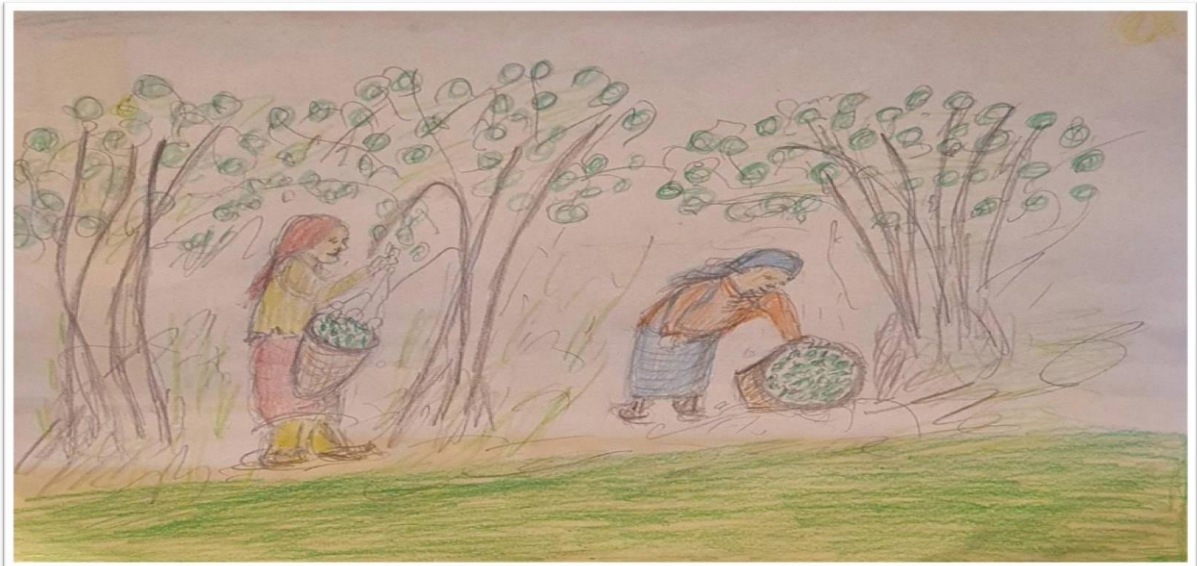
Görsel 8'i çizen Rana KHAN. Bursa da yaşıyor 14 yaşında öğrenci. Suriye'den Türkiye'ye mülteci olarak sığınmışlar. Resmin ortasında çadır bulunuyor. Çünkü göç yolarında kalan insanlar çadırlarda yaşıyor. Çadırın yan tarafına çocuk ailesiyle hep birlikte yaşamak istediği evi resmediyor. Çadırın üstünde kan lekesi var. İnsanlar savaşın içinde ölümle iç içe yaşıyor diyor. Önde bebeğini kucağına almış ve korumaya çalışan bir anne var. Yalnız olarak çizdim çünkü hayatta kimsesi kalmamış hepsi savaşta ölmüş diyor. Yerde de bir aile resmi var. Ailesinden kalan son şey o resim o da yolda düşüyor. Tepelerin ardında patlama şekilleri var bu da savaşın devam ettiğini gösteriyor.

UBAK

Görsel 9: Beyin göçü

Görsel 9'u çizen Ece TUÇTÜRE. 23 yaşında lisans mezunu. Şu an çalışmıyor. Göç deneyimi eğitim için üniversite okuduğu şehre gitmiş sadece. Ece Hanım'a göre göç olgusu ekonomik sebeplerle meydana gelen bir beyin göçünü ifade ediyor. Ece Hanım resimde Türkiye'de iş olanaklarının az olması bilim, sanat ve çalışma vb. koşullarının sınırlılığı ve sosyal refahın en iyi olduğunu düşündüğü Avrupa'ya göçün fazlaştığını iletmiştir. Ece Hanım'a göre ülkeden giden beyin göçüne üzgün bakış ve göç edilen yerde çalışma hayatına, bilim, sanat ve özgürlüğe memnun bir göz resmi çizmiştir.

Görsel 10: Mevsimlik işçiler

Görsel 10'u çizen Abdurrahman ŞENGÜL.50 yaşında profesör. Zonguldak'ta yaşıyor. Öğrenim için farklı şehir ve ülkelerde bulunmuş. Abdurrahman Bey'e göre göç olgusu ekonomik sebeplerle gerçekleşen bir süreci ifade etmektedir. Resimde mevsimlik işçi göçlerini

konu almıştır. Çizimde ağaçlık bir mekânda daldan fındık toplamaya ve sepetini doldurmaya çalışan kişiler görülmektedir. Abdurrahman Bey'in düşüncesine göre mevsimlik işçilerin çoğu Gürcü, Suriyeli ve bazı Afrika ülkeleri gibi ekonomisi kötü olan gelir seviyesi düşük insanlardan oluşmaktadır demektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yaptığımız görüşmelerde ve çizilen resimlerde görülüyor ki her yaştan ve her kültürden bireyin duygu dünyasında bir göç algısı var. Bu göç algıları çoğunlukla deneyimlere ve hayatlarında iz bırakan olaylara göre resimlere yansımış. Suriyeli bir çocuğun göç algısı ile göç deneyimi olmayan bir çocuğun göç algısı aynı olmadığı net bir şekilde görülmüştür. Suriyeli çocuk, mülteci çadırları ve yollara düşmüş bir kadın ve patlayan bombalar çizerken göç deneyimi olmayan bir çocuk kuşları ve ya çizgi filmlerde gördüğü göç imgesini resmetmektedir.

Göç denilince çoğu insanın aklına yaşadığı ve ya şahit olduğu göçler gelmektedir. Çevremizde ve ülkemizde göç deneyimi olan insan sayısı oldukça fazladır. Bir yanda balkanlardan göçüp gelen soydaşlarımız, bir yanda Türkî cumhuriyetlerden göçüp gelen soydaşlarımız ve son dönemlerdeki mülteci akınıyla birlikte her yanımız göçen insanlarla dolmuş durumda. Balkanlardan göçüp gelen bir vatandaşa göç dediğimizde göç ettiği zamanki anıları geliyor ve tren beklerken ve ya birilerini uğurlarken ki anısı geliyor ve onu resmediyor. Göçmen ve mülteci haberlerini sık sık duyan ve onları dert edinen birisi botlarla denize açılan ve ya teller arkasında bekleyen mülteci resmi çiziyor. Bazıları daha iyimser düşünüp mevsimlik işçi göçlerini çiziyor. İşsizliği dert edinen ya da işsizlikle yüz yüze kalan birisi ülkede yaşanan beyin göçlerini ele alıyor. Göç herkes için bir şey ifade ediyor aslında.

Sadece aldığımız değil verdiğimiz göçler ve ülke içinde ki göç hareketleri de çok önemlidir. Avrupa'ya gönderdiğimiz işçiler ve sonrasında Avrupa'yı, Amerika'yı bir refah kapısı olarak görüp oralara göçen sayısı da oldukça fazladır. Ülke içerisinde ki kentleşmeyle birlikte kırsaldan kentlere doğru yaşanan göçler birçok kentin yapısının tümüyle değişmesine neden olmuştur.

Aslen nerelisin sorusunu çok fazla duymuşuzdur. Özellikle büyük şehirlerde herkesin kütüğünün Anadolu'da bir şehir olduğu inancı hâkimdir. Nitekim doğrudur. Büyükşehirlerde yaşayan insanların büyük çoğunluğu göçüp gelmiştir. Bu kadar göçle iç içe yaşayan ve göçün her türlüünü görmüş şahit olmuş insanların her birinin farklı resimler çizmesini bekliyorduk. Beklentimizde haklı çıktığımızı gördük.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dünya coğrafyasının demografik, kültürel, toplumsal şekillenişinde göçlerin çok büyük etkisi olmuştur. Bu özellik nedeniyle geçiş üssü konumunda olan coğrafyalarda göç genel bir gerçeklik olmakla birlikte birdenbire gerçekleşen göçler büyük değişimlere neden olmaktadır. (Altunok, 2017) Ülkemiz geçiş bölgesi olduğu için de göç istasyonu ve ya göç merkezi konumunu tarihten beri hiç yitirmemiştir. Özellikle Osmanlının dağılması ve yeni Türk devletinin kurulmasıyla yoğun bir göç trafiği yaşanmıştır. Cumhuriyet döneminde 1923-1990 yılları arasında Balkan ülkeleri olan Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'dan Türkiye'ye 1.750.000 civarında göçmen gelmiştir (Sarinay, 2011). Bu tarihten sonra göç

olayları durmamış özellikle Arap Baharı denilen sürecin komşumuz Suriye'ye sığramasıyla bir mülteci akını yaşanmış milyonlarca göçmen ülkemize gelmiş ve ya geçiş için kullanmıştır. Resmi kayıtlara göre ülkemizde 5 milyonu aşkın mülteci bulunmaktadır. Bugün tüm bu göçlerin demografimizi nasıl değiştireceği konusu birçok mecrada tartışma konusudur.

Sürekli göç ve mülteci haberlerine denk geliyoruz. Sınırlarda ve denizlerde kaçak yollarla geçiş yapmak isteyen ve bu yolda kaybolan, hayatlarını kaybeden insanların dramına medya yoluyla şahit oluyoruz. Bir zaman sonra bu haberlere ve trajedilere alışır hale geldik. Balkanlarda zulme uğrayan ve sürülen insanların dramına şahit olduk. Göçün acı senaryolarını yaşamayanlar bu haberleri izledi ve sonra unuttu. Ancak göçü yaşayan ve acıyı çeken hiçbir zaman unutmuyor. Daha güzel bir hayat yaşamak için ve ya canını kurtarmak için göçen ve göçmek zorunda olan milyonlarca insan var. Bu insanlar şahit oldukları olayları bir travma olarak hayatları boyunca hatırlayacaktır.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM), 2020'de rekor sayıda kişinin şiddet ve çatışma nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kaldığını açıkladı. Örgüt hazırladığı Dünya Göç Raporu'na göre, geçtiğimiz yıl 26 milyon yeni mültecinin kaydı yapıldı. 55 milyon kişi ülkeleri içinde yer değiştirmek zorunda kaldı. Birçok kişi de doğal afetler nedeniyle evlerini terk etti. Doğduğu ülke dışında yaşayanların sayısı 281 milyona ulaştı. Bu sayı 2019'da 272 milyon, 1990'da ise 128 milyondur. Dünya medenileşti dedikçe yerinden yurdundan edilen insanların sayısı günden güne sürekli artıyor. Yapmış olduğumuz çalışmada, yaşanan trajedilere şahitlik eden insanların göç hakkında olumsuz algılar içinde olduğunu gördük. Göçlerin dünya üzerinde siyasi sebeplerden ve genellikle zorunlu olarak yapıldığına dair bir inanç var insanların zihinlerinde. Çizilen resimler ve yapılan yorumlar göçlerin istenmeyen bir sosyal olay olduğunu net bir şekilde gösteriyor.

KAYNAKÇA

Altunok, M. (2017). Türkiye'nin Göç Gerçekliği Ve Örgütlenmesi Üzerine Bir Tartışma, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (22) , 295-311 . DOI: 10.20875/makusobed.360709

Ekici, S, Tuncel, G. (2015) Göç ve İnsan, İnsan ve Toplum Dergisi, Cilt 5 Sayı 9. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/birtop/issue/29486/316342> (Erişim tarihi: 11.06.2022)

Özkan, R. (2019). Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi . Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33 (47),127-145 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/51336/655276> (Erişim Tarihi: 09.06.2022)

Sarınay, Y. (2011) Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990) Cilt 27, Sayı 80, 351 - 388, 07.07.2011.

Şakacı, B. K. (2020). Türkiye'nin Göç Ve İskân Politikaları: 1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu İncelemesi . Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi,1 (3) , 36-57 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kaypod/issue/57794/76023> (Erişim Tarihi, 12.06.2022)

https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_7838.htm. (Erişim Tarihi: 11.06.2022)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59490801> (Erişim Tarihi:10.06.2022).

ETNOGRAFİK MÜZİK İNCELEMESİNDE VERİ ANALİZİ: KODLAR VE TEMALARI BULMAK

Levent ERGUN

Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-9959-8780

ÖZET

Etnografi, genel olarak kültürleri ve toplumları inceleme için kullanılan bir yöntem olarak tanımlanabilir. Stratejik bir yöntem olarak birçok disiplinin yanı sıra etnomüzikoloji alanında da kullanılır. Araştırma yöntemlerini antropolojiden devşiren etnomüzikoloji, araştırmanın verilerinin bulunduğu yerde, müzik pratikleri incelenen topluluğun ya da kültürel grubun içerisinde alan çalışması yoluyla veri toplama yolunu benimser. Etnografik yöntemde gözlem ve görüşme temel veri toplama yoludur. Araştırma süreci her aşamanın birbirine bağlı ve her aşamanın hayati derecede önemli olduğu döngüsel bir süreçtir. Veri analizi, araştırma verilerinin toplanmasından sonraki bir aşama olarak değerlendirilmekle birlikte aslında araştırma sürecinin her adımında yapılan bir eylemdir. Bu bildiri etnomüzikolojiyi merkeze alan kuramsal bir tartışmadan çok etnografik yöntemin ne olduğuna, veri toplama sürecine ve veri analizi üzerine yoğunlaşır. Veri analizi aşamasında ise görüşme ve çeviri yazımı yapılan görüşme metinlerinde kod ve temaların bulunmasına odaklanır. Veri analizi aşamasında kod ve temaları bulmanın araştırmanın nihai raporu üzerindeki önemine dikkat çekmeyi hedefler.

Anahtar Kelimeler: Etnografi, Gözlem ve Görüşme, Veri Analizi, Kod, Tema

DATA ANALYSIS IN ETHNOGRAPHIC MUSIC STUDY: FINDING CODES AND THEMES

ABSTRACT

Ethnography can be defined as a method used to study cultures and societies in general. As a strategic method, it is used in many disciplines as well as in the field of ethnomusicology. Ethnomusicology, which draws its research methods from anthropology, adopts the way of collecting data through fieldwork within the community or cultural group whose musical practices are studied, where the data of the research are found. In the ethnographic method, observation and interview are the basic data collection methods. The research process is a cyclical one in which every stage is interconnected and each stage is vitally important. Although data analysis is considered as a stage after the collection of research data, it is actually an action done at every step of the research process. This paper focuses on what the ethnographic method is, the data collection process and data analysis rather than a theoretical discussion centered on ethnomusicology. In the data analysis phase, it focuses on finding codes and themes in the interview and translated interview texts. It aims to draw attention to the importance of finding codes and themes in the data analysis phase on the final report of the research.

Keywords: Ethnography, Observation and Interview, Data Analysis, Code, Theme

1. Giriş

Benzer pek çok tanımı olmakla birlikte etnografi, Murchison'a (2010, s. 4) göre kültürleri ve toplumları keşfetme ve inceleme için araştırmacıya olanak sağlayan bir araştırma stratejisidir. Etimolojik olarak Grekçe' de *ethnos* (halk) ve *graphein* (yazı) kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşur. İnceleme konusunun ilgili olduğu sosyal grup içerisinde derinlemesine çalışma yapılan nitel bir araştırma yaklaşımıdır. Antropoloji disiplini içerisinde olgunlaşan etnografi, bir araştırma sosyal bilim alanında yaygın olarak kullanılan bir araştırma yöntemidir. Müzik incelemesi bakımından araştırma yöntemlerini antropolojiden devşiren etnomüzikoloji, araştırmanın verinin bulunduğu yerde, alan çalışması yapılarak veri toplanması anlamı taşır (Ergun, 2014, s. 37)

Araştırma verisinin nerede bulunduğuna bağlı olarak veri toplamaya ilişkin üç tür stratejik yöntemden söz edilebilir. Bunlar, kütüphane çalışması, laboratuvar çalışması ve alan çalışmasıdır. Bununla birlikte yöntem, "araştırma boyunca izlenecek yolu ve araştırmanın nasıl yapılacağını" ve "alan çalışması sırasında veri toplamanın yollarını" da içerir (Özer, 2002, s. 20, 30). Stratejik olarak alan çalışması yönteminin benimsendiği etnografik yöntemde temel veri toplama yolları gözlem ve görüşmedir. Görüşme, söylemsel bilinci anlamaya yönelik soru-yanıtı dayalı bir veri toplama yoludur. Görüşmenin bilgi ve birikimine başvuru görüşme kişinin yaşam çevresinde yüz yüze olarak gerçekleştirilmesi ideal olandır. Gözlem ise edimsel bilinci anlamaya yönelik insanların davranışlarını gözlemlemeye dayalı bir veri toplama tekniğidir. Unutulmaması gereken nokta, araştırmayı gerçekleştiren etnografin öğrenme/anlama amacıyla orada bulunduğuudur. Görüşme bir tür sorgu olarak değerlendirilmemeli, gözlem ise çalışma yürütülen insanların olağan hallerine tanıklık etme çabası olarak görülmelidir. Etnograf, iyi bir dinleyici olduğunu çalışmanın her anında göstermelidir. "Gözlem, etnografin gözüyle tutmuş olduğu alan notlarıdır" (Krüger, 2008, s.74). Etnografik araştırmanın her aşaması eşit derecede önemlidir. Bir araştırmanın sonuçlarının sağlıklı ve tutarlı olması ve bunun nihai metne olan yansıması araştırmanın verilerinin toplama aşamasında kurallara uygun hareket etmekle yakından ilişkilidir. Veri toplama aşaması sorunlu bir çalışmanın çıktısının da sorunlu olacağı açıktır. Bu nedenle etnograf alan çalışmasının veri toplama aşamasında son derece duyarlı davranmalıdır.

2. Veri Yönetimi

Veri toplama aşamasında gözlem ve görüşmelerin görüntü ve ses kayıt cihazları ile kayıt altına alınması önem taşır. Bu kayıtların çeviriyazımlarının (transcript) yapılması ve yazılı hale getirilmesi gerekir. Çeviriyazım aşamasının zaman alması ve pek çok etnograf tarafından sıkıcı bir iş olarak tanımlanmasına karşın görüşmelerin yazıya aktarılmasının, okuma ve üzerinde analiz yapma açısından büyük kolaylık sağlayacağı göz ardı edilmemelidir. Gözlem kayıtları ise yapılan gözlemi tekrar tekrar izleme olanağı sağlaması nedeniyle oldukça önemlidir. Gözlemin görsel kaydının betimleme yoluyla yazılı hale getirilmesi de üzerinde analiz yapabileceği sağlar. Ancak ses ve görüntü kaydı yapma olanağı olmayan ya da çalışma yapılan kişiler tarafından izin verilmeyen durumlarda etnograf çalışmayı sürdürmeli ve kendi başına kaldığı en yakın süre içerisinde çalışmayı yazıya aktarmalıdır.

Özellikle uzun vadeli bir etnografik araştırma etnografin çok sayıda gözlem ve görüşme metniyle, bir bakıma devasa bir ham veri yığınıyla karşı karşıya kalması anlamına gelir. Yazma sürecinde uygun veriye ulaşmak amacıyla verilerin kataloglanması büyük önem taşır. İçindekiler listesi de bulunan bir katalog sayesinde yazar olarak etnograf aradığını kolaylıkla bulabilir. Böylece gerekli yerlerde alan verisine atıf yapılabilir. Ayrıca araştırma süresince herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmamak için tüm veriler güvenli bir yerde, orjinalleri ve kopyaları ayrı ayrı olarak depolanmalıdır. Gözlem ve görüşme metinleri dışında araştırma süresince etnograf tutulan çeşitli alan notları, söz konusu metinleri bütünlüyci bir değer taşır ve aynı zamanda tüm araştırma sürecinin belleğini oluşturur. Bu nedenle alan notları en az gözlem ve görüşme metinleri kadar önemlidir.

3.Etnografik Verinin Analizi

Analiz süreci tüm verilerin toplanması aşamasından sonra nihai metni oluşturmadan önceki bir adım gibi algılansa da henüz veri toplama aşamasında alanda gerçekleştirmesi gereken bir pratiktir (Schutt, 2012). Bir bakıma araştırma süreci boyunca çeviriyazım için bile olsa yazma eyleminde bulunmak dolaylı olarak analiz yapmayı ve araştırma raporunu yazmayı kolaylaştırır. “Niteliksel veri analizinde fikirler, kavramlar, temalar metnin tekrar tekrar okunmasından oluşur. Kavram ve kategoriler kodlar olarak ayrıştırılır” (Kümbetoğlu, 2015, s. 152). Araştırma süresince elde edilen tüm verilerin baştan sona birkaç kez okunması gerekir. Analiz yapmadan önce verileri yeniden okumak etnografin işini kolaylaştırır ve veriye hakim olmasını sağlar. Aslında veri analizi için belli bir formül ya da reçete olmadığı gibi kesin başarı sağlayacak prosedürler de yoktur (Hammersley & Atkinson, 2007, s.158).

3.1.Verii Kodlama, Görüşme Çeviriyazımında Kodlar ve Temaları Bulmak

Veri kodlama, temel düzeyde tüm veri içindeki anlamlı öğeleri aramakla başlar. Anlamlı öğeler, veri içinde metin parçacıkları olarak sıklıkla ortaya çıkar. Bu öğelerin ayrıştırılması oldukça önemli ve zorlu bir iştir. Tekrar eden örüntüler büyük ölçüde kodları işaret eder. “Niteliksel yöntemde kodlama işlemi tüm araştırma sürecine yayılan bir özellik gösterir. Şöyle ki verileri her okuma ve yeniden okumanın ardından, araştırmacı kodlama işini yeniden yapar.” (Kümbetoğlu, 2020, s. 85).

Görüşme çeviriyazımında ise görüşme kişinin dile getirdiği kelime, söz öbeği ya da bazen bir cümle metin içerisindeki kodları oluşturur. Bu nedenle gerek görüşme gerekse gözlem metnindeki kodlar görece olarak somut haldedir. Kodlar araştırmanın odak noktaları ve anahtar kelimeleri ile yakından ilişkilidir. Çizelge 1 de 2017 yılının Ekim ayında bir sokak müzisyeni ile yüz yüze gerçekleştirilen görüşmenin çeviriyazımının bir bölümü örnek olarak yer almaktadır. Söz konusu görüşme aynı müzisyenle yapılan üçüncü görüşmedir. Görüşme, daha önce yapılan görüşmelerde ağırlıklı olarak öne çıkan sokağın performans mekanı olarak tercih edilmesi üzerine yoğunlaşır.

Görüşme metnini kodlamanın ardından bir bakıma yap-boz parçalarını birleştirme işlemine benzeyen temaların aranması gelir. Temalar, metin temelli öğelere bir bakıma kodlara bağlı, soyut kavramlardır. Temalar aynı zamanda metin temelli öğelerin ortaya çıkış sıklığı sonucu meydana gelir (Krüger, 2008, s.111-112).

Çizelge 1. Bir sokak müzisyeni ile yapılan görüşmenin çeviriyazımında kodlar ve temaların gösterilmesi

Görüşme Çeviriyazımı	KOD	TEMA
<p>-Peki müzik yaparken sokağı tercih etme nedenin ne?</p> <p>Alkan'a da söylemiştim, <u>sokak daha özgür bir alan, belki tam özgür bir alan değil belki ama kendinizi daha özgürce ifade edebileceğiniz bir alan. Gerek performans saatleri açısından gerek ordaki müzisyen ve dinler kitle arasındaki ilişki bakımından olsun, diğer ilişkiler bakımından olsun, sokakta bir hiyerarşi olmuyor. Patron ve işveren ilişkisi yok mesela bu ve bunun gibi nedenlerden kaynaklı, en temel sebebi sokağın özgür bir alan oluşu.</u></p> <p>-Peki İzmir de olduğunda özel olarak tercih ettiğin bir yer ya da yerler var mı?</p> <p><u>Kitlenin yoğun olduğu yerler, genelde sokak müzisyenleri onu tercih ediyor.</u></p> <p>-Trafığe kapalı alanlar yani.</p> <p>Kıbrıs şehitleri ya da Karşıyaka Çarşısı ya da bir kere Ozan la Bornova Forum a da gitmiştik. İzmir de mesela metroda serbest olsa metroyu tercih ederdik.</p> <p>-Metronun girişinde çalışıyorlar.</p> <p>Onlar daha çok kaçak güreşiyor, sonra görevli geliyor, zaten metronun içi yasak deniyor. Ben de çok rastladım, melodika çalan çocuklar var daha çok. Onlarla arasındaki diyalog nedir nasıl işliyor yönetimin onu tam bilmiyorum. Biz çalmaya çalıştığımızda yasak diye geliyorlar. Tartışmaya giriyorlar bizimle yasak diye, muhatap kim diye sorduğumuzda Metro AŞ diyorlar oraya gidiyoruz belediyenin bir kurumu aslında, belediyeye kültür müdürlüğüne gidiyoruz o da topu iktidara atıyor. İktidarla aramızda olan çekişmeden kaynaklı işte biz metroda müziğe izin veremiyoruz, orası izin vermiyor diyorlar. Biz yasaklamıyoruz. İstanbul metrolarında yasak değil, izin dahilinde yapabiliyorsunuz.</p> <p>-Kıbrıs Şehitlerinde böyle bir sıkıntı var mı?</p> <p>Orada da zaman zaman oluyor. Bazen daha sert müdahale oluyor, enstrümanları alıyor, bunun dışında ceza yazıyorlar. Polis çağırabiliyorlar. Çok arkadaşın bir ton cezası var</p> <p>-Çok da özgür bir alan değilmiş aslında</p>	<p>sokak özgür bir alan</p> <p>İzlerkitlenin yoğun olduğu yerler</p>	<p>Mekan=Temsil mekanı</p> <p>Mekan tercihi</p>

<p>Ama tabii ki yine de <u>piyasa müzisyenliğine göre daha tercih edilesi bir alan</u> oluyor. Piyasa müzisyenliğinde nihayetinde bir patron var siz <u>işçisiniz o işveren</u> oluyor ilişki bu yönde geliyor, çalışma saatleriniz var, istek yapıyor. Parçayı söyleme zorunluluğunuz doğabiliyor. Hatta araya alatura sıkıştırılıyor falan daha bir zorunlu hale geliyor. Handikapları çok yani ya da tekrar tekrar çalmak zorunda kalıyorsunuz. <u>Sokakta böyle bir zorunluluk yok, istediğiniz saatte istediğiniz eseri istediğiniz kadar çalabiliyorsunuz.</u></p>	<p>Piyasa müzisyenliği/sokak müzisyenliği</p>	<p>Müzisyenlik tipleri</p>
<p>-Sokakta istek olmuyor mu?</p> <p>Oluyor tabi daha yatay bir zeminde istek oluyor, piyasada öyle olmuyor hatta isteğini çalmadığın vakit yakana bile yapışabiliyor. Mübalağa etmiyorum, bir arkadaşla konuşuyoruz geçende bizim bağlamacının yakasına yapışmış benim parçamı niye çalmadınız diye. Ülkede maganda mı yok, topuklarına sıkabiliyor. Sokakta bunun cevabını net bir şekilde verebiliyorsun. Mekanda müşteri hem dikey yaklaşıyor size ve burada yaşayacağın sorun işverenle yaşayacağın sorun anlamına gelecek diye müzisyende böyle bir psikoloji oluşuyor. Ama <u>sokakta patron sizsiniz</u>, net bir cevap verebilirsiniz. İstek çalmıyorum, ben bu parçaları çalıyorum diye rest bile çekebilirsiniz, işinize gelirse diye, rest çekmiyoruz tabi ki. Hatırlıyorum 3-5 yıl önce bir teyze Sibel Can dan çalışıyor musunuz diye sordu, ben de o bizi çalsın dedim. Böyle esprili cevap da verebiliyorsunuz sokakta böyle bir ilişki doğabiliyor. Böyle avantajları var sokağın.</p>	<p>Repertuvar</p>	<p>Mekan= temsil mekanı</p> <p>İnisiyatif kullanma</p>
<p>-Peki İzmir de Kıbrıs Şehitleri, Bornova Forum repertuvar değişiyor mu?</p> <p>Bende fazla değişmiyor. Aynı repertuarı çalıyorum, bu benim sevdiğim müzik diyorum. Ama tabi ki bazen maddi kaygılar baskın olduğunda herkesin bildiği parçaları çalılırsun, kesinlikle fark ediyor. Daha popüler eserler, tanıdık şeyler de algı açılıyor. Mesela biz Ozan la rebetiko çalışıyoruz, ironik ama insanlara yabancı geliyor. Anahita (su tanıçası) diye bir grup var onlarla çaldığımda onlar ağırlıklı Kürt müziği yapıyor, sokak müziği yapıyor. Ozan la rebetiko yaptığımızda öyle değil. Yunanistan fahri konsolosu şaşırmişti. <u>Onun algısına hitap edebildiğimiz için durup baktı...</u></p>	<p>Sokakta patron sizsiniz</p>	<p>Mekan=temsil mekanı</p> <p>Mekan tercihi özgürlük alanı</p>
<p><u>Sokakta tınısı yüksek olan çalgı tercih ediliyor</u> ya da amfi ile çalabileceğimiz çalgılar tercih ediliyor. Anahita da bende <i>godin</i> vardı ben kullanıyordum. Akustik sesi az çıktığı için. Mey'in sesi az çıktığı için o da kullanıyordu daha çok volüm dengelerinden kaynaklı. <u>Algısı yüksek çalgılar, etnik</u></p>	<p>İzlerkitle algısına hitap etme</p>	<p>Görsel/işitsel algı</p>

<p><u>çalgılar tercih ediliyor mesela didgeridou, hang drum mesela çok tercih ediliyor bu bağlamda algıyı çok fazla topluyor</u></p> <p>-Santur da öyle mi?</p> <p>Santur artık baya popülerleşti. Eskisi kadar değil. Ozan da mesela <i>kora</i> var Can diye bir arkadaşı almış bir arkadaşı ile ikisi birlikte çıkmışlar, pek müzik diyebileceğimiz bir şey yok ortada aslında görüntü var görüntü ile para kazanmışlardı. <u>Görsel etki önemli noktada duruyor.</u></p>	Görsel etki	Görsel/işitsel algı
--	-------------	---------------------

Çeviriyazım metni içerisindeki kodlar ve temalar bulunduktan sonraki adım metnin tamamındaki benzer kod ve temaların bir araya getirilmesidir. Bu işlem bir bakıma kodlar ve temaların öbeklenmesi ve gruplanmasıdır. Ortaya çıkan kodlar ve temaların yoğunluğu araştırmanın nihai metninin içeriğini oluşturur, başlık ve alt başlıkların belirlenmesinde belirleyici rol oynar.

4.Sonuç

Etnografik müzik incelemesi stratejik bir yöntem olarak benimsenen alan çalışması sırasında gözlem ve görüşme tekniğiyle elde edilen veriler yoluyla gerçekleşir. Gözlem sonucu oluşturulan betimlemeler ve görüşme çeviriyazımları ile araştırma süreci boyunca yazılan alan notları araştırmanın ham verisini oluşturur. Alan çalışmasında bir araya getirilen verilerin yanı sıra ilgili literatür nihai metnin oluşmasını sağlar. Veri analizi tüm araştırma verisinin gözden geçirilmesi ve defalarca okunması anlamı taşır. Alan çalışması verilerini analitik bir bakış açısıyla okuyabilmek için etnografin dışarıdan bir gözle okuması gerekir.

Metin temelli bir analiz biçimi olarak veri kodlanması araştırmacıya nihai metnin yazımında büyük kolaylık sağlar. Verileri kodlamanın tek bir yolu yoktur. Görüşme metnindeki somut ifadelerle dayalı olarak kodlar ve bu kodlarla ilişkili soyut kavramlardan oluşan temalar nihai metnin ortaya çıkmasına büyük katkı sağlar. Kodlar ve dolayısıyla temalar araştırmanın anahtar kelimelerine yakından bağlıdır.

Kaynakça

- Ergun, L. (2014). Müzik incelemesinde etnografik yöntem ve veri analizi. *Dünya Ses Günü 2014 Sempozyumu ve Etkinlikleri*. 37-43. Ege Üniversitesi Basımevi.
- Hammersley, M., and Atkinson, P. (2007). *Ethnography principles in practice*. Routledge.
- Krüger, S. (2008). *Ethnography in the performing arts a student guide*. https://researchonline.ljmu.ac.uk/id/eprint/543/1/Book_Ethnography-in-the-Performing-Arts-A-Student-Guide.pdf (Erişim tarihi: 15.05.2022).
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2020). *Niteliksel araştırmalarda analiz*. Bağlam Yayınları.
- Murchison, J. M. (2010). *Ethnography essentials: Designing, conducting, and presenting your research*. San Frsisco. Jossey-Bass.
- Özer, Y. (2002). *Müzik etnografisi alan çalışmasında yöntem ve teknik*. Dokuz Eylül Yayınları.
- Schutt, R. K. (2012). *Investigating the social world: The Process and practice of research*. SAGE Publications.

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIKLARINI ANLAMAK

Yeşim KARAÇ ÖCAL¹, Ebru ARAÇ ILGAR², Bekir Barış CİHAN³

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0003-2754-9274

²Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0002-0442-1158

³Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0002-3107-3849

ÖZET

İnternet kullanımının yaygınlaşması ile kişilerin hayatında birçok olumlu değişiklik olmuştur. Günümüzde internet kullanımı oldukça yaygınlaşmış ve kullanım ağırlığının sosyal medya ağlarında olduğu, özellikle gençlerin internet kullanımının neredeyse tamamının sosyal ağların kullanımı olduğu görülmektedir. Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıklarını anlamayı hedefleyen çalışmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören 12 öğrenci oluşturmaktadır. Görüşmede, alan-yazın incelemesi ve uzman görüşleri dikkate alınarak araştırmacı tarafından geliştirilen 5 sorudan oluşan ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Daha sonra belirlenen kategoriler çerçevesinde katılımcıların ifadelerinden alıntılara yer verilerek değerlendirilmiştir. Veriler; “En çok kullanılan sosyal medya ağı”, “sosyal medya ve yaşam kaliteniz”, “mutluluk”, “zaman yönetimi” ve “amaç” şeklinde 5 kategoriye ayrılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuca göre sosyal medyanın en çok haberleşmede faydasının görüldüğü bunun yanında kişiler arasında iletişimi sağlamakta önemli önemli bir yeri olduğuna fakat zaman kontrolünün iyi sağlanmadığı zaman zararlı hale geldiğini, günlük hayatlarında çok fazla zamanlarını alarak başka sorumluluklarından ve sağlıklarından ödün verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal medya bağımlılığını engellemek adına, öğrenciler için tiyatro çalışmaları, müzik çalışmaları vb. hobi grupları gibi sosyal etkinliklerin düzenlenmesi, zaman kontrolü, mesleki/akademik başarı örnekleri ile kişisel gelişim konularında belirli aralıklarda seminerler düzenlenebilmesi öneri olarak sunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Spor Bilimleri Fakültesi, Sosyal Medya, Nitel

UNDERSTANDING THE SOCIAL MEDIA ADDICTIONS OF SPORTS SCIENCES FACULTY STUDENTS

ABSTRACT

Many positive changes have occurred in people's lives as a result of the widespread use of the Internet. Today, internet use is quite widespread, and it can be seen that the use of social media networks is the majority, and almost all internet usage, particularly among young people, is the use of social media networks. The qualitative research model was used in the study to better understand the social media addictions of the faculty of sports sciences students. The study's participants consisted of 12 students from the faculty of sports sciences. A semi-structured interview form consisting of 5 questions developed by the researcher, taking into account the literature review and expert opinions, was used during the interview. It was then evaluated within the framework of the predetermined categories by including quotations from the participants' statements. Data is divided into 5 categories: "The most used social media network", "social media and your quality of life", "happiness", "time management" and "purpose". According to the results obtained from the research, it has been concluded that social media is mostly beneficial in communication, as well as it has an important place in providing communication between people, but when time control is not provided well, it becomes harmful, and they compromise their other responsibilities and health by taking too much time in their daily lives. For students to avoid social media addiction, theater studies, music studies, and so on. A suggestion is to organize social activities such as hobby groups, time management, examples of professional/academic success, and regular seminars on personal development.

Key Words: Faculty of Sports Sciences, Social Media, Qualitative

1. GİRİŞ

Yeni iletişim araçlarının insanların hayatını kolaylaştırdığı, zamandan tasarruf etmeyi sağladığı, bilgiye ulaşmayı kolaylaştırdığı gibi birçok sebepten dolayı insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. İnsanlar günlük hayatlarındaki birçok işini daha kısa sürede daha az maliyette ve daha az güç harcayarak yapabilmektedir (Çiftçi, 2018).

İnternet kullanımının yaygınlaşması ile kişilerin hayatında birçok olumlu değişiklikler olmuştur. Haberleşmenin hızlanması, yeniliklerden çabuk haberdar olma, uzak mesafelerdeki iletişimi zaman mekân kısıtlaması olmadan sağlayabilmek, zamandan tasarruf etme, bilgiye çabuk ulaşma gibi birçok olumlu etkilerin yanı sıra sosyal hayattan uzaklaşma, gereksiz zaman kaybı,

özel bilgilerin deşifre olması, akademik başarının düşmesi, kandırılma gibi daha birçok sayabileceğimiz olumsuz etkileri de görülmektedir. Bu olumsuz etkileri en aza indirmek ya da yok etmek için kontrollü kullanımı sağlamamız gerekmektedir. Kontrollü kullanımın en önemli adımı ebeveynlerin çocuklarının internet kullanımındaki kısıtlama ve takipleridir.

İnternet bağımlısı, internet iletişiminin daha sık kullanılması nedeniyle internet son yıllarda birçok kişiye yayılmakta, ağlar oluşturmakta ve hayatın birçok alanında kullanılmakta, sosyal ağların popülaritesi artmakta ve çeşitli iletişimler yaygınlaşmaya başlamaktadır. Bu çevrimiçi yaşamlar yeni bir sosyalleşme süreci olarak kabul edilir. Sonuç olarak, bireyler aldıkları baskıyı popüler olarak görseller de aslında bağımlı bir meta haline gelebilirler. Bu gelişmeler, toplumdaki benzer bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini, diğer insanlarla dilsel iletişimlerini ve sosyalleşme adına bir araya geldikleri kamusal alanlarla etkileşimlerini sağlar (Güney, 2017). Günümüzde internet kullanımı oldukça yaygınlaşmış ve bu konuda birçok araştırma yapılmıştır. İnternet kullanımında ağırlığın sosyal medya ağlarının kullanımında olduğu, özellikle gençlerin internet kullanımının neredeyse tamamının sosyal ağların kullanımı olduğu görülmektedir.

Özellikle çocukların ve gençlerin hayatında önemli bir rol üstlendiği için internetin gözetimsiz kullanımı çocukların ve gençlerin fiziksel, psikolojik sosyal ve bilişsel gelişimlerinde önemli zararlara yol açabilir (Muslu, Karayağız, Bolışık, 2009).

Papacharissi ve Rubin'in (2000) ortaya attığı gibi, internet ve sosyal medya alternatif bir iletişim mecrası olarak ortaya çıkarken, özellikle kamusal alanda/sosyal çevrede kendini ifade etmekten korku duyan bireyler için bir fırsat olarak belirmiştir. Özellikle gençlerin seslerini duyurabilmeleri, içerik üretmeleri, kendileri gibi düşünen insanlarla bir araya gelerek ağlar oluşturabilmeleri ve politik ve toplumsal konularda fikirlerini ortaya koyarak demokratik katılımlarını arttırmaları gibi olanaklar sağlayan sosyal ağlar bu bağlamda olumlu etkiler de yapmıştır. Ancak internet ve sosyal medya öncesinde sosyal hayatta giderilen iletişim, kendini ifade etme ve eğlence gibi ihtiyaçların sanal ortama aktarılması, sosyal medyaya olan bağımlılığı tetikleyebilmekte ve kişilerin toplumsal hayattan izole bir biçimde yaşayarak bazı ruhsal sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir (Çömlekçi, Başol, 2019).

Bireyin doğduğu andan itibaren yaşadığı sürece devam eden eğitim süreci, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri ile şekil almaktadır. Bu eğitim teknolojilerinin hedeflerinden biri, bu araçların doğru zamanda ve doğru şekilde nasıl kullanılacağını öğretmekten, diğer hedefi de etkin olarak bu teknolojilerin kullanılması olarak ifade edilebilir (Çakır ve Yıldırım, 2009).

Üniversite yılları, öğrencinin çalışmaları ve gelecekteki kariyeri Kariyer hedefleri belirleyin, kararlar alın ve planlar yapın bu önemli bir süreçtir. Üniversite Öğrencilerinin Etkili Kariyer

Gelişimi İçin Gerekli Koşullar Görevleri yerine getirme yeteneklerini nasıl değerlendirirler? Mesleklerinin kendilerine ne gibi sonuçlar getireceğini ne ölçüde biliyorlar? Gerçekçi ve olumlu sonuç beklentileri geliştirin, şimdi veya gelecekte Sağlıkları ve zihinsel (zihinsel) sağlıkları üzerinde bir etkisi olabilir. Yani bu süreç onların mesleki gelişimlerini, ruh sağlıklarını ve iyilik hallerini olumsuz etkileyebilir (Özden, 2014). İnternetin özelliklede sosyal medyanın aşırı ve gereksiz kullanımı öğrencileri olumsuz etkileyebilmektedir.

Spor bilimi, yüzyılda toplumun artan statüsü ile bir bilim haline gelmiştir. İster bilim ister bilim dalı olarak çok büyük ilerlemeler göstermeye başlamıştır. Bugün, sürekli rekabetçi spor alanının geliştirilmesinde gerekli başarıyı şimdi ve gelecekte elde etmek için yaşadığımız dijital çağa göre bilgi ve iletişim gibi çok sayıda teknolojinin kullanılması zorunlu hale gelmiştir. Özellikle beden eğitimi sırasında, multimedyanın etkin kullanımı, web tabanlı Uzaktan eğitim planında, eğitim sisteminin inşası sürecindeki bilgi ve birikim İletişim teknolojisinin kullanımı giderek daha önemli hale geliyor (Yücel ve Devecioğlu, 2012). Teknolojik gelişme ve ilerleme toplumun her alanında etkili olmakla birlikte, sergilediği alanlardan biri de spordur ve bu durumda spor alanında yenilik ortaya çıkmıştır. Dünyanın bir ucundan diğer ucuna hâkim olan teknolojinin kullanımı spor alanında da yer almaktadır. Bu durum arttıkça aynı zamanda spor merkezlerinde bilgisayar kullanımı, vücut analizi planlama ve kulüp yönetim sistemleri gibi yenilikleri görebilirsiniz. Ek olarak, veriler Stadyumun analizi, depolanması, havalesi, ürün işlemleri ve işletilmesi Mekanizmada iletişim teknolojisinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Yücel ve Devecioğlu, 2012).

Bu kapsamda spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin internet kullanımı sosyal medya kullanımındaki olumsuzluklar ve bağımlılık durumları incelenerek bu kullanımı faydalı hale getirebilmek için ne gibi düzenlemeler yapılabilir incelemek amacıyla bu çalışma sürdürülecektir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma gurubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi süreci ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırma da spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda fenomenoloji yaklaşımının kullanılması araştırmacılar tarafından uygun görülmüştür. Nitel yöntemlerin alt çatısı altında bulunan fenomenoloji yaklaşımı (Öktem, 2005)

günlük hayatta insanların karşı karşıya kaldığı, tecrübe ettiği olguları derinlemesine incelenmesini sağlayan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcılarını, spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören 12 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin seçilmesinde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda 6 erkek 6 kadın olmak üzere 12 öğrenci çalışmaya katılmıştır. Her katılımcıya araştırmanın amacı ve konusuna ilişkin bilgi verilmiştir. Araştırma bulgularının sunumunda katılımcıların korunması ve kimliklerinin gizlenmesi amacıyla her bir katılımcıya Katılımcı 1- Katılımcı 12 arasında değişen rumuzlar verilmiştir

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın verileri dijital ortam aracılığı ile toplanmıştır. Pandemi sürecinde sosyal mesafeyi koruyabilmek adına bu yöntem tercih edilmiştir. Görüşmede, alan-yazın incelemesi ve uzman görüşleri dikkate alınarak araştırmacı tarafından geliştirilen 5 sorudan oluşan ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Hazırlanan sorular uzman görüşüne sunulmuş görüşme formuna son şekli verilmiştir. Verilerin tamamı, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında şu tarihte toplanmıştır. Görüşmecilerin istedikleri esneklikte cevap vermelerine olanak sağlanmıştır.

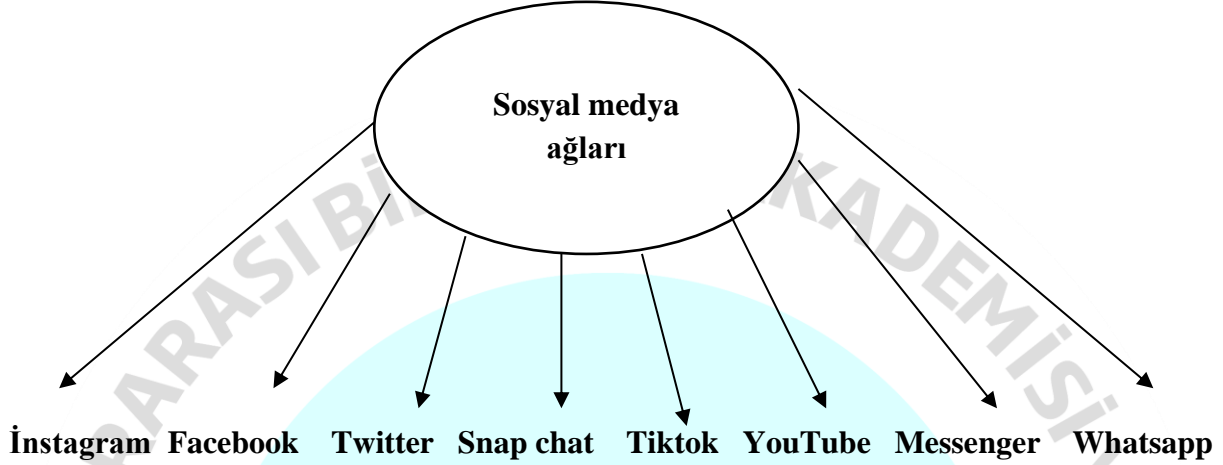
2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde “fenomonolojik ve içerik analiz” yöntemlerinden yararlanılmıştır. (Rose, Beeby ve Parker, 1995) İnsanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açıları ve algılarını ifade etmelerini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemi şeklinde tanımlanmıştır. Bu araştırma deseninde, bireyin kendine özgü algısının ve yaşantısının yansıttığı farkında olunan ancak ayrıntılı bilgiye sahip olunmayan olgulara odaklanılır (Creswell, 2015). Olgu ortaya çıktığı ve yaşandığı şekilde gözlemlenir ve yansıtılır (Smith ve Eatough, 2006). Fenomoloji çalışmaları bulunan alanda uzman görüşleri ile mevcut araştırmanın bütününe ilişkin bilgiler verilmiş araştırmanın bir bütün olarak tutarlı bir yapı arz ettiği belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığına ilişkin bulgular temalar halinde verilmiştir. Belirlenen kategorilere göre katılımcıların ifadelerinden alıntılara yer verilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Sosyal medya ile ne zaman tanıştınız, en çok hangi sosyal medya ağını kullanıyorsunuz?

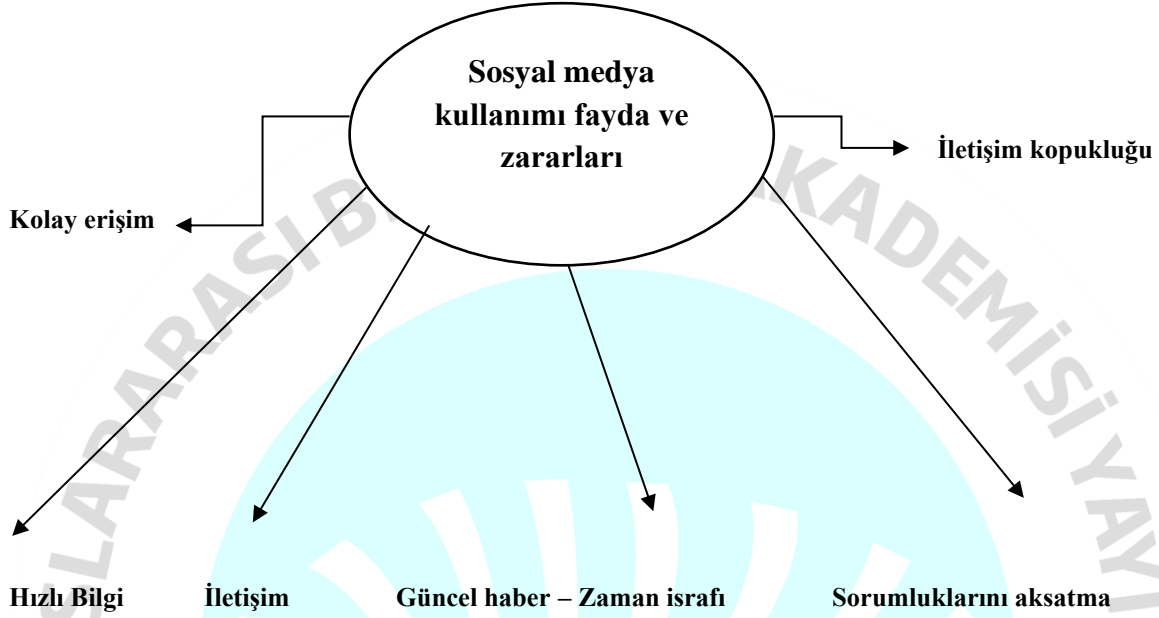

Şekil 1. Sosyal medya ile tanışma ve kullanılan en çok ağlar

M1 “Sosyal medya ile 2012’de akıllı telefon aldığımda tanıştım çoğunu kullanıyorum fakat en çok whatsapp ve instagram kullanıyorum.” **M2** “Sosyal medya ile tahmini 2010-2011 yılları arasında tanıştım, en çok kullandığım sosyal medya ağı ise instagram ve whatsapp. Diğerlerini pek aktif kullanmıyorum.” **M3** “sosyal medya ile 2009 yılında tanıştım o zaman en çok facebook kullanıyordum ama sonradan en fazla kullandığım uygulama instagram oldu.” **M4** “Sosyal medya ile 10 yıl önce tanıştım sosyal medyada en çok facebook kullanıyorum.” **M5** “Sosyal medya ile 15 yaşında tanıştım ve en çok kullandığım sosyal medya ağıda instagram.” **M6** “ sosyal medyayı ilk 2008 yılında facebook üyeliğimle kullanmaya başladım. Şu anda facebook, instagram ve twiter kullanıyorum. En çok genellikle instagram ve twiter kullanıyorum, gündemi ve haberleri takip etmek için.” **M7** “Sosyal medya ile 12 yaşında tanıştım, en çok kullandığım sosyal medya whatsapp ondan sonra instagram.” **M8** “Sosyal medya ile ilk 2014 yılında tanışmıştım, akıllı telefonumla birlikte. Şuan en çok kullandığım whatsapp sosyal medya ağı olarak. Ekstra diğerlerini çok fazla kullanmıyorum.” **M9** “Tahminen 2016 gibi bilgisayar üzerinden tanıştım en çok instagram kullanıyorum diğerlerini çok fazla kullanmıyorum.” **M10** “Sosyal medya ile 2014 de tanıştım diğerlerini de kullanıyorum ama en çok instagram kullanıyorum.” **M11** “Sosyal Medyayı lise 1 de kullanmaya başladım. İnstagram, twitter ve whatsapp kullanıyorum. Telefon aracılığıyla kullanıyorum. En çok whatsapp kullanıyorum.” **M12** “Sosyal medya ile 2015 de tanıştım tahmini ve en çok instagram kullanıyorum.”

Katılımcıların yanıtlarına bakıldığında; sosyal medya kullanımının 2008- 2012 yılları arasında yaygınlaştığını ve kullanılmaya başlandığını ve daha çok facebook ve instagram uygulamalarının kullanıldığını ifade etmişlerdir.

Sosyal medya kullanımının size faydaları ve zararları nelerdir?

Şekil 2. Sosyal medya kullanımının fayda ve zararları

M1 “Sosyal medyanın faydaları güncel güncel haberleri öğrenmek her şeyden kısa sürede haberdar olmak zararı ise çok boş zaman harcıyoruz, insanların paylaşımlarını takip etmek, yaşantımızı sosyal medyaya fazla yansıtmak gibi gereksiz şeylerle zaman geçiriyoruz.” **M2** “Sosyal medyanın faydası araştırma becerimizi geliştirdiğini düşünüyorum, bilgi sahibi oluyoruz araştırarak gündemden haberdar oluyoruz, arkadaşlarımızla ilişkimizi kuvvetlendiriyoruz, insanlara kendimizi daha iyi ifade edebiliyoruz ama onun dışında tabi ki zararları da var. Mantıklı düşünemiyoruz bazen. Kendimizi sosyal medyaya çok kaptırmamızdan kaynaklanıyor buda. Depresyona girmemize sebep oluyor, bağımlılık yapıyor.” **M3** “Sosyal medyanın faydaları kendini tanıtmak imkânın, sosyal aktivitelerini paylaşma imkânın sosyal medyada kendini ön plana çıkarabiliyorsun ama zararları da oluyor Vaktimizin büyük bi bölümünü harcayıp bazı sorumluluklarımızı unutabiliyoruz böylede zararları olabiliyor.” **M4** “Sosyal medyanın faydası arkadaşlarımızla iletişim kurabilmem, uzaktakilerle görüşebilmem, zararları ise fazla zamanımı alması sürekli telefona odaklanmamı sağlaması.” **M5** “Sosyal medyanın yararı güncel olayların daha çok içinde olabilmem daha çok haberdar olabilmem zararı ise gereksiz kullanım yaptığımda sosyal medyada zamanımı boşa harcadığımı düşünüyorum ve bu yönüyle bana zarar verdiğini düşünüyorum.” **M6** “Sosyal

medya kullanımının bana faydaları radyo televizyon gibi haberleşme araçlarının olmadığı yerde internet üzerinden güncel olaylar, haberleri takip etmek zararlarına gelecek olursak çok aşırı video, hikâye gibi şeylere takılınca zamanın nasıl geçtiğini bilmediğimiz için zaman kaybına sebep oluyor.” **M7** “Sosyal medya kullanımının bana faydası kolay iletişim sağlayabiliyorum. Ailemle, arkadaşlarımla ve çevremdekilerle. Gazete ve dergi çok okumayı sevmiyorum haberleri sosyal medyadan takip ediyorum, bulmak istediğim birçok bilgiyi daha kolay ve çabuk sosyal medyadan bulabiliyorum. Sosyal medyanın bana zararları uykusuz kalıyorum çok zaman harcıyorum, arkadaşlarımla ve ailemle ilgilenemiyorum, kitap okuyamıyorum, bu da bana verdiği zararlar, birde spor yapamıyorum telefonla uğraşmaktan buda benim için en büyük kayıp.” **M8** “Sosyal medyanın faydası olarak ilgili olduğum ya da merak ettiğim yeni bilgilere, sorularımın cevabına ulaşabiliyorum. Zararı ise zaman kaybı çok fazla oluyor, yararlı olmayan bilgiler dışındaki oyalanma süreleri günümün birçoğunu benden alabiliyor.” **M9** “Bence faydası güncel haberlerden daha hızlı haberdar oluyorum. Arkadaşlarımla daha iç içe olabiliyorum, yanımda olmasalar bile yanımda gibi hissedebiliyorum ama zararı da çok fazla gereksiz zaman harcıyorum. İşlerimi her şeyimi aksatabiliyorum.” **M10** “Öncelikle faydaları ders konusunda bir bilgiye çok çabuk erişim sağlayabiliyorum. Olumsuz yönü ise çok fazla zaman kaybı oluyor. Araştırdığım konunun sınırlarını belirlemeyince konun çok dışına çıkabiliyorum.” **M11** “ İnternet aracılığı ile ulaşamadığım bilgiye çok rahat ulaşabiliyorum. Uzak kaldığım arkadaşlarımla sohbetimi devam ettirebiliyorum. Zararı ise uykusuz kalıyorum günün bazen 24 saatin 24 saatini sosyal medyada geçiriyorum. Sosyalleşemiyorum bu yüzden. Buda bana göre en büyük zararı.” **M12** “Arkadaşlarımla iletişim halinde kalmamı sağlıyor ya da eski arkadaşlarımla görüşmemi, özlemimim gidermemi sağlıyor. Aynı zamanda boş vakitlerimde girdiğim için boş vakitlerimi değerlendirmemi sağlıyor. Onun dışında güncel haberleri takip etmemi sağlıyor. Çok uzun saatler geçirmeyince bana zararı yok çünkü kontrol altında tutabiliyorum çünkü ben sadece boş zamanlarımda kullanıyorum.”

Katılımcıların yanıtlarına bakıldığında sosyal medyanın en çok haberleşmede faydasının görüldüğü bunun yanında kişiler arasında iletişimi sağlamakta önemli önemli bir yeri olduğuna fakat zaman kontrolünün iyi sağlanmadığı zaman zararlı hale geldiğini, günlük hayatlarında çok fazla zamanlarını alarak başka sorumluluklarından ve sağlıklarından ödün verdiklerini ifade etmişlerdir.

3.Sosyal medya kullanımının yaşam kalitenizi etkilediğini düşünüyor musunuz?

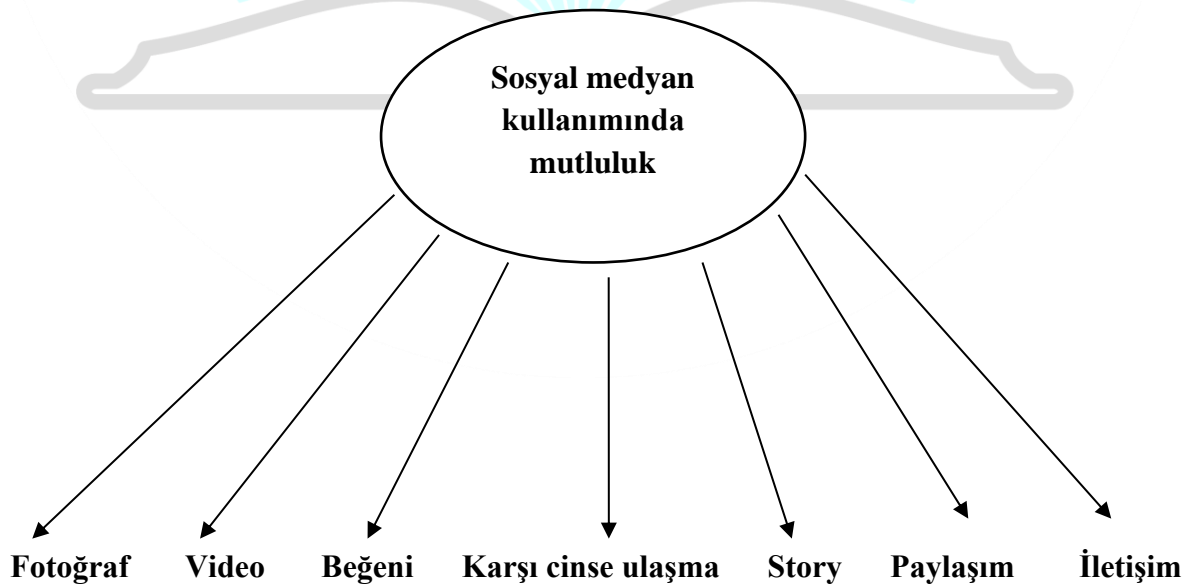
Şekil 3.Sosyal medyanın yaşam kalitesine etkisi

M1 “Sosyal medya kullanımının yaşam kalitemi olumsuz etkilediğini düşünüyorum. Depresyon belirtileri oluyor, uykusuz kalıyorum, bağımlılık yapıyor, imrenme durumu oluşuyor. Başkalarının yaşantısını görünce kendimle kıyaslıyorum buda beni olumsuz etkiliyor.” **M2** “Sosyal medyanın yaşam kalitesini olumsuz etkilediğini düşünüyorum çünkü sosyal medyaya bağımlılık yapıyor gece geç saatlere kadar takılıyorum ve uyku düzenim bozuluyor buda gün içinde yapacağım işlere yansıyor. uyanamayıp okula geç kaldığım dersleri dinlerken uykumun geldiği bir şeyleri kaçırdığım oluyor. Birde beni olumsuz etkileyen bazen paylaştığım fotoğraflarımın az beğenilmesi oluyor.” **M3** “Yaşam kalitesini ciddi anlamda etkiliyor youtuberlar bunu meslek haline getirmiş bu işte baya bir para kazanıyor buda bizim zamanımızı alan, uykumuzdan yapacağımız işlerden zaman ayırıp bu videolara falan takılmamıza sebep oluyor. Sağlığımı etkiliyor, düzenimi etkiliyor geç yatıyorum.” **M4** “Kesinlikle yaşam kalitemi etkilediğini düşünüyorum. Gittiğim her yerde paylaşım yapma isteği duyuyorum fotoğraf çekmek için zaman harcayıp bir şeylerden tat almayı kaçırdığımı ama buna engel olamadığı düşünüyorum. Ayrıca bazen sosyal medyaya fazla takılıp uykusuz kaldığım oluyor.” **M5** “Yok yaşam kalitemi etkilediğini düşünmüyorum çünkü çok fazla zaman harcamamaya gayret ediyorum ama çok fazla zaman harcasam kesinlikle yaşam kalitemi etkilerdi.” **M6** “Hayır yaşam kalitemi etkilediğini düşünmüyorum. Çünkü sosyal medya kullanımı tamamen bizim elimizde olduğundan bir mecburiyetimiz olmadığı için gerekli olduğu zamanlarda kullandığımız sürece, bu kullanımı ben kontrol altında tuttuğum sürece yaşam kalitemi etkilemeyeceğini düşünüyorum.” **M7** “Sosyal medya evet benim yaşam kalitemi etkiliyor. Zamanımı harcıyorum kendime zaman ayıramıyorum, aileme vakit

ayırımıyorum, eğitime vakit ayırımıyorum ve bu beni olumsuz etkiliyor.” **M8** “ Yaşam kalitemi görmüş olduğum farklı paylaşımlar ve uygun olmayan günümü güzelleştirmeyecek olan gönderilerden dolayı can sıkıntısına, moral bozukluğuna sebep olabiliyor, kötü haberler, olumsuz paylaşımlar gibi şeyler olumsuz yönde etkilediği için çok fazla kullanmamaya çalışıyorum. Daha çok yaşam kalitemi artırabilecek bana yeni bilgiler katabilecek şekilde kullanmaya çalışıyorum.” **M9** “ Yaşam kalitemi ailemle geçirdiğim zaman açısından ve fiziksel açıdan etkiliyor. Çünkü sosyal medyada geçirdiğim zamanı uyuyarak ya da dinlenerek geçirsem daha kaliteli olabilir.” **M10** “ Evet yaşam kalitemi etkilediğimi düşünüyorum. Öncelikle uyku düzenimi bozduğunu arkadaş çevremde yada sosyalleşmemin azaldığını, ailemle geçirdiğim vakitten çaldığını bu şekilde etkilediğini düşünüyorum.” **M11** “Evet etkilediğini düşünüyorum. Çevremdekilerle olan bağlantımı azaltıyor. uykusuz kalıyorum gözlerimi ağrıtıyor. Uykusuz olduğumda agresifte oluyorum ve bende baş ağrısına sebep oluyor. bu şekilde yaşam kalitemi çok olumsuz etkiliyor.” **M12** “Sosyal medyanın yaşam kalitemi etkilediğini düşünmüyorum çünkü ben sadece boş zamanlarımda kullanıyorum ve çok abartmamaya çalışıyorum bazen ipin ucunu kaçında sağlığı etkilediğini uykusuz kaldığımı beni sosyal ortamımdan derslerimden uzaklaştırdığını düşünüyorum ama genel olarak ipin ucunu kaçırmamaya dikkat ediyorum.”

Katılımcıların yanıtlarına bakıldığında; sosyal medya kullanımının yaşam kalitesine olumsuz etkilerinin olduğuna bu etkilerin uykusuzluk, zaman kaybı, uykusuzluğa dayalı baş ağrısı, göz ağrısı ve agresiflik gibi sağlığı etkileyen faktörler olduğunu ve eğer kontrollü kullanırsa bu olumsuzlukların olmayacağını ifade etmişlerdir.

Sosyal medya da en çok ne yapmak sizi mutlu ediyor?

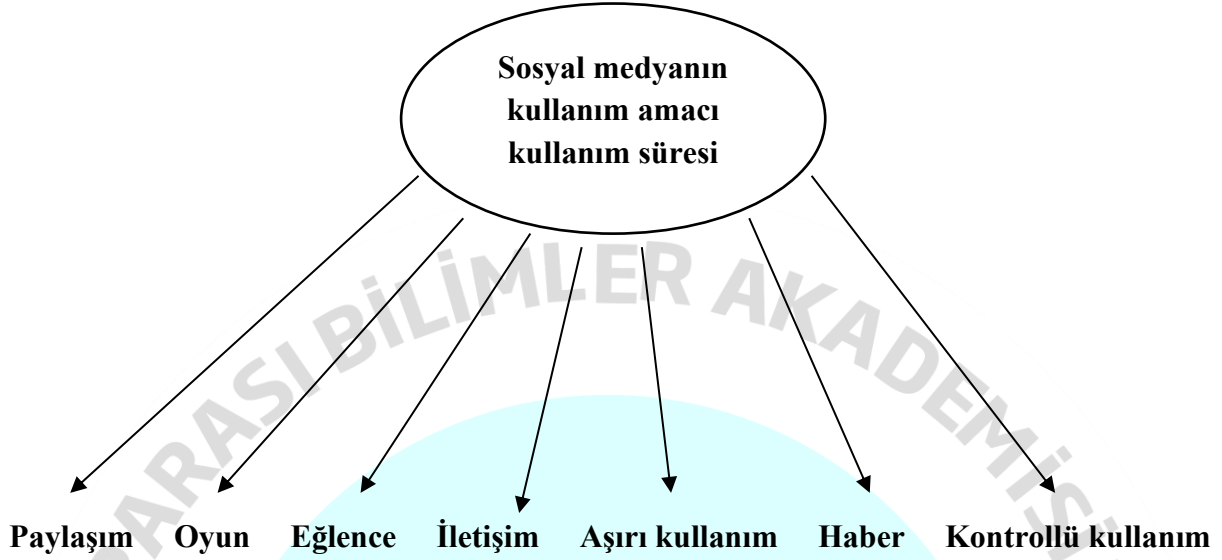

Şekil 4.Sosyal medya kullanımında mutluluk

M1. "Sosyal medyada en çok paylaşım yapmak mutlu ediyor bunun yanında video izlemek, fotoğraflar çekmek, arkadaşlarımla görüşmekte mutlu ediyor." **M2** "Sosyal medyayı en çok instagram olarak kullandığım için genelde boş vakitlerimde video izliyorum, alanımla ilgili ya da ilgimi çeken videoları izliyorum bunlar hoşum gidiyor. Whatsapp da genelde uzaktaki arkadaşlarımla ve yakın çevremle konuşup onların yüzlerini görmek beni mutlu ediyor. whatsappıda o yüzden daha çok kullanıyorum." **M3** "Sosyal medyada en çok fotoğraf paylaşmak doğa ile olan fotoğrafları paylaşmak beni çok mutlu ediyor." **M4** "Sosyal medyada en çok fotoğraf paylaşmayı seviyorum, beni en çok beğeni almak, yorum almak mutlu ediyor." **M5** "Sosyal medyada beni en çok; storyleri gezmek, kızların paylaştığı fotoğrafları görmek, beğenmek mutlu ediyor." **M6** "Sosyal medyayı en çok haberleşmek için kullansam da uzaktaki arkadaşlarımla sevdiğilerimin fotoğraflarını, paylaşımlarını mutluluklarını görmekten çok mutlu oluyorum, özlemimi gideriyorum." **M7** "Beni en çok video izlemek, bir şeyler araştırmak, arkadaşlarımla konuşmak, onlarla görüntülü konuşmak, yazışmak film izlemek, alışveriş yapmak mutlu ediyor." **M8** "Şuan da whatsapp'tan sonra en çok kullandığım sosyal medya ağı youtube orda kendi branşım ile ilgili videolar izliyorum atıcılık branşı ile ilgilendiğim için atıcılıkla ilgili videolar izleyerek mutlu oluyorum." **M9** "Beni en çok mutlu eden şey hayvan ve spor dallarına yönelik videolar ve görseller görmek, izlemek." **M10** "Takip ettiğim sayfalar arasında oyun sayfaları çok fazla olduğu için oyun temelleri bilgileri öğrenmek benim çok hoşuma gidiyor çünkü oyunuma yönelik tüyolar, kısa yollar öğreniyorum oyunda bu bilgilerden faydalanıyorum buda beni mutlu ediyor." **M11** "Günümün çoğunu sosyal medyada geçiriyorum. Sınavlarımı öğrenmek için kullanıyorum. Arkadaşlarımla görüntülü konuşmakta kullanıyorum. Çeşitli oyunlar oynuyorum. Günün çok büyük bir kısmını bazen 24 saatin 12 saatini sosyal medya üzerinde geçiriyorum." **M12** "Film ve dizi videoları fragmanları izlemek, arkadaşlarımla takip etmek kimin neler yaptığını görmek ve zaman zaman eğlenceli videolar izlemek hoşuma gidiyor.

Katılımcıların yanıtlarına bakıldığında; sosyal medya kullanımında en çok mutluluk veren yakınlarının ve arkadaşlarının paylaşımlarını takip etmek, uzaktaki sevdikleriyle iletişimi sağlamak, eğlence içerikli ve eğitici videolar izlemek, oyun oynamak ve sohbet etmek gibi kullanımların olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal medyayı hangi amaçla kullanıyorsunuz ve gün içerisinde ne kadar zaman geçiriyorsunuz?

Şekil 5. Sosyal medyanın kullanım amacı ve kullanım süresi

M1 “Sosyal medyayı en çok eğlence ve haberleşme amaçlı kullanıyorum gün içerisinde en az 2 veya 3 saatimi sosyal medyada geçiriyordum.” **M2** “Sosyal medyayı gün içinde çok fazla kullanma şansım olmuyor genellikle vaktim ders çalışmakla okula gidip gelmekle geçiyor. Bunun dışında kalan zamanlarda fırsat bulabiliyorum ancak. Genelde iletişim amaçlı kullanıyorum insanlarla haberleşmek haber almak ve merak ettiğim şeyleri araştırarak bilgi sahibi olmak içinde kullanıyorum.” **M3** “Sosyal medyayı en çok kendimi tanıtmaya yaptığım işleri, mesleğimi tanıtmaya amaçlı kullanıyorum. Gün içerisinde çok fazla vakit harcadığım zamanlar olabiliyor. Özellikle boş olduğum günler ve zamanlarda çok takılıyorum sosyal medyada.” **M4** “Sosyal medyada en çok arkadaşlarımla konuşabilmek haberleşebilmek için kullanıyorum günlük ortalama 4-5 saat kullanıyorum.” **M5** “Sosyal medyayı daha çok arkadaşlarımı görebilmek, neler yaptıklarından haberdar olabilmek için kullanıyorum. Daha güncel olaylardan haberdar olabilmek için kullanıyorum. Gün içerisinde çok fazla zaman geçirmemeye gayret gösteriyorum. Günlük en fazla 1 ya da 1 buçuk saatimi geçiriyordum.” **M6** “Sosyal medyayı genel olarak gündemi, güncel olayları, haberleri takip etmek için kullanıyorum. Bunun dışında fotoğraflara bakmak, video izlemek, sevdiğim ve arkadaşlarımla günlük yaptığı paylaşımları, mutlu zamanlarını görerek fotoğraflarını beğenerek geçiriyordum ve ilgilendiğim spor branşıyla ilgili gelişmeleri takip etmek içinde kullanıyorum. Gün içerisinde ortalama 2 yada 2 buçuk saate yakın zamanımı sosyal medyada geçiriyordum.” **M7** “Sosyal medyayı en çok alışveriş yapmak, arkadaşlarımla konuşmak, bir şeyler araştırmak

ve oyun oynamak için kullanıyorum. Bunlarla günde 5-6 saatimi harcıyorum belki de daha fazla harcıyorumdur.” **M8** “En çok şuanda kendimi bir branşta geliştirmek amaçlı kullanıyorum. Direk geçirdiğim bir süre veremem ama boş kaldığım zamanlarda silahla atıcılık ile ilgili videolar izleyerek kendimi geliştirmeye çalışıyorum. Ortalama düşünürsek 2-3 saat olabilir.” **M9** “Daha çok instagram kullanıyorum güncel haberlerden daha hızlı haberdar olmak için ve şehir dışında olduğum için ailemle oradan haberleşip iletişim halinde olabiliyoruz, günde 5-6 saatimi alıyor.” **M10** “Sosyal medyayı daha çok oyun amaçlı kullanıyorum oyunda kendimi oyundan önce kendimi bilgilendirip oyun içindeki tüyoları almak için kullanıyorum. Günlük kullanımım minimum 2 saat maksimum 4 saat olarak günden güne değişebiliyor.” **M11** “Sınavlarımı öğrenmek için ve arkadaşlarımla iletişim kurmak için kullanıyorum araştırmam gereken konular olduğunda onlara ulaşmak için kullanıyorum. Günümün büyük bir bölümünü 24 saatimi neredeyse 12 saatini sosyal medya üzerinde geçiriyorum.” **M12** “Sosyal medyayı eğlenmek ve boş zamanımı değerlendirmek için kullanıyorum. Okul zamanı 1-2 saati geçmez özellikle sınav zamanı daha az kullanıyorumdur. Fakat yazın okul yokken 5-6 saati buluyordur.”

Katılımcıların yanıtlarına bakıldığında; sosyal medya kullanımının güncel haberleri takip etmek, iletişimi sağlamak, oyun oynamak, videolar izlemek, alışveriş yapmak gibi amaçlarla kullanıldığı ve günün büyük bir kısmını özellikle de boş zamanın çok olduğu okulların olduğu dönemlerde daha çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada spor bilimler fakültesinde okuyan öğrencilerin sosyal medya kullanımı, faydaları, zararları hakkında görüşleri incelenmiştir. Katılımcıların sosyal medya ile ilk tanışmaları ve en çok kullandıkları sosyal ağlar hangisi sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında; 12-15 yaşlarında, 10 yıl önce, 2008 de, 2010 da, 2014 de, lise 1 de tanıştıkları ve daha çok akıllı telefon kullanımıyla başladıkları, en instagram, whatsapp, facebook twitter snapchat kullandıkları görülmektedir. 2003 de Myspace, 2004 de ise Facebook ile birlikte sosyal medya siteleri çok hızlı bir biçimde kullanılmaya ve yaygınlaşmaya başlamış (Boyd ve Ellison, 2008). Aşırı kullanım ile birlikte İnternet bağımlılığı ile olduğu gibi sosyal medya bağımlılığı ile alakalı ölçeklerin geliştirilmesinde yine aşırı kullanımından kaynaklanan problemler etkili olmuştur (Yao ve Zhong, 2014).

Araştırmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında, katılımcılarda sosyal medya kullanımının 2008- 2012 yılları arasında yaygınlaştığını ve kullanılmaya başlandığını ve daha çok facebook ve instagram uygulamalarının kullanıldığını ifade etmişlerdir.

Karaca ve Piri (2017) yapmış oldukları “Üniversite Öğrencilerinin Facebook Bağımlılığının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi: Kastamonu Üniversitesi Örneği”, isimli çalışmalarında, katılımcıların %79,72’ sinin facebook kullanıcısı oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Demir’ in (2019) “Sosyal Medya Bağımlılığı ve Gençlik: Cumhuriyet Üniversitesi Örneği” isimli araştırmasında öğrencilerin sosyal medya bağımlılıkları farklı değişkenlere göre incelenmiş, öğrencilerin sosyal medya bağımlılıklarının 2. Düzeyde olduğu ve sosyal medya bağımlılığı düzeyinin en yüksek spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde olduğu tespit etmişlerdir. Tektaş’ ın (2014) yapmış olduğu çalışma sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin %76 oranla büyük çoğunluğunun sosyal medya ve internet bağımlısı olduklarını tespit etmiştir. Ayrıca Tutgun’ un (2015) yapmış olduğu araştırmada, sosyal medya bağımlılığının 21-24 yaş aralığında en yüksek seviyeye ulaştığını bildirmiştir. Bu sonuçlar çalışmamızdan elde edilen sonuçları destekler nitelik taşımaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuca göre sosyal medyanın en çok haberleşmede faydasının görüldüğü bunun yanında kişiler arasında iletişimi sağlamakta önemli önemli bir yeri olduğuna fakat zaman kontrolünün iyi sağlanmadığı zaman zararlı hale geldiğini, günlük hayatlarında çok fazla zamanlarını alarak başka sorumluluklarından ve sağlıklarından ödün verdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca çalışmadan elde edilen diğer bir sonuca göre sosyal medya kullanımının yaşam kalitesine olumsuz etkilerinin olduğuna bu etkilerin uykusuzluk, Zaman kaybı, uykusuzluğa dayalı baş ağrısı, göz ağrısı ve agresiflik gibi sağlığı etkileyen faktörler olduğunu ve eğer kontrollü kullanırsa bu olumsuzlukların olmayacağını ifade etmişlerdir.

Çam ve İşbulan (2012) yapmış oldukları çalışmada, erkeklerin hayatlarındaki diğer insanların şikâyetlerine rağmen (Facebookta zaman harcama bakımından) facebook kullanımlarından dolayı okul başarıları düşmekte, yapmaları gerekli iş varsa öncesinde facebook mesajlarını kontrol etmekte, bu durum iş performansı ve üretkenliklerini olumsuz etkilemekte, birileri facebook’ ta ne yaptıklarını sorduğunda savunmacı ve gizleyici olmaktadırlar. Bununla beraber, birileri facebook kullanırken onları rahatsız ettiği zaman bağırır, kırılır ya da kızgın davranırlar. Facebook’ ta harcadıkları zaman miktarını sınırlamaya çalışsalar da başarısız olurlar, facebook’ ta ne kadar kaldıklarını gizlerler, arkadaşlarıyla dışarı çıkmak yerine facebook’ ta vakit geçirmeyi seçerler, offline iken depresif, karamsar veya sinirli hissederler, uzağa gitseler bile facebook’a hemen geri dönerler. Bu araştırmada da erkeklere yönelik aynı problemler raporlanmıştır. Bu sonuçlar, çalışmamızı destekler niteliktedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre, sosyal medya kullanımında en çok mutluluk veren yakınlarının ve arkadaşlarının paylaşımlarını takip etmek, uzaktaki sevdikleriyle iletişimi sağlamak, eğlence içerikli ve eğitici videolar izlemek, oyun oynamak ve sohbet etmek gibi kullanımların olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bir diğer sonuca göre ise sosyal medya kullanımının güncel haberleri takip etmek, iletişimi sağlamak, oyun oynamak, videolar izlemek, alışveriş yapmak gibi amaçlarla kullanıldığı ve günün büyük bir kısmını özellikle de boş zamanın çok olduğu okulların olduğu dönemlerde daha çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

Balcı ve Tiryaki, (2014), yapmış oldukları araştırma sonucunda, sosyal medya kullanımının duygusal destek alt boyutunu desteklediğini tespit etmişlerdir. Araştırmamızda katılımcıların sosyal medya kullanımını en çok yakınlarını ve arkadaşlarını takip etmek uzaktaki arkadaşları ve yakınları ile iletişim sağlamak oyun oynamak sohbet etmek birer duygusal destek olarak görülebileceğinden bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, araştırmamızdan elde edilen sonuçları desteklemektedir.

Sosyal medya bağımlılığının önlenmesi adına aşağıda bulunan önerilerin faydalı olacağı düşünülmektedir.

- Sosyal medya bağımlılığını engellemek adına, öğrenciler için tiyatro çalışmaları, müzik çalışmaları vb. hobi grupları gibi sosyal etkinliklerin düzenlenmesi önerilebilir.
- Okullarda zaman kontrolü, mesleki/akademik başarı örnekleri ile kişisel gelişim konularında belirli aralıklarda seminerler düzenlenebilir.
- Üniversite yönetimleri üniversite içinde ve dışında sosyal ve kültürel etkinlikler/geziler düzenleyebilir. Böylece, öğrencilerin sosyal aktivitelere katılımları artacağından günlük sosyal medya kullanım süreleri de azalabilir.

KAYNAKÇA

Ayas, T. ve Horzum, M. B. İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı ve aile internet tutumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 4(39), 46-57. 2013.

Balcı, Ş. ve Tiryaki, S.. Facebook addiction among high school students in Turkey. IISES- The International Institute of Social and Economic Sciences: Vienna 10th Academic Conference, Vienna, Austria, June 3-6, 2014, pp.120- 134. 2014.

Boyd, D.M. ve Ellison, N.B. Social network sites: Definition, history and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 13, 210-230. Doi:10.1111/j.1083- 6101.2007.00393.x. 2008.

Creswell, J. W. *Nitel araştırma yöntemleri (2. Baskı) (Çev. Edt. M. Bütün ve S. B. Demir)*. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2015.

Çakır, R. ve Yıldırım, S., What Do Computer Teachers Think About the Factors Affecting Technology Integration in Schools? *Elementary Education Online*. 8(3), 952-964, 2009.

Çam, E. & İşbulan, O. A new addiction for teacher candidates: Social networks. *The Turkish Online Journal of Educational Technology (TOJET)*, 11 (3), 14-19. 2012.

Çiftçi, H. Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 0-0. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/mjss/issue/43010/520789>, 2018.

Çömlekçi, M. F. ve Başol, O. Gençlerin Sosyal Medya Kullanım Amaçları İle Sosyal Medya Bağımlılığı İlişkisinin İncelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4) , 173-188 . DOI: 10.18026/cbayarsos.525652, 2019.

Demir T. R. *Sosyal Medya Bağımlılığı ve Gençlik: Cumhuriyet Üniversitesi Örneği*. Erciyes Üniversitesi SBE. Gazetecilik Anabilim Dalı Gazetecilik Bilim Dalı, 2019.

Güney, B. Dijital Bağımlılığın Dijital Kültüre Dönüşmesi: Netlessfobi . *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1 (2) , 207-213, 2017.

Karaca, A. ve Piri, Z. “Üniversite Öğrencilerinin Facebook Bağımlılığının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi: “Kastamonu Üniversitesi Örneği”. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25 (4). 2017.

Muslu, Karayağız, Bolışık, TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni. Eylül/Ekim 2009, Cilt. 8 Sayı 5, s445-450. 6p. 1 Grafik. 2009.

Rose, P., Beeby, J. and Parker, D. Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21(6), 1123-1129. 1995.

Öktem, Ü. Fenomenoloji ve Edmund Husserl'deapaçıklık (Evidenz) problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 45,1, 27-55. 2005.

Tektaş, N. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Ağları Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma, *Tarih Okulu Dergisi*. 17, 851-870. 2014.

Tutgun Ü. A. *Sosyal Medya Bağımlılığı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi SBE Gazetecilik Anabilim Dalı Bilişim Dalı, İstanbul. 2015.

Yao, M, Z. ve Zhong, Z. J. Loneliness, social contacts and internet addiction: a crosslagged panel study. *Computers in Human Behavior*, 30, 164–170. 2014.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Yücel, A. ve Devocioğlu, S., Spor Eğitiminde Bilgi Ve İletişim Teknolojilerinin Kullanımı. *e-Journal of New World Sciences Academy NWSA-Sports Sciences*. 2B0083, 7, (2), 1-1, 2012.

ÇOCUKLARA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE İLİŞKİN HAZIRLANAN REKLAM KAMPANYALARI

Tuğba BAYTİMUR

Dr., Bağımsız Araştırmacı, , ORCID: 0000-0002-7069-3338

ÖZET

Günümüzde pek çok kurum ve kuruluş tarafından şiddete maruz kalanlara ve uygulanan şiddet tipine göre farklılık gösterebilen çeşitli şiddet karşıtı reklam kampanyaları yapılmaktadır. Bu süreçte çocuklara yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin de çeşitli reklam kampanyaları hazırlanmakta ve hazırlanan reklam kampanyalarında çocuklara yönelik şiddetin yol açtığı olumsuz sonuçlara ilişkin kamuoyunda farkındalık oluşturulmaya çalışılmaktadır. Çalışmada çocuklara yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin hazırlanan reklam kampanyaları incelenerek, reklam kampanyalarında verilmek istenen mesajların ve mesajlar üzerinden kitlelerde oluşturulmak istenen tutum, düşünce ve/veya davranışların ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla hazırlanan reklam kampanyalarındaki görsel ve yazılı göstergeler, felsefeci John Searle tarafından geliştirilen Söz Eylem Kuramı bağlamında analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgularda kamu spotlarındaki göstergeler üzerinden hüznün çekiciliği tekniğinden yararlandığı ve bireylerin çocukluk döneminde maruz kaldığı şiddetin uzun vadeli olumsuz sonuçlarının yansıtıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu şekilde kamu spotlarında eylem boyutunda bireylerin, çocuklara yönelik şiddetin önlenmesinde daha duyarlı hareket etmesinin sağlanmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuklara Yönelik Şiddet, Reklam Kampanyası, Şiddet, Kamu Spotu, Kampanya

THE ADVERTISING CAMPAIGNS PREPARED FOR THE PREVENTION OF VIOLENCE AGAINST CHILDREN

Abstract

Today, various anti-violence advertising campaigns have been carried out by many institutions and organizations, which may differ according to the victims of violence and the type of violence applied. In this process, various advertising campaigns have been prepared for the prevention of violence against children, and it has been sought to raise public awareness about the negative consequences of violence against children. In the study, it was aimed to reveal the messages intended to be given in advertising campaigns and the attitudes, thoughts and / or behaviors desired to be formed in the masses through the messages by examining the advertising campaigns prepared for the prevention of violence against children. For this purpose, the visual and written indicators in the advertising campaigns prepared for the

prevention of violence against children within the scope of the study were analyzed in the context of the Speech Act Theory developed by the philosopher John Searle. In the findings obtained as a result of the study, it was revealed that the sadness appeal technique was used through the indicators in the public service announcements and the long-term negative consequences of the violence that individuals were exposed to during their childhood were reflected. In this way, it was concluded that the action dimension in public service announcements was aimed to ensure that individuals act more sensitively in preventing violence against children.

Keywords: Violence Against Children, Advertising Campaign, Violence, Public Service Announcement, Campaign

Giriş

Çocuklara yönelik fiziksel ve psikolojik şiddet aile içinden başlayarak, okulda ve sokakta devam edebilmekte, bunun dışında çocuklar, online ortamda da psikolojik şiddete maruz kalabilmektedir. Çocukların, maruz kaldığı şiddetin olumsuz etkileri, yalnızca çocukluk dönemleriyle sınırlı kalmayıp hayatlarının geri kalanında da sürebilmektedir. Günlük hayatta fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalan çocuklarda psikolojik yönden çeşitli rahatsızlıklar meydana gelebilmekte, ilerleyen süreçte bu rahatsızlıklar bireylerin aile ve iş yaşamının da olumsuz yönde etkilenmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle hükümetler, çocuklara yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin çeşitli yaptırımlara yönelmektedir. Bu yaptırımların dışında çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi için çeşitli reklam kampanyaları hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu reklam kampanyaları üzerinden kamuoyunda çocuklara yönelik şiddetin olumsuz etkilerine ilişkin farkındalık oluşturulmasına çalışılmaktadır.

Çalışmada çocuklara yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin hazırlanan reklam kampanyalarında çocuklara yönelik şiddetin önlenmesinde hangi mesajların verildiğinin ortaya konulmasına çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada çocuklara yönelik şiddetin önlenmesini konu alan reklam kampanyalarındaki görsel ve yazılı göstergeler, Söz Eylem Kuramı bağlamında analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular üzerinden aşağıda yer alan soruların yanıtlanmasına çalışılmıştır:

- Çocuklara yönelik şiddetin önlenmesini konu alan reklam kampanyalarında hangi konular ön plana çıkarılmıştır?
- Çocuklara yönelik şiddetin önlenmesini konu alan reklam kampanyalarında eylem boyutunda bireylerin nasıl davranması teşvik edilmiştir?

Çalışma, çocuklara yönelik şiddetin önlenmesini konu alan reklam kampanyalarına ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Bu açıdan çalışmanın reklam ve görsel iletişim alanındaki araştırmacıların yararlanabileceği bir kaynak olması amaçlanmıştır.

1. Literatür İncelemesi

Çocuklara yönelik şiddeti inceleyen çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır (Gil, 1971; Graziano, 1994; Tourigny vd., 2008; Mathews ve Benvenuti, 2014; Saile vd., 2014; Stark ve Landis, 2016). Bu çalışmalar içerisinde:

- Gelles (1992), yoksulluk ve çocuklara yönelik şiddeti;
- Sariola ve Uutela (1992), çocuklara yönelik aile içi şiddetin yaygınlığı ve bağlamını;
- Carroll (1994), aile içi şiddete maruz kalan çocukların korunmasını;
- Markowitz ve Grossman (1998), alkol düzenlemesi ve çocuklara yönelik aile içi şiddeti;
- Osofsky (2004), şiddete maruz kalan çocuklar için toplumsal yardımı;
- Clement ve Chamberland (2007), çocuklara yönelik fiziksel şiddet ve psikolojik saldırganlığı;
- Catani vd. (2008), çocuklara yönelik aile içi şiddeti;
- Romito (2008), kadınlara ve çocuklara yönelik gizli şiddeti;
- Deb ve Modak (2010), ailelerde çocuklara yönelik şiddetin yaygınlığı ve sosyo-ekonomik faktörlerle ilişkisini;
- Apostólico vd. (2012), çocuğa yönelik şiddetin özelliklerini;
- Cismaru (2013), çocuklara yönelik şiddeti durdurmaya yardım edilmesinin teşvik edilmesini;
- Fayez vd. (2014), çocuklara yönelik şiddetle mücadeleyi;
- Thoresen vd. (2015), çocuklara yönelik şiddet ve ruh sağlığını;
- Guedes vd. (2016), kadınlar ile çocuklara yönelik şiddetin kesiştiği noktaları;
- Hillis vd. (2016), çocuklara yönelik şiddeti önlemeyi;
- Hillis vd. (2017), çocuğa yönelik şiddetin kalıcı etkisini;
- Miller vd. (2018), ekonomi ve çocuklara yönelik şiddeti;
- Kardefelt-Winther ve Maternowska (2020), çocuğa yönelik şiddetin çevrimiçi ve çevrimdışı olarak ele alınmasını;
- Pereda ve Díaz-Faes (2020), COVID-19 pandemisinin ardından çocuklara yönelik aile içi şiddeti incelemiştir.

Çocuklara yönelik şiddeti çeşitli açılardan ele alan pek çok akademik çalışma yapılmasına karşılık çocuklara yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin kampanyalar üzerine önemli bir boşluğun olduğu ortaya çıkarılmıştır. Çalışmada çeşitli ülkelerin çocuklara yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin reklam kampanyaları üzerinden gerçekleştirilen incelemeyle bu boşluğun bir ölçüde giderilmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Çalışmada çocuk ve şiddet konulu 49 (ADS, 2022a), çocuk ve istismar konulu 64 (ADS, 2022b) ve istismara uğramış çocuklar konulu 22 (ADS, 2022c) reklam kampanyasına ulaşılmıştır. Çalışmanın örneklemini seçilirken ulaşılan reklam kampanyaları amaçlı örneklem metodu kullanılarak incelenmiş ve doğrudan çocuklara yönelik fiziksel ve psikolojik şiddeti konu alan 6 farklı ülkeden (ABD, Brezilya, Endonezya, Meksika, Peru ve Romanya) 6 reklam kampanyası çalışmanın örneklemini olarak belirlenmiştir. Çocukların fiziksel ve psikolojik şiddet mağduru olarak ele alınmadığı reklam kampanyaları (örneğin çocukların şiddetle iç içe olduğu ya da çocukların aile içi şiddete tanık olduğu reklam kampanyaları) örneklemin dışında tutulmuştur. Çalışmada reklam kampanyalarında verilmek istenen mesajlar, reklam kampanyaları kapsamında hazırlanan kamu spotları üzerinden incelenmiştir. Romanya’da dışında örneklem olarak belirlenen reklam kampanyalarında birden fazla kamu spotuna yer verilmiştir. Reklam kampanyalarındaki kamu spotları benzer içeriğe sahip olduğu için çalışmada her ülkeden bir kamu spotu incelenmiştir. Çalışmadaki kamu spotları, felsefeci John Searle tarafından geliştirilen Söz Eylem Kuramı bağlamında analiz edilmiştir. Çalışmada yalnızca göstergelerin anlam çözümlemesinin değil aynı zamanda göstergeler üzerinden mesajın iletildiği kişi üzerindeki eylemin de ele alınması nedeniyle kamu spotlarının Searle’nin kuramı üzerinden incelenmesi kararlaştırılmıştır.

Searle’nin Söz Eylem Kuramı’nda ifade, önerme, edimsöz ve etkisöz eylem olmak üzere dört boyut bulunmaktadır. İfade eyleminde göstergelerin belirli bir anlam oluşturma sürecinde bir araya getirilmesi incelenmektedir. Önerme eyleminde göstergeler üzerinden ortaya konulan anlamlar açıklanmaktadır. Edimsöz eylemde iletişim sürecinde kaynaktan alıcıya iletilmek istenen mesajlar ele alınmaktadır. Bir konuşmacı, belirli niyetlerle uygun bir bağlamda bir cümle söylediğinde, bir veya daha fazla edimsel eylem gerçekleştirebilmektedir (Searle ve Vanderveken, 1985: 109). Son olarak etkisöz eylemde de kaynağın alıcıya verdiği mesajlar üzerinden alıcıda meydana gelen eylemler ortaya konulmaktadır.

Çalışmada reklam kampanyalarının anlam ve eylem boyutlarının açıklanabilmesi için reklam kampanyalarında yer alan kamu spotlarındaki göstergeler sırasıyla ifade, önerme, edimsöz ve etkisöz boyutlarında analiz edilmiştir.

3. Çocuklara Yönelik Şiddet

Çocuklara yönelik şiddet, çocukların yaşamları boyunca potansiyellerini tam olarak gerçekleştirme becerilerini etkilemektedir. Diğer yandan önemli ekonomik ve sosyal maliyetleri olan geniş kapsamlı nesiller arası sonuçları meydana getirmektedir (Mathews ve Benvenuti, 2014: 26). Ayrıca herhangi bir yaşta aile içi şiddete maruz kalmak, önemli gelişim görevlerinin yerine getirilmesinde de gecikmeye neden olabilmektedir. Erken ve uzun süreli maruz kalma, sonraki gelişim zincirini etkilediği için daha ciddi problemlere neden olabilmekte; bir aşamadaki problemler sonraki aşamalarda gelişimi etkileyebilmektedir. Her yaş aralığındaki çocuklarda şiddete maruz kalma ile rahatsız edici davranış ve duygulanım arasında bağlantılar olsa da, sunumda farklılıklar olmaktadır (Martin, 2002: 9). Aile içi şiddet travmasına maruz kalan çocuklar, içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranış sorunları, sosyal beceri eksiklikleri ve akademik işlevsellik ile ilgili zorluklar yaşama eğilimindedir (Thompson ve Trice-Black, 2012: 233). Nitekim aile içi şiddete maruz kalma, çocukların sosyal yeterliliği ve okul başarısı üzerinde de olumsuz bir etkiye sahiptir (Onyskiw, 2002: 416). Tüm bu süreçte şiddete maruz kalan çocukların eğitim hayatı olumsuz yönde etkilenebilmekte ve hedefledikleri mesleklere ulaşmaları güçleşebilmektedir.

Çocuklar küçükken, yaşamın ilk yıllarında normal gelişimin bir parçası olan hızlı ve karmaşık değişiklikler, bebeğin veya yeni yürümeye başlayan çocuğun şiddet algısı, anlayışı ve şiddet deneyimi üzerinde çeşitli şekillerde tesir oluşturabilmektedir. Erken yaşta şiddete maruz kalan çocuğun kendisine, dünyaya ve içindeki insanlara bakışı önemli ölçüde etkilenebilmektedir. Çocuk tekrar tekrar şiddete maruz kalırsa, büyüdükçe etkilerin daha belirgin veya şiddetli olması muhtemeldir. Günlük yaşamda şiddet beklemeye başlayabilmekte ve zamanla bu tür bir duruma karşı bağışık ve duygusuz hale gelebilmektedir. Çok küçük yaştaki çocuğun şiddet deneyimini algılama ve hatırlama kapasitesi, çocuğun maruz kalmasıyla ilgili semptomların ortaya çıkıp çıkmamasını, semptomların örüntüsünü ve ne zaman ortaya çıkma olasılığını etkilemektedir. Bebeklerin dilleri olmadığı için duygularını ve sıkıntılarını ifade etmenin çok az yolu bulunmaktadır. Bu nedenle, şiddete maruz kalma ile sık görülen tepkiler, uyuma güçlüğü, yapışkan davranış, geri çekilme, saldırganlık, ağlama ve sinirlilik, yeme sorunları, kaygı ve korkuyu içermektedir (Osofsky, 2004: 485). Diğer yandan maruz kaldığı şiddeti ifade etme becerisine sahip yaştaki çocukların da maruz kaldığı şiddeti açıklama konusunda çekingen

davranması söz konusu olabilmektedir. Bu süreç çocukların maruz kaldığı şiddetin ortaya çıkarılmasını güçleştirebilmektedir.

Ailelerinde ve topluluklarda şiddete maruz kalan çocuklar, çok çeşitli psikolojik ve davranışsal zorluklar açısından yüksek risk altında bulunmaktadır. Ancak bazıları, zorlukların ardından esneklik veya uyum sağlama işlevi sergileyebilmektedir. Dayanıklılığı neyin desteklediğini anlamak, daha etkili önleme ve müdahale stratejileri geliştirmek için kritik öneme sahiptir (Yule vd., 2019: 406). Bu aşamada şiddete maruz kalan çocuklarda meydana gelen psikolojik ve davranışsal bozuklukların önlenmesinde çocukların topluma uyum sürecini güçlendirici konulara odaklanılabilmektedir.

4. Çocuklara Yönelik Şiddeti Önlemeye Yönelik Çalışmalar

Çocuklar evlerinde ve toplumlarında şiddete maruz kalmaktadır. Endişe verici maruz kalma oranları ve bunun çocuk gelişimi üzerindeki bilinen etkisi göz önüne alındığında, şiddete maruz kalmanın olumsuz etkilerini durdurmaya yönelik kriz müdahalesi giderek daha önemli hale gelmektedir (Berkowitz, 2003: 293). Bu aşamada çocuklara karşı şiddetin önlenmesine ilişkin çeşitli uluslararası çalışmalar yapılmaktadır.

Çocuklara yönelik şiddetin engellenmesi amacıyla oluşturulan en kapsamlı çalışmalardan biri *Çocuklara Yönelik Şiddeti Sona Erdirme* (End Violence Against Children) adlı faaliyetlerdir. *Çocuklara Yönelik Şiddeti Sona Erdirmek için Küresel Ortaklık ve Fon* (The Global Partnership and Fund to End Violence Against Children), Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri tarafından 2016 yılında başlatılmıştır. Ortaklık, yalnızca Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 16.2'ye (Sustainable Development Goal 16.2) odaklanan küresel kuruluştur. *Şiddete Son Ortaklığı* (The End Violence Partnership), toplu, kanıta dayalı savunuculuk ve eylem için bir platformdur. Hükümetler, BM ajansları, araştırma kurumları, uluslararası STK'lar, vakıflar, yerel STK'lar, özel sektör grupları ve inanç ağları dahil olmak üzere 700'den fazla kuruluşun oluşan bir koalisyonla çalışarak farkındalığı artırmak, liderlik taahhütlerini hızlandırmak, yeni kaynakları harekete geçirmek, kanıta dayalı çözümleri teşvik etmek ve çocuklara yönelik her türlü şiddet, istismar ve ihmali sona erdirmek amacıyla çalışanları desteklemek için ortakları bir araya getirmektedir (End-Violence, 2022).

ChildFund Alliance da 2012 yılında tüm çocukların şiddet ve sömürüden arınmış olacağı bir dünya için küresel bir kampanya başlatmıştır. Paydaşları, yeni BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nda (SKA) çocukların şiddet ve sömürüden korunmasına öncelik vermeye çağırıştır. Ayrıca, çocuklara yönelik şiddet ve ilgili küresel öncelikler hakkında çocukların

görüşlerini toplamak için 2013 ve 2014'te yayınlanan dört rapor aracılığıyla 50 ülkeden 16.000'den fazla çocukla istişarelerde bulunmuştur. Bu raporlar, çocuklara, 2015 BMSKA'nın kabulüne kadar geçen iki yıl içinde kendilerine karşı şiddetin ortadan kaldırılmasının önemine dair yankı uyandıran bir açıklama yapmaları için bir platform sağlamıştır (Childfundalliance, 2022).

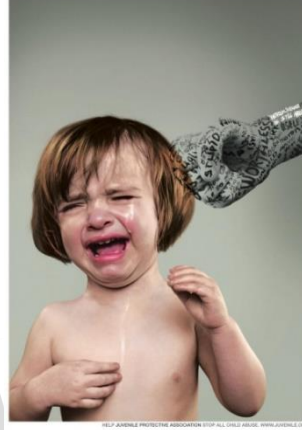
2016 Dünya Sağlık Asamblesi (World Health Assembly) kararı, özellikle kadınlara ve kız çocuklarına ve çocuklara karşı kişilerarası şiddeti ele almak için ulusal çok sektörlü bir yanıt içinde sağlık sisteminin rolünü güçlendirmeye yönelik ilk Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) küresel eylem planını onaylamıştır. Bu plana göre, DSÖ üye devletler ve diğer ortaklarla iş birliği içinde: çocuklara yönelik şiddetin küresel boyutunu ve özelliklerini izlemek ve bu tür şiddeti belgelemek ve ölçmek için ülke çabalarını desteklemeyi; çocuğa yönelik şiddetin yükü, risk faktörleri ve sonuçları ile önlenabilirliğine ilişkin kanıtlara ilişkin bilimsel verileri özetleyen bir elektronik bilgi sisteminin sürdürülmesini; çocuğa karşı şiddetin önlenmesi ve bunlara müdahale edilmesi için kanıta dayalı teknik kılavuz belgeler, normlar ve standartlar geliştirmeyi ve yaymayı; ulusal politikalar ve eylem planları, yasalar, önleme programları ve müdahale hizmetleri aracılığıyla çocuklara yönelik şiddetin ele alınmasına ilişkin ülke çabaları hakkında düzenli olarak küresel durum raporları yayınlamayı taahhüt etmektedir (WHO VAC, 2022). Çocuklara karşı şiddetin önlenmesine yönelik gerçekleştirilen bu gibi çalışmaların dışında çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından çocuklara karşı şiddetin çocuklara ve topluma yönelik olumsuz sonuçlarının ortaya konulduğu çeşitli reklam kampanyalar da hazırlanmaktadır.

5. Analiz ve Bulgular

Çalışmanın bu kısmında sırasıyla ABD, Brezilya, Endonezya, Meksika, Peru ve Romanya'nın çocuklara yönelik şiddete karşı hazırlanan reklam kampanyaları Söz Eylem Kuramı bağlamında analiz edilmiştir.

5. 1. ABD'nin Reklam Kampanyası

ABD'nin reklam kampanyası, Çocuk Koruma Derneği (Juvenile Protective Association) adına Euro RSCG ajansı tarafından hazırlanmış ve 2009 yılında yayınlanmıştır. Kampanya kapsamında benzer içerikte üç kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmada incelenen kamu spotunda "Sözlü taciz de tacizdir. Çocukları Koruma Derneği'nin tüm çocuk istismarını durdurmasına yardım edin" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 1. ABD'nin Reklam Kampanyası

(Kaynak: ADS, 2009a)

İfade eyleminde kamu spotunda üstünde insanları küçük düşüren ifadelerin yer aldığı yumruk şeklinde bir el silüetinin, ağlamakta olan bir çocuğa yöneldiği aktarılmaktadır. Önerme eyleminde kamu spotundaki çocuk, şiddete maruz kalan çocukların metonimi olarak kullanılmaktadır. Kamu spotunda üstünde yazıların olduğu yumruk ise çocuklara yönelik şiddetin metaforu olarak ön plana çıkmaktadır. İnsanları küçük düşüren ifadelerin yumruk şeklinde sunulması üzerinden metalepsis bir anlatım kullanılmakta ve psikolojik şiddet, fiziksel şiddete benzetilmektedir. Edimsöz eylemde kamu spotunda yumruk metaforu üzerinden psikolojik şiddetin, fiziksel şiddet gibi çocukları olumsuz yönde etkilediği mesajı verilmektedir. Etkisöz eylemde kamu spotunda ağlayan çocuğa yer verilerek bireylerde hüznün duygusu oluşturulmakta ve oluşturulan hüznün duygusu üzerinden de çocukların maruz kaldığı psikolojik şiddetin önlenmesi için bireylerin Çocukları Koruma Derneği'ne destek vermesi teşvik edilmektedir.

5. 2. Brezilya'nın Reklam Kampanyası

Brezilya'nın reklam kampanyası, Rio de Janeiro Yasama Meclisi (Assembleia Legislativa do Estado do Rio de Janeiro, ALERJ) adına Staff tarafından hazırlanmış ve 2014 yılında yayınlanmıştır. Kampanya kapsamında benzer içerikte iki kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmada incelenen kamu spotunda "Aile içi çocuk istismarı. Onu görmezden geldiğin zaman, onun içinde yer alıyorsun. Yardım hattımızı arayın: 0800 022 0008" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 2. Brezilya'nın Reklam Kampanyası

(Kaynak: ADS, 2014)

İfade eyleminde kamu spotunda banyoda yetişkin bir erkeğin, bir erkek çocuğa kemeriyle şiddet uyguladığı aktarılmaktadır. Bu sırada küvette bulunan yetişkin bir kadının da bir eliyle şiddete maruz kalan erkek çocuğu tuttuğu yansıtılmaktadır. Önerme eyleminde kamu spotunda şiddete maruz kalan çocuk şiddete maruz kalan çocukların, yetişkin erkek çocuklarına karşı şiddet uygulayan ebeveynlerin ve yetişkin kadın ise çocuklarına karşı aile içi şiddete kayıtsız kalan ebeveynlerin metonimi olarak kullanılmaktadır. Kamu spotundaki kemerden çocuklara yönelik aile içi şiddetin sinekdoşu olarak yararlanılmaktadır. Edimsöz eylemde kamu spotunda yetişkin kadının küvetin içerisinden erkek çocuğunu tutması üzerinden aile içi çocuk şiddetine kayıtsız kalan bireylerin, aile içi çocuk şiddetinin içerisinde yer aldığı mesajı verilmektedir. Etkisöz eylemde kamu spotunda ebeveynlerin çocuklara yönelik şiddete sessiz kalmasının sorumluluğu üzerinde durularak ebeveynlerin tanık oldukları çocuklara yönelik şiddeti bildirmeleri teşvik edilmektedir.

5. 3. Endonezya'nın Reklam Kampanyası

Endonezya'nın reklam kampanyası, Endonezya Çocuk Koruma Komisyonu (Komisi Perlindungan Anak Indonesia, KPAI) adına JWT reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve 2009 yılında yayınlanmıştır. Kampanya kapsamında benzer içerikte üç kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmada incelenen kamu spotunda “Ne yazık ki kendilerini güvende hissetmeleri gereken tek yer, en çok korktukları yerdir. Çocuk istismarını bildirmeye yardımcı olun. 021.31901446 veya 31901556 numaralı telefonu arayın” yazısı yer almaktadır.

Görsel 3. Endonezya'nın Reklam Kampanyası

(Kaynak: ADS, 2009b)

İfade eyleminde kamu spotunda bir boks ringinde yetişkin bir kadına ve bir erkek çocuğuna yer verilmektedir. Boks ringinin bir tarafında yer alan kadının elinde sofa şeklinde bir cisim bulunurken, boks ringinin diğer tarafında bulunan erkek çocuğunun ise masa, ocak ve buzdolabı gibi çeşitli ev eşyalarının olduğu bir alanda buzdolabını açtığı aktarılmaktadır. Önerme eyleminde kamu spotundaki yetişkin kadın çocuklarına şiddet uygulayan ebeveynlerin, erkek çocuk ise şiddete maruz kalan çocukların metonimi olarak kullanılmaktadır. Yetişkin kadının elinde yer alan sofa şeklindeki cisimden ise çocuklara yönelik şiddeti yansıtan sinekdoş olarak yararlanılmaktadır. Kamu spotunda yer alan boks ringi, çocuklara yönelik şiddetin metalepsis anlatımı olarak kullanılmaktadır. Bu şekilde çocukların maruz kaldığı şiddetin derecesine yönelik belirli bir algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Edimsöz eylemde kamu spotunda aile yanının çocuklar için şiddet içermeyen bir yer olması gerektiğine yönelik mesaj verilmektedir. Etkisöz eylemde kamu spotunda çocukların maruz kaldığı şiddete yönelik hüznün duygusu oluşturularak bireyler çocuklara yönelik şiddeti bildirmeye teşvik edilmektedir.

5. 4. Meksika'nın Reklam Kampanyası

Meksika'nın reklam kampanyası, Çocukları Kurtarın Vakfı (Save the Children) adına Y&R reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve 2012 yılında yayınlanmıştır. Kampanya kapsamında benzer içerikte üç kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmada incelenen kamu spotunda “İstismara uğrayan çocukların %70'i istismarcı yetişkinlere dönüşüyor. savethechildren.mx adresinden bağış yapın” yazısı bulunmaktadır.

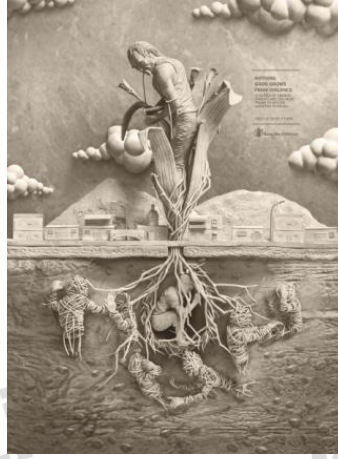
Görsel 4. Meksika'nın Reklam Kampanyası

(Kaynak: ADS, 2012)

İfade eyleminde kamu spotunda bir oturma odasında yetişkin bir kadının bir kız çocuğuna bağırduğu ve kız çocuğunun elleriyle kulaklarını tuttuğu aktarılmaktadır. Oturma odasındaki masanın üstünde de zarar görmüş bir oyuncak bebek bulunmaktadır. Arka planda ise küçük kız çocuğundan yetişkin kadına doğru bir kız çocuğu, bir genç kız ve bir kadına yer verilmektedir. Önerme eyleminde kamu spotunda yer alan toplam beş kişi, bir kişinin hayatının belirli evrelerini temsil etmektedir. Yetişkin kadın çocuğuna şiddet uygulayan ebeveynlerin, kız çocuğu ise şiddete maruz kalan çocukların metonimi olarak kullanılmaktadır. Kamu spotunun arka planındaki üç kişi ise kız çocuğunun, büyüyüp yetişkin bir kadın olduğu algısını oluşturmaktadır. Edimsöz eylemde kamu spotunda aile içi şiddete maruz kalan bir çocuğun yetişkinlik döneminde kendi çocuğuna da şiddet uygulama eğiliminde olabileceği mesajı verilmektedir. Etkisöz eylemde kamu spotunda çocuklara yönelik şiddetin çocukların gelecekteki yaşamı üzerindeki olası olumsuz etkisi vurgulanarak çocuklarına şiddet uygulayan ebeveynlerin çocuklarına karşı şiddete yönelmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

5. 5. Peru'nun Reklam Kampanyası

Peru'nun reklam kampanyası, Çocukları Kurtarın Vakfı adına McCann reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve 2016 yılında yayınlanmıştır. Kampanya kapsamında benzer içerikte iki kamu spotu kullanılmıştır. Çalışmada incelenen kamu spotunda “Şiddetten iyi bir şey çıkmaz. İstismarcı ebeveynlerin çocukları, uyuşturucu bağımlısı olmaya %50 daha yatkındır. Onlara yardım etmemize yardım et” yazısı yer almaktadır.

Görsel 5. Peru'nun Reklam Kampanyası

(Kaynak: ADS, 2016)

İfade eyleminde kamu spotunda bir bitki ve kökünün görsellerine yer verilmektedir. Kamu spotundaki bitkinin kökleri içerisinde üzgün bir çocuk görseli, bitkinin içerisinde de kendine şırıngayla uyuşturucu enjekte eden yetişkin bir erkek görseli bulunmaktadır. Köklerin uzantıları ise şiddet uygulayan ve şiddete maruz kalan kişilere benzetilmektedir. Arka planında ise ev, bulut ve dağ görselleri yer almaktadır. Önerme eyleminde kamu spotunda bitki bireyin yetişkinlik dönemini, bitkinin kökleri ise bireyin çocukluk dönemini temsil etmektedir. Kökler, bireyin şiddete maruz kalan çocukluğunu bitki de uyuşturucu kullanan bireyi yansıtmaktadır. Edimsöz eylemde kamu spotunda şiddete maruz kalan çocukların yetişkinlik döneminde uyuşturucu bağımlısı olabileceğine yönelik mesaj verilmektedir. Etkisöz eylemde kamu spotunda bir bireyin çocuk döneminde maruz kaldığı şiddetle yetişkinlik döneminde bağımlısı olduğu uyuşturucu arasında ilişki kurularak çocuklarına şiddet uygulayan ebeveynlerin çocuklarına karşı şiddete yönelmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

5. 6. Romanya'nın Reklam Kampanyası

Romanya'nın reklam kampanyası, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund, UNICEF) adına BBDO reklam ajansı tarafından hazırlanmış ve 2017 yılında yayınlanmıştır. Kampanya kapsamında tek kamu spotu kullanılmıştır. Kamu spotunda "Normal olması normal değil. Çocuklara yönelik şiddet kabul edilemez. Şiddeti durdur" yazısı yer almaktadır.

Görsel 6. Romanya'nın Reklam Kampanyası

(Kaynak: ADS, 2017)

İfade eyleminde kamu spotunda günlük hayattaki bir caddede bir yetişkin erkeğin, elindeki poşeti yere düşüren bir kız çocuğuna kızdığı aktarılmaktadır. Kamu spotundaki yazılı göstergeler, yetişkin erkek ve kız çocuğunu çevreleyen bir dikdörtgen çizginin içerisinde yer almaktadır. Önerme eyleminde kamu spotunda yer alan cadde sıradan bir günlük yaşamı temsil etmektedir. Kamu spotunda çocuğa şiddet uygulayan yetişkin erkek çocuklarına şiddet uygulayan ebeveynlerin, şiddete maruz kalan kız çocuğu ise şiddete maruz kalan çocukların metonimi olarak kullanılmaktadır. Edimsöz eylemde kamu spotunda caddede şiddet uygulayan yetişkin erkek ve şiddete maruz kalan kız çocuğunun dikdörtgen içerisinde sunulmasıyla çocuklara yönelik şiddete dikkat çekilmekte ve bu şekilde çocuklara yönelik şiddetin günlük hayatın bir parçası olmaması gerektiği mesajı verilmektedir. Etkisöz eylemde kamu spotunda çocuklara yönelik şiddetin günlük hayatın bir parçası olmadığı vurgusu üzerinden çocuklarına şiddet uygulayan ebeveynlerin çocuklarına karşı şiddete yönelmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç

Çalışmada incelenen çocuklara karşı şiddetin önlenmesine yönelik hazırlanan reklam kampanyalarında benzer ve farklı mesaj stratejileri kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır. ABD ve Endonezya'nın reklam kampanyalarının hüznün duygusu ön plana çıkarılarak, Meksika ve Peru'nun reklam kampanyalarında ise çocuklara karşı şiddetin bireylerin yetişkinlik dönemlerinde yol açacağı olası olumsuz durumlara vurgu yapılarak çocuklara yönelik şiddetin önlenmesine çalışılmıştır. Brezilya'nın reklam kampanyasında ise çocuklara yönelik aile içi şiddete duyarsız kalınmasının sorumluluğu üzerinde durulmuştur. Romanya'nın reklam kampanyasında ise çocuklara karşı şiddetin günlük sıradan bir durum olmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Diğer yandan reklam kampanyaları eylem boyutunda ele alındığında yine

benzer ve farklı hedeflerin olduğu ortaya çıkarılmıştır. ABD'nin reklam kampanyasında çocuklara karşı şiddet konusunda derneğe destek talep edilmiş, Brezilya ve Endonezya'nın reklam kampanyalarında çocuklara karşı şiddetin bildirilmesi istenmiş, Meksika'nın reklam kampanyasında çocuklara yönelik şiddete karşı duyarlılık oluşturulmaya çalışılmış, Peru'nun reklam kampanyasında şiddete maruz kalan çocuklara yardım edilmesi hedeflenmiş ve son olarak Romanya'nın reklam kampanyasında ise doğrudan çocuklara yönelik şiddetin durdurulması amaçlanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde çalışmada incelenen reklam kampanyalarında ya çocuklara karşı şiddetin önlenmesinde bireylerin harekete geçirilmesine ya da çocuklara karşı şiddete yönelik kamuoyunda duyarlılık oluşturulmasına çalışıldığı ortaya çıkarılmıştır. Tüm bu süreçte bazı reklam kampanyalarında çocuklara karşı şiddetin yol açtığı olası sorunlar üzerinde durulmasının çocuklara karşı şiddetin önlenmesi için bireylerin harekete geçirilmesinde rol oynayabileceği söylenebilmektedir. Özellikle bazı reklam kampanyalarında kullanılan metalepsis anlatımların insanların zihinlerinde çocuklara karşı şiddete yönelik belirli algıların şekillenmesini sağladığı ileri sürülebilmektedir. Buna karşılık reklam kampanyalarında çocuklara karşı şiddete yönelik istatistikî verilere daha fazla yer verilmesinin, çocuklara karşı şiddetin toplum içerisindeki durumunu yansıtması bakımından önem taşıyacağı söylenebilmektedir. Diğer yandan reklam kampanyalarında şiddete maruz kalan çocukların ifadeleri üzerinden çocuklara karşı şiddetin yol açtığı sorunların ortaya konulması önerilmektedir. Bu şekilde reklam kampanyalarında verilmek istenen mesajların doğrudan birincil kaynaklar üzerinden kitlelere sunulması sağlanabilecektir.

Kaynakça

ADS (2009a). ABD'nin Reklam Kampanyası, https://www.adsoftheworld.com/media/print/juvenile_protective_association_kid_3, Erişim Tarihi: 05.04.2022.

ADS (2009b). Endonezya'nın Reklam Kampanyası, https://www.adsoftheworld.com/media/print/kpai_unfair_matchdiningroom, Erişim Tarihi: 05.04.2022.

ADS (2012). Meksika'nın Reklam Kampanyası, https://www.adsoftheworld.com/media/print/save_the_children_livingroom_circle, Erişim Tarihi: 05.04.2022.

ADS (2014). Brezilya'nın Reklam Kampanyası, https://www.adsoftheworld.com/media/print/alerj_domestic_child_abuse_2, Erişim Tarihi: 05.04.2022.

ADS (2016). Peru'nun Reklam Kampanyası, https://www.adsoftheworld.com/media/print/save_the_children_boy_0, Erişim Tarihi: 05.04.2022.

ADS (2016). Romanya'nın Reklam Kampanyası, https://www.adsoftheworld.com/media/print/unicef_its_not_normal_for_it_to_be_normal, Erişim Tarihi: 05.04.2022.

ADS (2022a). Çocuk ve Şiddet Konulu Reklam Kampanyaları, <https://www.adsoftheworld.com/?terms=children%20violence&created=all&country=All&medium=All&industry=All>, Erişim Tarihi: 08.04.2022.

ADS (2022b). Çocuk ve İstismar Konulu Reklam Kampanyaları, <https://www.adsoftheworld.com/?terms=child%20abuse&created=all&country=All&medium=All&industry=All>, Erişim Tarihi: 08.04.2022.

ADS (2022c). İstismara uğramış çocuklar Konulu Reklam Kampanyaları, <https://www.adsoftheworld.com/?terms=abused%20children&created=all&country=All&medium=All&industry=All>, Erişim Tarihi: 08.04.2022.

Apostólico, M. R., Nóbrega, C. R., Guedes, R. N., Fonseca, R. M. G. S. D., & Egry, E. Y. (2012). Characteristics of violence against children in a Brazilian Capital. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 20, 266-273.

Berkowitz, S. J. (2003). Children exposed to community violence: The rationale for early intervention. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(4), 293-302.

Carroll, J. (1994). The protection of children exposed to marital violence. *Child Abuse Review*, 3(1), 6-14.

Catani, C., Schauer, E., & Neuner, F. (2008). Beyond individual war trauma: domestic violence against children in Afghanistan and Sri Lanka. *Journal of Marital and Family Therapy*, 34(2), 165-176.

Childfundalliance (2022). ChildFund Alliance, <https://childfundalliance.org/free-from-violence>, Erişim Linki: 08.04.2022.

Cismaru, M. (2013). Encouraging bystanders to help in stopping violence against children. *International journal of nonprofit and voluntary sector marketing*, 18(1), 7-17.

Clement, M. E., & Chamberland, C. (2007). Physical violence and psychological aggression towards children: Five-year trends in practices and attitudes from two population surveys. *Child Abuse & Neglect*, 31(9), 1001-1011.

Deb, S., & Modak, S. (2010). Prevalence of violence against children in families in Tripura and its relationship with socio-economic factors. *Journal of injury and violence research*, 2(1), 5-18.

End-Violence (2022). Çocuklara Yönelik Şiddeti Sona Erdirme, <https://www.end-violence.org/who-we-are>, Erişim Linki: 08.04.2022.

Fayez, M., Takash, H. M., & Al-Zboon, E. K. (2014). Combating violence against children: Jordanian pre-service early childhood teachers' perceptions towards child abuse and neglect. *Early child development and care*, 184(9-10), 1485-1498.

Gelles, R. J. (1992). Poverty and violence toward children. *American behavioral scientist*, 35(3), 258-274.

Gil, D. G. (1971). Violence against children. *Journal of Marriage and the Family*, 33(4), 637-648.

- Graziano, A. M. (1994). Why we should study subabusive violence against children. *Journal of Interpersonal Violence*, 9(3), 412-419.
- Guedes, A., Bott, S., Garcia-Moreno, C., & Colombini, M. (2016). Bridging the gaps: a global review of intersections of violence against women and violence against children. *Global health action*, 9(1), 1-15.
- Hillis, S., Mercy, J., Saul, J., Gleckel, J., Abad, N., & Kress, H. (2016). THRIVES: using the best evidence to prevent violence against children. *Journal of public health policy*, 37(1), 51-65.
- Hillis, S. D., Mercy, J. A., & Saul, J. R. (2017). The enduring impact of violence against children. *Psychology, Health & Medicine*, 22(4), 393-405.
- Kardefelt-Winther, D., & Maternowska, C. (2020). Addressing violence against children online and offline. *Nature human behaviour*, 4(3), 227-230.
- Markowitz, S., & Grossman, M. (1998). Alcohol regulation and domestic violence towards children. *Contemporary Economic Policy*, 16(3), 309-320.
- Martin, S. G. (2002). Children exposed to domestic violence: Psychological considerations for health care practitioners. *Holistic nursing practice*, 16(3), 7-15.
- Mathews, S., & Benvenuti, P. (2014). Violence against children in South Africa: Developing a prevention agenda. *South African child gauge*, 1(2), 26-34.
- Miller, G. F., Chiang, L., & Hollis, N. (2018). Economics and violence against children, findings from the Violence Against Children Survey in Nigeria. *Child abuse & neglect*, 85, 9-16.
- Onyskiw, J. E. (2002). Health and use of health services of children exposed to violence in their families. *Canadian journal of public health*, 93(6), 416-420.
- Osofsky, J. D. (2004). Community outreach for children exposed to violence. *Infant Mental Health Journal: Official Publication of The World Association for Infant Mental Health*, 25(5), 478-487.
- Pereda, N., & Díaz-Faes, D. A. (2020). Family violence against children in the wake of COVID-19 pandemic: a review of current perspectives and risk factors. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, 14(1), 1-7.

Romito, P. (2008). A deafening silence: Hidden violence against women and children. Great Britain: Policy Press.

Saile, R., Ertl, V., Neuner, F., & Catani, C. (2014). Does war contribute to family violence against children? Findings from a two-generational multi-informant study in Northern Uganda. *Child abuse & neglect*, 38(1), 135-146.

Sariola, H., & Uutela, A. (1992). The prevalence and context of family violence against children in Finland. *Child abuse & neglect*, 16(6), 823-832.

Searle, J. R., & Vanderveken, D. (1985). Speech acts and illocutionary logic. Ed. Daniel Vanderveken. In *Logic, thought and action* (pp. 109-132). Dordrecht: Springer.

Stark, L., & Landis, D. (2016). Violence against children in humanitarian settings: A literature review of population-based approaches. *Social Science & Medicine*, 152, 125-137.

Thompson, E. H., & Trice-Black, S. (2012). School-based group interventions for children exposed to domestic violence. *Journal of family violence*, 27(3), 233-241.

Thoresen, S., Myhre, M., Wentzel-Larsen, T., Aakvaag, H. F., & Hjemdal, O. K. (2015). Violence against children, later victimisation, and mental health: a cross-sectional study of the general Norwegian population. *European journal of psychotraumatology*, 6(1), 1-12.

Tourigny, M., Hébert, M., Joly, J., Cyr, M., & Baril, K. (2008). Prevalence and co-occurrence of violence against children in the Quebec population. *Australian and New Zealand journal of public health*, 32(4), 331-335.

WHO VAC (2022). Dünya Sağlık Örgütü, Çocuklara Yönelik Şiddet, https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_1, Erişim Tarihi: 08.04.2022.

Yule, K., Houston, J., & Grych, J. (2019). Resilience in children exposed to violence: A meta-analysis of protective factors across ecological contexts. *Clinical child and family psychology review*, 22(3), 406-431.

ORTAOKUL MÜDÜRLERİNİN OKUL-AİLE İŞBİRLİĞİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Serkan GÖKALP¹

¹ Mersin Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ORCID ID: 0000-0001-9946-3280

ÖZET

Bu araştırma ile okul-aile işbirliğinin yeterliliğine, okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenlere, okul aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçlarına ve okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olması için neler yapılabileceğine ilişkin ortaokul müdürlerinin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Görüşme formlarından elde edilen veriler betimsel analiz yöntemine göre analiz edilerek çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, temalar ve kodlar şeklinde organize edilerek sunulmuştur. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemi türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Mersin İlinde görevli 36 ortaokul müdüründen oluşmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre; okul müdürlerinin % 75'i okul-aile işbirliğinin yetersiz olduğunu düşünmektedir. Araştırma sonuçlarına göre okul müdürleri velilerin ekonomik problemlerinin, velilerin çalışma saatlerinin uygun olmamasının, öğretmenlerin velilere karşı olumsuz tutumunun okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenler olduğunu düşünmektedir. Okul müdürleri okulun toplumdaki imajının zedelenmesinin, öğrencilerin akademik başarısının azalmasının, okuldaki disiplin sorunlarının artmasının, öğrencilerin motivasyonunun azalmasının ve toplumun okula sosyal ve ekonomik desteğinin azalmasının okul aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçları olduğunu düşünmektedir. Okul müdürleri okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olması için veli toplantılarının mesai saatleri dışında yapılmasını, velilerin de katılabileceği sosyal aktiviteler düzenlenmesini, velilere yönelik ev ziyaretleri yapılmasını ve velilere okul yönetimine aktif katılımı sağlayıcı nitelikte görevler verilmesini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul-aile işbirliği, Okul müdürleri, Ortaokul.

1. GİRİŞ

Eğitim sisteminin en önemli alt sistemlerinden olan okulların verimliliği her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Kaynakların giderek azaldığı ve ülke ekonomilerinin büyük sıkıntılar yaşadığı içinde bulunulan bu dönemde çevreden insan, hammadde, araç-gereç, makine, teçhizat, para, teknoloji ve bilgiler şeklinde girdi alan okulların bu girdileri örgütsel dönüşüm sürecinde dönüştürerek değer eklenmiş şekilde çıktı olarak çevreye sunması beklenmektedir. Okulların kaliteli ve istenen düzeyde çıktılar ortaya koyup koymadığını

belirleyen, okulların verimliliği hakkında bilgi veren geri bildirim mekanizması okulların entropik süreçlere uğramasını engeller. Geri bildirimleri kullanarak içsel düzenlemeler yapan ve çevreye uyumunu devam ettiren okullar bu geri bildirimleri çevreden alır (Marion, 2002 & Hanson, 2003; Eren, 2001). Okul çevresinin en önemli öğelerinden birisi de okuldaki öğrencilerin aileleridir. Ailelerin okullara verdikleri geri bildirimler, destekler ve okulla birlikte hareket etmeleri okulların bütün işleyişine ve tüm alt sistemlerine etki etmekte ve okulların verimliliğini belirlemede çok önemli rol oynamaktadır. Bundan dolayı okul-aile işbirliği çok önemlidir.

Okul-aile işbirliği, aileler ve okul arasındaki işbirliğini, ortak çalışmaya dayalı ilişkiyi ifade eder (Savaş, 2012). Okul ve aile birlikte öğrencilerin daha iyi olması, düzelmesi ve başarılı olması amacıyla birlikte çalışmak için bir ortaklık oluştururlar. Bu partnerlik ve işbirliği her bir ortağı okuldaki çocukların eğitimi için ortak sorumluluğa sahip olarak görmeli ve ortak güven ve anlayış temelinde dayalı olmalı ve her bir ortağın katkısını değerli olarak görmelidir. Mlinarevic ve Zec (2019),’e göre ise okul aile işbirliği bilgilendirmeyi, dahil etmeyi, görevlendirmeyi ve yönlendirmeyi içeren devam eden bir süreçtir. Bilgilendirme, ailelerin okul personeli tarafından alınan kararlar hakkında bilgilendirilmesidir. Dahil edilme, ailelerin okula katılımını sağlamak için ailelerin okulda davet edilmesidir. Ailelerin katıldığı etkinlikler, para toplama etkinlikleri, okul gezilerini destekleme bu aşamadaki etkinliklere örnek olarak verilebilir. Görevlendirme ise ailelerin okulun yaşamında aktif olarak yer almasıdır. Son aşama olan liderlik ise bütün üyelerin ortak bir vizyon üzerinde birlikte çalışarak okulda liderlik rolleri üstlenmesi anlamına gelmektedir ve böylece okul ve aile arasında güçlü işbirliğini sağlayan ortak bir topluluk kültürü oluşur.

Okul-aile işbirliğinin çok önemli amaçları bulunmaktadır. Okul-aile işbirliği ailenin öğretme ve öğrenme sürecine dahil edilmesini, okul ve ev çevresinin eğitimsel etkisini birleştirmeyi, öğrencilerin gelişmekte olan becerilerini tanımada işbirliğini, ailelerin eğitime ilişkin farkındalığını arttırmayı ve okuldaki öğrencinin gelişimi konusunda bilgi paylaşımını amaçlamaktadır (Christenson and Reschly, 2010). Bunun yanı sıra okul-aile işbirliği, okula sosyal ve ekonomik destek sağlamayı, okulun toplumda iyi bir imaja sahip olmasını, aile ve toplumu eğitmeyi ve bilgilendirmeyi, velilerden gelen geri bildirimlerle okulda değişimler yapmayı da amaçlamaktadır (Wilson, 2019).

Etkin ve başarılı okullarda okul aile işbirliğinin yeterli ve yüksek düzeyde olduğunu gösteren çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Akbaşlı & Kavak, 2008; Ceylan & Akar, 2010; Gokalp & diğerleri, 2021). İyi düzeydeki okul-aile işbirliği ve ailenin ilgisi öğrenci başarısını olumlu yönde etkilemektedir ve öğrencilerin daha iyi sosyal becerilere sahip olmasını ve disiplin sorunu olmayan daha iyi ve uyumlu davranışlar göstermesini sağlamaktadır (Epstein, 1983; Epstein, 2001; Epstein ve diğerleri, 2009; Lavanda, 2011). İyi düzeydeki bir okul-aile işbirliği öğrencilerin en iyi gelişimine yönelik olarak ailelerin ve öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin önem verdiği ortak bir amacın oluşmasına, öğrencileri daha iyi etkileme olanağı sağlayan okul ve ev eğitim sistemlerinin birleştirilmesine, tutarlı kurullarla çocuğun eğitimsel gelişimini sağlayan ortak arkadaşça bir ortamın oluşmasına, eğitimsel problemlerin çözümünde yardımlaşmaya, ailelerin okul yaşamına dahil olmasına katkıda bulunur (Epstein, 2010). Ayrıca

iyi düzeyde okul-aile işbirliği okulun etkinliklerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan arkadaş canlısı bir atmosferin oluşmasını, okulun gelişim planlarının ailelerin fikirleri ve beklentileri doğrultusunda geliştirilmesini, öğretmenlerin kendilerinin daha iyi anlaşıldığı ve takdir edildiği hissine sahip olmasını, okul yaşamının etkisine daha fazla güvenilmesini ve takdir edilmesini sağlamaktadır (Berger & Riojas-Cortez, 2019).

Okul-aile işbirliğinin iyi düzeyde olmaması ise okulun amaçlarına ulaşmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Her şeyden önce öğrenci başarısı okul-aile işbirliğinin istenilen düzeyde olmamasından olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca öğrencilerin okula uyumu zorlaşmakta ve öğrenciler daha fazla disiplinsiz davranış gösterebilmektedir. Böyle bir ortamda okul-çevre ilişkileri, öğretmen motivasyonu, okul atmosferi de olumsuz şekilde etkilenebilir (Christenson and Reschly, 2010; Epstein, 2010; Berger & Riojas-Cortez, 2019; Ceyal & Akar, 2010).

Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de okul-aile işbirliğinin sağlanması için mevzuatla tedbirler alınmıştır. Bu konudaki mevzuatlar çerçevesinde okul aile işbirliğinin sağlanması için okul-aile birlikleri kurulmuştur. Milli Eğitim Temel Kanunu’nda “Eğitim kurumlarının amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak için okul ile aile arasında işbirliği sağlanır. Bu amaçla okullarda okul-aile birlikleri kurulur.” ifadesi yer alırken (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>) ve Milli Eğitim Bakanlığı Okul-Aile Birliği Yönetmeliği’nde okul-aile birliğinin okul ile aile arasında bütünleşmeyi gerçekleştirmek, veli ve okul arasında iletişimi ve iş birliğini sağlamak, eğitim-öğretimi geliştirici faaliyetleri desteklemek, maddi imkânlardan yoksun öğrencilerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak ve okula maddî katkı sağlamak gibi amaçlarının olduğu belirtilmiştir (<http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1532.pdf>).

2. AMAÇ

Bu araştırmada okul-aile işbirliğinin yeterliliğine, okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenlere, okul aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçlarına ve okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olması için neler yapılabileceğine ilişkin ortaokul müdürlerinin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Okul-aile işbirliğinin yeterliliğine ilişkin ortaokul müdürlerinin görüşleri nelerdir?
2. Ortaokul müdürlerine göre okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenler nelerdir?
3. Ortaokul müdürlerine göre okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçları nelerdir?
4. Okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olması için ortaokul müdürlerinin önerileri nelerdir?

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Nitel araştırma, görüşme ve gözlem analizi gibi veri toplama yöntemleri ile oluşturulan bir araştırma türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Gerring (2007) durum çalışmasını, daha fazla durumu açıklamak amacıyla tek bir durumun derinlemesine çalışılması olarak tanımlarken Davey (1991) durum çalışmasını tek bir durum ya da olayın derinlemesine boyutsal olarak incelendiği, verilerin sistematik bir şekilde toplandığı ve gerçek ortamda neler olduğuna bakıldığı bir yöntem olarak tanımlamaktadır. Çalışmada, okul aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenler, okul aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçları ve okul aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasına yönelik çözüm önerileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Mersin İlinde görevli 36 ortaokul müdüründen oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemi türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenmiştir. Araştırma kapsamında ortaokul müdürlerinin çalıştıkları okullar ziyaret edilerek ortaokul müdürleriyle gönüllülük ilkesine dayalı olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan okul müdürlerinin bazı demografik özellikleri şöyledir: Görüşme yapılan okul müdürlerinin 22'si erkek, 14'ü kadındır. Görüşme yapılan müdürlerin 12'si yüksek lisans, 24'ü lisans mezunudur. Görüşme yapılan müdürlerin 15'i 20 yıl ve üzeri kıdeme, 9'u 15-19 yıl, 8'si 10-15 yıl, 4'ü 6-10 yıl kıdeme sahiptir.

3.3. Verilerin Analizi

Görüşme formlarından elde edilen veriler betimsel analiz yöntemine göre analiz edilerek çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, temalar ve kodlar şeklinde organize edilerek sunulmuştur. Aynı ayrı tüm formları okuyan ve birbirinden bağımsız olarak temaları ve kodları oluşturan araştırmacılar, farklı temalar altında değerlendirdikleri görüşler üzerinde tartışarak uzlaşmaya varmışlardır. Araştırmanın güvenilirliği, “Güvenirlilik = Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) x 100” formülü ile belirlenmiştir (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmacılar arasındaki güvenirlilik oranı % 86 olarak bulunmuştur. Okul müdürlerinin görüşlerini yansıtmak için onların belirttiği ifadelerden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Müdürlerin isimlerine yer verilmemiş; müdürleri temsilen M-1, M-2 şeklinde kodların kullanılması tercih edilmiştir.

4. BULGULAR

Bu bölümde, araştırma sonucunda elde edilen bulgular araştırmaya katılan ortaokul müdürlerinin görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak özetlenmiştir. Katılımcılara yöneltilen “Okul aile işbirliğinin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna katılımcıların büyük

çoğunluğu (n=27) “Hayır, yeterli değil” demişlerdir. Bir başka ifade ile katılımcıların %75’i okul-aile işbirliğinin yetersiz olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların çok az bir kısmı (n=5) okul-aile işbirliğinin kısmen yeterli olduğunu ve yine katılımcıların çok az bir kısmı (n=4) ise “Evet, yeterli” diyerek yeterli olduğunu ifade etmişlerdir.

“Okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenler nelerdir?” sorusu katılımcılara sorulmuştur. Katılımcılardan gelen cevaplara göre elde edilen tema ve kodlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Çizelge 1. Tema-1: Okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenler

Kodlar
Velilerin ekonomik problemlerinin olması
Velilerin çalışma saatlerinin uygun olmaması
Öğretmenlerin velilere karşı olumsuz tutum sergilemesi
Velilerin okulda kendilerinden para isteneceği kaygısı
Velilerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi
Velilerin eleştiriye açık olmaması
Velilerin bütün sorumluluğun yöneticilerde ve öğretmenlerde olduğunu düşünmesi
Öğretmenlerin velilere gerekli zamanı ayırmaması
Okul yöneticilerinin velilerle ilgilenmemesi
Öğrencilerin velilere okul hakkında yanlış bilgi vermesi
Velilerin öğretmenlere ve yöneticilere şiddet uygulaması
Velilerin öğretmenleri ve okul yöneticilerini şikayet etmesi
Velilerle yaşanan sorunlardan dolayı öğretmenlere ve yöneticilere soruşturma açılması
Velilerin okul kuralları ve okuldaki işleyiş hakkında bilgisinin olmaması
Velilerin okula ve çocuklarına ilgisiz olması
Öğrenci ve veli sayısını fazla olması
Velilerin kendilerini ifade edememesi
Velilerin empati eksikliğinin olması
Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin empati eksikliğinin olması
Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin kendilerini velilere anlatamamaları

“Okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenler nelerdir?” sorusuna katılımcıların görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Velilerin ekonomik problemlerinin olması okul-aile işbirliğini önünde büyük bir engel. Bazı veliler okula gelecek yol parasını bile bulamıyor (M-12)”. “Velilerin çalışma saatleri onların okuldaki toplantılara katılmasına ve okulla işbirliği yapmasına engel oluyor (M-4)”. “Bazı öğretmenler velilere karşı olumsuz tutum sergiliyor (M-17)”. “Velilerin okulda kendilerinden para isteneceği kaygısı velilerin okula gelmesini, okuldaki veli toplantılarına katılmasına set çekiyor (M-31)”. “Veliler hep kendi çıkarları doğrultusunda hareket ediyor (M-29)”. “Veliler hiç eleştiriye açık değil (M-19)”. “Veliler bütün sorumluluğun yöneticilerde ve öğretmenlerde olduğunu düşünüyor (M-6)”. “Öğretmenler velilere gerekli zamanı ayırmıyor (M-33)”. “Okul yöneticileri velilerle ilgilenmiyor (M- 24)”.

“Okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçları nelerdir?” sorusu katılımcılara sorulmuştur. Katılımcılardan gelen cevaplara göre elde edilen tema ve kodlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Çizelge 2. Tema-2: Okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçları

Kodlar
Okulun toplumdaki imajının zedelenmesi
Öğrencilerin akademik başarısının azalması
Okuldaki disiplin sorunlarının artması
Öğrencilerin motivasyonunun azalması
Toplumun okula sosyal ve ekonomik desteğinin azalması
Okuldaki tüm çalışanların motivasyonunun azalması
Okulda huzursuzluğun artması
Okulda olumsuz bir okul ikliminin oluşması
Öğretmenlerin ve yöneticilerin örgütsel bağlılığının azalması
Velilerin okula gelmek istememesi
Velilerin okul hakkında olumsuz tutuma sahip olması
Velilerin öğrencilerin kaydını başka okula yaptırması
Öğretmenlerin tayinlerini başka okula çıkarma isteklerinin artması
Okul yöneticilerinin başka okullara atanmaya çalışmalarının artması
Okul çevresinde yer alan toplumda okul hakkında doğru olmayan bilgilerin yayılması
Okul personeli hakkında davaların açılması
Veliler hakkında davaların açılması
Öğretmenlerin mazeret göstererek okula gelmediği gün sayısının artması
Öğrencileri devamsızlıklarının artması
Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin iş performansının düşmesi
Okuldaki öğretmenlerin ve yöneticilerin idari ve adli ceza alması

“Okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçları nelerdir?” sorusuna katılımcıların görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Okulun toplumdaki imajı zedeleniyor (M-7)”. “Öğrencilerin akademik başarısı azalıyor (M-15)”. “Ne yazık ki okuldaki disiplin sorunları artıyor (24)”. “Öğrencilerin motivasyonu azalıyor (M-33)”. “Toplumun okula sosyal ve ekonomik desteği azalıyor (M-8)”. “Okuldaki tüm çalışanların motivasyonu azalıyor (M-35)”. “Okulda huzursuzluk artıyor (M-22)”. “Okulda olumsuz bir hava, iklim oluşuyor (M-1)”. “Öğretmenlerin ve yöneticilerin okula bağlılığı azalıyor (M-13)”. “Veliler okula gelmek istemiyor (M-27)”. “Veliler okul hakkında olumsuz tutum sergiliyor (M-32)”. “Veliler imkan ve fırsat bulduğunda çocuklarının kaydını başka okula yaptırıyor (M-2)”. “Böyle durumlarda öğretmenlerin tayinlerini başka okula çıkarma istekleri artıyor (M-5)”. “Okul yöneticilerinin başka okullara atanmaya çalışmaları artıyor (M-9)”. “Okul çevresinde yer alan toplumda okul hakkında doğru olmayan bilgiler yayılıyor (M-11)”. “Okul personeli hakkında davalar açılıyor (M-3)”. “Veliler hakkında davalar açılıyor (M-14)”. “Öğretmenlerin mazeret göstererek okula gelmediği gün sayısı artıyor (M-18)”. “Öğrenci devamsızlıkları artıyor (M-30)”. “Öğretmenlerin ve okul

yöneticilerinin iş performansı düşüyor (M-10)”. “Okuldaki öğretmenler ve yöneticiler idari ve adli ceza alabiliyor (M-20)”.

“Okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olması için önerileriniz nelerdir?” sorusu katılımcılara sorulmuştur. Katılımcılardan gelen cevaplara göre elde edilen tema ve kodlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Çizelge 3. Tema-3: Okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olması için öneriler

Kodlar
Veli toplantılarının mesai saatleri dışında yapılması
Velilerin katılabileceği sosyal aktiviteler düzenlenmesi
Velilere yönelik ev ziyaretleri yapılması
Velilere okul yönetimine aktif katılımı sağlayıcı nitelikte görevler verilmesi
Velilerin ve okul personelinin iletişimini artırmak için sosyal medyadan yararlanılması
Velilerin okul ile ilgili memnuniyetini ölçen anketler yapılması
Okulda velilerin bilgi ve beceri kazanabileceği dersler verilmesi
Öğretmenlerin iletişim becerilerini geliştirmelerine yönelik hizmet içi eğitim verilmesi
Okul yöneticilerine ve öğretmenlere halkla ilişkiler konusunda seminer verilmesi
Velilerin okul-aile işbirliği konusunda bilinçlendirilmesini sağlayacak seminerler verilmesi
Öğretmenlerin ve yöneticilerin velilerden beklentilerinin velilere yazılı olarak verilmesi
Velilerin okul-aile işbirliği konusunda kendi performanslarını değerlendirdiği anketler yapılması
Okulun vizyonun belirlenmesinde velilerin görüşlerinin alınması
Veli toplantı sayısının artırılması
Veli toplantılarının zamanın ve içeriğinin belirlenmesine velilerin de dahil edilmesi
Velilerin öğrencileri ilgilendiren konularda kararlara aktif katılımının sağlanması
Veli toplantılarının sadece para istemek amacıyla yapılmadığının velilere anlatılması
Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin okul-aile işbirliği konusunda öz değerlendirme yaptıkları anketler uygulanması
Okul aile işbirliği yeterliliğinin bu alanda uzman bir kuruluş tarafından değerlendirilmesi

“Okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olması için önerileriniz nelerdir?” sorusuna katılımcıların görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Veli toplantıları mesai saati dışında yapılmalı (M-3)”. “Velilerin katılabileceği sosyal aktiviteler düzenlenmeli (M-14)”. “Velilere yönelik ev ziyaretleri yapılmalı (M-21)”. “Velilere okul yönetimine aktif katılımı sağlayıcı nitelikte görevler verilmeli (36)”. “Velilerin ve okul personelinin iletişimini artırmak için sosyal medyadan yararlanılmalı (M-9)”. “Velilerin okul ile ilgili memnuniyetini ölçen anketler yapılmalı (M-11)”. “Okulda velilerin bilgi ve beceri kazanabileceği dersler verilmeli (M-32)”. “Öğretmenlerin iletişim becerilerini geliştirmelerine yönelik hizmet içi eğitim verilmeli (M-7)”. “Okul yöneticilerine ve öğretmenlere halkla ilişkiler konusunda seminer verilmeli (M-15)”. “Velilerin okul-aile işbirliği konusunda bilinçlendirilmesini sağlayacak seminerler verilmeli (M-23)”. “Öğretmenlerin ve yöneticilerin velilerden beklentileri velilere yazılı olarak verilmeli (M-5)”. “Velilerin okul-aile işbirliği konusunda kendi performanslarını değerlendirdiği anketler yapılmalı (M-16)”. “Okulun vizyonun belirlenmesinde velilerin görüşleri alınmalı (M-27)”. “Veli toplantı sayısının artırılmalı (M-34)”. “Veli toplantılarının zamanın ve içeriğinin belirlenmesine veliler de dahil

edilmeli (M-1)”. “Velilerin öğrencileri ilgilendiren konularda kararlara aktif katılımı sağlanmalı (M-19)”. “Veli toplantılarının sadece para istemek amacıyla yapılmadığı velilere anlatılmalı (M-25)”. “Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin okul-aile işbirliği konusunda öz değerlendirme yaptıkları anketler uygulanmalı (M-30)”. “Okul aile işbirliği yeterliliği bu alanda uzman bir kuruluş tarafından değerlendirilmeli (M-2)”.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırma okul-aile işbirliğinin yeterliliğine, okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenlere, okul aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçlarına ve okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olması için neler yapılabileceğine ilişkin ortaokul müdürlerinin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. İlk olarak okul müdürlerinin okul-aile işbirliğinin yeterliliğine ilişkin görüşleri analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (%75’i) okul-aile işbirliğinin yetersiz olduğunu düşünürken katılımcıların çok az bir kısmı okul-aile işbirliğinin kısmen yeterli olduğunu ve yine katılımcıların çok az bir kısmı ise yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu araştırma sonucu alan yazındaki çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Akbaşlı & Kavak, 2008; Ceylan & Akar, 2010). Ceylan ve Akar (2010) çalışmalarında lise öğretmenlerinin sadece %12’sinin okul-aile işbirliğini yeterli bulduğunu tespit etmiştir. Akbaşlı ve Kavak (2008) okul-aile birliklerinin görevlerini gerçekleştirme düzeylerini inceledikleri çalışmalarında öğretmenlerin ve okul aile birliği yönetiminde yer alan katılımcıların okul-aile birliklerinin görevini “Ara Sıra” yerine getirdiklerini düşündüklerini ve velilerin okul aile-birliklerinin görevini “Nadiren” yerine getirdiğini düşündüklerini tespit etmiştir.

Okul müdürleri okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenlere ilişkin görüşlerini ifade etmişlerdir. Okul müdürleri velilerin ekonomik problemlerinin, velilerin çalışma saatlerinin uygun olmamasının, öğretmenlerin velilere karşı olumsuz tutumunun, velilerin okulda kendilerinden para isteneceği kaygısının, velinin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesinin, velilerin eleştiriye açık olmamasının, velilerin bütün sorumluluğun yöneticilerde ve öğretmende olduğunu düşünmesinin, öğretmenlerin velilere gerekli zamanı ayırmamasının, okul yöneticilerinin velilerle ilgilenmemesinin, öğrencilerin velilere okul hakkında yanlış bilgi vermesinin, velilerin öğretmenlere ve yöneticilere şiddet uygulamasının, velilerin öğretmenleri ve okul yöneticilerini şikayet etmesinin, velilerle yaşanan sorunlardan dolayı öğretmenlere ve yöneticilere soruşturma açılmasının, velilerin okul kuralları ve okuldaki işleyiş hakkında bilgisinin olmamasının, velilerin okula ve çocuklarına ilgisiz olmasının, öğrenci ve veli sayısını fazla olmasının, velilerin kendilerini ifade edememesinin, velilerin empati eksikliğinin olmasının, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin empati eksikliğinin olmasının ve öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin kendilerini velilere anlatamamalarının okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmasını engelleyen etkenler olduğunu düşünmektedir. Bu araştırma sonuçları alan yazındaki çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Ceylan ve Akar, 2010; Gokalp ve diğerleri, 2021; Christenson and Reschly, 2010; Epstein, 2010; Berger & Riojas-Cortez, 2019). Örneğin, Gokalp ve diğerleri (2021) okul-aile işbirliğine ilişkin iletişim engellerinin velilerden, öğretmenlerden ve öğrencilerden kaynaklandığını tespit etmiştir ve katılımcıların çoğunun okul-aile işbirliğine ilişkin iletişim engellerinin velilerden

kaynaklandığını ifade ettiğini ve velilerin düşük eğitim seviyesinin, velilerin empati eksikliğinin, velilerin okula yetersiz zaman ayırmasının, parçalanmış ailelerin varlığının, velilerin saygı eksikliğinin, velilerin ders saatinde görüşmede ısrar etmesinin ve velilerin okula karşı ilgisiz olmasının okul aile işbirliğine ilişkin iletişim engellerinin nedenleri olduğunu ifade ettiğini tespit etmiştir. Cunningham ve Gresso (2013), da çalışmalarında öğretmenlerin pozitif bir dil kullanmamalarının ve adil olmayan davranışlar sergilemelerinin okul-aile işbirliğine ilişkin iletişim engellerinin sebebi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Okul müdürleri okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçlarını ifade etmişlerdir. Okul müdürleri okulun toplumdaki imajının zedelenmesinin, öğrencilerin akademik başarısının azalmasının, okuldaki disiplin sorunlarının artmasının, öğrencilerin motivasyonunun azalmasının ve toplumun okula sosyal ve ekonomik desteğinin azalmasının, okuldaki tüm çalışanların motivasyonunun azalmasının, okulda huzursuzluğun artmasının, okulda olumsuz bir okul ikliminin oluşmasının, öğretmenlerin ve yöneticilerin örgütsel bağlılığının azalmasının, velilerin okula gelmek istememesinin, velilerin okul hakkında olumsuz tutuma sahip olmasının, velilerin öğrencilerin kaydını başka okula yaptırmalarının, öğretmenlerin tayinlerini başka okula çıkarma isteklerinin artmasının, okul yöneticilerinin başka okullara atanmaya çalışmalarının artmasının, okul çevresinde yer alan toplumda okul hakkında doğru olmayan bilgilerin yayılmasının, okul personeli hakkında davaların açılmasının, veliler hakkında davaların açılmasının, öğretmenlerin mazeret göstererek okula gelmediği gün sayısının artmasının, öğrencilerin devamsızlıklarının artmasının, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin iş performansının düşmesinin, okuldaki öğretmenlerin ve yöneticilerin idari ve adli ceza almasının okul aile işbirliğinin yeterli düzeyde olmamasının sonuçları olduğunu düşünmektedir. Bu araştırma sonuçları alan yazındaki çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Finders & Lewis; 2018; Phillips, 2001). Finders ve Lewis (2018) okul-aile işbirliğine ilişkin iletişim engellerinden dolayı öğrencilerin okula adapte olamadığı, kendilerini değersiz hissettiği ve akademik başarılarının olumsuz şekilde etkilendiğini tespit etmiştir.

Okul müdürleri okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olması için önerilerini ifade etmişlerdir. Okul müdürleri okul-aile işbirliğinin yeterli düzeyde olması için veli toplantılarının mesai saatleri dışında yapılmasını, velilerin de katılabileceği sosyal aktiviteler düzenlenmesini, velilere yönelik ev ziyaretleri yapılmasını, velilere okul yönetimine aktif katılımı sağlayıcı nitelikte görevler verilmesini, velilerin ve okul personelinin iletişimlerini artırmak için sosyal medyadan yararlanılmasını, velilerin okul ile ilgili memnuniyetini ölçen anketler yapılmasını, okulda velilerin bilgi ve beceri kazanabileceği dersler verilmesini, öğretmenlerin iletişim becerilerini geliştirmelerine yönelik hizmet içi eğitim verilmesini, okul yöneticilerine ve öğretmenlere halkla ilişkiler konusunda seminer verilmesini, velilerin okul-aile işbirliği konusunda bilinçlendirilmesini sağlayacak seminerler verilmesini, öğretmenlerin ve yöneticilerin velilerden beklentilerinin velilere yazılı olarak verilmesini, velilerin okul-aile işbirliği konusunda kendi performanslarını değerlendirdiği anketler yapılmasını, okulun vizyonun belirlenmesinde velilerin görüşlerinin alınmasını, veli toplantı sayısının artırılmasını, veli toplantılarının zamanın ve içeriğinin belirlenmesine velilerin de dahil edilmesini, velilerin öğrencileri ilgilendiren konularda kararlara aktif katılımının sağlanmasını, veli toplantılarının sadece para istemek amacıyla yapılmadığının velilere anlatılmasını, öğretmenlerin ve okul

yöneticilerinin okul-aile işbirliği konusunda öz değerlendirme yaptıkları anketler uygulanmasını ve okul aile işbirliği yeterliliğinin bu alanda uzman bir kuruluş tarafından değerlendirilmesini önermektedir. Bu araştırma sonuçları alan yazındaki çalışmalar tarafından desteklenmektedir. Mlinarevic ve Zec (2019) iyi düzeyde bir okul aile işbirliği için velilerin bilgilendirilmesini, okul etkinliklerine dahil edilmesini, onların okulda görevlendirilmesini ve yönlendirilmesini önermiştir. Savaş (2011) çalışmasında öğretmenlerin daha samimi ve daha yapıcı bir iklim oluşturmak ve ailelerle işbirliğini artırmak için öğrencilerin evlerini daha sık ziyaret etmelerini, daha arkadaş canlısı bir iklimde aileler ve öğretmenler arasındaki etkileşim ve işbirliğini arttırmak için okul tarafından sosyal etkinlikler düzenlenmesini, ailelerin öğrencilerin gelişimi için öğretmenlerle işbirliğinin önemi hakkında seminerle bilgilendirilmesini önermiştir. Akbaşı ve Kavak (2008) okul aile birliği yönetiminin, öğretmen ve velilerin okul ve eğitim sorunlarına ilişkin dilek ve şikâyetlerinin sürekli olarak izlenebileceği iletişim kanallarının açık tutulmasını, velileri okulun amacı, programı, eğitim etkinlikleri ve çocuk gelişimi konularında yeteri kadar aydınlatacak sosyal faaliyetler ve yayınların hazırlanmasını önermiştir.

Okul-aile işbirliğinin daha işlevsel hale getirilmesi sağlanmalıdır. Okul-Aile Birliği başkanına daha fazla yetki ve sorumluluk verilmelidir. Okul müdürü, okul müdür yardımcısı ve öğretmenlerin okula atanmalarında bazı gelişmiş ülkelerde ve PISA sınavından yüksek puan alan bazı ülkelerde olduğu gibi ailelerin seçeceği kurullar söz sahibi olmalıdır. Veliler okul aile işbirliğinin önemi konusunda seminerlerle bilgilendirilmelidir. Velilerin okul aile işbirliğinin geliştirilmesi konusundaki önerileri okul yönetimi tarafından yapılan anketlerle alınmalıdır. Velilerin okul aile işbirliğini yapılacak anketlerle değerlendirmesi sağlanmalıdır. Öğretmenlerin ve okul yönetiminin ailelerden okul aile işbirliği konusundaki beklentileri yazılı olarak ailelere verilmelidir. Okul-aile işbirliği etkinliklerinin planlanması ve düzenlenmesi konusunda ailelerin de görüşü alınmalıdır. Okul aile işbirliğini arttırmak için sosyal medya da etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Etkin okul aile işbirliği için öğrencilerin de bu konudaki düşünceleri ve önerileri alınmalıdır.

Okul aile işbirliğinin yeterliliği konusunda velilerin ve öğrencilerin görüşlerini inceleyen nitel araştırmalar yapılabilir. Paylaşılan liderlik ve okul aile işbirliği ilişkisini inceleyen çalışmalar yapılabilir (Cobanoğlu, 2020; Çobanoğlu, 2020). Farklılık yönetimi ve okul aile işbirliği ilişkisini inceleyen, kültürel zeka ve okul-aile işbirliği ilişkisini inceleyen çalışmalar yapılabilir (Çobanoğlu, 2021). Ayrıca okul aile işbirliği ve öğretmenlerin işbirliği ve öğretim becerilerini inceleyen çalışmalar yapılabilir (Çobanoğlu & Göçer, 2021).

KAYNAKÇA

- [1] Akbaşı, S., & Kavak, Y., Ortaöğretim Okullarındaki Okul Aile Birliklerinin Görevlerini Gerçekleştirme Düzeyi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19, 1-21, 2008.
- [2] Berger, E., & Riojas-Cortez, M., *Families as Partners in Education: Families and Schools Working Together*. Pearson, 2019.
- [3] Ceylan, M., & Akar, B., Ortaöğretimde Okul Aile İşbirliği ile İlgili Öğretmen ve Veli Görüşlerinin İncelenmesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 43-64, 2010.
- [4] Christenson, S. L., & Reschly, A.L., *Handbook of School-Family Partnerships*. Routledge, 2010.
- [5] Cobanoğlu, N., Investigation of Shared Leadership and Organizational Commitment in Primary and Secondary Schools: Malatya Case. International Journal of Educational Methodology, 6(3), 613-629, 2020.
- [6] Cobanoğlu, N., The Relationship between the Transformational Leadership, the Cultural Intelligence of Teachers and the Skills of Principals' Diversity Management. European Journal of Educational Management, 1(4), 35-49, 2021.
- [7] Çobanoğlu N., *Paylaşılan Liderlik ve Pozitif Psikolojik Sermaye*. Akademisyen Kitapevi, 2020.
- [8] Çobanoğlu, N., & Göçer, V., *Examination of Classroom Management, Cooperation and Teaching Competencies of Teachers in Preschool Inclusion Education*, International Symposium of Scientific Research and Innovative Studies, 2280-2293, Bandırma, 2021.
- [9] Cunningham, W. G., & Gresso, D. W., *Communication and Cooperation Dilemma: School and Its Environment*. Eastview Press, 2013.
- [10] Davey, L., The Application of Case Study Evaluations. Elementary Education Online, 8(2), 1-3, 2009.
- [11] Epstein, J. L., *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. Routledge, 2010.
- [12] Epstein, J. L., Sanders, M. G., Simon, B. S., Salinas, K. C., Jansorn, N. R., & Van Voorhis, F. L., *School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook For Action*. Corwin Press, 2009.

- [13] Epstein, J. L., School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools, NASSP Bulletin, 85 627), 2001.
- [14] Epstein, J. L., Longitudinal Effects of Family-School-Person Interactions on Student Outcomes, Research in Sociology of Education and Socialization, 4, 101-128, 1983.
- [15] Eren, E., *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. Beta Yayınları, 2001.
- [16] Finders, M., & Lewis, C., Why Some Parents Don't Come to School. Educational Leadership, 51(8), 50-54, 2018.
- [17] Gerring, J., *Case Study Research: Principles and Practices*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- [18] Gokalp, S., Akbasli, S., & Dis, O., Communication Barriers in the Context of School-Parents Cooperation . European Journal of Educational Management, 4(2), 83-96, 2021.
- [19] Hanson, E.M., *Educational Administration and Organizational Behavior*. New York: Pearson Education Inc, 2003.
- [20] Levanda, O., Parental İnvolveıment in School: A Test of Hoover-Dempsey and Sandler's Model among Jewish and Arab Parents in Israel, Children and Youth Services Review, 33(6):927-935, 2011.
- [21] Marion, R., *Leadership in Education: Organizational Theory for Practitioner*. New Jersey: Ally and Bason Inc, Boston, 2002.
- [22] Miles, M. B., & Huberman, A. M., *Qualitative data Analysis: An Expanded Sourcebook*. Sage Publications, 1994.
- [23] Mlinarević, V., & Zec, R.T., Parent's View On Cooperation As Part Of School Culture. https://www.researchgate.net/publication/330958638_PARENT'S_VIEW_ON_COOPERATION_AS_PART_OF_SCHOOL_CULTURE, 2019.
- [24] Phillips, J. J., *Research on School-Parents Cooperation*. Jossey-Bass, 2001.
- [25] Savaş, A. C., The Contribution of School-Family Cooperation on Effective Classroom Management in Early Childhood Education. Educational Sciences: Theory & Practice - Special Issue, 3099-3110, 2011.
- [26] Wilson, T., *How to Develop Partnerships with Parents: A Practical Guide for the Early Years*. Routledge, 2019.
- [27] Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınevi, 2011.
- [28] <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> (Erişim tarihi: 17.06.2022)
- [29] <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1532.pdf> (Erişim tarihi: 17.06.2022)

ULUSLARARASI LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN YÖNETİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Canan YILDIRAN ¹

¹ Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, orcid.org/0000-0001-8245-197x

ÖZET

Zaman yönetimi her bireyin gündeminde olan bir konu haline gelmiş olup, eğitim veya iş hayatı dışında kalan ve boş zaman olarak adlandırılan zaman diliminde de zamanın yönetilmesinin söz konusu olduğu görülmektedir. Çünkü bireyin zamanı, ister okul ve iş dahilinde isterse okul ve iş dışında olsun çok değerlidir. Bireyin sahip olduğu en değerli kaynak olduğu için de yönetiminin ve kullanımının etkin, etkili ve verimli olması da öncelikleri arasındadır. Araştırmanın amacını uluslararası lisans öğrencilerinin boş zaman yönetimlerinin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Öğrencilerin boş zaman yönetimlerinin demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, genel akademik not ortalaması, gün içindeki boş zaman) göre ne şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Araştırma 2021-2022 Eğitim ve Öğretim yılında Karabük Üniversitesi'ndeki lisans programlarında eğitim görmekte olan 392 uluslararası öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Örneklemen belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış olup, veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırma kapsamındaki ankette katılımcıların demografik değişkenlerine ilişkin soru ifadeleri ile boş zaman yönetim ölçeği kullanılmıştır. Boş zaman yönetimi ve alt boyutları ile demografik değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek için bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans testi kullanılmıştır. Araştırmanın özgünlüğünü uluslararası öğrencilerin boş zaman yönetiminin analizi oluşturmaktadır. Araştırma 42 farklı ülkeden öğrenciyi kapsamaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun sırası ile Çad, Somali, Yemen, Sudan, Özbekistan şeklinde olmak üzere ülkeleri kapsamaktadır. Öğrenciler boş zamanlarını sosyal medya kullanarak, kitap okuyarak, spor yaparak, işte çalışarak ve ders çalışarak değerlendirdikleri görülmektedir. Araştırma sonucunda boş zaman yönetiminin alt boyutlarından amaç belirleme ve yöntem alt boyutunun sınıf değişkeniyle; boş zaman tutumu alt boyutunun sınıf ve gün içindeki boş zaman değişkenleriyle; değerlendirme alt boyutunun ise gün içindeki boş zaman değişkeniyle arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Boş Zaman Yönetimi, Uluslararası Öğrenci, Yükseköğretim.

EVALUATION ON THE LEISURE MANAGEMENT OF INTERNATIONAL UNDERGRADUATE STUDENTS

ABSTRACT

Time management has become a subject on the agenda of every individual, and it is seen that the management of time is also in question in the time period called leisure time, which is

outside of education or business life. Because an individual's time is very valuable, whether it is within or outside of school and work. Since it is the most valuable resource that an individual has, it is also among its priorities that its management and use be, effective and efficient. The aim of the research is to evaluate the leisure management of international undergraduate students. It has been tried to determine how students' leisure management differs according to demographic variables (gender, class, general academic grade point average, free time within the day). The research was carried out with 392 international students studying in undergraduate programs at Karabuk University in the 2021-2022 academic year. Convenience sampling method was used to determine the sample, and the data were obtained by questionnaire method. In the survey within the scope of the research, the questions about the demographic variables of the participants and the leisure management scale were used. Independent sample t-test and one-way test of variance were used to analyze the relationships between leisure management and its sub-dimensions and demographic variables. The originality of the research is based on the analysis of the leisure management of international students. The research includes students from 42 different countries. The majority of the participants include countries such as Chad, Somalia, Yemen, Sudan, and Uzbekistan, respectively. It is seen that students spend their leisure time using social media, reading books, doing sports, working at work and studying. As a result of the research, the sub-dimensions of leisure time management, goal setting and method sub-dimension with the class variable; leisure time sub-dimension with class and daily leisure variables; additionally, a significant difference was found between the evaluation sub-dimension and the leisure time variable during the day.

Keywords: Leisure Management, International Student, High Education.

1. GİRİŞ

Gümüş (2015:385) zaman da diğer kaynaklar gibi hem hızla hem de hırsla tüketilmektedir. Diğer kaynaklardan farklı olarak zaman da insanın sahip olduğu ömrünü tüketmektedir. Zaman ile insan arasındaki karşılıklı tüketimin sağlayacağı faydaların olması açısından önemli bir konudur. Bu nedenle özellikle günümüzde zamanın etkili ve verimli kullanılması ve yönetilmesi öncelikler arasındadır. Fidan (2011) zaman sonsuz değildir ve her bireyin kullanabileceği sınırlı bir zamanı vardır. O nedenle zaman, değerli ve eşsiz bir kaynak olup, geri döndürülemezdir.

Çağımızda yaşanan hızlı değişimin ve dönüşümün etkisi olarak yaşamlarda da dönüşümün olduğu söylenebilir. Kültürlerde, toplumlarda ve bireylerde yaşanan bu dönüşümler direk olarak yaşam standartlarında hissedilmektedir. Yoğun ve dinamik bir tempo haline gelen zaman anlayışı, bireylerin daha stratejik ve daha doğru kararlar alarak sahip oldukları zaman dilimlerini yani ömürlerini yönetmeleri söz konusu olmaktadır. Her ne kadar minör olarak zaman kavramına bakılsa da büyük resmin algılanması ile aslında bireyin sahip olduğu ve geri döndüremediği ömrünü planlaması söz konusudur. Boş zaman kapsamında gerçekleştirilen etkinlikler veya boş zamanın yönetilmesi bireylerden bireylere farklılık göstermektedir. Bu farklılığın sebebinin bir unsurdan kaynaklanmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Öncelikle öznel olarak bireyin hayata ve yaşamına bakış açısı hatta felsefesi ile ilgili olduğu, daha sonrasında ise diğer dış etkenlerin rol hakkına sahip olduğu söylenebilir. Bireyin gelişimi sürecinde zaman kavramına atfettiği mana ileriki yaşlarında ise zamana bakış açısı olarak o mana üzerine

temellenerek şekil alacağı da belirtilmelidir. Boş zaman üzerinde bireyler daha fazla söz hakkına sahip olduklarını hissettikleri için kendi alanlarında özgür iradelerini kullanmanın da hazzını yaşayacaklardır.

Zaman yönetimi, öz yönetimdir; *yaşanılan olayların kontrolünü sağlamaktır, kişinin kendisini yönlendirerek olayları yönetmesidir* (Güçlü, 2001:89).

Bireyler için boş zamanlar kendi içlerinde dengeyi sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Tempolu hayatlar için aslında bir durma halidir. Yoğun olan tempoya bir es vermek olarak da düşünülebilir. Aslında boş zamanlar, zamanın nasıl yönetildiğini ya da kullanıldığını görebilme fırsatı sağlamaktadır. Üniversite öğrencilerinin eğitim süreçleri boyunca yoğun bir tempoda zaman geçirdikleri düşünüldüğünde, ellerinde kalan boş zamanların özellikle entelektüel açıdan gelişmelerini sağlayacak aktiviteler ile geçirilmesi hem bireysel gelişimlerine hem de kariyerlerine olumlu etkileri olacağı söylenebilir.

Küreselleşmeyle birlikte zaman kavramındaki algıların değişimi ve artan sorumluluklar sebebi ile boş zamanların değerlendirilmesi ekstra önem arz eder olmuştur. Fakat bu noktada ise boş zaman değerlendirilmesinde bazı problemler gündeme gelmektedir. Boş zamanlar her ne kadar bireysel bazlı düşünülse de bir bireyin boş zamanını nasıl değerlendirebileceği aşamasında kültür, aile, düşünce yapısı, yaşam felsefesi, anlamlandırma derecesi gibi birçok faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. O halde, bireysel bir zamanı değerlendirmede öncelik olarak birey kendini ilk sırada tutmalıdır. Çünkü boş zamanı verimli şekilde değerlendirebilmenin çıktısı başarı olacaktır. Bu araştırmayı farklı kılan en temel unsur ise farklı kültürlerde boş zaman yönetiminin değerlendirilmesi kapsamında uluslararası lisans öğrencilerine yönelik gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Bu araştırmada ise bir devlet üniversitesinin lisans programlarında eğitim görmekte olan uluslararası lisans öğrencilerinin boş zaman yönetimlerinin demografik değişkenler açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine, sınıflarına, genel not ortalamalarına, gün içindeki boş zamana (saat) göre farklılık gösterip göstermediği incelenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Cüceloğlu (2008) zamanın akışı değiştirilemiyorsa ve dondurulamıyorsa zamanı yönetmenin söz konusu olmadığını belirterek bu durumda zamanı yönetmek yerine bireylerin kendilerini belli bir zaman diliminde etkin bir şekilde yönetebilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Francis-Smythe ve Robertson (1999:335) iyi bir zaman yönetimi hem bir program planlama hem de bir programa uyma becerisini gerektirmektedir. Kişilerin yaşamlarını etkin ve verimli bir şekilde geçirerek, içinde buldukları zamanı iyi kullanmalarını kapsayan zaman yönetimi, herkes tarafından bilinmesine rağmen zamanın yönetiminde verimsiz olan kişilerin birçok konuda başarısız oldukları gözlemlenmiştir (Durmaz, Hüseyinli & Güçlü, 2016:2293). Gürbüz ve Aydın (2012:3) bireyler için eşit olan fiziksel zamanın yönetimi söz konusu değildir. Yönetilmesi gereken zaman kavramı her birey için değişen biyolojik ve psikolojik zamandır. Hem biyolojik hem de psikolojik zamanın yönetilebilmesi de bireylerin eylemlerini zamana göre yönetmesi ile gerçekleşmektedir.

Fidan (2011:49) zaman yönetimi içinde bulunan mevcut zamanın iyi işler ile geçirilmesini anlamına gelmektedir. Önemli olan husus ise, mevcut saat diliminin yönetilmesinden çok, o saat dilimi içerisinde bireyin kendisini yönetebilmesidir. Zaman

yönetimi aslında “an”ın yönetilmesidir. Konu ile ilgili olarak “Saatin kendisini mekân, yürüyüşü zaman, ayarı insandır” sözü ise zaman yönetimini veciz bir şekilde belirtmektedir.

Çağlıyan ve Göral (2009:176) zaman yönetimi Danimarka’da ortaya çıktığı ve dünyaya yayıldığı belirtilmektedir. Zaman kavramı, bireylerin yaşamlarındaki amaçlarını, hedeflerini ve verimliliğini etkilediği için yönetilmesi gündeme gelerek önem kazanmıştır.

Ayyıldız Durhan, Akgül ve Karaküçük (2017:9) eğer zaman yönetiminden bahsediliyorsa boş zaman yönetiminden bahsedilmesi gerekmektedir. Daha mutlu bir yaşam için boş zamanlara yer açabilmek ve nitelikli boş zaman değerlendirmesi ortaya koyabilmek çok önemlidir. Yıldız ve Tanrıverdi (2017:828) zaman yönetiminin, bireyler için sadece çalışma veya eğitim hayatındaki başarı veya başarısızlıkla ilgili olmadığı belirtilmektedir. Bireyler için zaman, çalışma ve çalışma dışı zaman olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımın önemli olan, çalışma dışı zamanın nasıl değerlendirildiği oluşturmaktadır. Çalışma dışı zamanın planlanması, boş zaman yönetimi olarak ifade edilmektedir. Wang, Kao, Huan ve Wu (2011) boş zaman, bireylerin ne yapacaklarını seçme hakkına sahip oldukları, zorunlu olmayan bir zaman dilimi olarak düşünülebilir ve boş zamanın stresi azalttığı, kişinin yaşam kalitesini iyileştirdiği kanıtlanmıştır. Boş zaman yönetimi hem medeniyetin hem de ekonomik kalkınmanın önemli bir dinamiği olarak kabul edilmektedir (Akgül, Yenel & Karaküçük, 2016).

Boş zaman yönetimi kapsamında gerçekleştirilen etkinlikler doğal olarak farklılık gösterirken, bu etkinliklerin hepsinin de aynı seviyede olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenememektedir. Bazı boş zaman etkinliklerinin boş zamanın değerlendirilmesi olarak sayılıp sayılamayacağı ise kesin olarak belirtilememektedir (Demir & Alpulu, 2020:95). Boş zaman değerlendirilmesi bireylerin dinlenmesi ve eğlenmesidir. Bireylerin, kendilerine ait boş zamanları kendilerine faydalı olacak şekilde kullandıkları için de mutlu olacaktırlar. Toplum için önemli olanın da sağlıklı bireyler olduğu düşünüldüğünde boş zamanların değerlendirilmesi önem kazanmaktadır (Gürbüz, Yenel, Özdemir, Akgül & Karaküçük, 2011:42).

Literatürde zaman tuzaklarının bireyin kendisinden ve dış etkenlerden kaynaklanan tuzaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bireyin kendisinden kaynaklanan tuzaklar; bireysel hedeflerin belirlenmemesi, acelecilik, kararsızlık, önceliklerin belirlenmemesi, plansızlık, düzensizlik, erteleme, sürüncemede bırakma, öz disiplin yokluğu, stres, dağınık masa ve dosyalama sistemi, dağınık ortam, hayır diyememe, aşırı sosyallik ve mükemmelliyetçiliktir. Dış etkenlerden kaynaklanan tuzaklar ise; beklenmeyen ziyaretçiler, iletişim araçlarının etkili kullanılamaması ve ergonomik olmayan çalışma ortamıdır (Ökdem, 2019:81; Durmaz, Hüseyinli & Güçlü, 2016:2293-2295; Yılmaz Alarçin & Şirin, 2021:101; Gürbüz & Aydın, 2012:15; Kibar, Fidan & Yıldırım, 2014:139).

Chen, Hu, Wang ve Chen (2011) tarafından yapılan çalışmada Tayvan’da boş zaman yönetimi alanında uzmanlaşan üniversite öğrencilerinin davranışsal niyetleri üzerinde staj deneyimlerinin etkileri incelenmiş olup, öğrencilerin staj dönemlerinde boş zaman yönetim becerilerinin arttığı tespit edilmiştir. Klerk ve Bevan-Dye (2014) tarafından yapılan çalışmada Y kuşağı öğrencileri arasında boş zaman yönetimi incelenmiş olup, katılımcıların boş zaman yönetimlerinde erkekler ve kadınlar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Akgül, Yenel ve Karaküçük (2016) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’deki üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetimi ve yaşam doyumu, en çok katıldıkları boş zaman etkinlikleri ve cinsiyet değişkeni ile ilişkisinin değerlendirilmesi incelenmiş olup, boş zaman yönetimi ile cinsiyet

değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunmadığı ve haftalık boş zaman süreleri arasında da anlamlı bir farkın bulunmadığı tespit edilmiştir. Arat ve Çalimli (2017) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme tercihleri: Selçuk üniversitesi turizm fakültesi örneği incelenmiş olup, boş zaman yönetimi açısından dördüncü sınıf öğrenciler ile diğer sınıftaki öğrenciler arasında anlamlı bir fark bulunduğu ve haftalık 16 saat boş zamana sahip olanlar ile diğerleri arasında da anlamlı bir fark bulunduğu görülmektedir. Çakır (2017) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerin serbest zaman doyum düzeyleri ile serbest zaman yönetimleri arasındaki ilişki incelenmiş olup, katılımcıların boş zaman yönetimleri ile yaş değişkenine göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Yıldız ve Tanrıverdi (2017) boş zaman yönetimi ve akademik başarı arasındaki ilişki incelenmiş olup, üniversite öğrencilerinin genel not ortalamaları artarken, boş zaman yönetimine yönelik algılarının da olumlu şekilde arttığı tespit edilmiştir. Zimmerman ve Tower (2017) tarafından yapılan araştırmada boş zaman yönetimi ne ve kim soruları açısından incelenmiş olup, hedef kitleye yönelik farklı planlamaların yapılması tespit edilmiştir. Serdar, Demirel, Demirel ve Çakır (2017) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin serbest zaman yönetimi ile akademik başarı arasındaki ilişki incelenmiş olup, serbest zamanlarını daha verimli değerlendirebilen ve yönetebilen öğrencilerin akademik başarılarının da daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Tercan Kaas ve Artımaç (2017) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinden boş zaman yönetimi incelenmiş olup, boş zaman yönetimi ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark bulunmamışken, akademik başarı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Wang (2018) tarafından yapılan araştırmada Tayvan'daki lisans öğrencilerinde boş zaman yönetimi, boş zaman sıkıntısı ve internet bağımlılığı arasındaki ilişki incelenmiş olup, boş zaman yönetiminin boş zamanlardaki can sıkıntısını azalttığı tespit edilmiştir. Yaşartürk, Akyüz ve Karataş (2018) tarafından yapılan araştırmada rekreasyon bölümü öğrencilerinin boş zaman yönetimi ile akademik başarılarını etkileyen örgütsel faktörler arasındaki ilişki incelenmiş olup, boş zaman yönetiminin cinsiyet, sınıf, aktivitelere katılma değişkenlerine göre farklılık gösterdiği ve boş zaman yönetiminin başarılı şekilde yapılması sonucunda akademik başarı düzeylerinin de olumlu yönde arttığı tespit edilmiştir. Akyürek, Kars ve Bumin (2018) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin serbest zaman ile ilişkili tutum, yönetim ve memnuniyetleri incelenmiş olup, katılımcıların tutumları ile boş zaman aktivitelerinde memnuniyet düzeyleri arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Alpullu ve Yılgin (2019) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetim fikirleri değerlendirilmiş olup, katılımcıların toplam ölçek puanı ile cinsiyet, medeni durum değişkenlerinde anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Küçükeşmen, Şimşek ve Türkoğlu (2020) tarafından yapılan araştırmada önlisans öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerine göre boş zaman yönetimi incelenmiş olup, katılımcıların genel not ortalaması yükseldikçe boş zaman yönetimindeki başarılarının da paralel olarak yükseldiği tespit edilmiştir. Çerez, Yerlisu Lapa, Tercan Kaas ve Gülşen (2021) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinde serbest zaman yönetimi serbest zaman egzersiz katılımı ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiler incelenmiş olup, serbest zamanı iyi yöneten katılımcıların, serbest zaman egzersiz katılımları ile psikolojik iyi oluşlarının da iyi olduğu tespit edilmiştir.

Kültürler arası zaman kavramının algılanması ve değerlendirilmesi değişiklik göstermektedir. Doğu ve Amerika kültürlerinin bazılarında belirtilen saatten bir-iki saat geç kalınması normal

karşılanırken, Avrupa ve Amerika’da belirtilen saate uyulmaması olumsuz bir davranış olarak görülmektedir (Fidan, 2011:52).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Amacı ve Hipotezleri

Araştırmanın amacını Karabük Üniversitesi’nde eğitim görmekte olan uluslararası lisans öğrencilerinin boş zaman yönetimlerinin değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Farklı kültürlere sahip lisans öğrencilerinin boş zaman yönetimleri demografik değişkenlere göre farklılık gösterecek mi sorusunu takiben oluşturulan hipotezler şu şekildedir.

H₁: Boş zaman yönetimi demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, genel akademik not ortalaması, gün içindeki boş zaman) göre farklılaşmaktadır.

H_{1a}: Boş zaman yönetimi alt boyutu amaç belirleme ve yöntem demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, genel akademik not ortalaması, gün içindeki boş zaman) göre farklılaşmaktadır.

H_{1b}: Boş zaman yönetimi alt boyutu boş zaman tutumu demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, genel akademik not ortalaması, gün içindeki boş zaman) göre farklılaşmaktadır.

H_{1c}: Boş zaman yönetimi alt boyutu değerlendirme demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, genel akademik not ortalaması, gün içindeki boş zaman) göre farklılaşmaktadır.

H_{1d}: Boş zaman yönetimi alt boyutu programlama demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf, genel akademik not ortalaması, gün içindeki boş zaman) göre farklılaşmaktadır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Karabük Üniversitesi lisans programlarında eğitim görmekte olan uluslararası öğrenciler oluşturmaktadır. Bu kapsamda Karabük Üniversitesi’nde eğitim gören toplam 11 bin uluslararası aktif öğrenci bulunmaktadır. Örneklemen belirlenmesinde kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmaktadır. Verilerin analizi için gerekli olan örneklem büyüklüğü ise 384 olarak hesaplanmış olup, 392 uluslararası öğrenciden veri toplanmıştır (Şahin, 2012:127; Arıkan, 2021:89; Coşkun, Altunışık & Yıldırım, 2019:164).

2.3. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırma kapsamındaki veriler anket yöntemi kullanılarak temin edilmiştir. Verilerin toplanması için düzenlenen araştırma ölçeği iki bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde katılımcıların demografik değişkenlerinin belirlenmesi için 6 soru ifadesi bulunmaktadır. İkinci bölümde ise 15 soru ifadesinden oluşan boş zaman yönetimi ölçeği yer almaktadır. Araştırmada kullanılan anketin uygulanabilirliğine ilişkin gerekli izinlerin alınabilmesi için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’na gerekli başvuru yapılmış olup, araştırma anketinin uygulanabilir olduğuna karar verilmiştir. Anket verileri Haziran 2022 tarihinde temin edilmiştir.

Katılımcıların boş zaman yönetimlerinin belirlenmesi için Wang, Kao, Huan ve Wu (2011) tarafından geliştirilmiş, Türkçe’ye uyarlaması Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından gerçekleştirilmiş olan ölçek kullanılmıştır. Boş zaman yönetimi ölçeği 15 soru ifadesinden oluşmaktadır, 4 alt boyut içermektedir ve beşli Likert tipindedir. Amaç belirleme ve yöntem alt boyutunda 5, boş zaman tutumu alt boyutunda 3, değerlendirme alt boyutunda 4 ve programlama alt boyutunda ise 3 soru ifadesi yer almaktadır. Boş zaman yönetimi alt boyutlarından programlama alt boyundaki 3 soru ifadesi olumsuz ifadelerden oluşmaktadır. Verilerin girişinde puanlama ters çevrilmiştir. Araştırma ölçeğinden elde edilen yüksek puanların boş zaman yönetim uygulamalarının daha iyi olduğunu belirtmektedir.

Araştırmada öncelikli olarak kullanılan ölçeğin güvenilirliklerini test etmek amacı ile Cronbach's Alpha (α) testi uygulanmıştır. Katılımcıların demografik değişkenlere göre dağılımlarının belirlenmesi amacı ile frekans analizinden yararlanılmıştır. Boş zaman yönetiminin demografik değişkenlere göre farklılıklarının incelenmesi için bağımsız örneklem T-testi ve tek yönlü ANOVA testi gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında uygulanan testler İstatistik Paket Programı kullanılarak yapılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Değişkenlere Ait Bulgular

Araştırmanın demografik değişkenlere ait bulgular başlığında Karabük Üniversitesi lisans programlarında eğitim görmekte olan 392 uluslararası öğrenciye ilişkin cinsiyet, sınıf, genel akademik not ortalaması (GANO), gün içindeki boş zaman (saat), boş zamanda yapılan aktivite ve ülke (memleket) değişkenlerine ait dağılımlar yer almaktadır.

Çizelge 1. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Erkek	216	55,1
Kadın	176	44,9
Toplam	392	100,0

Çizelge 1'de görüldüğü üzere katılımcıların cinsiyet değişkenine göre dağılımları incelendiğinde %55,1'ini erkekler ve %44,9'unu ise kadınlar oluşturmaktadır. Cinsiyete göre katılımcıların dağılımının dengeli olduğu söylenebilir.

Çizelge 2. Sınıf Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
1. Sınıf	69	17,6
2. Sınıf	120	30,6
3. Sınıf	145	37,0
4. Sınıf	58	14,8
Toplam	392	100,0

Çizelge 2'de görüldüğü üzere katılımcıların sınıf değişkenine göre dağılımları incelendiğinde %17,6'sını birinci sınıf; %30,6'sını ikinci sınıf; %37'sini üçüncü sınıf ve %14,8'ini ise dördüncü sınıf oluşturmaktadır.

Çizelge 3. Genel Akademik Not Ortalaması (GANO) Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
1.00-2.00	49	12,5
2.01-3.00	255	65,1
3.01-4.00	88	22,4
Toplam	392	100,0

Çizelge 3'te görüldüğü üzere katılımcıların genel akademik not ortalaması (GANO) değişkenine göre dağılımları incelendiğinde %12,5'ini 1.00-2.00 not ortalaması; %65,1'ini 2.01-3.00 not ortalaması ve %22,4'ünü 3.01-4.00 not ortalaması oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun (%87,5) genel akademik not ortalamasının 2.01-4.00 aralığında olduğu görülmektedir.

Çizelge 4. Gün İçindeki Boş Zaman (Saat) Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Boş Zamanım Yok	61	15,6
1 Saat - 3 Saat	173	44,1
4 Saat - 6 Saat	158	40,3
Toplam	392	100,0

Çizelge 4'te görüldüğü üzere katılımcıların gün içindeki boş zaman (saat) değişkenine göre dağılımları incelendiğinde %15,6'sının boş zamanı olmadığı, %44,1'inin 1 ile 3 saat arasında boş zamanı olduğu ve %40,3'ünün ise 4 ile 6 saat arasında boş zamanı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın konusu gereği boş zaman değerlendirmesi yapılmasından dolayı öğrencilerin çoğunluğunun 1 saat ve 3 saat arasında bir boş zamana sahip olduğu görülmektedir. Bu zaman dilimleri ise öğrenciler için oldukça önemli ve değerli olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 5. Boş Zamanda Yapılan Aktiviteler Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Sosyal medya	81	20,7
Kitap okumak	53	13,4
Spor yapmak	46	11,6
İşte çalışmak	44	11,1
Ders çalışmak	44	11,1
Belgesel, film, dizi	38	9,8
Ailem/arkadaşlarım ile sohbet	33	8,6
Bilgisayar oyunu oynamak	13	3,4
Hiçbir şey yapmıyorum	10	2,6
Yabancı dil öğrenmek	10	2,6
Dinlenmek	7	1,8
Kişisel gelişim	4	1,0
Boş zamanım yok	4	1,0
Kişisel bakım	3	0,8
Düşünmek	2	0,5
Toplam	392	100

Çizelge 5'te görüldüğü üzere katılımcıların boş zamanlarında yaptıkları aktiviteler arasında öncelik sosyal medya (%20,7) olarak tespit edilmiştir. Sırası ile kitap okumak (%13,4), spor yapmak (%11,6), işte çalışmak (%11,1), ders çalışmak (%11,1) şeklinde devam etmektedir. Hem çağın getirdikleri hem de kuşak farkı kültürlerin ve memleketlerin önüne geçtiği ifade edilebilir. Ayrıca sosyal medyanın planlı ve kontrollü kullanımının da bireyler için faydalı yönleri olduğu da muhakkaktır. Belirtmek gerekir ki ikinci sırada kitap okumanın yer alması olumlu bir aktivite olduğu söylenebilir. Genel olarak aktivitelerin gruplanmasına bakıldığında ise fazla maliyet gerektirmeyen, fazla zamana ihtiyaç duyulmayan faaliyetler olduğu ve yaşanan şehrin küçük olması sebebi ile de aktivite çeşitliliği için sunulan imkanlarında sınırlı olduğu bilinmektedir. Arat ve Çalıklı (2017:125) tarafından yapılan araştırmada da öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirme şekilleri müzik dinlemek, kafeteryaya gitmek, sinemaya, konsere ve tiyatroya gitmek, arkadaşları ile sohbet etmek olarak ifade edilmektedir.

Çizelge 6. Ülke (Memleket) Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Kategori	F	%
Afganistan	10	2,6
Azerbaycan	14	3,5
Bangladeş	1	0,3
Burkina Faso	2	0,5
Burundi	1	0,3
Çad	113	28,7
Cezayir	4	1,0
Cibuti	11	2,8
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	1	0,3
Eritre	2	0,5

Etiyopya	2	0,5
Fas	8	2,0
Fildişi Sahili	1	0,3
Filistin	3	0,8
Gabon	10	2,6
Gana	2	0,5
Gine	2	0,5
Hindistan	1	0,3
Irak	7	1,8
İran	2	0,5
Kamerun	4	1,0
Kazakistan	2	0,5
Kenya	6	1,5
Kongo	7	1,8
Libya	4	1,0
Lübnan	5	1,3
Mali	4	1,0
Mısır	10	2,6
Moritanya	4	1,0
Nijerya	7	1,8
Özbekistan	17	4,3
Pakistan	5	1,3
Ruanda	2	0,5
Sudan	23	5,8
Senegal	9	2,3
Srilanka	1	0,3
Somali	28	7,1
Suriye	16	4,1
Tanzanya	1	0,3
Tunus	5	1,3
Türkmenistan	10	2,6
Yemen	25	6,3
Toplam	392	100

Çizelge 6'da görüldüğü üzere katılımcıların memleket değişkenine göre dağılımları incelendiğinde 42 farklı ülkeden katılımın gerçekleştirildiği görülmektedir. Karabük Üniversitesi'nde ise 90 farklı ülkeden öğrenci eğitim görmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun sırası ile Çad, Somali, Yemen, Sudan, Özbekistan şeklinde devam etmektedir.

4.2. Güvenirlik Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan boş zaman yönetimi ölçeğinin güvenilirliğini ölçmek için uygulanan Cronbach's Alpha (α) analizine ait sonuçlar Çizelge 7'de bulunmaktadır.

Çizelge 7. Boş Zaman Yönetimi Ölçeğinin Güvenirlik Değerleri

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Boş Zaman Yönetimi	15	0,83
• Amaç Belirleme ve Yöntem Alt Boyutu	5	0,81
• Boş Zaman Tutumu Alt Boyutu	3	0,79
• Değerlendirme Alt Boyutu	4	0,71
• Programlama Alt Boyutu	3	0,73

N:392

Ölçek güvenilirliğinin sağlanabilmesi için Cronbach's Alpha (α) katsayısının minimum değerin 0,70 olması gerekmektedir (Coşkun, Altunışık & Yıldırım, 2019:149). Cronbach's Alpha katsayısının 0,60-0,70 arasındaki değerlerde de geçerli olduğu yani kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir (Şahin & Danışman, 2017:756). Bu durumda araştırmada kullanılan ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilir olduğu ifade edilmektedir.

4.3. Hipotez Testleri

Araştırmanın hipotez testleri başlığında boş zaman yönetiminin ve alt boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılıklarını tespit etmek için gerçekleştirilen analizlere ait bulgular yer almaktadır.

4.3.1. Farklılıklara İlişkin Analizler

Farklılıklara ilişkin analizler bölümünde boş zaman yönetiminin ve alt boyutlarının cinsiyet, sınıf, genel akademik not ortalaması, gün içindeki boş zaman (saat) değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığının tespiti için bağımsız örneklem T-testi ve tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır.

Katılımcıların boş zaman yönetimi ve alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasındaki bağımsız örneklem T-testinin sonuçları Çizelge 9'da görülmektedir.

Çizelge 9. Boş Zaman Yönetiminin ve Alt Boyutlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T-testi

	Cinsiyet	\bar{X}	Std. Sapma	F	Sig. (p)
Boş Zaman Yönetimi Ölçeği	Erkek	3,5991	,59907	,336	,563
	Kadın	3,6527	,56929		
Amaç Belirleme ve Yöntem Alt Boyutu	Erkek	3,7384	,67657	3,119	,078
	Kadın	3,8570	,62709		
Boş Zaman Tutumu Alt Boyutu	Erkek	3,7083	,80875	,014	,906
	Kadın	3,7367	,78527		
Değerlendirme Alt Boyutu	Erkek	3,6543	,81704	,375	,540
	Kadın	3,6648	,76966		
Programlama Alt Boyutu	Erkek	3,1559	,85719	,157	,692
	Kadın	3,1477	,82633		

N:392, Erkek:216, Kadın:176, * $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 9'da görüldüğü üzere p değeri 0,05'ten büyük olduğu için (,563) boş zaman yönetiminin; (,078) amaç belirleme ve yöntem alt boyutunun; (,906) boş zaman tutumu alt boyutunun; (,540) değerlendirme alt boyutunun; (,692) programlama alt boyutunun cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Cinsiyet faktörünün boş zaman yönetimi bakımından önemli bir değişken olmadığı söylenebilir. Literatür incelendiğinde, Küçükşen vd. (2020) çalışmalarında sadece planlama (programlama) alt boyutunun cinsiyete göre farklılık gösterdiği diğer alt boyutlar ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Baykut Öteleş (2018) tarafından yapılan araştırmada boş zaman yönetiminin alt boyutlarından sadece boş zaman tutumu alt boyutu ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Katılımcıların boş zaman yönetimi ve alt boyutları ile sınıf değişkeni arasındaki tek yönlü ANOVA testi sonuçları Çizelge 10'da görülmektedir.

Çizelge 10. Boş Zaman Yönetimi ve Alt Boyutları ile Sınıf Arasındaki Tek Yönlü ANOVA Testi

		Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig.
Boş Zaman Yönetimi Ölçeği	Gruplararası	2,152	3	,717	,099
	Gruplar içi	132,003	388	,340	
	Toplam	134,155	391		
Amaç Belirleme ve Yöntem Alt Boyutu	Gruplararası	3,761	3	1,254	,033
	Gruplar içi	164,836	388	,425	
	Toplam	168,597	391		
Boş Zaman Tutumu Alt Boyutu	Gruplararası	7,865	3	2,622	,006
	Gruplar içi	240,752	388	,620	
	Toplam	248,617	391		
Değerlendirme Alt Boyutu	Gruplararası	3,628	3	1,209	,125
	Gruplar içi	243,571	388	,628	
	Toplam	247,199	391		
Programlama Alt Boyutu	Gruplararası	,106	3	,035	,985
	Gruplar içi	277,368	388	,715	
	Toplam	277,474	391		

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 10'da görüldüğü üzere sınıf değişkenine ilişkin farklılıklara ait analiz bulguları incelendiğinde boş zaman yönetimi alt boyutlarından amaç belirleme ve yöntem (,033) ile boş zaman tutumu (,006) alt boyutları sınıf değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde, Küçükeşmen vd. (2020) boş zaman yönetimi ve alt boyutları ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Demir ve Alpulu (2020) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetiminin değerlendirilmesi incelenmiş olup, boş zaman yönetiminin alt boyutlarından olan programlama alt boyutu ile sınıf değişkeni arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Baykut Öteleş (2018) tarafından yapılan çalışmada boş zaman yönetimi ve alt boyutları ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Tercan Kaas ve Artımaç (2017) tarafından yapılan çalışmada amaç belirleme ve yöntem ile değerlendirme alt boyutlarının sınıf (2. ve 3. sınıf) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Amaç belirleme ve yöntem ile boş zaman tutumu alt boyutlarının farklılığının hangi gruplardan kaynaklandığının anlaşılabilmesi için Tukey testi uygulanmıştır.

Çizelge 11. Amaç Belirleme ve Yöntem ve Boş Zaman Tutumu ile Sınıf Tukey Testi

			Ort. Fark	Standart Hata	P değeri
Amaç Belirleme ve Yöntem Alt Boyutu	1. Sınıf	2. Sınıf	-,06178	,09847	,923
		3. Sınıf	-,24851*	,09533	,047
		4. Sınıf	-,12839	,11611	,686
		2. Sınıf	,06178	,09847	,923
	2. Sınıf	3. Sınıf	-,18673	,08044	,095
		4. Sınıf	-,06662	,10424	,919
		1. Sınıf	,24851*	,09533	,047
	3. Sınıf	2. Sınıf	,18673	,08044	,095
		4. Sınıf	,12011	,10127	,636
		1. Sınıf	,12839	,11611	,686
	4. Sınıf	2. Sınıf	,06662	,10424	,919
		3. Sınıf	-,12011	,10127	,636
1. Sınıf		,18853	,11901	,389	
Boş Zaman	1. Sınıf	2. Sınıf	,18853	,11901	,389
		3. Sınıf	-,05237	,11520	,969
		4. Sınıf	-,23513	,14032	,338
	2. Sınıf	1. Sınıf	-,18853	,11901	,389

		3. Sınıf	-,24090	,09721	,065
		4. Sınıf	-,42366*	,12597	,005
	3. Sınıf	1. Sınıf	,05237	,11520	,969
		2. Sınıf	,24090	,09721	,065
		4. Sınıf	-,18276	,12238	,442
	4. Sınıf	1. Sınıf	,23513	,14032	,338
		2. Sınıf	,42366*	,12597	,005
		3. Sınıf	,18276	,12238	,442

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 11’de görüldüğü üzere boş zaman yönetimleri alt boyutlarından amaç belirleme ve yöntem ile boş zaman tutumu alt boyutlarının 1. Sınıf ve 3. Sınıf ile 2. Sınıf ve 4. Sınıf arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Hangi grubun üstünlük sağladığının anlaşılabilmesi için ortalamalarına bakılmıştır.

Çizelge 12. Amaç Belirleme ve Yöntem ile Boş Zaman Tutumu Alt Boyutlarının Ortalama Değerleri

	Kategori	N	Ort.
Amaç Belirleme ve Yöntem Alt Boyutu	1. Sınıf	69	3,6618
	2. Sınıf	120	3,7236
	3. Sınıf	145	3,9103
	4. Sınıf	58	3,7902
Boş Zaman Tutumu Alt Boyutu	1. Sınıf	69	3,7246
	2. Sınıf	120	3,5361
	3. Sınıf	145	3,7770
	4. Sınıf	58	3,9598

Çizelge 12’de yer alan ortalamalar incelendiğinde üçüncü sınıf ortalamasının (3,9103) birinci sınıf ortalamasına (3,6618) göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan hareket ile üçüncü sınıftaki öğrencilerin boş zaman yönetimlerinde amaç belirleme ve yöntem değerlerinin birinci sınıftaki öğrencilere göre daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Dördüncü sınıf ortalamasının (3,9598) ikinci sınıf ortalamasına (3,5361) göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle dördüncü sınıftaki öğrencilerin boş zaman yönetimlerinde boş zaman tutumlarının ikinci sınıftaki öğrencilere göre daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Katılımcıların boş zaman yönetimi ve alt boyutları ile genel akademik not ortalaması (GANO) değişkeni arasındaki tek yönlü ANOVA testi sonuçları Çizelge 13’te görülmektedir.

Çizelge 13. Boş Zaman Yönetimi ve Alt Boyutları ile Genel Akademik Not Ortalaması (GANO) Arasındaki Tek Yönlü ANOVA Testi

		Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig.
Boş Zaman Yönetimi Ölçeği	Gruplararası	,695	2	,348	,364
	Gruplar içi	133,459	389	,343	
	Toplam	134,155	391		
Amaç Belirleme ve Yöntem Alt Boyutu	Gruplararası	1,952	2	,976	,104
	Gruplar içi	166,645	389	,428	
	Toplam	168,597	391		
Boş Zaman Tutumu Alt Boyutu	Gruplararası	1,626	2	,813	,279
	Gruplar içi	246,990	389	,635	
	Toplam	248,617	391		
Değerlendirme Alt Boyutu	Gruplararası	1,007	2	,504	,452
	Gruplar içi	246,192	389	,633	
	Toplam	247,199	391		

Programlama Alt Boyutu	Gruplararası	,195	2	,097	,872
	Gruplar içi	277,279	389	,713	
	Toplam	277,474	391		

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 13'te görüldüğü üzere p değeri 0,05'ten büyük olduğu için (,364) boş zaman yönetiminin; (,104) amaç belirleme ve yöntem alt boyutunun; (,279) boş zaman tutumu alt boyutunun; (,452) değerlendirme alt boyutunun; (,872) programlama alt boyutunun genel akademik not ortalaması değişkenine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. Genel akademik not ortalaması değişkeninin boş zaman yönetimi açısından önemli bir değişken olmadığını söylenebilir. Baykut Öteleş (2018) tarafından yapılan araştırmada boş zaman yönetimi ve alt boyutları ile GANO arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Küçükeşmen vd. (2020) tarafından yapılan araştırmada boş zaman yönetiminin alt boyutlarından olan amaç belirleme ve yöntem ile boş zaman tutumu ile genel not ortalaması arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Katılımcıların boş zaman yönetimi ve alt boyutları ile gün içindeki boş zaman değişkeni arasındaki tek yönlü ANOVA testi sonuçları Çizelge 14'te görülmektedir.

Çizelge 14. Boş Zaman Yönetimi ve Alt Boyutları ile Gün İçindeki Boş Zaman Arasındaki Tek Yönlü ANOVA Testi

		Kareler Top.	Sd.	Kareler Ort.	Sig.
Boş Zaman Yönetimi Ölçeği	Gruplararası	1,290	2	,645	,153
	Gruplar içi	132,865	389	,342	
	Toplam	134,155	391		
Amaç Belirleme ve Yöntem Alt Boyutu	Gruplararası	,857	2	,429	,371
	Gruplar içi	167,740	389	,431	
	Toplam	168,597	391		
Boş Zaman Tutumu Alt Boyutu	Gruplararası	4,554	2	2,277	,027
	Gruplar içi	244,063	389	,627	
	Toplam	248,617	391		
Değerlendirme Alt Boyutu	Gruplararası	4,604	2	2,302	,026
	Gruplar içi	242,595	389	,624	
	Toplam	247,199	391		
Programlama Alt Boyutu	Gruplararası	,327	2	,163	,795
	Gruplar içi	277,147	389	,712	
	Toplam	277,474	391		

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 14'te görüldüğü üzere gün içindeki boş zaman değişkenine ilişkin farklılıklara ait analiz bulguları incelendiğinde boş zaman yönetimi alt boyutlarından boş zaman tutumu (,027) ile değerlendirme (,026) alt boyutları gün içindeki boş zaman değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. İki alt boyutun farklılığının hangi gruplardan kaynaklandığının anlaşılabilmesi için Tukey testi uygulanmıştır.

Çizelge 15. Boş Zaman Tutumu ve Değerlendirme ile Gün İçindeki Boş Zaman (Saat) Tukey Testi

			Ort. Fark	Standart Hata	P değeri
BZ Tutumu Alt Boyutu	Boş Zamanım Yok	1-3 Saat	,18026	,11795	,279
		4-6 Saat	-,04769	,11940	,916
	1-3 Saat	Boş Zamanım Yok	-,18026	,11795	,279
		4-6 Saat	-,22796*	,08716	,025
	4-6 Saat	Boş Zamanım Yok	,04769	,11940	,916
		1-3 Saat	,22796	,08716	,025
De		1-3 Saat	,23838	,11759	,107

	Boş Zamanım Yok	4-6 Saat	,02912	,11904	,968
	1-3 Saat	Boş Zamanım Yok	-,23838	,11759	,107
		4-6 Saat	-,20926*	,08690	,043
	4-6 Saat	Boş Zamanım Yok	-,02912	,11904	,968
		1-3 Saat	,20926*	,08690	,043

*p<0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Çizelge 15'te görüldüğü üzere boş zaman yönetimleri alt boyutlarından boş zaman tutumu ile değerlendirme alt boyutlarının 1-3 Saat ve 4-6 Saat arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Hangi grubun üstünlük sağladığının anlaşılabilmesi için ortalamalarına bakılmıştır.

Çizelge 16. Boş Zaman Tutumu ve Değerlendirme Alt Boyutlarının Ortalama Değerleri

	Kategori (saat)	N	Ort.
Boş Zaman Tutumu Alt Boyutu	Boş Zamanım Yok	61	3,7814
	1-3	173	3,6012
	4-6	158	3,8291
Değerlendirme Alt Boyutu	Boş Zamanım Yok	61	3,7760
	1-3	173	3,5376
	4-6	158	3,7468

Çizelge 16'da yer alan ortalamalar incelendiğinde katılımcıların gün içindeki boş saatlerinin 4-6 saat ortalamasının (3,8291) 1-3 saat ortalamasına (3,6012) göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan hareket ile gün içinde 4-6 saat boş zamana sahip olan öğrencilerin boş zaman yönetimlerinde boş zaman tutumlarının gün içinde 1-3 saat boş zamana sahip olan öğrencilere göre daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Öğrencilerin gün içindeki boş saatlerinin 4-6 saat ortalamasının (3,7468) 1-3 saat ortalamasına (3,5376) göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçtan hareketle gün içinde 4-6 saat boş zamana sahip olan öğrencilerin boş zaman yönetimlerini değerlendirmelerinin gün içinde 1-3 saat boş zamana sahip olan öğrencilere göre daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Daha geniş vakte sahip olmanın istenilen faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde ve yönetilmesinde daha elverişli olduğu söylenebilir. Dar zaman aralığında ise bireylerde sıkışmışlık hissini yaşanması strese sebep olacağından zaman yönetiminde başarısızlığın söz konusu olabileceği de belirtilmelidir.

4. SONUÇ

Amaçlara ve hedeflere ulaşabilmek için önemli bir kaynak olan zamanı verimli kullanabilmek aslında zaman yönetimidir. Zaman yönetimi kişisel performansın da bir göstergesidir. Yani ister eğitim hayatında ister iş hayatında yüksek bir performans ve başarı elde edilmek isteniliyorsa sahip olunan zamanın da etkin yönetilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde boş zamanın yönetimi de bireydeki motivasyonu yükselteceğinden ve iyi oluş halini iyileştireceğinden dolayı önemlidir. Çünkü boş zaman yönetiminde birey kendini ve enerjisini iyi hissettirecek aktivitelerde bulunursa oluşacak tatmin hissi, zaman yönetimi kapsamında gerçekleştireceği başarısına ve performansına da yansıtacaktır. Boş zaman yönetimini başarılı şekilde gerçekleştiren öğrencilerin de yaşamlarının her alanında zamanlarını etkili ve verimli kullanabilecekleri söylenebilir. Ardahan ve Yerlisu Lapa (2010) boş zaman yönetiminden kaynaklanacak tatmin hissini, bireylerin sosyal ve kültürel aktiviteler ile aktif ya da pasif olarak

katılacağı etkinliklerden beklentilerini karşılama şeklinde ifade etmektedir. Aydın Yıldırım (2021), boş zamanını başarılı şekilde yönetebilen öğrencilerin yetenek kazanımında ve gelişiminde olumlu etkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca ileri zamanlarda bireylerin kendi özel hayatlarında sağlıklı aile iletişimi ve olumlu ebeveynlik tutumları geliştireceği de ifade edilmektedir. Zamanın faydası, bireylerin zamanı iyi kullanabilmesi ile gerçekleşmektedir. Bu fayda ise bireylerin yetenekleri ve kapasitesi çerçevesinde şekillenecektir. Belki de en zor işlerden biri de zamanın değerlendirilmesi ve yönetilmesidir (Fidan, 2011:70).

Araştırma sonucunda boş zaman yönetiminin alt boyutlarından amaç belirleme ve yöntem alt boyutunun sınıf değişkeniyle; boş zaman tutumu alt boyutunun sınıf ve gün içindeki boş zaman değişkenleriyle; değerlendirme alt boyutunun ise gün içindeki boş zaman değişkeniyle arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Öğrencilerin eğitim sürecinde geçirdikleri zaman dilimi, eğitimleri dışındaki zaman dilimini yani boş zaman dilimini etkilediği gibi, boş zaman dilimlerinin etkisi de eğitimlerini içeren zaman dilimlerini etkileyecektir. Üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetimlerini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirebilmelerinde üniversite kurumlarının da etkisi olduğu söylenebilir. Öğrencilerin sadece meslek sahibi olmasından ziyade ülkeye faydalı bireyler olması da önemlidir. Bu noktada eğitim ile birlikte sosyalleşme, sosyal hayat önem kazanmaktadır. Öğrencilerin beklentileri ve günümüzün teknolojileri doğrultusunda hizmetler ve aktiviteler yapılması önem arz etmektedir. Öğrencilerin mevcut potansiyellerinin doğru yöne kanalize edebilmeleri için rehberlik, koçluk ve mentorluk önerilebilir. Öneri olarak, demografik özelliklere ait sorular çeşitlendirilebilir. Ülkeler (kültürler) bazlı karşılaştırmalar yapılabilir. Kültürel olgular daha kapsamlı incelenerek zaman ile ilişkisine bakılabilir. Kültür, kültürel zeka, boş zaman ve zaman yönetimi, akademik başarı, kariyer planlaması gibi konularla ilişkilendirilerek araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akgül, B. M. & Karaküçük S. (2015). Boş Zaman Yönetimi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *International Journal of Human Sciences*, 2(12), 1867-1880.

Akgül, B. M., Yenel, İ. F. & Karaküçük, S. (2016). Evaluating Free Time Management and Its Relation to Life Satisfaction, Most Participated Leisure Activities and Gender Among College Students in Turkey. *Social Sciences and Humanities Journal*, 11(2), 2-18.

Akyürek, G., Kars, S. ve Bumin, G. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman ile İlişkili Tutum, Yönetim ve Memnuniyetlerinin İncelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-12.

Alpullu, A. & Yılğın, A. (2019). Leisure time management in Marmara University and Kilis 7 Aralık University students training in sports sciences. *Turkish Journal of Sport and Exercise*, 21(1), 122-128.

Arat, T. & Çalılımlı, Y. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Boş Zamanlarını Değerlendirme Tercihleri: Selçuk Üniversitesi Turizm Fakültesi Örneği. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2), 77-98.

Arıkan, R. (2021). Araştırma Yöntem ve Teknikleri. Gözden Geçirilmiş 4. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ardahan, F. & Yerlisu Lapa, T. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Tatmin Düzeylerinin Cinsiyete ve Gelire Göre İncelenmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 21(4), 129-136.

Aydın Yıldırım, T. (2021). Sağlık bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Okudukları Bölüm ve Bazı Sosyodemografik Değişkenlere Göre Boş Zaman Yönetimlerinin İncelenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi*, 12(2), 361-369.

Ayyıldız Durhan, T., Akgül, B. M. & Karaküçük, S. (2017). Rekreatif Amaçlı Yüzme Sporuyla Uğraşan Bireylerin Boş Zaman Yönetimleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(4), 8-16.

Baykut Öteleş, Ş. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Zaman Kullanma Becerilerinin Akademik Performans Üzerine Etkisi: Sakarya Üniversitesi Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 12-21.

Chen, C. T., Hu, J-L., Wang, C. C., & Chen, C. F. (2011). A Study of The Effects of Internship Experiences on The Behavioural Intentions of College Students Majoring in Leisure Management in Taiwan. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 10(2), 61-73. <https://doi.org/10.3794/johlste.102.294>

Coşkun, R., Altunışık, R. & Yıldırım, E. (2019). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Cüceloğlu, D. (2008). İyi Düşün Doğru Karar Ver. 50. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağlıyan, V. & Göral, R. (2009). Zaman Yönetimi Becerileri: Meslek Yüksek Okulu Öğrencileri Üzerine Bir Değerlendirme. *KMU İİBF Dergisi*, 11(17), 174-189.

Çakır, O. V. (2017). Üniversite Öğrencilerin Serbest Zaman Doyum Düzeyleri ile Serbest Zaman Yönetimleri Arasındaki İlişki. *Gaziantep Spor Bilimleri Dergisi*. 2(3),17-27.

Çerez, M. H., Yerlisu Lapa, T., Tercan Kaas, E. & Gülşen, D. B. A. (2021). Üniversite Öğrencilerinde Serbest Zaman Yönetimi Serbest Zaman Egzersiz Katılımı ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(1), 1-8.

Demir, G. & Alpullu, A. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Boş Zaman Yönetiminin Değerlendirilmesi. *Avrasya Spor Bilimleri Araştırmaları*, 5(1), 94-102.

Durmaz, M., Hüseyinli, T. & Güçlü, C. (2016). Zaman Yönetimi Becerileri ile Akademik Başarı Arasındaki İlişki. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2291-2303.

Fidan, Y. (2011). Özel Sektör ve Kamu Yöneticilerinin Zaman Yönetimi Davranışlarının Karşılaştırılması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 47-74.

Francis-Smythe, J. A. & Robertson I. T. (1999). On the Relationship between Time Management and Time Estimation. *British Journal of Psychology*, 90, 333-347.

Güçlü, N. (2001). Zaman Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 25, 81-106.

Gümüş, M. (2015). Yönetimde Başarı Az Teori Çok Pratik. İstanbul: Alfa Yayınları. 6. Baskı.

Gürbüz, B., Yenel, F., Özdemir, A. S., Akgül, B. M. & Karaküçük, S. (2011). Türk Toplumunun Boş Zaman Değerlendirme Profili: Ankara İli Örneği. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, XVI(4), 41-51.

- Gürbüz, M. & Aydın, A. H. (2012). Zaman Kavramı ve Yönetimi. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 1-20.
- Kıbar, B., Fidan, Y. & Yıldırım, C. (2014). Öğrencilerin Zaman Yönetimi Becerileri ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişki: Karabük Üniversitesi Örneği. *Business & Management Studies: An International Journal*, 2(2), 136-153.
- Klerk, N. & Bevan-Dye, A. L. (2014). Free-Time Management Amongst Generation Y Students. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(21), 11-18.
- Küçükeşmen, E., Şimşek, A. & Türkoğlu, M. E. (2020). Önlisans Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Boş Zaman Yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(38), 202-231.
- Ökdem, M. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Zaman Yönetiminde Düştikleri Zaman Tuzakları ve Bunlarla Başetme Yolları. *Türkiye Sosyal Araştırma Dergisi*, 23(1), 79-94.
- Serdar, E., Demirel, D. H., Demirel, M. & Çakır, V. O. (2017). The Relationship Between University Students' Free Time Management and Academic Success. *The Online Journal of Recreation and Sport*, 6(4), 72-82.
- Şahin, B. (2012). Metodoloji. A. Tanrıoğen (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, ss. 109-130, 3. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şahin, F. & Danışman, Ş. (2017). Yaratıcı Kişilik Özellikleri Ölçeği: Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 747-760.
- Tercan Kaas, E. & Artımaç, A. (2017). Free Time Management, Leisure Participation and Satisfaction in University Students. *Journal of Educational and Instructional Studies in The World*, 7(4), 20-29.
- Wang, W. C., Kao, C. H., Huan, T. C. & Wu, C. C. (2011). Free time management contributes to better quality of life: A study of university students in Taiwan. *Journal of Happiness Studies*, 52(4), 561-573.
- Wang, W-C. (2018). Exploring The Relationship Among Free-Time Management, Leisure Boredom, and Internet Addiction in Undergraduates in Taiwan. *Psychological Reports*, 0(0), 1-15.
- Yaşartürk, F., Akyüz, H. & Karataş, İ. (2018). Rekreasyon Bölümü Öğrencilerinin Boş Zaman Yönetimi ile Akademik Başarılarını Etkileyen Örgütsel Faktörler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 233-243.
- Yıldız, S. & Tanrıverdi, H. (2017). Boş Zaman Yönetimi ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. 18. Ulusal Turizm Kongresi, 827-835, Mardin, Türkiye.
- Yılmaz Alarçin, E. & Şirin, H. (2021). Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Zaman Yönetimi İlişkisi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 16(55), 95-124.
- Zimmermann, J. A. M. & Tower, J. R. (2017). Leisure Management: All About the “What” and the “Who”. *World Leisure Journal*, 59(1), 2-5.

TÜRKİYE’ DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM ALNINDA SOSYAL YETKİNLİK İLE İLGİLİ SON ON YILDA YAPILMIŞ TEZLERİN İNCELENMESİ

Zeynep Büşra DEMİR¹, Doç. Dr. Serpil PEKDOĞAN²

¹ Sadettin Batmazoğlu İlkokulu, Okul Öncesi Öğretmeni, 0000-0003-0644-8407

² İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi,

, 0000-0003-0027-3001

ÖZET

Bu araştırmanın amacı 2012-2022 yılları arasında Türkiye’de Okul Öncesi dönemde sosyal yetkinlik alanında yapılan lisansüstü tezlerin belirlenen tarama modellerine ve araştırmanın amaçlarına uygunluğuna göre tespit edilmesidir. Bu nedenle araştırmanın modelinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Veriler Türkiye’de lisansüstü tezlerin bulunduğu Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi internet sitesi (www.tez.yok.gov.tr) üzerinden toplanmıştır. Anahtar kelime olarak sosyal yetkinlik kavramı kullanılmış ve Okul Öncesi Eğitimi ve Çocuk Gelişimi bilim dallarında arama yapılarak bu konu ile ilgili yapılan lisansüstü tezlere ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırma örneklemini oluşturan 12 adet yüksek lisans ve 2 adet doktora tezi; tez türü, yıl, tezin hazırlandığı üniversite, çalışılan konular, araştırma yöntemi, çalışma grubu, kullanılan istatistiksel tekniklere ve sonuçlara göre incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre örnekleme dâhil edilen lisansüstü tezlerin en fazla 2020 yılında yapıldığı, toplamda incelenen 14 tezden 10’unun son 5 yılda yapıldığı; sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin kaygı, saldırganlık, anne babalarının ebeveyn öz yeterlilik algısı, mizaç vb. gibi değişkenlerle birlikte çalışıldığı; okul öncesi eğitim alan kızların sosyal yetkinlik puanlarının erkeklere göre anlamlı şekilde yüksek olduğu ve sosyal yetkinlik puanları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı çalışmaların olduğu görülmektedir. Sonuçlar ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Yetkinlik, Okul Öncesi Eğitim, Lisansüstü Tezler, Doküman Analizi

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Sosyal gelişim, çocuğun topluma uyum sağlama ve toplum içinde insanlarla sağlıklı, başarılı iletişim kurabilme sürecinde görülen değişimlerdir. Sosyal gelişim bireyin doğumuyla başlar ve yaşamı boyunca devam eder (Baran, 2011; Ogelman-Gülay, 2016).

Diğer gelişim alanlarıyla yakından ilişkili olan sosyal gelişim sürecinde sosyal ilişkileri anlamak, yorumlamak ve sosyal problemleri çözmek için zihinsel, duygusal süreçlere, dil becerilerine ihtiyaç duyulur. Sosyal ilişkilerde toplumdaki diğer bireylere yönelik davranış geliştirme, neden sonuç ilişkisi kurabilme zihinsel süreçleri gerektirmektedir. Yine sosyal ilişkilerin temelinde duygusal süreçler yer almaktadır. Olumlu sosyal ilişkiler düşünme ve dil becerilerini geliştirirken sosyal etkileşimler, fiziksel açıdan hareketliliği destekleyebilmektedir. Bu nedenle gelişim alanlarının hepsi bir birini etkilemektedir.

Sosyal gelişimin temelleri 0-6 yaş döneminde atılmaktadır. Bu dönemin gelişim görevleri arasında sosyal becerileri ve olumlu sosyal davranışları edinmekte vardır. Okul öncesi dönemde öğrenilen bu davranışlar ve beceriler çocuğun gelecekte sosyal uyum, okula uyum, sosyal konum, akademik başarı gibi birçok alanda etkili olacaktır (Ogelman-Gülay, 2016).

Çocuklarda altın çağ olarak bilinen bu süreçte çocuklarda sosyalleşme süreci hızlanır (Foley, Weinraub, 2017 aktaran Özçelik, 2020). Sosyal gelişimle ilgili olan sosyalleşme kavramını Kağıtçıbaşı (1999), çocuğun kendisini, ailesinin, yakın çevresinin, yaşadığı şehrin ve ulusun bir parçası olduğunu anlaması süreci olarak tanımlamıştır. Sosyal gelişimle ilgili bir diğer kavram ise sosyal yeterlidir. Sosyal yeterlik diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurabilmeyi ve bu ilişkileri devamlı olarak sürdürebilmeyi ifade etmektedir (Cohen, vd., 2006; Kostelnik, vd., 2012). Çocukların çevresindekilerle etkili iletişim kurmaları, farklı sosyal ortamlarda duygularını ve davranışlarını düzenleyebilmeleri ve kendilerini ifade edebilmeleri sosyal yetkinliğin önemli göstergelerindendir (Çorapçı, vd., 2010).

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı 2012-2022 yılları arasında Türkiye’de okul öncesi dönemde sosyal yetkinlik alanında yapılan lisansüstü tezlerin belirlenen tarama modellerine ve araştırmanın amaçlarına uygunluğuna, konu dağılımlarına göre sınıflandırılması ve ortaya çıkan verilerle güvenilir sonuçlara ulaşılmasıdır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Araştırma, Türkiye’de okul öncesi dönemde sosyal yetkinlik üzerine yapılacak olan araştırmalara kaynak olması ve araştırma konusu seçiminde yeni fikirlerin geliştirilmesine öncülük emesi bakımından önemlidir. Araştırma, konu üzerine yapılan tezlerin bir arada toplanması ile araştırma yapacak kişilere zaman ve ekonomik olarak kolaylık sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Yine araştırma, konu üzerine yapılan araştırmalarda eksik kalan yönlerin açığa çıkarılması bakımından önemlidir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılığı yalnızca Türkiye’de yapılmışmış olan çalışmalara odaklanılması ve yine yalnızca tez çalışmalarına odaklanılıp diğer akademik çalışmaların sonuçlarına yer verilmemesi olarak ifade edilebilir.

2. KURAMSAL BİLGİLER

2.1. Sosyal Gelişim

Toplumsal bir varlık olarak insan çevresiyle sürekli etkileşim halindedir. Bireyler, bir grubun ve geniş bir topluluğun üyesi olarak diğer üyelerle etkileşim halinde yaşamlarını

sürdürürler (Baran,2011). Sosyal gelişim, bireyin toplum tarafından kabul edilebilir biçimde davranmayı öğrenmesi veya diğer insanlarla olumlu etkileşim kurma becerisi kazanma süreci olarak ifade edilir (Fazlıoğlu, 2018). Yavuzer (2017, s. 43) ise sosyal gelişimi ‘kişinin sosyal uyarıcıya, özellikle grup yaşamının baskı ve zorunluluklarına karşı duyarlık geliştirmesi, grubunda ya da kültüründe başkalarıyla geçinebilmesi, onlar gibi davranabilmesi’ olarak tanımlamıştır.

Sosyal gelişim dürtüsüne hazır olarak dünyaya gelen çocuk, doğduğu andan itibaren ailesinin ve ailesinin bulunduğu toplumun bir üyesidir. Doğuştan sosyal gelişim dürtüsüne sahip olan bebeğin doğar doğmaz hem fiziksel, hem de sosyal bir çevre içine dâhil olması çevreye uyum sağlamasını gerektirir. Çocuğun uyumunu sosyal gelişimi sağlar. Bu sosyalleşme süreci, çocuğun yaşamındaki en önemli aşamalardan biridir. Çocuğun sosyal ilişkilerinin nasıl olacağı yaşamının ilk yıllarında edindiği deneyimlere bağlıdır (Aral ve diğerleri, 2000; Yavuzer, 2017; Baran,2011). Birey, yaşamın ilk yıllarından itibaren uygun yaşantısal deneyimlere sahip olduğunda diğer insanlarla uyumlu ve tutarlı ilişkiler kurabilir (Aydın,2016).

İnsan bebeklik döneminden itibaren uygun yaşantılar geçirdiğinde kendisi ile uyumlu ve tutarlı bir birey olur. Bireyin başkalarıyla birlikte yaşama zorunluluğunu mutlu ve güvenli bir hale getirmesi, başarılı bir sosyal gelişimin sonucudur. Sağlıklı bir sosyal gelişim süreci gerçekleştiren bireyler, diğer insanlarla olumlu ve başarılı ilişkiler kurabilecek ve topluma uyum sağlayacaktır. Toplumun istekleri ile kendi istek ve ihtiyaçları arasında bir denge sağlayacaktır (Aydın, 2016; Gülay Ogelman, 2016).

Sosyal gelişimini başarılı bir şekilde gerçekleştiren bir birey insanlarla sorunsuz, çatışmasız bir iletişim kurabilir. Birlikte yaşamış olduğu kişiler ile yardımlaşır, paylaşır ve iş birliğinde bulunabilir. Duygularını ait olduğu topluluğun kültürüne uygun bir şekilde ifade edebilir. Sosyal yönden gelişmemiş bir birey ise ait olduğu toplumun normlarına uygun davranışlar sergilemekte zorlanır. Bu nedenle uyumsuz, güvensiz ve başarısız davranışlar sergileyebilir: arkadaşları tarafından reddedilir (Gizir ve Baran, 2003).

2.2. Sosyal Gelişim İle İlgili Kavramlar

2.2.1. Sosyalleşme

İnsan doğduğu andan itibaren bir grubun ve daha geniş bir toplumun doğal bir üyesidirler ve yaşam boyu diğer üyelerle etkileşim içindedirler. Birey yaşadığı toplum içinde etkili olabilmek, kendisi ve toplum için yararlı bir biçimde yaşayabilmek için bazı nitelikler geliştirmek zorundadır. Bireyin yaşadığı toplum içinde aktif bir şekilde yer alabilmesi için gerekli nitelikleri geliştirme süreci “sosyalleşme” olarak ifade edilir (Ülgen ve Fidan, 1984 aktaran Orçan,2021).

Sosyalleşme kavramı birçok faktörden etkilenen bir oluşumdur. Bireyin sosyalleşmesinden kasıt içinde bulunduğu kültürü ve dolaylı olarak bu kültür ile bağlantılı diğer kültürleri öğrenmesidir. Başka bir anlamda ise bireyin yaşadığı toplumun kural ve değerlerini öğrenip bunları benimsemesidir. Bu öğrenme süreci kişinin yaşamı boyunca devam eder (Yavuzer, 2017).

Sosyalleşme, toplumsal manada başarılı bireyler yetiştirme süreci olarak ifade edilebilir. Kendiliğinden ve istem dışı bir süreç olan kültürleşmeyi de içinde barındıran sosyalleşme, kültürü öğrenme ve bireyin sosyal bir varlık olma sürecidir (Kağıtçıbaşı, 1996). Başka bir

anlamda sosyalleşme, bir çocuğun aile, kültür ve başarılı uyumunu sağlayarak, eğitim, öğretim, gözlem, deneyim, beceri kazanımı ve davranışları elde etmesidir (Spera, 2005).

Sosyalleşme süreci ebeveynlerin çocuklara tek yönlü mesajlar iletmesi çocukların ise bu mesajları kabul etmesi ve benimsemesi ile başlamaktadır. Sosyalleşme sürecinde çocuk kimi zaman ne öğrendiğinin farkında olamayabilir. Bu süreçte çocuk için ev ortamı ve okul ortamı oldukça önemlidir. Çünkü öncelikle aile ve daha sonra okul çocuğun yaşamı öğrenme ortamıdır ve her iki ortam da çoklu sosyalleşme unsurları (ebeveyn, akranlar vb.) yer alır. Çocuğun sosyalleşmesinin sağlıklı olabilmesi için öncelikle ebeveynlerin çocuk ile sağlıklı bir iletişim ve etkileşim kurmaları gerekir. Ayrıca çocuğun sosyalleşme sürecinde aileden sonra en önemli ortam olan okulda öğretmenlerin bu durumun bilincinde olarak çevreyi uygun bir şekilde düzenlemeleri gerekmektedir (Spera, 2005; Orçan, 2021; Baran,2011).

2.2.2. Sosyal Beceriler

Sosyal beceri, bir işi yaparken bireyin diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurabilmesi ve bu olumlu ilişkiyi sürdürülebilir becerisidir. Bireyin bu olumlu iletişimi sürdürülebilirliği için problem çözme, karar verme, kendinin yönetme ve akranlarıyla iletişim kurabilme becerilerine sahip olması beklenir (Küçükturan ve Keleş,2020) . Başka bir tanımda ise sosyal beceri şu şekilde ifade edilmiştir. Bireyin diğer bireyler ile kurduğu etkileşim sürecinde toplumun kendisinden beklediği şekilde sergilemesi gerektiği, öğrenilmiş kendine özgü davranış ve yeteneklerdir (Merrell & Gimpel, 2014 aktaran Eke, 2021). Sosyal beceriler, diğer bireyler ile kurulan ilişkileri başlatan, bu ilişkilerin sürdürülmesini sağlayan, sosyal ilişkilerde yaşanan problemlerin çözümünü kolaylaştıran sözel ya da sözel olmayan davranışlardır (Gülay & Akman, 2009).

Sosyal Becerileri gelişmiş birey çevresindeki diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurabilir ve bir sorun yaşadığında bunu toplumun onaylayacağı bir şekilde çözebilir. Beraber yaşadıkları insanlara karşı paylaşımcı, yardımsever ve iş birliğine yatkın davranışlar sergilerler (Başaran, 2000 ve Maccoby, 1984 aktaran Baran,2011). Sosyal becerilere sahip olmayan çocuklar ise akranlarıyla ve yetişkinlerle ilişkilerinde problemler yaşarlar. Akranları tarafından dışlanabilir ya da reddedilebilirler ve saldırgan, depresif davranışlar sergileyebilirler. Dinleme, yönergeleri takip etme, sıra bekleme ve yardım talep etme gibi temel sosyal becerilere sahip olmayan çocuklar akademik becerileri edinmede güçlük çekmektedirler (Gülay & Akman, 2009).

2.3. Okul öncesi Dönemde Sosyal Gelişim

Yaşamın ilk yılında Sosyal gelişimin temelleri bu dönem içerisinde atılmaktadır. Sosyal beceriler ve olumlu sosyal davranışlar bu dönemin gelişim görevi olarak yer almaktadır. Okul öncesi dönemde sosyal gelişim alanında öğrenilen davranışlar ve beceriler gelecekte çocuğun okula uyum, akademik başarı ve sosyal konum gibi birçok alanda etkisini gösterecektir (Gülay Ogelman, 2016).

Sosyalleşme süreci çocuk açısından bakıldığında öğrenme ve öğretme süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreçte çocuk aile, okul, toplumsal çevre ve kitle iletişim araçları vasıtası ile kendinden beklenen becerileri edinir. Okul öncesi dönemde çocuğun sıklıkla iletişim kurduğu kişiler anne ve babasıdır fakat bu dönemde çocuğun hayatına akranları girer ve çocuğun akranları ile girdiği iletişim sosyal gelişimi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir (Giddens, 2005; Davies, 2011). Literatürde sosyalleşmenin iki aşamada gerçekleştiği ifade edilmiştir. Birinci aşamada bireyin ilk sosyalleşme deneyimleri bebeklik ve çocukluğun ilk

dönemlerinde ve sosyalleşme sürecinde birincil grup olarak adlandırabileceğimiz ailede başlar. İkinci aşama da sosyalleşme çocukluk dönemi sonrasında ve olgunluk döneminde devam eder. Birinci aşamada sosyalleşme aracı olan ailenin sorumluluğunun bir kısmı ikinci aşama da okullar, toplumsal gruplar ve kitle iletişim araçları tarafından paylaşılır (Giddens, 2005).

Bebekler tarafından sergilenen ilk sosyal davranış anneye bağlılıktır. Bu davranış sosyalleşme açısından önemli bir adımdır. Bebeklerin anneye olan bağlılıkları başlangıçta bebeğin hem beslenmesine hem de çevreden gelecek olan zararlardan korunmasını sağlarken zaman içerisinde bebeğin çevreyi keşfet sürecinde bebek için güvenli bir alan oluşturur. Bebek zaman zaman çevreyi keşfetmek için anneden uzaklaşır fakat tehlikeli bir durum algıladığında güvenli üs olarak algıladığı anneye döner. Zamanla bebeğin çevreyi keşfetmek için anneden uzaklaşma süresi ve uzaklığı artar ve böylece bebek anneden bağımsız bir kişilik oluşturmak için adım atmış olur. Sosyal davranışların gelişimi başlangıçta anneye olan bağlılık ile başlar ve ardından ondan kopma ile devam eder. Eğer bebek yukarıda bahsedilen bağımsızlaşma sürecini olumlu bir şekilde geçirirse güvenli bağlanma gerçekleştirerek çevresindekilerle etkin ilişkiler kurabilen bireyler olabileceği saptanmıştır (Zembat ve Polat Unutkan, 2001; Arı, 2002; Orçan, 2021).

İlk iki yıl sorasında bebekler akranları ile etkileşime girmeye başlar ve bu süreçte yetişkinler ile girdikleri etkileşim sırasında edinemeyecekleri deneyimler kazanma fırsatı yakalarlar (Berk, 2015/ 2013). Üç yaş çocuğu bencil davranışlar sergilerken isteklerinde ısrarcı ve sabırsız davranır. Ancak yine bu dönemde çocuk başkalarının haklarını farkına varmaya başlar. Dördüncü yaş ile birlikte çocuk diğer çocuklardan oluşan grupla oyun oynar (Orçan, 2021). Çocuk beş-altı yaş civarına geldiğinde başkalarının haklarına ve eşyalarına saygı duymayı öğrenir. Altın çağ olarak bilinen bu dönemde çocuğun sosyalleşme süreci hızlanır ve ilerleyen yıllardaki sosyal yetkinliklerini de etkileyen zihinsel, davranışsal ve sosyal becerileri şekillenir (Erden ve Akman, 1995; Foley, Weinraub, 2017).

2.4. Sosyal Yetkinlik (Yeterlilik)

Sosyal yeterlik kavramı insanlarla olumlu ilişkiler kurma ve bu ilişkilerin devamlılığını sağlayabilme olarak ifade edilmektedir. Sosyal yeterlik, toplum tarafından değerli kabul edilen; sosyal ilişkileri olumlu yönde destekleyen davranış, beceri ve duygular bütünüdür. Buna tanımlamalara göre sosyal yeterlik; sosyal becerileri, sosyal değerleri, kültürel yeterliği, kişiler arası becerileri, kişiliği, sosyal bilgi sürecindeki becerileri, öz düzenlemeyi, karar vermeyi, organizasyon yapmayı ve planlamayı içermektedir (Cohen, vd.,2006; Kostelnik vd., 2012).

Pek çok araştırmacı tarafından yapılmış sosyal yetkinlik tanımı mevcuttur. Örneğin Bandura (1997), sosyal yetkinliği bireyin bilişsel ve duygusal yapabilirliklerini, erişmek istediği hedefleri gerçekleştirmek amacı ile kullanabilme yeteneği olarak tanımlamıştır. Çorbacı- Oruç (2008) sosyal yetkinliği ‘ kişinin kendini ve sosyal ilişkilerini yöneterek sosyal yeterlilik özelliğine sahip olmasıdır’ şeklinde tanımlanmıştır. Waters ve Sroufe'a (1983) göre sosyal yetkinlik; bireyin sosyal çevresinde iyi bir sosyal ilişki kurabilmesi için gerekli olan davranışları sergileme ve bu ilişkileri yönetebilme becerisidir. Gresham (1986) ise sosyal yetkinliği bir insanın hayatı boyunca karşılaşılabileceği sorunların üstesinden gelebilme için sahip olması gereken becerilerin tümü olarak ifade etmiştir.

Literatürde yer alan tanımlara bakıldığında çeşitlilik gösterse de tanımlar içerisinde yer alan dört unsur vardır: sosyal yeterlik özel becerilerden meydana gelmektedir. Sosyal yeterlik sosyal

konumu şekillendirir. Sosyal yeterlik, sosyal ilişkiler aracılığıyla hayata geçirilir. Sosyal yeterlik, becerilerin kişiler arası ilişkilerde istenilen amaçlara yönelik kullanılmasına aracılık etmektedir (Rose-Krasnor, 1997). Kişinin kendini rahat bir şekilde ifade edebilmesi ve diğer bireylerin duyguların farkında olma becerileri de sosyal yetkinlik kapsamındadır (Çorbacı-Oruç, 20008).

Sosyal yeterlik, yaşamın ilk yıllarında şekillenmeye başlamaktadır. Bu süreç sosyal deneyimlerin kalitesi ve niceliğinin yanı sıra bilişsel olgunlaşmanın eşlik etmesiyle gerçekleşmektedir (Persson, 2005).

Gressam ve Reschly (1981) 'de sosyal yeterliğin unsurları ile ilgili hazırladıkları modelde üç temel ögeye yer vermişlerdir.

Uyumlu davranış: Bireyin sosyal etkileşimler sırasında kendi istek, ihtiyaç ve amaçları ile toplumun diğer üyelerinin istek, ihtiyaç ve amaçları arasındaki dengeyi sağlayabilmesidir.

Sosyal beceriler: Bireyin sosyal ilişkilerini başlatan, bu ilişkilerin sürdürülmesini sağlayan, sosyal ilişkilerde yaşanan sorunların çözülmesinde kolaylık sağlayan sözel ya da sözel olmayan davranışlar bütünüdür.

Akran kabulü: Bireyin/çocuğun akranları tarafından kabulüdür. Sosyal yeterliğe sahip bireyler/çocuklar akranları tarafından sevilir ve tercih edilirler. Sosyal yeterliği düşük bireyler/çocuklar ise akranları tarafından sevilmez ve tercih edilmezler hatta dışlanmaya maruz kalabilirler (Gresham ve Reschly, 1987).

Bireyin sosyal yetkinlik açısından başarılı bir gelişim göstermesi ve sosyal açıdan yetkin olabilmesi; sosyalleşme için çaba göstermesine, çeşitli sosyal aktivitelere katılım göstermesine ve iletişim kurmak için gösterdiği çabaya ve isteğe bağlıdır (Connolly, 1989 aktaran Işıksolu-Aysel, 2020). Sosyal yetkinliğin gelişimi kalıtımsal özelliklerden etkisinin yanında ebeveyn, akran ve arkadaş ilişkileri gibi çevresel faktörlerden de etkilenmektedir. Eğer birey kendini doğru bir şekilde ifade edebiliyor, diğer bireylerle saygı, güven ve işbirliği içinde sağlıklı bir ilişki kurabiliyorsa sosyal becerileri gelişmiş bir birey olarak ifade edilebilir (Bandura, 1999). İlgili araştırmalara bakıldığında bireyin, erken çocukluk döneminde sosyal yetkinlik becerileri geliştirilmezse, çocukken duygusal ve davranışsal problemler yaşamasına yetişkinlik döneminde ise sosyalleşme, diğer bireylerle sağlıklı iletişim kurma ve çevreye uyum sağlama ilgili sorunlar yaşamasına neden olacaktır (Ladd, 1999; Zhang vd., 2014).

Sosyal açıdan yetkin olmayan kişiler, yaşamdaki zorlu durumlara karşı yeterince hazırlık değildir ve karşılaşmaktan çekinirler. Zorlu durumlara karşı mücadele etmek veya çözüm üretmek yerine durumdan şikâyetçi olmayı ya da tamamen pes etmeyi seçerler. Hedeflerine ulaşmak için gerekli kararlılığı sürdüremezler ve hedefe giden yolları aramak yerine kendi iç dünyalarına odaklanırlar. Farklı fikirlere sahip bireylerle iletişim kurmak istemezler, bu konudaki eksiklerini kapatmak için yansıtma davranışı sergilerler. Sosyal yetkinliği düşük olan kişilerin davranışsal sorunlar yaşama olasılıkları yüksektir (Bandura, 1993 aktaran Bozkurt, 2016).

Yüksek sosyal yetkinliğe sahip bireyler ise problemler karşısında çözüm odaklı davranış sergilerler. Karşılaştıkları sorunları aşılması güç engeller olarak değil, üstesinden gelebileceklerine inandıkları zorluklar olarak görürler. Kendilerine ulaşılması güç hedefler

koymak yerine aşama aşama ilerleyerek ulaşabilecekleri mantıklı hedefler belirler. Hedeflerine ulaşmak için çalıştıkları bu süreç boyunca sorunlarla karşılaşmaları onların pes etmesine neden olmaz, aksine ortaya çıkan sorunları çözümlerle daha yetkin bireyler olmalarını sağlar. Tehlikeli durumlar karşısında kaygılanmak yerine durumu akılsel bir şekilde kontrol altına alabilirler. Çevresindekilerle doğru ve iyi bir iletişim kurabildikleri için farklı sosyal ortamlarda başarılı ve mutlu bireyler olarak var olabilirler (İsrail, 2007).

2.4.1. Okul öncesi dönemde sosyal yetkinlik

Sosyal yetkinlik gelişimi çocuğun yaşamı boyunca devam eden bir süreç olmakla birlikte çocuğun sosyalleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Çocuğun sosyal-duygusal becerilerini, diğer bireylerle kurmuş olduğu ilişkileri ve okul başarısını önemli ölçüde etkiler (Kılıç, 2016). Bu dönemde sosyal yetkinlik becerileri yetişkinlere oranla kısıtlı olsa da dönem boyunca çocuğun gösterdiği gelişim gelecekteki sosyal yetkinlik becerileri için oldukça önemlidir (Rose-Krasnor & Denham, 2009).

Çocukların başarılı iletişim kurmayı öğrenmeleri, kişiler arası iletişimde hedeflerini belirlemeleri ve bu hedeflere yönelik davranış sergilemeleri sosyal yetkinlik gelişimleri açısından oldukça önemlidir (Stichter vd., 2007).Okul öncesi dönem çağındaki çocukların akran gruplarına katılabilmesi veya toplumun sosyal açıdan beklentilerini karşılayabilmesi için duygularını yönetebilme beceri edinmeleri gerekmektedir. Çocuğun okul öncesi eğitime başlamadan önce yaşamındaki en önemli bireyler ebeveynleri, bakım verenleri ve bazı akranları iken okul öncesi dönem sonrasında öğretmen ve akranları da bu gruba dâhil olurlar. Çocuğun okul öncesi eğitime başlaması ile birlikte hayatına dâhil olan bu yeni kişiler ile anlaşabilmesi ve onlara uyum sağlaması önemlidir. Bu dönemde çocuklar diğer çocuklarla oyun kurmayı öğrenirler ve bu yeni durum paylaşım, duygusal düzenleme, çatışma yönetimi ve atılganlık becerilerinin edinilmesini sağlar (Semrud-Clikeman, 2007 aktaran Kılıç, 2016).

Çocuklarda sosyal yetkinliğin gelişimi için yaşadıkları duyguları ve sonrasında diğerlerinin kendilerine nasıl tepki verdiklerini öğrenmeleri önemlidir (Denham vd., 2011). Sosyal yetkinlik, başkaları tarafından seilmeyi ve diğer bireylerle etkili iletişim kurabilmeyi ifade eden bir kavram olmasının yanında aynı zamanda duygusal düzenleme ve farkındalık becerileri de kapsayan bir kavramdır. Çocuğun sosyal becerileri geliştiği oranda sosyal yetkinlik düzeyi de benzer bir gelişim gösterir ve onun diğer insanlarla nitelikli ilişkiler kurması ve bu ilişkileri sürdürdürebilmesi sağlar (Gedviliene vd., 2014). Kostelnik, Gregory, Soderman ve Whiren (2016, s. 5) sosyal yetkinliğinin çocuğun bireysel özellikleri, sosyal becerileri ve akran ilişkileri tarafından oluşturulduğunu belirtmişlerdir.

Sosyal anlamda yetkin çocukların sosyo-duygusal gelişimleri iyi, sosyal becerileri gelişmiş ve akranları tarafından tercih edilen kişilerdir (Kostelnik, vd., 2012). Yüksek düzeyde sosyal yetkinliğe sahip çocuklar sosyal olgunluk düzeyleri yüksektir ve toplumun kendisinden beklediği davranışları sergileyebilmektedir (Aral, Baran, 2011). Okul öncesi dönemde çocuğun okul ortamında edindiği sosyal çevreye uyum sağlama çabası ve bu uyum çabası neticesinde daha fazla davranış kontrolü yapması, daha fazla sorumluluk alması sonucunda sosyal yetkinliği hızla gelişim gösterir. Bu başarılı ve başarısız sosyal ilişki kurma çabaları çocuğun sosyal yetkinliğinin gelişimine katkı sağlar (Yavuzer, 2017).

Sosyal yetkinliğin henüz gelişmeye başladığı erken çocukluk döneminde çocuk her zaman duygularını kontrol edemeyebilir veya uygun davranışlar sergilemesi mümkün olmayabilir.

Eğer çocuk duygusal kontrolünü sağlamakta zorlanırsa bu durum dürtüsel ve saldırgan davranışlara zemin hazırlayarak çocuğun başarılı sosyal ilişkiler kurmasına ya da sürdürmesine olumsuz etki edebilir. Çocuğun bu dönemde yaşamış olduğu sosyal-duygusal sorunlar saldırganlık, kızgınlık, içe dönüklük ve anksiyete gibi davranışlar sergilemesine sebep olabilir (Çorapçı vd., 2010; Yavuzer, 2017).

2.4.2. Sosyal yetkinlik alt kategorileri

Kızgınlık-Saldırganlık: Çocukluk çağındaki saldırganlık, çocuğun öfke ya da kızgınlık gibi olumsuz duygularla başa çıkamaması sonucunda çevresine yönelik zarar verici davranışlarda bulunmasıdır. Eğer çocuk şiddet içerikli kavga ve geçimsizlik gibi davranışları tüm sosyal ortamlarda devamlı olarak sergiliyorsa saldırgan olarak nitelendirilebilir. Sorunlarını çözmek ve toplumdaki diğer bireyler ile iyi bir iletişim kurabilmek için gerekli olan sosyal becerileri edinememiş çocuklar saldırgan davranışlar sergilemeye daha yatkın olmaktadır (Özdemir, 2014; Uysal, Dinçer, 2013).

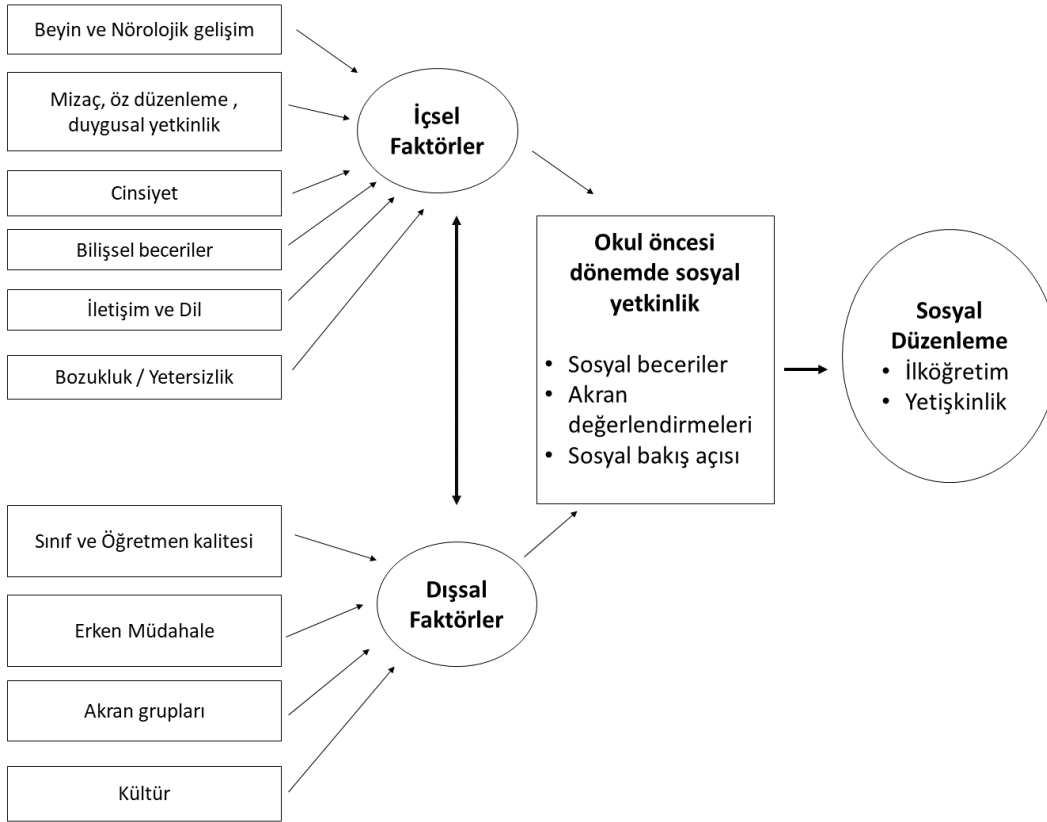
Bandura' ya (1973) göre saldırgan davranışların sebebi kişinin dış çevresindeki bazı faktörlerdir. Çocuk dış dünyaya karşı kendini güvende hissetmediği zamanlarda etki- tepki davranışı ile saldırgan davranışlar göstermektedir. Çocuk bu davranışları ailesinden, arkadaşlarından, öğretmeninden ve kitle iletişim araçlarından; model alma, gözlem ve taklit yoluyla öğrenmektedir (Özdemir, 2014).

Aile tarafından aşırı hoşgörülü tutum veya çocuğun her istediğinin yerine getirilmesi olası bir zorluk karşısında çocuğun kızgınlık davranışı göstermesine neden olur (Aydın, 2004 aktaran Uygun, 2018). Yine aile içinde etkili bir iletişimin olmaması, çocuğun kendini ifade etmesine imkân verilmemesi çocuğun iletişim ve sosyal becerilerini olumsuz etkiler. Farklı ortamlarda kendini ifade edemeyen çocuk kızgınlık ve öfke duygularını yaşadığı için saldırgan davranışlara yönelebilir (Yumuş, 2013).

Anksiyete- İçe Dönüklük: Kendini mutsuz hissetme, grup içinde çekingenlik, depresif duygu durumları gibi davranışlar anksiyete- içe dönüklük davranışları olarak tanımlanmaktadır (Baltaş, 2002). Anksiyete- içe dönüklük düşük sosyal yetkinliğe sahip çocuklarda bir içselleştirme sorunu olarak ortaya çıkar ve genelde nedeni kaygıdır (Rounds, Beck, Grant, 2006). Çocuğun kaygıya sahip olmasındaki en büyük nedenlerden biri ailedir. Çocuğun ebeveynleri tarafından eleştirilmesi kendisini değersiz hissetmesine ve özgüven eksikliğine neden olurken çocuğun isteklerinin önemsenmesi, sorumluk almasına hata yapmasına müsaade edilmemesi ve sürekli olarak akranlarıyla kıyaslamaya maruz kalması çocuğun sosyal kaygı yaşamasına sebep olmaktadır. Yaşanılan bu kaygı çocuğun ileriki yıllarda içine kapanık bir birey olmasına neden olur. (Bozkurt, 2016) .

İçe dönük çocuklar grup içinde kendi duygu, düşünce ve fikirlerini ifade etmede zorlanırken aşağılık duygusuna sahip oldukları için başkalarının kendileri adına karar vermesine itiraz etmezler. Çekingen bireyler çevresi tarafından sevilmediklerini düşünürler ve bu nedenle yakın ilişki kurmakta zorlanırlar. Mükemmeliyetçi tutumları sebebiyle kendilerini eleştirirler ve farklı fikirlerini ifade etmekte zorlanırlar. Bu tarz çocuklar sosyal ortamlarda utanç ve gülünç duruma düşme düşünceleri ve eleştirilme korkuları nedeniyle çekingen davranış sergilerler (Baltaş, 2022).

2.4.3. Sosyal yetkinliği etkileyen faktörler

Görsel 1. Sosyal yetkinliği etkileyen faktörler

(Odom, vd., 2008 aktaran Kılıç, 2016)

2.4.3.1. İçsel faktörler

Beyin ve Nörolojik gelişim: Çocuğun gelişiminde ve bütün davranışlarında beyin ve nörolojik gelişimin yeri oldukça önemlidir. Çünkü çocuğun beyninin olgunlaşması, sosyal bağlamlarda kullandığı dilin gelişimini sağlamaktadır (Brown, vd., 2008 aktaran Kılıç, 2016). Yapılan araştırmalar incelendiğinde nörolojik bozukluklara sahip çocukların, normla gelişim gösteren akranlarına ve kardeşlerine göre düşük sosyal becerilere sahip oldukları görülmüştür (Tse, vd, 2007).

Mizaç, öz düzenleme, duygusal yetkinlik: Mizaç, çocuğun doğumundan itibaren davranışlarını ve duygu durumlarını düzenleyen biyolojik ve çevresel faktörlerden etkilenen bireye özgü davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Diener ve Kim'in (2004) yaptıkları bir çalışmada riskli mizaca sahip olan çocukların öğretmenleri onların olumlu sosyal davranışlarının daha az ve dışsallaştırma davranışlarının daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Çocukluk yıllarında ki olumsuz mizaç özellikleri yetişkinlik döneminde bireyin sosyal ilişkilerini ve yetkinliğini olumsuz bir şekilde etkileyen davranış bozukluklarına Bu nedenle ebeveynlerin çocuğun mizaç özelliğini dikkate alarak onunla sağlıklı bir iletişim ve bağ kurmaya çalışmalıdır (Yoleri, Işıkoğlu- Erdoğan ve Tetik, 2017).

Duygusal yetkinlik sosyal ilişkiler kurarken duyguları düzenleyebilme, tanıyabilme ve yönetebilme becerisidir. Duygularını düzenleme becerisine sahip çocuklar mizah anlayışına

sahip, güler yüzlü, uyumlu problem çözme becerisine sahip çocuklardır. Reddedilen çocuklar ise olumsuz duygu ve ruh haline sahip olurlar (Gülay-Ogelman, 2016).

Cinsiyet Farklılıkları: Literatür incelendiğinde cinsiyetin sosyal davranışlar üzerinde kızlar lehine etkisi olduğu bulunmuştur. Waas ve Graczyk (1999) erkek çocuklarının sıkıntılı durumlar karşısında içselleştirme davranışı gösteren çocuklara karşı, kızların ise benzer durumlarda dışsallaştırma davranışı sergileyen çocuklara karşı olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olduklarını ortaya koymuşlardır (aktaran Kılıç, 2016).

Bilişsel beceriler: Çocuk büyüdükçe bilişsel yetenekleri de gelişir ve sosyal becerilerini daha iyi kullanmaya başlar. Çocuğun bilişsel becerileri yalnızca sosyal yetkinliğini etkilemekle kalmaz becerilerini, yeteneklerini ve kabiliyetlerini de şekillendirir (Bennett Murphy ve diğ., 2007).

İletişim ve Dil Becerileri: Çocuk kullandığı dil aracılığıyla diğer insanlarla iletişime geçer ve bu sayede sosyalleşir. Bu nedenle sosyal yetkinlik üzerinde iletişim becerilerinin ve dilin etkisi oldukça fazladır (Herbert Myers ve diğ., 2006). Dil ve iletişim becerileri çocukların akranları ile olan arkadaşlık ilişkilerini, akranları tarafından kabul edilmelerini veya dışlanmalarını önemli ölçüde etkilemektedir. Gelişmiş dil becerisine sahip çocuklar akranları tarafından daha çok tercih edilirken, iletişim becerisi yeterince gelişmemiş olan çocuklar daha az tercih edilmektedir (Odom ve diğ., 2006 aktaran, Özçelik, 2020).

Çocuklarda Görülen Yetersizlikler: Herhangi bir alanda yetersizlik yaşayan çocukların sosyal gelişimlerinin olumsuz etkilendiği bilinen bir durumdur. Sosyal gelişimlerinde ve becerilerinde yetersizlik ve olumsuzluklar yaşayan bu çocuklar sosyal yetkinlik açısından da yeterli gelişimi gösterememektedirler (McConnel, vd., 1999 aktaran Kılıç, 2016).

2.4.3.2. Dışsal Faktörler

Ailenin Etkisi: Çocuğun ilk sosyal ortamı ailesidir. Gelecek yaşamında belirleyici olan ilk sosyal ilişkilerini anne, baba ve diğer aile üyeleri kurar (Çimen, 2009). Anne-babası tarafından temel ihtiyaçları yeterince ve zamanında karşılanan çocuk sağlıklı bir güven duygusuna sahip olur böylece ilerleyen yıllarda sosyal ortamlarda olumlu sosyal davranışlar sergiler (Yavuzer, 2017).

Ebeveynlerin birlikte ya da ayrı yaşıyor olması, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin niteliği çocukların sosyal yetkinliğini etkilemektedir (Fırat, 2018). Bunun yansısı ebeveynlerin çocuğa karşı olan tutum ve davranışları da çocuğun sosyal yetkinlik gelişimi açısından önemlidir. Yine ebeveynler arası uyum da çocuğun sosyal becerilerini ve yetkinliğini olumlu yönde etkileyen bir unsurdur (Öngider- Gregory, 2016).

Çocuk ilk sosyal becerilerini ailede edinir ve diğer bireylerle nasıl iletişim kuracaklarını, yaşadıkları problemlere çözüm bulma yöntemlerini aileden öğrenirler (Özdemir, Vatandaş, Torlak, 2009). Sınıf ortamına giren çocuk ailede edinmiş olduğu sosyal becerileri arkadaş ortamlarında kullanırlar. Ebeveynlerini rol model alan çocuk sınıfta karşılaştığı sorunları anne-babasından öğrendiği yöntemlerle çözmeye çalışır (Topaloğlu, 2013).

Sınıf ve Öğretmen Kalitesi: Çocuğun sosyal davranışlarını öğrendiği ve rol model aldığı bireyler anne-babası iken okul da bu rolü öğretmen yerine getirir. Bu sebeple öğretmenin okulda çocukların olumlu sosyal davranışlarını desteklemesi ve bu davranışları sergilemeye yönlendirmesi oldukça önemlidir (Topaloğlu, 2013).

Okul ortamında çocuğun sosyal becerilerini geliştirebilmesi ve verimli bir öğrenme süreci geçirebilmesi için öğretmenle olumlu bir ilişki kurması ve çocuğu teşvik etmesi önemlidir (Atıcı, 2001). Öğretmeniyle olan ilişkisinde sosyal becerisini kullanan çocuğun ons karşı davranışları aynı zaman da okul ortamında öğrendikleriyle de şekillenmektedir. Çocuğun okul ortamında olumlu ilişkiler geliştirmesi sosyal yetkinliğinin gelişmesini sağlar (Sürmeli, 2018). Akran grupları: Çocuğun ilk defa evden ayrıldığı ve yeni bireylerle tanıştığı okul ortamında akranlar, çocuk için oldukça önemli bir yere sahiptir. Akranlar ile iletişim çocuğun güven duygusunun ve sosyal becerilerinin gelişmesine, bireylerarası iletişiminin gelişimine önemli katkı sağlamaktadır (Gülay, 2009).

Akranları ile benzer gelişim düzeyinde ve bilişsel olgunlukla olan çocukların ilişkilerinde otorite figürünün bulunmaması daha samimi ve rahat bir ilişki kurulmasına olanak tanır. Var olan bu ilişki çocukların birbirlerini anlama konusunda daha başarılı olmalarını sağlar ve problem çözme becerilerini geliştirir ve farklı ortamlarda akranlarıyla yaşadıkları sorunları çözmeye daha yetkin bireyler olurlar (Eroğlu, 2016).

Kültür: Çocuğun sosyal yetkinliği üzerinde sosyoekonomik düzey, etnik köken ve yaşam tarzı gibi faktörlerin etkisinin bulunduğu bilinen bir durumdur. Doğdukları aile ve toplumun kültürünü benimseyen çocuğun davranışları kültürel normlar, kurallar ve inanışlar tarafından şekillenir. Sosyal ilişkilerinde toplumun iyi ve doğru olarak kabul ettiği davranışları çocuk yetişkinleri gözlemleyerek öğrenir ve kendi sosyal ilişkilerinde benzer davranışları sergiler (Şanlı, Öztürk, 2015).

2.5. Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Yavaş (2020), MEB ve Montessori okul öncesi eğitim programında eğitim alan 5-6 yaş okul öncesi dönem çocukları ile yaptığı çalışmasında çocukların değer düzeyleri ile sosyal yetkinlik ve davranışlarının karşılaştırmalı bir incelemesini yapmıştır. Çalışma toplam 525 çocukla yapılmış olup çalışmanın araştırma bulguları Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme-30 Ölçeği ve Okul Öncesi Değerler Ölçeği-Öğretmen Formu ile elde edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre Montessori OÖEP eğitim alan çocukların MEB OÖEP eğitimi alan çocuklara göre daha yüksek sosyal beceri düzeylerine sahip olduğu belirlenmiştir. Montessori OÖEP eğitim alan çocukların işbirliği, paylaşım ve dürüstlük düzeylerinde de daha yüksek puanlara sahip oldukları bulunmuştur. Kızgınlık saldırganlık düzeylerine bakıldığında ise erkek çocuklarının kızlardan daha yüksek düzeyde puanlara sahip oldukları görülürken sosyal yetkinlik anlamında kızlar lehine anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir.

Akaydın (2019), yaptığı çalışmada demografik değişkenlere bağlı olarak babanın ebeveynlik stili ile 3-6 yaş çocuklarının sosyal yetkinlik ve davranışları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışma 3-6 yaş arasındaki 229 okul öncesi eğitim alan çocuk ile gerçekleştirilmiştir. 229 katılımcı çocuğun 102'si kız ve 127'si erkektir. Veri toplama aracı olarak Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme-30 Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ailelerin çocuklarında kızgınlık-saldırganlık düzeyinin düşük geliri ailelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Baba ebeveynlik stillerine göre çocukların sosyal yetkinlik boyutlarına bakıldığında, yüksek demokratik ebeveyn stiline sahip babaların çocuklarının sosyal yetkinlik puanlarının daha yüksek olduğu ve daha düşük kaçınma-geri çekilme puanına sahip olduğu görülmüştür. İzin verici ebeveyn stiline sahip babaların çocuklarının ise diğerlerinden daha yüksek kaygılı-geri çekilme puanına sahip olduğu

belirlemiştir. Son olarak kız çocuklarının sosyal yetkinlik puanlarının erkek çocuklarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Köse (2019), da yaptığı çalışmasında okul öncesi dönemdeki çocukların duygu düzenleme ve sosyal yetkinlik becerileri ile ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada veri toplama araçları olarak; Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği-30, Duygu Düzenleme Ölçeği, Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi ise 5 ve 6 yaş grubundaki 102 çocuk öğretmenleri ve annelerinden oluşmuştur. Çalışmanın sonucunda yaş değişkenine göre çocukların sosyal yetkinlikleri ve duygu düzenleme becerileri farklılık göstermemiştir. Cinsiyet değişkenine göre duygu düzenleme becerilerin de kız ve erkek çocuklar arasında farklılık bulunmazken, sosyal yetkinlik becerilerinde kız çocuklarının önde olduğu belirlenmiştir.

Ogelman-Gülay ve Çiftçi Topaloğlu (2014), ise çalışmalarında 4-5 yaş dönemindeki çocukların sosyal yetkinlik, saldırganlık ve kaygı düzeyleri ile anne ve babalarının ebeveyn öz yeterlilik algıları arasındaki ilişkiye bakmıştır. Çalışmaya 117 erkek ve 110 kız olmak üzere toplam 227 çocuk ve anne- babası katılım sağlamıştır. Verilere Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme-30 Ölçeği ve Ebeveynliğe Yönelik Tutum Ölçeği kullanılarak ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde anne mesleğine göre ebeveyn öz-yeterlilik algısında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Çocukların sosyal yetkinlik düzeyleri üzerinde annelerin ebeveynlik görevinden sağladıkları doyumun bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada da çocukların saldırganlık ve kaygı düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermezken sosyal yetkinlik puanlarında kızların erkeklerden daha yüksek sosyal yetkinlik puanına sahip olduğu görülmüştür.

Okul öncesine giden çocukların sosyal yetkinlik davranışlarını çeşitli değişkenlere göre inceleyen Uygun ve Kozikoğlu (2019) bu çalışmada SYDD-30 ölçeği kullanmışlar ve araştırma 521 çocuk ile bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda çocukların sosyal yetkinlik davranışlarını sıklıkla sergiledikleri kızgınlık/saldırganlık ve anksiyete/içer dönüklük davranışlarını çok az sergiledikleri sonucuna ulaşılmış olup çocukların yaşı ve ailenin gelir düzeyi sosyal yetkinlik, anksiyete/içer dönüklük ve kızgınlık/saldırganlık davranışlarını değiştirmediği belirlenmiştir. Anne-baba eğitim düzeyinin artması çocukların sosyal yetkinlik davranışlarını artırmış olduğu görülmüştür. Bu çalışmada da kız çocuklarının sosyal yetkinlik becerileri erkek çocuklarına göre daha yüksek çıkmıştır.

Sürmeli (2018), yaptığı çalışmada 5-6 yaş grubu çocuklarda sosyal yetkinlik becerilerini arkadaş, ebeveyn, kardeş ve akranlarla olan ilişkiler bağlamında incelemiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu” ve “Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği-30” kullanılmıştır. Örneklemini 204 okul öncesi öğrencisinin oluşturduğu araştırmanın sonuçlarına bakıldığında kız çocukların sosyal yetkinlik seviyeleri erkek çocuklara göre yüksek çıkmıştır. Yaş değişkeninin sosyal yetkinlik üzerinde etkisinin bulunmuş olup 6 yaş grubundaki çocukların sosyal yetkinlik puanlarının 5 yaştakilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

2.6. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Efthymia ve Konstantinos (2018) yaptıkları çalışmada okul öncesi eğitim alan çocukların annelerinden bilgi alarak çocukların sosyal yetkinlik düzeylerini incelemişleridir. Çalışmaya okul öncesi eğitim alan 4 ile 6 yaş aralığındaki 913 çocuk ve bu çocukların Yunanistan’ın 13

farklı bölgesinde yaşayan ve yaşları 22-54 arasında değişen anneleri katılmıştır. Veri toplama aracı olarak Okul Öncesi Çocukların Sosyal Yetkinlik becerisi-Ebeveyn Formu kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda yaşları diğer katılımcılara göre daha büyük olan çocukların daha yüksek sosyal yetkinlik becerilerine sahip oldukları belirlenmiştir. 5-6 yaş aralığındaki bu çocukların arkadaşları ve çevresindeki diğer kişiler ile yaşadığı sorunları daha kolay çözebildiği, bulunduğu ortamda uyum problemi yaşamadığı, zorluklarla daha kolay başa çıkabildiği, daha kolay kontrol edebildiği, sorgulayıp düşünmeden eyleme geçmediği, davranışlarını ölçümlendiği, diğer bireylerin davranışlarını anlayabildiği ortaya çıkmıştır.

Posada vd., (2019) yaptığı çalışmada çocukların sosyal yeterlilik düzeylerini öğretmenlerinin derecelendirmesi istenmiştir. Bu çalışmaya iki farklı örneklem bu grubu dâhil olmuştur. Birinci grupta yaş ortalaması 44.37 ay olan 41 erkek, 45 kız çocuk çalışmaya katılım sağlarken, ikinci grup için 14 okul öncesi sınıftan 67 kız 72 erkek çocuk çalışmaya katılım sağlamıştır. Araştırmanın sonucunda kız çocuklarının sosyal yetkinlik düzeyleri erkek çocuklarına göre daha yüksek bulunmuştur ve öğrenmeler sosyal yetkinlik düzeyi puanlamalarını kız çocukları lehine yüksek düzeyde yapmıştır.

Jeon ve Neppel (2019), ailenin gelir durumunun çocukların sosyal yetkinliğini ve ebeveyn tutumunu nasıl etkilediğini inceleyen bir araştırma yapmışlardır. Katılımcılar 207 çocuk ve çocukların anne- babasıdır. Çalışmanın sonucunda ekonomik baskının hem anne hem de babanın pozitifliği ile negatif ilişkili olarak bulunmuştur. Bunun yanı sıra hem anne hem de baba pozitifliğinin ve pozitif ebeveynliğin, ailenin ekonomik olarak sıkıntılı dönemlerinde çocukların sosyal yeterliliğini pozitif yönde etkilemiştir.

Carapito, Ribeiro, Pereira ve Roberto (2018), yaptıkları bu çalışmada okul öncesi dönemi çocuklarının sosyal duygusal uyumları, ebeveynlik stresi, ebeveynlik stilleri incelenmiştir. Katılımcılar okul öncesine çağında çocuğu olan Portekizli 552 anne ve 501 babadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Ebeveynlik Stres İndeksi-Kısa Formu, Ebeveynlik Tarzları ve Boyutları Anketi – Portekizce Kısa Versiyon ve Okul Öncesi ve Anaokulu Davranış Ölçeklerinin Portekizce versiyonu kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ebeveynlik stres düzeyinin içselleştirme ve dışsallaştırma davranışları üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca anne- baba tutumlarından demokratik anne- baba tutumunun çocuklardaki sosyal yetkinlik becerileri için önemli olduğu ve çocuk ebeveyn ilişkisinin çocukların sosyal gelişiminde önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Jones, Greenberg ve Crowley (2015), yaklaşık 20 yılı kapsayan çalışmalarında çocuklarının sosyal yetkinlik düzeylerinin gelecekte eğitim, işsizlik ve suç oranı gibi birçok durumu etkileyip etkilemediğine araştırmışlardır. Çalışmaya 367 yüksek risk altındaki kontrol grubu ve 386 risk altında olmayan normal grupta yer alan toplam 753 çocuk katılmıştır. Çocuklardan ilk veriler onlar anaokuluna başladığında alınmış ve 25 yaşına geldiklerinden onlardan tekrar veri alınmıştır. Araştırmanın sonucunda ana sınıfındaki prososyal becerilerin çocukların gelecek hayatlarında liseyi zamanında bitirme, üniversite eğitimine devam etme, iş sahibi olma veya bir işte çalışmayı sürdürme konularında etkili bir unsur olduğu ve bireyin yaşamına olumlu bir etkisi olduğu belirlenmiştir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, seçilecek tezlerin belirlenmesi, veri toplama aracı, verilerin kodlanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilecektir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma Türkiye’de okul öncesi dönemde sosyal yetkinlik ile ilgili hazırlanmış lisansüstü eğitim tezlerinin tematik dağılımlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu neden araştırmanın modelinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Döküman analizi, hem basılı hem de elektronik materyalleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden biridir (Bowen, 2009; Watvh, 2013).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye’de hazırlanmış ve Ulusal Tez Merkezi’ne yüklenmiş sosyal yetkinlik ile ilgili 68 tez çalışmasından oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise Okul Öncesi Eğitimi/ Öğretmenliği ve Çocuk Gelişimi bilim dallarında yapılan 14 tez çalışmasından oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Süreci

Veriler Türkiye’de lisansüstü tezlerin bulunduğu Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi internet sitesi (www.tez.yok.gov.tr) üzerinden toplanmıştır. Öncelikle anahtar kelime olarak sosyal yetkinlik kavramı ile arama yapılarak bu konu ile ilgili yapılan bütün lisansüstü tezler elde edilmiştir. Daha sonra tezler Sözbilir, Kutu ve Yaşar (2012) tarafından geliştirilen “Yayın Sınıflama Formundan yararlanılarak incelenmiştir. Okul Öncesi Eğitimi, Okul Öncesi Öğretmenliği ve Çocuk Gelişimi bilim dalında hazırlanmış tezlerin tümünü kapsayacak şekilde yeniden düzeltilen form üzerinde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Okul Öncesi Eğitimi, Okul Öncesi Öğretmenliği ve Çocuk Gelişimi bilim dalında hazırlanmış tezleri kapsayacak şekilde tez türü, tezin yayımlandığı yıl, tezin hazırlandığı üniversite, çalışılan konular, araştırma yöntemi, çalışma grubu, kullanılan istatistiksel tekniklere ve tezlerde yer alan sonuçlar kategorilerine yer verilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada incelemeye dâhil edilen tezler doküman analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Doküman analizi, hem basılı hem de elektronik materyalleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden biridir (Bowen, 2009; Watvh, 2013). Bu bağlamda araştırma örneklemini oluşturan lisansüstü tezler, tez türü, yıl, tezin hazırlandığı üniversite, çalışılan konular, araştırma yöntemi, çalışma grubu, kullanılan istatistiksel tekniklere ve sonuçlara göre incelenmiştir (.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu Bölümde 2012-2022 yılları arasında okul öncesi dönemde sosyal yetkinlik alanında yapılmış olan tezlerin incelenmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilecektir.

Çizelge 1. Örnekleme dâhil edilen lisansüstü tezlerin tez türüne göre dağılımı

Tez Türü	f	%
Yüksek Lisans	12	85,7
Doktora	2	14,3
Toplam	14	100

Çizelge 1 incelendiğinde, örnekleme dâhil edilen lisansüstü tezlerin %85,7's, yüksek lisans tezi, %14,3'ü ise doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bu sonuca göre okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış tezlerin çoğunun yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Örnekleme dâhil edilen lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı

Yıllar	f	%
2013	1	7,1
2014	0	0
2015	0	0
2016	2	14,3
2017	1	7,1
2018	2	14,3
2019	1	7,1
2020	3	21,5
2021	2	14,3
2022 Nisan	2	14,3
Toplam	14	100

Çizelge 2 incelendiğinde okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin en fazla 2020 yılında yapıldığı, 2014 ve 2015 yıllarında hiç tez çalışmasının yapılmadığı, toplamda incelenen 14 tezdten 10'unun son 5 yılda yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 3. Örnekleme dâhil edilen lisansüstü tezlerin hazırlandıkları üniversitelere göre dağılımı

Üniversite	f	%
Pamukkale Üniversitesi	2	14,30
Hacettepe Üniversitesi	2	14,30
Gazi Üniversitesi	1	7,14
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	7,14
Bahçeşehir Üniversitesi	1	7,14
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	7,14
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	7,14
Karabük Üniversitesi	1	7,14
Bolu İzzet Baysal Üniversitesi	1	7,14
Çukurova Üniversitesi	1	7,14
İnönü Üniversitesi	1	7,14
Toplam	14	100

Çizelge 3 incelendiğinde okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin Pamukkale Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesinde 2 kez hazırlandığı, diğer üniversitelerde ise 1 kez hazırlandığı görülmektedir.

Çizelge 4. Örneklemeye dâhil edilen lisansüstü tezlerde sosyal yetkinlik ile beraber çalışılan konulara göre dağılım

Çalışılan Konulara Göre Dağılım	f	%
Kayı	2	7,4
Saldırganlık	1	3,7
Anne Babalarının Ebeveyn Öz Yeterlilik Algısı	1	3,7
Mizaç	1	3,7
Çaba Sarf Ederek Kendini Denetleme Becerisi	1	3,7
Duyguları Anlama Becerisi	1	3,7
Ebeveynlerin Duygu Sosyalleştirme Stratejisi	1	3,7
Annelerin Ebeveynlik Rolüne İlişkin Benlik Algıları	1	3,7
Oyun Davranışları	1	3,7
Ebeveyn Tutumları	1	3,7
Öğrenme Stilleri	1	3,7
Sosyal Beceriler	1	3,7
Rekabet Düzeyleri	1	3,7
Farklı Erken Çocukluk Eğitimi Programları	1	3,7
Bağlanma	1	3,7
Öfke	1	3,7
Öz-Kontrol	1	3,7
Akran İlişkileri	1	3,7
Öz Düzenleme Becerileri	1	3,7
Problem Çözme Becerileri	1	3,7
Annelerin Duygusal İstismar Potansiyeli	1	3,7
Okula Hazırlık Becerileri	1	3,7
Duygu Düzenleme Becerileri	1	3,7
Koçluğa Dayalı Sosyo-Duygusal Öğrenme Öğretmen Mesleki Gelişim Programı	1	3,7
Sosyal Problem Çözme	1	3,7
Davranış Problemleri	1	3,7
Toplam	27	100

Çizelge 4 incelendiğinde okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin kaygı, saldırganlık, anne babalarının ebeveyn öz yeterlilik algısı, mizaç çaba sarf ederek kendini denetleme becerisi, duyguları anlama becerisi, ebeveynlerin duygu sosyalleştirme stratejisi, annelerin ebeveynlik rolüne ilişkin benlik algıları, oyun davranışları, ebeveyn tutumları, öğrenme stilleri, sosyal beceriler, rekabet düzeyleri, farklı erken çocukluk eğitimi programları, bağlanma, öfke, öz-kontrol, akran ilişkileri, öz düzenleme becerileri, problem çözme becerileri, annelerin duygusal istismar potansiyeli, okula hazırlık becerileri, duygu düzenleme becerileri, koçluğa dayalı sosyo-duygusal öğrenme öğretmen mesleki gelişim programı, sosyal problem çözme ve davranış problemleri gibi değişkenlerle birlikte çalışıldığı görülmektedir. Okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerde sosyal yetkinlik beraber en fazla konu kaygı olmuştur.

Çizelge 5. Örneklemeye dâhil edilen lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemine göre dağılımı

Araştırma Yöntemi	f	%
Tarama	3	21,42
İlişkisel	2	14,28
İlişkisel Tarama	8	57,14
Deneysel Desen	1	7,14
Toplam	14	100

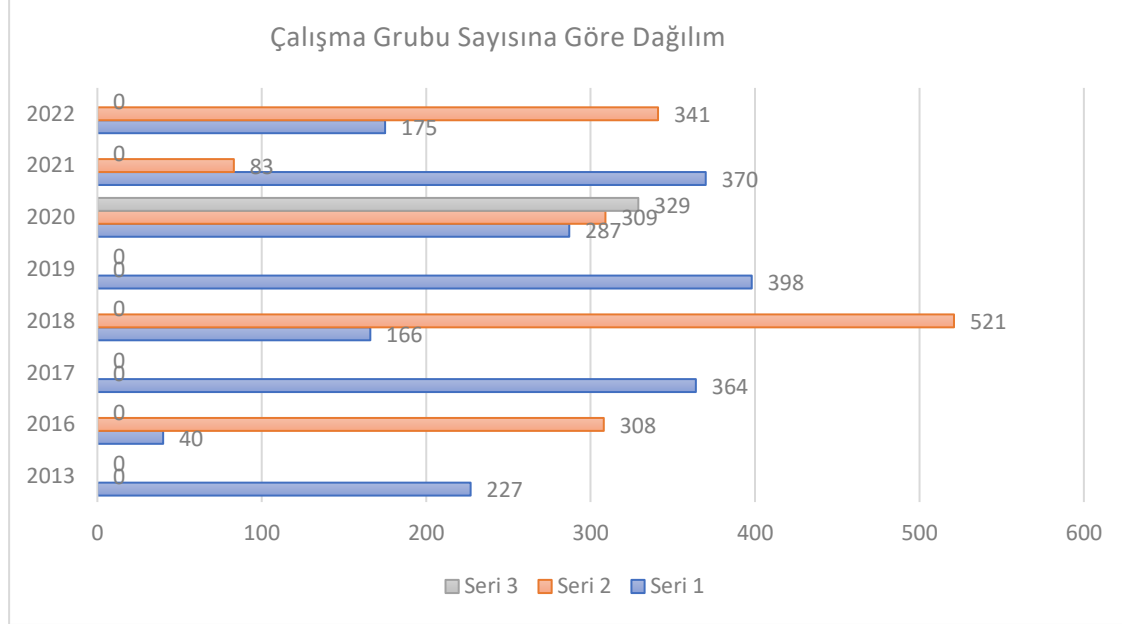
Çizelge 5 incelendiğinde okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerde araştırma yöntemi olarak 8 kez ilişkisel tarama yöntemi, 3 kez tarama yöntemi, 2 kez ilişkisel yöntem, 1 kez ise deneysel yöntem kullanıldığı görülmektedir. İlişkisel tarama yöntemi, iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasında, birlikte değişim varlığı ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir. Tarama yöntemi, Genellikle diğer araştırma yöntemlerine göre daha büyük bir örneklem grubunun bir olay ya da duruma ilişkin görüşlerin ya da ilgi, beceri, tutum, yetenek vb. özelliklerin belirlendiği yöntemdir. İlişkisel yöntem, herhangi bir şekilde değişkenlere müdahale edilmeden, değişkenler arasındaki ilişkilerin açığa çıkarılmasında ve ilişki düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan yöntemdir (Fraenkel & Wallen, 2009). Deneysel yöntem ise araştırmacı tarafından oluşturulan farkların bağımlı değişken üzerindeki etkisini sınavan bir yöntemdir. Temel amacı değişkenler arasında oluşturulan neden-sonuç ilişkisini yoklamaktır (Büyüköztürk, vd. 2018). Bu yöntemlerin ortak noktası ise nicel araştırma türlerinden olmalarıdır. Bu veriler okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerde hiç nitel araştırma yönteminin kullanılmadığı görülmektedir.

Çizelge 6. Örneklemeye dâhil edilen lisansüstü tezlerin çalışma grubuna göre dağılımı

Çalışma Grubu/Örneklemeye	f	%
4-5 yaş çocuklar	1	5,26
4-6 yaş çocuklar	2	10,52
36-72 aylık çocuklar	1	5,26
36-71 aylık çocuklar	1	5,26
60-71 aylık çocuklar	1	5,26
60-72 aylık çocuklar	1	5,26
3-6 yaş çocuklar	1	5,26
5-6 yaş çocuklar	1	5,26
48-72 aylık çocuklar	1	5,26
48-60 aylık çocuklar	1	5,26
Ebeveynler	4	21,05
Öğretmenler	2	10,52
Anneler	2	10,52
Toplam	19	100

Çizelge 6 incelendiğinde okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin çalışma grubunda 36-72 aylık, 36,71 aylık, 48-60 aylık, 48-72 aylık,60-71

aylık, 60-72 aylık, 3-6 yaş, 4-5 yaş, 4-6 yaş, 5-6 yaş çocuklar, ebeveynler, anneler ve öğretmenlerin yer aldığı görülmektedir. Çalışma grubunda bulunan çocuklarının yaşlarının 3-6 yaş arasında yer aldığı söylenebilir. Bunun yanında çocukların sosyal yetkinlik düzeylerinin veya beraberinde çalışılan değişkenlerin incelenmesi maksadıyla çocuklarla bağı olan anneler, babalar ve öğretmenlerin de çalışmalara dâhil edildikleri görülmektedir.

Görsel 2. Örnekleme dâhil edilen lisansüstü tezlerin çalışma grubu sayısının yıllara göre dağılımı

Görsel 2 incelendiğinde okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin çalışma grubu sayılarının en az 40 en fazla ise 521 olduğu görülmektedir. Yıllara göre incelenen dağılıma göre en fazla katılımcıya 2020 yılında ulaşılmıştır. 2020 yılında okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerde katılımcı olarak bulunan kişilerin sayısı 925'tir. Yıllara göre incelenen dağılıma göre en az katılımcıya 2013 yılında ulaşılmıştır. 2013 yılında okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerde katılımcı olarak bulunan kişilerin sayısı 227'dir. Yıllara göre katılımcı sayılarının zamanla arttığı söylenebilir.

Çizelge 7. Örnekleme dâhil edilen lisansüstü tezlerde kullanılan istatistiksel tekniklere göre dağılım

Kullanılan İstatistiksel Teknikler	f	%
t-Testi	9	19,56
Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)	9	19,56
Mann-Whitney U	5	10,86
Kruskal Wallis	5	10,86
Spearman Korelasyon	4	8,69
Pearson Korelasyon	8	17,39
Regresyon Analizi	4	8,69
Yol Analizi	1	2,17
Sobel Testi	1	2,17
Toplam	46	100

Çizelge 7 incelendiğinde t-testi, Tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Mann-whitney-U, Kruskal wallis, Spearman korelasyon, Pearson korelasyon, Regresyon analizi, Yol analiz ve Sobel testinin kullanıldığı görülmektedir. Okul öncesi eğitimi alanında sosyal yetkinlik ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerde en çok t-Testi ve TEK yönlü varyans analizinin (ANOVA) kullanıldığı; en az ise Yol analizi ve Sobel testinin kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 8. Örnekleme dâhil edilen lisansüstü tezlerin sonuçlarına göre dağılımı

Sonuçlar	f	%
Anne ve baba ebeveynlik öz yeterlik algısı ile ilişki yok.	1	3,03
Mizaç ve çaba sarf ederek kendini denetleme ile ilişkisi yok.	1	3,03
Duyguları anlama ile pozitif yönde orta düzeyde ilişkili.	1	3,03
Annelerin duygu sosyalleştirme stratejileri alt boyutlarında ödül ve ihmal ile pozitif yönde düşük düzeyde ilişkili.	1	3,03
Babaların duygu sosyalleştirme stratejileri ile ilişkili değil.	1	3,03
Annelerin ebeveynlik rolüne ilişkin benlik algıları arasında ilişki yok.	1	3,03
Oyun davranışlarında: sessiz davranışlar ile orta düzeyde negatif yönde, tek başına oyun ile düşük düzeyde negatif yönde, sosyal oyun ile orta düzeyde pozitif yönde, itiş-kakış oyun ile düşük düzeyde negatif yönde ilişki var.	1	3,03
Ebeveyn tutumları arasından demokratik tutum ile düşük düzeyde pozitif yönde, otoriter tutum ile düşük düzeyde negatif yönde ilişki var.	1	3,03
Sosyal beceri alt ölçeği başlangıç becerisi, akademik beceri, arkadaşlık becerileri, duyguları yönetme becerisi ile orta düzeyde pozitif yönde ilişkilidir.	1	3,03
Öğrenme stilleri alt boyutlarından görsel öğrenme, işitsel öğrenme ve kinestetik öğrenme ile orta düzeyde pozitif yönde ilişkilidir.	1	3,03
Göreve yönelik rekabet ile yüksek düzeyde pozitif yönde, baskınlık korunumu hiyerarşisi ile düşük düzeyde pozitif düzeyde ilişkilidir.	1	3,03
Montessori eğitim programı alan çocuk sosyal yetkinlik puanları MEB programı alan çocukların puanlarına göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.	1	3,03
Akran ilişkileri ile yüksek düzeyde pozitif yönde, düşük öz-kontrol ile negatif yönde yüksek düzeyde, kaygı ve öfke ile orta düzeyde negatif yönde ilişkili.	1	3,03
Bağlanma ile düşük düzeyde pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.	1	3,03
Akran ilişkileri sosyal yetkinlik açısından diğer değişkenlerle tam aracı etkiye sahip.	1	3,03
Öz düzenleme ile pozitif yönde düşük düzeyde ilişki vardır.	1	3,03

Öz düzenleme alt boyutlarından dikkat ve duygu alt boyutları ile pozitif yönde düşük düzeyde ilişki bulunmuştur.	1	3,03
Annelerin duygusal istismar potansiyelleri ile negatif yönde düşük düzeyde ilişki vardır.	1	3,03
Bilişsel gelişim, sosyal-duygusal gelişim, fiziksel gelişim ve öz-bakım becerileri gelişimi ile pozitif yönde orta düzeyde ilişkilidir.	1	3,03
Matematik, ses ve çizgi (okula hazırlık becerisi alt boyutları) ile pozitif yönde düşük düzeyde ilişkilidir.	1	3,03
Öğretmenlere uygulanan program çocukların sosyal yetkinliklerini arttırmıştır. Kızgınlık- saldırganlık ve içe dönüklük puanlarını azaltmıştır.	1	3,03
Problem çözmenin alt boyutlarından probleme olumsuz yönelimle ve kaçınan tarz ile pozitif yönde düşük düzeyde ilişkili.	1	3,03
Kızların sosyal yetkinlik puanları erkeklere göre anlamlı şekilde yüksektir.	8	24,24
Sosyal yetkinlik puanları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmamıştır.	3	9,09
Toplam	33	

Çizelge 8 incelendiğinde okul öncesi eğitimde sosyal yetkinlik ile ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerde farklı ve benzer sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sonuçlara bakıldığında sosyal yetkinlik ile anne ve baba ebeveynlik öz yeterlik algısı, mizaç ve çaba sarf ederek kendini denetleme, babaların duygu sosyalleştirme stratejileri, annelerin ebeveynlik rolüne ilişkin benlik algıları ile arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Okul öncesi eğitimde sosyal yetkinlik ile ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerde sosyal yetkinlik ile duyguları anlama, annelerin duygu sosyalleştirme stratejileri alt boyutlarında ödül ve ihmal, oyun davranışları alt boyutlarından sosyal oyun, ebeveyn tutumları alt boyutlarından demokratik tutum, sosyal beceri alt ölçeği başlangıç becerisi, akademik beceri, arkadaşlık becerileri, duyguları yönetme becerisi, öğrenme stilleri alt boyutlarından görsel öğrenme, işitsel öğrenme ve kinestetik öğrenme, göreve yönelik rekabet, baskınlık korunumu hiyerarşisi, akran ilişkileri, bağlanma, öz düzenleme, öz düzenleme alt boyutlarından dikkat ve duygu, bilişsel gelişim, sosyal-duygusal gelişim, fiziksel gelişim ve öz-bakım becerileri gelişimi, okula hazırlık becerileri alt boyutlarından matematik, ses ve çizgi, problem çözmenin alt boyutlarından probleme olumsuz yönelimle ve kaçınan tarz ile pozitif yönlü anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmektedir.

Okul öncesi eğitimde sosyal yetkinlik ile ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerde sosyal yetkinlik ile oyun davranışları alt boyutlarından sessiz davranışlar, tek başına oyun, itiş-kakış, ebeveyn tutumları alt boyutlarından otoriter tutum, düşük öz-kontrol, kaygı, öfke, annelerin duygusal istismar potansiyelleri ile arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

Okul öncesi eğitimde sosyal yetkinlik ile ilgili yapılan karşılaştırma çalışmalarında Montessori eğitim programı ile eğitim gören okul öncesi çocukların sosyal yetkinlik puanları, MEB programı ile eğitim gören okul öncesi çocukların puanlarına göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu; okul öncesi eğitim alan kızların sosyal yetkinlik puanlarının erkeklere göre anlamlı

şekilde yüksek olduğu ve sosyal yetkinlik puanları cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı çalışmalar olduğu görülmektedir. Yapılan bir deneysel çalışmada ise öğretmenlere uygulanan program çocukların sosyal yetkinliklerini arttırmış, kızgınlık-saldırganlık ve içe dönüklük puanlarını azaltmıştır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Okul öncesi alanından sosyal yetkinlik konusu üzerine son on yılda yapılmış olan çalışmaların incelenmesi sonucunda tezlerin %85,7,'inin Yüksek lisans tezi %14,3'ünün ise Doktora tezi olduğu görülmektedir. Okul öncesi dönemde sosyal yetkinlik alanında lisansüstü tezlerin incelendiği bu çalışmada 12 yüksek lisans tezi 2 doktora tezine ulaşılmıştır. Elde edilen bu bulgu, okul öncesi doktora programının yeterli olmayışından kaynaklanıyor olabilir. Literatür incelendiğinde Türkiye'de okul öncesi eğitim alanında farklı konular üzerine yapılan çalışmalarda da yüksek lisans tez sayısının doktora tez sayısından fazla olduğu bulgularına (Ahi, B. & Kıldan, A.O., 2013; Çiftçi, T., Dere, F. & Eren, N. H., 2021; Karoğlu, H. & Esen-Çoban, A., 2019; Kaytez, N. & Durualp, E., 2014) ulaşılmıştır. Coşkun, vd., (2014)'a göre, doktora eğitiminin giriş koşullarının yüksek lisans eğitime göre daha zahmetli ve zor olması doktora alanında yapılan çalışmaların sayısını olumsuz etkilemektedir.

Tezlerin yıllara göre dağılımına bakıldığında bu alanda en çok çalışmanın üç çalışma ile 2020 yılında yapıldığı 2014 ve 2015 yıllarında ise hiç çalışma yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Genel olarak son 5 yılda konu üzerine yapılan çalışmaların sayısı arttığı için konunun son yıllarda araştırmacıların daha çok ilgisini çektiği düşünülebilir.

Araştırmaların hangi üniversitelerde yapıldığına dair elde edilen verilere bakıldığında 11 farklı üniversitede çalışma yapılmış olduğu görülmektedir. Bu üniversitelerden Pamukkale Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesinde her biri farklı yıllarda olmak üzere bu alanda ikişer defa çalışma yapılmıştır. Bu iki üniversitenin sosyal yetkinlik konusunda son yılda en fazla sayıda lisansüstü tez çalışması yapılan iki üniversite olduğu belirlenmiştir.

Tezlerde kullanılan veri toplama yöntemleri incelendiğinde %57,1'inin (8 kez) İlişkisel Tarama Yöntemi, %21,4'ünün (3 kez) Tarama yöntemi, %14,2'sinin (2 kez) İlişkisel Yöntem, %7,1'inin (1 kez) Deneysel Desen Yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Bu bulgulara bakıldığında nicel çalışmaların daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Benzer bir sonuca (Ahi ve Kıldan, 2011; Kaytez ve Durualp,2014) tarafından yapılan okul öncesi alanında lisansüstü tezlerin incelendiği çalışmalarda ulaşılmıştır.

Çalışmaların örneklem gruplarının 3-6 yaş çocuklar, ebeveynler ve öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir. Okul öncesi eğitim alanında farklı konu alanlarını üzerine yapılmış çalışmalarda da (Coşkun, vd., 2014; Aslışen & Hakkoymaz, 2020; Kiremit, 2019) mevcut araştırmadaki çalışma gruplarına benzer gruplar ile çalışılmış olduğu görülmektedir. Ebeveyn ve öğretmenlerin çalışmaya katılımının bir nedeni olarak küçük çocuklardan veri almanın zor olması sebebiyle çocuğun aktif gözlemcisi olarak ebeveynlerinden ve yine çocuğu etkin bir şekilde gözlemleyebilen öğretmenlerinden çocuk hakkında en doğru bilgilerin kolay bir şekilde alınabileceğinin düşünülmesi olabilir.

Çocukların yaş grupları detaylı incelendiğinde çalışmalarda aylık ve yaş olarak iki farklı kategoride çocukların yaşları hakkında bilgilere yer verilmiştir. En fazla sayıda katılımcı ile çalışılan tez 2018 yılında yapılmıştır, en az sayı da katılımcı ise 2016 yılında ilişkisel yöntem kullanılarak yapılmış olan bir çalışma olduğu görülmektedir.

Yapılan çalışmalarda sosyal yetkinlik kavramının çocuğun bireysel özellikleri (ör: mizaç, oyun davranışı, öz kontrol vb.), ebeveynleri (ebeveyn tutumları, anne-babaların ebeveyn öz yeterlilik algısı vb.), akranları, öğretmenleri ya da eğitim aldığı program ile ilişkili olarak birçok farklı konu ile birlikte ele alındığı görülmektedir. Okul öncesi çocuklarda mizaç ve sosyal yetkinlik arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada mizaç güçlüğü ile sosyal yetkinlik arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur (Houck, 2009). Pekdoğan ve Kanak (2016), okul öncesi çocuklar ile yaptıkları çalışmalarında sosyal yetkinlik ile mizaç alt boyutlarından tepkisellik ile negatif ilişki, mizaç alt boyutlarından sebat etme ile pozitif ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. 12-36 ay arasında 202 çocukla yapılan başka bir çalışmada ise yeni yürümeye başlayan çocukların sosyal yetkinlik düzeyleri ile mizaç alt boyutlarından yaklaşma/geri çekilme ve değişime uyum sağlama pozitif yönde en yakın ilişkili değişkenler olarak bulunmuştur (Carson, Wagner ve Schultz, 1987). İncelenen tezde ise çocukların sosyal yetkinlik özellikleri ile mizaç arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Altun-Nalbant, 2016). Okul öncesi çocuklarda az sayıda çalışma sosyal yetkinlik ile öz kontrol arasındaki ilişkiyi incelemiştir (Atış Akyol,2020). Humphrey ve Kirschenbaum (1981)'un 3-5 yaş arasındaki çocuklarda yapılan çalışmada sosyal yetkinlik ile öz kontrolün alt boyutlarından hoşgörü ve ayartmaya karşı direnç arasında pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir.

Okul öncesi çocukların sosyal yetkinlik düzeylerini etkileyen önemli unsurlardan bir diğeri de ebeveynleri ile ilgili değişkenlerdir. Örneğin okul öncesi çocukların sosyal yetkinlik düzeylerinin anne babanın eğitim durumlarına göre farklılaştığı görülmüştür. Bu araştırmaya göre mezuniyet durumu lise ve üniversite olan anne ve babaların çocuklarının sosyal yetkinlik puanları, mezuniyet durumu ilkököl olan anne ve babaların çocuklarının sosyal yetkinlik puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Yine aynı çalışmada annelerin ebeveynlik görevinden sağladıkları doyumun, çocukların sosyal yetkinlik puanlarını yordadığı görülmektedir (Ogelman ve Topaloğlu, 2014). Araştırmada incelenen bir başka tezde ise sosyal yetkinlik ile pozitif ilişkili olarak demokratik ebeveyn tutumu, negatif ilişkili olarak ise otoriter ebeveyn tutumu bulunmuştur (Uygun, 2018). Bu çalışmalar okul öncesi dönemde olan çocukların sosyal yetkinlik düzeylerinin gelişimlerinde ebeveynlerin rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

Sosyal yetkinlik ile ilgili bir başka çevresel değişken akran ilişkileri olarak görünmektedir. Atış-Akyol (2020), okul öncesi dönem çocuklarının sosyal yetkinlik düzeyleri ile akran ilişkileri arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ilişki olduğunu ayrıca bağlanma ile sosyal yetkinlik arasında akran ilişkilerinin aracılık etkisine sahip olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmadan yıllar önce Howes (1987), sosyal yetkinliğin gelişiminde akran ilişkilerin gelişimsel bir rolü olduğunu vurgulamıştır.

Sosyal yetkinlik ile ilgili en önemli çevresel değişkenlerden biri de öğretmenlerdir. Öğretmen ve çocuk arasındaki ilişkinin çocuklarda sosyal yetkinliği etkileyebildiği düşünülmektedir. Katz ve McClellan, 1997 yılında öğretmenlerin çocukların sosyal yeterliğin geliştirmek için bir kitap yazmıştır. Cannolly ve Doyle (1981) okul öncesi eğitimde öğrencilerin sosyal yeterliği öğretmen popülarlığının etkilediğini ifade etmektedir. Türkiye’de yapılan bir çalışmada öğretmen-çocuk ilişkileri alt boyutları ile sosyal yetkinlik ve davranışları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu, öğretmen-çocuk ilişkisi alt boyutlarının sosyal yetkinlik ve davranışları anlamı düzeyde yordadığı görülmüştür (Dereli-İman, 2016).

Okul öncesi alanında sosyal yetkinlik üzerine son on yılda yapılmış olan çalışmaların sonuçları incelendiğinde çalışmaların çoğunda kızların sosyal yetkinlik bakımından erkeklerden daha yüksek düzey becerilere sahip olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma sonuçlarıyla paralel olarak. Altay ve Güre (2012) çocukların sosyal yeterliliklerini ve olumlu sosyal davranışlarını inceledikleri çalışmalarında, kız çocuklarının daha yüksek sosyal yetkinlik puanlarına sahip olduğunu, öğretmeni ve arkadaşlarıyla daha olumlu etkileşim içinde olduklarını belirlemişlerdir. Benzer şekilde, Çorapçı ve diğerleri (2010) yaptıkları çalışmada, kız çocuklarının sosyal yetkinlik puanları, erkek çocuklarının ise kızgınlık-saldırganlık puanlarının yüksek olduğu sonucunu bulmuşlardır.

Sosyal yetkinliğin çocuğun diğer gelişim alanları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların sosyal yetkinlik düzeyi ile ebeveynlerin tutum, ebeveynlik öz yeterlik algıları ve ebeveynli rollerine ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememişken akranlarla yapılan çalışmalarda çocukların sosyal yetkinlik düzeyi ile ilişkili sonuçlara ulaşılmıştır. Bu durum okul öncesi dönem çocukların sosyal yetkinlik gelişimleri üzerinde ebeveynlerden çok akranların etkili olduğunu düşündürmektedir.

6. ÖNERİLER

Çalışmanın bulgularında tespit edilmiş olan bilgiler doğrultusunda getirilen öneriler aşağıda maddeler halinde sunulmuştur;

- 2012-2022 yılları arasında Okul Öncesi dönemde sosyal yetkinlik alanında yapılmış olan tezlerin çoğunluğunun nicel yöntemlerle yapıldığı görülmektedir. Nicel yöntemler kullanılarak genellenebilir sonuçlara ulaşıldığı göz önünde bulundurulduğunda, araştırmalarda daha derinlemesine bilgi edinmek için nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma yöntemin tercih edilmesinin alana daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- Okul Öncesi dönemde sosyal yetkinlik alanında yapılmış olan tezlerin özellikle son beş yılda sayısının arttığı görülmektedir. Fakat tezlerin önemli bir kısmının yüksek lisans tezi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç doğrultusunda bu alanda doktora tezlerinin de artırılması için çalışmalar yapılması gerektiği söylenebilir.

- Yapılan çalışmaların çoğunda kızların erkeklere göre sosyal açıdan yetkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun nedenlerinin neler olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yeni çalışmalar yapılabilir.
- Bu tür araştırmaların belli periyotla tekrar edilmesi, konu hakkında çalışma yapacak olan araştırmacılara alandaki mevcut gelişmeler hakkında somut bir bakış açısı sunması ve özgün konu seçmelerine katkı sağlaması bakımından önemlilik arz etmektedir.
- Konu hakkında yapılan lisansüstü çalışmalarda ebeveynler ile ilgili çalışmalara birden fazla kez rastlanmışken akran ilişkileri, çocuğun ikincil sosyalleşme ortamı olan okul ortamı, okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan eğitim programları ve öğretmen ilişkileri üzerine az sayıda lisansüstü çalışma yapılmış olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Belirtilen konuların ile çocuğun sosyal yetkinliğini destekleyici unsurlar olup olmadıklarına yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahi, B. ve Kıldan, A. O. (2013). Türkiye'de okul öncesi eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi (2002-2011). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(27). 23-46.
- Akaydın, T. N. (2019). *Okul Öncesi Kuruma Devam Eden 3-6 Yaş Arasındaki Çocuklarda Babanın Ebeveynlik Stilinin Çocuğun Sosyal Yetkinlik ve Davranışları ile İlişkisi* (Tez No. 551058) [Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Altay, F. B. ve Güre, A. (2012). Okul öncesi kuruma (devlet-özel) devam eden çocukların sosyal yeterlik ve olumlu sosyal davranışları ile annelerinin ebeveynlik stilleri arasındaki ilişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2699-2718.
- Altun-Nalbant, A. (2016). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5 yaş çocukların mizaç, sosyal yetkinlik özellikleri ile çaba sarf ederek kendini denetleme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 450098) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aral, N., Baran, G., Bulut, Ş. & Çimen, S. (2000). *Çocuk Gelişimi 2. YA-PA* Yayın.
- Arı. R. (2002), *İlk Sosyal İlişkiler ve Çocukta Yaramazlığın Hedefleri, Eğitime Yeni Bakışlar 1*. Mikro Yayınları.
- Atıcı, M. (2001). Öğretmen yetkinliği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 26 (26), 95-209.
- Atış Akyol, N. (2020). *Okul öncesi dönem çocuklarda bağlanma ile sosyal yetkinlik, kaygı, öfke ve öz-kontrol değişkenlerinde akran ilişkilerinin aracı rolü*. (Tez No. 63346) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aydın, A. (2016). *Eğitim Psikolojisi: Eğitim, Öğrenme, Öğretim*. Pegem Akademi.
- Baltaş, A. (2002). *Stresle başa çıkma yolları*. Remzi Kitabevi.

- Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. Macmillan.
- Bandura, A. (1999). A social cognitive theory of personality. In L. Pervin & O. John (Eds.), Handbook of personality (ss. 154-196). Guilford Publications.
- Baran. G. (2011). Sosyal gelişim. N. Aral & G. Baran (Eds.), Çocuk Gelişimi (ss. 193-221). YA-PA Yayın.
- Bennett Murphy, L. M., Laurie-Rose, C., Brinkman, T. M., & McNamara, K. A. (2007). Sustained attention and social competence in typically developing preschool-aged children. *Early Child Development and Care*, 177(2), 133-149. <https://doi.org/10.1080/03004430500349559>
- Berk, L. E. (2013). Bebekler ve çocuklar doğum öncesinden orta çocukluğa. (N. Işıkoğlu Erdoğan, Çev.). Nobel Yayınları. (Eserin orijinali 2015’de yayımlandı.)
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*. 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Bozkurt, E. (2016). *Okul öncesi çocuklarının duyguları anlama becerileri ile sosyal yetkinlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 436723) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). Bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Akademi.
- Carapito, E., Ribeiro, M., Pereira, A., & Roberto, M. (2018). Parenting stress and preschoolers’ socio-emotional adjustment: the mediating role of parenting styles in parent–child dyads. *Journal of Family Studies*, 26 (4), 594-610. <https://doi.org/10.1080/13229400.2018.1442737>
- Carson, D. K., Wagner, B. S., & Schultz, N. W. (1987). Temperament and gender: Correlates of toddler social competence. *The Journal of genetic psychology*, 148(3), 289-302.
- Cohen, R., Hsueh, Y., Zhou, Z., Hancock, M. H., & Floyd, R. (2006). Respect, liking, and peer social competence in China and the United States. *New Directions for Child and Adolescent Development*, (114), 53-66.
- Connolly, J., & Doyle, A.-B. (1981). Assessment of social competence in preschoolers: Teachers versus peers. *Developmental Psychology*, 17(4), 454-462. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.17.4.454>
- Coşkun, İ., Dündar, Ş., ve Parlak, C. (2014). Türkiye’de özel eğitim programından yararlanabilecekler (2008-2013). *Ege Eğitim Dergisi*, 15 (2), 375-396.
- Çiftçi, T., Dere, F. ve Eren, N. H. (2021). Türkiye’de okul öncesi eğitimi alanında değerler ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 7(1), 62-79. <https://doi.org/10.32570/ijofe.880814>
- Çimen, N. (2009). Okul öncesi programında altı yaş grubu çocuklarının sosyal becerilerinin gerçekleşme düzeyi (Tez No. 235776) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çorapçı, F., Aksan, N., Arslan-Yalçın, D., ve Yağmurlu, B. (2010). Okul öncesi dönemde duygusal, davranışsal ve sosyal uyum taraması: sosyal yetkinlik ve davranış değerlendirme-30 ölçeği. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17 (2), 63-74.

- Çorbacı-Oruç, A. (2008) 6 yaş çocuklarında sosyal yeterliliğin, akran ilişkilerinin ve sosyal bilgi işleme sürecinin değerlendirilmesi. (Tez No. 235709) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Davies, D. (2011) Child development: A practitioner's guide. Guilford Press.
- Denham, S., Warren, H. von Salisch, M., Benga, O., Chin, J. & Geangu, E. (2011). Emotional and social development in childhood. In P.K. Smith & C.H. Hart (Eds.), In Blackwell Handbook of Childhood Social Development (pp. 413-433). Malden, MA: Blackwell.
- Dereli İman, E. (2016). Öğretmen-çocuk ilişkisinin çocukların sosyal yetkinlik-davranışları, sosyal problem çözme becerilerini yordaması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 70-87.
- Efthymia, P., & Konstantinos, P. (2018). Assessing young children's social competence: the greek version of the social competence scale for preschoolers-parent version. *European Journal of Education and Development Psychology*, 6 (4), 16-28.
- Eke, K. (2021). Sosyal Gelişim. A. D. Öğretim Özçelik (Editör), Çocuk Gelişimi (ss. 133-156). Pegem Akademi.
- Erden, M. & Akman, Y. (1995). Eğitim Psikolojisi. Arkadaş Yayınları.
- Eroğlu, F. (2016). The Role of Home and Childcare Chaos in Children's Development (Tez No. 435144) [Yüksek Lisans Tezi Boğaziçi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Fazlıoğlu, Y. (2018). Sosyal gelişim. N. Aral ve T. Duman (Editörler.), Eğitim Psikolojisi (ss. 154-176). Pegem Akademi.
- Fırat, Y. (2018). Children's resilience, emotion regulation, social competence, and problem behaviors in an at-risk community in Turkey (Tez No. 506838) [Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Foley, J. E., & Weinraub, M. (2017). Sleep, affect, and social competence from preschool to preadolescence: distinct pathways to emotional and social adjustment for boys and for girls. *Frontiers in psychology*, 8, 711. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00711>
- Fraenkel, J.R. & Wallen, N. E. (2009). How to design and evaluate research in education (Seventh ed.). McGraw-Hill.
- Gedvilienė, G., Gervienė, S., Pasvenskiene, A., & Ziziene, S. (2014). The social competence concept development in higher education. *European scientific journal*, 10 (28).36-49.
- Giddens, A. (2012). Sosyoloji (Çev. C. Güzel). Kırmızı Yayınları. (Eserin orijinali 1994'de yayımlandı.)
- Gizir, Z. ve BARAN, G. (2003). Anaokuluna devam eden dört-beş yaş çocuklarında sosyal davranışların gelişimi ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(25), 118-133.
- Gresham, F. M. (1986). Conceptual issues in the assessment of social competence in children. In Strain, P., Guralnick, M. ve Walker H. (Eds.), Children's social behavior: Development, assessment, and modification (pp. 143–179). Academic Press.
- Gresham, F. M., & Reschly, D. J. (1987). Dimensions of social competence: Method factors in the assessment of adaptive behavior, social skills, and peer acceptance. *Journal of school Psychology*, 25(4), 367-381.

- Gülay Ogelman, H. (2016). Okul öncesi dönemde sosyal gelişim. E. Kargı (Editör), Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (ss. 47-83). Pegem Akademi.
- Gülay, H. ve Akman, B. (2009). Okul Öncesi Dönemde Sosyal Beceriler. Pegem Akademi.
- Gülay-Ogelman, H., & Topaloğlu, Z. Ç. (2014). 4-5 yaş çocuklarının sosyal yetkinlik, saldırganlık, kaygı düzeyleri ile anne-babalarının ebeveyn öz yeterliği algısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1),241-271. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2014.14.1-5000091511>
- Hebert-Myers, H., Guttentag, C. L., Swank, P. R., Smith, K. E., & Landry, S. H. (2006). The importance of language, social, and behavioral skills across early and later childhood as predictors of social competence with peers. *Applied Developmental Science*, 10(4), 174-187. https://doi.org/10.1207/s1532480xads1004_2
- Howes, C. (1987). Social competence with peers in young children: Developmental sequences. *Developmental review*, 7(3), 252-272.
- Humphrey, L. L., & Kirschenbaum, D. S. (1981). Self-control and perceived social competence in preschool children. *Cognitive therapy and research*, 5(4), 373-379.
- Houck, G. M. (1999). The measurement of child characteristics from infancy to toddlerhood: Temperament, developmental competence, self-concept, and social competence. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 22(2-3), 101-127.
- İsrael, E. (2007). Öz düzenleme eğitimi, fen başarısı ve öz yeterlilik (Tez No. 215780) [Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi].Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Jeon, S., & Nepl, T. (2019). Economic pressure, parent positivity, positive parenting, and child social competence. *Journal of Child and Family Studies*, 28(5), 1402-1412. <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01372-1>
- Jones, D. E., Greenberg, M. & Crowley, M. (2015). Early Social-Emotional Functioning and Public Health: The Relationship Between Kindergarten Socialcompetence and Future Wellness. *American Journal of Public Health*, 705 (11), 2283-2290.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). İnsan aile kültür. Remzi Kitabevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). Kültürel psikoloji. Yapı Kredi Yayınları
- Karoğlu, H.ve Çoban, A. E. (2019). Türkiye’de okul öncesi eğitimde dil gelişimi ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 211-229. <https://doi.org/10.17556/erziefd.432657>
- Katz, L. G., & McClellan, D. E. (1997). Fostering children's social competence: The teacher's role. National Association for the Education of Young Children.
- Kaytez, N. & Durualp, E. (2014). Türkiye’de okul öncesinde oyun ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(2), 110-122.
- Kılıç, K. M. (2016). Okul öncesi çocuklarına uygulanan sosyal beceri eğitiminin sosyal beceri düzeyleri üzerindeki etkisi ve sosyal beceri düzeyleri ile mizaç özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Tez No. 429513) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kiremit, R. F. (2019). Türkiye’de okul öncesi eğitimde dil gelişimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 159-174.

- Koçak, G. (2018). Okul öncesi eğitime devam eden çocukların sosyal yetkinlik düzeyi ile annelerinin ebeveynlik rolü benlik algıları arasındaki ilişki (Tez No. 528678) [Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kostelnik, M., Whiren, A., Soderman, A., Rupiper, M. L., & Gregory, K. (2012). Guiding children's social development and learning (seventh edition). Cengage Learning.
- Köse, Z. (2019). Ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerileri ile okul öncesi çocukların duygu düzenleme ve sosyal yetkinlik becerileri arasındaki ilişki (Tez No. 603397) [Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Küçüküran, A. G. ve Keleş, S. (2020). Sosyal Duygusal Gelişim. A. Köksal Akyol (Editör), Erken Çocuklukta Gelişim 2 (ss. 197-234). Anı Yayıncılık.
- Ladd, G.W. (1999). Peer relationships and social competence during early and middle childhood. *Annual Review of Psychology*, 50, 333-359. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.50.1.333>
- Orçan, M. (2021). Sosyal Gelişim. M. E. Deniz (Editör), Erken Çocukluk Döneminde Gelişim (ss. 124-172). Pegem Akademi.
- Öngider-Gregory, N. (2016). Boşanma mı yoksa Çocuk için Evliliği Sürdürmek mi? Çocuğun Psikolojik Uyumu Açısından Önemli Bir Soru. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8 (3) 275-289. <https://doi.org/10.18863/pgy.238189>
- Özçelik, M. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal yetkinlik ve rekabet düzeylerinin farklı erken çocukluk eğitimi programları açısından incelenmesi (Tez No. 636012) [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Özdemir, S. (2014). 5-6 yaş grubu çocukların serbest zaman etkinliklerindeki oyun ve oyuncak tercihlerinin incelenmesi. *Journal of Educational Science*, 2(2), 1-15.
- Özdemir, Ş., Vatandaş, C., & Torlak, Ö. (2009). Sosyal problemleri çözmeye aile yaşam döngüsü (AYD) önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 16 (16), 7-18.
- Pekdoğan, S., ve Kanak, M. (2016). A Study on Social Competence and Temperament of Pre-School Children's. *Journal of Education and Learning*, 5(4), 133-140. <http://dx.doi.org/10.5539/jel.v5n4p133>
- Persson, G. (2005). Developmental perspectives on prosocial and aggressive motives in preschoolers' peer interactions. *International Journal of Behavioral Development*, 29(1), 80-91.
- Posada, G., Vaughn, B., Verissimo, M., Lu, T., Nichols, O., El-Sheikh, M., & Kaloustian, G. (2019). Preschoolers' secure base script representations predict teachers' ratings of social competence in two independent samples. *Attachment & human development*, 21(3), 238- 252. <https://doi.org/10.1080/14616734.2019.1575547>
- Rose-Krasnor, L. & Denham, S. (2009). Social-Emotional Competence in Early Childhood. K. H. Rubin, W. M. Bukowski & B. Laursen (Eds.), Handbook of Peer Interactions, Relationships, and Groups (ss. 162-179). Guilford Press.
- Rose-Krasnor, L. (1997). The nature of social competence: A theoretical review. *Social development*, 6(1), 111-135. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.1997.tb00097.x>

- Rothbart, M. K. (Ed.) (2012). Temperament. US: Encyclopedia on early childhood development. <http://www.child-encyclopedia.com/sites/default/files/dossiers-complets/en/temperament.pdf>
- Rounds, J. S., Beck, J. G., & Grant, D. M. (2007). Is the delay discounting paradigm useful in understanding social anxiety?. *Behaviour research and therapy*, 45(4), 729-735. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2006.06.007>
- Senemoğlu, N. (2020). Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya. Anı Yayıncılık.
- Sözbilir, M., & Kutu, H. (2008). Türkiye'de fen eğitimi araştırmalarının gelişimi ve mevcut durumu. *Eğitimde Denemeler*, 24 (1), 3.
- Spera, C. (2005). A review of the relationship among parenting practices, parenting styles, and adolescent school achievement. *Educational psychology review*, 17(2), 125-146.
- Stichter, J. P., Randolph, J., Gage, N., & Schmidt, C. (2007). A review of recommended social competency programs for students with autism spectrum disorders. *A Special Education Journal*, 15(4), 219-232. <https://doi.org/10.1080/09362830701655758>
- Sürmeli, E. S. (2018). 5-6 Yaş Arası Çocukların Sosyal Yetkinlik Davranışlarının İncelenmesi (Tez No. 527977)[Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Maltepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Şanlı, D. & Öztürk, C. (2015). Anne Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Tutumlar Üzerine Kültürün Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(4), 240-246.
- Tanju-Aslışen, E. H. ve Hakkoymaz, S. (2020). Erken Okuryazarlık Alanında Gerçekleştirilmiş Lisansüstü Tez Çalışmalarının İncelenmesi: Bir İçerik Analizi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8 (4), 1483-1498. <https://doi.org/10.16916/aded.763492>
- Topaloğlu, Z. (2013). 4-5 Yaş Çocuklarının Sosyal Yetkinlik, Saldırganlık, Kaygı Düzeyleri ile Anne-Babalarının Ebeveyn Öz yeterliği Algısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi .
- Tse, Enrica, Lorie Hamiwka, Elisabeth M. S. Sherman, Elaine Wirrell. 2007. Social Skills Problems in Children With Epilepsy: Prevalence, Nature and Predictors. *Epilepsy & Behavior*, 11 (4) 499–505.
- Uygun, N. (2018). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların oyun davranışları, sosyal yetkinlik davranışları ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişki (Tez No. 536517)[Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Waters, E., & Sroufe, L. A. (1983). Social competence as a developmental construct. *Developmental review*, 3(1), 79-97. [https://doi.org/10.1016/0273-2297\(83\)90010-2](https://doi.org/10.1016/0273-2297(83)90010-2)
- Yavaş, M. (2020) Montessori ve MEB Okul Öncesi Eğitim Programında Eğitim Gören Çocukların Değer Düzeyleri Sosyal Yetkinlik ve Davranışlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (Tez No. 618639) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yavuzer, H. (2017). Çocuk psikolojisi. Remzi Kitabevi.
- Yumuş, M. (2013). Okul öncesi eğitimcilerin 36-72 ay aralığındaki çocukların davranış problemleri ile ilgili görüşlerinin incelenmesi ve başa çıkma stratejilerinin belirlenmesi

- (Tez No. 339410)[Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Zembat, R. ve Ö. Polat Unutkan. (2001). Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Yeri. Ya-Pa Yayınları.
- Zhang, F., You, Z., Fan, C., & Gao, C. (2014). Friendship quality, social preference, proximity prestige, and self-perceived social competence: Interactive influences on children's loneliness. *Journal of School Psychology*, 52(5). <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2014.06.001>

MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ GEOMETRİ DERSLERİNDE SINAVLARDA KARŞILAŞTIKLARI TANIM BİLGİSİ VE TEOREM İSPATLARINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Elif DEMİR ÇİFT ¹, Zuhal ÜNAN ²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, yüksek lisans öğrencisi, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-4561-2353>

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Dr.Öğretim Üyesi,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6835-8760>

ÖZET

Klasik geometri olarak bilinen Öklid geometrisinin temel prensipleri aksiyom-postülat, tanım ve teoremlerdir. Onun geometrisini kavrayabilmek bu kavramlar ve kavramlar arası ilişki kurmakla mümkündür. Literatür incelendiğinde, bu kavramlar ve kavramlar arası ilişkilerde gerek öğretmen gerekse öğretmen adaylarında sorunlar yaşandığını ortaya koyan çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma ile ilköğretim matematik öğretmen adaylarının sınav soruları arasında doğrudan yer verilen tanım ve teorem ifade ve ispatları hakkındaki görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu araştırma nitel araştırma yaklaşımı kapsamında tamamlanmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, Türkiye'nin kuzeyinde yer alan bir devlet üniversitesinde ilköğretim matematik öğretmenliği programında öğrenim gören 36 öğretmen adayı ile yürütülmüş ve araştırmacı tarafından hazırlanan 9 açık uçlu soruya verdikleri yanıtlardan elde edilmiştir. Veriler toplandıktan sonra nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan betimsel analiz yöntemi kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Bulgular değerlendirildiğinde; öğretmen adaylarının sınavlarda doğrudan sorulan tanım bilgisi ve teorem ispatlarına karşı olumsuz tutum sergiledikleri görülmüştür. Adayların çoğunluğu sınavlarda karşılaştıkları teoremin ispatını gerektiren sorularında tedirginlik yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun nedenlerini ise eksik yazacakları hissine kapılmaları, kafa karıştırıcı oldukları, sınav anında çok karmaşık bir yapıya dönüştükleri şeklinde sıralamışlardır. Bir teoremin farklı ispat yollarının olduğunu ve kendilerinden verilenin istenmesinin onlar üzerinde olumsuz etki yaptığını vurgu yapmışlardır. Benzer şekilde tanım bilgisi bakımından değerlendirildiğinde doğrudan sorulan tanım sorularını sevmediklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının çoğunluğu tanım sorularında tedirgin olduğunu belirtirken aynı zamanda ezberlemek zorunda kaldıkları, yazdıklarından emin olamama, ifade etmede güçlük çekme bir diğer nedenleri arasında yer almıştır. Yine eksik bilgi yazılması halinde yanlış kabul edilmesi, yazılan her tanımın doğru olduğu fikrine sahip olmaları, tanımın örneklerle açıklanabileceği görüşleri onların eksik yönleri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Geometri öğretimi, tanım bilgisi, teorem, öğretmen adayı

1. GİRİŞ

Geometri, bir parçası olduğumuz evrenin anlaşılmasında ve yorumlanmasında önemli bir araçtır. Milattan önceki yıllarda o zamanki ihtiyaçlar doğrultusunda somut varlıkların ölçümlerinin ve biçimlerinin ölçülmesinde başvurulan kaynak olan geometri, zamanla soyut

matematiksel modellemeler içeren yapılara dönüşmüştür. Bu modellemelerden biri Antik Yunan matematikçisi olan Öklid'e (M.Ö 325-265) aittir. Bugün "Geometrinin Babası" olarak bilinen Öklid, geometriyi ilk kez bilimsel bir temele dayandıran bilim insanıdır. Geometriyi ispata dayalı olarak ele almış ve "Elementler" adlı eserini sunmuştur. 13 ciltten oluşan bu eser dilden dile çevrilmiş ve 2000 yıl ders kitabı olarak kullanılmıştır (MEB,2019).

Klasik geometri olarak bilinen Öklid geometrisinin temel prensipleri aksiyom-postülat, tanım ve teoremlerdir. Geometrinin tam olarak anlaşılması, teorem ispatlarının derinlemesine anlaşılması ölçüsünde gerçekleşir (Koparan, 2019). Geometrinin, teorem ve tanımların oluşturulduğu bir dizi tanımlanmamış terim ve aksiyomdan oluşmuş yapısı, öğrencilerin birçok bilişsel beceriyi aynı anda kullanmasını gerekli kılar. Geometrinin kendine özgü bu yapısını anlamlandırmakta zorlanan öğrencinin geometriye karşı gün geçtikçe olumsuz tutum geliştirdiği görülür. Geometri dersinin zor bir ders olduğuna yönelik oluşan algı ve tutumlar; öğrencilerin tanım ve teoremleri ezberlemesine, kural ve işlem odaklı hareket etmesine ve kavrayışlarında zorluklar yaşamasına neden olmaktadır. Bu durum geometri öğretiminde yaşanan sorunların temelini oluşturur.

Geometrik düşünmenin doğası ve gelişimi ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda bir çok model ortaya koyulmuş ve bu modeller arasında yer alan Van Hiele modeli, pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş ve dünya çapında genel kabul görmüştür. Hollandalı matematik öğretmeni olan Van Hiele lise öğrencileri ile yürüttüğü çalışmada; öğrencilerin geometriyi nasıl algıladıklarını gözlemlemiş, geometri öğretiminde sorun yaşanan durumları tespit etmiş ve öğrencilerin geometrik düşünme süreçlerinin nasıl ilerlediğini analiz etmiştir. Ardından çalışmasından ulaştığı verileri derleyerek "Van Hiele Modelini" geliştirmiştir. Öğrencideki geometrik düşünmenin hiyerarşik beş düzeyden geçtiğini ileri süren bu modele göre, öğrencinin bulunduğu düzey göz önünde bulundurularak geometri öğretimi gerçekleştirilmelidir. Bu düzeyler öğrencinin kavrama biçimine göre bir sonraki düzey bir önceki düzeyi kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Görsel, betimsel, basit çıkarım, çıkarım ve sistematik düşünme olarak adlandırılan düzeyler sırasıyla en temel düzeyden en üst geometrik düşünme düzeyine geçişi temsil etmektedir. Bu düzeylerden çıkarım ve sistematik düşünme düzeyleri, lise ve üniversite dönemine denk gelmektedir. Modelde, öğrencinin bulunduğu geometrik düşünme düzeyinin yaştan ziyade öğrencinin zihinsel gelişimine ve geometrik deneyimine bağlı olduğuna vurgu yapılmaktadır. Belirtilen durum ile bir lise öğrencisinin en üst düzey olan sistematik düşünme düzeyinde olabileceğini söylemek mümkündür. Bahsi geçen çıkarım düzeyindeki öğrenciler (lise seviyesindeki öğrenciler) tanımlar, aksiyomlar, teoremler ve postülatlar arasındaki ilişkileri açıklayabilir ve tümevarım ile akıl yürütebilir. En üst düzey olan sistematik düşünme düzeyinde ise öğrenciler, aksiyomatik sistemleri fark edebilir ve Öklid dışı geometri ile ilgili de yorumlarda bulunabilir (Duartepe-Paksu, 2016).

Öğretmenlerin dolayısıyla öğretmen adaylarının mevcut tanım, teorem bilgisi ve ispat yazma becerileri öğrenme durumuna rehberlik eder. Bu noktada eksik ya da yanlış içselleştirilmiş kavramlar anlam oluşturma sürecini olumsuz etkileyebilir. Literatür incelendiğinde araştırmacılar gerek öğretmen adaylarının gerekse öğretmenlerin çoğunluğunun geometrik kavramlara dönük anlamalarının yeterince gelişmiş olmadığına dikkat çekmiş ve katılımcıların geometrik kavramlar arası ilişkiyi kurmakta sorunlar yaşadığını ifade etmiştir (Aktaş ve Güler, 2011; Bozkurt ve Koç, 2012; Horzum, 2018).

Dane (2008) çalışmasında, ilköğretim matematik öğretmeni adaylarının tanım, aksiyom, teorem ve bunlarla ilgili bazı kavramlarda eksikleri olduğuna ve bu kavramlara ilişkin kavram yanlışlarının çokluğuna dikkat çekmiştir. Van Hiele geometrik düşünme düzeyleri ile ispat yazabilme becerileri arasındaki korelasyonu araştıran Çoşkun (2009), lise öğrencilerinin geometrik düşünme düzeyi arttıkça ispat yazma başarısının da arttığını belirlemiştir. Morali, Köroğlu ve Çelik (2004), üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada öğrencilerin soyut matematik dersinde mantık yürütmede ve ispat yapmada sorunlar yaşadığını tespit etmiştir.

Yukarıda değinilen sorunların kaynağı olabilecek mevcut algı ve tutumlara ilişkin bu çalışma kapsamında elde edilen verilerin; yürürlükte olan matematik öğretim programlarının yeterliği ve öğrenci başarısındaki rolünü değerlendirmede, alan uzmanlarına yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Geometri alanında ileride bu dersin öğreticileri olacak öğretmen adaylarının görüş ve düşüncelerinin belirlenmesi ile bu çalışma hem öğretmen adaylarının geometrik düşünme düzeylerinin beklenen seviyenin altında yer almasının olası nedenlerini daha iyi anlaşılmasını sağlayacak hem de alan yazına katkıda bulunacaktır.

Bu bağlamda ilköğretim matematik öğretmen adaylarının geometri derslerinde sınavlarda karşılaştıkları tanım bilgisi ve teorem ispatlarına yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı

İlköğretim matematik öğretmen adaylarının geometri derslerinde sınavlarda karşılaştıkları tanım bilgisi ve teorem ispatları hakkındaki görüşlerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu amaca bağlı olarak araştırmanın problemi aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının geometri derslerinde sınavlarda karşılaştıkları tanım bilgisi ve teorem ispatlarına yönelik mevcut algı ve tutumları nasıldır?

Araştırmanın problemine ilişkin geliştirilen alt problemler aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- 1) Öğretmen adaylarının en çok tedirginlik yaşadıkları sınav soru tipleri nelerdir?
- 2) Öğretmen adaylarının sınavlarda sorulan tanım sorularına yönelik görüşleri nelerdir?
- 3) Öğretmen adaylarının sınavlarda sorulan teorem sorularına yönelik görüşleri nelerdir?
- 4) Öğretmen adaylarının sınav kağıtlarının değerlendirilmesine yönelik görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

Araştırma, Türkiye'nin kuzeyinde yer alan bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesin İlköğretim Matematik Öğretmenliği Anabilim dalı dördüncü sınıfta öğrenim gören toplam 36 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmada, sınavlarda sorulan tanım bilgisi ve teorem ispatları hakkındaki görüşlerini açıklayan dokuz açık uçlu sorudan oluşan ölçme aracı kullanılmıştır. White ve Gustone (1992)'e göre açık uçlu soruların çoktan seçmeli testlere göre tercih edilme nedeni, yönlendirme yapmadan daha kapsamlı bilgi edinmektir. Araştırmada elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan ilköğretim matematik öğretmen adaylarına yöneltilen soruların analizi ile oluşan çizelgeler ve sorulara verdikleri cevaplara örnekler aşağıda verilmiştir. Öğretmen adaylarının isimleri saklı tutularak "O-1, O-2, ..., O-36" şeklinde kodlanmıştır.

3.1. İlköğretim matematik öğretmen adaylarının en çok tedirginlik yaşadıkları sınav soru tipleri

İlköğretim matematik öğretmen adaylarının "Sınavlarda karşılaştığınız sorulardan en çok hangileri sizi tedirgin ediyor, nedenini yazınız." sorusuna vermiş oldukları cevaplardan elde edilen bulgular Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1: İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının 1. Soruya Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

Kategoriler	N	%
Teorem ispatları	12	33.3
Doğrudan sorulan tanımlar	7	19.5
Problemler	5	13.9

Yorum gerektiren sorular	5	13.9
Açıklayıcı olmayan sorular	4	11.1
Farklı sorular	3	8.3

Çizelge1 incelenirse, adayların %50 den fazlasının teorem ispatları ya da doğrudan sorulan tanım karşısında tedirginlik yaşadıkları görülmektedir. Bu tedirginliklerinin gerekçesini ise çoğunlukla sınav stresine bağlı olarak hatırlayamama, eksik ifade etme, ezber yeteneğinin olmayışı, kavramları birbirine karıştırma, teoremlerin çok uzun oluşu şeklinde sıralamışlardır. O-34, O-7, O-13 ve O-28 kodlu öğretmen adaylarının cevapları aşağıdaki gibidir:

O-34: *Tanım soruları beni tedirgin ediyor. Ezberleme yeteneğim yok. O yüzden tanımlar aklımda kalmıyor.*

O-7: *Hocanın anlattığının dışında çıkan, çıkabilecek farklı sorular. Hocanın deftere bağlı kalmasını tercih ederim.*

O-13: *Yoruma açık sorular. Çünkü herkese göre doğru cevap farklılık gösterebilir.*

O-28: *Teoremlerin ispatının sorulduğu sorularda tedirgin oluyorum. Çünkü bunlar kısmen ezber yapılması gereken sorular oluyor ve sınav stresi ile o teoremi çok iyi bilsem bile ispatı tamamlayamayabilirim.*

3.2. Matematik öğretmen adaylarının sınavlarda sorulan tanım sorularına yönelik görüşleri

İlköğretim matematik öğretmen adaylarının “Sınavlarda tanım sorulduğunda ne hissediyorsunuz, açıklayınız” sorusuna vermiş oldukları cevaplardan elde edilen bulgular Çizelge2’de verilmiştir.

Çizelge2: İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının 2. Soruya Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

Kategoriler	N	%
İfade etmede zorluk yaşayacağı	14	38.9
Unuttuğunu fark etme	9	25.0
Bilgisine güvenmeme	7	19.4
Kolay olduğunu düşünme	4	11.1
Gereksiz olduğunu düşünme	2	5.6

Çizelge2 incelenirse, adayların %38.9’u tanımları ifade etmede zorluk yaşayacağı fikrine kapıldığını belirtmiştir. Bu fikre kapılma gerekçelerini ise genellikle çalışırken tanımları okuyup geçmeleri, kaynaklardaki gibi yazamayacağı hissine kapılmaları, cümle kurmada sıkıntılar yaşayacağına bilincinde olması olmuştur. Adayların %25’i ise tanıma gördüğünde tanımlama ihtiyacı hissettiği ancak unuttuğunun farkına vardığını belirtmiştir. Gerekçelerini ise ezber yeteneklerinin olmayışı, sınav heyecanı yaşamaları, sevmedikleri soru tipi oluşuna dayandırmışlardır. Yine adayların %19.4’ü bu soruyu yaparım diyeceği sorular arasında yer almadığı, bilgisine güvenmediğini belirtmiştir. %11.1’i ise tam tersine tanım sorularını gördüklerinde kolay bulduklarını ifade etmişlerdir. O-3, O-26, O-17, ve O-16 kodlu adayların vermiş olduğu cevaplar aşağıdaki gibidir:

O-3: *Kötü hissediyorum. Çünkü bir problem sorulduğunda sayısal işlemlere sonuca ulaşılabilir ve bundan emin olabilirim. Fakat tanım sorulduğunda verdiğim cevabın kesinliğinden emin olamıyorum.*

O-26: *Tanımları ezberleyip unuttuğum için genelde afalliyorum.*

O-17: *Sınavın biraz daha kolay olacağını hissediyorum. Teorem ve ispata göre daha kısa olduğu için daha kolay ve hızlı bir şekilde yazılabilir.*

O-16: *Tanım sorusunu görünce genelde hemen panikliyorum. Tanım sorularında kendimi ifade etmekte çok zorlanıyorum. Genelde tanımı bilsem bile o an cümlelere dökemiyorum kendime güvenmiyorum. Ve tanım sorularım boş kalıyor.*

İlköğretim matematik öğretmen adaylarının “Sınavlarda tanım sorulmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir?” sorusuna vermiş oldukları cevaplardan elde edilen bulgular Çizelge3’de verilmiştir.

Çizelge3: İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının 3. Soruya Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

Kategoriler	N	%
Sınavlarda sorulmamalı	15	41.7
Sınırlayıcı tanımlar sorulmamalı	8	22.2
Sınavlarda dolaylı sorulmalı	7	19.4
Verilen tanımlar sorulmalı	6	16.7

Çizelge3 incelenirse, adayların %41.7 si tanım sorulmaması yönünde görüş bildirirken %58.3’ü belli koşullar altında sorulabileceği yönünde görüş bildirmiştir. Bu adaylar içerisinde %22.2’si sınırlayıcı tanımlar sorulmamalı yönünde görüş bildirmiştir. Gerekçeleri ise bir ifadenin birçok farklı şekilde tanımlanabileceği ve bir sınırlama getirilmeksizin tüm tanımların doğru kabul edilmesi şeklinde açıklamışlardır. Adayların %19.4’ü ise doğrudan tanım sormak yerine problemler içinde dolaylı olarak sorulabileceğini ifade etmişlerdir. Bu öğrenciler tanım yerine tanıma uygun örnek istenmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Yine adayların %16.7’si derslerde verilen tanımın sorulması yönünde görüş bildirmişlerdir. O-6, O-11 ve O-36 kodlu öğrencilerin cevapları aşağıda verilmiştir:

O-6: *Kesinlikle istemiyorum. Çünkü her insanın algılayış ve öğrenme tarzı aynı değil. İstendik kelimeleri de o an bulamadığımızda tüm sorumuz gitmiş olacaktır.*

O-11: *Sınavlarda tanımların tam ifadesinin istenmesini doğru bulmuyorum. Konuyu bildiğimi fark ettirecek kadar doğru bilgi içeren cevaplar kabul edilmeli.*

O-36: *Bence tanımın bir önemi yok. Öğrenci onu bilmeli evet. Ama o tanımın içeriğine dair sorulan bir soruyu öğrenci yapabiliyorsa bence onu öğrenmiş sayılır. Dolaylı olarak zaten sorulmuş oluyor.*

İlköğretim matematik öğretmen adaylarının “Tanım sorularını değerlendirmede öğretim elemanından beklentiniz nelerdir, açıklayınız.” sorusuna vermiş oldukları cevaplardan elde edilen bulgular Çizelge4’de verilmiştir.

Çizelge4: İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının 4. Soruya Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

Kategoriler	N	%
Eksik ifadelerin kabul edilmesi	21	58.3
Her tanımın doğru olduğu göz önüne alınmalı	9	25.0
Açıklamaları değerlendirmesi	5	13.9
Geri dönüt vermesi	1	2.8

Çizelge4 incelenirse, %58.3’ü eksik ifade edilen tanımların doğru kabul edilmesi yönünde görüş bildirmişlerdir. Gerekçelerini ise zihinde canlandırdıkları şekli tarif etmeye çalıştıkları, ifade ederken kelime seçmede güçlük yaşadıkları, olmuştur. Adayların %25’i her tanımın doğru

olduğunu belirtmiş, tanımın özgün olduğu herkesin aynı ifadeyi farklı şekilde tarif edebileceğine vurgu yaparak gerekçelendirmişlerdir. %13.9'u her ne kadar tanım yazılamamış olsa bile özelliklerinin açıklanması halinde tanımında biliniyor olacağını ifade etmişlerdir. O-1, O-9 ve O-19 kodlu öğrencilere ait cevaplar aşağıdaki gibidir:

O-1: *Ezberci sisteme karşı olduğum için sorular okunurken öğrenci ana fikri yansıtabilmiş mi o bilgi onun için yeterli mi onu göz önünde bulundurmalarını isterim.*

O-9: *Tanımı herkes kendine göre yani birbirinden farklı yazabilirler. Öğretim elemanlarının tanımı okurken doğru olan hepsini doğru kabul etmelerini beklerim. Sadece kitaba uygun olanları değil.*

O-19: *Zihnimize çağrışan şeyleri yazıyoruz, genelde tanım denildiğinde. Tanım tek değildir çünkü. Her tanım doğru olduğu göz önünde bulundurulmalı.*

3.3. İlköğretim matematik öğretmen adaylarının sınavlarda sorulan teorem ispatına yönelik görüşleri

İlköğretim matematik öğretmen adaylarının “*Sınavlarda teorem sorulduğunda ne hissediyorsunuz, açıklayınız*” sorusuna vermiş oldukları cevaplardan elde edilen bulgular Çizelge5’de verilmiştir.

Çizelge5: İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının 5. Soruya Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

Kategoriler	N	%
Eksik yazma endişesi	16	44.4
Panik olma	12	33.3
Anlamsız bulma	6	16.7
Olmazsa olmaz	2	5.6

Öğretmen adaylarının %44.4’ü teorem soruları ile karşılaştığında eksik yazma endişesi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Gerekçelerini ise teoremin ispatını bir anda göz önüne getiremediklerini, nasıl ispata başlayacaklarını hatırlamada güçlük çektiklerini ifade etmeleri olmuştur. %33.3’ü ise ilk bakışta teoremleri çalıştım/çalışmadım şeklinde kategorilere ayırdığını ve çalışmadığı teoremlerle karşılaştığında panik olduğunu belirtmiştir. Çalışmadığı teoremleri ise sık kullanılmayan teoremler olarak açıklamıştır. %16.7’si ise teorem sorularını gördüğünde anlamsız soru olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Gerekçeleri ise teorem ezberlemenin bilgilerine bir şey katmadığı olmuştur. O-20 ve O-25 kodlu adayların vermiş olduğu cevaplar aşağıdaki gibidir:

O-20: *Yarisından sonrasını yapamayacağımı hissediyorum. Endişe yaşıyorum.*

O-25: *Kıyıda köşede kalmış bir teoremse canım sıkılıyor, moralim bozuluyor. Panik yaşıyorum.*

İlköğretim matematik öğretmen adaylarına “*Sınavlarda teorem sorulmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir?*” sorusuna vermiş oldukları cevaplardan elde edilen bulgular Çizelge6’da verilmiştir.

Çizelge6: İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının 6. Soruya Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

	Kategoriler	N	%
Olumlu	Öğretici teoremler sorulmalı	6	16.6
	Sık kullanılan teoremler sorulmalı	5	13.8
Olumsuz	Ezbere yöneltir	7	19.4
	Unutmaya müsait	6	16.6
	Puanlama adil değil	5	13.8
	Başarıyı olumsuz etkiler	5	13.8
	Soyut ifadeler	2	5.5

Çizelge6 incelenirse, öğretmen adaylarının %30.4'ü sınavlarda teorem sorulmasına ilişkin olumlu görüş bildirmiştir. Ancak öğretici teorem ve sık kullanılan teoremlerin sorulması yönünde olumlu görüş bildirmişlerdir. %69.6'sı ise olumsuz görüş bildirmiş ve sorulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Gerekçe olarak öğrenciyi ezbere yöneltmesi, matematiksel kavramlar arasında nasıl ilişki kurulacağını o an hatırlayamama, uzun oluşları nedeniyle puanlamanın adil olmayacağı, moral bozukluğuna sebebiyet vereceği için başarıyı etkileyeceği yönünde görüşler bildirmişlerdir. O-21, O-32, O-8 ve O-15 kodlu öğrencilerin vermiş olduğu cevaplar aşağıdaki gibidir:

O-21: *Temel oluşturulan öğretici teoremler hariç insanları ezbere zorlayan diğer teoremler sorulmamalı.*

O-32: *Teoremin ispatını sınavda yazmak öğrenme anlamında öğrenciyi bir şey kazandırmayacaktır. Daha çok ezbere yönlendirecektir.*

O-8: *Öğretim elemanı teoremle ilgili neler yapmamız, neler istediğini iyi açıklamalıdır sormadan önce. Puanlama adil olmaz aksi halde.*

O-15: *Çok sık kullanacak olduğumuz teoremlerin sınavlarda sorulmasını tercih ederim.*

İlköğretim matematik öğretmen adaylarının "Teorem ispatlarını değerlendirmede öğretim elemanından beklentiniz nelerdir, açıklayınız." sorusuna vermiş oldukları cevaplardan elde edilen bulgular Çizelge7'de verilmiştir.

Çizelge7: İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının 7. Soruya Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

Kategoriler	N	%
Eksik ispatlar doğru kabul edilmeli	17	47.2
Farklı ispatlar doğru kabul edilmeli	11	30.5
Açıklama dikkate alınmalı	8	22.3

Çizelge7 incelenirse, öğretmen adaylarının %47.2'si eksik ispatların kabul edilmesi yönünde beklentilerinin olduğunu ifade etmiştir. %30.5'i ise derslerde verilenin dışında farklı ispatlarının da bulunduğu ve bu ispatların doğru kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. %22.3'ü ise yapılan açıklamaların ispatı bir anlamda özetlediği ve doğru kabul edilmesi yönünde görüş bildirmiştir. O-14, O-7 ve O-4 kodlu öğretmen adaylarının vermiş olduğu cevaplar aşağıdaki gibidir:

O-14 *Teoremde unutulmuş, eksik yazılmış yerler varsa bunları kabul etmesini beklerim.*

O-7: *Teoremi ispatlarında hangi yolla yapılabileceği konusunda ufak ipuçları verilmeli, yol göstermeli. Sorduğu teoremi net olarak açıklayabilmeli.*

O-4: *Asıl olayın teoremi bilmesi ve onu uygulayabilmesi olduğunu unutmadan okuması. Açıklamaları dikkate alması. Teoremi tam anlayıp anlamadığını fark etmesi.*

3.4. İlköğretim matematik öğretmen adaylarının sınav kağıtlarının değerlendirilmesine yönelik görüşleri

İlköğretim matematik öğretmen adaylarının “*Cevap kağıdınızın değerlendirilmesinde öğretim elemanından beklentileriniz nelerdir, açıklayınız*” sorusuna vermiş oldukları cevaplardan elde edilen bulgular Çizelge8’de verilmiştir.

Çizelge8: İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının 8. Soruya Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

Kategoriler	N	8
Kısmi puanlama	13	36.1
Başarılı olmamızı istemesi	9	25.0
Yeniliklere açık olma	6	16.7
Adil puanlama	5	13.9
Sınıf içi durum göz önüne alınmalı	3	8.3

Çizelge8 incelenirse, öğretmen adaylarının %36.1’i yazılı kağıtlarının değerlendirilmesinde kısmi puanlamaya yer verilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. %25’i ise yazılı kağıtlarına aktarılandan ziyade anlatılmak istenilen şeye odaklanılması gerektiği ve bu durumun başarılı olmanın önünü açacağını belirtmiştir. %16.7’si ise yeniliklere açık olması gerektiğini ifade etmiştir. Gerekçelerini ise aynı şeyin farklı dille ifade edilebileceği, örnekler üzerinden açıklık getirilebileceği şeklinde açıklamışlardır., O32, O-28, O-26 ve O-16 kodlu öğrencilerin görüşleri aşağıdaki gibidir:

O-32: *Öğretilen bilgiyi birebir kağıda aktarılmasını öğrenciden beklememelidir.*

O-28: *Net ve tek bir cevap aramayıp farklı çözümlerimizi de doğru kabul etmesini, yeniliklere açık olmasını beklerim.*

O-18: *Objektif olmalarını beklerim. Bazı arkadaşlara fazla veya az puan verilmesi öğrenciler arası eşit tutum sergilenmemesi beni üzer.*

O-26: *Öğrencinin başarılı olmasını daha yürekten istemeli, ona göre değerlendirmelidir.*

O-16: *Emek harcadığım ve yazdığım sorular yanlış olabilir. Yanlış olan soruların üzerini hemen çizmek yerine çözüm yolunda yaptığım doğrulara puan verilmesini isterim. Bana göre çözümü boş kağıt ile uğraşıp doğru sonuca ulaşılmayan kağıt aynı değildir.*

İlköğretim matematik öğretmen adaylarının “*En çok hoşlandığınız sınav soruları ne tür sorular oluyor, açıklayınız*” sorusuna vermiş oldukları cevaplardan elde edilen bulgular Çizelge9’da verilmiştir.

Çizelge9: İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının 9. Soruya Verdikleri Cevapların Yüzde Dağılımı

Kategoriler	N	9
Nicel değere sahip sorular	15	41.7
Çoktan seçmeli sorular	9	25.0
Sınıfta çözülmüş problemler	4	11.1
Çok uygulama yapılmış sorular	4	11.1
Açık-uçlu sorular	3	8.3
Teorem	1	2.8

Çizelge9 incelenirse, öğretmen adaylarının %41.7'si işlemsel soruların sorulması yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Gerekçelerine bakıldığında; daha anlaşılır oldukları, tek çözüm yolu oluşu, ezberden uzak oluşu, matematik bilgisini uygulama fırsatı sunması şeklindedir. %25'i ise çoktan seçmeli sorulardan oluşan sınavları tercih ettiğini belirtmiştir. Gerekçelerini ise alışık oldukları bir sistem olması, yazılarının kötü oluşu, yazarken odaklanma sorunları yaşamaları şeklinde açıklamışlardır. Buna karşın %8.3'ü ise açık-uçlu soruların sorulmasını tercih etmiştir. Yine dersin dışında karşılaştıkları sorular karşısında huzursuz olduklarını belirten adayların %11.1'i sınıfta çözülmüş problemlerin, %11.1'i ise çok uygulama yapılmış konulara ait soru sorulmasını tercih etmiştir. O-3, O-1, O-29 ve O-6 kodlu öğrencilerin cevapları aşağıdaki gibidir:

O-3: *Sonuçların yoruma veya ezbere değil bilgiye ve net bir cevaba dayanması. Yani sonuçta bir sayısal değeri olmalı.*

O-1: *Eğitim sisteminde alışık olduğumuz çoktan seçmeli sorular.*

O-29: *Problem şeklindeki sorulardan daha çok hoşlanmıyorum. Öğrendiğimiz konularla ilgili derste çözdüğümüz örnekler benzeri sorulabilir.*

O-6: *Ne istediğini net belirten sorular. Yani karmaşık sorular o anki psikolojik durumumuza göre bulunamayabiliyor. En iyi bildiğimiz konudan bile soru kaçırabiliyoruz. Cidden işimize lazım olacak üzerinde fazla durulan sınıfta çözülmüş problemler hoşuma gidiyor.*

4.SONUÇ VE TARTIŞMA

İlköğretim matematik öğretmen adaylarının geometri derslerinde sınavlarda karşılaştıkları tanım bilgisi ve teorem ispatlarına yönelik görüşlerinin incelenmesini amaçlandığı bu çalışmada öğretmen adaylarının sınavlarda karşılaştıkları tanım bilgisi ve teorem ispatlarına yönelik olumsuz tutum sergiledikleri görülmüştür. Adayların yarısından fazlasının en çok tedirginlik yaşadıkları sınav soru tiplerinin bu iki soru tipi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sınav sırasında strese olmaları, eksik ifade etme korkusu yaşadıkları oluşan kaygı durumları arasında gösterilebilir. Öğretmen adaylarının sınavlarda sorulan tanım sorularına yönelik görüşleri incelendiğinde kaynaklardaki gibi yazamama endişesinden dolayı kendilerini yetersiz hissettikleri, sınav heyecanı yaşadıkları, matematiksel dili kullanmada zorluk çektikleri, tanım sorularını sevmedikleri görülmüştür. Adayların her tanımın doğru olduğu fikrine sahip olmaları, tanımın örnekle açıklanmasının yeterli olacağı şeklindeki görüşleri gibi düşündürücü bulunan sonuçlara ulaşılmıştır. Bir başka dikkat çekici bulgu ise öğretmen adaylarının yarısına yakınının sınavlarda tanım sorulmasını istemedikleri yönündeki görüşleri olmuştur. Öğretmen adaylarının sınavlarda sorulan teoremlerin ispatına yönelik görüşleri incelendiğinde adayların %70'inin olumsuz görüş bildirdiği görülmüştür. Teoremleri anlamsız bulan öğretmen adayları olduğu gibi teoremlerin ezbere yönelttiğini belirten ve adayların matematik bilgilerine bir şey katmadığının düşünen adaylara da rastlanılmıştır. Ayrıca adaylar ispat yazarken eksik bilgi yazılması halinde ispatın yanlış kabul edilmesini uygun bulmamıştır. Öğretmen adaylarının sınav kağıtlarının değerlendirilmesine yönelik görüşleri incelendiğinde ilginç bulgulara ulaşılmıştır. Sınıf içi durum gözetilerek sınav kağıtlarının değerlendirilmesi gerektiğini düşünen adaylar görülmüştür. Çalışmada düşündürücü bulunan bir diğer bulgu cevap kağıtlarının değerlendirilmesine yönelik öğretim elemanından beklenen puanlama durumudur. Öğretmen adaylarının %25'i yazılı kağıtlarına aktarılandan ziyade anlatılmak istenilen şeye odaklanılması gerektiğini ve bu durumun başarılı olmanın önünü açacağını belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, M. ve Güler, H.K., Sınıf öğretmeni adaylarının dörtgenler kavramına ilişkin oluşturdukları kavram haritalarının değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 605-618, 2011. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6738/90573> /(Erişim Tarihi: 25/05/2021)
- Bozkurt, A. ve Koç, Y., İlköğretim matematik öğretmenliği birinci sınıf öğrencilerinin prizma kavramına dair bilgilerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2941-2952, 2012.
- Coşkun, F., *Ortaöğretim öğrencilerinin Van Hiele anlama seviyeleri ile ispat yazma becerilerinin ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2009.
- Dane, A., İlköğretim matematik 3.sınıf öğrencilerinin tanım, aksiyom ve teorem kavramlarını anlama düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16 (2); 495-506, 2008.
- Demirkan, A., Atatürk döneminde matematik eğitimi. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2015.
- Duatepe-Paksu, A., *Van Hiele Geometrik Düşünme Düzeyleri*. E. Bingölbali, S. Arslan ve İ. Ö. Zembat (Ed.), *Matematik Eğitiminde Teoriler* kitabı içinde (Bölüm 16, s. 266-275). Pegem, 2016.
- Horzum, T., Matematik öğretmeni adaylarının dörtgenler hakkındaki anlamalarının kavram haritası aracılığıyla incelenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 9(1), 1-30, 2018.
- Koparan, T., Üniversite öğrencilerinin öklid-dışı geometrilere yönelik algılarının ve tasarlanan öğrenme ortamlarından yansımaların incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 9(1), 180-191, 2019. <https://doi.org/10.5961/jhes.2019.320>. /(Erişim Tarihi: 24/03/2022)
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu matematik 7 ders kitabı (1.baskı)*. Ankara: Milli eğitim bakanlığı yayınları, 2019.
- Moralı, S., Koroğlu, H. ve Çelik, A., Buca Eğitim Fakültesi matematik öğretmen adaylarının soyut matematik dersine yönelik tutumları ve rastlanan kavram yanılgıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 161-175, 2004.

AVM'LERİN MİMARİ TASARIM VE PLANLAMA AÇISINDAN ÖNEM- PERFORMANS ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: ANTALYA ÖRNEĞİ

Dilara YILMAZ ¹, Öznur İŞINKARALAR ², Sevgi ÖZTÜRK ³

¹ Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9151-0529>

² Arş. Gör. Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9774-5137>

² Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3383-7822>

ÖZET

Küreselleşmenin ve modernizmin etkisiyle birçok alanda alışkanlıklarda değişimler yaşanmaya başlamış, kentsel yaşam tarzları değişime uğramıştır. Üretim toplumundan tüketime dayalı gündelik hayata geçiş, kentsel mekânın kullanılma biçiminde de köklü dönüşümlere sebep olmuştur. Tüketim alanında yaşanan değişimler neticesinde, insanlar günümüzde temel ihtiyaçlarının yanı sıra her türlü ürünün bir arada bulunduğu ve daha fazla dinlenme fırsatı bulabildikleri alışveriş merkezlerini tercih etmeye başlamıştır. Bu durum, alışveriş merkezlerinin hem eğlence hem de dinlenme mekânı olarak tasarlama anlayışını gündeme getirerek daha fazla rekabetin olduğu ve hizmet kalitesinin önem kazandığı yeni bir süreci desteklemiştir. Rekabetin giderek yükseldiği alışveriş merkezlerinde hizmet kalitesinin belirlenmesi yöneticiler için oldukça önemli bir gereklilik haline gelmiştir. Hizmet kalitesinin ölçümünde güçlü avantajlara sahip olan Önem- Performans Analizi (IPA)'nin kullanıldığı çalışmada, örneklem olarak seçilen Antalya kentinde yer alan beş AVM'nin hizmet kalitesi bileşenlerinin mimari tasarım ve planlama bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda 15 kişilik uzman grubu, seçilen alışveriş merkezini çevre, planlama-tasarım, erişim ve hizmet temel kriterleri çerçevesinde değerlendirmiştir. Yürütülen analiz sonucunda, alışveriş merkezlerini oluşturan matrise bağlı olarak çıkarımlar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Önem performans analizi, AVM, hizmet kalitesi, uzman görüşü, Antalya.

1. GİRİŞ

20. yüzyılda ekonomide yaşanan küreselleşme dinamikleri birçok alanı ve alışkanlıkları etkilemiştir. Etkilenen alışkanlıklardan en önemlisi tüketim şeklinde yaşanan değişimlerdir. Bu değişimler ise yeni mekân oluşumlarını teşvik etmiştir. AVM'ler bu bağlamda ortaya çıkan önemli bir yapı türü olarak kabul edilmektedir (Kuruçay ve Kuruçay, 2021). 20. yüzyıl ortalarında mimari tasarım anlayışı biçim çoğulculuğu-postmodernizm yönünde bir gelişme göstermiştir. Kentlerin modern bir kimlik kazanmasında AVM'ler ayrı bir öneme sahiptir ve post modern anlayışın somut bir hali olarak görülmektedir (Blonch vd.,1991; Aslan vd., 2018).

Bu gelişmelerin yanı sıra ekonomik anlamda küreselleşme dinamikleri de mekânları çeşitli şekilde etkilemiştir. 19.yüzyıl sonu 20.yüzyıl başlarında pasajlar ve büyük mağazaların devamı niteliğinde olan AVM'ler ortaya çıkmaya başlamıştır (Uzun vd., 2017). Dünya'da ilk alışveriş merkezi 1950'lerde Amerika'da yer alan "Northland AVM" dir (Sezer vd., 2014; Ozturk vd.,

2021a). Ekonomi politikalarında yaşanan değişimler ve dünyada gelişen süreçlerle birlikte ülkemizde de ekonomik, sosyal ve kentsel anlamda ihtiyaçlar oluşmaya başlamıştır. 1980’li yıllarda ekonomik ilerlemelerin getirisi olarak Türkiye’de AVM’lerin ilk örnekleri olan “Galleria ve Atakule” açılmıştır (Kuruçay ve Kuruçay, 2021; Ozturk vd., 2021a).

Günümüzde yoğun kentleşme ve betonlaşmanın etkisiyle kentlerde yaşayanlar kentin onlara sunduğu imkanlar doğrultusunda yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedir (Aslan vd., 2018). 21. yüzyılda daha modern ve daha yaşanabilir bir çevre oluşturma ihtiyacı daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ise AVM’leri hem eğlence hem de dinlenme mekanı olarak tasarlama anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır (Aslan vd., 2018).

Modernleşme ile beraber üretimin ön planda olduğu geleneksel toplumdan tüketim toplumuna geçiş yaşanmaya başlamıştır. Postmodernizm ile beraber insanlar temel ihtiyaçlarından daha farklı ihtiyaçlar arayışına girmiştir (Batu ve Tos, 2017). Zamanla değişen pazar koşulları ve yaşam şekli ile alışveriş için ayrılan zaman azalmış, her türlü ürünün bir arada bulunduğu böylelikle daha fazla boş zaman ile dinlenme fırsatı istemi AVM’lerin de post modern bir anlayış çerçevesinde tasarlanmasını hızlandıran bir etken olmuştur (Biol, 2005; Aslan vd., 2018). Böylelikle insanlar yaşam tarzları başta olmak üzere toplumsal kimliklerini kapsayan geniş bir alanda tüketim kültürünün ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

Değişen tüketim anlayışı, rekabetin güçlenerek küresel bir boyut kazanması, teknolojik gelişmelerin üretici ve tüketicileri etkilemesi gibi faktörler hizmet sektöründe işletmelerin daha fazla özen göstermesini gerektirmiştir. Hizmet sektöründe değişen rekabet koşulları üreticilerin ve tüketicilerin yanı sıra uzman ve akademisyenlerin de dikkatini çekerek bu konuya verdikleri önemi artırmıştır (Tekin vd., 2014). Bu bağlamda çalışmada örneklem alan olarak Antalya kentinden seçilen beş AVM’nin mimari tasarım ve planlama açısından hizmet kalitesi değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda ise IPA Matrislerine göre alışveriş merkezlerinin hizmet kalitelerini artırmaları amacıyla öneriler geliştirilmiştir.

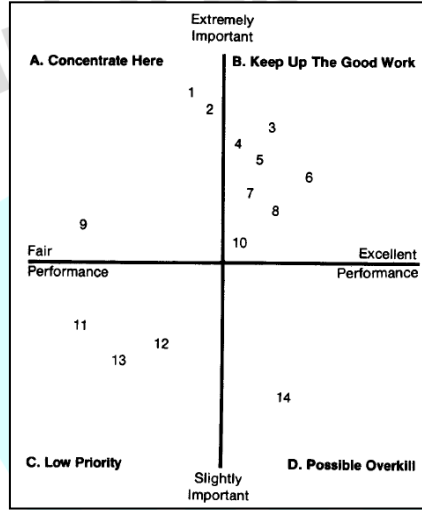
2. ÖNEM-PERFORMANS ANALİZİ (ÖPA)

Önem-performans analizi, bir konuya yönelik değerlerin algılamalarına göre bulunan ve gözlenen performansı belirleme amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Ozturk vd.,2021). İlk olarak Martilla ve James (1977) tarafından kullanılan analiz, işletmelerin müşteri memnuniyetini artırmak için odaklanmaları gereken kriterlerin belirlenmesi amacıyla geliştirilmiştir (Yıldırım, 2019). Hizmet kalitesini değerlendirmede etkin bir yöntem olan IPA, yönetim stratejilerinin belirlenmesi ve işletmelerde yapılacak olan düzenlemelerde öncelikli alanların belirlenmesini kolaylaştırmaktadır (Deng, 2007).

Önem-performans analizi sonucunda elde edilen veriler, 2*2 büyüklüğünde ve önem-performans değerlerinin oluşturduğu eksenlerin kesiştirilerek “ÖPA matrisi” adı verilen bir matrisle sunulmaktadır (Görsel 1). Matriste 4 ayrı küme bulunmaktadır (Martilla ve James, 1977; Dwyer vd., 2012; Ozturk vd.,2021b):

1. Korunması gerekenler: Değerlendiriciler tarafından hem önemli hem de performansı yüksek olan kriterlerin oluşturduğu kümedir.

2. Yoğunlaşılması Gerekenler: Değerlendiricilerin yüksek önem verdiği fakat performans düzeyinin düşük olduğu kriterlerin bulunduğu kümedir.
3. Düşük Öncelikliler: Değerlendiriciler tarafından hem önem hem de performans düzeyinin düşük olduğu kriterlerin yer aldığı kümedir.
4. Olası Aşırıliklar: Değerlendiriciler tarafından düşük önem düzeyinde olan fakat performans düzeyinin fazla olduğu kriterlerin oluşturduğu kümedir.

Görsel 1. ÖPA Matrisi (Martilla ve James, 1977)

Önem-performans analizi zamanla birçok araştırmacı ve yönetici tarafından sıkça kullanılan bir yöntem olmuştur. Günümüzde küreselleşmenin en önemli etkilerinden olan pazarlama alanında işletme yöneticilerinin rakip yöneticilere göre zayıf ve güçlü yönlerini belirlemek zorundadır (Albayrak vd., 2018). Önem-performans analizi, bu konuda kapsamlı bir değerlendirme yöntemi olarak kabul edilmektedir (Martilla ve James, 1977).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma materyalini Antalya kentinden seçilen 5 alışveriş merkezi (Agora, Terra City, Deepo Outlet Center, Mark Antalya ve Özdilek Park) oluşturmaktadır. Alışveriş merkezlerinin seçiminde kente önemli katkısının olması, çalışmanın amacı ve yöntemine uygun olmalarına dikkat edilmiştir.

Antalya kenti ve alışveriş merkezleri çalışma kapsamında oluşturulan peyzaj mimarı (5), mimar (2), şehir plancısı (6), endüstri ürünleri tasarımcısından (2) oluşan 15 kişilik uzman grubunun görüşleri doğrultusunda seçilmiştir. Alışveriş merkezleri mekânsal özellikleri ve hizmet kalitesinin ölçülmesinin amaçlandığı çalışmada önem-performans analizi (IPA) yöntemi kullanılmıştır. Hizmet kalitesinin ölçümü konusunda ulusal ve uluslararası literatürde sayısız çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada alışveriş merkezlerine odaklanılmış ve diğer hizmet kalitesi ölçüm yöntemlerine göre daha az kullanılan “önem-performans analizi (IPA)” yöntemi tercih edilmiştir. IPA yönteminin tercih edilmesinin en önemli nedenlerinden birisi alışveriş merkezlerinin hizmetlerini ve hizmetlerin önem düzeylerini uzman kişilerin gözünden görebilmektir.

Çalışma dört aşamada yürütülmüştür. Birinci aşamada alışveriş merkezlerinin sınıflandırılması, tarihi, genel özellikleri ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. İkinci aşamada, AVM'lerin mekânsal özelliklerinin ölçülebilmesi için dört kategori (Çevre, Planlama-Tasarım, Erişim, Olanaklar) altında toplamda 23 kriter belirlenmiştir (Çizelge 1). Söz konusu kriterlerin belirlenmesinde, Kinley vd. (2003), Özeren vd. (2011), Albayrak vd. (2018), Aslan vd. (2018), İlhan ve Ferman (2019) tarafından yürütülmüş olan çalışmalardan yararlanılmıştır. Daha sonra belirlenen kriterlerin önem-performans analizi ile değerlendirilebilmesi amacıyla katalog oluşturulmuştur.

Çizelge 1. Önem-performans analizi kriterleri

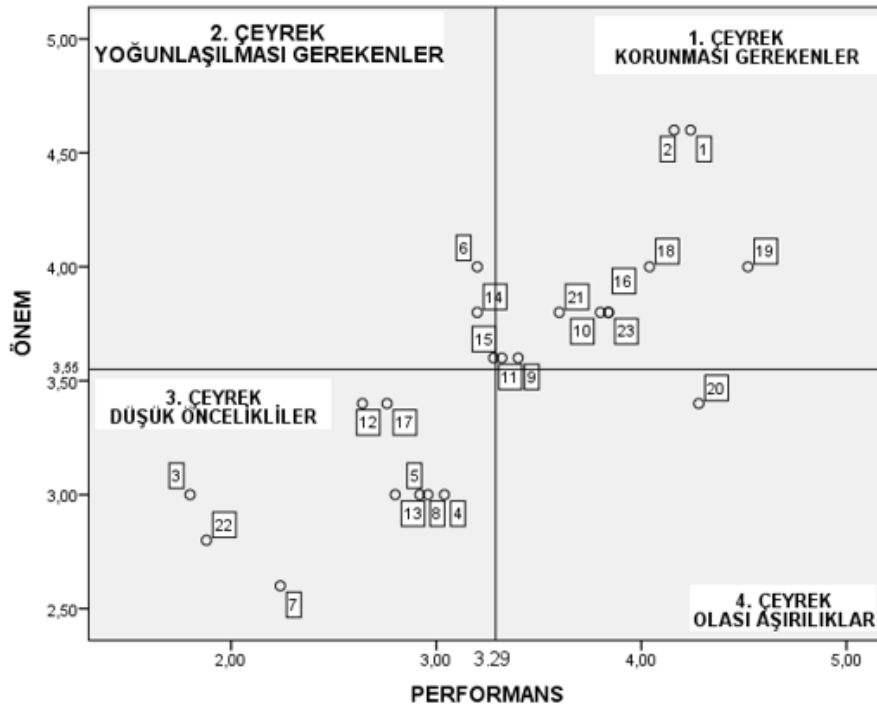
	Önem Kriterleri	Performans Kriterleri	
ÇEVRE	1	AVM ve çevresinin temiz ve hijyenik olması	AVM ve çevresi temiz ve hijyenik görünmektedir.
	2	AVM ve çevresinde güvenliği tehdit edecek bir unsurun <u>olmaması</u>	AVM ve çevresinde güvenliği tehdit edecek bir unsur <u>bulunmamaktadır</u> .
	3	Yeşil alan varlığı	Yeşil alan varlığı yeterli düzeydedir.
	4	AVM ve çevresinin uyumlu olması	AVM ve çevresi uyumlu görünmektedir.
	5	Yapının, çevresi ve görünümü ile bütünlük içerisinde olması	Yapı, çevresi ve görünümü ile bütünlük içindedir.
PLANLAMA-TASARIM	6	Herkes için eşit kullanım ilkesinin (rampa vb. kullanımlar) benimsenmiş olması	Herkes için eşit kullanım ilkesi (rampa vb. kullanımlar) benimsenmiştir.
	7	Açık alışveriş mekânlarının olması	Açık alışveriş mekânları mevcuttur.
	8	Yapının mimari tasarımının estetik ve çekici olması	Yapının mimari tasarımı estetik ve çekici görünmektedir.
	9	İç mekân tasarımının etkileyici ve ferah olması	İç mekân tasarımı etkileyici ve ferahdır.
	10	Aydınlatma birimlerinin yeterli olması	Aydınlatma birimleri yeterlidir.
	11	Oturma birimlerinin yeterli ve bakımlı olması	Oturma birimleri yeterli ve bakımlıdır.
	12	Bitki saksılarının kullanılması	Bitki saksılarının kullanımı yeterlidir.
	13	Saçak ve gölgeleme elemanlarının uyumlu ve yeterli olması	Saçak ve gölgeleme elemanları uyumlu ve yeterli düzeydedir.
	14	Planlamanın açık ve anlaşılır olması (Aranılan yerin rahatlıkla bulunması).	Planlama açık ve anlaşılırdır (Aranılan yerin rahatlıkla bulunması).
	15	Sirkülasyon ve yönlendirme tabelalarının yeterli olması	Sirkülasyon ve yönlendirme tabelaları yeterlidir.
16	Yer döşemelerinin yeterli ve bakımlı olması	Yer döşemeleri yeterli ve bakımlıdır.	
17	Bitkilendirme tasarımının ölçü ve form açısından uygun olması	Bitkilendirme tasarımı ölçü ve form açısından uygundur.	
ERİŞİM	18	Açık/kapalı otopark alanının olması	Açık/kapalı otopark alanı mevcuttur.
	19	Ulaşım kolaylığının olması (yaya/özel araç/toplu taşıma)	Ulaşım kolaydır (yaya/özel araç/toplu taşıma).
	20	Alışveriş, yeme-içme, çocuk oyun alanı, konut ve çalışma alanları gibi çevresel kullanımlara yakın mesafede olması	Alışveriş, yeme-içme, çocuk oyun alanı, konut ve çalışma alanları gibi çevresel kullanımlara yakın mesafededir.
OLANAKLAR	21	Hizmet çeşitliliğinin olması (ATM, emanet dolabı, danışma birimi vb.)	Hizmet çeşitliliği (ATM, emanet dolabı, danışma birimi vb.) yeterlidir.
	22	Yöresel unsurların olması	Yöresel unsurlar mevcuttur.
	23	Çeşitli aktivitelerin (Go kart, buz pisti, dönemsel etkinlikler vb.) olması	Çeşitli aktiviteler (Go kart, buz pisti, dönemsel etkinlikler vb.) mevcuttur.

Üçüncü aşamada ise uzmanlar, belirlenen kriterleri değerlendirmiştir. Değerlendirme yapılırken ilk olarak uzmanlardan AVM beklentilerini ve önem düzeylerini ölçmek amacıyla 23 kriteri (1:çok önemsiz, 2:önemsiz, 3:kısmen önemli, 4:önemli, 5:çok önemli) puanlamaları, ardından AVM performanslarını (1:kesinlikle katılmıyorum, 2:katılmıyorum, 3:kısmen katılıyorum, 4:katılıyorum, 5:kesinlikle katılıyorum) değerlendirmeleri istenmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmada, Antalya kenti sınırları içerisinde yer alan çalışmanın amacı ve yöntemine uygun olarak seçilen beş AVM, uzman görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda, kriterlerin önem ve performans ortalamaları hesaplanmıştır. Daha sonra Antalya kenti için “AVM hizmet kalite düzeylerini” ortaya koymak amacıyla önem-performans matrisi oluşturulmuştur.

ÖPA matrisine göre; hem yüksek önem hem de yüksek performans düzeyinin olduğu 1.çeyrekte 10, yüksek önem düzeyinde olan fakat performansın düşük olduğu 2.çeyrekte 3, hem düşük önem hem de düşük performansın bulunduğu 3.çeyrekte 9 kriter bulunurken, düşük önem fakat yüksek performans değerine sahip olan 4.çeyrekte ise 1 kriter bulunmaktadır (Görsel 2).

2. ÇEYREK-YOĞUNLAŞILMASI GEREKENLER

- 6. Eşit kullanım ilkesi
- 14. Açık ve anlaşılır planlama
- 15. Sirkülasyon ve yönlendirme

1. ÇEYREK-KORUNMASI GEREKENLER

- 1. Temizlik ve hijyen
- 2. Güvenlik
- 9. İç mekân tasarımı
- 10. Aydınlatma birimleri
- 11. Oturma birimleri
- 16. Yer döşemeleri
- 18. Açık/kapalı otopark
- 19. Ulaşım kolaylığı
- 21. Hizmet çeşitliliği
- 23. Aktivite çeşitliliği

3. ÇEYREK-DÜŞÜK ÖNCELİKLİLER

- 3. Yeşil alan varlığı
- 4. Çevre ile uyum
- 5. Çevre ve görünüm ile bütünlük
- 7. Açık alışveriş mekânları
- 8. Mimari tasarım
- 12. Bitki saksılarının kullanımı
- 13. Saçak ve gölgeleme elemanları
- 17. Bitkilendirme tasarımı
- 22. Yöresel unsurlar

4. ÇEYREK-OLASI AŞIRILIKLAR

- 20. Çevresel kullanımlara yakın mesafe

Görsel 2. Analiz sonucunda üretilen ÖPA matrisi

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşmenin en önemli etkilerinden olan modernleşme üretim, tüketim, mimarlık, planlama gibi birçok alanı etkisi altına almıştır. Üretim şekillerinin değişmesi beraberinde tüketim şekillerinin de değişmesine neden olmuştur. Mimari tasarım anlayışı ise postmodernizm yönünde gelişme göstermiştir. Bu gelişme ile beraber kentlere modern bir kimlik kazandırılmasında AVM'lerin önemi oldukça artmıştır. Bu önemle beraber AVM hizmet kalitesi ölçümü de önemli bir gereklilik haline gelmiştir.

Çalışmada Antalya kentinden seçilen beş adet alışveriş merkezinin hizmet kalitelerini belirlemek ve önemlerini ortaya koymak amacıyla uzman görüşleri doğrultusunda ÖPA matrisi oluşturulmuştur. Matrislerin değerlendirilmesi ile elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlar doğrultusunda geliştirilen öneriler şu şekildedir:

ÖPA yöntemi uygulanırken, uzmanlar hizmetlerin performanslarını değerlendirmeden önce hizmetlerin kendileri açısından önem düzeylerini değerlendirmişlerdir. Burada ki en önemli amaç sonuçları objektifliğe yakın bir hale getirmektir. Uzmanların önem değerlendirmelerine göre,

- Çevre kategorisinde en fazla önem düzeyine sahip kriterler; AVM ve çevresinin temiz-hijyenik olması ve AVM içerisinde ve çevresinde güvenliği tehdit edecek herhangi bir unsurun olmamasıdır.
- Planlama-tasarım kategorisinde en önem fazla önem düzeyi; herkes için eşit kullanım ilkesinin (rampa vb. kullanımlar) benimsenmiş olması kriterine aittir.
- Erişim kategorisinde; AVM'lerde açık/kapalı otopark alanının ve ulaşım kolaylığının olması (yaya/özel araç/toplu taşıma) kriterleri en fazla önem düzeyine sahip olmuştur.
- Olanaklar kategorisinde ise AVM'lerde hizmet çeşitliliğinin fazla olması (ATM, emanet dolabı, danışma birimi vb.) kriterinin en fazla önem düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Uzmanlar performans değerlendirmelerini çalışma kapsamında oluşturulan katalog yardımıyla kentlerde bulunan her AVM için ayrı ayrı yapmıştır. Tüm performans değerlerinin ortalamaları alınarak genel bir çıkarım yapıldığında ise; Çevre, erişim ve olanaklar kategorisinde ortalama önem değeri yüksek olan kriterlerin ortalama performans değerlerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bütün alışveriş merkezleri için yapılan ÖPA matrisinde de bu kriterlerin matrisin 1.çeyreğinde (korunması gerekenler) yer alması ulaşılan önemli bir sonuç olmuştur. Planlama-tasarım kategorisinde ise en yüksek ortalama performans değerlerinin “aydınlatma birimlerinin yeterli olması ve yer döşemelerinin yeterli ve bakımlı olması” kriterlerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ulaşılan bu sonuçlar, postmodernizmin etkisiyle tüketim alışkanlıklarında yaşanan değişimleri desteklemektedir. Bu değişimler doğrultusunda insanlar artık temel ihtiyaçlarından daha farklı ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla her türlü ürün, hizmet, aktivite gibi niteliklerin bir arada olduğu ve böylelikle daha fazla dinlenme fırsatı elde edebilmek için alışveriş merkezlerini tercih etmektedir. Bu durumda artık alışveriş merkezlerinin post modern bir anlayışla tasarlanması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan Antalya AVM'leri ÖPA matrisine göre, matriste 2.çeyrekte yoğunlaşılması gereken nitelikler:

- Planlama-tasarım alanında; eşit kullanım ilkesi, açık-anlaşılır planlama ve sirkülasyon ve yönlendirme.

Çalışmada ulaşılan bir diğer önemli sonuç ise AVM planlama-tasarım alanlarında büyük oranda eksikliklerin olmasıdır. Değişen tüketim alışkanlıkları sonucunda insanların sadece alışveriş değil farklı aktiviteler gerçekleştirebilecekleri AVM'leri tercih ettikleri göz önüne alındığında bu alanda gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Çalışma kapsamında Antalya kentinde ele alınan AVM'lerde uzman görüşleri doğrultusunda eksiklikler belirlenmiştir. Bu eksiklikler doğrultusunda gerekli düzenlemelerin yapılması durumunda AVM'lerde hizmet kalitesinin artacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma, AVM'lerde hizmet kalitesini, genel anlamda temsil edebilecek sonuçlar ortaya koyma amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda çalışma, AVM'lerde hizmet kalitesinin ölçülmesinde önem-performans analizinin uygun bir yöntem olduğunu göstermektedir. Önem-performans analizi çeşitli mekânların, ulaşım biçimlerinin, turizm tesislerinin iç işleyişlerinde sundukları hizmetleri değerlendirmekte yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Ancak AVM'lerin erişilebilirliğinin, tasarım bileşenlerinin, planlama biçiminin bütüncül olarak değerlendirildiği çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Bu bağlamda araştırma farklı AVM'lere uygulanabilecek bir metodoloji sunduğundan özgün bir niteliğe sahiptir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, T., Caber, M., González, M.R., Aksu, A. (2018). Analysis of destination competitiveness by IPA and IPCA methods: The case of Costa Brava, Spain against Antalya, Turkey. *Tourism Management Perspectives*, 28, pp. 53-61.
- Aslan, B. G., Yazıcı, K. & Tahta, B. T. (2018). Kentsel doku içinde yer alan modern alışveriş merkezlerinin peyzaj tasarım kriterleri yönünden değerlendirilmesi: Manisa - Forum Magnesia ve İzmir - Optimum Outlet Alışveriş Merkezleri örneği. *Ege Üniv. Ziraat Fak. Derg.*, 2018, 55(4):421-431.
- Batu, M., Tos.,O. (2017). Tüketim Kültürü Odağında Modernizm Ve Postmodernizmin Karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 991-1023.
- Biol, G., (2005). Çağdaş alışveriş merkezlerinde kent dokusunun yeniden yorumlanması, *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.*, 20(4), 421-427.
- Bloch, P. H., Ridgway, N.M. & Nelson, J. E. (1991). Leisure and the shopping mall. *Advances In Consumer Research*, 18, 445-452.
- Deng, W. (2007). Using a revised importance-performance analysis approach: the case of the taiwanese hot spring tourism. *Tourism Management*, 28(5), 1274–1284.
- Dwyer, L., Knezevic Celbar, L., Edwards, D. ve Nihalic, T. (2012). Fashioning A Destination Tourism Future: The Case Of Slovenia, *Tourism Management*, 33, 305-316.
- Ilhan, D. O. ve Ferman, M. (2019). "An Evaluation Model Based on Sustainable Development for the Istanbul Shopping Center Market". *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 129-154.
- Kinley, T. R., Josiam, B. M. and Kim, Y. (2003). Tourist-destination shopping center: An importance performance analysis of attributes. *Journal of Shopping Center Research*, 9: 51–72.
- Kuruçay, H. N., Kuruçay, E. (2021). Milli Mimari Akımların Çağdaş Tasarımda Okunması: City's Nişantaşı Alışveriş Merkezi Örneği. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30 (1), 35-53.
- Martilla, J. A., James J. C. (1977), Importance-Performance Analysis", *Journal of Marketing*, 41(1), ss.77-79.

- Oh, H. (2001). Revisiting importance-performance analysis, *Tourism Management*, 22 (2001): 617-627.
- Ozturk, S., Isinkaralar, O., Kesimoglu, F. (2021a). An Assessment on Shopping Centers as Consumption Places. *Journal of Engineering and Sciences (KUJES)*, 7(1), 65-73.
- Ozturk, S., Isinkaralar, O., Yilmaz, D. and Cicek, E. (2021b). Tourists' Perspective of Cultural Heritage Areas: Importance-Performance Analysis of Safranbolu. *Research&Reviews in Architecture, Planning and Design*, Gece Akademi, Chapter 7, pp. 133-155.
- Özeren, M., Kılıçaslan, Ç., Malkoç, E. Ve Küçükerbaş, E.V. (2011). Açık Hava Alışveriş Merkezlerinin Tasarım Kriterleri Yönüyle Değerlendirilmesi: Forum Bornova Alışveriş ve Yaşam Merkezi Örneği. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 48 (3): 255-264.
- Sezer, F., Arslan, F., Çahantimur, A. (2014). Alışveriş Merkezlerinde Kullanıcı Memnuniyetinin Konfor Koşulları Açısından Değerlendirilmesi: Bursa Örneği. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* 19 (1), 81-95.
- Tekin, Ö. A., Kalkan, G. & Duman, H. (2014). Hizmet Kalitesinin Önem-Performans Analizi İle Ölçülmesi: Üniversite Sosyal Tesislerinin Konaklama Üniteleri Üzerinde Bir Uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 31, 751-770.
- Uzun, F., Gül, İ.E., Gül, A., Uzun, İ. ve Uzun, Ö.F. (2017). Alışveriş Merkezlerinin (AVM) Mekânsal Kullanımlarının Ve Kullanıcı Eğilim Ve Beklentilerin İrdelenmesi; Isparta Kenti Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 2(1):1-16.
- Yıldırım, H. (2019). Ziyaretçi memnuniyetinin ölçülmesinde önem performans analizinin (ÖPA) kullanılması: Çanakkale Savaşları Gelibolu tarihi alanı örneği. *Journal of Travel and Hospitality Management* 16 (1), 2019, 154-166.

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİNE BİR BAKIŞ: KASTAMONU GELİŞME BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Dilara YILMAZ¹, Öznur İŞINKARALAR², Sevgi ÖZTÜRK³

¹ Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9151-0529>

² Arş. Gör. Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9774-5137>

² Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3383-7822>

ÖZET

Günümüzde kentler sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel açıdan değişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır. Etkilerinin daha çok kentsel alanlara yansıdığı bu gelişmeler aynı zamanda küresel bir sürecin de yansıması olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 2000 yılı sonrasındaki dönemde neoliberal politikalar etkisiyle geliştirilen ve mevzuat ile de teşvik edilen kentsel dönüşüm projeleri, kentsel mekânda uygulanarak, kentlerin biçimsel ve işlevsel açıdan değişmesine neden olmuştur. Kentlilerin dönüşümü benimsemesi, memnuniyet düzeylerinin yüksek olması, yaşam kalitelerine önemli ölçüde katkı sağlanması uygulamanın önemli ilkeleri arasındadır. Kentli için kaliteli yaşam alanlarının arttırmayı hedefleyen müdahale ile kente estetik açıdan da katkı sağlanması beklenmektedir. Bu kapsamda çalışmada, Kastamonu kentinde gelişme alanı olan Kuzeykent Mahallesi'nde fiziksel ve toplumsal sorunlara çözüm olarak üretilen ve gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesinin kentte ve kentliler üzerinde yarattığı sosyo-ekonomik etkinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Uygulanan proje, fiziksel mekân dönüşümüne ek olarak aynı zamanda kent refahını, yaşam kalitesini, yeşil alan oranını arttırmak ve kentin ekonomik açıdan kalkınmasına katkı sağlamak hedefi taşımaktadır. Araştırmada, proje ile geçmiş ve mevcut mekânlar arasındaki farklılıkla ve beraberinde değişen yaşam alışkanlıkları sorgulanmaktadır. Veri toplama aracı olarak kentsel dönüşüm alanında ikamet edenlerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemi ile ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, kentsel dönüşüm, sosyo-ekonomik etki, Kastamonu

1. GİRİŞ

Son yıllarda kentler, sosyal, kültürel ve ekonomik yönde küresel ölçekte bir değişim ve dönüşüm süreci içerisinde. Etkilerinin daha çok kentsel alanlarda görebildiğimiz bu süreçler neticesinde kentsel nüfus oranı da büyük ölçüde artmaktadır (Kroll ve Kabisch, 2012; Öztürk ve Işınkaralar, 2018). 2000’li yıllarda kentlerde yaşayan nüfus toplam nüfusun yaklaşık % 50’si kadarken 2025’e kadar bu oranın %66’ya yükseleceği tahmin edilmektedir (Bayhan, 1978; Gökyer vd. 2016). Hızlı nüfus artışı ile beraber kentlerin yapısal özelliklerindeki değişimler, yüksek katlı yapılaşmalar, alt yapı olanakları, sosyal ve ekonomik anlamda insanların yaşadığı zorluklar toplumsal hayatında büyük ölçüde etkilenmesine neden olmaktadır. (Öztürk vd., 2019; Öztürk vd., 2020).

1980’lerden günümüze kentlere mekânsal planlama alanında müdahale yöntemleri de zaman içerisinde değişime uğrayarak tartışılan önemli konular arasında yer almaktadır (Işınkaralar ve Varol). Küresel ölçekte değerlendirilen bu süreçlerin en önemli etkilerinden olan neoliberal politikaların kentler üzerindeki etkisi, özellikle 1980’li yıllarda kent mekânlarında kentsel dönüşüm uygulamalarıyla kendini göstermiştir. 1980’li yıllarda küreselleşme sürecinde kentler arası rekabette neoliberal projelerle yaşam kalitesini yükseltmek, bozulan veya yitirilen kent imgesini yeniden oluşturma çabası, kentsel mekânlara dolayısıyla tarihi ve geleneksel dokuya müdahaleyi gerekli kılmıştır. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, neoliberalleşme ile başlatılan kentsel dönüşüm tarihi kent merkezlerinin sağlıklılaştırılmasında kentsel koruma ve yenilemede birçok tartışmaya neden olmuştur. Türkiye’de 1980’lerde başlayan rant odaklı bu yeni süreç, kentsel mekanların değişiminde birçok yasal düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır. 1980 sonrası dönemde taşınmaz kültür varlıklarını korumayı toplum benimseyemediği için 2000’li yıllarda yapılan yasal düzenlemeler, kent ölçeğinde korumanın sadece fiziksel mekâna odaklı değil aynı zamanda sosyo-ekonomik tedbirler çerçevesinde düzenlenmiştir (Brenner ve Theodore, 2002; Harvey 1989). Günümüzde ise neoliberal politikaların etkisiyle konut alanlarının değişim değeri ön planda tutulmaktadır. Kentlerde farklı yaşam tarzlarını yansıtan kapalı siteler, rezidanslar özellikle rant potansiyeli yüksek bölgeler kentsel projelerle büyük parçalar halinde dönüştürülmektedir. Dönüşüm projeleri ile gecekondular vb. sağlıksız konut alanları arazi piyasasına daha yüksek rantlarla kazandırılmaya çalışılmaktadır (Uğurlar, 2016 Gazi kitap).

Kentsel sorunlara çözüm üretmek amacıyla yapılan uygulamaları kapsayan kentsel dönüşüm projeleri, değişime uğrayan alanın fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel koşullarının da kalıcı

bir şekilde değişmesine neden olmaktadır (Thomas, 2003). Kentsel dönüşüm projelerinin temel amaçlarından birisi olan kentsel yaşam kalitesini artırmak, o bölgede yaşayan veya yaşayacak olan insanlara verimli bir şekilde kullanabilecekleri kaliteli yaşam alanları sunulması ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle, yapılan dönüşüm uygulamalarını insanların benimsemesi önem taşımaktadır. Özellikle yaşam alanlarının keskin bir şekilde değişime uğramasıyla yeni koşullara adapte olmaya çalışan insanlar ek olarak sosyal ve kültürel çevrelerinin de değişimi ile baş etmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, insanların dönüşümü benimsemesi, memnuniyet düzeylerinin yüksek olması, yaşam kalitelerine önemli ölçüde katkı sağlanması uygulamaların önemli ilkeleri arasında yer almalıdır. İnsanlar için kaliteli yaşam alanlarının arttırmayı hedefleyen müdahaleler ile kente estetik açıdan da katkı sağlanması beklenmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Kastamonu kentinde gelişme alanı olarak değerlendirilen Kuzeykent Mahallesi'nde son 5 yıl içerisinde yapılmış olan kentsel dönüşüm projesinin kentte ve insanlar üzerindeki sosyo-ekonomik etkisinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın materyalini Kastamonu kent merkezinde bulunan, gelişme alanı niteliğinde olan Kuzeykent Mahallesi'nde bulunan kentsel dönüşüm proje alanı oluşturmaktadır (Görsel 1). Kuzeykent Mahallesi 2021 yılı TÜİK verilerine göre, 29.725 kişi nüfusuyla Kastamonu'nun en kalabalık mahallesini oluşturmaktadır. Yaklaşık olarak 600 ha'lık bir alana sahip olan mahallede, Kastamonu Üniversitesi Kuzeykent Kampüs alanı, ticaret birimleri ve ağırlıklı olarak yerleşim alanları bulunmaktadır.

Görsel 1. Çalışma alanı konum haritası

Özellikle 2006 yılında Kastamonu Üniversitesi'nin kurulmasından sonra hızla gelişmeye başlayan mahallede, yeni konut alanlarının yapımı, kentsel dönüşüm ve TOKİ projeleri hız kazanmıştır. Mahalle çoğunlukla müstakil konutlardan veya 6-8 katlı yapılardan oluşmaktadır. Fakat son 10 yılda bu alanların kentsel dönüşüm projeleri ile yüksek katlı yapılara dönüştürüldüğü görülmektedir.

Çalışmada kentsel dönüşüm projelerinin toplumsal yansımaları üzerinde durulacağından nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri, nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme ve gözlem tekniği ile toplanmıştır. Kentsel dönüşüm alanında gözlem yapılarak, alanda yaşayanlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler için 2 bölümden oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır. İlk bölümde katılımcılardan alandaki eksiklikleri belirtmeleri istenirken ikinci bölüm ise alana yönelik olarak oluşturulan açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.

Görüşmelerden önce katılımcılara çalışma hakkında genel bir bilgilendirme yapılarak, sorular hakkında bilgi verilmiştir. Bu görüşmeler sırasında, katılımcıların belirttikleri ifadeler not

tutulmuştur. Çalışma kapsamında konuşulan kişiler alanda gözlemler sırasında rastgele seçilerek, görüşmeler kişilerin gündelik hayatları sırasında gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada örneklem büyüklüğü için zincirleme örnekleme olarak adlandırılan kartopu örneklem modeli kullanılmıştır. Bu model, araştırmanın problemiyle ilgili zengin bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Göközkut ve Somuncu, 2019). Bu bağlamda seçilen alanda yaşayan 30 kişiyle görüşmeler yapılmıştır. Kentsel dönüşüm proje alanı KDPA olarak Katılımcıların her biri ise görüşme sırasına göre kodlanmıştır (K1, K2, vb). Görüşme yapılan 30 kişiden 19’u kadın 11’i ise erkektir.

Çalışma kapsamında durum çalışması ve betimsel analiz uygulanmıştır. Bu yöntem ile yapılan uygulamada, konuyla ilişkili anlamlar ortaya çıkacağını varsayarak elde edilen verilerden doğal genellemeler geliştirilmiştir. Aynı zamanda araştırma için belirlenen alanın konuyu ve problemleri yansıtan bir saha olmasına da dikkat edilmiştir.

3. BULGULAR

Kentlerin mekânsal biçimi, insanların davranışlarının bir belirleyicisi olarak görülmektedir (Harvey, 2013a). Dönüşüm projelerinde aslında o alandaki tüm grupların projenin getirilerinden faydalanılacağı düşünülse de olumsuz bir takım sonuçları da olmaktadır. Bu nedenden dolayı, zaman içerisinde değişen kentsel mekânlar toplumsal düzenin de değişmesine neden olmaktadır. Bu durumun en belirgin örneği, düşük yoğunluklu bir çevrede, komşularla samimi ilişkiler içerisinde yaşamaya alışmış insanların yaşantılarında radikal değişiklikler yaşanmaktadır.

KDPA kapsamında 4 katlı apartman bloklarından 18 kat ve üzerindeki rezidanslara geçiş yapan katılımcılarda komşuluk ilişkilerinin eski samimiyetini kaybettiği görüşü ağır basmaktadır. K15 bu konudaki üzüntüsünü şu şekilde dile getirmiştir:

“Eskiden bu alanda bir samimiyet vardı, Kapılarımızın önünde üstü kapalı banklarımızda çayımızı kahvemizi içer, sohbet ederdik. Şimdi değil kapının önünde oturmak, apartmanın içinde birbirimize denk gelemiyoruz. Yan komşum, karşı komşum kim bilmiyorum mesela... Eski iletişim kayboldu burada, ekonomik getirisi olmuştur tabi ama mesela yakından tanıdığım 2 komşum yaşayamadı burada evini kiraya verip başka yere taşındı... “

Kentsel dönüşüm sonrasında özellikle gecekonduların yeniden yapılmalarından sonra alanda sosyal sıkıntılar da çok sık görülmektedir. Proje alanında sosyal sınıflaşma olduğuna

dair bir ifade belirtilmemiştir. Fakat sosyal ilişkilerin eskisi kadar iyi olmadığı dile getirilmiştir. K18 bu konudaki düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir:

“Şimdi oturduğumuz site gerçekten çok güzel, merkezi bir yerde mesela, ihtiyacımız olan her şey elimizin altında. Eskiden bu kadar ticaret yerleri yoktu. Cadde daha bir canlı oldu, daha hareketli oldu ama sitenin içi de sanki tam tersi oldu... Sosyal ilişkiye dair bir belirti kalmadı insanlarda, kimse kimseyi tanımıyor, komşun ne iş yapıyor nerde çalışıyor bilmiyorsun mesela, eskiden böyle değildi... Sosyal sınıflaşma yok ama insanların arasındaki o eski samimiyet de kalmadı, herkes sanki kendi derdinde kimsenin gözü kimseyi görmüyor...”

Kentsel mekânlarla kurulan bağ insanların karşılıklı kültürel paylaşımlarından kaynaklanmaktadır. Bir mekâna yüklenen anlam veya alanın tasvir edildiği niteliği bu tür paylaşımlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. KDPA’nda yaşayan özellikle orta yaş ve üzerindeki katılımcılar yeni konut alanının niteliklerini farklı şekilde belirtmektedir:

K3, kadın, 56 yaşında: *“Eskiden daha ferah, samimi bir yerdi burası ama şimdi bence kasvetli bir ortamı oldu hatta belki de korkutucu, biz ailemle 19. katta oturuyoruz ama sor bakalım eskisi gibi cam silebiliyor musun diye, balkona bile zor çıkarıyorum, korkutucu bir havası var...”*

K9, erkek, 65 yaşında: *“Eskiden beri ben sürekli dışarda dolaşır, yürüyüşümü yaparım. Hala da yapıyorum ama eskiden şöyle kenardan köşeden baktın mı etraf görünürdü, şimdi insan bu kocaman binaların arasında yürümeye korkuyor...”*

K22, kadın, 48 yaşında: *“Biz dönüşüm öncesi burada oturmuyorduk, kiracıyız ama ben bahçeli müstakil evden buraya geldim... Ama karşı komşum mesela daha önceden de burada oturuyormuş, onu demesine göre eskiden insanların arasında daha samimi ilişkilerin olduğunu kapı önlerinde piknikler yaptıklarını söyler... Şimdi yine otursan oturuyorsun kapı önlerinde ama kimseyi tanımıyorsun, selam vermeden yanından gelip geçiyor insanlar... Samimiyete dair bir şey yok ki...”*

Katılımcıların alanın niteliğine yönelik olarak belirttikleri en sık kelime “samimiyetsiz” sözcüğü olmuştur. K3, K9 ve K22’inde belirttiği gibi proje sonrasında alanın toplumla uyuşmadığını söylemek mümkündür ve bu ifadeler insanların yaşam alanlarıyla duygusal bir bağ kurduğunun da önemli bir kanıtıdır. İnsanların yaşama alanlarıyla kurdukları bu duygusal bağ aynı zamanda, alışkanlıklarını da etkilemektedir. Dönüşüm sonrasında insanların

çoğunlukla değiştiğini dile getirdikleri alışkanlıkları yürüyüş ve hareketlilik olmuştur. KDPA' nında ki katılımcılar bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

K13, kadın, 48 yaşında: *“Bu yeni dönüşüm alanı ile insanların yaşam tarzları arasında çok büyük olmasa da belli bir oranda çelişki mevcut bence. İnsanların gündelik yaşamı olsun eski alışkanlıklarını gerçekleştirdiği alanlar olsun bunlar artık pek dikkate alınmıyor maalesef... Eskiden mesela çamaşırlar yıkandığı zaman balkona asılırdı ya da kapının önünde ayakkabılar dışarda kalabilirdi veya bir örtüyü silkelemek için komşularla beraber belirli bir cephede bir odanın penceresi seçilirdi, herkes oradan silkeleme işini hallederdi. Eski alışkanlıklar bir şekilde devam ediyor etmesine ama mesela silkeleme işlemi yok, herkes kendi bildiğine hareket etmeye başladı, çamaşırları balkonlara asmak ne mümkün, evlerde müsait bir köşede kurutmaya başladık... Kapının önünde ayakkabı bırakmayı mesela eskiden de sevmezdim ben ama en azından kapıların önünde o ayakkabıları görünce insan eve geldiğini hissederdi, şimdi herkesin kapısının önü bomboş...”*

K23, kadın, 31 yaşında: *“Ben spor yapmayı seven biriyim. İş dışında vaktimin çoğunu yürüyerek değerlendiririm. Dönüşüm öncesinde de apartmanlarda merdiven kullanırdım.. Şimdi nerde... Asansör çok değiştirdi her şeyi, merdivenleri yürüyerek eve girip çıkmak ne mümkün... Önceden mesela site içerisinde de yürüyüş yapardım ama şimdi sitenin yan tarafında olan park alanına daha çok gidiyorum... Eski samimi ortam olmayınca site içerisinde yürüyüş yapmak, oturmak, kitap okumak gibi aktivitelerin de tadı tuzu olmuyor...”*

Kentsel dönüşüm öncesi alanda 4 katlı apartman blokları bulunmaktaydı. Alandaki trafik yoğunluğu da fazla değildi. Dönüşüm sonrasında kat sayısı 18'in üzerine çıkarak silueti büyük ölçüde değiştirmiştir. Aynı zamanda KDPA' nın yapımından sonra çevresinde yeni ticaret alanları açılarak, mahallenin ekonomik anlamda büyük oranda değişmesine neden olmuştur. Bu durum trafiğe de etkilemiştir. Katılımcılar bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

K15, kadın, 56 yaşında: *“Dönüşüm sonrası çevrenin bu şekilde canlanması, yeni iş yerlerinin açılması, kafelerin açılması aslında güzel şeyler. Kastamonu'nun ekonomik yönden gelişmesine katkı sağlar. Ama bu durumların olumsuz yanları bana göre daha ağır basıyor. Mesela önceden balkonda otururken etrafı izlerdim, güzel olurdu... Şimdi balkona çıkıp yarım saat ancak oturabiliyorsun... Kafelerden gelen müzik sesleri, insanların bağrıışmaları, arabaların korna sesleri... Hele akşam vakitlerinde iş çıkışı saatlerinde ki o rahatsız edici arabaların sesleri...”*

K27, erkek, 38 yaşında: “Biz eskiden burada değil ama çok yakınlarında oturuyorduk. Buranın eski haline benzer daha kötü koşullarda olan bir apartmandı. O zamanlar bu kadar araba yoğunluğu sanki olmuyordu. Buralar daha sakindi. İşyerim buraya yakın bir yerde hemen yürüyerek 10 dakikalık mesafede, bazen yürüyerek gidiyorum. Ama 10 dakikada ne mümkün gitmek... Karşıdan karşıya geçmek için dakikalarca beklediğim oluyor...”

K24, kadın, 43 yaşında: “Bir 10 yıl öncesini düşünüyorum birde şimdi ki durumu. Kastamonu ne kadar değişmiş. Yüksek katlı yapılar nerdeyse her yere yayılmış durumda... Şu karşı taraftaki koca bina mesela o zaman yoktu. Ki o zaman zaten orayı görmek ne mümkün... Şimdi öyle mi yüksek katlı binaları kentin her yerinden görebiliyorsun. Bu binalar yüzünden Kastamonu'nun görüntüsü de bozuldu sanki...”

Görsel 2. Çalışma alanı dönüşüm öncesi ve sonrası

Kentsel dönüşüm projelerinin temel amaçları arasında alandaki eksiklerin çözülmesi, insanların daha kaliteli ortamlarda yaşamlarını sürdürmeleri yer almaktadır. Kentsel yaşantıda önemli mekânlar olan yaşam alanlarından insanların memnun olması yaşam kalitelerini de artırmaktadır. Bu noktada katılımcılar KDPA'ndan memnuniyet durumlarını ve alandaki olumsuz durumları dile getirmişlerdir:

K2, erkek, 35 yaşında: “Alan eskiye göre büyük oranda değişti. Aslında bence Kastamonu'ya da böyle konut alanları lazım. Eskiden mesela arabalar için doğru düzgün bir garaj yoktu. Yağmur yağdı mı, dolu yağdı mı korkardık... Şimdi öyle mi mis gibi kapalı garajımız var, arabalarımızı rahatça çekebiliyoruz. Kapıda mesela otomatik kapı olduğu için güvenli herkes girip çıkamıyor, çoluk çocuk rahatça site içerisinde oyun oynayabiliyor...”

K15, kadın, 56 yaşında: “Alanda öyle bariz bir eksiklik yok ama bu kadar canlı bir çevrenin bazen olumsuz etkileri de olabiliyor. Yüksek seste müzik mesela, trafik sıkışıklığı oldu mu arabaların sesleri...”

K23, kadın, 31 yaşında: “Alanda bence en büyük eksikliklerden birisi site içerisine güneş ışığının çok girmemesi olabilir. Saat akşamüzeri 3 4 gibi binaların arası serin oluyor mesela,

insan arada güneş ışığı da görmek istiyor... Kapalı otopark alanının da önceki halinden daha iyi olması büyük avantaj, şimdi sanıyorum yeni yapılan yerlerde bu olanaklarda apartmanların sayısı çok az...”

Görsel 2. Çalışma alanı dönüşüm öncesi ve sonrası site girişi

KDPA’ nda sosyo-mekânsal açıdan çatışma yaratacak en önemli durum, eskiden insanların 8 katlı apartmanlarda yaşarken projenin yapılması sonucunda kat sayısı 18’in üzerine çıkmıştır. Daha önceleri birbirleri ile samimiyet içerisinde komşuluk ilişkileri kuvvetli olan insanların proje sonrası bu ilişkileri eski samimiyetini kaybetmiştir. Bu durum mekânda ayrışmanın da yavaş yavaş gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır. Proje alanı öncesinde yeşil alan varlığının da daha iyi düzeyde olduğu görülürken, proje sonrasında yeşil alan varlığında azalmalar olduğu görülmektedir (Görsel 3). Bu durum KDPA katılımcıları tarafından büyük bir eksiklik olarak görülmemiştir. Katılımcılar, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

K23, kadın, 31 yaşında: *“Yeşil alanlarda azalmalar oldu evet ama baktığınız zaman evler de daha kaliteli oldu. Yani bence bu alanda yeşil alan eksikliği vs. çokta önemli değil. Çünkü zaten sitenin yan tarafında bir park alanı var. Yürüyüş, spor yapmak isteyen oraya gidebiliyor. Burada ki en büyük eksiklik sosyal anlamda ciddi değişikliklerin olmasıdır. İnsanlar eski komşuluk ilişkilerini, eski düzenlerini özleyiyor...”*

K26, kadın, 28 yaşında: “Dönüşüm öncesinde burada oturuyorduk ama sürekli gelip gittiğim yer olduğu için biliyorum... O zamanlar sanki site daha hareketli, daha canlı ve daha aktifti. Yeşil alanlar azaldı ama bence yeşil gelene kadar apartmanlarda daha ciddi sorunlar var. Mesela üst kat komşumuz, yaşlı bir teyze ve amca, eskiden de burada oturuyorlarmış, pek apartman kurallarına uymuyorlar, pencereden örtü silkeleme öyle belirli bir pencereden de değil ama rastgele neresi açıksa, e doğal olarak bizde cam açarken bir tedirgin oluyoruz, bir iki kere konuşalım dedik ama eskiden de ben öyle yapıyordum kimse bir şey demiyordu diyor... Baktığınız zaman belki ciddi bir sorun gibi gelmiyor da olabilir ama bu sadece bir örnek daha böyle ne sıkıntılar var... Bu insanların eski düzeni aradığı, yeni düzeni benimseyemediği çok belli değil mi...?”

Görsel 3. Çalışma alanı dönüşüm öncesi (2015 yılı) ve sonrası (2022 yılı) uydu görüntüsü

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kentleşme süreci, ilk olarak gelişmiş ülkelerde kentsel mekânları etkisi altına almıştır. Daha sonra küreselleşmenin de etkisiyle hızla diğer ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Kentleşmenin kentsel alanlar üzerindeki en büyük yansıması kentsel dönüşüm projeleri ile kendini göstermektedir. Kentsel dönüşümün temel amaçları; bölgede fiziksel çöküşü durdurarak, tarihi dokunun sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeyi sosyal, fiziksel ve ekonomik açıdan canlandırmak, kentsel yaşam kalitesini artırmaktır. Günümüzde küresel ölçekte, kentsel dönüşümün kentler üzerinde olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri daha ağır basmaktadır. Sağlıksız bir kent yapısının iyileştirilmesinin amaçlandığı projelerle, kültürel çatışmalara neden olarak sosyo-ekonomik anlamda kentleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Kastamonu'nun nüfus bakımından en kalabalık mahallesi olan Kuzykent Mahallesi kentleşme etkisinin yoğun olarak hissedildiği bölgedir. Ağırlıklı olarak müstakil konut alanlarından oluşan mahallede son yıllarda kentsel dönüşüm projeleri ile yüksek katlı yapılaşmaların arttığı görülmektedir. Çalışma kapsamında incelenen proje alanının sosyal ve büyük bir mekânsal değişim sürecinden geçtiği tespit edilmiştir. Düşük katlı yapılaşmaların yüksek katlı yapılarla değiştirilmesiyle alanda birçok yönden farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Bu farklılıkların en belirgin olanı ise kent silüetini etkilemesi ve alandaki sosyal ilişkilerin değişmesidir. Çalışma kapsamında yapılan görüşmeler sonucunda proje sonucunda alanda en büyük sosyal problemlerin başında komşuluk ilişkilerinin zayıflaması ve bu durumun bir sonucu olarak eski yaşam alanlarına özlem duyulmasıdır. Proje alanının ve çevresinin geçirdiği belirgin bir değişim süreci de alandaki yaşam tarzlarını ve sosyo kültürel ilişkileri etkileyen bir diğer unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Alanda ekonomik veya fiziksel olarak bir eksiklik olmadığı aslında sosyal anlamda sıkıntıların olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak ise, kentsel dönüşüm projeleri fiziki değişimlerin yanı sıra aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda da çok yönlü değişimleri kapsamaktadır. Bu nedenle dönüşüm projelerinde bu değişkenler birbirinden bağımsız olarak değil bir bütün halinde dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde bu alanlarda ekonomik ve sosyal boyutun göz ardı edilmesi kaçınılmazdır. Dönüşümde avantajlı bir durum, var olan dönüşüm alanının yıkılarak yeniden yapılmasıdır. Bu nedenle, bu sürecin uygulama aşamasında sürdürülebilir bir kentsel alan için belirlenen ölçütlerin halkın, akademik çevrelerin ve yerel yöneticilerin bir araya gelerek iş birliği içerisinde belirlenmesi önem taşımaktadır. Doğal sirkülasyonun alan içerisinde nasıl bir değişime uğrayacağı, alanda mekân kullanım özelliklerinin hangi kriterlere göre belirleneceği açıkça ifade edilmelidir. Ayrıca, dönüşüm projelerinde buralarda yaşayan insanların yaşamlarını da etkilediği göz ardı edilmemelidir. Yaşam alanlarının değişmesi, alışkanlıklarının değişmesi insanları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle bu insanlara, sosyal ve ekonomik yönden yeni yaşam alanları seçenekleri sunulmalıdır. Bu alanda yaşayanların sosyalleşebilecekleri yeni alanların oluşturulmasıyla sosyal ilişkiler daha güçlü olacağından insanların yeni yaşam alanlarına adapte olmaları da kolaylaşacaktır.

KAYNAKÇA

- Bayhan, İ., (1978). Büyük İstanbul'un Kentsel ve Kırsal Yeşil Alanları Üzerindeki Kentleşme Baskısı ve Sonuçları. Büyük İstanbul'un Yeşil Alan Sorunları Ulusal Sempozyumu, İ. Ü. Yayın No: 2587, Or. Fak. Yayın No: 270, İstanbul.
- Brenner, N., Theodore, N. (2002) "Cities and the Geographies of Actually Existing Neoliberalism" , Antipode, July 2002, vol 34, issue 3, 349-379.
- Göközkut, B., Somuncu, M. (2019). Ankara'da Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi ölçeğinde dönüşen mekânlar, değişen gündelik hayat pratikleri. Ankara Araştırmaları Dergisi, 7(1), 105-124.
- Gökkyer, E, Öztürk, M., Dönmez, Y. (2016). Şehirleşmenin Çevre Üzerine Etkilerinin Bartın Kenti (Türkiye) Örneğinde Değerlendirilmesi. 3rd International Symposium on Environment and Morality (ISEM2016) 4-6 Nov 2016 Alanya/Antalya – Turkey.
- Harvey, D. (1989) The Urban Experience, Johns Hopkins University Pres.
- Işınkaralar, Ö., Varol, Ç. (2021). Kent Merkezlerinde Ticaret Birimlerin Mekansal Örüntüsü Üzerine Bir Değerlendirme: Kastamonu Örneği. Journal of Architectural Sciences and Applications, 6(2), 396-403.
- Kroll, F., Kabisch, N. (2012). The relation of diverging urban growth processes and demographic change along an urban–rural gradient. Population, Space and Place, 18(3), 260-276.
- Ozturk, S., Isınkaralar, O. (2018). New Trends in Tourism: A Research on Farm Tourism. Journal of Current Researches on Social Sciences, 8(4), 537-546.
- Öztürk, S., Işınkaralar, Ö., & Yılmaz, D. (2019). Cittaslow Hareketi ve Toplumsal Farkındalık: Gerze (Sinop) Örneği. Academic Studies on Social and Education Sciences.
- Öztürk, S., Yılmaz, D., & İhtiyar, M. (2020). Kentleşmenin Sosyal Ve Mekânsal Rolünün Değerlendirilmesi: Kastamonu Örneği. Doğu Coğrafya Dergisi, 25(43), 153-166.
- Thomas, S., (2003). A Glossary of Regeneration and Local Economic Development, Local Economy Strategy Center, Manchester, UK.
- Uğurlar, A. (2016). Gecekondu Olgusunun Sosyo Mekânsal Temsili. 80 Sonrası Mekan ve Planlama. ISBN: 978-975-507-283-8, Yayıncı: Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.

TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN SEYAHAT ACENTALARINDAKİ E-TİCARET FAALİYETLERİNE ETKİSİ

Esra FİRAT ÇELEBİ

İstanbul Ticaret Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü
Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı
ORCID 0000-0003-0161-9457

Dr. Öğr.Üyesi Ebru ULUCAN

İstanbul Ticaret Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü
Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı
ORCID 0000-0001-6050-003X

ÖZET

Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler birçok alanda olduğu gibi turizm sektöründeki işletmelerde de pazarlama ve satış alanlarında yeni gelişmelere imkan sağlamıştır. Teknolojide yaşanan gelişmeler, turizm sektöründeki havayolu, konaklama işletmeleri ve seyahat acentaları gibi işletmeler tarafından kullanılan otomasyon programlarının gelişmesine imkan sağlamıştır. Kullanılan bu otomasyon programları işletmelere büyük kolaylıklar sağlamış olup, daha hızlı işlem yapılmasına ve hizmet kalitesini arttırmaya fayda sağlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte internet kullanımının artması e-ticareti yaygınlaştırmıştır. E-ticaret ile birlikte klasik seyahat acentaları yerine online platformlarda hizmet veren online seyahat acentaları ortaya çıkmıştır. Online web siteleri sayesinde küresel pazarlarda hizmet verme imkanına sahip olan seyahat acentaları 7/24 hizmet vererek işlem hacimlerini ve satışlarını arttırmışlardır. Teknolojik gelişmeler ve internetin yaygınlaşması müşterileri de online işlem yapmaya yönlendirmiştir. Müşteriler kullandıkları dizüstü bilgisayarlar veya cep telefonları gibi cihazlar ile istedikleri zaman ürün ve hizmet alabilme imkanına sahip olmuşlardır. Müşteriler online platformlarda istediklerini yerden istedikleri zaman direkt olarak destinasyon hakkında bilgi alma, fiyat hakkında bilgi sahibi olma, rezervasyon yapma, ve yapmış oldukları rezervasyonlarda iptal ve değişiklik işlemlerini yapabilmektedirler. Her geçen gün interneti kullanan kişi sayısı hızla arttıkça, bununla birlikte e-ticaret üzerinden işlem yapan kişi sayısı da artmıştır. E-ticaretin seyahat acenteleri faaliyetlerine etkilerini araştırmak amacı ile İstanbul'da A grubu seyahat acentelerinin e-ticarete ilişkin düşüncelerini ve e-ticareti kullanma durumlarını araştıran bir anket çalışması hazırlanmış ve uygulanmıştır. Yapılan analiz bulguları değerlendirildiğinde, e-

ticaretin seyahat acentalarının faaliyetlerini olumlu etkilediği ve satış hacimlerini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Teknolojik Gelişmeler, E-ticaret, Seyahat Acentaları

THE EFFECT OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS ON E-COMMERCE ACTIVITIES IN TRAVEL AGENCIES

ABSTRACT

Developments in information technologies have enabled new developments in the fields of marketing and sales in businesses in the tourism sector as well as in many other fields. Developments in technology have enabled the development of automation programs used by businesses such as airlines, accommodation businesses and travel agencies in the tourism sector. These automation programs, which are used, have provided great convenience to the enterprises, and they have been helpful in making faster transactions and increasing the service quality. With these developments, the increase in the use of the internet has made e-commerce widespread. Along with e-commerce, online travel agencies that serve on online platforms have emerged instead of classical travel agencies. Travel agencies, which have the opportunity to serve in global markets thanks to their online websites, have increased their transaction volumes and sales by providing 24/7 service. Technological developments and the widespread use of the internet have led customers to make online transactions. Customers have had the opportunity to purchase products and services whenever they want with the devices they use, such as laptop computers or mobile phones. Customers can get information about the destination, get information about the price, make a reservation, and cancel and change the reservations they have made, from anywhere and anytime, on the online platforms. As the number of people using the internet rapidly increases day by day, the number of people making transactions via e-commerce has also increased. In order to investigate the effects of e-commerce on the activities of travel agencies, a survey study was prepared and implemented, investigating the thoughts and use of e-commerce of group A travel agencies in Istanbul. When the analysis findings were evaluated, it was concluded that e-commerce positively affected the activities of travel agencies and increased their sales volumes.

Keywords; Technological Developments, E-commerce, Travel Agencies

GİRİŞ

Teknolojik gelişmelerle birlikte bilgisayar kullanımı ve internetin yaygınlaşması, işletmeler, müşteriler ve kurumlar tarafından kullanılması e-ticaret faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsanlar istedikleri zaman istedikleri yerden, internet aracılığıyla alışveriş, bankacılık, seyahat gibi birçok alım satım ve ödeme işlemlerini daha hızlı ve daha az vakit harcayarak yapmaları, işletmelerinde faaliyetlerini online platformlara taşımaları gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. E-ticaret üzerinden alışveriş yapmak zamandan tasarruf sağlamak anlamında özellikle çalışan bireyler için son derece kolaylık sağlamaktadır. Zaman sınırlaması olmadığı için bireyler ihtiyaçlarını 7/24 online platformlardan karşılayabilmektedirler. Küreselleşmenin sonucu olarak dünyanın tek bir pazar haline gelmesi uluslararası ticareti farklı boyutlara taşımıştır. Özellikle sosyal medya ortamları sayesinde işletmeler reklam faaliyetlerini bu ortamda da sürdürüp potansiyel müşterilere ulaşma imkanı sağlamıştır. Son zamanlarda yaşanan koronavirüs salgını nedeniyle çoğu sektördeki işletmeler klasik çalışma düzenlerini değiştirmişlerdir. Tüm dünyada uygulanan sokağa çıkma yasaklarından dolayı insanların evlerine kapanmak zorunda kalması, dijital ortamlarda işlem yapmalarına ve online platformlara olan ilgiyi iyice arttırmıştır. Bu süreçte faaliyetlerini e-ticarete taşıyan işletmeler arttığı gibi online kullanıcı sayısı da oldukça artmıştır. Her sektörde olduğu gibi turizm sektöründeki işletmelerde ürün ve hizmet satışlarını online platformlara taşıyarak daha fazla müşteriye ulaşma imkanına sahip olmuşlardır. Turizm işletmelerindeki havayolu şirketleri, konaklama işletmeleri, araç kiralama şirketleri, transfer hizmeti veren işletmeler ve bu işletmelerin ürünlerinin satışlarını yapan seyahat acentaları teknolojik gelişmelerden geri kalmayarak, ürün ve hizmetlerinin satışlarını online platformlara taşımışlardır. Müşteriler seyahat ürünleri almadan önce, ihtiyaç duydukları bilgiye istedikleri zaman, istedikleri yerden online olarak ulaşabilme imkanına sahip olmuşlardır. Acentalar için kullanılan web sayfalarının sürekli olarak güncel olması, müşterilerin aradıkları bilgiye hızlı bir şekilde erişiyor olması ve kullanım kolaylığı müşteriler için önemli detaylar olup müşterileri sadakatini de olumlu etkilemektedir.

1.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

İş dünyasındaki önemli gelişmelerden biri olan e-ticaret; internet üzerinden bilgisayar ağları vasıtasıyla ürün ve hizmetlerin alınıp satılması ve transferinin işletmeden işletmeye, işletmeden müşteriye gibi karşılıklı online iş yapmayı ifade etmektedir (Algür, 2007). E-ticaretin en önemli

unsuru internettir. Bilgisayar teknolojisindeki hızlı değişimler sonucunda, küçük bilgisayarlar daha sonrada kişisel bilgisayarların üretilmesi, internetin yaygınlaşması ve şirketlerin bu teknolojik gelişmelere ayak uydurmak zorunda kalmasıyla sanal mağazaların kurulması elektronik ticaretin yaygınlaşmasını sağlamıştır (Elibol & Kesici, 2004). Geleneksel ticari faaliyetler, alıcılar ile satıcıların bulunduğu fiziksel pazarda yapılırken, son yirmi yılda artan internet ve cep telefon kullanımı, iletişim ve iş yapma şeklimizi büyük ölçüde değiştirmiştir. Dünya çapındaki web üzerinden tek bir tıklama ile kullanım kolaylığı ve rahatlığı, online alışverişi günlük bir etkinlik haline getirmiştir (Kar & Pal, 2016). İnternet, fiyatların daha şeffaf ve ticaret sürecinin daha verimli olduğu küresel boyutta yeni dijital pazarlar yaratmıştır (Toader, 2020). Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşması ile işletmeler küresel pazarlara ulaşma imkanına sahip olmuşlardır. Bilgilerin iletişim teknolojilerinin sayesinde elektronik ortamlarda paylaşılması üreticiler, tüketiciler ve kamu kurumları için uluslararası engelleri ve uzak mesafeleri sorun olmaktan çıkarmıştır. Turizm sektöründe 3 teknolojik gelişmeyle birlikte bilgi teknolojileri kullanılmaya başlanmıştır. Birinci gelişme bilgisayar rezervasyon sistemlerinin 1970'li yıllarda kullanılması, ikinci gelişme küresel dağıtım sistemlerinin 1980'li yıllarda kullanılması ve son gelişme ise turizm sektöründe internetin yoğun olarak 1990'lı yıllarda kullanılmaya başlanmasıdır (Karataş & Serap, 2013). Turizm sektörü teknolojik yenilikleri takip eden ve hemen uygulayan bir sektördür. Turizm sektörü yapısı gereği bilgiye dayalı hizmet sunduğu için e-ticaret için oldukça uygundur (Kılınc, Tutar, & Kocabay, 2007). Turizmde bilgi teknolojilerinin kullanımının son hali ise e-ticarettir (Kara & Çavuş, 2014). Turizmde global dağıtım sistemleri ve web sistemleri tarafından bireysel rezervasyon hizmetini destekleyen sistemler özellikle B2B ve B2C e-ticaret modellerini yaygınlaştırmıştır (Yıldız & Yıldız, 2015).

Bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte seyahat acentaları global dağıtım kanalları olan Amadeus, Sabre, Galileo, Worldspan gibi sistemleri kullanmaya başlamışlardır (Yüksek, 2013). Kullanılan bu gds programları seyahat acentalarına uçak bileti, otel yada araç kiralama gibi hizmetler için birden fazla alternatif ürünü aynı anda ve hızlıca sunabilmelerine imkan sağlamıştır. Bu sistemler aracılığıyla havayolu işletmeleri, konaklama işletmeleri ve araç kiralama işletmelerinin müsaitlikleri doğrultusunda güncel fiyatları üzerinden konfirmeli rezervasyon yapabilmektedirler. Bu kanallarla yapılan rezervasyon işlemleri sistem üzerinden konfirme edilmiş olup sonrasında tekrar bir konfirme yada teyit bilgisi gerektirmemektedir. Sistemin sağladığı bu avantaj rezervasyon sonrası oluşan iş yükünü azaltmış daha hızlı işlem yapılmasına olanak sağlamıştır (Birkan, 1998) Turizmin aracılardan olan seyahat acentaları

e-ticaret işlemlerinde hizmet sağlayıcıları ile müşterileri biraraya getiren B2B ve B2C e ticaret modellerini benimsemişlerdir. Online kanallardan yapılan bireysel satışların hacmi B2B üzerinden yapılan iç ve dış turizm grup satış hacimlerden daha azdır. Acentaların B2B platformlar kullanarak farklı hizmet sağlayıcılarından alternatif ürünler sunması, kullanıcılarına hem kolaylık hem de tasarruf elde etmelerini sağlamıştır (Li & Suom, 2007)

Turizm sektöründe bilgi teknolojileri ve e-ticaret ile yapılan faaliyetler Tablo 1’de özetlenmektedir. Turizm organizasyonu içindeki iletişim ve faaliyetler –intranet, turizmdeki hizmet üreticileri ile aracıları arasındaki iletişim ve faaliyetler extranet, turizm sektörü ile müşteri iletişimi ve turizm dışı işletmeler ile turizm işletmeleri arasındaki bilgi iletişimi olarak dört grupta toplanabilmektedir.

Tablo 1.1: Turizm Sektörü İletişim Şekilleri ve Bilgi Teknolojileri Yardımı ile Gerçekleştirilen Faaliyetler

Organizasyon İçi İletişim ve Faaliyetler	Organizasyonlararası İletişim ve Faaliyetler Extranet (ve Intranet)
<p>Intranet</p> <p>Turizm organizasyonu içerisindeki bilgi değişimi</p> <p>Yönetim</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stratejik planlama • Rekabet analizi • Finansal planlama • Muhasebe • Pazarlama araştırması • Pazarlama stratejisi ve uygulama • Fiyatlandırma kararları • Orta-dönem planlama • Yönetim istatistikleri • Operasyon kontrolü • Yönetim faaliyetleri • 	<p>Turizm hizmeti üreticileri ve aracıları arasındaki bilgi değişimi</p> <p>Seyahat Öncesi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Genel bilgi • Yer ve zaman uygunluğu/fiyat • Pazarlık • Rezervasyon ve confirmasyon • Seyahat ile ilgili belgeler <ul style="list-style-type: none"> -Grup listeleri -Biletler -Ödendi / alındı belgeleri <p>Seyahat Sırasında</p> <ul style="list-style-type: none"> • Programın devamı ve takip planı

<p>Bölümler arası iletişim</p> <ul style="list-style-type: none"> • İşletme faaliyetleri • Bilgi değişimi • İnsan kaynakları yönetimi • Personel koordinasyonu • Operasyon planlaması • Muhasebe / faturalama 	<ul style="list-style-type: none"> • Ortakların planlar hakkında bilgilendirilmesi • Beklenilmeyen olaylar karşısında planların değişmesi • Takip geliştirmesi
<p>Şubeler Arası İletişim ve Fonksiyonlar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Faaliyetlerin koordinasyonu • Raporlama ve bütçeleme • Uygunluk/fiyatlar/bilgi • Üst yönetimden emirler • Müşteri ve operasyon bilgileri için ortak veri tabanı paylaşımı 	<p>Seyahat Sonrası</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ödeme ve komisyonlar • Geri bildirim ve öneriler • Şikayetlerin değerlendirilmesi • Veri yönetimi ile sadakat kazandırma
<p>Turizm Sektörü ile Müşteri İletişimi İnternet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Elektronik ticaret • Seyahat danışmanlığı • Uygunluk/fiyat /bilgi talepleri • Rezervasyon ve konfirmasyon • Rezervasyona ilişkin özel talepler • Depozitler • Özel istekler • Geri bildirim ve şikayetler 	<p>Turizm İşletmelerinin Turizm Dışı İşletmeler ile İletişimi İnternet (ve Extranet)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Diğer hizmet sunucuları ve destek hizmetleri -Seyahat formaliteleri ve vizeler -Aşılar • Sigorta işletmeleri • Hava durumu tahmini • Eğlence ve iletişim • Bankacılık/finansal hizmetler • Kredi kartları kullanımı • İşletmeye ilişkin diğer hizmetler

Kaynak: Buhalis Dimitros (2003), E-Tourism, Prentice-Hall.

2. METODOLOJİ

Bu araştırmada veri toplanması için anket tekniği kullanılmıştır. İstanbul'da faaliyet gösteren A grubu seyahat acenta çalışanlarına pandemi dolayısıyla online anket formu iletilmiştir.

Uygulamada konuyu detaylı bir şekilde inceleyebilmek adına nicel araştırma tekniğinden yararlanılarak kapsamlı bir anket formu tasarlanmıştır. Yapılan ankette beşli likert ölçeği kullanılmak suretiyle "1-Kesinlikle Katılıyorum – 5-Kesinlikle Katılmıyorum" şeklinde değerlendirilerek ölçüm yapılmıştır. Anket formu iki kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda seyahat acentası çalışanlara ilişkin demografik bilgiler ve seyahat acentası faaliyetlerine ilişkin sorulara, ikinci kısımda e-ticaret faaliyetinde bulunan seyahat acentalarının e-ticaret faaliyetinin avantajları ve dezavantajlarına ilişkin görüşleri hakkındaki sorulara yer verilmiştir.

Araştırma İstanbul'da A grubu iata olarak faaliyet gösteren seyahat acentası işletmelerinin hangi e-ticaret modellerini kullandıklarını, e-ticarete ilişkin beklentilerinin neler olduğunu ve e-ticaretin acentaların faaliyetlerini nasıl etkilediğini, sağladığı avantajların yanı sıra, e-ticarette karşılaştıkları problemler ve dezavantajlara yönelik çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın evrenini Türkiye'deki A grubu seyahat acentaları çalışanları oluştururken örneklemini ise İstanbul'daki A grubu seyahat acentaları çalışanları oluşturmaktadır. Pandemi dolayısıyla turizm sektörünün faaliyetlerine ara vermeleri ya da home office sisteme geçmelerinden dolayı veri toplama konusunda büyük bir engel oluşturmuştur. Bu nedenle kolayda örnekleme yöntemi kullanmış olup, örnekleme uygun olan herkese anket formu online platformlar üzerinden iletilmiş olup anket cevapları online olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Katılımcılarının kişisel bilgi formunda yer alan demografik özelliklerine ilişkin sorulara verdikleri yanıtların frekans ve yüzde değerlerini içeren tanımlayıcı istatistiksel analiz sonuçları Tablo 3.1'de sunulmuştur.

Tablo 3.1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişken	Değer	N	%
Cinsiyet	Erkek	93	30,5
	Kadın	212	69,5
Yaş	18-24	17	5,6
	25-44	236	77,4
	44-54	42	13,8
	55 ve üstü	10	3,3
Eğitim Seviyesi	Lise	39	12,8

	Ön Lisans	69	22,6
	Lisans	170	55,7
	Yüksek Lisans	27	8,9
Gelir Durumu	3000 TL ve altı	22	7,2
	3001 TL- 4500 TL	61	20,0
	4501 TL -5500 TL	109	35,7
	5501 TL ve üstü	113	37,0
İş Tecrübesi	2 yıldan az	14	4,6
	2-5 yıl	51	16,7
	6-10 yıl	108	35,4
	11 yıl ve üstü	132	43,3

Tablo 13 incelendiğinde örneklemin çoğunluğunun kadın (n=212; %69,5), 25-44 yaş aralığında (n=236; %77,4), lisans mezunu (n=170; %55,7), 5.501 TL ve üzeri geliri olan (n=113; %37,0) ve 11 yıl ve üzeri iş tecrübesine sahip (n=132; %43,3) katılımcılardan oluştuğu görülmektedir.

Katılımcılarının çalıştıkları acentalara ilişkin sorulara verdikleri yanıtların frekans ve yüzde değerlerini içeren tanımlayıcı istatistiksel analiz sonuçları Tablo 3.2’de sunulmuştur.

Tablo 3.2 : Katılımcıların Acentalarına Yönelik Bulgular

Soru	Cevap	N	%
Acentanın Yaşı	0-4 yıl	42	13,8
	5-10 yıl	53	17,4
	11-15 yıl	94	30,8
	16 yıldan fazla	116	38,0
Hangi merkezi rezervasyon sistemi ile çalışıyorsunuz?	Amadeus	149	48,9
	Sabre	94	30,8
	Galileo	42	13,8
	Diğer	16	5,2
	Hiçbiri	4	1,3

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların çalıştığı acentaların çoğunluğunun 16 yıldan uzun süredir (n=116; %38,0) bu sektörde faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Bunun yanında söz konusu acentalar tarafından en çok kullanılan merkezi rezervasyon sisteminin sırasıyla Amadeus (n=149; %48,9), Sabre (n=94; %30,8) ve Galileo (n=42; %13,8) olduğu görülmektedir. Katılımcıların %5,2'si (n=16) farklı merkezi rezervasyon sistemi kullandığını, %1,3'ü ise merkezi rezervasyon sistemi kullanmadığını belirtmektedir.

Katılımcıların e-ticaret üzerinden yapılan satışların acentalarına sağladığı avantajlara yönelik sorulara verdikleri yanıtların ortalama ve standart sapma değerlerini içeren tanımlayıcı istatistiksel analiz sonuçları, ortalamaya göre büyükten küçüğe sıralı olarak Tablo 3.3'te sunulmuştur.

Tablo 3.3: E-Ticaretin Acentalara Sağladığı Avantajlar

Madde	Ort.	ss	Min.	Max.
Ürün ve hizmetle ilgili değişiklikler müşteriye daha hızlı duyurulmaktadır.	4,74	,598	1	5
E-ticaret rakiplere karşı üstünlük sağlamaktadır.	4,73	,573	1	5
Yeni ürün oluşturma ve geliştirmede yol gösterici olmaktadır	4,72	,566	1	5
Küresel dağıtım sistemleri acentelerin E -ticaret yapabilmeleri için gereklidir.	4,69	,648	1	5
Hiç ulaşamayacak müşterilere ulaşma olanağı sağlamıştır.	4,65	,692	1	5
Elektronik ticaret satışlarımızı önemli ölçüde arttırmıştır.	4,64	,721	1	5
Elektronik ticaret acenteler tarafından etkin biçimde kullanılmaktadır.	4,62	,726	1	5
Acentemizin interneti kullanma düzeyi yeterlidir.	4,59	,773	1	5
Tüketicilerin internet ortamından seyahat ürünleri satın almaya yatkın olduklarını düşünüyorum.	4,58	,762	1	5
Elektronik ticaret faaliyet giderlerimizi önemli düzeyde azaltmıştır.	4,51	,824	1	5

Online satışların toplam satışlarımızdaki payı yüksektir.	4,46	,963	1	5
Online yapılan satışlarda ürün bedelli tahsilatı sorunsuzdur	3,10	1,557	1	5
Online yapılan satışların iptalinde ürün bedeli iadesi sorunsuzdur.	3,08	1,546	1	5

Tablo 3.3 incelendiğinde, katılımcıların e-ticaretin en çok avantaj sağladığını düşündükleri maddenin “Ürün ve hizmetle ilgili değişiklikler müşteriye daha hızlı duyurulmaktadır” olduğu ($\bar{x}=4,74$; $ss=0,59$), en düşük seviyeye sahip maddenin ise “Online yapılan satışların iptalinde ürün bedeli iadesi sorunsuzdur” ($\bar{x}=3,08$; $ss=1,54$) olduğu görülmektedir.

Katılımcıların e-ticaret üzerinden yapılan satışların acentalarına getirdiği dezavantajlara yönelik sorulara verdikleri yanıtların ortalama ve standart sapma değerlerini içeren tanımlayıcı istatistiksel analiz sonuçları, ortalama göre büyükten küçüğe sıralı olarak Tablo 3.4’te sunulmuştur. Yaşanan alt yapı sorunları, sistem hataları, bilgisiz ve tecrübesiz personel çalıştırılması müşterinin güven problemlerine neden olmaktadır. Müşterilerin online satışlarda güvenlik nedeni ile kart bilgilerini paylaşmak istememeleri, e-ticareti kullanan acentaların satışlarını olumsuz etkilemektedir. Online işlem adımlarının uzun olması ve fazla detaya sahip olması da müşterinin işlem yapmadan sayfadan çıkmalarına neden olmaktadır. Web sitelerinde paylaşılan bilgilerin güncel olmaması ve fiyat farklarının olması müşteri güven problemlerine neden olmaktadır.

Tablo 3.4: E-Ticaretin Acentalara Getirdiği Dezavantajlar

Madde	Ort.	ss	Min.	Max.
Elektronik ticaret satış konusunda bilgili personel ihtiyacımız artmıştır.	4,60	,714	1	5
Acentenin web sitesinde güncellemesi unutulmuş bilgiler olursa reklamasyon ve şikayet gibi maddi ve manevi zararlar getirebilir.	4,58	,807	1	5
Acentanın web sitesine yapılabilecek olası saldırılar acentaya zarar verebilir.	4,50	,855	1	5

Elektronik ticaret ile birlikte havayolları,otel v.b gibi üreticilerin ürünlerini acenteleri by-pass ederek doğrudan pazarlamaları karlılığımızı düşürmüştür.	4,49	,904	1	5
Bağlantı hızının düşük olması istenilen bilgiye ulaşmayı yavaşlatmaktadır.	4,48	,949	1	5
Müşterilerin kredi kartı bilgilerini internet ortamında vermeye tereddüt etmesi satış işlemlerinin gecikme ve iptallerine yol açmaktadır	4,45	,959	1	5
Elektronik ticaret uygulamaları için ülkemizdeki teknolojik alt yapı yetersizdir.	4,38	,980	1	5
İnternetteki küresel dağıtım sistemleri B2C faaliyetleri satışlarımızı olumsuz etkilemektedir.	4,37	1,028	1	5
Seyahat ürünleri çok fazla bileşene sahip olduğundan dolayı e-ticaret ortamında yönetimi zordur.	4,18	1,218	1	5
Elektronik ticaret uygulamalarına imkan veren bir web sitesi takip edip güncelleyecek düzeyde eğitimli personel kadromuz mevcut değildir.	4,00	1,323	1	5
Online satışlarda güvenlik sorunu yaşanmaktadır.	3,94	1,377	1	5
Elektronik ticaret uygulamalarını yeterince güvenli bulmuyorum.	3,92	1,407	1	5
Web sayfası üzerinden E- ticaret satışı acentemizin rekabet gücünü azaltmıştır.	2,56	1,643	1	5
Web sayfasının maliyet giderleri acentamızın e-ticaret satışından sağladığı gelirden fazladır.	2,34	1,544	1	5

Tablo 3.4 incelendiğinde, katılımcıların e-ticaretin en çok dezavantaj getirdiğini düşündükleri maddenin “Elektronik ticaret satış konusunda bilgili personel ihtiyacımız artmıştır” olduğu ($\bar{x}=4,60$; $ss=0,71$), en düşük seviyeye sahip maddenin ise “Web sayfasının maliyet giderleri acentamızın e-ticaret satışından sağladığı gelirden fazladır” ($\bar{x}=2,34$; $ss=1,54$) olduğu görülmektedir.

Tablo 3.5: E-Ticaretin Avantaj ve Dezavantajlarının Karşılaştırması

	Ortalama	ss	Kolmogorov-Smirnov	Wilcoxon
Avantajlar	4,39	0,51	,215**	Z=-9,223**
Dezavantajlar	4,05	0,66	,177**	

** p<0,01

Analiz sonucunda katılımcıların e-ticaretin avantaj ve dezavantajlarına ilişkin düşüncelerinin anlamlı olarak farklılık gösterdiği (Z=-9,223; p<0,01) tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, katılımcıların e-ticaretin avantaj sağladığına ilişkin düşüncelerinin, dezavantaj getirdiğine ilişkin düşüncelerinden anlamlı olarak daha yüksek seviyede olduğu belirtilebilecektir.

Katılımcıların e-ticaretin avantaj veya dezavantaj getirdiğine yönelik düşüncelerinin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla gerçekleştirilen Mann Whitney U Testi sonuçları Tablo3. 6'da sunulmuştur.

Tablo 3.6 : E-Ticaretin Avantaj ve Dezavantajlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırması

Değişken	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	u	p
Avantajlar	Kadın	212	156,59	33196,50	9097,5	,278
	Erkek	93	144,82	13468,50		
Dezavantajlar	Kadın	212	155,87	33044,00	9250,0	,386
	Erkek	93	146,46	13621,00		

Tablo 3.6 da yer alan sonuçlar incelendiğinde katılımcıların e-ticaretin avantaj veya dezavantaj getirdiğine yönelik düşüncelerinin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği (p>0,05) tespit edilmiştir.

Katılımcıların e-ticaretin avantaj veya dezavantaj getirdiğine yönelik düşüncelerinin yaşlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla gerçekleştirilen Kruskal Wallis Testi sonuçları Tablo 3.7'de sunulmuştur.

Tablo 3.7 :E-Ticaretin Avantaj ve Dezavantajlarının Yaşa Göre Karşılaştırması

Değişken	Yaş	N	Sıra Ort.	H	df	p
Avantajlar	18-24	17	130,06	3,561	3	0,313
	25-44	236	152,82			

	45-54	42	169,45			
	55 ve üstü	10	127,10			
Dezavantajlar	18-24	17	145,32	2,007	3	0,571
	25-44	236	156,60			
	45-54	42	136,75			
	55 ve üstü	10	149,45			

Tablo 3.7’de yer alan sonuçlar incelendiğinde katılımcıların e-ticaretin avantaj veya dezavantaj getirdiğine yönelik düşüncelerinin yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir.

Tablo 3.8: E-Ticaretin Avantaj ve Dezavantajlarının Acentanın Yaşına Göre Karşılaştırması

Değişken	Acentanın Yaşı	N	Sıra Ort.	H	df	p
Avantajlar	0-4 yıl	42	140,00	7,135	3	0,068
	5-10 yıl	53	131,95			
	11-15 yıl	94	153,08			
	16 yıl ve üstü	116	167,26			
Dezavantajlar	0-4 yıl	42	128,11	6,230	3	0,101
	5-10 yıl	53	148,54			
	11-15 yıl	94	167,67			
	16 yıl ve üstü	116	152,16			

Tablo 3.8’de yer alan sonuçlar incelendiğinde katılımcıların e-ticaretin avantaj veya dezavantaj getirdiğine yönelik düşüncelerinin acentalarının yaşına göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın bir diğer amacı; havayolları, otel gibi turizm işletmelerinin kendi ürünlerini işletmeden tüketiciye (B2C) e-ticaret modelini kullanarak direk müşteriye satış yaparak, küçük kar marjları ile ayakta kalmaya çalışan, sektörde aracı olarak hizmet veren seyahat acentelerini aradan çıkararak, seyahat acentelerinin satış faaliyetlerini olumsuz etkilediklerini ortaya

koymaktadır. Araştırmada bu amaç kapsamında hazırlanan iki soruya (17. ve 19. maddeler) yönelik gerçekleştirilen analiz sonuçları Tablo 26’da sunulmuştur.

Tablo 3.9: B2B ve B2C E-Ticaret Modelinin Seyahat Acentelerine Etkileri

Madde	Cevaplar					Ortalama	Chi-Square Test	
	1=Kesinlikle	2=Katılmıyor	3=Kararsız	4=Katılıyorum	5=Kesinlikle			
17. Elektronik ticaret ile birlikte havayolları, otel v.b gibi üreticilerin ürünlerini acenteleri by-pass ederek doğrudan pazarlamaları karlılığımızı düşürmüştür.	f	6	9	23	59	208	4,69	471,902*
	%	2,0	3,0	7,5	19,3	68,2		
19. İnternetteki küresel dağıtım sistemleri (Expedia.com vb.) B2C faaliyetleri acentelerimizin satışlarını olumsuz etkilemektedir.	f	10	12	29	57	197	4,37	402,262*
	%	3,3	3,9	9,5	18,7	64,6		

** p<0,01

“Elektronik ticaret ile birlikte havayolları, otel v.b gibi üreticilerin ürünlerini acenteleri by-pass ederek doğrudan pazarlamaları karlılığımızı düşürmüştür” şeklindeki soruya verilen yanıtlar incelendiğinde çok yüksek ortalamaya ($\bar{x}=4,69$) sahip olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, bu maddeye katılan kişi sayısının katılma derecesiyle birlikte artış gösterdiği; katılımcıların %2,0’si (n=6) bu maddeye kesinlikle katılmadığını ifade ederken, bu maddeye kesinlikle katıldığını belirten katılımcı oranının %68,2 (n=208) olduğu görülmektedir. Bunun yanında bu maddeye verilen yanıtların anlamlı olarak farklılık gösterdiği ($\chi^2_{(4)}=471,902$; p=0,000) belirlenmiştir. Sonuç olarak katılımcıların bu ifadeye çok yüksek seviyede katıldıkları ve katılımcıların anlamlı çoğunluğunun bu şekilde düşündüğü belirtilebilecektir.

Benzer şekilde, “İnternetteki küresel dağıtım sistemleri (Expedia.com vb.) B2C faaliyetleri acentelerimizin satışlarını olumsuz etkilemektedir” şeklindeki soruya verilen yanıtlar incelendiğinde çok yüksek ortalamaya ($\bar{x}=4,37$) sahip olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, bu maddeye katılan kişi sayısının katılma derecesiyle birlikte artış gösterdiği; katılımcıların

%3,3'ü (n=10) bu maddeye kesinlikle katılmadığını ifade ederken, bu maddeye kesinlikle katıldığını belirten katılımcı oranının %64,6 (n=197) olduğu görülmektedir. Bunun yanında bu maddeye verilen yanıtların anlamlı olarak farklılık gösterdiği ($\chi^2_{(4)}= 402,262$; p=0,000) belirlenmiştir. Sonuç olarak katılımcıların bu ifadeye çok yüksek seviyede katıldıkları ve katılımcıların anlamlı çoğunluğunun bu şekilde düşündüğü belirtilebilecektir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan anket analiz sonuçlarına göre e-ticaret acentalarının satışlarını önemli ölçüde arttırmıştır. E-ticaret ile acentalarda ulaşılamayacak müşterilere ulaşma imkanına sahip olup, satış hacimlerini arttırmışlardır. Elektronik ortamda yapılan işlemler acentalarının faaliyet giderlerini de büyük ölçüde azaltmıştır.

Acentalarda online olarak satışı yapılan ürün ve hizmetlerin satış sonrası iptal, iade ve değişiklik gibi durumlarında sistemsel ve alt yapı kaynaklı sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlara arka planda çözümlenecek iyi teknik ekip kadrosu ve bilgili personel ihtiyacı ortaya çıkmıştır. E-ticaret ile birlikte turizm işletmelerinde üretici olan havayolu ve konaklama işletmeleri gibi şirketlerin kendi ürünlerini online kanallar üzerinden daha düşük fiyatlara satmaları, acentalar için müşteri kayıplarına neden olup, kar ve satış hacimlerini de olumsuz etkilemiştir.

Acentalara Yönelik Öneriler;

- Sektörde faaliyet gösteren ve online platformda yer alan acentaların, müşteri kayıplarını önlemek ve müşteri güveni oluşturmak için web sayfalarının bilgi akışı sürekli olarak güncellemeli ve fiyat bilgileri de güncel olmalıdır.
- Web sayfaları ve kullanılan uygulamalarda aldatici reklam bilgileri kullanılmamalı, müşteri güvenilirliği ve devamlılığı sağlanmalıdır.
- Online hizmet veren acentaların, müşterilerine 7/24 hizmet verebilecekleri donanımlı personelleri şirket bünyesinde bulundurması gerekmektedir.
- Karmaşık ve gereksiz bilgi işlemleri müşteriler için zaman kaybına neden olacağı gibi işlem süresi uzadıkça sayfadaki bekleme süresi artarak sayfa hatalarına neden olmaktadır. Online platformlar ve uygulamalar kullanımı kolay ve pratik olacak şekilde tasarlanmalı birkaç işlem adımıyla müşteriler istedikleri işlemi hızlıca yapabilmelidir.

Turizmde Üretici Şirketlere Yönelik Öneriler;

- Müşterilerin, havayolu yada konaklama işletmeleri gibi üretici firmaların ürünlerini online satış kanalları üzerinden daha uygun fiyatla satın almaları, acentaların satış oranlarını olumsuz etkileyerek, karlılık oranında azaltmaktadır. Bu nedenle sektörde yer alan üretici firmaların direkt olarak ürünlerini kendi online platformlarında belirli sabit bir kar marjı satmaları ve acentalara tanımlanan komisyon bedellerinin daha altında satılmaması gerekliliği önem arz etmektedir. Sektörde aracı görevini üstlenen acentaların ayakta kalabilmeleri için üretici firmalar tarafından desteklenmeli ve komisyon oranları bu ölçüde arttırılmalıdır.

Kaynakça

- Algür, S. (2007). *Elektronik Turizm: İnternet Acentacılığı Gelişimi Tercih Nedenleri ve İleriye Yönelik Projeksiyonlar*. Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik . 2007: Akdeniz Üniversitesi.
- Birkan, I. (1998). Bilgisayar Teknolojisindeki Gelişmelerin Turizm Pazarlaması Üzerindeki Etkileri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26-32.
- Elibol, H., & Kesici, B. (2004). *Çağdaş İşletmecilik Açısından Elektronik Ticaret*. Selçuk Üniversitesi . Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Kar, U., & Pal, S. (2016). Online Shopping -An Empiricak Study in Kolkata. *ASBM Journal of Management*, 73.
- Kara, E., & Çavuş, M. (2014). Turizmde Modern Yönetim Uygulamaları . *The Journal of Academic Social Science*, 480.
- Karataş, M., & Serap, B. (2013). Gelişen Dünya'da Turizm Sektörünün Yeri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15-24.
- Kılınc, F., Tutar, M., & Kocabay, . N. (2007). Turizm sektöründe e-ticaret uygulamaları: Nevşehir örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 199-200.
- Pırnar, İ. (2005). Turizm Endüstrisinde E-Ticaret. *Ekonomik ve Sosyal Arastırmalar Dergisi*, 33-41.

Toader, L. A. (2020, july). Perceives Barriers To E-Commerce in Romania Perspective. *The Annals of the University of Oradea*, 598.

Yıldız, S., & Yıldız, Z. (2015). Bilişim Teknolojilerinin Turizm Pazarlaması, Dağıtım Sistemi ve Seyahat Acentelerinin İş Modeli Değişimine Etkisi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 602.

Yüksek, G. (2013). Seyahat işletmelerinde bilgi teknolojilerinin rolü ve küresel dağıtım sistemlerine bir örnek: Amadeus. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 23.

TRB 2 BÖLGESİNDE AKADEMİSYEN MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ BEKLENTİ VE SORUNLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Dr. Yusuf KURT¹ Öğr. Gör. Murat DEDEOĞLU²

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Özalp Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0002-1071-4205

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Özalp Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0002-2287-6201

ÖZET

Bu çalışmada TRB 2 bölgesinde bulunan akademisyen muhasebe meslek mensuplarının beklenti ve sorunlarını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda meslek mensuplarının cinsiyet, yaş, unvan, mezun olunan bölüm, mezun olunan fakülte, mesleki kıdem, mesleki güncel gelişmelere ilişkin eğitim alınması, mesleki güncel gelişmelere ilişkin eğitim verilmesi gibi demografik özellikler frekans ve yüzde yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler normal dağılıma sahip olduğundan veriler Bağımsız Örneklem T Testi ve Anova yöntemleriyle test edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre Akademisyen muhasebe meslek mensuplarına yöneltilen sorulara ilişkin alınan cevapların ünvanlara, mesleki kıdemlere ve mezun oldukları bölümlere göre önemli derecede farklılaşma olmadığını göstermektedir. Akademisyen muhasebe meslek mensuplarının mezun oldukları fakülte ile sorulara verilen cevaplar karşılaştırıldığında, yalnızca “mesleki güncel gelişmeleri yakından takip ederim” sorusuna verilen cevapların mezun olunan fakülteye göre önemli derecede farklılaştığı görülmektedir. Diğer ifadeler için ise önemli derecede bir farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca TÜRMÖB tarafından akademisyenlerle ilgili çalışma şartlarının düzenlenmesi, danışmanlık ve bilirkişilik gibi konularda akademisyenlerin de dikkate alınması, düşük ücretle faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına müsaade edilmemesi; SMMM odaları tarafından aidatla ilgili sorunların yanında yeni meslek mensuplarının mükellef bulma konusunda desteklenmesi, muhasebe mesleğinin sevdirmesi, oda ile akademisyenler arasında yeterli iletişimin kurulması; Devlet tarafından ise akademisyenlerin mali müşavirlik mesleğini icra etmelerine imkan verecek yasal düzenleme yapılması, resmi evrak işlemlerinin asgari düzeye indirilmesi, büro açma şartlarının kolaylaştırılması ve staj koşullarının yeniden düzenlenip daha kolay staj yapılabilirliğinin sağlanması gibi konular akademisyen muhasebe meslek mensuplarının beklentilerini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: TURMOB, Akademisyen SMMM, TRB 2 Bölgesi

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the expectations and problems of academician accounting professionals in TRB 2 region. In this context, demographic characteristics such as gender, age, title, graduated department, graduated faculty, professional seniority, receiving training on current professional developments, providing training on current professional developments were examined by frequency and percentage method. Since the data obtained from the study had a normal distribution, the data were tested with the Independent Sample T Test and Anova

methods. According to the results obtained from the research, it is seen that the answers to the questions directed to the academicians accountants do not differ significantly according to their titles, professional seniority and the departments they graduated from. When the answers given to the questions are compared with the faculties from which the academic accountants graduated, it is seen that the answers given only to the question "I closely follow the current professional developments" differ significantly according to the faculties from which they graduated. It was determined that there was no significant difference for other expressions. In addition, it is expected that academicians will be taken into account in matters such as the regulation of working conditions for academicians, consultancy and expertise by TURMOB (Union Of Chambers Of Certified Public Accountants And Sworn-In Certified Public Accountants Of Turkey). It is expected by the SMMM (Certified Public Accountant) Chamber to support new members of the profession in finding taxpayers, to popularize the accounting profession, and to establish sufficient communication between the chamber and academicians. On the other hand, issues such as making legal arrangements that will enable academicians to practice the profession of financial advisor, minimizing official paperwork, facilitating the conditions of opening an office, rearranging the internship conditions and providing easier internship opportunities constitute the expectations of academicians accounting professionals by the state

Key Words: TURMOB, TRB 2 Region, Academicians Certified Public Accountant

1. GİRİŞ

Son yıllarda muhasebe mesleğine uluslararası standartlar kazandırılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Bu doğrultuda uluslararası standartlara yön veren kurumlar bir çok toplantı yaptıkları gibi aynı zamanda standartlarla ilgili uluslararası sempozyumlar da düzenlenmektedir. Türkiye’de ise, muhasebe mesleğinin uluslararası standartlara ilişkin entegrasyonları devam etmektedir. Buna rağmen muhasebe meslek mensuplarının sorunları henüz çözülmemiştir. Muhasebe meslek mensupları faaliyetlerini devam ettirirken mükellefler, yasalar veya geleneklerden kaynaklanan bazı sorunlarla karşı karşıya gelebilmektedir.

Bu gibi sorunlar bu meslek elemanlarının iş performansını düşürebilmekte, kamuya ve mükellefe verebilecekleri hizmetin kalitesini olumsuz etkileyebilmektedir. Meslek elemanlarının iş ortamının stres verici olması, bu mesleği seçecek genç meslek adaylarının da meslek tercihleri üzerinde etkili olabilmektedir. Meslek mensuplarının yaşadıkları sorunların çözümü, mesleki faaliyetlerin daha sağlıklı yürütülmesine olanak verecektir. Minimum sorunla yürütülen faaliyetler hem mükellef hem de devlet açısından daha huzurlu bir iş yaşamını ve toplumsal mali uzlaşma ortamını sağlayacaktır. (Gündüz ve Özen, 2016)

Bu çalışma literatürdeki çalışmalardan farklı olarak meslek mensubu akademisyenlere yöneliktir. Bu doğrultuda öncelikle muhasebe meslek mensuplarının sorunları ve beklentilerine yönelik literatür taraması yapılmış, daha sonra ise TRB 2 bölgesindeki akademisyen muhasebe meslek mensuplarının sorunları ve beklentiler araştırılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Konu ile ilgili olarak yapılan literatür taraması neticesinde çeşitli yıllarda gerçekleştirilmiş olan çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

Aydemir (2015) tarafından muhasebe meslek mensuplarının sorunları ve çözüme yönelik beklentileri araştırıldığı çalışmada, muhasebe meslek mensuplarına yönelik 428 adet anket yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre “iş yükünün ağır olması”, “bazı meslek mensuplarının çok ucuza defter tutması”, “mükelleflerin ücretlerini ödememeleri veya düzensiz ödemeleri”, “mesleki yeterlilik ve sorumluluklara karşın muhasebe meslek mensuplarının kazancının düşük olması” sırasıyla en önemli sorunlar olarak belirtilmiştir. Mükelleflerden beklentiler açısından ise “mükellefin ticari faaliyetlerini belgelendirmesi, düzenli belge tutması ve yanıtıcı belge kullanmaması” ve “mükellefin sorumluluklarının bilincinde olması” en önemli beklentilerdir (Aydemir, 2015)

Bişgin vd. (2020) tarafından muhasebe meslek mensupları ile mükelleflerin beklentileri ve sorunlarına ilişkin nitel bir çalışma yapılmıştır. Araştırma verileri 25 muhasebe meslek mensubu ve 15 vergi mükellefi ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerden öncelikli olarak anlaştıkları ücretin zamanında tahsil edilmesi, sonrasında ise yasal yükümlülüklerinin zamanında yerine getirilmesi anlamında beklentilerinin olduğu tespit edilmiştir. Mükelleflerin muhasebe meslek mensuplarından beklentileri ise, vergi yükümlülüklerinin doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi, dolayısıyla devlet ile karşı karşıya gelmelerine neden olabilecek bir sorun yaşamak istememeleri şeklindedir. (Bişgin vd., 2020)

Tetik vd. (2008) tarafından Antalya ilindeki muhasebe meslek mensuplarına yönelik durum analizi ve beklentilerini saptamaya yönelik mesleğin geleceğine nasıl baktıkları, beklentileri ve karşılaştıkları sorunlar incelenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, meslek mensuplarının teknolojiyi, mükellefe hizmet anlamında tek bir amaç için kullandıkları, ancak elektronik haberleşme, veri entegrasyonu ve mükelleflerin kendi bilgilerini uzaktan erişim olanağının sağlanması gibi konularda teknolojiden yeteri kadar yararlanmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, meslek mensupları mesleğe başlamadan önce alınan eğitimi her ne kadar yeterli bulsa da, bu gelişmeler için sürekli mesleki eğitim programlarına katılma konusunda mesleği uzun süredir icra edenler ile yeni başlayanlar arasında farklı görüşler olduğu da anlaşılmıştır. (Tetik vd., 2008)

Şendurur ve Çelik (2020) Muş ve Ağrı illerinde toplam 53 muhasebe meslek mensubu üzerinde muhasebe meslek mensuplarının karşılaştığı sorunlar ve beklentilerini araştırmışlardır. Ortaya çıkan sonuçlara göre, muhasebe meslek mensupları, daha düşük bir ücretle defter tutan meslektaşlarının olduğunu ve bunun haksız rekabeti doğurduğunu, iş yüklerinin fazla olduğunu ve ücretlerini zamanında alamadıklarını belirtmiş, Mali Müşavirler Odaları ve Hazine ve Maliye Bakanlığının kendilerine daha çok yardımcı olmalarını istemişlerdir. (Şendurur & Çelik, 2020)

Gündüz ve Özen (2016) tarafından Uşak ilinde muhasebe meslek mensuplarının sorunları ve mesleki memnuniyetlerinin analiz edilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının genel itibariyle sorunlarına bakıldığında, çok yüksek bir çoğunluk iş yüklerinin fazla olduğundan ve özel hayatlarına zaman ayıramadıklarından, alınan ücretlerin emeklerinin karşılığı olmamasından ve diğer meslektaşlarının mevcut tarifinin altında bir fiyattan defter tutmasından şikayetçi oldukları belirlenmiştir. Meslek mensuplarının mükelleflerine ilişkin beklentileri ise mükelleflerinin ücretlerini zamanında ve tam ödemesi, belgelerini zamanında ve eksiksiz teslim etmesi şeklindedir.(Gündüz & Özen, 2016)

Gökgöz ve Zeytin (2012) Bilecik ve Yalova illerinde muhasebe meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunları ve beklentilerini analiz etmişlerdir. Muhasebe meslek mensuplarının meslek odalarından beklentileri meslek mensuplarının hukukunun korunması, meslek içi eğitim sayısının ve niteliklerinin artırılması, resmi kurumlarda karşılaşılan sorunların çözülmesine yardımcı olunması ve meslektaşlar arasında haksız rekabete çözüm bulunması şeklindedir. (Gökgöz & Zeytin, 2012)

3. AMPİRİK ÇALIŞMA

Bu bölümde araştırmamızın amacı, hedef kitlesi, yöntemi, bulguları ve araştırmaya ilişkin elde edilen verilerin değerlendirilmesi yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızda TBR 2 bölgesinde faaliyet gösteren akademisyen muhasebe meslek mensuplarının beklenti ve sorunları ele alınmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

TRB 2 bölgesinde akademisyen muhasebe meslek mensuplarının beklenti ve sorunlarını öğrenmek amacıyla online anket yöntemi kullanılarak 16 akademisyen üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket formunda katılımcılara 11 adet demografik soru, 5 adet yargı cümlesi ve 3 adet açık uçlu soru olmak üzere toplam 19 soru yöneltilmiştir.

Anketlerden elde edilen verilerin güvenilirliğinin test edilmesinde Cronbach Alpha katsayısına bakılmıştır. Alfa katsayısının güvenilirlik açıklamaları aşağıdaki gibidir (Kutlu, Öztürk, Yılmaz, Gerekan, 2015):

- $0 \leq \alpha < 0.40$ ölçek güvenilir değildir,
- $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ölçek güvenilirliği düşük,
- $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ölçek oldukça güvenilir,
- $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Araştırmamızda kullanılan verilere ilişkin güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach Alpha değerinin 0,61 olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen sonuç ölçeğimizin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

3.3. Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi

Anket sonuçlardan elde edilen veriler, SPSS 22 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılacak olan testler elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine göre belirleneceğinden burada öncelikle veri setinin normal dağılıp dağılmadığı test edilmiştir.

Çalışmada verilerin normal dağılıp dağılmadığına çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılarak karar verilmiştir. Verilerin normal dağılması durumunda parametrik testler, normal dağılmaması durumunda ise non-parametrik testlerin kullanılması gerekmektedir. Tabachnick ve Fidell (2013)'e göre verilere ait çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması, George ve Mallery (2010)'e göre ise -2 ile +2 arasında olması verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

Yapılan normallik analizi sonucunda ise tüm değerlerin -2 ile +2 arasında olduğu gözlemlendiğinden verilerin normal dağıldığı görülmektedir. Bu durumda elde edilen veriler parametrik testlerden olan Bağımsız Örneklem T Testi ve Anova yöntemiyle analiz edilecektir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Verilerin analiz edilip değerlendirildiği bu bölümde, öncelikle araştırmaya katılan akademisyen muhasebe meslek mensuplarının cinsiyet, yaş, unvan, hangi üniversitelerde çalıştığı, mesleki kıdem, mezun olunan fakülte ve bölüm gibi demografik özellikler frekans ve yüzde yöntemi ile incelenmiştir.

Çizelge 1: Katılımcılara İlişkin Frekans Ve Yüzde Analizi

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	16	100
	Kadın	0	0
Yaş	45-55	10	62,5
	55 ve üzeri	6	37,5
Ünvan	Doç. Dr.	2	12,5
	Dr. Öğr. Üyesi	2	12,5
	Öğr. Gör.	12	75,0
Mezun Olunan Bölüm	Çalışma Ekonomisi	2	12,5
	İktisat	2	12,5
	İşletme	4	25,0
	Kamu Yönetimi	4	25,0
	Maliye	4	25,0
Mezun Olunan Fakülte	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi	10	62,5
	İşletme Fakültesi	4	25,0
	Siyasal Bilimler Fakültesi	2	12,5
Mesleki Kıdem	11-15 Yıl	2	12,5
	21 Yıl ve Üzeri	12	75,0
	34 yıl	2	12,5

Mesleki Güncel Gelişmelere İlişkin Eğitim Alınması	Evet	6	37,5
	Hayır	10	62,5
Mesleki Güncel Gelişmelere İlişkin Eğitim Verilmesi	Evet	10	62,5
	Hayır	6	37,5

Çizelge 2: Akademisyen Muhasebe Meslek Mensuplarının Görüşleri

	Ortalama	Std. Sapma
Mesleki güncel gelişmeleri yakından takip ederim.	3,625	,7440
Akademisyenlikle birlikte bu mesleği kolay yürütebilirim.	3,500	,9258
Mesleği ilgi duyan kişilere tavsiye edebilirim.	4,000	,0000
Mesleğin saygın bir meslek olduğuna inanıyorum.	4,125	,6409
Mesleği yapmaya karar verdiğimde sık sık problemlerle karşılaşacağıma inanıyorum.	2,875	1,3562
Odalar ile üyeleri arasında zaman zaman meslek yarasındaki etik kurallar ihlal edilmektedir.	3,125	1,1260

Çizelge 2’den elde edilen sonuçlar akademisyen meslek mensuplarına yöneltilen sorulara alınan cevapların ortalamaları ve standart sapmalarını göstermektedir.

Ankete verilen cevaplar içerisinde en fazla ortalama 4,12 ile “Mesleğin saygın bir meslek olduğuna inanıyorum” sorusuna aittir.” Buna en yakın ortalama ise 4,00 “Mesleği ilgi duyan kişilere tavsiye edebilirim” sorusudur. En düşük ortalama ise 2,875 ile “Mesleği yapmaya karar verdiğimde sık sık problemlerle karşılaşacağıma inanıyorum.” sorusuna aittir. Elde edilen sonuçlar muhasebe mesleğinin akademisyenlerinin gözünde saygın bir meslek olduğunu ve akademisyenler tarafından tavsiye edildiğini göstermektedir.

Çizelge 3: Bağımsız Örneklem T Testi

Mesleki Güncel Gelişmelere İlişkin Eğitim Alınması	F	P
Mesleki güncel gelişmeleri yakından takip ederim.	6,231	,562
Akademisyenlikle birlikte bu mesleği kolay yürütebilirim.	,481	,725
Mesleğin saygın bir meslek olduğuna inanıyorum.	,017	,519
Mesleği yapmaya karar verdiğimde sık sık problemlerle karşılaşacağıma inanıyorum.	3,320	,173
Odalar ile üyeleri arasında zaman zaman meslek yarasındaki etik kurallar ihlal edilmektedir.	,762	,829

Bağımsız örneklem T testi sonucuna göre tüm ifadelerle ilişkin olasılık değerinin 0,05’ten büyük olması; mesleki güncel gelişmelerin yakından takip edilmesi, akademisyenlikle birlikte muhasebe mesleğinin kolay yürütülebilmesi, mesleğin saygın bir meslek olduğuna inanılması, mesleği yapmaya karar verenlerin sık sık problemlerle karşılaşacağına inanılması ve odalar ile üyeleri arasında zaman zaman meslek yarasındaki etik kuralların ihlal edilip edilmemesi

sorularına verilen cevapların mesleki güncel gelişmelere ilişkin eğitim alınıp alınmamasına göre önemli derece farklılaşmadığını göstermektedir.

Çizelge 3'ten bağımsız olarak mesleki güncel gelişmelere ilişkin eğitim verilip verilmemesi ile meslek mensuplarına yöneltilen yargı soruları arasında da önemli derecede bir farklılaşma görülmemiştir.

Çizelge 4: Ünvan Değişkenine İlişkin Anova Test Sonuçları

	İfadeler	F	P
Ünvan	Mesleki güncel gelişmeleri yakından takip ederim.	,268	,775
	Akademisyenlikle birlikte bu mesleği kolay yürütebilirim.	,312	,745
	Mesleğin saygın bir meslek olduğuna inanıyorum.	1,094	,404
	Mesleği yapmaya karar verdiğimde sık sık problemlerle karşılaşacağıma inanıyorum.	,888	,468
	Odalar ile üyeleri arasında zaman zaman meslek yasasındaki etik kurallar ihlal edilmektedir.	,747	,520

Tüm olasılık değerlerinin 0,05'ten büyük olması araştırmaya katılanların akademisyen muhasebe meslek mensuplarına yöneltilen sorulara ilişkin alınan cevapların ünvanlara göre önemli derecede farklılaşmadığını göstermektedir.

Çizelge 5: Mesleki Kıdem Değişkenine İlişkin Anova Test Sonuçları

	İfadeler	F	P
Mesleki Kıdem	Mesleki güncel gelişmeleri yakından takip ederim.	,571	,484
	Akademisyenlikle birlikte bu mesleği kolay yürütebilirim.	3,571	,117
	Mesleğin saygın bir meslek olduğuna inanıyorum.	5,714	,062
	Mesleği yapmaya karar verdiğimde sık sık problemlerle karşılaşacağıma inanıyorum.	,672	,450
	Odalar ile üyeleri arasında zaman zaman meslek yasasındaki etik kurallar ihlal edilmektedir.	,536	,497

Mesleki kıdem değişkenine ilişkin tüm grupların olasılık değerinin 0,05'ten büyük olması meslek mensuplarının mesleki kıdemleri ile belirlenen sorulara verilen cevaplar arasında önemli derecede farklılaşma olmadığını göstermektedir.

Çizelge 6: Mezun Olunan Fakülte Değişkenine İlişkin Anova Test Sonuçları

	İfadeler	F	P
Mezun Olunan Fakülte	Mesleki güncel gelişmeleri yakından takip ederim.	9,609	,019
	Akademisyenlikle birlikte bu mesleği kolay yürütebilirim.	2,188	,208
	Mesleğin saygın bir meslek olduğuna inanıyorum.	,375	,705
	Mesleği yapmaya karar verdiğimde sık sık problemlerle karşılaşacağıma inanıyorum.	3,690	,104
	Odalar ile üyeleri arasında zaman zaman meslek yasasındaki etik kurallar ihlal edilmektedir.	,582	,593

Akademisyen muhasebe meslek mensuplarının mezun oldukları fakülte ile sorulara verilen cevaplar karşılaştırıldığında, yalnızca “mesleki güncel gelişmeleri yakından takip ederim” sorusuna verilen cevapların mezun olunan fakültele göre önemli derecede farklılaştığı görülmektedir. Diğer ifadeler için ise olasılık değerinin 0,05’ten büyük olması sorulara ilişkin alınan cevapların mezun olunan fakültele göre önemli derecede farklılaşmadığını işaret etmektedir.

Çizelge 7: Mezun Olunan Bölüme İlişkin Anova Test Sonuçları

	İfadeler	F	P
Mezun Olunan Bölüm	Mesleki güncel gelişmeleri yakından takip ederim.	,413	,794
	Akademisyenlikle birlikte bu mesleği kolay yürütebilirim.	,375	,816
	Mesleğin saygın bir meslek olduğuna inanıyorum.	,328	,845
	Mesleği yapmaya karar verdiğimde sık sık problemlerle karşılaşacağıma inanıyorum.	8,906	,052
	Odalar ile üyeleri arasında zaman zaman meslek yasasındaki etik kurallar ihlal edilmektedir.	,914	,552

Akademisyen muhasebe meslek mensuplarının mezun oldukları bölümler ile sorulara verilen cevaplar karşılaştırıldığında, tüm olasılık değerinin 0,05’ten büyük olması sorulara ilişkin alınan cevapların mezun olunan bölümlere göre önemli derecede farklılaşmadığını göstermektedir.

Akademisyen muhasebe meslek mensuplarının Türkiye Muhasebe Odaları Birliği (TÜRMOB), SMMM Odaları ve Devlet tarafından beklentilerine ilişkin açık uçlu sorular sorulmuştur.

SMMM odaları tarafından akademisyenlerin beklentileri;

- Akademisyen muhasebe meslek mensuplarının SMMM odasına hiçbir külfetleri olmadığından aidat alınmaması veya alınsa dahi aidatların makul bir düzeye getirilmesi,
- Kurallara uymayan meslek mensuplarına müeyyideler uygulanması,
- Faal olarak bu mesleği icra eden üyelerin mükellef sayılarını sınırlandırılması, yeni üyelerin bu mesleği sevmelerine ve yapmasına yardımcı olunması,
- Özellikle yeni meslek mensuplarının mükellef bulma konusunda desteklenmesi,
- Oda ile akademisyen arasında yeterli düzeyde iletişimin olması ve özellikle SMMM akademisyenlerin katkılarının göz ardı edilmemesi

gibi konulara ilişkin beklentilerin ön planda olduğu gözlemlenmektedir.

TÜRMOB tarafından akademisyenlerin beklentilerine bakıldığında ise;

- Akademisyenlerle ilgili çalışma şartlarının düzenlenmesi, danışmanlık, bilirkişilik gibi konularda akademisyenlerin de dikkate alınması için gereken çabanın harcanması,
- Meslek mensuplarının haklarının daha iyi savunulması,
- Bu işle uğraşan meslek odaları ve üyelerin beklentilerini hızlı bir şekilde çözmesi aynı zamanda günün şartlarına göre uyarlaması gerektiği,
- Düşük ücretle faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına müsaade etmemeleri gerektiğine ilişkin beklentilerden oluşmaktadır.

Son olarak devlet tarafından akademisyenlerin beklentileri ise aşağıda sıralanmıştır.

- Kamu görevlisi olup da aynı zamanda mali müşavir olan üyelerden aidat alınmamasına yönelik bir hukuki düzenleme yapılması
- Akademisyenlerin mali müşavirlik mesleğini icra etmelerine imkan verecek yasal düzenleme yapılması.
- Resmi evrak işlemlerinin asgari düzeye indirilmesi
- Mesleği icra edenlerin itibarının kamu nezdinde daha itibarlı ve saygın hale getirilmesi
- Mali konularda devletin en fazla hizmet aldığı SMMM'ler için daha ciddi ve gerekirse devlet destekli yardımların verilmesi,
- Büro açma şartlarının kolaylaştırılması,
- Staj koşullarının yeniden düzenlenip daha kolay staj yapılabilirliğin sağlanması

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmamızda TRB 2 bölgesinde akademisyen muhasebe meslek mensuplarının beklenti ve sorunlarını öğrenmek amacıyla online anket yöntemi kullanılarak 16 akademisyen üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Anket formunda katılımcılara 11 adet demografik soru, 5 adet yargı cümlesi ve 3 adet açık uçlu soru olmak üzere toplam 19 soru yöneltilmiştir.

Bu bağlamda meslek mensuplarının cinsiyet, yaş, unvan, mezun olunan bölüm, mezun olunan fakülte, mesleki kıdem, mesleki güncel gelişmelere ilişkin eğitim alınması, mesleki güncel gelişmelere ilişkin eğitim verilmesi gibi demografik özellikler frekans ve yüzde yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler normal dağılıma sahip olduğundan veriler Bağımsız Örneklem T Testi ve Anova yöntemleriyle test edilmiştir.

Bağımsız örneklem T testi sonucuna göre mesleki güncel gelişmelerin yakından takip edilmesi, akademisyenlikle birlikte muhasebe mesleğinin kolay yürütülebilmesi, mesleğin saygın bir meslek olduğuna inanılması, mesleği yapmaya karar verenlerin sık sık problemlerle karşılaşacağına inanılması ve odalar ile üyeleri arasında zaman zaman meslek yasasındaki etik kuralların ihlal edilip edilmemesi sorularına verilen cevapların mesleki güncel gelişmelere ilişkin eğitim alınıp alınmamasına göre önemli derece farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Anova test sonuçlarına göre ise akademisyen muhasebe meslek mensuplarına yöneltilen sorulara ilişkin alınan cevapların ünvanlara, mesleki kademelere ve mezun oldukları bölümlere göre önemli derecede farklılaşma olmadığı belirlenmiştir.

Akademisyen muhasebe meslek mensuplarının mezun oldukları fakülte ile sorulara verilen cevaplar karşılaştırıldığında, yalnızca “mesleki güncel gelişmeleri yakından takip ederim” sorusuna verilen cevapların mezun olunan fakültele göre önemli derecede farklılaştığı görülmektedir. Diğer ifadeler için ise önemli derecede farklılaşma olmamıştır.

Akademisyenlerle ilgili çalışma şartlarının düzenlenmesi, danışmanlık ve bilirkişilik gibi konularda akademisyenlerin de dikkate alınması, düşük ücretle faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarına müsaade edilmemesi akademisyen muhasebe meslek mensuplarının TÜRMOB tarafından beklentileri olduğu belirlenmiştir.

SMMM odaları tarafından ise yeni meslek mensuplarının mükellef bulma konusunda desteklenmesi, muhasebe mesleğinin sevdirmesi, oda ile akademisyenler arasında yeterli iletişimin kurulması gibi konulara önem vermeleri beklenmektedir.

Devlet tarafından ise akademisyenlerin mali müşavirlik mesleğini icra etmelerine imkan verecek yasal düzenleme yapılması, resmi evrak işlemlerinin asgari düzeye indirilmesi, büro açma şartlarının kolaylaştırılması ve staj koşullarının yeniden düzenlenip daha kolay staj yapılabilirliğinin sağlanması gibi konular akademisyen muhasebe meslek mensuplarının beklentilerini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydemir, O. (2015). Muhasebe Meslek Mensuplarının Karşılaştıkları Sorunlar Ve Beklentiler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 67, 71-84. <https://doi.org/10.25095/mufad.396577>
- Bişgin, A., Ünlüer, S., & Üyümez, M. E. (2020). Muhasebe Meslek Mensupları ile Mükelleflerin Beklentileri ve Sorunları: Nitel Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 625-648. <https://doi.org/10.17153/oguibf.511802>
- George, D. and Mallery, P. (2010). SPSS for Windows Step by Step A Simple Guide and Reference 17.0 Update. 10th Edition, Pearson, Boston.
- Gökgöz, A., & Zeytin, M. (2012). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Karşılaştıkları Sorunlar Ve Beklentileri: Bilecik Ve Yalova İlleri Uygulaması. *Suleyman Demirel University Journal Of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 17(1), 477-493.
- Gündüz, M., & Özen, E. (2016). Muhasebe Meslek Mensuplarının Sorunları ve Mesleki Memnuniyetlerinin Analizi: Uşak İli Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 70, 67-90. <https://doi.org/10.25095/mufad.396681>
- Kutlu, H. A., Öztürk, S., Yılmaz, T., Bekir Gerekan, B. Muhasebe Eğitiminde Ölçme Ve Değerlendirme: Öğrencilerin Bakışı Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (74), 2017
- Şendurur, U., & Çelik, Y. (2020). Muhasebe Meslek Mensuplarının Karşılaştığı Sorunlar Ve Beklentileri: Muş Ve Ağrı İlleri Örneği. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 13(1), 25-50. <https://doi.org/10.29067/muvu.568083>
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. Using Multivariate Statistics (Sixth). Boston, 2013.
- Tetik, N., Kınay, F., & Ciğer, A. (2008). Antalya İlindeki Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Durum Analizi ve Beklentilerini Saptamaya Dönük Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 38, 70-79.

FENOMEN PAZARLAMASININ ELEKTRONİK AĞIZDAN AĞIZA İLETİŞİM (E-WOM) ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Filiz ÇAYIRAĞASI¹, Filiz ÇOPUROĞLU²

¹ Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID ID: 0000-0001-5941-1320

² Gaziantep Üniversitesi, İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ORCID ID: 0000-0002-1528-1541

ÖZET

Teknolojinin giderek geliştiği günümüzde işletmelerin rekabet edebilmek amacı ile pazarlama stratejilerini en hızlı şekilde tüketicilere ulaştırabildikleri platformlar sosyal mecralar olmaktadır. Web 2.0 teknolojilerinin gelişimi, benzersiz etkileşim imkanı ile sosyal medya platformlarının yaygınlaşması ve platformlardaki kilit liderlerin varlığı “etkileyiciler” aracılığıyla yapılan pazarlama faaliyetlerine olan vurguyu daha da arttırmaktadır. İşletme yöneticilerinin pro-aktif bir yaklaşım ile kendi ürün ve hizmetlerine uygun bir sosyal medya fenomeni belirleyerek, ürün veya marka tanıtımını sağlaması, tüketicilerin birbirleri olan sosyal medya etkileşimleri sayesinde elektronik ağızdan ağıza pazarlama stratejisi yardımı ile tutundurulmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, fenomen pazarlamasının elektronik ağızdan ağıza pazarlama (e-Wom) üzerindeki etkisini, tüketiciler üzerinde bir araştırma yaparak ortaya koymak ve bu sayede pazarlama literatürüne katkıda bulunmaktır. Bu temelde tüketicilerin araştırmanın örneklemini oluşturduğu çalışmada çevrimiçi olarak hazırlanan anket formu kolayda örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemine göre sosyal medya aracılığı ile tüketicilere dağıtılmıştır. Veri toplama sürecinde 182 tüketiciden geri dönüş sağlanmıştır. SPSS programında analiz edilen verilerde sonuçlar; fenomen pazarlamasının tüm boyutlarının kendi aralarındaki ilişkinin ve fenomen pazarlamasının tüm boyutlarının elektronik ağızdan ağıza pazarlama arasındaki ilişkisinin pozitif yönde olduğuna işaret etmektedir. Bu bulguların yanı sıra fenomen pazarlamasının boyutlarından çekicilik, güvenilirlik ve uzmanlık boyutları ile elektronik ağızdan ağıza pazarlama arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu, fenomen pazarlamasının elektronik ağızdan ağıza pazarlamayı (e-Wom) %18 düzeyinde etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fenomen Pazarlaması, Elektronik Pazarlama, Ağızdan Ağıza Pazarlama, Elektronik Ağızdan Ağıza Pazarlama.

1. GİRİŞ

Web 2.0 teknolojilerinin gelişimi, benzersiz etkileşim imkanı ile sosyal medya platformlarının yaygınlaşması ve platformlardaki kilit liderlerin varlığı “etkileyiciler” aracılığıyla yapılan pazarlama faaliyetlerine olan vurguyu daha da arttırmaktadır. İşletmelerin

en önemli fonksiyonlarından biri olan pazarlama dijital çağ ile eşzamanlı bir şekilde değişiklik arz etmekte bu noktada sosyal medya en kritik çevrimiçi araçlar arasında yer almaktadır. Sosyal medya kullanımının bu denli yaygınlaşması bağlantılı olarak kanal vasıtası ile aktarılan bilgilerin artışına ve elektronik ağızdan ağza iletişimin (e-WOM) daha da dikkat çekmesine neden olmaktadır (Babic Rosario vd., 2016). Literatürde e-WOM'u farklı boyutlarda, farklı değişkenlerle ilişkilendiren birçok çalışma yer alsa da bu alanda ilgili akademik literatür, özellikle fenomen pazarlaması, boyutları ve teorik temelleri bulma konusunda hala sınırlı kalmaktadır. Bu temelde çalışmanın amacı, fenomen pazarlamasının elektronik ağızdan ağza pazarlama (e-Wom) üzerindeki etkisini, tüketiciler üzerinde bir araştırma yaparak ortaya koymak ve pazarlama literatürüne katkıda bulunmaktır.

2. Literatür Taraması

2.1. Fenomen Pazarlaması

Gillin (2007), fenomen pazarlamasını, sosyal medya platformunda bir markaya ait mesajların ve ürünlerin, dünya pazarına yönlendirilmesi adına etkili insanlarla etkileşimleri içeren, yani “etkileyiciler” aracılığıyla yapılan pazarlama eylemi olarak ifade etmektedir. Bu noktada tanımda geçen Fransızcadan Türkçeye geçmiş olan “fenomen” kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlüğünde, “olay” ve “görüngü” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). “Etkileyiciler” (Influencer) terimi ile ise belirli bir etki alanına sahip tüm bireyler kastedilmektedir. Etkileyiciler, aynı pozisyondaki astlar, yöneticiler mevkidaşların tutumlarını bilgileri, becerileri ve karakterleri temelinde etkileyebilen bireyler olarak tanımlanmaktadır (Kasmi vd., 2019). Çevrimiçi ortamda tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında fenomen pazarlamasına ait karakteristikler güvenilirlik, çekicilik ve uzmanlık boyutları ile incelenmiştir. Zietek (2016), bu faktörlerden “influencer”ın güvenilirliğinin ilk en önemli faktör olduğunu belirtmektedir. Kaynağa olan inanılabilirliğin kastedildiği güvenilirlik ile ve bilgi alıcısının bilgi kaynağının güvenilirliği ve uzmanlığına ilişkin algıları ifade edilmektedir (Metzger ve Flanagin, 2013: 211). Bilgi ve tavsiye alınan kaynağın dürüst ve geçerli olduğu kanaatine varıldığında kaynak güvenilir olarak kabul edilmektedir (Ismagilova vd., 2020:3). McCroskey ve McCain tarafından (1974), çekicilik, ilgili sosyal değerlerle ilintili olarak kaynakların algılanma şekli olarak tanımlanmaktadır. Çekicilik kriteri ile alıcıların mesajlara ikna olmasında etkili olan faktörün, kaynağın sahip olduğu fiziksel ve kişisel cazibesi ifade edilmektedir (Ananda& Wandebori, 2016:266). Uzmanlık ile alıcının tutum değişikliğine olumlu etkide bulunabilecek ve ikna edici kaynak uzmanlığı ifade edilmektedir (Ho ve Chien, 2010:397). Uzmanlık ile “kaynağın doğru bilgi sağlama yeteneği, uzmanlık derecesi ile de kaynak deneyimi ve eğitimi kastedilmektedir (Xiao vd., 2018: 192).

2.2. Elektronik Ağızdan Ağza İletişim (E-WOM)

Westbrook, (1987) ağızdan ağza iletişimi “tüketicilerin kendi aralarında belirli ürünler, hizmetler ve özellikleriyle ilgili deneyimler hakkında fikir alışverişinde bulunduğu gayri resmi bir iletişim davranışı olarak tanımlamaktadır. Bu noktada geleneksel ağızdan ağza iletişimin sadece sınırlı sosyal iletişim sınırları içinde etkili iken bilgi teknolojisindeki son gelişmeler ve çevrimiçi sosyal ağ sitelerinin ortaya çıkışı, bilgi paylaşım şeklini farklılaştırarak ve elektronik

ağızdan ağıza iletişim (e-WOM) geleneksel sınırlarını aşmıştır (Jalilvand vd., 2011). Geleneksel ağızdan ağıza iletişimde, bilginin aktarımı özel görüşmeler ile sağlandığından doğrudan gözlem yapmak zor olmaktadır. Bu bağlamda elektronik ağızdan ağıza iletişimin geleneksel ağızdan ağıza iletişimin sınırlamasının ötesine geçebileceği vurgulanmaktadır (Godes ve Mayzlin, 2004). İçinde bulunduğumuz dijital çağda ise müşteri araştırmalarının, elektronik ağızdan ağıza iletişimin (e-WOM), tüketici karar verme tarzlarında ve davranışlarında etkisi giderek daha da artmaktadır (Chung vd., 2018). Elektronik ağızdan ağıza iletişimde (e-WOM), mallara ve hizmetlere dair bilgi kaynakları sadece tanıdık birkaç kişi sınırlı kalmamakta, ilgili ürün veya hizmetlerle ilgili deneyim sahibi coğrafi olarak dağınık bir konumda bulunan geniş bir insan grubundan bilgi akışı da mümkün olmaktadır (Nielsen, 2007). Alanda yapılan (Sa'ait vd., 2016; Kurdeshia ve Kumar'ın, 2017), çalışma sonuçları ile net ürün incelemeleri olarak addedilen pozitif yöndeki elektronik ağızdan ağıza iletişimin, yalnızca tüketicilerin markaya yönelik tutumları üzerinde değil, aynı zamanda satın alma niyetlerini de büyük ölçüde etkilediğini göstermektedir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada fenomen pazarlamasının elektronik ağızdan ağıza pazarlamaya (e-Wom) etkisi olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini tüketiciler oluşturmaktadır. Elektronik ortamda hazırlanan anket kolayda örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemine göre sosyal medya aracılığı ile tüketicilere dağıtılmıştır.

Araştırmaya katılanların fenomen pazarlaması algılarını ölçmek amacıyla Ohanian (1990) tarafından geliştirilmiş, Wei ve Li (2013) tarafından geçerliliği ve güvenilirliği ispatlanmış "fenomen kullanımı ölçeği" kullanılmıştır. Fenomen kullanımı ölçeği 15 ifade ve 3 boyuttan oluşmaktadır. E-Wom ölçeği olarak Alhidariet ve arkadaşlarının (2015) geliştirilen elektronik ağızdan ağıza pazarlama ölçeği kullanılmıştır. Ölçekler 5'li Likert tipi ölçektir. Araştırmaya ilişkin veriler Şubat – Nisan 2022 tarihleri arasında toplanmış ve araştırma anketi 182 tüketiciye ulaştırılmıştır.

Araştırmanın bağımsız değişkeni fenomen pazarlaması iken, araştırmanın bağımlı değişkeni elektronik ağızdan ağıza pazarlamadır. Geliştirilen bu modele bağlı olarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Fenomen pazarlaması ve elektronik ağızdan ağıza pazarlama cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₂: Fenomen pazarlaması ve elektronik ağızdan ağıza pazarlama medeni duruma göre farklılık göstermektedir.

H₃: Fenomen pazarlaması ve elektronik ağızdan ağıza pazarlama yaşa göre farklılık göstermektedir.

H₄: Fenomen pazarlaması ile elektronik ağızdan ağıza pazarlama arasında pozitif ilişki vardır.

H₅: Fenomen pazarlaması elektronik ağızdan ağıza pazarlamayı etkilemektedir.

3. BULGULAR

Elde edilen verilerin frekans analizleri, güvenilirlik ve faktör analizi, karşılaştırma analizleri (iki bağımsız örneklem t testi, Anova testi), korelasyon ve regresyon analizleri SPSS 21.0 paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Araştırmaya katılan tüketicilerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular Çizelge 1' de verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Frekans	%			Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	125	68,7	Eğitim Durumu	Ortaöğretim	11	6,0
	Erkek	57	31,3		Lise	24	13,2
Yaş	19-25	69	37,9	Önlisans	20	11,0	
	26-32	37	20,3	Lisans	95	52,2	
	33-39	38	20,9	Lisansüstü	32	17,6	
	40-46	24	13,2	Aylık Gelir	4500 TL ve altı	77	42,3
	47-53	13	7,1		4.501-6.000 TL	27	14,8
	54 ve üzeri	1	,5		6.001-7.500 TL	19	10,4
Medeni Durum	Evli	89	48,9		7.501-9.000 TL	18	9,9
	Bekar	93	51,1	9.001 TL ve üstü	41	22,5	

Araştırmaya katılanlardan 125' i kadın ve 57' si erkektir. Yaş dağılımına bakıldığında 19-25 yaş aralığında 69 kişi, 26-32 yaş aralığında 37 kişi, 33-39 yaş aralığında 38 kişi, 40-46 yaş aralığında 24 kişi ve 47-53 yaş aralığında 14 kişi görülmektedir. Araştırmaya katılanların 89'u evli, 93' ü bekar; 11' i ortaöğretim, 24'ü lise, 20'si önlisans, 95' i lisans ve 32'si lisans üstü eğitime sahiptir. Gelir açısından bakıldığında katılımcıların 77'si asgari ücret ve altı, 27'si 4501 TL- 6000 TL arası, 19' u 6001 TL- 7500 TL arası, 18' i 7501 TL- 9000 TL arası, 41' i 9001 TL ve üzeri gelire sahiptir.

Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin güvenilirlik analizi ve faktör analizi Tablo 2' de verilmiştir.

Çizelge 2. Faktör Analizi ve Güvenilirlik

	Faktör Yüklere	%	Kümülatif %	KMO	Sig	Cronbach Alpha
Çekicilik	,763 -,858	59,962	59,962			,900
Güvenilirlik	,434-,680	13,645	73,607	,933	,0000	,950
Uzmanlık	,696-,814	5,692	79,299			,933
E-WOM	,847-,859	2,194	73,125	,717	,000	,816

Literatüre uyumlu bir şekilde fenomen pazarlaması 3 boyuta ayrılmış, elektronik ağızdan ağıza pazarlama tek boyutta toplanmıştır. Fenomen pazarlaması ve e-wom ölçeklerinin bütün boyutları için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda iki ölçeğin güvenilirlik katsayılarının yeterli düzeyde olduğu görülmektedir.

Fenomen pazarlaması ve elektronik ağızdan ağıza pazarlamanın cinsiyete ve medeni duruma göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacı ile yapılan t testi sonuçları Çizelge 3' te verilmiştir.

Çizelge 3. Değişkenlere İlişkin T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Mean	F	Sig (2-tailed)	t
Çekicilik	Kadın	125	3,5088	6,589	,004	2,935
	Erkek	57	3,0807			
Güvenirlilik	Kadın	125	3,3504	2,881	,194	1,304
	Erkek	57	3,1544			
Uzmanlık	Kadın	125	3,3427	1,433	,084	1,736
	Erkek	57	3,0965			
Ewom	Kadın	125	2,8267	,626	,311	1,017
	Erkek	57	2,6725			
	Medeni Durum	N	Mean	F	Sig.	t
Çekicilik	Bekâr	89	3,6202	4,423	,000	3,590
	Evli	93	3,1398			
Güvenirlilik	Bekâr	89	3,4404	7,432	,034	2,141
	Evli	93	3,1441			
Uzmanlık	Bekâr	89	3,4270	7,819	,017	2,419
	Evli	93	3,1111			
E-wom	Bekâr	89	2,8989	1,231	,094	1,684
	Evli	93	2,6631			

Yapılan t testi sonuçlarına göre fenomen pazarlamasının çekicilik boyutunun cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çizelge 3' e göre kadınların çekicilik boyutuna ilişkin değerlerinin erkeklerin çekicilik boyutuna verdikleri değere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Fenomen pazarlamasının güvenirlilik ve uzmanlık boyutlarının ve elektronik ağızdan ağıza pazarlamanın cinsiyete göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Medeni durum açısından tablo incelendiğinde fenomen pazarlamasının tüm boyutlarının medeni duruma göre değişiklik gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Çekicilik, güvenirlilik ve uzmanlık boyutunu bekârların evlilere göre daha yüksek değerlendirdiği, ancak elektronik ağızdan ağıza pazarlamanın medeni duruma göre değişiklik göstermediği sonucu elde edilmiştir. Bu sonuca göre H₁ ve H₂ kabul edilmiştir.

Fenomen pazarlaması ve elektronik ağızdan ağıza pazarlamanın yaşa göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacı ile yapılan Anova testi sonuçları Çizelge 4' te verilmiştir.

Çizelge 4. Katılımcıların Yaş Aralığına İlişkin Anova Testi

		N	Mean	Std. Deviation	df	F	Sig.
Çekicilik	19-25	69	3,6493	,78770	4	3,011	,020
	26-32	37	3,3459	,84413			
	33-39	38	3,2263	1,10348			
	40-46	24	3,0500	,87526			
	47-53	14	3,0571	1,12982			
Güvenirlilik	19-25	69	3,4232	,85443	4	,725	,576
	26-32	37	3,1135	,83472			
	33-39	38	3,2895	,99805			
	40-46	24	3,2250	1,05717			
	47-53	14	3,2000	1,26977			
Uzmanlık	19-25	69	3,4541	,76637	4	1,096	,086
	26-32	37	2,9550	,86571			
	33-39	38	3,1842	,98547			
	40-46	24	3,3472	,82666			
	47-53	14	3,2381	1,21197			
E-wom	19-25	69	2,9324	,93686	4	2,072	,360
	26-32	37	2,5946	,80559			
	33-39	38	2,8333	1,08429			
	40-46	24	2,6389	,99232			
	47-53	14	2,5952	,86902			

Yapılan Anova testi sonucunda fenomen pazarlamanın çekicilik boyutunun yaşa göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu farklılığın hangi yaş grupları arasında oluştuğunu belirlemek için Games - Howell testi yapılmıştır. Games- Howell testine göre 19-25 yaş aralığında bulunan katılımcılar ile 40-46 yaş aralığında bulunan katılımcılar arasında çekicilik boyutu bakımından farklılık olduğu, 19-25 yaş aralığında bulunan katılımcıların çekicilik düzeylerinin 40-46 yaş aralığında bulunan katılımcılara göre daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir. Buna göre H_3 kabul edilmiştir.

Fenomen pazarlamanın tüm boyutları ile elektronik ağızdan ağıza pazarlama arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek amacı ile korelasyon analizi yapılmış ve analiz sonuçları Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Fenomen pazarlaması ve E- Wom Arasındaki İlişki

		Çekicilik	Güvenirlilik	Uzmanlık	Ewom
Çekicilik	Pearson Correlation	1	,559**	,540**	,372**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000
	N	182	182	182	182
Güvenirlilik	Pearson Correlation	,559**	1	,858**	,310**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000
	N	182	182	182	182
Uzmanlık	Pearson Correlation	,540**	,858**	1	,377**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000
	N	182	182	182	182
Ewom	Pearson Correlation	,372**	,310**	,377**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	
	N	182	182	182	182

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Çizelge 5’ te görüldüğü üzere, fenomen pazarlamasının tüm boyutlarının kendi aralarındaki ilişki ve fenomen pazarlamasının tüm boyutlarının elektronik ağızdan ağıza pazarlama arasındaki pozitif çıkmıştır. Elde edilen bu sonuçlara göre H₄ hipotezi (Fenomen pazarlaması ile elektronik ağızdan ağıza pazarlama arasında pozitif ilişki vardır) kabul edilmiştir. Buna göre H₄ kabul edilmiştir.

Fenomen pazarlamasının elektronik ağızdan ağıza pazarlamaya etkisinin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi Çizelge 6’ da verilmiştir.

Çizelge 6. Fenomen Pazarlamasının Elektronik Ağızdan Ağıza Pazarlamaya Etkisi

	Beta	β	t	Sig.	R	R ²	F
Çekicilik	,263	,258	3,132				
Güvenirlilik	-,147	-,146	-1,086	,000	,433	,188	13,725
Uzmanlık	,387	,364	2,740				

Kurulan model incelendiğinde fenomen pazarlamasının üç boyutunun da elektronik ağızdan ağıza pazarlamaya etki ettiği görülmekte ve fenomen pazarlamasının elektronik ağızdan ağıza pazarlamaya %18 oranında katkıda bulunduğu istatistiki olarak kabul edilmektedir. Bu sonuçlara göre H₅ kabul edilmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Fenomen pazarlamasının elektronik ağızdan ağıza pazarlama (eWom) üzerindeki etkisinin analizinin amaçlandığı bu çalışma sonuçlarına göre; araştırmaya katılanların 125' i kadın ve 57' si erkek; 69' u 19-25 yaş aralığında, 37'si 26-32 yaş aralığında, 38'i 33-39 yaş aralığında, 24'ü 40-46 yaş aralığında ve 14' ü 47-53 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılanların 89'u evli, 93' ü bekâr; 11' i ortaöğretim, 24'ü lise, 20'si önlisans, 95' i lisans ve 32'si lisans üstü eğitime sahiptir. Gelir açısından bakıldığında katılımcıların 77'si asgari ücret ve altı, 27'si 4501 TL- 6000 TL arası, 19' u 6001 TL- 7500 TL arası, 18' i 7501 TL- 9000 TL arası, 41' i 9001 TL ve üzeri gelire sahiptir.

Fenomen pazarlamasının çekicilik boyutunun cinsiyete göre farklılık gösterdiği, kadınların çekicilik boyutuna verdiği değerin erkeklerin çekicilik boyutuna verdikleri değere göre daha yüksek olduğu; fenomen pazarlaması güvenilirlik ve uzmanlık boyutlarının ve elektronik ağızdan ağıza pazarlamanın cinsiyete göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Medeni durumun fenomen pazarlaması tüm boyutlarında farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çekicilik, güvenilirlik ve uzmanlık boyutunu bekârların evlilere göre daha yüksek değerlendirdiği, ancak elektronik ağızdan ağıza pazarlamanın medeni duruma göre değişiklik göstermediği sonucu elde edilmiştir. Bunun yanında fenomen pazarlamasının çekicilik boyutunun yaşa göre farklılık gösterdiği tespit edilmiş; 19-25 yaş aralığında bulunan katılımcıların çekicilik düzeylerinin 40-46 yaş aralığında bulunan katılımcılara göre daha yüksek olduğu bulgusuna elde edilmiştir. Fenomen pazarlamasının tüketicilerin tutumları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yürüttükleri Abdullah vd.'nin (2020) araştırma bulguları, bir etkileyici tarafından sunulan promosyonların, mesajların güvenilirlik derecesi Y kuşağının tutumlarının fenomen pazarlamasından daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Bu noktada bulguları bu çalışma sonuçları çeliştiği görülmektedir.

Fenomen pazarlamasının tüm boyutlarının kendi aralarındaki ilişki ve fenomen pazarlamasının tüm boyutlarının elektronik ağızdan ağıza pazarlama arasındaki ilişki pozitif çıkmıştır. Sokolova ve Kefi'nin (2020), kaynak güvenilirliği, para-sosyal etkileşim, sosyal ve fiziksel çekicilik ve homofili tutumu ile nasıl ilişkili olduğunu analiz ettikleri çalışmalarında, homofilinin para-sosyal etkileşimi ve güvenilirliği güçlü derecede etki ettiği yönündeki sonuçları, çalışmanın bu sonuçlarını destekler niteliktedir.

Ayrıca fenomen pazarlamasının güvenilirlik, çekicilik, uzmanlık gibi üç boyutunun da elektronik ağızdan ağıza pazarlamaya %18 oranında etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Kumju ve Zhang ise (2018), etkileyiciler ve takipçileri arasındaki parasosyal ilişkilerin, takipçilerin elektronik ağızdan ağıza iletişim niyetlerini nasıl etkilediğini araştırmış ve parasosyal ilişkilerin, takipçilerin satın alma ve e-WOM niyetlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Bu noktada çalışmamız kapsamında fenomen pazarlamasının ele alınan boyutlarının e-WOM'a etkisi göz önüne alındığında Kumju ve Zhang'ın sonuçları ile aynı paralelde olduğu görülmektedir. Yine Kim vd.,'in (2020) çalışma sonuçları da bu çalışmada olduğu gibi etkileyicilerin güvenilirliğinin e-WOM niyeti üzerine olumlu etkisi olduğu yönünde örtüşmektedir. Xiaoping ve Jiaqi'nin ise (2012), elektronik ağızdan ağıza iletişimin (eWOM) etkisini araştırdıkları çalışmalarında; kaynak uzmanlığının, e-WOM ile pozitif ilişkisini ortaya koyduğu bulgusu ile bulgularımız paralellik göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, T., Deraman, S. N. S., Zainuddin, S. A., Azmi, N. F., Abdullah, S. S., Anuar, N. I. M. ve Hasan, H. (2020). Impact of Social Media Influencer on Instagram User Purchase Intention towards the Fashion Products: The Perspectives of UMK Pengkalan Chepa Campus Students. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*.
- Ananda, A. F., & Wandebori, H. (2016). The impact of drugstore makeup product reviews by beauty vlogger on youtube towards purchase intention by undergraduate students in Indonesia. *In International Conference on Ethics of Business, Economics, and Social Science*, 255-263, Faculty of Economics YSU.
- Babic Rosario, A., Sotgiu, F., De Valck, K., & Bijmolt, TH (2016). Elektronik kulaktan kulağa satışların etkisi: Platform, ürün ve metrik faktörlerin meta-analitik bir incelemesi. *Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 53 (3), 297-318.
- Fan, Y. W., Miao, Y. F., Fang, Y. H., & Lin, R. Y. (2013). Establishing the adoption of electronic word-of-mouth through consumers' perceived credibility. *International Business Research*, 6(3), 58-65.
- Chung, C., Moriuchi, E., Limbu, Y. B., & Ganesan, P. (2018). Attitudes toward star ratings: Generational differences among Indian consumers. *Journal of Global Marketing*, 31(2), 128–141. <https://doi.org/10.1080/08911762.2017.1412553>
- Gillin, P. (2007). *The new influencers: A marketer's guide to the new social media*. Linden Publishing.
- Godes, D., & Mayzlin, D. (2004). Using online conversations to study word-of-mouth communication. *Marketing science*, 23(4), 545-560.
- Hennig-Thurau, T., Gwinner, K. P., Walsh, G., & Gremler, D. D. (2004). Electronic word-of-mouth via consumer-opinion platforms: what motivates consumers to articulate themselves on the internet?. *Journal of interactive marketing*, 18(1), 38-52.
- Ho, H. Y., & Chien, P. H. C. (2010, August). Influence of message trust in online word-of-mouth on consumer behavior—by the example of food blog. In *2010 International Conference on Electronics and Information Engineering*, 1, 1-395. IEEE.
- Ismagilova, E., Slade, E., Rana, N. P., & Dwivedi, Y. K. (2020). The effect of characteristics of source credibility on consumer behaviour: A meta-analysis. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 53, 101736.

Jalilvand, M. R., Esfahani, S. S. ve Samiei, N. (2011). Electronic Word-of-Mouth: Challenges and Opportunities. *Procedia Computer Science*, 3, 42-46.

Kamtarin, M., 2012, The Effect of Electronic Word of Mouth, Trust and Perceived Value on Behavioral Intention from the Perspective of Consumers, *International Journal of Academic Research in Economics and Management Science*, 1(4), 56-66.

Kasmi, S., Biddou, N., & El Arraf, S. (2019). The Impact of csr on corporate communication: a study of Central Danone, Maroc. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*, 72-83.

Khong Kok Wei Wu, You Li , (2013),"Measuring the impact of celebrity endorsement on consumer behavioural intentions: a study of Malaysian consumers", *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship*, Vol. 14 Iss 3 pp. 2 – 22

Kudeshia, C. ve Kumar, A. (2017). Social e-WOM: does it affect the brand attitude and purchase intention of brands? *Management Research Review*.

Le Giang Nam, H. T. D. (2018). Impact of social media Influencer marketing on consumer at Ho Chi Minh City. *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, 5(05), 4710-4714.

Kim, N., Hwang, J., Lee, D., Jeong, J., & Moon, J. (2020). The impact of formulation change and R&D cooperation types on the eWOM of extension products. *British Food Journal*.

McCroskey, J. C., & McCain, T. A. 1974. The measurement of interpersonal attraction. *Speech Monographs*, 41(3), 261-266.

Metzger, M. J., & Flanagin, A. J. (2013). Credibility and trust of information in online environments: The use of cognitive heuristics. *Journal of pragmatics*, 59, 210-220.

Nielsen, A. C. (2007). Health, beauty & personal grooming: a global Nielsen consumer report. *Report: March*.

Ohanian, R. (1991) The impact of celebrity spokespersons perceived image on consumers intention to purchase. *Journal of Advertising Research*, 31, 46-54

Sa'ait, N., Kanyan, A. ve Nazrin, M. F. (2016). The effect of e-WOM on customer purchase intention. *International Academic Research Journal of Social Science*, 2(1), 73-80.

<http://www.tdk.gov.tr>

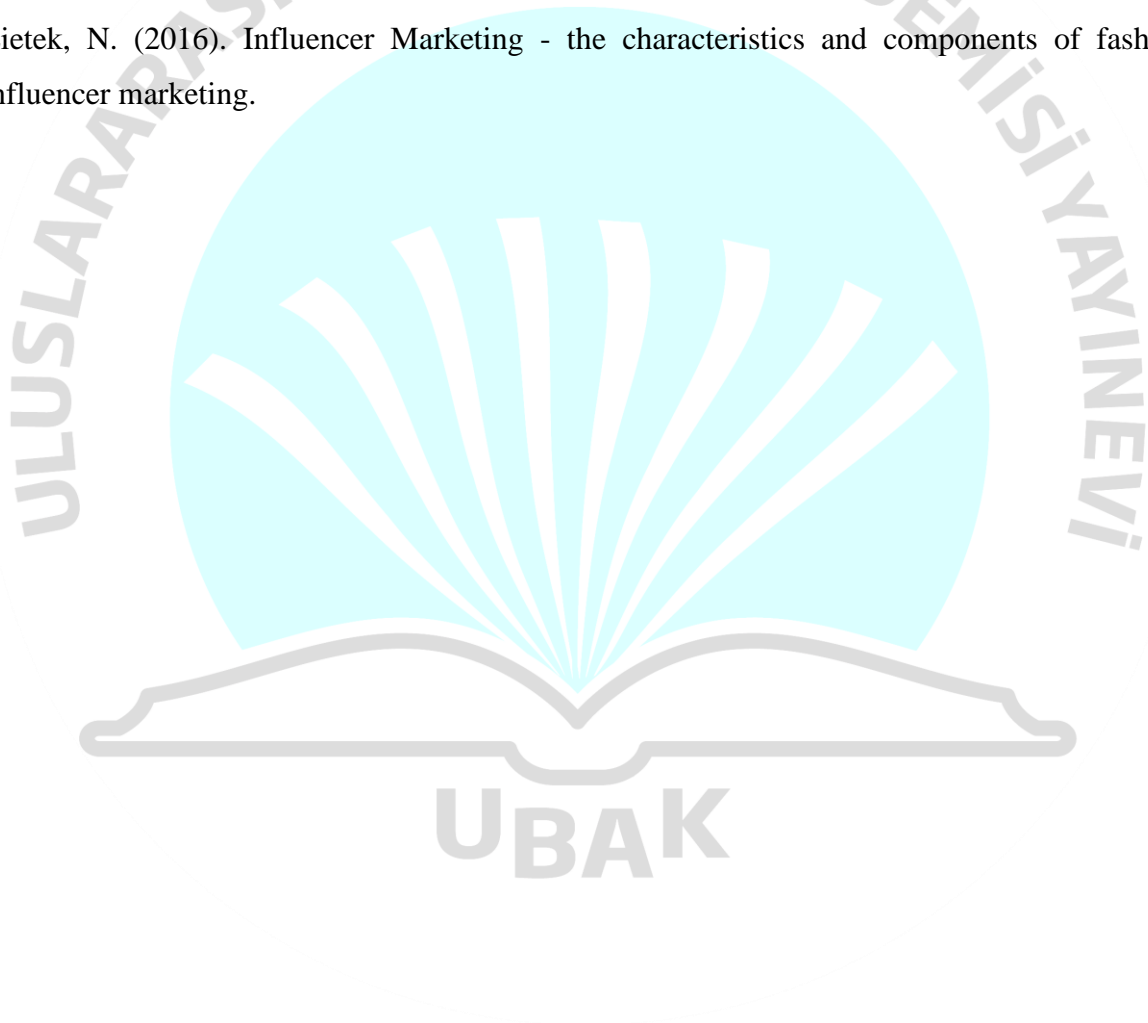
(Erişim Tarihi: 17.04.2022)

Sokolova, K., & Kefi, H. (2020). Instagram and YouTube bloggers promote it, why should I buy? How credibility and parasocial interaction influence purchase intentions. *Journal of retailing and consumer services*, 53, 101742.

Xiao, M., Wang, R., & Chan-Olmsted, S. (2018). Factors affecting YouTube influencer marketing credibility: a heuristic-systematic model. *Journal of media business studies*, 15(3), 188-213.

Westbrook, R. A. (1987). Product/consumption-based affective responses and postpurchase processes. *Journal of marketing research*, 24(3), 258-270.

Zietek, N. (2016). Influencer Marketing - the characteristics and components of fashion influencer marketing.

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE YEŞİL TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİNE ETKİ EDEN DIŞ BASKI GRUPLARINA YÖNELİK ALGILARIN ANALİZİ

Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN¹, Ayşe Aydan AYDIN², Doç. Dr. Ömer Faruk RENÇBER³

ÖZET

Bu çalışmada; işletmelerin yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algıların demografik özelliklere göre bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu kapsamda; Türkiye’deki ISO 14001 belgesine sahip işletmelerden elde edilen veriler; yöneticilerin yaşı, eğitim düzeyi, pozisyonu, cinsiyeti ile işletme büyüklüğü ve faaliyete bulunduğu sektöre göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı grupları; F ve T testleri ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda; katılımcıların eğitim düzeyi, pozisyon ve cinsiyetlerine göre farklılıklar olduğu fakat yaş gruplarına göre farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan işletmelerin büyüklüğü ve faaliyete bulunduğu sektöre göre de dış baskı gruplarına yönelik algılarda farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demografik Özellikler, Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi Uygulamaları, Dış Baskı Unsurları,

ANALYSIS OF PERCEPTIONS OF EXTERNAL PRESSURE GROUPS AFFECTING GREEN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT BY DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

ABSTRACT

This study; It was examined whether the perceptions of external pressure factors affecting the green supply chain management practices of enterprises differ according to demographic characteristics. In this context; data obtained from companies with ISO 14001 certificate in Turkey; the external pressure groups according to the age, education level, position, gender of the managers, the size of the business, and the sector in which they operate were analyzed using F and T-tests. As a result of the analysis; It has been determined that there are differences according to the education level, position, and gender of the participants, but there is no difference according to age groups. In addition, it has been determined that there are differences

¹ Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0001-5464-0677

² Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID: 0000-0002-7091-9341

³ Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0001-8020-2750

in the perceptions of external pressure groups according to the size of the enterprises within the scope of the research and the sector in which they operate.

1. GİRİŞ

Çevre ve kirliliği ve buna bağlı küresel ısınmanın neden olduğu iklim değişikliği toplum gelecek ile ilgili endişelerini giderek arttırmaktadır. Bu sebeple işletmeler daha çevreci uygulamalar konusunda toplumun artan baskısı altında bulunmaktadır. Bu baskılar işletmelerin üretim süreçleri ve yöntemlerini değiştirmelerine neden olmaktadır (Bu vd., 2020: 1-2). İşletmeler üretim harici kendilerine özgü kültür ve değerlere sahip sosyal sistemin parçası konumundadır. Bu sebeple sistem içinde alınan kararlar dış çevre baskısı ile birlikte bir dizi kültürel değer, norm ve davranışlar meydana getirmekte, bu sayede aynı sektörde bulunan işletmeler aynı kurumsallaşmış uygulama ve karar verme yaklaşımlarını benimseyerek kendilerini meşrulaştırmaktadırlar (Saeed vd., 2018: 3-4).

Artan çevre duyarlılığına karşı rekabet üstünlüklerini devam ettirmek isteyen işletmeler çevre yönetim uygulamalarını iş süreçlerine adapte etmekte, bir yandan çevre kirliliğini önlemek ve daha temiz bir üretimi mümkün kılmak, diğer taraftan sürdürülebilir rekabeti taze ve güncel tutmak için reaktif ve proaktif yaklaşımlar sergilemektedir (Kum, 2017: 39). Bu yaklaşımlar işletme stratejilerine yansıtılmaktadır. Düşük çevresel duyarlılığa sahip işletmeler reaktif stratejileri benimserken yüksek çevresel duyarlılığa odaklanmış işletmeler ise proaktif stratejileri işletmelerine yansıtılmaktadır (Diabat ve Govindan, 2011: 661). Reaktif ve proaktif yaklaşıma ek olarak “değer yaratıcı yaklaşımı” üçüncü bir yaklaşım olarak saymak mümkündür. . Bu üç yaklaşımın içinde en dar yaklaşım proaktif yaklaşımdır. İşletmeler yasal zorunluluktan dolayı çevresel faaliyetlerini en alt düzeyde tutmaktadır. Amaç, çevrenin korunmasından ziyade mevzuata ters düşmemektedir. Proaktif yaklaşım ise bunun tam tersi bir anlayışa sahiptir. Temelde yatan düşünce, çevresel risklerin önceden tespiti ve ortadan kaldırılmasıdır. değer yaratıcı yaklaşım ise en kapsamlı yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre işletmeler; üretim stratejilerine ISO gibi çevresel standartları entegre eder, bunu tedarikçileri ve müşterileri ile paylaşır ve çevreye minimum etkisi olabilecek ürünlerin üretilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirir (Büyüközkan ve Vardaloğlu, 2008: 3; Srivastava, 2007: 57).

Yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının gerçekleştirilmesi ve yaygınlaşmasının arkasında kanunlar, mevzuat, düzenlemeler, çevre hassasiyeti, sosyal ve çevresel sorumluluklar, yeşil imaj, yeşil pazarlama, rekabet isteği, ekonomik faydalar, arz baskısı, yatırımcı veya paydaş baskısı, işgücü motivasyonu, sağlık ve güvenlik, kaynak kıtlığı, yüksek

atık üretimi, atık bertaraf problemleri, örgütsel kapasite, farkındalık, çevre dostu ürün talebi, küresel iklim baskısı ve ekoloji gibi birçok önemli motivasyon ve baskılar bulunmaktadır (Bhool ve Narwal, 2013: 244-245). Bu baskı grupları iç ve dış baskı grupları olarak iki kısımda ele alınmaktadır. İç baskı önemli gruplar; hissedarlar, yöneticiler ve çalışanlardır. Hissedarların kurumsal çevre stratejisi üzerinde önemli bir ağırlığı vardır. Büyük işletmelerin hissedarları, iyi bir çevresel prestij ve üretim verimliliğinden etkilenir. Bu nedenle işletme daha iyi bir çevre stratejisi uygulamayı zorunlu hisseder. Hissedar baskısı, işletmenin aynı zamanda aktif bir çevre yönetim sistemi uygulamasını teşvik eder. İşletme yöneticilerinin çevre algısı, bir işletmenin çevre stratejisini etkileyen en temel unsurlardan biridir. Yöneticilerin çevresel kaygıları, işletmenin çevresel inovasyon stratejileri üretmesine ve bunu hayata geçirmesine sebebiyet verir. Bu kaygıların bir nedeni işletmenin itibarını arttırmaktır. Çalışanlar, işletmenin önemli paydaşlarından biri olarak, pozitif çevre uygulamalarını geliştiren, yaygınlaştıran ve çevresel performansın iyileştirilmesine en önemli katkıyı sağlayan çekirdek üyelerdir (Wang vd., 2020: 5-6).

Tüm kurumsal veya organizasyonel paydaşlar, işletmeleri çevresel sürdürülebilirlik için belirli koşullarda zorlayıcı eylemler yapmaya iter. İşletmeler, stratejik kararlarını etkileyecek kurumsal baskı ile yüz yüze gelmek zorunda olduklarını bilir ve paydaşlardan oluşan bu kurumsal baskıyı dikkate almadan karar mekanizmalarını harekete geçirmek istemez. (Shafique vd., 2017: 97). Bir işletmenin dış paydaşları o işletmenin dış çevre baskısını oluşturur. Söz konusu paydaşlar, geniş tanımıyla işletmeyi etkileyebilecek veya ondan etkilenebilecek herhangi bir grup veya bireylerdir. İşletmenin YTYZ uygulamalarını etkileyen dış paydaşlar arasında müşteriler, tedarikçiler, toplum, düzenleyici kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları yer alır (Chavez vd., 2016: 206-207; Chien and Shih, 2007: 386). Farklı paydaşlardan artarak gelen çevresel baskılar nedeniyle işletmeler ürün/hizmet ve operasyonlarını çevre dostu olarak sürdürme zorunluluğu hissetmektedir (Feng vd., 2018: 1). Birçok araştırmacıya göre yasal düzenlemeler, tüketici, rekabet, toplum baskısı yeşil tedarik zinciri yönetimi girişimleri için en olası anahtar itici güçler olarak ortaya çıkmaktadır (Ahmed vd., 2018: 3).

Müşteriler, tedarikçiler, rakipler ve düzenleyici kurum ve kuruluşlar üzerinde baskı uygulayan en etkin paydaşları oluşturmaktadır (Shafique vd., 2017: 93). İşletmeler çevresel konular üzerinde çalışırken söz konusu paydaşlardan gelen baskılara cevap vermek durumundadır (Bu vd., 2020: 3). Örneğin bir işletme çevreci bir işletme olarak bilinmeyi arzu ediyorsa üretim operasyonlarında birlikte çalıştığı tedarikçilerin de çevreci veya çevre hassasiyeti taşımalarına özen göstermeli, sahip oldukları çevresel performansı dikkatli bir

şekilde değerlendirme süzgecinden geçirmelidir (Guner ve Coskun, 2010: 67). Aynı şekilde müşteri veya genel tüketicinin çevresel algıları ile birlikte yasal çevre düzenlemelerini de dikkate almalıdır. Bu çevresel hassasiyet özellikle işletmelerin rekabet gücü arttırmakta (Şenocak ve Mohan Bursalı, 2018: 164) ve yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının işletme operasyonlarına daha kolay adapte edilmesini sağlamaktadır (Tan vd., 2016: 541).

Literatürde yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının gerçekleştirilmesi ve yaygınlaşmasına yönelik işletmeleri motive eden ve zorlayan dış baskı unsurları şunlardır:

Tüketici baskısı: Tüketiciler, işletme üzerinde baskı kuran ve yüksek güce sahip olan baskı gruplarının başında yer almaktadır (Saeed vd., 2018: 4).

Sivil toplum kuruluşları baskısı: sivil toplum kuruluşları çevrenin korunması için ciddi farkındalık oluşturmakta, çevreye zarar verdiğini düşündükleri tüm kurum ve kuruluşlar üzerinde baskı kurmaktadır.

Kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı: Birçok ülke ekolojik dengenin sağlanması ve çevrenin korunması için işletmelere yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına geçmeleri için baskı yapmakta, çevre politikalarını çevresel ilkelere göre formüle ederek kanun, mevzuat ve düzenlemeler geliştirmektedir. Bu durum işletmeler üzerinde baskı yaratmaktadır (Shafique vd. 2017: 97).

Sosyal medya baskısı: Etkileşimli doğası nedeniyle sosyal medya, hem olumlu hem de olumsuz ağızdan ağıza iletişimin yayılması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu yüzden sosyal medya, işletmelere yeşil uygulamaları benimsemesi konularında ciddi baskı uygulamaktadır (Agarwal, 2020: 57)

Taklit baskısı: Bir işletmenin aynı sektördeki başka bir işletmeyi tamamen veya davranışsal açıdan kopyalaması ile taklit baskısı oluşur. Rakiplerin başarılı uygulamalarını taklit etmek işletmelerin sürdürülebilir işbirliğine dayalı YTYZ uygulamalarını benimsemeleri açısından önemli baskı unsurudur (Saeed vd., 2018: 6).

Bu çalışmada; tüketici baskısı, sivil toplum kuruluşlarının baskısı, kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı, sosyal medya baskısı ve taklit baskısı dış baskı unsurları olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmada işletmelerin yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden bu dış baskı unsurlarına yönelik işletme yöneticilerin demografik özelliklere göre algılarında bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırma; Türkiye’de faaliyet gösteren ve çevre belgesine sahip işletmeler üzerinde Mart-Eylül 2020 tarihleri arasında anket tekniği kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada kolayda örneklem tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda 500 işletmeye anket formu gönderilmiş ve bu formlardan geri dönenlerden 159’u değerlendirmeye uygun görülmüştür. Araştırmada anketlerin uygulaması; yüz yüze görüşme, e-mail ve internette oluşturulan anket linki ile yapılmıştır. Anket formu hazırlanırken dış baskı unsurlarına ait ölçekler; Chan vd., 2012 yılında yapmış olduğu çalışmasından ve Chu vd., 2017 yılında yapmış olduğu çalışmasından uyarlanarak 5’li likert tipinde hazırlanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 23 istatistik programı ile analiz edilmiştir.

Çalışmada verilerin analizlerinde hangi testlerin kullanılacağına karar vermek için değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmış ve bu değerlerin -2 ile $+2$ arasında olduğu görülmüştür. Dolayısıyla çalışmada elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği ve örneklem sayısının 30’dan fazla olduğundan dolayı analizlerinde parametrik testler (T testi ve F testi) kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizlerine ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmış ve akabinde hipotezler test edilmiştir. Bu kapsamda öncelikle keşfedici faktör analizi sonra doğrulayıcı faktör analizi yapılmış daha sonra Cronbach Alpha katsayısı değerlerine bakılmıştır. Yapılan bu analizler neticesinde verilerin geçerlilik ve güvenilirlik değerlerinin yeterli olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada kapsamında test edilecek hipotezler şunlardır:

H1: Yöneticilerin demografik özelliklerine göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algılarında farklılık vardır.

H1.a: Yöneticilerin pozisyonlarına göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algılarında farklılık vardır.

H1.b: Yöneticilerin cinsiyetlerine göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algılarında farklılık vardır.

H1. Yöneticilerin eğitim düzeylerine göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algılarında farklılık vardır.

H1.d: Yöneticilerin yaşlarına göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algılarında farklılık vardır.

H2: İşletmelerin demografik özelliklerine göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik yöneticilerin algılarında farklılık vardır.

H2.a: İşletmelerin faaliyette bulunduğu sektöre göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik yöneticilerin algılarında farklılık vardır.

H2.b: İşletmelerin büyüklüğüne göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik yöneticilerin algılarında farklılık vardır.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen veriler; yöneticilerin pozisyonu, eğitim düzeyi, yaşı, cinsiyeti, işletme büyüklüğü ve işletmenin faaliyette bulunduğu sektörüne göre analizleri ayrı ayrı yapılmış ve analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Firmadaki Pozisyonu	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İşletme Sahibi/Ortağı	7	4,4	4,4
Üst Düzey Yönetici	27	17,	21,4
Orta Kademe Yönetici	106	66,7	88,1
Alt Kademe Yönetici	19	11,9	100,0
Toplam	159	100,0	
Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Erkek	87	54,7	54,7
Kadın	72	45,3	100,0
Toplam	159	100,0	
Eğitim Düzeyi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ortaöğretim	9	5,7	5,7
Önlisans	9	5,7	11,3
Lisans	85	53,5	64,8
Lisansüstü	56	35,2	100,0
Toplam	159	100,0	
Yaş	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
30 dan küçük	31	19,5	19,5
30-40	90	56,6	76,1
41-50	32	20,1	96,2
51-60	6	3,7	100,0
Toplam	159	100,0	
Faaliyet Alanı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tekstil	18	11,3	11,3
Gıda	24	15,1	26,4
Plastik	8	5,0	31,4
Kimya	14	8,8	40,3
Makine-Metal	47	29,6	69,8
Elektrik-Elektronik	13	8,2	78,0
Diğer	35	22,0	100,0
Toplam	159	100,0	
Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
10-49 Kişi	21	13,2	13,2
50-99 Kişi	18	11,3	24,5
100-149 Kişi	22	13,8	38,4
150-199 Kişi	20	12,6	50,9
250 ve üzeri	78	49,1	100,0
Toplam	159	100,0	

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların; %88,1’inin işletme sahibi veya ortağı, üst düzey yönetici ile orta kademe yöneticilerden (bölüm müdürü vb.) oluşmaktadır. Cinsiyet gruplarına göre katılımcıların %54,7’si erkeklerden ve %45,3’ü ise kadınlardan oluşmaktadır. %96,2’si 50 yaşın altındaki kişilerden oluşmaktadır. 50 yaşın üzerindeki ise araştırmaya katılanların %3,7’sini oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların; %5,7’sinin ortaöğretim, %5,7’sinin ön lisans, % 53,5’inin lisans ve % 35,2’sinin lisansüstü olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda araştırmaya katılanların, işletmeleri hakkında bilgi sahibi ve karar vericiler konumunda olduğunu, büyük çoğunluğunun orta yaş grubu ve gençlerden oluştuğu ve büyük çoğunluğunun eğitim düzeyinin en az lisans (lisans ve lisansüstü) düzeyinde olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamındaki işletmelerin faaliyette bulunduğu sektörler; %11,3’ünün tekstil, %15,1’inin gıda, %5,0’inin plastik, %8,8’inin kimya, %29,6’sının makine-metal, %8,2’sinin elektrik-elektronik ve %22’sinin diğer sektörlerdedir. Araştırmaya katılan firmaların çalışan sayısı; %13,2’sinin 10-49 çalışanı, %11,3’ünün 50-99 çalışanı, %13,8’inin 100-149 çalışanı, %8,2’inin 150-199 çalışanı, %4,4’ünün 150-199 çalışanı, %49,1’inin 250 ve üstü çalışanı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, araştırmaya katılan firmaların çalışan sayısı bakımından %50,9’sinin küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ), %49,1’inin ise büyük ölçekli işletme niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Yöneticilerin Pozisyonlarına Göre Anova Testi

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Tüketici Baskısı	Gruplar arası	16,287	4	4,072	5,459	,000
	Gruplar içi	114,856	154	,746		
	Toplam	131,142	158			
STK Baskısı	Gruplar arası	23,982	4	5,996	8,832	,000
	Gruplar içi	104,539	154	,679		
	Toplam	128,521	158			
Sosyal medya baskısı	Gruplar arası	25,598	4	6,400	8,839	,000
	Gruplar içi	111,493	154	,724		
	Toplam	137,092	158			
Kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı	Gruplar arası	34,917	4	8,729	13,031	,000
	Gruplar içi	103,164	154	,670		
	Toplam	138,081	158			
Taklit baskısı	Gruplar arası	25,047	4	6,262	10,413	,000
	Gruplar içi	92,609	154	,601		
	Toplam	117,656	158			

Tablo 2’de görüldüğü üzere tüm değişkenlere ilişkin işletme yöneticilerinin pozisyonuna göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik görüşleri istatistiksel anlamda farklıdır. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna belirlemek için Tukey testi ile analiz yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda tüketici baskısı, STK baskısı, sosyal medya baskısı, kanun baskısı ve taklit baskısına ilişkin işletme sahibi ve

ortakları ile üst düzey – orta ve alt kademe yöneticiler arasında görüş farklılığı olduğu görülmüştür. Bu tüm baskı gruplarına ilişkin yöneticilerin işletme sahibi ve ortaklardan daha fazla yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki ettiği görüşünde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre araştırma kapsamında test edilen “H1.a: Yöneticilerin pozisyonlarına göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algılarında farklılık vardır.” hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 3. Yöneticilerin Cinsiyetlerine Göre T Testi

Değişkenler		N	Ortalama	Standart Sapma	T	Anlamlılık
Tüketici Baskısı	Kadın	87	3,5776	,96998	-1,1432	,154
	Erkek	72	3,7847	,82682		
STK Baskısı	Kadın	87	3,5479	,98172	-,342	,733
	Erkek	72	3,5972	,80089		
Sosyal medya baskısı	Kadın	87	3,7548	,97044	-,1725	,086
	Erkek	72	4,0093	,86846		
Kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı	Kadın	87	3,9224	1,06224	-1,985	,049
	Erkek	72	4,2153	,72833		
Taklit baskısı	Kadın	87	3,8008	,99542	-1,798	,074
	Erkek	72	4,0463	,65076		

Tablo 3’te görüldüğü üzere katılımcıların cinsiyetlerine göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarından kanun baskısına ilişkin görüş farklılığı vardır. Diğer değişkenlere ilişkin ise istatistiksel anlamda görüş farklılığı yoktur. Araştırma kapsamında erkekler, kanun baskısının YZY uygulamalarına etki ettiğine kadınlardan daha fazla inanmaktadırlar. Diğer değişkenler için ise kadınlar ve erkekler arasında istatistiksel anlamda görüş farklılığı bulunmamaktadır. Bu durumda araştırma kapsamında test edilen; “H1.b: Yöneticilerin cinsiyetlerine göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algılarında farklılık vardır.” hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 4. Yöneticilerin Eğitim Düzeyi Göre Anova Testi

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Tüketici Baskısı	Gruplar arası	11,068	3	3,689	4,763	0,003
	Gruplar içi	120,074	155	0,775		
	Toplam	131,142	158			
STK Baskısı	Gruplar arası	9,559	3	3,186	4,151	0,007
	Gruplar içi	118,963	155	0,768		
	Toplam	128,521	158			
Sosyal medya baskısı	Gruplar arası	17,608	3	5,869	7,614	,000
	Gruplar içi	119,483	155	0,771		
	Toplam	137,092	158			
Kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı	Gruplar arası	16,845	3	5,615	7,179	,000
	Gruplar içi	121,236	155	0,782		

	Toplam	138,081	158			
Taklit baskısı	Gruplar arası	11,148	3	3,716	5,408	0,001
	Gruplar içi	106,508	155	0,687		
	Toplam	117,656	158			

Tablo 4’te görüldüğü üzere katılımcıların eğitim düzeyine göre tüm değişkenlere ilişkin görüşleri istatistiksel anlamda farklıdır. Yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden baskı unsurlarının hepsinde de orta öğretim eğitim düzeyine sahip yöneticiler ile diğer eğitim düzeyine sahip yöneticiler arasında görüş farklılığı vardır. Bu farklılık eğitim düzeyi yüksek olan yöneticiler lehinedir. Yani ön lisans – lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan yöneticiler orta öğretim mezunlarından daha fazla bu görüşlere (baskı gruplarının YTZY uygulamalarına daha fazla etki ettiğine inanmaktadır) katılmaktadır. Bu durumda H1.c Yöneticilerin eğitim düzeylerine göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algılarında farklılık vardır.” hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 5. Yöneticilerin Yaş Göre Anova Testi

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Tüketici Baskısı	Gruplar arası	,447	3	,149	,177	,912
	Gruplar içi	130,696	155	,843		
	Toplam	131,142	158			
STK Baskısı	Gruplar arası	3,685	3	1,228	1,525	,210
	Gruplar içi	124,837	155	,805		
	Toplam	128,521	158			
Sosyal medya baskısı	Gruplar arası	1,933	3	,644	,739	,530
	Gruplar içi	135,159	155	,872		
	Toplam	137,092	158			
Kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı	Gruplar arası	5,046	3	1,682	1,960	,122
	Gruplar içi	133,035	155	,858		
	Toplam	138,081	158			
Taklit baskısı	Gruplar arası	4,027	3	1,342	1,831	,144
	Gruplar içi	113,629	155	,733		
	Toplam	117,656	158			

Tablo 5’de görüldüğü üzere araştırma kapsamındaki yöneticilerin yaş gruplarına göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik görüşlerinde istatistiksel anlamda bir farklılık bulunmamaktadır. Yani farklı yaşlardaki yöneticilerin, dış baskı unsurlarının yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etkisine ilişkin görüşleri anlamda aynı düzeydedir. Bu sonuca göre araştırma kapsamında test edilen “H1.d: Yöneticilerin yaşlarına göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algılarında farklılık vardır.” hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 6. Faaliyet Alanı Göre Anova Testi

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Tüketici Baskısı	Gruplar arası	7,255	5	1,451	1,706	,138
	Gruplar içi	100,335	118	,850		
	Toplam	107,590	123			
STK Baskısı	Gruplar arası	12,494	5	2,499	3,567	,005
	Gruplar içi	82,673	118	,701		
	Toplam	95,167	123			
Sosyal medya baskısı	Gruplar arası	20,066	5	4,013	5,071	,000
	Gruplar içi	93,390	118	,791		
	Toplam	113,456	123			
Kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı	Gruplar arası	10,844	5	2,169	2,337	,046
	Gruplar içi	109,508	118	,928		
	Toplam	120,352	123			
Taklit baskısı	Gruplar arası	12,039	5	2,408	3,261	,009
	Gruplar içi	87,126	118	,738		
	Toplam	99,165	123			

Tablo 6’da görüldüğü üzere araştırma kapsamındaki işletmelerin faaliyette bulunduğu sektörlere göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarından STK baskısı, sosyal medya baskısı, kanun baskısı ve taklit baskısına ilişkin görüş farklılıkları vardır. Fakat tüketici baskısına ilişkin ise istatistiksel anlamda görüş farklılığı yoktur. STK baskısı; tekstil sektöründeki işletmeler ile diğer sektörlerdeki işletmeler arasında farklı olup bu farklılık diğer sektörlerde faaliyette bulunan işletmeler lehinedir. Sosyal medya baskısına ilişkin; tekstil, gıda, kimya, makine ve diğer sektörler arasında görüş farklılıkları vardır. Tekstil sektöründeki işletmeler ile gıda ve kimya sektöründe bulunan işletmeler arasında farklılık olup bu farklılık gıda ve kimya sektöründe faaliyette bulunan işletmeler lehinedir. Gıda sektöründen bulunan işletmeler ile kimya sektöründe bulunan işletmeler arasında farklılık olup bu farklılık kimya sektöründeki işletmeler lehinedir. Kimya sektöründe bulunan işletmeler ile makine sektöründe bulunan işletmeler arasında farklılık olup bu farklılık makine sektöründeki işletmeler lehinedir. Kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı ilişkin; tekstil sektöründe bulunan işletmeler ile diğer sektörlerde bulunan işletmeler arasında farklılık olup bu farklılık diğer sektörlerde bulunan işletmeler lehinedir. Taklit baskısına ilişkin ise tekstil sektöründe bulunan işletmeler ile kimya sektöründe ve diğer sektörlerde bulunan işletmeler arasında farklılık olup bu farklılık makine sektöründe ve diğer sektörlerde bulunan işletmeler lehinedir. Bu sonuca göre araştırma kapsamında test edilen “H2.a: İşletmelerin faaliyette bulunduğu sektöre göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik yöneticilerin algılarında farklılık vardır.” hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 2. Çalışan Sayısı Göre Anova Testi

Değişkenler		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Tüketici Baskısı	Gruplar arası	7,493	5	1,499	1,854	,106
	Gruplar içi	123,649	153	,808		
	Toplam	131,142	158			
STK Baskısı	Gruplar arası	2,590	5	,518	,629	,678
	Gruplar içi	125,931	153	,823		
	Toplam	128,521	158			
Sosyal medya baskısı	Gruplar arası	7,416	5	1,483	1,750	,126
	Gruplar içi	129,675	153	,848		
	Toplam	137,092	158			
Kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı	Gruplar arası	12,518	5	2,504	3,051	,012
	Gruplar içi	125,563	153	,821		
	Toplam	138,081	158			
Taklit baskısı	Gruplar arası	8,902	5	1,780	1,780	,033
	Gruplar içi	108,754	153	1,780		
	Toplam	117,656	158			

Tablo 6’da görüldüğü üzere araştırma kapsamındaki işletmelerin çalışan sayısına göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarından kanun ve taklit bakışına ilişkin görüş farklılıkları vardır. Fakat tüketici baskısı, STK baskısı ve sosyal medya baskısına ilişkin istatistiksel anlamda bir farklılık yoktur. Kanun baskısı; çalışan sayısı 10 ile 49 kişi olan işletmeler ile 50-99, 150-199 ve 250 ve üstü çalışana sahip işletmeler arasında farklılık vardır. Bu farklılık çalışan sayısı daha fazla olan işletmeler lehinedir. Taklit baskısı ise 10-49 çalışana sahip işletmeler ile 250 ve üstü çalışana sahip işletmeler arasında farklılık vardır. Bu farklılık çalışan sayısı daha fazla olan işletmeler lehinedir. Yani çalışan sayısı fazla olan işletmeler, bu dış baskı unsurlarının yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki ettiğine ilişkin görüşleri daha fazla düzeydedir. Bu sonuca göre araştırma kapsamında test edilen “H2.b: İşletmelerin büyüklüğüne göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik yöneticilerin algılarında farklılık vardır.” hipotezi desteklenmiştir.

SONUÇLAR

Bu çalışma; yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algıların yöneticilerin demografik özelliklere göre bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu kapsamda; Türkiye’deki ISO 14001 belgesine sahip 159 işletmeden anket tekniği kullanılarak elde edilen verilerin analizi ile şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı gruplarına ilişkin yöneticilerin işletme sahibi ve ortaklardan daha fazla yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki ettiği görüşünde oldukları tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkeni açısından erkek katılımcılar, kanun baskısının YTZY uygulamalarına etki ettiğine ilişkin alguları kadınlardan daha fazladır. Diğer baskı grupları açısından, kadınlar ve erkekler arasında istatistiksel anlamda bir görüş farklılığı olmadığı tespit edilmiştir.

Eğitim düzeyi açısından katılımcıların tüm değişkenlere ilişkin görüşleri farklıdır. Yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden baskı unsurlarının hepsinde de orta öğretim eğitim düzeyine sahip yöneticiler ile diğer eğitim düzeyine sahip yöneticiler arasında görüş farklılığı vardır. Bu farklılık eğitim düzeyi yüksek olan yöneticiler lehinedir. Yani ön lisans – lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan yöneticiler orta öğretim mezunlarından daha fazla bu görüşlere (baskı gruplarının YTZY uygulamalarına daha fazla etki ettiğine inanmaktadır) katılmaktadır.

Araştırma kapsamında yöneticilerin farklı yaşlarda olmasının, dış baskı gruplarının yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etkisine ilişkin görüşlerinde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Yani farklı yaşlardaki yöneticilerin, yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı gruplarına ilişkin görüşlerinin aynı düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak araştırma kapsamındaki işletmelerin faaliyette bulunduğu sektörler göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarından STK baskısı, sosyal medya baskısı, kanun baskısı ve taklit baskısına ilişkin yöneticilerin görüşlerinde farklılıklar vardır. Fakat tüketici baskısına ilişkin bir farklılık yoktur. Çalışan sayısı fazla olan işletmeler; bu dış baskı unsurlarının yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki ettiğine ilişkin görüşleri daha fazla düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

1. Ahmed, S.S., Akter, T. and Ma, Y. (2018). *Green Supply Chain Management (GSCM) Performance Implemented by the Textile Industry of Gazipur District, Dhaka*. MDPI, Logistics 2018, 2, 21; doi:10.3390/logistics2040021.
2. Agarwal, A. (2020). A Study on Green Supply Chain Management (GSCM). *International Journal for Research in Engineering Application & Management (IJREAM)*, Vol-06, Issue-03.
3. Bhoor, R. and Narwal, M.S. (2013). *An Analysis Of Drivers Affecting The Implementation Of Green Supply Chain Management For The Indian Manufacturing Industries*. IJRET:

- International Journal of Research in Engineering and Technology, eISSN: 2319-1163 | pISSN: 2321-7308.
4. Bu, X., Dang, W.V.T., Wang, J. and Liu, Q. (2020). *Environmental Orientation, Green Supply Chain Management, and Firm Performance: Empirical Evidence from Chinese Small and Medium-Sized Enterprises*. Int. J. Environ. Res. Public Health, 17, 1199; doi:10.3390/ijerph17041199.
 5. Büyüközkan, G. ve Vardaloğlu, Z. (2008). *Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi*. Galatasaray Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü, İstanbul. <https://docplayer.biz.tr/2224688-Yesil-tedarik-zinciri-yonetimi.html>.
 6. Chan, R.Y.K., He, H., Chan, K.H. and Wang, W.Y.C. (2012). *Environmental Orientation and Corporate Performance: The Mediation Mechanism of Green Supply Chain Management and Moderating Effect of Competitive Intensity*. Industrial Marketing Management 41, 621–630.
 7. Chavez, R., Yu, W., Feng, M. and Weingarten, F. (2016). *The Effect of Customer-Centric Green Supply Chain Management on Operational Performance and Customer Satisfaction*. Business Strategy and the Environment Bus. Strat. Env. 25, 205–220.
 8. Chien, M.K. and Shih, L.H. (2007). *An Empirical Study Of The Implementation Of Green Supply Chain Management Practices In The Electrical And Electronic Industry And Their Relation To Organizational Performances*. Int. J. Environ. Sci. Tech., 4 (3): 383-394.
 9. Chu, S.H., Yang, H., Lee, M. and Park, S. (2017). *The Impact of Institutional Pressures on Green Supply Chain Management and Firm Performance: Top Management Roles and Social Capital*. Sustainability 2017, 9, 764; doi:10.3390/su9050764.
 10. Diabat, A. and Govindan, K. (2011). *An Analysis of the Drivers Affecting The Implementation of Green Supply Chain Management*. Resources, Conservation and Recycling 55, 659–667.
 11. Feng, L., Zhao, W., Li, H. and Song, Y. (2018). *The Effect of Environmental Orientation on Green Innovation: Do Political Ties Matter?*. Sustainability, 10, 4674; doi:10.3390/su10124674.
 12. Guner, S. and Coskun, E. (2010). *The Role Of Customer Choices In Green Supply Chain Management: An Empirical Study In Sakarya Region*. International Logistics and Supply Chain Congress' 2010 November 4-5, Istanbul, Turkey.
 13. Kum, N. (2017). *Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi ve Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi İşletme Bilim Dalı, Edirne 2017.

14. Saaed, A., Jun, Y., Nubuor, S.A., Priyankara, H.P.R. and Jayasuriya, M.P.F. (2018). Institutional Pressures, Green Supply Chain Management Practices on Environmental and Economic Performance: A Two Theory View. *Sustainability*, 10, 1517; doi:10.3390/su10051517.
15. Shafique, M.N., Asghar, M.S. and Rahman, H. (2017). *The Impact of Green Supply Chain Management Practices on Performance: Moderating Role of Institutional Pressure with Mediating Effect of Green Innovation*. *Business, Management and Education*, 15(1): 91–108.
16. Srivastava, S. K. (2007). *Green Supply-Chain Management: A State-of-the-art Literature Review*. *International Journal of Management Reviews*, Vol. 9, Issue 1, pp. 53-80.
17. Şenocak, B. ve Mohan Bursalı, Y. (2018). *İşletmelerde Çevresel Sürdürülebilirlik Bilinci Ve Yeşil İşletmecilik Uygulamaları İle İşletme Başarısı Arasındaki İlişki*. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.23, S.1, s.161-183.
18. Tan, C.L., Zailani, S.H.M., Tan, S.C. and Shaharudin, M.R. (2016). *The Impact Of Green Supply Chain Management Practices On Firm Competitiveness*. *Int. J. Business Innovation and Research*, Vol. 11, No. 4, pp.539–558.
19. Wang, L., Li, W. and Qi, L. (2020). *Stakeholder Pressures and Corporate Environmental Strategies: A Meta-Analysis*. *Sustainability*, 12, 1172; doi:10.3390/su12031172.

İŞLETME YÖNETİCİLERİNİN ÇEVRESEL UYGULAMALARA ETKİ EDEN DİŞ BASKI UNSURLARINA YÖNELİK ALGILARININ KÜMELENMESİ

Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN¹, Ayşe Aydan AYDIN², Doç. Dr. Ömer Faruk RENÇBER³

ÖZET

Bu çalışmada; Türkiye'deki ISO 14001 belgesine sahip işletmelerde yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik yöneticilerin algıları incelenmiştir. Bu kapsamda dış baskı gruplarından tüketici baskısı, sivil toplum kuruluşları baskısı, kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı, sosyal medya baskısı ve taklit baskısı dış baskı grupları olarak ele alınmış ve yöneticilerin bu baskı grupları algılarına göre kümelemesi amaçlanmıştır. Çalışmada K-ortamalar yöntemi kullanılarak katılımcılar 3 kümede sınıflandırılmış ve sınıflar arası ilişkiler elde edilen veriler çerçevesinde analiz edilmiştir.

CLUSTERING BUSINESS MANAGERS' PERCEPTIONS ABOUT EXTERNAL PRESSURE ELEMENTS AFFECTING ENVIRONMENTAL PRACTICES

ABSTRACT

In this study; the perceptions of managers about external pressure factors affecting green supply chain management practices in companies with ISO 14001 certificate in Turkey were examined. In this context, external pressure groups such as consumer pressure, non-governmental organizations pressure, law, legislation and regulation pressure, social media pressure and imitation pressure were considered as external pressure groups and it was aimed to cluster the managers according to their perceptions of these pressure groups. In the study, using the K-means method, the participants were classified into 3 clusters and the relations between the classes were analyzed within the framework of the data obtained.

1. GİRİŞ

Dünya nüfusundaki hızlı artış sosyal, ekonomik ve çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bugün karşı karşıya olduğumuz çevre sorunları, insanoğlunun gelecekte

¹ Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0001-5464-0677

² Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID: 0000-0002-7091-9341

³ Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0001-8020-2750

karşılaşacağı en önemli zorluk olarak kabul edilmektedir. Özellikle uzun vadede doğal kaynakların sürdürülebilirliği büyük bir tehlike tehdidin içinde bulunmaktadır (Chu, 2016: 41). Bu yüzden kaynakların sürdürülebilirliği konusundaki hassasiyet önemli ölçüde artmış ve yeşil tedarik zinciri kavramı daha da önemli hale gelmiştir (Ölçü, 2015: 29).

Sanayinin gelişmesi geçtiğimiz on yıllar içinde dünya tüketiminin artmasına ve ekonomik büyümeye neden olmuştur. Ancak bu durum aynı zamanda çevre kirliliği, küresel ısınma ve doğal kaynakların azalmasının yanı sıra çölleşme, gürültü ve ışık kirliliğine yol açmıştır (Chen ve Chai, 2010: 28).

Çevre problemleri ile ekonomik gelişme arasında bir sebep sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Aynı ilişki gelişmiş ekonomi ile yüksek çevresel hassasiyet arasında da kendini göstermektedir (Tan vd., 2016: 540). Sebep sonuç ilişkisine bağlı olarak çevre ile ekonomik gelişme arasındaki bu çatışma, toplum için son derece ciddi bir sorun haline gelmiştir (Kim, vd., 2016: 1). Son zamanlarda bu savuşturulması ve gerekli önlemlerin alınması için ilgili tüm kamu, kurum, kuruluş, sivil toplum örgütleri, gönüllü gruplar ve özel sektör büyük bir çaba içerisine girmiştir (Çankaya ve Sezen, 2019: 98).

Sanayi kaynaklı çevre kirliliği, işletmelerin bu durumu daha ciddi ele almasını zorunlu hale getirmektedir. Çünkü doğal çevre bir kamu malı olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden çevrenin korunması, gerekli düzenlemelerin yapılması ve ilgili uygulamaların yaygınlaştırılması ilk elden hükümetlerin görevidir (Diabat ve Govindan, 2011: 661).

Çevre konularının işletme stratejilerine yansıtılması ile birlikte çevresel strateji oluşmaktadır. Çevre konularının işletme stratejisindeki oranı, o işletme yöneticilerinin bu işi ne kadar yapmaya niyetli olduklarını göstermektedir (Baker ve Sinkula, 2005: 464). Çevresel strateji ihtiyacını oluşturan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında mevzuat baskısı, rekabet avantajı isteği, kamuoyu hassasiyetleri, üst yönetimin verdiği taahhütler ve uzun vadeli planlamalar gelmektedir (Banerjee, 2002: 112).

Çevre bilinci ve farkındalığına sahip olan yöneticiler işletmeye çevre değerlerini adapte edilebilir. Bu bilince sahip olan yöneticiler planlamadan üretime kadar işletmenin tüm süreçleri için alınacak kararlarda bu hassasiyeti göz önünde bulundurlar. Bu sebeple işletme yöneticilerin çağın gerektirdiği çevre ile ilgili tüm gelişmeleri takip etmeleri büyük önem arz eder (Şenocak ve Mohan Bursalı, 2018: 170). Bir işletmenin çevresel uygulamaları benimseyip hayata geçirmesinin arkasında sadece o işletmenin yönetimi değil aynı zamanda dışarıdan gelen baskılar ve stratejik motivasyon gibi birçok itici güç bulunmaktadır.

Çevre kirliliği ve buna bağlı küresel ısınmanın neden olduğu iklim değişikliği toplumun gelecek ile ilgili endişelerini giderek arttırmaktadır. Bu sebeple işletmeler daha çevreci uygulamalar konusunda toplumun artan baskısı altında bulunmaktadır. Bu baskılar işletmelerin üretim süreçleri ve yöntemlerini değiştirmelerine neden olmaktadır (Bu vd., 2020: 1-2). İşletmeler üretim harici kendilerine özgü kültür ve değerlere sahip sosyal sistemin parçası konumundadır. Bu sebeple sistem içinde alınan kararlar dış çevre baskısı ile birlikte bir dizi kültürel değer, norm ve davranışlar meydana getirmekte, bu sayede aynı sektörde bulunan işletmeler aynı kurumsallaşmış uygulama ve karar verme yaklaşımlarını benimseyerek kendilerini meşrulaştırmaktadırlar (Saeed vd., 2018: 3-4).

Çevresel uygulamaların gerçekleştirilmesi ve yaygınlaşmasının arkasında kanunlar, mevzuat, düzenlemeler, çevre hassasiyeti, sosyal ve çevresel sorumluluklar, yeşil imaj, yeşil pazarlama, rekabet isteği, ekonomik faydalar, arz baskısı, yatırımcı veya paydaş baskısı, işgücü motivasyonu, sağlık ve güvenlik, kaynak kıtlığı, yüksek atık üretimi, atık bertaraf problemleri, örgütsel kapasite, farkındalık, çevre dostu ürün talebi, küresel iklim baskısı ve ekoloji gibi birçok önemli motivasyon ve baskılar bulunmaktadır (Bhool ve Narwal, 2013: 244-245). Bu baskı grupları iç ve dış baskı grupları olarak iki kısımda ele alınmaktadır. İç baskı önemli gruplar; hissedarlar, yöneticiler ve çalışanlardır. Bir işletmenin dış paydaşları o işletmenin dış çevre baskısını oluşturur. Söz konusu paydaşlar, geniş tanımıyla işletmeyi etkileyebilecek veya ondan etkilenebilecek herhangi bir grup veya bireylerdir. İşletmenin YTZY uygulamalarını etkileyen dış paydaşlar arasında müşteriler, tedarikçiler, toplum, düzenleyici kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları yer alır (Chavez vd., 2016: 206-207; Chien and Shih, 2007: 386). Farklı paydaşlardan artarak gelen çevresel baskılar nedeniyle işletmeler ürün/hizmet ve operasyonlarını çevre dostu olarak sürdürme zorunluluğu hissetmektedir (Feng vd., 2018: 1). Birçok araştırmacıya göre yasal düzenlemeler, tüketici, rekabet, toplum baskısı yeşil tedarik zinciri yönetimi girişimleri için en olası anahtar itici güçler olarak ortaya çıkmaktadır (Ahmed vd. 2018: 3).

Literatürde yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının gerçekleştirilmesi ve yaygınlaşmasına yönelik işletmeleri motive eden ve zorlayan dış baskı unsurları şunlardır:

Tüketici baskısı: Tüketiciler, işletme üzerinde baskı kuran ve yüksek güce sahip olan baskı gruplarının başında yer almaktadır (Saeed vd., 2018: 4). Tüketici baskısı, kısaca tüketicilerin bir mal veya hizmet hakkında çevresel olumsuzlukların giderilmesi için yaptıkları yorum, öneri veya taleptir. Tedarik zincirinin son halkasını oluşturan tüketici bu zincirin ayrılmaz bir unsurudur.

Tüketici baskısı işletmeler açısından ciddiye alınması gereken bir baskıdır ve kurumsal bir baskı olarak da kabul edilir. Tüketiciler işletmelerin yeşil uygulamalara yönelmesini talep edebilir ve çevresel sürdürülebilirlik konusunda siyasi ve kanun koyucu aktörlerden bu talebin yerine getirilmesini isteyebilir. Bu sebeple işletmeler bir yandan bu baskılara karşılık vermek diğer yandan rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlamak için tüketici taleplerini yerine getirmek için büyük gayret sarf etmektedirler. (Shafique vd. 2017: 97). Son zamanlarda tüketicilerin çevresel hassasiyet ve bilinçlerinin gelişmesi çevre duyarlılığı olmayan veya yeşil tedarik zinciri yönetimine geçmeyen işletmeler için sıkıntı ve baskı faktörü olmaya başlamıştır (Ölçü, 2015: 65-66).

Tüketici veya müşteriler işletmenin çevre hassasiyetlerini göz önünde bulundurması konusunda ciddi baskı oluşturabilir zira birçok durumda müşteriler bir işletme açısından tedarikçilerden önce gelmekte ve güçlü bir pozisyona sahip bulunmaktadır. Tüketiciler aynı zamanda çevresel etkilerin azaltılmasında etkin rol oynayan kalite standartlarının ürünlere uygulanması konusunda da son derece etkin rol oynamaktadır.

Sivil toplum kuruluşları baskısı: Küreselleşmenin bir yansıması olarak tüketicilere ek olarak sivil toplum kuruluşları (STK)'lar, örgütlü yapısı nedeniyle toplum içerisinde belli bir güce ve etkinliğe sahip olmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle STK'lar toplum nezdinde çevrenin korunması için ciddi farkındalık oluşturma faaliyetlerine hız vermektedir. Çevreye zarar verdiğini düşündükleri işletmeler dâhil olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlar üzerinde baskı kurmakta ve etki alanlarını genişletmektedir. Birçok uluslararası STK çevrenin korunmasını ana misyonları olarak ilan etmiştir. Dolayısıyla uluslararası düzeyde kendilerini çevreci olarak adlandıran birçok STK önemli bir baskı grubuna dönüşmüştür. Söz konusu bu STK'ların üye sayısı arttıkça aynı oranda oluşturdukları baskının şiddeti de artmaktadır. Çevreyi kirletenlere yapılan baskının dışında bu STK'lar aynı zamanda toplumun çevrenin korunması noktasında bilinçlenmesi ve farkındalığının artmasına da büyük katkı sağlamaktadırlar. Örneğin, Greenpeace dünya çapında 101 ülkede örgütlenerek yaklaşık 2,8 milyon üyesi olan küresel bir STK haline gelmiştir (Guner ve Coskun, 2010: 68).

Üretim tercih ve yöntemleri yüzünden çevreye, dolayısıyla topluma zarar veren işletmeler bu sivil toplum kuruluşlarının radarına girmektedir. Bu kuruluşların çevreye zarar veren faaliyetlerinin devam etmesi durumunda kamuoyunun desteğini de arkasına alan STK'lar eylem, gösteri, kampanya, protesto gibi yöntemlerle işletme üzerinde baskı kurarak işletmenin kalıcı zararlara maruz kalmasını sağlayabilmektedir (Ölçü, 2015: 66).

STK'lar aynı zamanda rekabet ortamını doğrudan etkileyebilen kilit bir aktör haline gelmiştir. Sürdürülebilir ve sürdürülebilir olmayan hayat biçimi konusunda bilgilendirme yaparak tüketici davranışları üzerinde belirli bir etki gücüne sahip bulunmaktadır. Bunu yaparken olumlu veya olumsuz bilgidan yararlanmaktadırlar. STK'ların bu gücünden dolayı birçok işletme sürdürülebilir çözümler bulmak ve olumlu bir işletme itibarı sağlamak için STK'larla proaktif işbirlikleri kurmuştur (Vanpoucke, 2014: 2019).

Kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı: Çevre kirliliği dünyanın geleceğini tehdit eden ciddi bir gündem haline gelmiş bulunmaktadır. Bu ortak sorunların bertarafı için Kyoto protokolü gibi uluslararası küresel anlaşmalar yapılmıştır. Ulusal ve uluslararası bu tür anlaşmalar işletmelerin daha çevreci üretim süreçlerine geçmeleri konusunda bir baskı unsuru olmaya başlamıştır (Ölçü, 2015: 68). Çevre tahribatını azaltıcı önlemlere sahip bu tür uluslararası anlaşmalar işletmelere önemli sorumluluklar tanımlamaktadır. Bu sorumluluklar yasal kanun ve mevzuatlar ile birlikte işletmeler açısından kayda değer bir yükümlülük oluşturmaktadır.

Birçok ülke ekolojik dengenin sağlanması ve çevrenin korunması için işletmelere çevresel uygulamalara geçmeleri için baskı yapmakta, çevre politikalarını çevresel ilkelere göre formüle ederek kanun, mevzuat ve düzenlemeler geliştirmektedir. Bu durum işletmeler üzerinde baskı yaratmaktadır (Shafique vd., 2017: 97).

Mevzuat baskısı işletmelerin çevre sorunlarına karşı aksiyon alma konusundaki yenilikçi kapasitelerini güçlendirse de işletme sahipleri ve üst düzey yöneticileri bunu en etkin dış çevresel baskı olarak algılamaktadır. Çünkü işletme mevzuatın gerekliliklerini yerine getirmediği zaman ceza ve yaptırımlar ile karşı karşıya kalacaktır (Chu vd. 2017:20). Özellikle kamu sektöründe çevre bilincinin artması devlet tarafından çevre politikalarını desteklemek için yapılan düzenlemeleri ve yasal gereklilikler arttırmıştır. Bu durum işletmeleri yeşil girişim ve ilgili politikaları benimsemeye zorlayan itici güç haline getirmiştir. Ülke bazlı yasal düzenlemelerin dışında diğer bir itici güç ise devlet ve işletmeler açısından bağlayıcı bir yasal sorumluluk olan İklim Değişikliği Anlaşması, Kyoto sözleşmesi ve Montreal Protokolü gibi küresel ekolojik anlaşmalardır (Hajikhani vd. 2012: 251).

Sosyal medya baskısı: Etkileşimli doğası nedeniyle sosyal medya, hem olumlu hem de olumsuz ağızdan ağıza iletişimin yayılması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu yüzden sosyal medya, işletmelere yeşil uygulamaları benimsemesi konularında ciddi baskı uygulamaktadır (Agarwal, 2020: 57)

Sosyal medyayı geleneksel medyadan ayıran üç ana faktör vardır: kullanım/erişimin büyüklüğü, kullanım kolaylığı ve bilgi aktarım hızı. Sosyal medyanın çok yönlü, gerçek zamanlı, uygun bilgi paylaşımını çok sayıda şirket, üretici, tüketiciler ve göreceli kolay bilgiler sunmasından dolayı günümüz tüketicileri, çeşitli karar verme süreçlerinde genellikle sosyal medyaya güven duymaktadır. Bu durum sosyal medyanın geleneksel medyaya oranla daha fazla revaçta olmasını sağlamaktadır (Swain and Cao, 2013: 1).

Müşterilerin çevre konusundaki farkındalığının artması, düzenleyici kurumların artan ilgisi gibi faktörler nedeniyle firmalar tedarik zinciri yönetimi operasyonlarıyla ilgili olarak toplumla uçtan uca bilgi alışverişinde bulunmak zorundadır. Ayrıca, elektronik ve sosyal medya işletmelere yeşil uygulamaları benimsemesi konularında ciddi baskı uygulamaktadır (Agarwal, 2020: 57)

Sosyal medya hem olumlu hem de olumsuz ağızdan ağıza iletişimin yayılması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Sosyal medyanın tüketicilerin sürdürülebilir ürünler/markalar konusundaki davranışlarını ve seçimlerini açıkça etkilediği görülmektedir (Ben Abdelaziz vd. 2015: 66-87). Memnun olmayan müşteriler her zaman itibar için bir tehdit olmayı sürdürmektedir. Artık bu söz konusu müşteriler memnuniyetsizliklerini sosyal medya platformları aracılığıyla tüm dünyaya anında yansıtabilmektedir.

Günümüz sosyal medyası bir işletmenin güvenlik açıkları ve tedarik zincirinde tespit edilen problemlerin neredeyse anında çok geniş bir kitleye yayılabilmesine olanak vermekte ve bu da o işletmenin itibarını hızla tehdit eder bir duruma getirebilmektedir. Bu işletme üzerinde önemli bir baskı unsuru oluşturmaktadır (Leroy and Rao, 2018: 496).

Taklit baskısı: Bir işletmenin aynı sektördeki başka bir işletmeyi tamamen veya davranışsal açıdan kopyalaması ile taklit baskısı oluşur. Rakiplerin başarılı uygulamalarını taklit etmek işletmelerin sürdürülebilir işbirliğine dayalı YTZY uygulamalarını benimsemeleri açısından önemli baskı unsurudur (Saeed vd., 2018: 6).

Günümüzde işletmelerin yeşil girişimler ile kaynakları tasarruflu kullanması ve atıkları bertaraf ederek üretkenliğini arttırabilmesinin mümkün olduğu ortaya çıkmıştır. Bunu yaparak rekabet avantajı sağlanabildiği birçok kesim tarafından kabul edilmektedir. (Hajikhani vd. 2012: 249). Yeşil girişimlerde bulunan işletmelerin bu avantajlara sahip olması, bu girişimleri geriden takip eden rakip firmalar üzerinde baskı oluşturmaktadır. Özellikle işletmelerin yeşil tedarik zinciri yönetimi (YTZY) uygulamalarından ekonomik olarak yararlanması, tüketicilerin yeşil ürünlere yönelmesi, aynı sektör içerisindeki çeşitliliğin azalması ve fiyat marjlarının

birbirine yakın olması söz konusu uygulamalardan uzak kalan işletmeler üzerindeki baskıyı daha da arttırmaktadır (Guner ve Coskun, 2010: 68).

Rakiplerin başarılı uygulamalarını taklit etmek işletmelerin sürdürülebilir işbirliğine dayalı YTZY uygulamalarını benimsemeleri açısından önemli baskı unsurudur (Saeed vd. 2018: 6). Ancak YTZY uygulamalarının bilgi ve tecrübe gerektirmesi, onu zor taklit edilen bir uygulama haline getirmektedir (Çankaya ve Sezen, 2019: 102). Doğal olarak önemli bir rakip işletme tüketicilerin ilgisini çekmek ve karşılaştırmalı rekabet avantajları elde etmek için tersine lojistik uyguladığında sektör içerisindeki diğer işletmeler de taklit baskısı ile aynısını uygulamaktadırlar (Ye vd. 2013: 134).

Bu çalışmada; Türkiye'deki ISO 14001 belgesine sahip işletmelerde yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden yukarıda açıklanan bu dış baskı unsurlarına yönelik yöneticilerin algıları incelenmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada; yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı gruplarından tüketici baskısı, sivil toplum kuruluşları baskısı, kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı, sosyal medya baskısı ve taklit baskısı dış baskı grupları olarak ele alınmış ve yöneticilerin bu baskı gruplarına yönelik algılarının kümelemesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın verileri; Mart-Eylül 2020 tarihleri arasında Türkiye'de faaliyet gösteren ve ISO 14001 çevre belgesine sahip işletmeler üzerinde anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmada kolayda örneklem tekniği kullanılmış ve bu kapsamda 500 işletmeye anket formu gönderilmiş ve bu formlardan geri dönenlerden 159'u değerlendirmeye uygun görülmüştür. Araştırmada anketlerin uygulanması; yüz yüze görüşme, e-mail ve internette oluşturulan anket linki ile yapılmıştır. Anket formu hazırlanırken dış baskı unsurlarına ait ölçekler; Chan vd. 2012 yılında yapmış olduğu çalışmasından ve Chu vd. 2017 yılında yapmış olduğu çalışmasından uyarlanarak 5'li likert tipinde hazırlanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 23 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada K-ortamalar yöntemi kullanılarak katılımcılar 3 kümede sınıflandırılmış ve sınıflar arası ilişkiler elde edilen veriler çerçevesinde analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen veriler; yöneticilerin pozisyonu, eğitim düzeyi, yaşı, cinsiyeti, işletme büyüklüğü ve işletmenin faaliyette bulunduğu sektörüne göre analizleri ayrı ayrı yapılmış ve analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

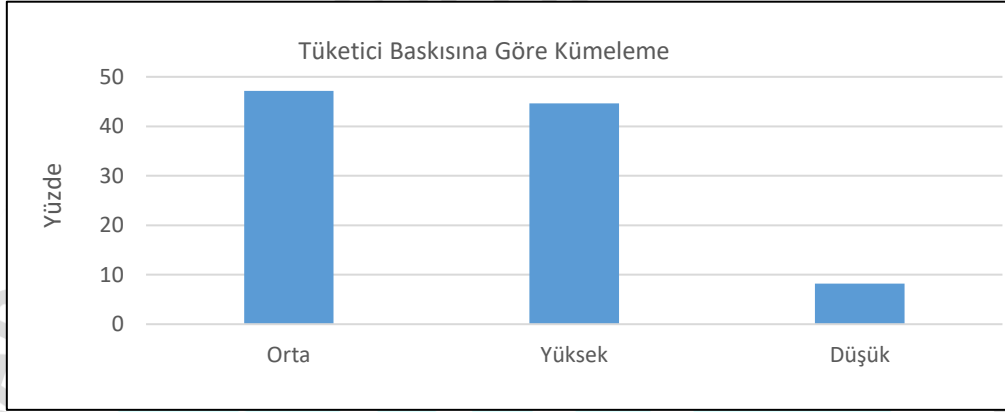
Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Firmadaki Pozisyonu	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İşletme Sahibi/Ortağı	7	4,4	4,4
Üst Düzey Yönetici	27	17,	21,4
Orta Kademe Yönetici	106	66,7	88,1
Alt Kademe Yönetici	19	11,9	100,0
Toplam	159	100,0	
Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Erkek	87	54,7	54,7
Kadın	72	45,3	100,0
Toplam	159	100,0	
Eğitim Düzeyi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Ortaöğretim	9	5,7	5,7
Önlisans	9	5,7	11,3
Lisans	85	53,5	64,8
Lisansüstü	56	35,2	100,0
Toplam	159	100,0	
Yaş	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
30 dan küçük	31	19,5	19,5
30-40	90	56,6	76,1
41-50	32	20,1	96,2
51-60	6	3,7	100,0
Toplam	159	100,0	
Faaliyet Alanı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tekstil	18	11,3	11,3
Gıda	24	15,1	26,4
Plastik	8	5,0	31,4
Kimya	14	8,8	40,3
Makine-Metal	47	29,6	69,8
Elektrik-Elektronik	13	8,2	78,0
Diğer	35	22,0	100,0
Toplam	159	100,0	
Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
10-49 Kişi	21	13,2	13,2
50-99 Kişi	18	11,3	24,5
100-149 Kişi	22	13,8	38,4
150-199 Kişi	20	12,6	50,9
250 ve üzeri	78	49,1	100,0
Toplam	159	100,0	

Tablo 1’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların; büyük çoğunluğu orta yaş ve gençlerden oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun eğitim düzeyinin en az lisans (lisans ve lisansüstü) düzeyinde olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun üretim sektöründen olduğu ve firmaların çalışan sayısı bakımından %50,9’sinin küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ), %49,1’inin büyük ölçekli işletme niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Tüketici Baskısına Göre Kümeleme

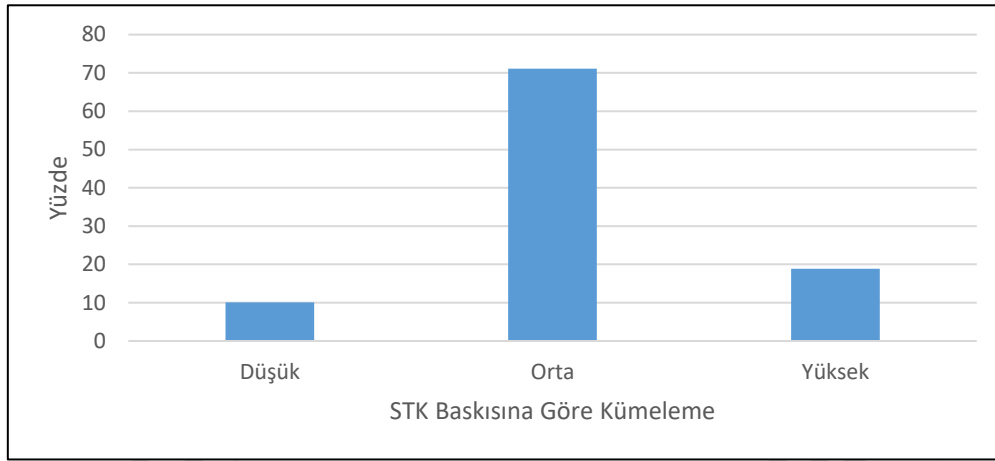
Baskı Düzeyi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Orta	75	47,2	47,2
Yüksek	71	44,7	91,8
Düşük	13	8,2	100
Toplam	159	100	

Şekil 1. Tüketici Baskısına Göre Kümeleme

Tablo 2 ve Şekil 1’de görüldüğü üzere araştırma kapsamında elde edilen verilere göre yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı gruplarından tüketici baskısına ilişkin olarak işletme yöneticileri yaklaşık %90 olarak orta ve yüksek baskı etrafında kümelenmiştir. Yani yöneticilerin büyük çoğunluğu bu baskı grubunun işletmelerin yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki ettiği görüşündedir.

Tablo 3. STK Baskısına Göre Kümeleme

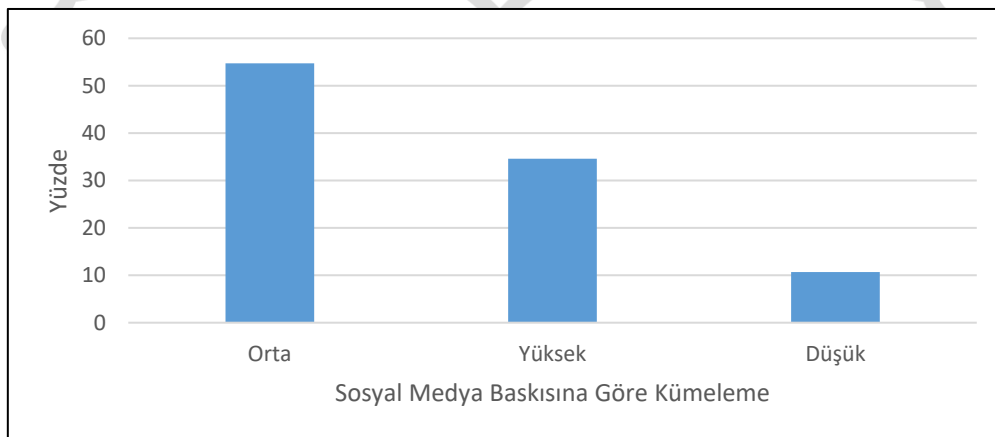
Baskı Düzeyi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Orta	16	10,1	10,1
Yüksek	113	71,1	81,1
Düşük	30	18,9	100
Toplam	159	100	

Şekil 2. STK Baskısına Göre Kümeleme

Tablo 3 ve Şekil 2’de görüldüğü üzere yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı gruplarından STK baskısına ilişkin olarak işletme yöneticileri yaklaşık %90 olarak orta ve yüksek baskı etrafında kümelenmiştir. Yani yöneticilerin büyük çoğunluğu bu baskı grubunun işletmelerin yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki ettiği görüşündedir.

Tablo 4. Sosyal Medya Baskısına Göre Kümeleme

Baskı Düzeyi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Orta	87	54,7	54,7
Yüksek	55	34,6	89,3
Düşük	17	10,7	100
Toplam	159	100	

Şekil 3. Sosyal Medya Baskısına Göre Kümeleme

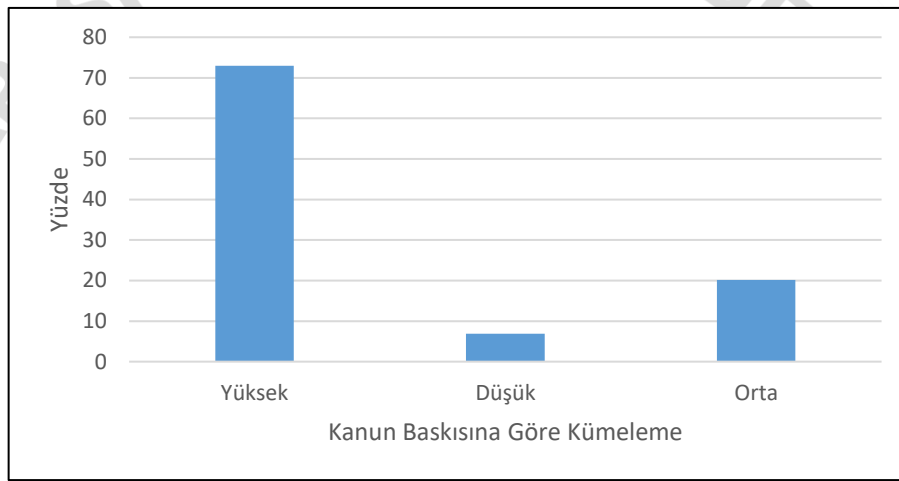
Tablo 4 ve Şekil 3’te görüldüğü üzere yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı gruplarından sosyal medya baskısına ilişkin olarak işletme yöneticileri yaklaşık %90 olarak orta ve yüksek baskı etrafında kümelenmiştir. Yani yöneticilerin büyük çoğunluğu

bu baskı grubunun işletmelerin yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki ettiği görülmektedir.

Tablo 5. Kanun Baskısına Göre Kümeleme

Baskı Düzeyi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yüksek	116	73,0	73,0
Düşük	11	6,9	79,9
Orta	32	20,1	100
Toplam	159	100	

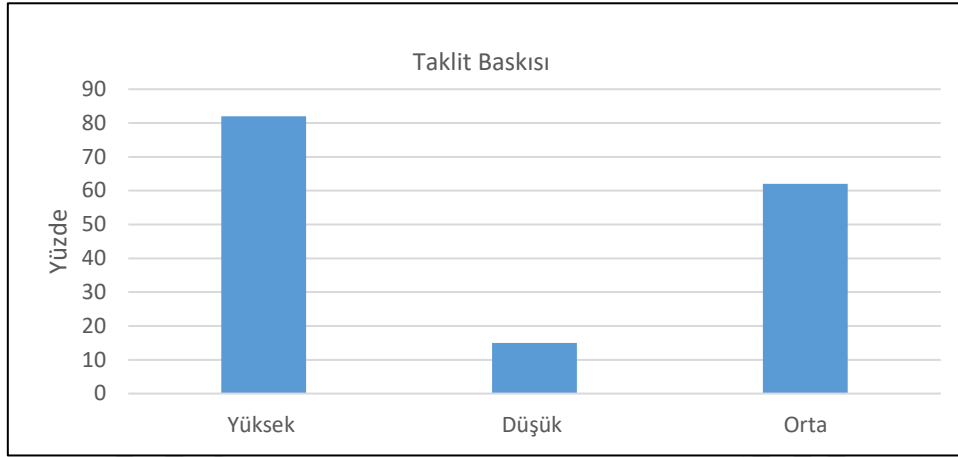
Şekil 4. Kanun Baskısına Göre Kümeleme

Tablo 5 ve Şekil 4'te görüldüğü üzere yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı gruplarından kanun baskısına ilişkin olarak işletme yöneticileri yaklaşık %90 olarak orta ve yüksek baskı etrafında kümelenmiştir. Yani yöneticilerin büyük çoğunluğu bu baskı grubunun işletmelerin yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki ettiği görülmektedir.

Tablo 6. Taklit Baskısına Göre Kümeleme

Baskı Düzeyi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yüksek	82	51,6	51,6
Düşük	15	9,4	61,0
Orta	62	39,0	100
Toplam	159	100	

Şekil 4. Kanun Baskısına Göre Kümeleme

Tablo 6 ve Şekil 5’de görüldüğü üzere yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı gruplarından taklit baskısına ilişkin olarak işletme yöneticileri yaklaşık %90 olarak orta ve yüksek baskı etrafında kümelenmiştir. Yani yöneticilerin büyük çoğunluğu bu baskı grubunun işletmelerin yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki ettiği görüşündedir.

4. SONUÇLAR

Bu çalışma; yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı gruplarına yönelik yöneticilerin algılarının kümelemesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda; Türkiye’deki ISO 14001 belgesine sahip 159 işletmeden elde edilen veriler K-ortamalar yöntemi kullanılarak 3 kümede sınıflandırılmış ve sınıflar arası ilişkiler elde edilen veriler çerçevesinde analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İşletme yöneticilerinin yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına etki eden dış baskı unsurlarına yönelik algılarının kümeleme analizinde, en yüksek baskı unsurunun %73 ile Kanun, mevzuat ve düzenleme baskısı olduğu tespit edilmiştir. Yani araştırma kapsamında elde edilen verilere göre işletmeleri yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına en çok zorlayan baskı unsuru kanunlardır.

Bütün dış baskı grupları arasında en önemli ikinci baskı unsurunun tüketici baskısı olduğu tespit edilmiştir. Yani işletmeleri yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarına ikinci sırada %44.47 ile en çok zorlayan baskı unsuru tüketici baskısıdır. Bu baskı gruplarından taklit baskısı %39 ile üçüncü sırada ve sosyal medya baskısı, %34.6 ile dördüncü sırada yer almaktadır. Tüm baskı grupları arasında en düşük baskı algısı STK baskısı olarak %18.9 olarak bulunmuştur.

KAYNAKLAR

1. Agarwal, A. (2020). *A Study on Green Supply Chain Management (GSCM)*. International Journal for Research in Engineering Application & Management (IJREAM), Vol-06, Issue-03.
2. Ahmed, S.S., Akter, T. and Ma, Y. (2018). *Green Supply Chain Management (GSCM) Performance Implemented by the Textile Industry of Gazipur District, Dhaka*. MDPI, Logistics, 2, 21; doi:10.3390/logistics2040021.
3. Baker, W.E. and Sinkula, J.M. (2005). *Environmental Marketing Strategy and Firm Performance: Effects on New Product Performance and Market Share*. Journal of the Academy of Marketing Science. Volume 33, No. 4, pages 461-475. DOI: 10.1177/0092070305276119.
4. Banerjee, S.W. (2002). *Organisational Strategies for Sustainable Development: Developing A Research Agenda for the New Millennium*. Australian Journal of Management, Vol. 27, Special Issue, pp. 105-117.
5. Ben Abdelaziz, S. I., Saeed, M. A. and Benleulmi, A. Z. (2015). Social Media Effect on Sustainable Products Purchase. In: Kersten, Wolfgang Blecker, Thorsten Ringle, Christian M. 978-3-7375-6207-2 (Ed.): *Sustainability in Logistics and Supply Chain Management: New Designs and Strategies*. Proceedings of the Hamburg International Conference of Logistics (HICL), Vol. 21, epubli GmbH, Berlin, pp. 63-93.
6. Bhool, R. and Narwal, M.S. (2013). *An Analysis Of Drivers Affecting The Implementation Of Green Supply Chain Management For The Indian Manufacturing Industries*. IJRET: International Journal of Research in Engineering and Technology, eISSN: 2319-1163 | pISSN: 2321-7308.
7. Bu, X., Dang, W.V.T., Wang, J. and Liu, Q. (2020). *Environmental Orientation, Green Supply Chain Management, and Firm Performance: Empirical Evidence from Chinese Small and Medium-Sized Enterprises*. Int. J. Environ. Res. Public Health, 17, 1199; doi:10.3390/ijerph17041199.
8. Chan, R.Y.K., He, H., Chan, K.H. and Wang, W.Y.C. (2012). *Environmental Orientation and Corporate Performance: The Mediation Mechanism of Green Supply Chain Management and Moderating Effect of Competitive Intensity*. Industrial Marketing Management 41, 621–630.
9. Chavez, R., Yu, W., Feng, M. and Weingarten, F. (2016). *The Effect of Customer-Centric Green Supply Chain Management on Operational Performance and Customer Satisfaction*. Business Strategy and the Environment Bus. Strat. Env. 25, 205–220.

10. Chen, T.B. and Chai, L.T. (2010). *Attitude Towards the Environment and Green Products: Consumers' Perspective*. Tan Booi Chen; Lau Teck Chai/ Management Science and Engineering Vol.4 No.2, ss. 27-39.
11. Chien, M.K. and Shih, L.H. (2007). *An Empirical Study Of The Implementation Of Green Supply Chain Management Practices In The Electrical And Electronic Industry And Their Relation To Organizational Performances*. Int. J. Environ. Sci. Tech., 4 (3): 383-394.
12. Chu, K.M. (2016). *The Role of a Strategic and Sustainable Orientation in Green Supply Chain Management*. International Journal of Sustainable Entrepreneurship and Corporate Social Responsibility, Volume 1, Issue 2, July-December.
13. Chu, S.H., Yang, H., Lee, M. and Park, S. (2017). *The Impact of Institutional Pressures on Green Supply Chain Management and Firm Performance: Top Management Roles and Social Capital*. Sustainability, 9, 764; doi:10.3390/su9050764.
14. Çankaya, S.Y. ve Sezen, B. (2019). *Effects Of Green Supply Chain Management Practices On Sustainability Performance*. Industrial Management & Data Systems, Vol. 113 Iss 8.
15. Diabat, A. and Govindan, K. (2011). *An Analysis Of The Drivers Affecting The Implementation Of Green Supply Chain Management*. Resources, Conservation and Recycling 55,659–667.
16. Feng, L., Zhao, W., Li, H. and Song, Y. (2018). *The Effect of Environmental Orientation on Green Innovation: Do Political Ties Matter?.* Sustainability, 10, 4674; doi:10.3390/su10124674.
17. Guner, S. and Coskun, E. (2010). *The Role Of Customer Choices In Green Supply Chain Management: An Empirical Study In Sakarya Region*. International Logistics and Supply Chain Congress, Istanbul, Turkey.
18. Hajikhani, M., Wahiza, N. and Bin Idris, K. (2012). *Considering on Green Supply Chain Management Drivers, as a Strategic Organizational Development Approach, Malaysian Perspective*. Australian Journal of Basic and Applied Sciences, 6(8): 146-165.
19. Kim, M.G., Woo, C., Rho, J.J. and Chung, Y. (2016). *Environmental Capabilities of Suppliers for Green Supply Chain Management in Construction Projects: A Case Study in Korea*. Sustainability, 8, 82; doi:10.3390/su8010082.
20. Leroy, P. and Rao, N. (2018). *Green Supply Chain Management: A Perspective on Best Practices in GSCM Design*, 71 Ark. L. Rev. 487

21. Ölçü, B. (2015). *Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi Ve İşletme Performansı Arasındaki İlişki: Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Tedarik Zinciri Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.
22. Saaed, A., Jun, Y., Nubuor, S.A., Priyankara, H.P.R. and Jayasuriya, M.P.F. (2018). Institutional Pressures, Green Supply Chain Management Practices on Environmental and Economic Performance: A Two Theory View. *Sustainability* 10, 1517; doi:10.3390/su10051517.
23. Şenocak, B. ve Mohan Bursalı, Y. (2018). *İşletmelerde Çevresel Sürdürülebilirlik Bilinci Ve Yeşil İşletmecilik Uygulamaları İle İşletme Başarısı Arasındaki İlişki*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.23, S.1, s.161-183.
24. Shafique, M.N., Asghar, M.S. and Rahman, H. (2017). *The Impact of Green Supply Chain Management Practices on Performance: Moderating Role of Institutional Pressure with Mediating Effect of Green Innovation*. *Business, Management and Education*, 15(1): 91–108.
25. Swain, A. and Cao, Q. (2013). *Exploring the Impact of Social Media on Supply Chain Performance: A Sentiment Analysis*. Proc. 44th Annu. Meeting Decis. Sci. Inst.
26. Tan, C.L., Zailani, S.H.M., Tan, S.C. and Shaharudin, M.R. (2016). *The Impact Of Green Supply Chain Management Practices On Firm Competitiveness*. *Int. J. Business Innovation and Research*, Vol. 11, No. 4, pp.539–558.
27. Vanpoucke, E. (2014). *Motivation to Pursue Green Supply Chain Management*. Proceedings of the 2014 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Bali, Indonesia, January 7 – 9.
28. Ye, F., Zhao, X., Prahinski, C. and Li, Y. (2013). *The Impact of Institutional Pressures, Top Managers' Posture and Reverse Logistics on Performance - Evidence from China*. *Int. J. Production Economics* 143,132–143.

REGÜLASYON TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bakıcan TAŞAN¹, Özen AKÇAKANAT²

¹ YL Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finans ve Bankacılık Ana Bilim Dalı, ORCID ID: 0000-0003-4513-9789

² Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, ORCID ID: [0000-0002-7223-3028](https://orcid.org/0000-0002-7223-3028)

ÖZET

2008 Küresel Mali Krizinin sonucu olarak uygulanan kapsamlı düzenleyici reformlar, küresel olarak finansa dramatik yapısal değişikliklere neden olmuştur. 2008 Krizi, finans sektöründe risk alma ve sistemik riskleri azaltmaya odaklanan, uluslararası düzeyde koordineli bir düzenleyici reform sürecine öncülük etmiştir. Bu reformlar aynı zamanda sektörde yeni teknolojilerin, özellikle RegTech olarak bilinen düzenlemelere uyumluluğa yardımcı olan teknolojilerin benimsenmesi ve kullanılmasında önemli bir itici faktör olmuştur.

RegTech, firmaların ekonomiden ve mevzuattan kaynaklanan zorluklarına teknolojik çözümler sunan bir sektördür. Gelişen teknoloji ile birlikte maliyetlerin azalması sektörün gelişiminde önemli bir paya sahiptir. Özellikle finansal eko sistemi yeni krizlerden korumak amacıyla ortaya konulan Basel kriterlerinin, sektörün ivmelenmesinde önemli etkileri olmuştur. Finansal teknolojilerin yaygınlaşması ve etki alanının artması, otoritelerin finansal teknolojileri de denetlemesi ve düzenlemesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Otoriteler, özellikle verilerin işlenmesi ve korunması alanında bir dizi önlemleri ortaya koymuşlardır. 2017 yılında 10,6 milyar dolar olan RegTech harcamalarının 2021 yılında 56 milyar dolar seviyesine ulaşması beklenilmekteydi. Ancak dünyayı etkisi altına alan Covid 19 salgınıyla birlikte birçok sektörde olduğu gibi regülasyon teknolojileri alanında da yatırımların sekteye uğraması, 2021 yılı RegTech yatırım miktarının 9,9 milyar dolar seviyesinde kalmasına sebep olmuştur. Yeni üretilen farklı finansal varlıkların denetlenmesi ve düzenlenmesi gerekliliği regülasyon teknolojilerinin, giderek finansal teknolojiler pazarındaki pazar büyüklüğünün artacağını ve gelecek 5 yıl içinde finansal teknolojiler sektörünün en önemli paydaşı olacağını düşündürmektedir. Özellikle regülasyon teknolojilerinin en önemli görevlerinden birinin kripto borsalarının ve kripto işlemlerinin düzenlenmesi olacağı düşünülmektedir. Bu çalışma finansal teknolojileri düzenlemek amacıyla ortaya çıkan regülasyon teknolojilerinin, teknolojik gelişimlerle, krizlerle ve düzenlemelerle geldiği konumu inceleyerek, gelecekteki konumu hakkında bilgi verilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada Regtech alanındaki gelişmeler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: RegTech, FinTech, Finansal Denetim, Finansal Regülasyon.

A Study on the Development of Regulation Technologies

ABSTRACT

The comprehensive regulatory reforms implemented as a result of the 2008 Global Financial Crisis have led to dramatic structural changes in finance globally. The 2008 Crisis led to an internationally coordinated regulatory reform process focused on risk-taking and reducing systemic risks in the financial sector. These reforms have also been a major driving factor in the adoption and use of new technologies in the industry, particularly those that aid regulatory compliance known as RegTech.

RegTech is a sector that offers technological solutions to the difficulties of companies arising from the economy and legislation. The decrease in costs with the developing technology has an important share in the development of the sector. In particular, the Basel criteria, which were introduced to protect the financial ecosystem from new crises, had important effects on the acceleration of the sector. The spread of financial technologies and the increase in their area of influence have revealed the need for authorities to supervise and regulate financial technologies. The authorities have put forward a series of measures especially in the field of data processing and protection. RegTech spending, which was \$10.6 billion in 2017, was expected to reach \$56 billion in 2021. However, with the Covid 19 epidemic that affected the world, investments in the field of regulation technologies, as well as in many sectors, were interrupted, causing the amount of RegTech investment in 2021 to remain at the level of 9.9 billion dollars. The necessity of auditing and regulating newly produced different financial assets suggests that regulation technologies will gradually increase the market size in the financial technologies market and will become the most important stakeholder of the financial technologies sector in the next 5 years. In particular, it is thought that one of the most important tasks of regulation technologies will be the regulation of crypto exchanges and crypto transactions. This study aims to provide information about the future position of the regulation technologies that have emerged in order to regulate financial technologies, by examining the position they have reached with technological developments, crises and regulations. For this purpose, developments in the field of Regtech are discussed in this study.

Keywords : Regtech, Fintech, Financial Supervision, Financial Regulations.

GİRİŞ

Finansal hizmetler endüstrisi, öncelikle teknolojik yenilikler ve yasal düzenlemeler nedeniyle son on yılda önemli değişiklikler geçirmiştir. Özellikle finansal piyasalarda ortaya çıkan krizler, finansal hizmetlerle ilgili düzenleme gereksinimlerini önemli ölçüde arttırmış ve buna uygun olarak uyum maliyetleri de artmıştır. Finansal piyasaları düzenlemek, denetlemek, kayıtları tutmak, idari ve diğer uyumlulukları sağlamak için finansal teknolojilerin önemli bileşenlerinden biri olan regülasyon teknolojileri ortaya çıkmıştır. Finansal piyasalara duyulan güveni yeniden oluşturmak ve finansal piyasaların istikrarı için regülasyon teknolojilerinin finansal piyasalara entegre edilmesi süreçleri başlatılmıştır. RegTech, finansal hizmetler

endüstrisindeki düzenleyici süreçlerin gelişen teknolojik imkanlardan yararlanarak yönetilmesi olarak tanımlanabilir. Ortaya çıkan finansal düzenlemelere, kurumların daha çabuk ve daha ucuz bir şekilde uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır (Frankenfield, 2020). Gerçek zamanlı veri takip ve işleme yeteneklerini kullanan RegTech, uyumluluk için gerekli tüm araçları aynı anda dahil edebilmektedir, gelişmiş algoritmik süreçleri otomatikleştirme ve gelişmiş modelleri ve analizi kendi kendine öğrenen ve hızlı hareket eden yapay zekâ ile ilişkilendirme fırsatı sunmaktadır. Maliyetleri, karar verme süresini ve eşleştirmeyi hızlandırarak uyum özelliklerinin değerini büyük ölçüde artırmaktadır. (Anagnostopoulos, 2018). Teknolojinin gelişmesi ve ekonomilerinde bu gelişimi yakalaması, finansal piyasalarda teknoloji kaynaklı zorluklara neden olmuştur. Özellikle sistemlerin optimal bir şekilde çalışması için otomasyon alanında çözümler üreten şirketler RegTech ekosisteminin önemli bir paydaşı konumundadır. Teknoloji kaynaklı sorunları açıklamak gerekirse; dijital ürünlerdeki artışlar, verilerin korunması ve siber saldırılar finansal teknolojilerin finansal piyasalara kazandırdığı en önemli risklerdendir. Gerçek zamanlı veri izleme teknolojileri, dijital ödeme sistemlerini takip ederek meydana gelen aksaklıkları tespit ederek, hızlı bir şekilde müdahale edilmesinde kullanılmaktadır.

RegTech, teknoloji odaklı bir ekonomiden kaynaklanan zorlukları otomasyon yoluyla çözen teknoloji şirketleri topluluğudur. Dünyada dijital ürünlerdeki artış, veri ihlallerinin, siber saldırıların, kara para aklama ve diğer hileli faaliyetlerin artmasına sebep olmuştur. RegTech araçları, dijital ödeme alanındaki sorunları veya düzensizlikleri belirlemek için gerçek zamanlı olarak çevrimiçi gerçekleşen işlemleri izlemeye çalışır. Herhangi bir aykırı, hileli faaliyetin olup olmadığını analiz etmek ve belirlemek için finans kurumuna gönderilir. Finansal güvenliğe yönelik potansiyel tehditleri erkenden tanımlayan kurumlar, kaybedilen fonlar ve veri ihlallerine ilişkin riskleri ve maliyetleri RegTech sayesinde en aza indirebilir (Frankenfield, 2020). RegTech, düzenleyici süreçleri kolaylaştıran ve iyileştiren teknolojik çözümleri içermektedir. RegTech, düzenleyici süreçleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. RegTech yukarıdan aşağı kurumsal talebe cevap olarak ortaya çıkmıştır. Uyum maliyetlerinin katlanarak artması RegTech gelişimine pozitif katkı sağlamıştır. (Chuen & Deng, 2017) FinTech gibi RegTech de üç aşamada ortaya çıkmıştır. İlk aşama olan RegTech 1.0, teknolojiyi iç süreçlerine entegre eden büyük finans kurumları tarafından yönetilen bir süreçtir. Basel II Sermaye Anlaşması'nda özetlendiği gibi, artan uyum maliyetleri ve karmaşıklığı ile mücadele etmek için oluşturulan bir süreçtir. İkinci aşama olan RegTech 2.0, yeni Global Finansal Krizler (GFC) sonrası düzenleme gereklilikleri ve bunların uygulanması için finans endüstrisinin paydaşları tarafından yönlendirilmiştir. Aynı zamanda düzenleyiciler, izledikleri pazarların giderek dijitalleşen doğasını yansıtmaya ve GFC sonrası raporlama yükümlülükleri tarafından üretilen artan veri hacimlerini analiz etme kapasitelerini artırmaya çalışmaktadır (Barberis, W. Arner, & Buckley, 2017).

2. REGTECH AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

RegTech, mevcut uyumluluk ve risk yönetimi uygulamalarına uygulandığında operasyonel verimlilik ve maliyet avantajı sağlamaktadır. Yasalara uygunluğu sağlamak için gerekli olan insan müdahalesi ihtiyacını azaltmaktadır. İnsan müdahalesinin azalması bireysel insan hata olasılığını büyük ölçüde azaltmaktadır. Gelişmiş düzenleyici veri analizi, büyük verilerin yeni

yollarla incelenmesine olanak tanıyarak daha anlamlı yönetim bilgileri ve düzenleyici uygulamalar, gerekçe ve daha fazla iş geliştirme olanakları hakkında bilgi sağlamaktadır. Regtechlerin avantajlarından en önemlisi şirket maliyetlerini düşürebilme becerisidir (Colaert, 2018). Düzenleyiciler, geleneksel olarak, gelecekteki suiistimali önlemek ve sistemik riskleri kontrol altına almak için harcama sonrası denetimler ve analizler üretebilmektedir. Buna karşılık, uyumluluk, RegTech kullanılarak sisteme yerleştirilebilmektedir. Örneğin, akıllı sözleşmelerde düzenleyici ihlali, tasarım ve varsayılan olarak imkansızdır (Lielacher, 2017). Sözleşmeler sisteme kodlanır ve aracı olmadan, ürün, hizmet ve parayı şeffaf ve geri döndürülemez bir şekilde takas etmek için dağıtılmış bir defter kullanılarak yürütülür. Gerçek zamanlı bilgi paylaşımı, daha iyi kararlar almaya yardımcı olmaktadır. Örnek olarak; İngiltere'deki Mali Denetim Otoritesi (FCA), 2014 yılında, genellikle aşırı yüksek faiz oranlarıyla tüketicilere sunulan kısa vadeli krediler olarak bilinen maaş günü kredilerinin denetim sorumluluğunu üstlenmiştir. Tüketicileri borç ve temerrüde düşmekten korumak amacıyla kurum, yalnızca faiz oranını ve genel borçlanma maliyetini sınırlamakla yetinmeyip, aynı zamanda firmaları ve kredi referans kurumlarını FCA'nın sorumlu borç verme kuralları kapsamında satın alınabilirliği ve uygunluğu değerlendirmek için gerçek zamanlı olarak veri paylaşmaya aşırı şekilde teşvik etmiştir. Borç verenlerden gerçek zamanlı verilerin alınması, düzenleyicilerin hızlı bir şekilde müdahale etmesini ve müşterileri istismardan korumasını hedeflemiştir (Financial Conduct Authority, 2014). Müşterilere sağlanan bu fayda kısa vadede borç verenlerin kâr marjını azaltsa da uzun vadede kredilerin temerrüde düşme riskini azaltmıştır. Düzenleyiciler geleneksel olarak yapılandırılmış verileri kullanmakta başarılı olmuşlardır. Düzenleyicilerin, risklerin örnek odaklı analizine dayalı güvence yerine tüm piyasaların verilerini inceleme imkanları artık bulunmaktadır. Yapay zekâ ve ileri analitiği kullanarak, piyasa suiistimaline müdahale etmek ve etkililerini tahmin etmek için hata payı sifıra yakın zarar modelleri geliştirilebilmektedir. Denetim teknolojisi kullanımının, daha büyük ekonomilerde olumlu sonuçları daha fazla olmaktadır (Kamali & Randall, 2017). Amaçlar ile uygulamalar arasındaki mesafeleri azaltmak Regtechlerin en önemli avantajlarından birisidir.

Kullanılan teknolojiler, işletmeler için uygulama maliyetlerini ve etkiyi azaltmak için raporlama gereksinimlerini değiştirme seçeneği de sunmaktadır. Hareketlerin daha iyi izlenmesi, kendi kendini düzenleyen sistemler geliştirmek için sibernetiğin kullanımı, dışsallıkları hafifletmeye, bilgi asimetrisini gidermeye ve çıkar gruplarının serveti kendi lehlerine yeniden dağıtma çabalarını kontrol etmeye yardımcı olabilmektedir. Yatırımcıların bireysel ve grup davranışsal parmak izlerini öğrenmek ve olağandışı ticaret faaliyetlerini tespit etmek için Londra merkezli bir RegTech şirketi olan Sybnetix NASDAQ tarafından satın alınmıştır. RegTech piyasa kurallarından sapmaların tespit edilmesine ve herhangi bir haydut veya içeriden öğrenilen faaliyetlerin tespit edilmesine yardımcı olmaktadır. Davranışsal analitiği makine zekâsı ve bilişsel bilgi işleme birleştirmek, düzenleyicilere çok sayıda fırsatlar sunmaktadır. (Bullock, 2017)

RegTech uygulamalarının en avantajlı yönlerinden biri, yasal risklerin iş süreçlerinde otomatik olarak eşlenmesi yoluyla uyumluluk süreçlerini basitleştirip standartlaştırarak uyumluluk maliyetini düşürmesidir. Yasal süreçleri otomatikleştirerek süreçlerin kısalmasına da yardımcı olmaktadır. Sürdürülebilirlik ve ölçeklenebilirlik finansal kurumlar için önemli

birer olgudur. RegTech, sürdürülebilir ve ölçeklenebilir çözümler kullanarak iş ihtiyaçları değiştikçe esneklik ve büyüme sağlayabilmektedir. Gelişmiş veri analiz teknikleri kullanarak büyük datalardan rapor oluşturabilmektedir. Etkin ve gelişmiş risk yönetimi süreçlerine sahip olması Regtechlerin avantajlarından biridir (Ernst & Young Global Limited, 2018). Regtechlerin dezavantajları veri tabanlı teknolojiler kullanması olarak söylenmektedir. Veri güvenliliği, verilerin gizliliği 21. Yüzyılın en önemli sorunlarından biridir. RegTech kuruluşları içinde en fazla riski barındıran alan siber güvenlidir.

3. REGTECH 1.0

Meydana gelen ekonomik krizler yasa yapıcıların gelecek krizlerin önüne geçmek için yeni yasal düzenlemeleri yürürlüğe koymasına neden olmuştur. Regülasyon teknolojileri de bu yasal düzenlemeleri uygulamak için ortaya çıkmıştır. 1960'ların sonundan 2008'e kadar olan dönem, finansal kurumların ve piyasaların büyüyen kapsamı ve ölçeği ile karakterize edilmiştir. Küresel holdingler, organik büyümeden ve bir dizi birleşmeden ve devralmadan ortaya çıkmıştır. Küreselleşen şirketlerin farklı düzenlemelere uyum sağlaması gerekliliği doğmuştur (Barberis, Arner, & Buckley, 2019, s. 4). 1980'lerde finansın kendisi Bilgi Teknolojileri (IT) sistemlerine giderek daha fazla bağımlı hale geldiğinden risk yönetimini kolaylaştırmak için finansal teknolojiler kullanılmaya başlanmıştır. Finans mühendisliği ve Riske Maruz Değer (VAR)* sistemleri büyük finansal kurumlarda yerleşik hale gelmiştir. Global ekonomik krizlerin altında yatan en önemli unsurlardan biri olan risk yönetimi RegTech 1.0'ın yoğunlaştığı konulardan birisi konumundadır. Basel II Sermaye Anlaşması'nın finansal kurumların kendi iç nicel risk yönetim sistemlerini oluşturması ve kullanması gerekliliğini doğurması, finans kurumlarında yeni bir risk anlayışı oluşturmuştur. Finansal kuruluşlarda oluşturulan bu risk sistemlerine gereğinden fazla bir güven duyulmuştur. Bu güven, Global Ekonomik Kriz (GFC) tarafından yerle bir edilmiştir ve Regtechlere duyulan bu güven global ekonomik krizle ortadan kalkarken Regtechler için sistemlerin yenilenmesi ve açıkların giderilmesi süreci başlamıştır. Regülasyon teknolojileri 1960 ile 2008 yılları arasında iç risk yönetimi, finansal hareketlerin izlenmesi ve uyum süreçleri üzerinde çalışmıştır. Regülasyon Teknolojileri 2000'li yıllara kadar büyük kurumlar tarafından yönetilen alt kuruluşlar olarak yaşamsal faaliyetlerini sürdürmüştür (Johansson vd., 2019, s. 4).

4. REGTECH 2.0

Düzenleyiciler, özellikle teknolojiye sahip olma ve uygulama söz konusu olduğunda, genellikle insan sermayesi ve bütçeler açısından yetersiz kaynaklara sahip olarak görülmektedir. Bu durum RegTech gelişiminin önündeki ana engellerden biri olsa da, düzenleyiciler teknoloji ve düzenleme bağlamında dikkate değer başarılar elde etmişlerdir (Brummer, 2015). Düzenleyicilerin en önemli başarılarından biri, RegTech 2.0 diye adlandırıldığımız Regtechlerin yaygınlaşması ve gelişme evresine geçiş sürecidir. Özellikle RegTech 2.0 büyük küresel finans kurumlarında ve menkul kıymet borsaları gibi altyapı

* Value at Risk (VAR), bir firma, portföy için belirli bir zaman dilimi içerisindeki finansal risk seviyesini ölçen ve miktarını belirleyen bir istatistiktir. Bu metrik en çok yatırım ve ticari bankalar tarafından kurumsal portföylerindeki potansiyel kayıpların kapsamını ve oluşum oranını belirlemek için kullanılır. (Kenton, 18)

sağlayıcılarında hızla gelişmiştir. RegTech, verimli veri yönetimi ve piyasa gözetimi ile desteklenen orantılı, riske dayalı bir yaklaşım olan RegTech 2.0'a geçiş için temel oluşturur. Yapay zekâ ve derin öğrenme, otomatikleştirme potansiyelini gösteren yeni teknolojileri kullanmaktadır. Kullanılan yeni teknolojiler tüketicinin korunmasını, piyasa denetimi ve ihtiyati düzenlemeyi amaçlamaktadır. RegTech 2.0 öncelikle sayısallaştırma ve veri doğrulama süreçlerini düzenlemekte ve doğru bilgiye ulaşmakta kullanılmaktadır. RegTech 2.0 bu süreçlerin yanında uyumluluk ve raporlama süreçlerinin etkin, hızlı biçimde yapılmasını amaçlamaktadır. RegTech 2.0 süreci sadece finansmanın dijitalleşmesine ve katılımcılarının parçalanmasına verilen doğal yanıtı değil, aynı zamanda GFC'den önce meydana gelen düzenlemeleri yakalamama risklerini en aza indirme potansiyeline sahiptir. Gelişen finansal teknolojiler pazarı, bazı ülkelerin bu pazarı düzenlemek için girişimler başlatmasına sebep olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Avustralya ve Singapur'daki düzenleyiciler fintek ekosistemine uygun yeni bir düzenleme yayınlamak konusunda ortak bir girişim başlatarak bu alanda ilk çalışmaları yapmışlardır. RegTech gelişimi için verimli alanlara örnekler şunlardır: büyük veri yaklaşımlarının (Big Data) uygulanması, siber güvenlik ve makro ihtiyati politikanın kolaylaştırılması.

5. REGTECH 3.0

RegTech 3.0, RegTech'in geleceği için kullanılan bir terimdir. FinTech sektörü odak noktasını paranın dijitalleştirilmesinden, verilerden para kazanılmasına kaydırmaktadır. RegTech öncelikli olarak finansal kurum ve kuruluşların düzenlenmesini amaçlamaktadır fakat gelişen teknolojiler RegTech sektörünü yeni ve farklı hizmetler verebilecek konuma getirmiştir. RegTech sektörünün gelişmesinde birçok farklı sebep bulunmaktadır bu sebeplerden biri de gelişen teknolojiyle birlikte düşen teknolojik yatırım maliyetleridir (Kmpg, 2018). RegTech'in gelişiminin önündeki temel engel teknolojik sınırlamalar değil, düzenleyicilerin teknolojinin ürettiği büyük miktarda veriyi işleme yeteneğine sahip olmayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada regülatörlerin finansal düzenlemeleri uyumlu hale getirmeyi ve RegTech'in sürekli gelişimini desteklemeyi amaçlayan koordineli bir yaklaşım benimsemesi gerekmektedir. RegTech 3.0 yeni çerçevelerin veri egemenliği ve algoritma denetimi gibi kavramları barındırır. Hem FinTech hem de RegTech'in evrimini destekleyen veri odaklılık, Know Your Consider'den Know Your Data yaklaşımına geçişin ilk aşamalarını temsil eder (Jung, 2019). Bu değişim ilerledikçe, düzenleyiciler, görevlerinden ödün vermeden inovasyon ile etkili bir şekilde başa çıkmak için orantılı, veriye dayalı düzenlemenin geliştirilmesine büyük yatırım yapmalıdır. Bilgi işlem gücündeki artışlar veri patlaması nedeniyle hızla gelişmektedir (Barberis, W. Arner, & Buckley, 2017). Finansal teknoloji şirketleri sahip oldukları 23.864 patent ile finansal teknolojilerin gelişmesinde önemli yatırımlar yapmaktadır. Finansal teknolojilerin gelişmesinde büyük bir rol oynayan bankalar finansal teknolojiler pazarında 4.697 patente sahiptir. Patent sahibi olan bankalar dünya ekonomisinde en büyük 15 banka konumundadır. Bankaların sahip olduğu patentlerin yüzde kaçının sadece regülasyon alanında olduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmaktadır. 2008 yılındaki ekonomik krizin finansal kuruluşlara getirdiği yeni düzenlemeler, finansal kuruluşların yeni düzenlemelere uyum sağlaması için istihdam artışına gitmesine sebep olmuştur. 2008 yılından itibaren makro ihtiyati politikalara verilen önem sayesinde risk yönetimi ve yasal düzenlemelere uyum için istihdam edilen kişi sayısı artmıştır. Finansal kuruluşların çalışanlarının görev tanımlarını

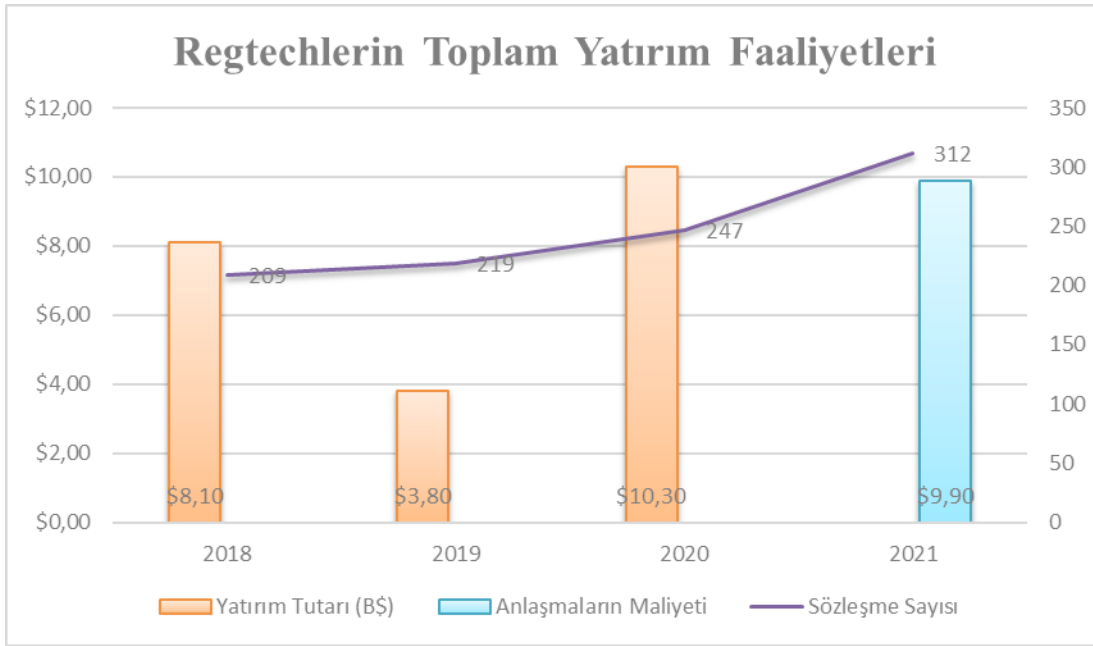
incelediğimizde %10 ila %15’lik kısmı risk yönetimi ve uyum için çalıştığını söyleyebiliriz. (Kmpg, 2018). Fintechler ve Regtechler alanında yapılacak yatırımlar söz konusu olduğunda finansal kurumları sahip olduğu bakış açılarına göre üç farklı kategoriye ayırabiliriz. Bu kategorileri savunma, ilerici ve ARGE yapan olarak adlandırabiliriz. Bu bakış açıları Regtechlerin benimsenmesini sağlayan üç faktörle ilgilidir. Bu faktörler Fintechler ve Regtechler alanındaki yatırımların; uyumluluğu, maliyeti ve karmaşıklığıdır. Savunma şirketleri genellikle zorunluluktan ötürü Fintechlere ve Regtechlere yatırım yapan kuruluşlardır. Bu şirketler için esas olan düzenleyici gerekliliklerini karşılamaktır. Bu tip kurumların başarı ölçütleri değişime ayak uydurmak, sermayeyi optimize etmek ve düzenleyiciler tarafından davranış riskini ve araştırmaları en aza indirmek olarak belirlenmiştir. Son yıllarda mevzuat değişiklik hızının yavaşlamış olmasına rağmen, düzenleyiciler denetimden sistemik riske ve veri gizliliği ile tüketicinin korunmasını kapsayan öncelikli reformlara odaklandıkça uyumluluk gereksinimleri artmaya devam edecektir. Özellikle verilerin gizliliği ve tüketicinin korunması alanında yapılan çalışmaların devamlılığı Regtechlerin ve Fintechlerin her saniye yenilenmesini zorunlu kılmaktadır. İlerici şirketler, bazı süreçleri otomatikleştirmek ve yüksek verimlilik isteyen şirketlerdir. Bazı süreçleri otomatikleştirerek maliyetlerin düşmesi bu şirketlerin önemli motivasyon kaynaklarından biridir. Bu şirketler, üçüncü taraflarla birlikte çalışarak verimlilik ve müşteri avantajlarını arayarak yeni ticari yatırımlara zemin hazırlamaktadır. ARGE yapan finansal kuruluşlar olarak adlandırdığımız finansal kuruluşlar ise, fikirler ve süreçler geliştirerek bir Intellectual property organizations* (IP) organizasyonu oluşturan kuruluşlardır. Bu kuruluşlar, şirketin kendi inovasyon ekibi ve ticari kültüründe arge etkin bir rol oynayan kuruluşlar konumundadır. Finans sektörü yeni ürün, hizmet ve düzenlemelerde ilerlemeye çalışırken siyasi olaylar küresel belirsizlikler yaratmaktadır. Yaratılan küresel belirsizlikler finansal kuruluşları etkisi altına alarak kurum içi karar alış süreçlerini etkilemektedir. Bu faktörlere, veri ortamı, eski sistemler ve işletim modeli tarafından oluşturulan karmaşıklık da eklenmiştir (Kmpg, 2018).

6.REGÜLASYON TEKNOLOJİLERİNİN FİNANSAL GELİŞİMİ

Regülasyon Teknolojilerinin geldiği noktayı ve geleceği noktayı daha net ortaya koymak için KMPG tarafından hazırlanan iki farklı rapordan yararlanılmıştır. 2018 yılında yayınlanan RegTech raporuyla 2022 yılında yayınlanan FinTech raporu temel alınmıştır. Bu raporda 2022 yılına kadar RegTech harcamalarının 76 milyar dolara ulaşacağını ve 2020’ye kadar RegTech’in tüm yasal harcamaların % 34’ünü oluşturacağını beklediklerini açıklamışlardır. Finansal kurumlar, yıllık uyum için 270 milyar dolar harcamaktadır. 2008 yılından itibaren bankalar 300 milyar dolar tutarında cezaları düzenleyicilere ödemişlerdir. Bu tahminden yola çıkıldığında regülasyon teknolojilerinin 2022 yılında 7 katlık bir büyüklüğe ulaşacağı beklenmektedir. Raporun tahminlediği gelecek projeksiyonlarında 2020 yılında dünyayı etkisi altına alan pandemi süreci nedeniyle sapma olma ihtimali hayli yüksektir. (Kmpg, 2018).

Tablo 1.1 RegTechlerin Yıllık Toplam Yatırım Miktarları

* Intellectual Property Organizations(IP):Fikri mülkiyet, telif hakları, ticari markalar patent veya diğer fikri mülkiyet hukuku kavramlarına odaklanan organizasyonlara verilen isimdir. (WIPO, 2018)

Kaynak: Pulse Of FinTech KMPG 2022 (KMPG, 2022)

Tablo 1.1.'de 2018 yılında RegTech yatırımlarının toplam tutarının 8,10 milyar dolar seviyesinde olduğu, 2019 yılında pandeminin etkisiyle 3.8 milyar dolara seviyesine gerilediği ve pandeminin sektöre olan negatif etkisi görülmektedir. 2020 yılında RegTech yatırımlarının 10,3 milyar dolar seviyesine yükselerek pandemi etkisinden kurtulduğunu ve tekrardan yükseliş trendine girdiğini söyleyebiliriz. 2021 yılında ise RegTech kuruluşlarının imzaladıkları anlaşmalarının tutarı 9,9 milyar dolar seviyesine ve yapılan sözleşme sayısı ise 312 olarak raporlanmıştır. RegTech yatırımlarının büyüme ivmesini devam ettireceği ve 2026 yılında 19,6 milyar dolar seviyesine geleceği tahmin edilmektedir (Bloomberg, 2022). Yatırım tutarlarının yanında RegTech kuruluşlarının yıllar boyunca yaptıkları anlaşma sayılarının arttığını söyleyebiliriz. 2018 yılında 209 anlaşma yapılırken 2019 yılında 219, 2020 yılında 247 ve 2021 yılında ise 312 anlaşma imzalanmıştır (KMPG, 2022). Özellikle 2021 yılında Regtechlere olan ilginin arttığını söyleyebiliriz. 2.7 milyar dolarlık bedelle satın alınan Kanada Merkezli Verafin şirketi 2021 yılında yapılan en büyük satın alma olup sektör için çok önemlidir (CNN, 2020).

7. SONUÇ

Regülasyon teknolojileri, finansal piyasaların ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı teknolojileri sayesinde, ilk olarak risk yönetimi ve uyum alanında gelişmeler göstererek finansal piyasalara entegre olma adımlarını tamamlamıştır. Gelişen finansal piyasalar ve artan veri miktarları regülasyon teknolojileri için yeni alanları ortaya çıkararak daha geniş bir hizmet portföyü oluşturmuştur. Günümüzde RegTech şirketlere değişen mevzuatlara Uyum Yönetimi, Kimlik Yönetimi, Risk Yönetimi, Düzenleyici Raporlama, İşlem İzleme alanlarında hizmetler sağlamaktadır. Bütün bu hizmetleri, insan inisiyatifinden çıkartarak otomatikleştiren ve hata payını sıfıra indirerek şirketlerin düzenleyicilere ödeyecekleri cezaları ortadan kaldırmıştır. Yapılan bu işlemlerde en önemli etkenin verileri işleme ve analiz etme becerisi olduğunu söyleyebiliriz. Dünya ekonomisindeki artan işlem hacimlerinin etkisiyle veri miktarları devasa boyutlara gelmiştir. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle bu veriler sayesinde şirketler milyarlarca

dolar kazanmaktadır. Bu yüzden Regtechler giderek daha popüler hale gelmiştir. Regülasyon teknolojilerinin işletmelere sağladıkları pozitif etkileri gören diğer işletmeler de kendi iş planlarına RegTechleri dahil etmişlerdir. Bazı şirketler kendi bünyesinde kurmayı ya da satın almayı tercih ederken bazı şirketler ise dış hizmet alımı olarak tercih etmişlerdir. Dış hizmet alımlarının artması sektörün yeni start-uplara sahip olmasına neden olmuştur. Finansal verileri de incelediğimizde pandemi dönemi etkisini görmezden geldiğimizde yapılan yatırım ve sözleşme sayılarında yükselen bir trende sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak; Regtechlerin giderek geliştiğini ve gelişeceğini, gelecek için her zaman karlı ve geleceği parlak bir iş kolu olacağı sonucuna ulaşabiliriz.

KAYNAKÇA

- Anagnostopoulos, I. (2018, Temmuz 13). Fintech and Regtech: Impact on Regulators and Banks. *Journal of Economics and Business*, p. 12.
doi:<https://doi.org/10.1016/j.jeconbus.2018.07.003>
- Armstrong, P. (2018). *Developments in RegTech and SupTech*. Paris: European Securities and Markets Authority.
- Barberis, J., Arner, D., & Buckley, R. (2019). *A FinTech and RegTech*. The Atrium: John Wiley & Sons Ltd.
- Barberis, J., W. Arner, D., & Buckley, R. P. (2017). *Fintech And Regtech In A Nutshell, And The Future In A Sandbox*. CFA Institute Research Foundation.
- Bloomberg. (2022, Şubat 17). *Global RegTech Market Key Players, Demands, Trends and Size is expected to Grow USD 19.5 billion by 2026*. Retrieved from Bloomberg:
<https://www.bloomberg.com/press-releases/2022-02-17/global-regtech-market-key-players-demands-trends-and-size-is-expected-to-grow-usd-19-5-billion-by-2026-reportsreports>
- Brummer, C. (2015). Disruptive Technology and Securities Regulation. *Fordham Law Review*, 84, 977-1052.
- Bullock, N. (2017, Haziran 25). *Nasdaq to buy London-based regtech company Sybenetix*. Retrieved Mart 21, 2021, from Financial Times: <https://www.ft.com/content/6dad3956-7092-11e7-93ff-99f383b09ff9>
- Chuen, D. L., & Deng, R. H. (2017). Regtech :Building a Better Financial System. D. L. Chuen, & R. H. Deng içinde, *Handbook of Blockchain, Digital Finance, and Inclusion: Cryptocurrency, FinTech, InsurTech, Regulation, ChinaTech, Mobile Security, and Distributed Ledger* (s. 160). Academic Press.
- CNN. (2020, Kasım 19). *Nasdaq to buy financial fraud detection firm Verafin for \$2.75 billion*. Retrieved from Cnn: <https://www.cnn.com/2020/11/19/nasdaq-to-buy-financial-fraud-detection-firm-verafin-for-2point75-billion.html>
- Colaert, V. (2018). RegTech as a Response to Regulatory Expansion in the Financial Sector. *SSRN Journal*, 1-32. doi:<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2677116>

- Colombus, L. (2020, Ağustos 9). *Cybersecurity Spending To Reach \$123B In 2020*. Retrieved Nisan 15, 2021, from Forbes: <https://www.forbes.com/sites/louiscolombus/2020/08/09/cybersecurity-spending-to-reach-123b-in-2020/?sh=1272efc4705f>
- Ernst & Young Global Limited. (2018). *RegTech Top 21 A Global*. Ernst & Young.
- Financial Conduct Authority. (2014, Temmuz 15). *FCA proposes price cap for payday lenders*. Retrieved Mart 20, 2021, from Fca: <https://www.fca.org.uk/news/press-releases/fca-proposes-price-cap-payday-lenders>
- Financial Stability Board. (2016). *Elements of Effective Macroprudential Policies*. Basel: Financial Stability Board. Retrieved Mayıs 19, 2021, from <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/Elements-of-Effective-Macroprudential-Policies1.pdf>
- Frankenfield, J. (2020, Ağustos 27). *What You Should Know About RegTech*. (E. Estevez, Editor) Retrieved Mart 15, 2021, from Investopedia: <https://www.investopedia.com/terms/r/regtech.asp>
- Gartner. (2020, Haziran 17). *Gartner Forecasts Worldwide Security and Risk Management Spending Growth to Slow but Remain Positive in 2020*. Retrieved Mayıs 15, 2021, from Gartner: [https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2020-06-17-gartner-forecasts-worldwide-security-and-risk-management#:~:text=Worldwide%20spending%20on%20information%20security,2020%20\(see%20Table%201\).](https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2020-06-17-gartner-forecasts-worldwide-security-and-risk-management#:~:text=Worldwide%20spending%20on%20information%20security,2020%20(see%20Table%201).)
- Jung, J. H. (2019). Regtech and Suptech:the future of compliance. J. MADİ içinde, *Fintech:Law and Regulation* (s. 260). Edward Elgar Publishing.
- Kamali, W., & Randall, D. (2017, Haziran 8). *Leveraging 'suptech' for financial inclusion in Rwanda*. Retrieved Mart 20, 2021, from World Bank Blog: <https://blogs.worldbank.org/psd/leveraging-suptech-financial-inclusion-rwanda>
- Kenton, W. (18, Ocak 2019). *Value at Risk*. Retrieved Mayıs 13, 2020, from investopedia: <https://www.investopedia.com/terms/v/var.asp>
- Kmpg. (2018). *There's a revolution coming*. London: KMPG.
- KMPG. (2022). *Pulse Of Fintech*. KMPG. Retrieved from <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/02/pulse-of-fintech-h2-21.pdf>
- Kurtaran, G., Şeker, A., & Abay, G. (2019, Mart 19). *Dünya 6 trilyon dolarlık siber saldırı riskine karşı hazırlanıyor*. Mayıs 15, 2021 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/dunya-6-trilyon-dolarlik-siber-saldiri-riskine-karsi-hazirlaniyor/1419011> adresinden alındı
- Lielacher, A. (2017, Nisan 29). *British Computer Scientists Aim to Automate Financial Regulation with Smart Contracts*. Retrieved Mart 20, 2021, from Btcmanager: <https://btcmanager.com/british-computer-scientists-to-automate-financial-regulation-with-smart-contracts/>

Sharma, S. (2013). Big Data Landscape. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 1-8. Retrieved from <http://www.ijsrp.org/research-paper-0613/ijsrp-p18143.pdf>

Spidalieri, F., & Kern, S. (2014). *Professionalizing Cybersecurity: A path to universal standards and status*. Newport: Salve Regina University. Retrieved from <https://www.salve.edu/sites/default/files/filesfield/documents/Professionalizing-Cybersecurity.pdf>

Walport, M. (2015). *FinTech Futures*. Londra: UK Government Office Of Science.

WIPO. (2018, Mart 1). *What is Intellectual Property*. Mayıs 19, 2020 tarihinde wipo: <https://www.wipo.int/about-ip/en/> adresinden alındı

TIBBİ MALZEME ÜRETİCİLERİNİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Ergün Sümer

Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu
ORCID NO: 0000-0003-1316-6467

ÖZET

Sağlık alanında, tıbbi malzemelerdeki seri üretime bağlı oluşan hatalı ürünlerin neden olduğu zararların tazmini ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmiştir.

Ülkemizde tıbbi malzeme üreticisinin sorumluluğu ile ilgili yasal bir düzenleme olmadığı için uygulamada Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un hükümlerinden yararlanılmakta olup, günümüzde ürün sorumluluğu kusursuz sorumluluk olarak kabul edilmektedir. Doktrinde, kusursuz sorumluluğun özen sorumluluğu mu, tehlike sorumluluğu mu olduğu konusunda görüş ayrılıkları vardır. Türk Borçlar Kanunu'nda sorumluluğu düzenleyen hükme göre ise; tıbbi ürün üreticisi, işletmesine ait çalışma düzeninin zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu ispat etmedikçe adam çalıştıran sıfatıyla sorumlu olur. Oluşan zarardan üreticinin sorumlu tutulabilmesi için; ürünün hatalı olması, bir zarara yol açması ve illiyet bağı bulunması gerekir.

Sonuç olarak gerekli yasal düzenlemelerin en kısa sürede yapılması ve bu sayede hastaların zarara uğramasının önlenmesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi malzeme, hukuki sorumluluk, yasal düzenleme

1. GİRİŞ

Sanayinin gelişmesi, özellikle de teknolojik gelişmeler piyasaya sürülen ürünlerin seri üretimine neden olmuştur. Seri üretimler sonucunda hatalı ürün üretimi artmıştır. Hatalı üretilen ürünleri kullananlarda çeşitli zararlar görmüşlerdir. Hatalı ürünler nedeniyle ortaya çıkan bu zararların tazmini için hukuki düzenleme yapma zorunluluğu doğmuştur. Bu nedenle birtakım yasal düzenlemeler yapılması zorunluluk haline gelmiştir. Bir kimse kullanmış veya tüketmiş olduğu hatalı ürünler yönünden ölüm ve/veya yaralanma tehlikesi ile karşılaşabilir. Ürün sorumluluğu, ürünü kullananların veya tüketenlerin bu şekilde doğabilecek zararlarını tazmin etmek için öngörülmüş bir hukukî kurumdur. Bu bağlamda, ürün, zarar, zarar gören ve sorumlu kişi kavramları, ürün sorumluluğu bakımından önem arz eder (Ünal ve Kalkan, 2019: 46).

Başka bir şeyin parçası olup olmadığına bakılmaksızın alışverişe konu olan her taşınır, ürün (mal) olarak kabul edilmektedir. Bu noktada ilaç, tıbbi malzeme gibi tıbbi ürünlerin de ürün kategorisine girip girmediğinin tespiti önemlidir. Çünkü, ülkemizde tıbbi malzeme üreticisinin hukuki sorumluluğuna ilişkin yasal bir düzenleme bulunmamaktadır (Dalcı, 2014: 50). Yargı kararları ve hukuki düzenlemelerde geçen tanımlar kapsamlıdır ve tıbbi ürünleri bu tanımların dışında bırakan hükümler mevcut değildir (Tiryaki, 2006: 235). Tıbbi malzeme üreticisinin sorumluluğu konusu, doktrinde üreticinin sorumluluğu üst başlığı altında ele alınmaktadır (Petek, 2009: 17).

2. ÜRETİCİNİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Ülkemizde tıbbi malzeme üreticisinin sorumluluğu ile ilgili yasal bir düzenleme olmadığı için uygulamada konuyla ilgili olarak ilk akla gelen 4822 sayılı Kanunla değişik 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanundur (TKHK). TKHK m.4 üreticinin sorumluluğu ile ilgili olup, "Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmeliğin" dayanağını oluşturur. Söz konusu Yönetmeliğin 1. maddesinde, amacının, ayıplı malın neden

olduğu zararlardan o malın imalatçısının üreticisinin sorumluluğunun usul ve esaslarını düzenlemek olduğu belirtilmektedir. 4077 sayılı kanun, 6502 sayılı TKHK ile yürürlükten kalkmıştır. Fakat 6502 sayılı TKHK’da ürün sorumluluğu ile ilgili bir düzenleme yapılmamıştır. Günümüzde ürün sorumluluğu kusursuz sorumluluk olarak kabul edilmektedir. Ancak buradaki kusursuz sorumluluğun özen sorumluluğu mu tehlike sorumluluğu mu olduğu noktasında doktrinde görüş ayrılıkları vardır (Ünal ve Kalkan, 2019: 52). Üreticinin kusursuz sorumluluğu m.6/I’e göre, *“Ayıplı bir malın, bir kişinin ölümüne veya yaralanmasına veya bir malın zarar görmesine sebep olması halinde imalatçı/üretici doğan zararı, kusuru aranmaksızın tazmin etmekle yükümlüdür.”* şeklinde açıklanmıştır. Konuyla ilgili değerlendirilmesi gereken bir diğer metin ise, hem TKHK hem de Yönetmeliğin dayanağı olan *“Hatalı Ürün Nedeniyle Sorumlulukla İlgili Üye Devletlerin Kanuni ve İdari Düzenlemelerin Yeknesaklaştırılması Hakkında 25.07.1985 Tarihli Avrupa Konseyi Direktifidir”*. Yönetmelik neredeyse 85/374 sayılı Direktifin tamamen tercümesi niteliğindedir (Dalcı, 2014: 50-51). Türk, İsviçre ve AB mevzuatlarında ayıplı ürünün yol açtığı belirli zararların üretici tarafından tazmin edileceği benzer şekillerde kabul edilmiştir. Bu sistemlerde ayıp sebebiyle tazminat, bedensel ve ekonomik kayıplarla sınırlandırılmıştır (Büyüksağış ve Öz, 2016: 165). Ayrıca üreticinin bağımsız sorumluluğu, 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanunun 5. maddesinde de düzenlenmiştir (Dalcı, 2014: 50-51).

Türk Borçlar Kanunu’nda (TBK) düzenlenmiş sorumluluk anlamında en büyük fark, 2012 değişikliğiyle Kanunumuza giren (TBK m. 66/3) ve İsviçre Borçlar Kanunu’nda bulunmayan organizasyon sorumluluğudur. Bu sorumluluğu düzenleyen hükme göre, tıbbi ürün üreticisi, işletmesine ait çalışma düzeninin zararın doğmasını önlemeye elverişli olduğunu ispat etmedikçe adam çalıştıran sıfatıyla sorumlu olur. Türk Borçlar Kanunu m. 66/3 düzenlenen bu durum, bir tür kusursuz sorumluluk oluşturmaktadır (Antalya, 2013: 571). Ürünün tasarımıyla ya da tanıtımıyla ilgili üreticinin davranışına bir kusur atfedilebilir atfedilemeyeceğinin tartışıldığı durumlar, TBK m. 49 kapsamında değerlendirilmelidir. Tıbbi ürünlerin tasarım veya tanıtımına bir kusur atfedilebilmesi kapsamlı bir ihmali analiz yapılmasını gerektirir. Bunun nedeni, tıbbi ürünlerin diğer ürünlere göre daha karmaşık bir yapı göstermeleri ve her kullanıcının kendisine özgü anatomik, fizyolojik, farmakolojik sahip olmasıdır. Bu nedenle tasarım aşamasında risklerin mümkün olan en aza indirilmesi ve ortadan kaldırılamayan riskler hakkında kullanıcıların bilgilendirilmesi tıbbi ürünler açısından çok önemlidir (Büyüksağış ve Öz, 2016: 192). TBK m.71’de, *“tehlike sorumluluğu ve denkleştirme”* başlığı altında *“Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin faaliyetinden bir zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur.”* hükmü yer almaktadır (Dalcı, 2014: 72).

Son yıllarda kullanıma giren robotik cerrahide kullanılan tıbbi malzemelerle ilgili olarak da yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu uygulamalarda hukuki sorumluluk hükümlerinin işletilmesindeki temel nokta uğranılan zararın kaynağıdır. Robot/tıbbi cihaz üreticisine ürün sorumluluğuna dayalı olarak açılan davalar, fabrikasyon hatası, tasarım ayıbı ve bilgilendirme ayıbından doğan zararlar nedeniyledir. Bu tip hataların doğurduğu zararlar, organizasyonun kaçınılmaz nitelikteki rizikolarını organizasyon sahibine (üretici) yükleyen TBK md.66/3 gereğince; yani bu hükmün düzenlediği sebep sorumluluğu esaslarına göre tazmin edilmelidir. Ürün tasarımı veya tanıtımına ilişkin bir problem olup olmadığının belirlenmesinin gündeme geldiği, üreticinin davranışına kusur atfedilmesinin mümkün olup olmadığının tartışma konusu olduğu hallerde ise TBK m.49/1 uyarınca değerlendirme yapılmasının uygun olacağı söylenebilir (Parlak Börü, 2019: 772-773).

Oluşan zarardan üreticinin sorumlu tutulabilmesi için; ürünün ayıplı (hatalı) olması, bir zarara yol açması ve illiyet bağı bulunması gerekir. Bu şartları ilaç üretimine uyarlayacak

olursak; hatalı bir ilaç üretimi yapılması, bu ilacın piyasaya sürülmüş olup bir zarara neden olması ve illiyet bağı kurulması gereklidir (Hakeri, 2018:168).

Yargıtay kararlarında; tasarım ve bilgilendirme ayıbı kavramlarına mesafeli durmuş, ihmalin ne olduğunu ya da olabileceğini açmamış, ürünün bağlayıcı teknik düzenlemelere uygunluğunu, fayda ve risklerini ayrı ayrı değerlendirmemiş, kullanıcının riskler hakkında ne derece bilgilendirildiğini göz önünde bulundurmamış ve sorumluluğu çoğunlukla üreticinin gereken özeni göstermemesine bağlamıştır (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Y. 4. HD, E. 517, K. 3348, T. 11.4.2000; Y. 4. HD , E.4787, K.8679, T. 25.9.1997).

3. SONUÇ

Tıbbi malzeme üreticilerinin hukuki sorumluluklarının belirlenmesi için en kısa sürede gereken yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bu şekilde hem hastaların zarara uğraması önlenmiş olacak, hem de tıbbi malzeme üreticilerinin sorumluluklarını bilerek üretimlerini daha özenli olarak yapmaları sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Antalya, Gökhan. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Beta Yayınevi, 2. Bası, İstanbul 2013.

Büyüksağış, Erdem., Öz, Kerem. Tıbbi Ürünlerin Yol Açtığı Zararlardan Sorumluluk: Karşılaştırmalı ve Eleştirel Yaklaşım, UAÜHFD, Aralık, 8, 2016.

Dalcı, Nurcihan. TBK Md.71 Bağlamında İlaç Üreticisinin Tehlike Sorumluluğu, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 114, 2014.

Hakeri, Hakan. *İlaç Hukuku*, Astana Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2018.

Kazancı İçtihat Bilgi Bankası (<https://lib.kazanci.com.tr/kho3/ibb/anaindex.html>) (Erişim tarihi: 26.05.2020).

Parlak Börü, Şafak. Robotik Cerrahi Müdahalelerden Doğan Hukuki Sorumluluk, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10, 2, 2019.

Petek, Hasan. *İlaç Üreticisinin Hukuki Sorumluluğu*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.

Tiryaki, Betül. Avrupa Konseyi'nin 25.07.1985 Tarihli Direktifi'ne Göre Üreticinin Sorumluluğunun Şartları ve Tüketicinin Korunması Mevzuatı ile Mukayesesi, AÜHFD, 55, 2, 2006.

Ünal, Akın., Kalkan, Arif. Türk Hukukunda Ürün Sorumluluğu Üzerine Olan ve Olması Gereken Hukuka Dair Genel Düşünceler, TAAD, Temmuz, 11, 39, 2019.

SINIF ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖRÜNTÜYE KARŞI METAFORİK ALGILARI

Birol TEKİN¹, Gülsen Nurevşan İCİ²

¹Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi ,Orcid Numarası:0000-0001-6828-5274

²Amasya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Orcid Numarası: 0000-0003-3899-4832

ÖZET

Bu çalışmanın amacı sınıf öğretmen adaylarının örüntüye karşı metaforik algılarını incelemek ve araştırmaktır. Örüntünün ise kendisiyle birlikte içeriğinde olan “artan örüntü” , “azalan örüntü” ye karşı metaforik algılarını incelemektir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde metafor konusu ile ilgili fazlaca çalışma olsa da örüntü konusunda daha önce bir çalışma yapılmamış olup eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı yapılan çalışmalardan da yola çıkarak sınıf öğretmen adaylarının örüntüler konusu hakkındaki görüşleri üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, 2021–2022 öğretim yılının bahar döneminde bir üniversitenin eğitim fakültesi sınıf öğretmenliği anabilim dalının 3. sınıfında okuyan 25 öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma nitel kökenli bir çalışma olup olgu bilim yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin örüntüler hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuş ve uzmanlar tarafından kontrol edilip onaylanmış metafor anket formu kullanılmıştır. Burada öğrencilerin daha kolay çağrışım yapmalarını sağlamak için kullanacakları metaforlar renk, oyun türü ve meyve şeklinde sınırlandırılmıştır. Öğrenciler örüntü kavramını kapsayıcı ve düzenleyici olarak tanımlarken artan örüntüyü eklemeli ve çoğalan olarak ifade etmişlerdir. Azalan örüntüyü tanımlamada zorlanmışlar sadece eksildiğinden ve nadir olduğundan bahsetmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Metafor, örüntü, sınıf öğretmen adayları

Giriş

İnsanlar bir kavrama ait düşünceleri oluştururken ilk önce bunu geçmiş deneyimlerinden yararlanarak yaparlar. Düşünce kavramı zamanla değişebilir ama bizim o kavram için oluşturduğumuz imaj hemen değişmez. Aydın (2006) “Metafor; bir şeyi veya bir fikri ona çok benzer niteliklere sahip başka bir şey ile genelde “gibi”, “benzer” sözcüklerini kullanmaksızın istenen tanımlamayı yapmak, anlatıma üslup güzelliği ve kolaylığı katmak için kullanılan sözcük ya da sözcük kümesidir.” Şeklinde metaforu tanımlamış olup az çok bu konu hakkında fikir sahibi olmamıza yardımcı olmuştur. Saban(2009)’a göre bir kavramın açıklanabilmesi için çok sayıda metafor kullanılmalıdır. Ayrıca araştırmada popüler olan düşünceler kadar popüler olmayan imgelerinde bir o kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Kavramı öğrenirken veya kavramı öğretirken zihinsel imajlar kullanılabilir (Güveli, Atasoy, İpek ve Güveli,2011). Cerit (2008)’e göre metaforlar öğrencilerin zihninde yer alan öğretmen imgesini incelemiş öğrencilerin gerçekte dile getiremeyeceği bahisleri ortaya çıkarmıştır. Örüntü kavramına geldiğimiz zaman ilk önce matematik kavramından bahsetmeliyiz. Matematik geçmiş zamanlardan bugüne hep zor bir ders olarak akıllara kazınmıştır. Küçük yaştaki öğrencilerin ise bu tanımlı yapmalarının altında yatan sebep matematiğin soyut yapıda olması bu yüzden bu dersi anlamakta zorluk çekmeleridir. Metafor kullanarak bu soyut kavramı somutlaştırmak öğrencilerin algılarını yükseltebilir.

Örüntü kavramına gelecek olursak örüntüler hayatın bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Matematiksel olarak karşımıza çıkan örüntülerse bugün birçok matematik kavramını açıklamaya yardımcı olur. Bu kavram bize anaokulundan itibaren verilmeye başlanmıştır. Örneğin Kesicioğlu (2013) “Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Matematiksel Örüntü Becerilerinin İncelenmesi” isimli çalışmada 100 adet öğrenciyle çalışmış olup öğrencilerin hatasının nedenini öğretmenlerin yeterince konun üstünde durmamasına bağlamıştır. Örüntü konusunda yaşa göreyse anlamlı bir değişimin olmadığını nedeninse eğitim ortamının olduğu düşünülmektedir.

Akkuş İspir ve Palabıyık (2011) “Örüntü Temelli Cebir Öğretiminin Öğrencilerin Cebirsel Düşünme Becerileri ve Matematiğe Karşı Tutumlarına Etkisi” isimli çalışmada deney ve kontrol grubu vardır. Örüntü temelini bulma etkinliği yapıldığında değişken daha anlamlı hale gelmiş olup öğrencilerin ilgisi artmıştır. Deney grubu bu uygulamada daha çok gelişim göstermiştir. Sonuç olarak örüntü temelli uygulamayı kullanmak konuyu daha anlamlı hale getirir ve başarıyı yükseltir.

Sulak ve Çavuşoğlu (2022) yaptığı çalışmada 2. Sınıfta işlenen örüntü konusu günlük hayatla ilişkilendirilememiştir. 3. ve 4. Sınıfta ise sadece sayı örüntüsü işlenmiştir. Genellikle örüntünün kuralını bulmayı aktarmakta öğretmenlerin zorlandıkları tespit edilmiş. Sayı örüntülerini aktarmada zorlandıkları görülmüş.

Genel olarak tek kalıp üzerinden anlatılması yüzünden örüntü kavramı hayatımızda ne kadar var olsa da bizi zorladığı ve bu konu hakkındaki düşüncelerimizin neler olduğu düşüncesi ve bu konuda daha önce araştırma yapılmamış olması bu çalışmayı yapmaya sebep olmuştur.

Problem Durumu

Sınıf öğretmen adaylarının “örüntü”, “artan örüntü” ve “azalan örüntü” ye olan metaforik algıları nelerdir?

ALT PROBLEMLER:

1. Öğretmen adaylarının örüntü hakkında metaforik algıları nelerdir?
2. Öğretmen adaylarının “artan örüntü” hakkında metaforik algıları nelerdir?
3. Öğretmen adaylarının “azalan örüntü” hakkında metaforik algıları nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim araştırmalarında bir olguyu daha iyi tanımak ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, veri analizi ile olguya yönelik yaşantıların ve anlamların ortaya çıkarılması hedeflenir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

ÇALIŞMA GRUBU:

Bu çalışma, 2021–2022 öğretim yılının bahar döneminde Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı'nın 3. Sınıfında okuyan 25 öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

VERİLERİN TOPLANMASI

Metafor kavramı hakkında bilgiler verildikten sonra adayların örüntü kavramına ilişkin algılarını ortaya çıkarmak amacıyla “örüntü gibidir. Çünkü” “artan örüntü gibidir. Çünkü” “azalan örüntü gibidir. Çünkü” cümlelerini

tamamlamaları istenmiştir. Çağrışımı kolaylaştırmak için kullanacakları metaforlar renk, meyve, oyun türü şeklinde ayırt edilmiştir. Metaforları seçerken bir uzman ve iki meslektaş görüşü alınmıştır. Araştırmada yer alanların gerekçe gösterebilmeleri için “çünkü” kavramı kullanılmıştır. Anket formu öğrencilere verilmiş, adaylardan bu metaforlar üzerinde bir ders saati (45 dakika) kullanarak açıklamaları yazmaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Yapılan araştırmada veriler analiz edilirken ilk önce betimsel analiz kullanılmıştır. Öğrencilerin hangi tanımı ne sıklıkla yazdığı ve sebebi şeklinde tablolar oluşturulmuştur. Tablolar oluşturulurken katılımcının yaptığı dayanaksız ifadeler yer verilmemiştir. Dayanaksız ifadeye kasıt “örüntü bir renk olarak kırmızıya gibidir, çünkü yemesi güzel” gibi cümlelerin kullanımı tablolara katılmamıştır. Bu işlemden sonra içerik analizi kısmına geçiş yapıldı ve ortak paydada buluşacak olan ifadeler belli bir kalıba girebilecekleri için buna göre tablo oluşturulmuştur.

Bulgular

Öğretmen adaylarının örüntü, artan ve azalan örüntü hakkında metafor algılarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmanın bulguları için, çalışma içeriğindeki metaforlar ait öğrenci düşünceleri frekanslarıyla tabloleştirilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen adaylarının bir renk olarak örüntü algıları

Renk	f	Çünkü...
Kırmızı	5	“Ana renktir”, “alev gibi yükselir azalır”
Gökkuşığı	4	“tüm ana renkleri içine alır”, “oranlı olarak artar ve azalır”
Pembe	3	“Enerjiktir sürekli hareket halindedir”
Yeşil	2	“Doğada bir sürü farklı tonu vardır”
Siyah	2	“derinlik ve süreklilik hissettiriyor”
Beyaz	2	“içinde her renk vardır”
Sarı	2	“Benim için düzeni düşündürüyor”, “ana renktir düzeni sağlar”

Tablo 1’de sınıf öğretmeni adaylarının renk bakımından örüntü algılarındaki benzetme ve gerekçelendirmeleri birlikte sunulmuştur. En çok kırmızı rengine benzetilen örüntü kapsayıcılığı ve ana kavram olduğu vurgulanmış olup ikinci olarak gökkuşığına benzetilen kavram bütün çeşitleri kapsadığını göstermektedir.

Tablo 2. Öğretmen adaylarının bir renk olarak artan örüntü algıları

Renk	f	Çünkü...
Yeşil	5	“Haritada yükseğe çıktıkça koyulaşır”
Gökkuşığı	3	“Renklerin giderek boyutu büyür”
Kırmızı	3	“Artan değerler günümüzde kırmızı ile gösterilir”
Turuncu	3	“Karışım renktir tıpkı artan örüntüye sürekli ekleme

		yapıldığı gibi”, “lav büyüdükçe bu rengi alır”
Siyah	2	“Ortamda renkleri kendine katar”
Beyaz	2	“Tüm renklerde bulunur”
Mavi	2	“Denizler okyanusa doğru büyür”
Altın	1	“değeri hep artar”

Tablo 2’de sınıf öğretmeni adaylarının renk bakımından artan örüntü algılarındaki benzetme ve gerekçelendirmeleri birlikte sunulmuştur. Yeşil rengin en çok kullanılma sebebi gittikçe yoğunlaşan renginden kaynaklanmakta. Gökkuşağını ise boyut olarak ele almışlardır.

Tablo 3. Öğretmen adaylarının bir renk olarak azalan örüntü algıları

Renk	f	Çünkü...
Siyah	6	“Gecedен gündüze siyah gittikçe azalır”
Beyaz	4	“Giderek yok olur”
Sarı	3	“Güneş ışınları gibi dünyaya yaklaştıkça azalır”
Yeşil	3	“Haritada aşağı doğru indiğimizde gittikçe azalır”
Mor	2	“Doğada çok az bulunur”
Mavi	2	“Dünyadaki su miktarı gibi azalır”
Gri	1	“Renk tonu gittikçe soluklaşır”

Tablo 3’te sınıf öğretmeni adaylarının renk bakımından artan örüntü algılarındaki benzetme ve gerekçelendirmeleri birlikte sunulmuştur. Öğrenciler azalan örüntüye karşı negatif bir algı oluşturmuş gibi gözükmektedir. Siyah rengin her şeyi yuttuğu ve gündüze girerken azaldığını belirtmişlerdir.

Tablo 4. Öğretmen adaylarının bir besin türü olarak örüntü algıları

Besin	f	Çünkü...
Karpuz	6	“Çekirdekleri belli bir sıra halindedir”
Nar	4	“Bir çeşit görünür ama içinde birden çok örüntü bulunur”
Üzüm	3	“Fibonacci dizisi gibidir”
Elma	3	“Dilimlenince düzeni gösterir”
Yeni Dünya	2	“Her birinde farklı sayıda çekirdek vardır”
Kiraz	2	“Her dalında düzen vardır”
Çilek	1	“Çekirdekleri düzen halinde dizilmiştir”
Mandalina	1	“İçi düzenli şekilde dizilmiştir”

Tablo 4’te sınıf öğretmeni adaylarının renk bakımından artan örüntü algılarındaki benzetme ve gerekçelendirmeleri birlikte sunulmuştur. Öğrenciler örüntüyü en çok karpuzla benzetmişlerdir.

çünkü çekirdekleri azalıp artabilmektedir. İkinci olarak nar meyvesi seçilmiş bu gene aynı anlama gelip narın tanelerinin farklı örüntüler oluşturabilmesi demek oluyor.

Tablo 5. Öğretmen adaylarının bir besin türü olarak artan örüntü algıları

Besin	f	Çünkü...
Nar	12	“Açtıkça çoğalır”
Karpuz	3	“İçini açtığımız zaman çekirdekler artar”
Üzüm	3	“Aşağıdan yukarıya çıkıldıkça tane sayısı artar”
Çilek	2	“Çekirdekleri aşağıdan yukarıya doğru artar”
Ananas	2	“Başta tek gibi gözükür ama içini açınca dilimleri çoktur”
Hurma	1	“Bereketlidir bir salkımda fazlaca bulunur”
Portakal	1	“Soyuldukça dilim sayısı artar”

Tablo 5’te sınıf öğretmeni adaylarının renk bakımından artan örüntü algılarındaki benzetme ve gerekçelendirmeleri birlikte sunulmuştur. En çok nar meyvesi seçilmiş nedeni ise giderek çoğalmasındır.

Tablo 6. Öğretmen adaylarının bir besin türü olarak azalan örüntü algıları

Besin	f	Çünkü...
Portakal	5	“Yedikçe dilimleri azalır”
Üzüm	4	“Aşağı doğru indikçe taneleri azalır”
Hindistan cevizi	4	“Dış kabuğundan içe doğru miktarı azalır”
Karpuz	3	“Dilimlere ayrılır”
Avokado	2	“Dışardan güzel dururken açtığımızda yarısı çekirdek”
Çilek	2	“Çekirdekleri azalarak devam eder”
Böğürtlen	1	“Tanecikleri aşağı indikçe azalır”

Tablo 6’da sınıf öğretmeni adaylarının renk bakımından artan örüntü algılarındaki benzetme ve gerekçelendirmeleri birlikte sunulmuştur. En çok portakaldan bahseden öğrenciler dilimlerin yedikçe azaldığını örüntüye ilişkilendirmiştir.

Tablo 7. Öğretmen adaylarının bir oyun türü olarak örüntü algıları

Oyun Türü	f	Çünkü...
Lego	7	“Birbirlerine geçirilip azalıp çoğaltılabilir”
Bilye	4	“İstenilen kadar kullanılır”
Abaküs	4	“Azalan ve artan ifadeleri öğrenilir”
Domino	3	“Birbirini takip eder”
Oyuncak tren	2	“Vagonlar birbirini takip eder”

Davul	2	“Vurunca ritimleri belli bir düzene göre titreşir”
Puzzele	1	“Birbirini tamamlar”

Tablo 7’de gözüktüğü üzere öğrenciler örüntüyü legoya benzetmişler çünkü lego oyuncağında istediğimizi ekleyip istediğimizi parçayı çıkarabiliyoruz.

Tablo 8. Öğretmen adaylarının bir oyun türü olarak artan örüntü algıları

Oyun Türü	f	Çünkü...
Lego	9	“Eklendikçe parçalar lego büyür”
Matruşka	8	“Açtıkça çoğalır”
Yapboz	4	“Birbirlerine geçtikçe çoğalır”
Kurşun asker	2	“Belli miktarlara geldiğinde ordular oluşturabilir”

Tablo 8’de öğrencilerden artan örüntülerin oyun türüne benzetilmesi istenmiştir. Öğrenciler lego ve matruşka benzetmesi yapmış nedenleri ise iki oyun türünün de giderek artması.

Tablo 9. Öğretmen adaylarının bir oyun türü olarak azalan örüntü algıları

Oyun Türü	f	Çünkü...
Jenga	5	“Taşları çektikçe küçülür”
Saklambaç	5	“Sobelene çıkar”
Misket	5	“Vurdukça elenir”
Yapboz	3	“Parçalar alındıkça küçülür”
Matruşka	2	“Üstü üstüne kapanınca tek kalır”
Topaç	2	“Döndükçe ip azalır”
Bilgisayar oyunu	1	“Oynadıkça süre azalır”

Tablo 9’da öğrenciler azalan örüntüyü oyun çeşidi olarak jenga, saklambaç ve miskete benzetmişlerdir. Tüm oyunların ortak özelliği giderek azalmasıdır.

Tablo 10. Öğretmen adaylarının örüntü metaforlarından oluşturulan kavramsal kategoriler

Kavramsal Kategoriler	Renk (f)	Meyve türü (f)	Oyun (f)	Toplam (f)
Kapsayıcı olarak örüntü	6	4	8	18
Düzen olarak örüntü	7	12	6	25
Tükenmez olarak örüntü	2	3	5	10
Dinamik olarak örüntü	5	3	4	12

Tablo 10’da görüldüğü gibi örüntü genel olarak düzen özelliğiyle öne çıkmıştır. Renk ve meyvede düzen olarak belirtilse de oyun türünde en çok kapsayıcı olarak algılanmıştır.

Tablo 11. Öğretmen adaylarının artan örüntü metaforlarından oluşturulan kavramsal kategoriler

Kavramsal Kategoriler	Renk (f)	Meyve türü (f)	Oyun (f)	Toplam (f)
Giderek çoğalan artan örüntü	9	15	8	32
Eklemeli olarak artan örüntü	8	5	13	26
Kapsayıcı olarak artan örüntü	4	2	2	8

Tablo 11’de görüldüğü üzere artan örüntü en çok çoğalan kategorisine dâhil edilmiştir. Renk ve meyve olarak çoğaldığını ifade etseler de oyun türü olarak eklemeli olduğundan bahsetmişlerdir.

Tablo 12. Öğretmen adaylarının azalan örüntü metaforlarından oluşturulan kavramsal kategoriler

Kavramsal Kategoriler	Renk (f)	Meyve türü (f)	Oyun (f)	Toplam (f)
Giderek eksilen azalan örüntü	17	18	23	58
Nadir bulunan azalan örüntü	4	3	-	7

Tablo 12’de görüldüğü gibi azalan örüntünün eksildiği vurgulanmıştır.

Sonuç ve öneriler

Üniversite öğrencisi olarak sınıf öğretmenlerinin öğretecekleri kavramlardan örüntünün onlar için anlamını sorduğumuzda öğrencilerin birçoğunun bu konuda zorlandıkları gözlemlenmiştir. Öğrencilere örüntü, artan örüntü ve azalan örüntüyü renge, meyveye ve son olarak oyuncığa benzetmeleri istenmiştir. Öğretmen adaylarının algıları dikkatle incelenmiş olup aşağıda ifade edilmiştir.

İlk olarak örüntüyü ele aldığımızda örüntüyü öğretmen adayları en çok “kapsayıcı” olarak ele almışlar. “Düzen” olarak da bahsedilen örüntü kavramı bu yönleriyle ortaya çıkmaktadır. “Tükenmeyen” ve “dinamik” olma kavramlarının da çok popüler olmadığı gözlemlenmiştir. Adayların genel olarak tek yönlü ve ortak düşündüğü görülmüş olup bunun kavramın üzerinde fazla durulmadığı ve tek düze anlatıldığı kanısına varılabilir.

Öte yandan artan örüntüye bakılacak olursa isimden anlaşılacağı gibi artan örüntü adaylar tarafından “çoğalan” ve “eklemeli” olarak ifade edilmiş gene kalıplaşmış ifadeler kullanılmıştır. Bazı öğrenciler ise artan örüntünün “kapsayıcı” olduğunu ifade etmişlerdir.

Son olarak azalan örüntü hakkında düşüncelerini ifade eden öğrenciler çok kısıtlı ifadeler kullanmışlardır. “Eksilmesi” ve “nadir” bulunmasından bahsedilen azalan örüntü öğrencilerin çok üzerinde durmadığı ve pek bir anlamlandırma yapmadığı bir kavram gibi gözükmektedir.

Öneriler

- Örüntü kavramını işlerken daha geniş kapsamlı ve anlamlı işleyebiliriz.
- Artan örüntünün anlamlandırılması için günlük yaşamdan yararlanmak fayda sağlayabilir.
- Azalan örüntü kavramı üzerinde daha fazla durulmalı ve anlamlandırılması için daha fazla örnekle desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aydın, İ. H. (2006). Bir felsefî metafor “yolda olmak”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1), 9-22.
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen Kavramı İle İlgili Metaforlara İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Yöneticilerin Görüşleri, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Güveli, E., İpek, A., Atasoy, E., & Güveli, H. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının matematik kavramına yönelik metafor algıları. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 2(2), 159-140.
- İspir, O. A., & Palabıyık, U. (2011). Örüntü temelli cebir öğretiminin öğrencilerin cebirsel düşünme becerileri ve matematiğe karşı tutumlarına etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 111-123.
- Kesicioğlu, O. S. (2013). Okul öncesi dönem çocuklarının matematiksel örüntü becerilerinin incelenmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13, 19-26.
- Saban, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Öğrenci Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- SULAK, S. E., & ÇAVUŞOĞLU, S. (2022). Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Dersinde Örüntü Türlerinin Öğretimine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 139-154.

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NİN EKO-ORGANİK TARIM TURİZMİ POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ BEGÜM DİLARA EMİROĞLU¹,

¹Şırnak Üniversitesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, ORCID:

<https://orcid.org/0000-0002-3668-1632>

ÖZET

Ürünlerin çiftlik düzeyinde üretiminden sertifikalı bir biçimde pazarlanmasına kadar kendine özgü ilke ve uygulamaları bulunan organik tarım tarımsal sistemlerini sürdürülebilirliğini benimseyen ve son yıllarda ülkemizde dahil olmak üzere gelişmiş ülkelerde sıklıkla uygulanan bir fenomen haline gelmiştir. Sürdürülebilir kırsal kalkınma kırsal alanların doğal kaynaklarının korunmasının yanı sıra alanların ekonomik ve sosyal koşullarının iyileştirilmesi yaklaşımını benimsemektedir. Son yıllarda tarımsal girdi maliyetlerinin artması, iklim değişikliği, küreselleşme, ürünlerin düşük satış fiyatları ve hükümetler tarafından tarımda uygulanan politikalar çiftçileri alternatif faaliyetler aramaya ve ürünlerini çeşitlendirmeye itmiştir. Eko-organik tarım turizmi faaliyetleri bu çeşitlendirme faaliyetlerinden birini oluşturmaktadır. Eko organik tarım turizmi çiftlik sahiplerinin gelirlerinin, bölgedeki istihdam ve işgücü olanaklarının artmasının yanı sıra çevresel olarak biyolojik çeşitliliğin korunması ve bölgede yaşayan yerel halkın sosyal koşullarının iyileştirilmesi gibi pek çok fayda sağlamakta ve sürdürülebilir kırsal kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi arazi yapısı ve bölgede üretilen ürünlerin niteliği bakımından eko-organik tarım açısından oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. Eko-organik ürünlerin üretimi son yıllarda bölgede büyük bir artış göstermiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Doğu Karadeniz Bölgesi eko-organik tarım turizmi açısından da büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı ikincil verilerden yararlanarak Swot analizi yöntemi ile Doğu Karadeniz Bölgesi'nin eko-organik tarım turizmi konusunda sahip olduğu güçlü, zayıf yönler, fırsat ve tehditlerini belirleyerek eko-organik tarım turizmi potansiyelini ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Organik tarım, eko-organik tarım turizmi, Doğu Karadeniz Bölgesi ve eko-organik tarım turizmi.

EVALUATION OF ECO-ORGANIC AGRICULTURAL TOURISM POTENTIAL OF THE EASTERN BLACK SEA REGION

Abstract

Organic agriculture, which has its own principles and practices from farm-level production to certified marketing of products, has become a phenomenon that adopts the sustainability of agricultural systems and is frequently applied in developed countries, including our country, in recent years. Sustainable rural development adopts the approach of protecting the natural resources of rural areas as well as improving the economic and social conditions of the areas. In recent years, the increase in agricultural input costs, climate change, globalization, low selling prices of products and policies implemented by governments in agriculture have pushed farmers to seek alternative activities and diversify their products. Eco-organic agritourism

activities constitute one of these diversification activities. Eco-organic agritourism provides many benefits such as environmental protection of biodiversity and improvement of the social conditions of the local people living in the region, as well as increasing the income of farm owners, employment and labor opportunities in the region, and also contributes to sustainable rural development. The East Black Sea Region has a very important potential in terms of eco-organic agriculture in terms of land structure and the quality of the products produced in the region. The production of eco-organic products has shown a great increase in the region in recent years. When evaluated from this point of view, the East Black Sea Region also has a great potential in terms of eco-organic agritourism. Therefore, the aim of this study is to reveal the eco-organic agritourism potential by determining the strengths, weaknesses, opportunities and threats of the East Black Sea Region in eco-organic agritourism with the Swot analysis method by using secondary data.

Keywords: Organic agriculture, eco-organic agritourism, East Black Sea Region and eco-organic agritourism.

1. GİRİŞ

Sürdürülebilir tarım, uzun vadede doğal kaynakları korunmasının yanı sıra çevreye zararı bulunmayan tarımsal teknolojilerin kullanıldığı bir tarımsal yapıyı ifade etmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir tarımda doğallığını kaybetmemiş tekniklerin uygulanması zorunlu hale gelmiştir (Turhan, 2005: 13). Pek çok yazar organik tarımın sürdürülebilir bir tarım biçimi olduğunu vurgulamıştır (İpek ve Çil, 2010: 137; Pugliese 2001:115; Sarudi vd., 2003: 199; Turhan, 2005:18). Organik tarımdaki en temel amaç, insanların tükettiği her çeşit besin ve gıda maddelerinin yanı sıra barınma ve giyim maddelerinin insan sağlığına herhangi bir zararı dokunmayacak ya da en az zarar verecek biçimde devamlı olarak üretiminin yapılmasıdır (İpek ve Çil, 2010: 137). Organik tarım toprak verimliliği ve biyoçeşitliliği geliştirmeye ve korumaya katkıda bulunurken aynı zamanda da müşterilere zararlı artıklar içermeyen, güzel kokulu, doğal tada sahip sağlıklı kaliteli ürünler sağlamaktadır (Pugliese, 2001:115).

Tarımsal problemler politika yapıcıları ve çiftçileri alternatif faaliyetler aramaya itmektedir. Turizm de bunlardan biridir (Fleischer ve Tchetchik, 2002:2) Agro turizm (tarım turizmi) bu ürün çeşitliliklerinden bir tanesidir (Artuger ve Kendir, 20163: 63). Eko organik tarım turizmi ise agro-ekoturizmin (tarımsal-ekoturizmin) organik bir çiftlik etrafında gelişmesidir. Eko organik tarım uygulamaları ve aktiviteleri hem çevreye hem de çiftçilere ekolojik mimarisine göre yenilenmiş binalarda konaklama, çiftlikte tüketimi veya organik yiyecek ve içeceklerin, eğitim programları ve eğitim satış (örneğin organik bahçecilik, kompost yapımı, yabancı ot toplama ve kurutma, geleneksel yiyecek ve içecek işleme)ve doğal kaynakların rasyonel kullanımı üzerine hassalaşan konuklar gibi yararlar sağlamaktadır (Kuo vd., 2006: 241).

Doğu Karadeniz Bölgesi eko turizm talebini karşılayacak bir potansiyele sahiptir (Çalık, 2014: 5). TR90 bölgesinin turizm faaliyetlerinin geliştirilebilmesi, turizmden aldığı gelir payının arttırılabilmesi, mevsimsellikten kaynaklanan sorunların azaltılabilmesi ve ziyaretçilerin ortalama kalış sürelerinin arttırılabilmesi için bölgede agro-turizm gibi alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir (DOKA, 2014: 198). Karadeniz Bölgesi'nin organik üretime ayrılan alanlar, organik üretimde bulunan çiftçi sayısı, organik ürün miktarı ve organik olarak üretilen ürün çeşitliliği açısından oldukça önemli bir organik tarım potansiyeli bulunmaktadır (Öztürk ve Karabulut, 2017:1705). Fındık, kivi, çay gibi iç pazar ve ihracat şansı yüksek ürünlerin bu bölgede yetiştirilmesi ve bu ürünlerin sanayisinin gelişmiş olması, coğrafi yapısı, sanayi kirliliğinin az olması, organik tarım ile ilgili programın bölgedeki meslek yüksek okulunda bulunması, bölgede organik tarım ile ilgili bir uygulama ve araştırma merkezinin hizmet vermesi, organik arıcılık açısından zengin bir floraya sahip olması, organik yem bitkileri ve organik hayvansal üretime olanak tanıyan uygun şartlarının bulunması, tarımda makineleşmeden ziyade ürünlerin geleneksel üretim metotlarının kullanılarak üretilmesi, tarım alanlarında kullanılan kimyasal girdilerin oldukça düşük olması gibi sebeplerden ötürü bölgedeki organik tarım potansiyeli oldukça yüksektir (Karaarslan, 2015: 9; Öztürk ve Karabulut, 2017: 1712). Bu gibi nedenlerden ötürü bu çalışmanın amacı ikincil verilerden yararlanarak Swot analizi yöntemi ile Doğu Karadeniz bölgesinin eko-organik tarım turizmi konusunda sahip olduğu güçlü, zayıf yönler, fırsat ve tehditlerini belirleyerek eko-organik tarım turizmi potansiyelini ortaya çıkarmaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Organik Tarım Kavramı

Günümüz dünya nüfusunun her geçen gün artması ve sanayi sektöründe yaşanan gelişmeler insan ve çevre sağlığı gibi konularda pek çok sorunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Atabey ve Yokas, 2015: 48). En büyük problemlerden bir tanesi de yüksek verimlilik elde edebilmek için aşırı gübre ve böcek ilacı kullanımının meydana getirdiği problemidir (Demirkol vd., 2003: 23). Son zamanlarda bu tür uygulamalar gıda bağlantısı aracılığıyla tüm canlılara ve insanlara bulaşarak hayati tehlikeye sebep olmakta ve doğal denge üzerinde olumsuz etkiler bulundurmaktadır (Atabey ve Yokas, 2015: 48). Ancak gelişen ülkelerdeki müşteri kaygıları, tüketici sağlık sorunları gibi problemler doğal dengeyi ve insan sağlığını etkilemeyecek ürünlerin tüketimine odaklanarak organik gıda tarım yöntemlerine dönme artışına yol açmıştır (Demirkol vd., 2003: 23; McIntosh ve Campbell, 2001: 112).

Organik tarım, toprakların, ekosistemlerin ve insanların sağlığını sürdüren bir üretim sistemidir (IFOAM, t.y). Organik tarım, ekonomik, sosyal ve çevresel olarak sağlıklı gıda ve lif üretimini teşvik eden tüm tarım sistemlerini içerir (Rundgren, 2006: 10). Organik tarım esas itibariyle "ekolojik sistemde hatalı uygulamalar sonucu kaybolan doğal dengeyi yeniden kurmaya yönelik, insana ve çevreye dost üretim sistemlerini içermekte olup sentetik kimyasal, ilaçlar ve gübrelerin kullanılmasının yerine organik ve yeşil gübreleme, münavebe (Ekim nöbeti), toprağın muhafazası, bitkinin direncini artırma, parazit ve predatörlerden (zararlı böcekleri yiyen hayvanlar) yararlanmayı tavsiye eden ve üretimde miktar artışını değil ürünün kalitesinin yükselmesini ilke edinen bir üretim şeklidir" (İpek ve Çil, 2010:137; Turhan, 2005: 18). Pek çok yazar organik tarımın sürdürülebilir bir tarım biçimi olduğunu vurgulamıştır (İpek ve Çil, 2010: 137; Pugliese, 2001: 115; Sarudi vd., 2003: 199; Turhan, 2005:18).

Organik tarım, tarımsal sistemlerinin sürdürülebilirliğini kazandıran bir yaklaşım olarak görülebilir. Bu üretim biçiminin ürünlerin çiftlik düzeyinde üretiminden pazarlanmasına kadar geçen sürede kendine has birtakım uygulama ve ilkeleri bulunmaktadır (Demiryurek vd., 2008: 261 Üretim ve işlemeden kalite kontrol ve belgelendirmeye, pazarlama ve ticarete kadar tüm gıda tedarik zincirini içerir (Scialabba, 2007: 2)

Organik tarımda temel amaç, insan ihtiyaçlarına sunulan her türlü besin ve gıda maddelerinin yanı sıra, giyim ve barınma gibi maddelerin insan sağlığına zarar vermeyecek ya da en az zarar verecek şekilde ve devamlı olarak üretilmesidir (İpek ve Çil, 2010:137). Organik tarım toprak verimliliği ve biyoçeşitliliği geliştirmeye ve korumaya katkıda bulunurken aynı zamanda da müşterilere zararlı artıklar içermeyen, güzel kokulu, doğal tata sahip sağlıklı kaliteli ürünler sağlamaktadır (Pugliese, 2001: 115).

Buna ek olarak, organik tarım dört öncelikli ilke edinmiştir (Scialabba, 2007: 3):

- **Sağlık ilkesi:** organik tarım, toprak, bitki, hayvan ve insanın tek ve bölünmez sağlığını sürdürmeli ve geliştirmelidir.
- **Ekoloji ilkesi:** organik tarım yaşayan ekolojik sistemler ve döngülere dayalı olmalıdır. Bunlarla çalışmalı, bunları taklit etmeli ve bunları sürdürmeye yardımcı olmalıdır.
- **Adalet ilkesi:** organik tarım, ortak çevre ve yaşam fırsatları konusunda adaleti sağlayan ilişkiler üzerine kurulmalıdır.
- **Bakım ilkesi:** organik tarım çevrenin yanı sıra günümüz ve gelecekteki kuşakların refahını ve sağlığını korumak için sorumlu ve tedbirli bir şekilde yönetilmelidir.

Organik tarım, sürdürülebilir tarım için önemli bir yaklaşım olarak kabul edilmekte ve geleneksel tarım ile karşılaştırıldığında kırsal çevreye birçok olumlu katkı sağlamaktadır (Kuo vd., 2006: 238). Ekonomik açıdan sürdürülebilir organik tarım çiftliği çiftlik geçiminin sürdürülmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması için önemlidir (Choo ve Jamal, 436).

Çizelge 1. Organik Tarımın Faydalı Yönleri

Değişkenler	Faydaları
Ekonomik Koşullar	Yerel ekonominin güçlenmesi, gelirlerin daha güvenli hale gelmesi ve kazançların artması
Sosyal Koşullar	Sağlık koşullarında meydana gelen iyileşme, eğitim olanaklarının yükselmesi, toplum yapısının güçlendirilmesi, kırdan kente olan göçün azalması, işgücü seviyesinin yükselmesi, çalışma koşullarının iyileşmesi
Organizasyonel Koşullar	Daha yüksek kapasitede ürün yetiştiriciliği
Çevre	Kirliliğin azalması, yaban hayatının korunması, toprak erozyonunun azalması, çevreyle uyumlu bir şekilde gerçekleşen bir üretim
Tarım	Ürün çeşitliliğinde artış, gıda kalitesinin artması, toprağın uzun vadeli verimliliği

Kaynak: Turhan, 2005:19.

Organik tarım üretimi dünyada özellikle kişi başına gelirin yüksek olduğu ülkelerde 1970'li yılların sonlarında çevre ve insan sağlığını koruma bakımından ticari bir aktivite haline gelmiştir (Kenanoğlu ve Karahan, 2002: 300) Sağlıklı gıda ve çevresel kaygılara olan tüketici ilgisinin artmasının bir sonucu olarak 1990'lı yıllarda organik ürünlerin talep ve arzında önemli derecede artış yaşanmıştır (Demiryurek vd., 2008:261; Pugliese, 2001: 116). Türkiye'de ise organik üretim yabancı ülkelere ihracat yapabilmek için 1983 yılından itibaren ticari üretim konusu haline gelmiştir (Kenanoğlu ve Karahan, 2002: 300).

2.2. Eko-Organik Tarım Turizmi Kavramı

Son otuz yıl boyunca tarım sektöründe girdi maliyetlerinin artması, üretilen ürünlerin düşük satış fiyatları, iklim değişikliği, küreselleşme, hükümetler tarafından uygulanan negatif tarım politikaları çiftlik sahiplerini ürünlerini yönlendirmeye (çeşitlendirmeye) itmiştir. Agro turizm (tarım turizmi) bu ürün çeşitliliklerinden bir tanesidir (Artuger ve Kendir, 2016: 63). Agro turizm, bir çiftlikte kalarak o çiftlikten gelen tarımsal ürünleri tüketmek ve belirli tarımsal faaliyetlere bir dereceye kadar katılmakla ilgilidir (Juganaru vd., 2008: 800). Tarımsal turizm

ziyaretçilerinin tarım hakkında bilgi sahibi olmasına ve onların kırsal peyzajı anlamasına olanak tanımaktadır (Na Songkhla ve Somboonsuke, 2012: 1186). Bu nedenle agro turizmin kırsal bölgelerde önem kazanmasının sebepleri arasında kırsal topluluklara ekonomik ve sosyal katkı sağlaması, çiftliklere ilave gelir sağlaması, çevresel ve kültürel değerlerin korunmasına yardımcı olması ve yerel topluluklara istihdam olanağı sunması gibi sebepler bulunmaktadır (Artuger ve Kendir, 20163: 63).

Agro-eko turizm (tarımsal-ekoturizm) tamamı bir turizm deneyimi içinde, tarımsal veya kırsal çevreyi tarımsal işletmelerin ürünleriyle bir araya getiren seyahat olarak tanımlanabilir (Kumar vd., 2021:185). Ekoturizm doğa tabanlı, agro turizm çiftlik tabanlı iken, agro ekoturizm (tarımsal-ekoturizm) her ikisinin de bir birleşimidir (Kuo vd., 2006: 241). Agro-ekoturizm (tarımsal-ekoturizm) organik bir çiftlik etrafında geliştiğinde ise bu eko-organik turizm (eko-organik tarım turizmi) olarak adlandırılmaktadır. Eko-organik tarım turizmi tarımsal ekosistemin belirli unsurlarının değerlendirilmesi ve çevrenin korunması için ek bir ekonomik kaynak sunmaktadır (FAO, ty). Bu yeni turizm türü sürdürülebilir tarımı, yerel kalkınmayı, sosyal, kültürel ve çevresel korumayı ve refahı ve öğrenmeyi kolaylaştırmak için bir strateji olarak kullanılabilir (Choo ve Jamal, 2009: 431).

Çiftçileri ödüllendirirken çevreye fayda sağlayan eko-organik çiftlik uygulamaları ve faaliyetleri şunları içermektedir: ekolojik mimariye göre yenilenmiş/inşa edilmiş binalarda konaklama (doğal malzemeler, biyoiklimsel kriterler, peyzaj planlaması); organik yiyecek ve içeceklerin çiftlikte tüketimi veya satışı; eğitim programları ve eğitim (ör. organik bahçecilik, kompost yapımı, yabancı ot toplama ve kurutma, geleneksel yiyecek ve içecek işleme) ve konukları doğal kaynakların rasyonel kullanımı konusunda duyarlı hale getirme (örn., ısıtma, suyun yeniden kullanımı ve geri dönüşüm için) (FAO, t.y.).

Eko organik turizm gelişimi doğal kırsal çevreye zarar vermeksizin rekreasyon fırsatı sunmak amacıyla ekoturizmle kombinasyon halinde organik tarıma dayalıdır. Eko organik turizmin ilkeleri genel olarak şunlardır: 1. tarımsal faaliyetler organik tarım dayanmaktadır, 2. turizm ve rekreasyon faaliyetleri ekoturizm ilkelerine göre yönetilmektedir, 3. çevre korumayı ve doğa korumayı vurgulamaktadır, 4. yerel köyün geleneksel kültürüne saygı göstermek, 5. ekosistemler, tarımsal faaliyetler ve geleneksel kültürün çeşitliliğini korumak, 6. yerel fayda sağlamak, 7. sağlıklı, güvenli gıda ve rekreasyon hizmetlerini sunmak, 8. peyzaj korunması için en etkili araç olarak organik tarım faaliyetlerini teşvik etmek, 9. organik ürünler için ek ekonomik kaynakları sunmak, 10. çevre koruma için uygulanabilir ekonomik kaynak sağlamak (Kuo vd., 2006: 240).

Çizelge 2. Geleneksel Tarım Turizminin ve Organik Tarım Turizminin Özellikleri

Geleneksel Tarım Turizmi
<p>Çiftçilerin gelirini artırmak</p> <p>Yeni istihdam biçimleri sağlamak</p> <p>Kırsal çevre ve tarımsal faaliyetler turizm kaynakları olarak kabul edilmektedir.</p> <p>Turistler tarımsal yaşamı deneyimleyebilir</p> <p>Tarım toplumunun sosyal-kültürel yönlerine destek</p> <p>Kaliteli ve tipik kırsal gıda ürünlerinin tanıtımı ve satışı</p> <p>Tarım alanlarının geliştirilmesi ve kırsal göçün azaltılması</p>
Organik Tarım Turizmi
<p>Tarımsal faaliyetler organik tarıma dayalıdır.</p> <p>Turizm ve rekreasyon faaliyetleri ekoturizm ilkelerine göre yönetilmektedir.</p> <p>Çevrenin ve peyzajın doğallığının korunmasını vurgulamak</p> <p>Yerel köyün geleneksel kültürüne saygı göstermek</p> <p>Ekosistem çeşitliliğini, tarımsal faaliyetleri ve geleneksel kültürü korumak</p> <p>Yerel avantajlar</p> <p>Daha fazla sağlık, güvenli gıda ve eğlence hizmetleri sağlamak</p> <p>Çevrenin korunması için ek bir ekonomik kaynak sunmak</p> <p>Resmi kurum tarafından onaylı</p> <p>Çiftliğin çevre yönetimi</p> <p>Organik gıda ürünlerinin tanıtımı ve satışı</p> <p>Doğal, çevreci yapı malzemelerinin ve mimari tarzların kullanımı</p>

Kaynak: Privitera, 2010: 61.

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırma Amacı: Bu araştırmanın amacı Doğu Karadeniz Bölgesinin eko-organik tarım turizmi potansiyelini ortaya çıkarmak ve bölgenin eko-organik tarım turizmi bağlamında sahip olduğu güçlü, zayıf yönler, fırsat ve tehditlerini belirlemektir.

3.2. Veri Toplama Yöntemi: Bölgelerin turizm potansiyellerinin belirlemeye yönelik SWOT analizi yöntemiyle yapılan daha önceki çalışmalarda potansiyelin ortaya konulabilmesinde literatür taramaları (ikincil verilerden) yararlanılmıştır (Çoban vd., 2017; Donmez ve Topaloglu, 2016; Kızılaslan ve Ünal, 2014; Yasak ve Oğan, 2019; Yeşiltaş vd., 2009). Bu bağlamda daha önceki çalışmalar ışığında Doğu Karadeniz Bölgesinin eko-organik tarım

turizm potansiyelinin ortaya çıkarılmasında ikincil verilerden yararlanılarak Doğu Karadeniz Bölgesinin eko-organik tarım turizmi konusunda sahip olduğu güçlü ve zayıf yönler ve fırsat ve tehditleri değerlendirilmiştir.

3.3. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Eko-Organik Tarım Turizmi Potansiyeli

3.3.1 TR90 (DOKA) Bölgesi Tanımı ve Genel Durum

TR90 Bölgesi Ordu, Giresun, Rize, Gümüşhane, Trabzon ve Artvin illerinden meydana gelmektedir. Yüzölçümü bakımından Türkiye'nin % 4, 38 lik bir yer kaplamaktadır (DOKA, 2014: 19). Doğu Karadeniz bölgesinde nüfusun en yoğun olduğu il Trabzon'dur. Bu ili sırasıyla Giresun ve Rize izlemektedir (Özcan ve Yazıcıoğlu, 2015: 141). Bölgedeki iller sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımına göre değerlendirildiğinde Trabzon 31, Rize 34, Artvin 44, Giresun 52, Ordu 61, Gümüşhane ise 62.'inci sırada bulunmaktadır (DOKA, 2014: 20).

3.3.2. Sosyo-Ekonomik Durum

Doğu Karadeniz bölgesindeki kırsal nüfus Türkiye ortalamasının üstündedir. Bölgede kırsal üretimin azalması, geçim sıkıntısı ve kır-kent bağlarının zayıflığı nedeniyle kırdan kente büyük bir göç durumu yaşanmaktadır. Türkiye ortalamasıyla karşılaştırıldığında bölge içinde gerçekleşen kentleşmenin düşük olmasının sebebi bölge insanının bölge dışına göç etmesinden kaynaklanmaktadır. Bölgede genç nüfus gün geçtikçe azalmakta ve yaşlı nüfus sayısı artmaktadır. Dışa göçün en yoğun olarak gerçekleştiği yaş aralığı 15-39'dur. Beklentilerini karşılayacak bir istihdam olanağı bulamayan eğitilmiş, donanımlı, sermayesi ve pazarlık gücü bulunan genç nüfus bölge dışına göç etmiştir. Bölgedeki kırsal alanlarda eğitim düzeyi oldukça düşüktür. TÜİK verilerine göre 2004-2012 yılları arasında bölgede istihdam, işsizlik ve işgücü katılımı oranlarında azalma meydana gelmiştir. 2011 TÜİK verilerine göre TR90 bölgesindeki istihdamın sektörlere göre dağılımında tarım %53,6'lık bir oranla ilk sırada hizmet sektörü ise %31,7 ile ikinci sırada bulunmaktadır. Tarım sektöründe çoğunlukla okuma yazma bilmeyen lise öğrenimi altında eğitim görmüş kişiler istihdam etmektedir (DOKA, 2014: 33-49).

3.3.3. Ulaştırma

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Karadeniz sahil yolu ve Trabzon-İran transit olmak üzere iki adet birinci derece yol bulunmaktadır. Sahil yolu Samsun'dan başlamakta, Giresun, Ordu, Rize ve Trabzon illerinin merkezlerinden geçerek, Artvin ilinin Arhavi ve Hopa ilçelerine uzanmakta ve sınır kapısından Gürcistan'a bağlanmaktadır. Trabzon-İran transit yolu ise Trabzon'dan başlayarak, Gümüşhane'ye, bir kolu Erzincan'a, diğer kolu ise Bayburt iline bağlanmaktadır. Bölgede ayrıca II. ve III. derece yollar da bulunmaktadır. Bölgede deniz ulaşımı Artvin,

Trabzon, Giresun, Ordu, Rize ve Trabzon illerinde bulunan limanlarla sağlanmaktadır. Bu limanlar yük taşımacılığında kullanılmakta olup yolcu taşımacılığı yapılmamaktadır (DOKAP, 2016: 2-13). Bunun dışında bölgede Bağımsız Devlet Topluluğu ülkelerini Karadeniz ve Kafkasya üzerinden Avrupa'ya bağlamak amacıyla oluşturulan TRACECA (Transport Corridor For Europe-Caucasus-Asia) uluslararası karayolu bulunmaktadır. Bu karayolu Ermenistan ve Gürcistan sınırlarından başlayıp, Karadeniz sahil yolu boyunca uzanmakta ve İstanbul ili üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. Bunların dışında Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'nın (UDHB) 2023 hedefleri arasında bulunan Karadeniz Bölgesi'nin Akdeniz ve Güneydoğu bölgelerine uzanması için kuzey ve güneyde bulunan koridorların geliştirilmesi kapsamında TR90 Bölgesi içerisinde çok çeşitli hatlar bulunmaktadır. TR90 bölgesi içerisinde denizyolu yolcu taşımacılığı yapılmamaktadır. Bölgede demiryolu ulaşımı bulunmamaktadır ancak UDHB tarafından geliştirilen Trabzon- Gümüşhane- Erzincan Demiryolu Projesi adı altında bir proje mevcuttur (DOKA, 2014: 147-151). Havayolu ulaşımı bakımından Trabzon havalimanı ve Ordu-Giresun havalimanlarına sahiptir (DOKAP, 2016: 11) Rize- Artvin havalimanı ise 14 Mayıs 2022 tarihinde hizmete girmiştir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, t.y).

3.3.4. İklim: Doğu Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesimlerinde ılık ve yağışlı bir iklim tipi gözlenmektedir. Bölgenin iç kesimlerinde ise kışlar sürekli karlı, yazlar ise serin geçmektedir. Bu bölge Türkiye'nin en çok yağış alan bölgesini oluşturmaktadır (DOKAP, 2016: 23).

3.3.5. Flora ve Fauna: Doğu Karadeniz Bölgesi'nin bitki örtüsü Akdeniz ve Karadeniz bitki örtüsü olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Bölgenin çeşitli iklim tiplerini barındırması flora ve fauna açısından zenginlik taşımasına sebep olmuştur. Bölgede oldukça zengin endemik bitkiler gözlenmektedir. Bölge 2500 endemik bitkiye ev sahipliği yapmakta ve bu bitkilerden 160 tanesi dünyanın başka hiçbir bölgesinde yetiştirilememektedir (DOKAP, 2016: 96-97).

3.3.6. Çevre Sorunları: Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ortaya çıkan ve turizm potansiyelini tehdit eden çevre sorunları bulunmaktadır. Özellikle kırsal alanlarda sebze ve meyve bahçelerinin atıkları, anız, bitkisel atık ve çöp yakımı, piknik veya mesire yerlerinin bakımsızlığı ve çevreye salınan atıklar, kırsal alanlara, dere yataklarına boşaltılan inşaat atıkları çevre kirliliğine neden olmaktadır (DOKAP, 2016: 214-215).

3.3.7. Organik Tarım

Karadeniz Bölgesi'nin organik üretime ayrılan alanlar, organik üretimde bulunan çiftçi sayısı, organik ürün miktarı ve organik olarak üretilen ürün çeşitliliği açısından oldukça önemli bir

organik tarım potansiyeli bulunmaktadır (Öztürk ve Karabulut, 2017: 1705). Fındık, kivi, çay gibi iç pazar ve ihracat şansı yüksek ürünlerin bu bölgede yetiştirilmesi ve bu ürünlerin sanayisinin gelişmiş olması, sanayi kirliliğinin az olması, organik tarım ile ilgili programın bölgedeki meslek yüksekokulunda bulunması, bölgede organik tarım ile ilgili bir uygulama ve araştırma merkezinin hizmet vermesi, organik arıcılık açısından zengin bir floraya sahip olması, organik yem bitkileri ve organik hayvansal üretime olanak tanıyan uygun şartlarının bulunması gibi sebeplerden ötürü bölgedeki organik tarım potansiyeli oldukça yüksektir (Karaarslan, 2015: 9). Bunun yanı sıra bölgenin engebeli coğrafi yapısı nedeniyle tarımda makineleşmeden ziyade ürünlerin geleneksel üretim metotlarının kullanılarak üretilmesi, tarım alanlarında kullanılan kimyasal girdilerin oldukça düşük olması gibi nedenler de bölgenin organik tarım potansiyelini oldukça yüksek kılmaktadır. Türkiye’de bulunan toplam organik tarım alanlarının yaklaşık %4.7’si Karadeniz Bölgesi’nde yer almaktadır. Bölge arazi yapısı ve üretilen ürünlerin niteliği bakımından organik tarım potansiyeli olan bir bölgedir (Öztürk ve Karabulut, 2017: 1705-1712). Bölge sahip olduğu toprak yapısı ve iklim koşulları yapısı itibariyle subtropik bölgelerde yetiştirilen meyvelerden soğuk iklimde yetiştirilen meyvelere kadar oldukça geniş yelpazede bir meyve türünün yetiştirilmesine olanak tanımaktadır (Karadeniz, 2015: 129). Türkiye’de üretilen toplam organik meyve miktarı açısından Doğu Karadeniz Bölgesi oldukça önemli bir potansiyeli içinde barındırmaktadır (Yiğen vd., 2015: 326) Bölgede üretilen organik ürünlerin başında çay, fındık, elma, armut, mısır ve yonca gelmektedir (Öztürk ve Karabulut, 2017: 1705).

Doğu Karadeniz Bölgesinde her mevsim yağış alması dolayısıyla çay, fındık, mısır ve kivi gibi yağışlı seven ürünlere ev sahipliği yapmaktadır (Çalık, 2014: 5). Bölgede genel olarak çay ve fındık üretimi ön plana çıkmıştır. Bu ürünlerin dışında bölgede kivi, ceviz, elma, portakal, kayısı, şeftali, kiraz, üzüm, armut, çilek, dut, böğürtlen, erik, nar, ayva, mandarin, incir, kıvılcık, yenidünya, trabzonhurması, maviyemiş, zeytin gibi meyve türlerinde organik ürünler de üretilmektedir (Yazıcı vd., 2015: 676)

Karadeniz Bölgesi’nde organik bitkisel üretim miktarı açısından 2002-2016 yılları itibariyle % 346,2 oranında bir artış gerçekleşmiştir. 2010-2016 yılları periyodunda Karadeniz Bölgesi’nde organik bitkisel üretim yapan çiftçi sayısında ise %297,8’lik bir artış yaşanmıştır. 2010-2016 arası dönemde organik bitkisel üretimde bulunan çiftçi sayısındaki artış en fazla Doğu Karadeniz Bölgesi’nde gözlenmiştir (% 62.58). 2010-2016 yılları arasında bölgede organik üretimle uğraşan çiftçi sayısında en fazla artışın gözlendiği il Rize olmuştur. 2002-2016 yılları içerisinde Karadeniz Bölgesinde organik bitkisel üretim miktarları bakımından en fazla paya

sahip olan bölge Doğu Karadeniz Bölgesi olmuştur. 2010-2016 periyodunda organik bitkisel üretim miktarı açısından en fazla artışın gerçekleştiği il Rize olmuştur. Bunun durum Çaykurun organik desteklemesiyle birlikte çay yetiştiriciliğinde organik çaya geçilmesinden kaynaklanmıştır. 2014 yılı ve sonrasında yapılan destekler üretim miktarının artışında oldukça etkili olmuştur. 2010-2016 yılları arasında bölgedeki organik üretimde Gümüşhane ve Artvin illerinde üretim miktarları artmış Giresun, Rize ve Trabzon bölgesindeki organik üretim miktarları ise artmıştır. Bölge parçalı ve küçük arazilerden oluşan tarımsal bir yapıya sahip olmasına rağmen organik üretimde çok ciddi gelişmeler kaydetmiştir (Öztürk ve Karabulut, 2017: 1707- 1711). Türkiye’de organik olarak üretilen fındık, çay, ceviz ve kivi gibi ürünlerin önemli bir kısmı Doğu Karadeniz Bölgesi’nden karşılanmaktadır (Yiğen vd., 2015: 326).

Rize ve Trabzon organik çay, Artvin ve Ordu ise organik fındık üretiminde ilk sırada yer alan illerdir (Yiğen vd., 2015; Yıldırım vd., 2013: 116). Organik bal üretimi açısından Artvin ili Türkiye’de ilk sırada bulunarak başı çekmektedir (DOKA, t.y: 7). Bunun yanı sıra bölgede kivi üretimi de yoğun bir şekilde yapılmakta ve ek gelir getirici bir ürün olarak gelişim göstermektedir (Yiğen vd., 2015: 326). Bölgede hayvancılıkta arıcılık denizcilikte alabalık yetiştiriciliği ve organik yem yetiştiriciliği ön plana çıkmaktadır (DOKA, 2014: 5). Bunun yanı sıra bölgede küçük çaplı organik biber, patlıcan, kaba, maydanoz, domates ve lahana gibi organik ürünlerde üretilmektedir. Bölgede organik tarla bitkileri üretiminde Gümüşhane ilk sırada gelmektedir. Gümüşhane’de üretimi gerçekleştirilen organik tarla bitkilerinin büyük bir kısmını organik yem bitkileri oluşturmaktadır. Organik yem bitkileri üretiminde Gümüşhane’yi sırasıyla Artvin ili izlemektedir. Giresun, Trabzon ve Rize illerinde ise iklim koşulları ve arazi yapısından ötürü organik tarla bitkileri üretimi yapılamamaktadır (Yıldırım vd., 2013:115).

Rize ili organik mantar yetiştiriciliği bakımından uygun bir konumdadır. Rize ilinde son yıllarda kayın mantarı yetiştiriciliği konusunda Ardeşen ve Fındıklı ilçelerinde çeşitli çok girişimler başlatılmıştır. Bu mantar Rize’nin organik geçiş ürünleri arasında yer alan tek sebze özelliğini taşımaktadır (Karataş vd., 2015: 600). Mantarın yanı sıra maviyemiş üretiminde son yıllarda bölgede büyük bir artış gözlenmiştir ve organik olarak üretilen bu ürünün tamamı Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yetiştirilmektedir. Organik maviyemiş üretiminde Giresun, Trabzon ve Rize illeri ön plandadır (Akbulut vd., 2015: 690).

Bitkilerin yanı sıra Artvin, Gümüşhane ve Rize illerinin organik balık yetiştiriciliğinde önemli bir potansiyeli bulunmaktadır. Bölgedeki bazı alabalık işletmeleri üretim faaliyetlerinin yanında motel ve pansiyon gibi konaklama hizmetlerine yatırımlar yapmakta ve her geçen gün

artmaya başlayan turizm faaliyetlerinden tam olarak yararlanmaya çalışmaktadırlar (Çavdar vd., 5).

Doğu Karadeniz Bölgesinde yürütülen organik tarım faaliyetlerinde organik tarımla uğraşan kişi sayısı oldukça fazladır. Bölge insanı tarımı genel olarak çok sevmektedir ve bölgede aile çiftçiliği kültürü yaygındır. Ürün çeşitliliği bakımından Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çok fazla ürün mevcut değildir. Bölgenin ana ürünlerini Giresun-Trabzon hattı boyunca fındık; Artvin-Trabzon hattı boyunca ise çay oluşturmaktadır. Genç nüfus genel itibariyle tarım sektöründen uzaklaşmıştır. Bölgedeki organik ürünlerin tarımsal pazarlanmalarında sorunlar yaşanmaktadır ve markalaşma yaygın değildir (Özcan ve Yazıcıoğlu, 2015: 143-145).

Bölgede organik tarıma olan ilginin artırılması amacıyla "Organik Tarımın Yaygınlaştırılması ve Kontrolü Projesi" devreye sokulmuştur. Organik Tarımın Yaygınlaştırılması ve Kontrolü Projesi kapsamında Doğu Karadeniz'in mevcut illerinde faaliyete konulan projeler çizelge 3'de gösterilmiştir (Karaarslan, 2015: 8).

Çizelge 3. Doğu Karadeniz İllerinde Organik Tarım Üzerine Yürütülen Projeler

İLLER	PROJELER	PROJELER
ARTVİN	Organik Arıcılık Projesi Organik Kiraz Geliştirme Projesi	Organik Tarımın Geliştirilmesi Eğitim Projesi
BAYBURT	Organik Tarım Eğitim Projesi	Organik Koyunculuk Projesi Organik Yem bitkileri Yetiştiriciliği Projesi,
GİRESUN	Organik Kivi Yetiştiriciliği Projesi Organik Dut Yetiştiriciliği Projesi	Organik Kivi Yetiştiriciliği Projesi Organik Dut Yetiştiriciliği Projesi
GÜMÜŞHANE	Organik Arıcılık Projesi Tarla Bitkileri Eğitim Projesi	Organik Arıcılık Projesi Tarla Bitkileri Eğitim Projesi
RİZE	Organik Arıcılık Projesi Organik Maviyemiş Yetiştiriciliği Projesi	Organik Arıcılık Projesi Organik Kivi Yetiştiriciliği Projesi
ORDU	Organik Fındık Yetiştiriciliği Projesi	Organik Fındık Tarımın Yaygınlaştırılması Projesi
TRABZON	Organik Mavi yemiş Üretimi Projesi Organik Fındık Üretimini Geliştirme Eğitim Projesi	Organik Maviyemiş Üretimi Projesi

Kaynak: Karaarslan, 2015: 8.

Bu projelerin dışında;

Giresun ilinde 2018 yılı itibariyle mevcut olan projeler (Giresun Valiliği, 2019: 46)

- Organik Tarımın Yaygınlaştırılması ve Kontrolü Projesi (Giresun)
- İyi Tarım Uygulamalarının Yaygınlaştırılması ve Kontrolü Projesi

Giresun Valiliği İl Müdürlüğü tarafından yürütülen yerel projeler (Giresun Valiliği, 2019: 48).

- Organik Üretimde Kullanılan Solucan Gübresi Üretiminin Yaygınlaştırılması Projesi
- DOKAP Bölgesinde Entegre Organik Yumurta Tavukçuluğu Projesi

Giresun ilinde verilen tarımsal destekler tarımsal destekler (Giresun Valiliği, 2019: 47)

- Organik Tarım Uygulamaları (Giresun)
- İyi Tarım Desteklemesi

Artvin ilinde 2019 yılı itibariyle verilen tarımsal destekler (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019: 17).

- Organik tarım desteği
- İyi tarım uygulamaları desteği

Artvin İli'nde 2019 yılı itibariyle yürütülen projeler (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019: 39).

- Artvin İli Organik Havzalarda Organik Üretimin Geliştirilmesi Projesi ve Artvin İli Tarımsal Altyapısının Geliştirilmesi Projesi

Bölgenin sahip olduğu bitkisel üretim potansiyelinin değerlendirilmesi amacıyla organik tarım, organik fındık, organik dut yetiştiriciliği, organik koyunculuk ve iyi tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması hususunda üretici çiftçilerle eğitim, kurs, toplantı, yayım ve seminerler gerçekleştirilmiştir. “DOKAP Bölgesi Organik Tarım Havzalarının Belirlenmesi Projesi” kapsamı doğrultusunda toplam 9 ilde organik havzaları tespit çalışmaları yürütülerek bölgede ekonomik değere sahip olan bitkilerin toprak istekleri ve yetiştirilme ortamları hususunda kümelenme çalışması başlatılmıştır. Bölgede serbest sistem yumurta tavukçuluğu yaygınlaştırılmaya başlanmıştır. Toplam 50 tavuk işletmecisine organik Yumurta Tavukçuluğu Sertifikası verilmiştir (DOKAP, 2021: 20).

3.3.8. Turizm

Doğu Karadeniz Bölgesi ekoturizm talebini karşılayacak bir potansiyele sahiptir. Bölge tarım turizmi, çiftlik turizmi ve ekolojik tarım turizmi gibi sürdürülebilir kırsal turizm aktivitelerinin gerçekleştirilmesi açısından avantajlı bir konumdadır. Organik tarım ise çevreye duyarlı bir tarımsal üretim alternatifini oluşturmaktadır (Çalık, 2014: 5-98). Doğu Karadeniz Bölgesi doğal

kaynakları ve coğrafi yapısı itibariyle turizmde doğa temelli turizm için uygun bir bölgedir (DOKA, 2012: 9). Bölge coğrafi yapısı itibariyle yayla turizmi, kamp ve karavan turizmi, rafting ve kano, doğa yürüyüşü, kış turizmi, jeep ve safari, yamaç paraşütü, yat turizmi kuş gözlemciliği, atlı doğa yürüyüşü, avcılık, dağcılık gibi gibi turizm faaliyetlerine elverişli bir potansiyele sahiptir (DOKA, 2014: 5).

Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelen turistlerin çoğunluğu havayoluyla bölgeye ulaşmaktadır. Bu nedenle havayolu şirketlerinin yürüttüğü politika, fiyat ve markalaşmalar bölgeye gelen ziyaretçi sayısında da önemli değişikliklere sebep olabilir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde turizm gelişimini etkileyen en önemli unsurların içinde yetersiz altyapı ve ulaşım sistemleri yer almaktadır. Bölgeye ulaşım yoğunlukla önce karayolu sonrasında ise havayolu ile sağlanmaktadır. Bölge'nin Doğu-Batı yönlü ulaşımını Karadeniz sahil yolu kolaylaştırmasına rağmen, Kuzey-Güney yönlü ulaşımı kolaylaştıracak akslar tam anlamıyla faaliyete geçirilememiştir. Bölgede şehir merkezlerinden ilçelere ve yaylalara ulaşımında güçlükler yaşanmaktadır. Alternatif turizm çeşitlerinin bölgede yayılmamış olması turizmin tüm yıla yayılmasını kısıtlamaktadır. Bölgede turizm potansiyelini karşılayacak altyapı mevcut değildir (DOKA, 2012: 21-31).

Bölgede yeşil turizm kavramının uygulanmaya konup yaygınlaştırılabilmesi için halka eğitimler verilmelidir. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi adına bölgeye gelen ziyaretçilerin çevre hususunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bölgede turizm gelişimi için merkezi otoritelerin KOBİ'lere destek olması gerekmektedir (DOKA, 2012: 35-52). Ulaşım altyapısının yetersiz olması sebebiyle bölgede gerçekleştirilen turizm faaliyetleri Ayder, Sümela ve Uzungöl gibi yerlerde yoğunlaşmıştır. Bölgede turizm gelirlerinden en fazla pay alan iller Trabzon ve Rize'dir (DOKA, 2014: 137). Bölgede köy yolları kötü bir durumdadır ve HES'ler nedeniyle ulaşım daha da zorlaşmıştır. Bunun yanı sıra Bölge'nin tanıtımı yeterli düzeyde yapılmamaktadır (DOKA, 2012: 24).

Bölgenin turizm pastasından daha fazla pay alabilmesi ve mevsimsel olarak gerçekleşmesinden kaynaklanan sorunun azaltılması amacıyla Türkiye Turizm Stratejisi 2023 içerisinde öngörülen Yayla Koridoru projesi hayata geçirilmiştir. Bu projeye bölge yaylalarında gerçekleşen turizm faaliyetlerinin eko turizm, macera turizmi, kış turizmi ve doğa turizmi kapsamında çeşitli turizm aktiviteleriyle entegre edilmesi planlanmıştır. TR90 bölgesinde önemli bir eko turizm potansiyeli mevcuttur. Hatilla Vadisi Milli Parkı (Artvin), Gorgit Tabiatı Koruma Alanı, Sahara- Karagöl Milli Parkı, Kaçkar Dağları Milli Parkı (Artvin-Rize) ve Camili- Efeler Tabiatı Koruma Alanı eko turizm ve doğa turizmi faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesine olanak

tanıyan alanlardır. Ayrıca, Ordu ilinde bulunan, Kurşunçalı Ormanı, Gümüşhane'deki Örümcek Ormanı Tabiatı Koruma Alanı ve Giresun ilinde bulunan Kümbet Yaylası doğa turizmi ve eko turizm faaliyetlerinin geliştirilebileceği en önemli alanlar arasındadır (DOKA, 2014: 138).

Çizelge 4. TR90 Bölgesi'nin Ön Plana Çıkan Turizm Alanları

<p>Trabzon Atatürk Köşkü, Trabzon Kalesi, Ayasofya Kilisesi, Sümela Manastırı, Hamsiköy, Kayabaşı Yaylası, Çamburnu Sarıçam Doğal Sit Alanı, Çalköy Mağarası, Sera Gölü, Uzungöl Tabiat Parkı, Altındere Vadisi Milli Parkı, Hıdırnebi Yaylası,</p>
<p>Giresun Giresun Kalesi, Kümbet Yaylası ve Turizm Merkezi, Bektaş Turizm Merkezi, Göller Bölgesi, Giresun Adası, Sis Dağı, Tirebolu Kalesi, Zeytinlik Mahallesi,</p>
<p>Gümüşhane Tomara Şelalesi, Örümcek Ormanları Tabiat Parkı, Karaca Mağarası, Limni Krater Gölü, Artabel Gölleri, Krom Vadisi, Zigana Turizm Merkezi, Çakırgöl Turizm Merkezi, Süleymaniye Mahallesi</p>
<p>Rize Ayder Yaylası, Fırtına Deresi, Rize Kalesi, İyidere, Zil Kale, Kavron Yaylası, Kale-i Bala, Kaçkar Dağları Milli Parkı, Anzer Kültür ve Turizm Merkezi, Ayder Kaplıcaları ve İkizdere Kaplıcaları</p>
<p>Artvin Artvin Yusufeli-Kaçkar Turizm Merkezi, Şavşat Karagöl, Çoruh Nehri, Artvin Kafkasör Turizm Merkezi, Barhal Çayı, Hatilla Vadisi Milli Parkı, Kemalpaşa Plajı, Karçal Dağları, Sahara Yaylası, İşhan Kilisesi, Borçka Karagöl, Livane Kalesi, Camili Havzası, Barhal Kilisesi</p>
<p>Ordu Ünye Kalesi, Bolaman Kalesi, Melet Çayı, Yason Burnu Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı, Cotyora Arkeolojik Sit Alanı, Çambaşı Yaylası, Boztepe, Kurulkaya Yerleşkesi, Perşembe Yaylası</p>

Kaynak: DOKA, 2014: 138.

Bölge içinde bulunan ulaşım akslarının yetersizliği sebebiyle turizm sadece belirli alanlarda yoğunlaşmakta ve bölgede homojen bir şekilde dağılamamaktadır. Turizmde mevsimsellikten kaynaklanan nedenlerle bölge içinde tam zamanlı olarak çalışacak turizm personeli ve insan kaynağı açığı bulunmaktadır. TR90 bölgesinin turizm faaliyetlerinin geliştirilebilmesi, turizmden aldığı gelir payının arttırılabilmesi, mevsimsellikten kaynaklanan sorunların azaltılabilmesi ve ziyaretçilerin ortalama kalış sürelerinin arttırılabilmesi için bölgede eko turizm, agro turizm, su sporları, yayla turizmi, macera turizmi, sağlık turizmi, kış turizmi, , av turizmi gibi alternatif turizm faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir (DOKA, 2014: 138-198).

Doğu Karadeniz bölgesinde sürdürülebilir turizm gelişime engel olan sorunlar sırasıyla; a) kamu alanında yer alan turizm paydaşlarının turizm konusundaki eğitim ve bilinç eksikliklerinin bölge turizminin sürdürülebilir gelişimini olumsuz olarak etkilemesi, b) turizm alanlarında arıtma tesisi, yol, yer-yön levhası, katı atık depolama, kanalizasyon ve lavabo vb. altyapı sistemlerinin yetersizliği c) kamu, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasındaki iletişimsizlik, d) bölgenin turistik tanıtımlarında belirli bölgelerin ön plana çıkarılması, e) yerel insanların turizm konusundaki eğitim ve farkındalık eksikliği ve bölgenin sahip olduğu turistik çekicilikleri fark etmemesi nedeniyle turizmin halk tarafından sahiplenip benimsenmemesi ve bölgeye gelen ziyaretçilere yeterli ilgi ve alakanın gösterilememesi, f) bölge insanının turizm farkındalığı ve eğitiminin yetersizliği sebebiyle turizm hususundaki farkındalık düzeyinin düşük seviyede olması, g) bölgede turizmin sürdürülebilir olarak gelişimine katkıda bulacak nitelikli ve kurumsallaşmış seyahat acentesi, konaklama tesisleri, yiyecek-içecek işletmesi ve hediyelik eşya gibi turizm tesislerinin az olması ve mevcut tesislerde hizmet kalitesinin düşük olması, h) bölgeye gelen ziyaretçilerin organik ve doğal beslenme konusundaki ihtiyaçlarının tam olarak giderilememesi, i) bölgedeki yöresel kültürü yansıtan ve doğayla bütünleşebilen konsept otellere ihtiyaç duyulması, j) bölgenin arazi koşulları sebebiyle ulaşım da dahil olmak üzere altyapı ve üstyapı maliyetlerinin yüksek olması, k) bazı kesimlerde var olan çarpık yapılaşma sebebiyle bölgenin doğal güzelliklerinin kaybolmaya başlaması, l) bölgeye gelen turistlerin bölgede gezinerek yerel insanları tanınması, alışveriş yapması ve dağlarda yürüyüş yapması için büyük çaplı tesisler yerine bölge ile uyumlu eski evlerde temiz ve kaliteli bir hizmetin sağlanabileceği ev pansiyonculuğunun desteklenmesi gerekliliği (Çalık, 2014: 121-128).

Bölge turizm hususunda; a) bölge insanının sıcakkanlı ve yardımsever yapısı, b) bölgenin yerel insanının kendine özgü özelliklere sahip olması (yemek kültürü, giyim kuşamı, konuşması ve folklorik unsurları vb.), c) bölge halkındaki misafir etme kültürü d) Ordu, Giresun ve Artvin illerinin bazı köylerinde organik kahvaltı vb. eko turizme uygun olan hizmetlerin verilmesi gibi güçlü yönleri sahiptir (Çalık, 2014: 133).

Bölgede Turizmi Geliştirme Amaçlı Özel Proje Alanı (ÖPA)'ları belirlenmiştir. Bölgede. Artvin-Rize İlleri Turizmi Geliştirme Amaçlı Özel Proje Alanı, Trabzon-Rize-Gümüşhane İlleri Turizmi Geliştirme Amaçlı Özel Proje Alanı, Ordu-Giresun İlleri Turizmi Geliştirme Amaçlı Özel Proje Alanı bunlar arasındadır (DOKAP, 2016: 288-292).

“Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi, Tecrübe Takası” adı altında Türkiye’de çiftlik turizmi alanında faaliyet gösteren eko turizm çiftlikleri bulunmaktadır. Bu proje kısaca

“TaTuTa” (Tarım-Turizm-Takas) projesi olarak bilinmekte ve faaliyetlerini sürdürmektedir. TaTuTa projesi 2004 yılından beri 100 ülkeden 11 binin üzerinde ekolojik çiftliğin üyeliğini yaptığı Worldwide Opportunities on Organic Farms/Organik Çiftliklerde Uluslararası Fırsatlar ağının Türkiye temsilcisi olarak da faaliyet göstermektedir. TaTuTa ekolojik tarımla geçinen çiftçilere maddi ve manevi destek sağlamak, ekolojik tarıma katkıda bulunarak sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla kurulmuştur. Proje kapsamında ekolojik üretim teknik, sosyal, çevresel ve pazarlama boyutlarında konusunda bilgi sahibi olan kişiler çiftlik ve işletmelerde işgüçlerini paylaşırken, konaklama ve yiyecek-içecek ihtiyaçları çiftlik sahibi tarafından karşılanmaktadır. Bu proje kapsamında çiftlikleri ülkenin farklı bölgelerinden veya farklı bölgelerden kişiler gönüllü ve konuk statüsünde ziyaret etmektedir. Çiftliklere gelen ziyaretçiler bir köy veya çiftlik evinde doğa dostu bir tatil geçirmektedir. Gönüllü olarak çiftliklere gelen ziyaretçilerin günde ortalama 6 saat tarım ve hayvancılık işlerinde çalışmalarını beklenmektedir. Gönüllü gelen misafirlerle karşılıklı bilgi ve deneyimler paylaşılmaktadır. Konuk olarak gelen ziyaretçiler ise eko-pansiyon tarzındaki konaklama birimlerinde veya çiftliklerde kendilerine ayrılan misafirhanelerde konaklamaktadırlar. İş yapmak istemeyen bu ziyaretçiler günlük kişi başı bir ücret ödeyerek çiftliklerde konaklamaktadır (Ahmadova, 2015: 78-79). TaTuTa çiftliklerinden Doğu Karadeniz Bölgesinde 7 tane çiftlik bulunmaktadır ve bunların 4 Tanesi organik sertifikalıdır (WwoofTurkey, tya).

Çizelge 5. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Faaliyet Gösteren TaTuTa Organik Çiftlikleri

1. ÇİFTLİK	2. ÇİFTLİK	3. ÇİFTLİK
<p>Konum: Çamlıhemşin, Rize</p> <p>Ev Sahibi Tipi: Ekoturizm işletmesi</p> <p>Arazi alanı: 5.00 dönüm</p> <p>Yöntemler: Zehirsiz tarım</p> <p>Faaliyetler: Meyve, bağcılık, mantar, bahçecilik, sebze, doğadan toplama</p> <p>Hayvanlar: köpek</p> <p>Ürünler: Sebze, meyve, çay ve işlenmiş ürünler (reçel, pekmez, salça, kurutma, vb),</p>	<p>Konum: İkizce, Ordu</p> <p>Ev Sahibi Tipi: Aile çiftliği</p> <p>Arazi alanı: 100.00 dönüm</p> <p>Sertifikalı Organik</p> <p>Tarım: Evet. Organik fındık tarımı</p> <p>Yöntemler: Ekolojik/organik tarım</p> <p>Faaliyetler: Sebze, bahçecilik ve meyve</p> <p>Hayvanlar: Kümes hayvanları, köpek</p> <p>Ürünler: Sebze, peynir, meyve, tereyağı</p>	<p>Konum: Yusufeli, Artvin</p> <p>Ev Sahibi Tipi: Aile çiftliği, Küçük çiftlik</p> <p>Arazi alanı: 6.00 dönüm</p> <p>Yöntemler: Zehirsiz tarım</p> <p>Faaliyetler: Meyve, sebze, bahçecilik ve ahşap işçiliği</p> <p>Ürünler: Sebze, bakliyat ve meyve</p>

<p>4. ÇİFTLİK Konum: Şebinkarahisar, Giresun Ev Sahibi Tipi: Aile çiftliği, Ev ve bahçe, Küçük çiftlik Arazi alanı: 100.00 dönüm Sertifikalı Organik Tarım: Evet Yöntemler: Ekolojik/organik tarım Faaliyetler: Tahıl, sebze, yem üretimi, meyve, bahçecilik, pazarcılık Ürünler: Tahıl, sebze, meyve.</p>	<p>5. ÇİFTLİK Konum: Hemşin, Rize Ev Sahibi Tipi: Aile çiftliği Arazi alanı: 30.00 dönüm Sertifikalı Organik Tarım: Evet Yöntemler: Ekolojik/organik tarım Faaliyetler: Senze, bahçecilik, arıcılık, Hayvanlar: Arıcılık Ürünler: Sebze, bal</p>	<p>6. ÇİFTLİK Konum: Yusufeli, Artvin Ev Sahibi Tipi: Aile çiftliği Arazi alanı: 70.00 dönüm Yöntemler: Zehirsiz tarım Faaliyetler: Sebze, tahıl, bahçecilik, meyve, Ürünler: Tahıl, sebze, meyve, işlenmiş ürünler (reçel, pekmez, salça, kurutma, vb),</p>
<p>7. ÇİFTLİK Konum: Şebinkarahisar, Giresun Ev Sahibi Tipi: Aile çiftliği Arazi alanı: 110.00 dönüm Sertifikalı Organik Tarım: Evet Yöntemler: Ekolojik/organik tarım Faaliyetler: Tahıl, yem üretimi, arıcılık, pekmez yapımı, bahçecilik, süt ürünleri, sebze, tarla bitkileri.</p>		

Kaynak: Wwoofturkey.org (t.yb); Wwoofturkey.org (t.yc); Wwoofturkey.org (t.yd); Wwoofturkey.org (t.ye); Wwoofturkey.org (t.yf); Wwoofturkey.org (t.yg); Wwoofturkey.org (t.yh).

3.4. Doğu Karadeniz Bölgesi Organik Tarım Turizmi Potansiyelinin SWOT Analizi

SWOT analizi İngilizce’de Strengths (Güçlü Yönler), Weaknesses (Zayıf Yönler), Opportunities (Fırsatlar) ve Threats (Tehditler) terimlerinin baş harflerinden meydana gelmiştir ve işletmenin sahip olduğu iç ve dış çevreyi bir sistem olarak ele almaktadır. Analizde iç ve dış

unsurlar stratejik faktörler olarak ele alınmakta ve işletmenin geleceğini yansıtmaktadır (Kahraman vd., 2007: 285).

SWOT

Güçlü Yönler

- Bölgenin coğrafi yapısının organik turizme elverişliliği
- Sanayi kirliliğinin az olması
- Tarımda kimyasal kullanılmaması
- Bölgede turizm faaliyetlerini mevsimsellikten kurtararak 12 aya yaymak için gerçekleştirilen faaliyetler
- Bölgenin organik üretim miktarında her geçen yıl artışın olması
- Bölgede organik tarımla uğraşan çiftçi sayısının her geçen yıl artması
- Fındık, kivi, çay gibi iç pazar ve ihracat şansı yüksek ürünlerin bu bölgede yetiştirilmesi
- Tarımda geleneksel üretim metotlarının kullanılması
- Organik tarımın yapılabilirliğine elverişli bir ikliminin bulunması
- Bölgede aile çiftçilik kültürünün yaygın olması
- Bölge insanının sıcakkanlı misafirperver olması
- Bölge insanının konuşması, yemek ve folklorik kültür olmak üzere kendine has özelliği
- Bölge insanın tarımı sevmesi
- Organik turizm dışında pek çok eko turizm türünün yapılabilirliğine elverişli olması
- Alternatif turizmi geliştirmek amacıyla yürütülen projelerin olması
- Ordu-Giresun ve Artvin-Rize havalimanlarının hizmete açılması

Zayıf yönler

- Deniz yolu ve demir yolu ulaşımı başta olmak üzere ulaşım konusunda altyapı yetersizliklerinin olması
- Bölgede yetiştirilen organik tarım ürünlerinin çeşitlendirilmemiş olması
- Köy yollarının kötü bir durumda olması
- Bölge insanın turizm konusundaki eğitimsizliği
- Bölgenin tanıtımının yeterli düzeyde yapılmaması
- Bölgede tarımda istihdam edecek olan geç nüfusun il dışına göç etmiş olması
- Bölgede eko organik tarım misafirlerini ağırlayacak ekolojik çiftlik sayısının yetersiz olması

Tehditler

- Kırsal alanlarda mevcut olan ve çevreye salınan atıklar
- Bölgede HES'lerin varlığı

Fırsatlar

- Organik tarım konusunda yürütülen projelerin olması
- Organik tarım konusunda çiftçilere tarımsal desteklerin sunulması
- Ulaşım ağının güçlendirilmesi konusunda yürütülen faaliyet ve projelerin olması

Organik tarım uygulama ve ar

4. SONUÇ

Doğu Karadeniz Bölgesi eko-organik tarım turizmi bakımından büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Son yıllarda bölge organik üretim miktarı ve organik üretimle uğraşan çiftçi sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bölgede çay, fındık ve kivi olmak üzere organik tarıma elverişli pek çok ürün yetiştirilmektedir. Böle turizminin çeşitlendirilmesi ve eko turizm faaliyetlerinin yaygınlaştırılması amacıyla bölgede pek çok faaliyet yürütülmektedir. Bölgede ego organik turizm faaliyetlerinin yaygınlaştırılması amacıyla şu önerilerde bulunulabilir:

- Bölgede turizmin çeşitlendirilmesi kapsamında yürütülen eko turizm faaliyetlerine yönelik çalışmalar arttırılmalı ve eko-organik tarım turizmi ile entegre edilmelidir.
- Bölge turizmini önemli bir şekilde etkileyen altyapı sorunları giderilmelidir.
- Bölge halkı turizm konusunda eğitilmeli ve bilinçlendirilmelidir.
- Bölgede organik turizm konusunda yapılan projelere ve devlet tarafından KOBİ'lere verilen destek miktarları arttırılmalıdır.
- Bölgedeki organik çiftlik sayısı kamu ve özel sektörün girişimleriyle arttırılmalıdır.
- Üreticilerin bir kontrol ve sertifikasyon kuruluşu tarafından denetlenerek organik tarım ilke ve esasları doğrultusunda üretimlerine devam etmeleri sağlanmalıdır.
- Bölgede bulunan turizm paydaşları organik turizmin geliştirilmesi hususunda işbirliği yapmalıdır.
- Bölgenin doğal ve kültürel çekiciliklerinin korunması yönünde çalışmalara ağırlık verilmelidir.
- Organik tarım turizmi tanıtımı ve pazarlaması konusunda kamu ve sivil toplum kuruluşları aktif hale getirilmelidir.
- Bölgede organik tarım konusunda verilen eğitimler yaygınlaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- [1] Ahmadova S. (2015). *Türkiye’de Organik Ekoturizm Çiftlikleri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- [2] Akbulut, M., Yazıcı, K., Bakoğlu, N. ve Göksu, B. (2015). *Doğu Karadeniz Bölgesi Organik Meyve Yetiştiricilik Potansiyelinin İncelenmesi*, Doğu Karadeniz II. Organik Tarım Kongresi, 6-9 Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat Ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.
- [3] Artuger, S. ve Kendir, H. (2013). Agritourist Motivations: The Case of Turkey, *International Journal of Business and Management*, 8(21), 63-69.
- [4] Atabey, S. ve Yokas, İ. (2015). Evaluation Of The Effects of Organic Agriculture Applications on Eco-Tourism and Environment at The Scope of Candır Ecological Village Project by Tourism Operators, *Mugla Journal of Science and Technology*, 1(2): 48-52.
- [5] Choo, H. ve Jamal, T. (2009). Tourism on organic farms in South Korea: a new form of ecotourism, *Journal of Sustainable Tourism*, 17(4), 431-454.
- [6] Çalık, İ. (2014). Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Araştırması (Gümüşhane-Trabzon-Rize-Artvin- Giresun-Ordu), Gümüşhane Üniversitesi.
- [7] Çavdar, Y., Serdar, S., Aydın, İ., Aksungur, M., Çakmak, E., Alkan, A., Zengin, B., Şahin, T., Ulupınar, M. ve Okumuş, İ. (2006). Doğu Karadeniz Bölgesinde Organik Balık Yetiştiriciliği İmkanlarının Araştırılması, *Aquaculture Studies*, 6(3): 1-5.
- [8] Çoban, Ö., Dilek, S. E. ve Harman, S. (2017). Batman İlinde Turizm Gelişiminin Değerlendirilmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 56, 437-455.
- [9] Demiryürek, K. (2016). *Organik Tarım ve Ekonomisi*, DOKAP, 2016.
- [10] Demiryürek, K. ve Stopes, C. ve Güzel, A. (2008). Organic Agriculture: The Case of Turkey, *Outlook on Agriculture*, 37(4), 261-267.
- [11] DOKA (t.y). *Artvin Yatırım Destek & Tanıtım Stratejisi*, Artvin Yatırım Destek Ofisi.
- [12] DOKA (2012). *Doğu Karadeniz Turizm 2023 Stratejisi (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon)*, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- [13] DOKA (2014). *TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı (Trabzon- Artvin-Giresun-Gümüşhane-Ordu-Rize) 2010-2013*, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı

- [14] DOKAP (2016). *Doğu Karadeniz Turizm Master Planı (Artvin-Bayburt-Giresun-Gümüşhane-Ordu-Rize-Samsun-Trabzon,*. Barlas İmar Planlama Müşavirlik Ltd. Şti
- [15] DOKAP (2018). *Dokap Bölgesi Organik Tarım Havzalarının Belirlenmesi Projesi, Organik Tarım Mevcut Durum ve İhtiyaç Analizi Raporu & Eğitim İhtiyaç Analizi ve Eğitim Programı Tasarımı*, Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.
- [16] DOKAP (2021). *Doğu Karadeniz Projesi (Dokap) Bölge Kalkınma Programı 2021-2023*, Dokap Bölge Kalkınma İdaresi
- [17] Donmez, F. G. ve Topaloglu, C. (2016). Swot Analysis of Plateau Tourism Potential of Karabağlar Plateau with Its Authentic Environment, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (58): 223-238.
- [18] FAO (t.y.). *Agro-ecotourism to Further Sustain Rural Areas*, <https://www.fao.org/3/y5558e/y5558e02.htm> (Erişim tarihi: 15.06.2022).
- [19] Fleischer, A. and A. Tchetchik (2002) *Is Agriculture an Important Component of Rural Tourism?*, Proceedings of the 42nd Congress of the European Regional Science Association (ERSA) Conference, 27th - 31st August 2002, Dortmund.
- [20] IFOAM (t.y.). Definition of Organic Agriculture. <https://www.ifoam.bio/why-organic/organic-landmarks/definition-organic> (Erişim tarihi: 15.06.2022)
- [21] İpek, S. ve Çil, G.Y. (2010). Uluslararası Ticari Boyutuyla Organik Tarım Ve Devlet Destekleri, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1): 135-162.
- [22] Juganaru, I. D., Juganaru, M. and Anghel, A. (2008). Sustainable Tourism Types, *Annals of University of Craiova-Economic Sciences Series*, 2(36), 797-804.
- [23] Karaarslan V. (2015). *Türkiye’de ve Doğu Karadeniz’de Organik Tarım*, Doğu Karadeniz II. Organik Tarım Kongresi, 6-9 Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.
- [24] Karadeniz T. (2015). *Karadeniz Bölgesinde Yetişen Bazı Doğal Meyve Türleri, Bunların Tanıtılması ve Değerlendirilmesi*, Doğu Karadeniz II. Organik Tarım Kongresi, 6-9 Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.
- [25] Karadeniz, T., Perterk, M., Albayrak, S. ve Sandıkçı, S. (2015). *Çayda Niçin Organik Tarım?*, Doğu Karadeniz II. Organik Tarım Kongresi, 6-9 Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.
- [26] Karataş, A., Güveç, İ. ve Yaralı, F. (2015). *Doğu Karadeniz Bölgesinde Organik Sebze Tarımı Potansiyeli ve Mevcut Durumu*, Doğu Karadeniz II. Organik Tarım Kongresi, 6-

- 9 Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.
- [27] Karataş, A., Güvenç, İ. ve Kazankaya, A. (2015). Rize İli Organik Kayın Mantarı Yetiştiriciliği Potansiyeli ve Mevcut Durum. *Doğu Karadeniz II. Organik Tarım Kongresi*, 6-9 Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat Ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.
- [28] Kenanoğlu, Z. and Karahan, Ö. (2002). Policy Implementations for Organic Agriculture in Turkey, *British Food Journal*. 104(3(4(5): 300-318.
- [29] Kızılaslan, N. ve Ünal, T. (2014). Tokat İlinin Ekoturizm/Kırsal Turizm Potansiyeli ve Swot Analizi, *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, (9), 45-61.
- [30] Kuo, N. W., Chen, Y. J. and Huang, C. L. (2006). Linkages Between Organic Agriculture and Agro-Ecotourism, *Renewable Agriculture and Food Systems*, 21(4), 238-244.
- [31] Kumar, P., Desai, A., Arunachalam, V., Gupta, M.J., Paramesha, V., Rajkumar, R. S., Maneesha, S.R., Sreekanth, G.B., Mahajan, G.R., Desai, S. and Janjal, A. V. (2021). A Conceptual Framework for Agro-Ecotourism Development for Livelihood Security, *Indian Journal of Agronomy*, 66 (5th IAC Special issue): 184-190.
- [32] Külekçi, M. ve Aksoy, A. (2015). *Türkiye’de Organik Hayvansal Üretim; Mevcut Durum ve Geleceği*, Doğu Karadeniz II. Organik Tarım Kongresi, 6-9 Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat Ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.
- [33] McIntosh, A. and Campbell, T. (2001). Willing Workers on Organic Farms (WWOOF): A Neglected Aspect of Farm Tourism in New Zealand, *Journal of Sustainable Tourism*, 9(2): 111-127.
- [34] Na Songkhla, T. and Somboonsuke, B. (2012). Impact of Agro-Tourism on Local Agricultural Occupation: A Case Study of Chang Klang District, southern Thailand, *Journal of Agricultural Technology*, 8(4), 1185-1198.
- [35] Özcan, M. ve Yazıcıoğlu, E. (2015). *Doğu Karadeniz Bölgesinin Organik Bahçe Bitkileri Yetiştiriciliğine Geçişinde Çevresel Etkiler*, Doğu Karadeniz II. Organik Tarım Kongresi, 6-9 Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.
- [36] Öztürk, A., İmamoğlu, S., Eroğlu, H. ve Olgun, Y. (2005). *Artvin İl Gelişme Planı Sanayi Sektör Raporu*, Artvin.

- [37] Öztürk, A. ve Karabulut, B. (2017). Karadeniz Bölgesi'nde Organik Bitkisel Üretim, *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(13), 1705-1713.
- [38] Rundgren, G. R. (2006). *Organic Agriculture and Food Security*, IFOAM
- [39] Privitera, D. (2010). The Importance of Organic Agriculture in Tourism Rural, *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*, 4(1-2): 59-64.
- [40] Pugliese, P. (2001). Organic Farming and Sustainable Rural Development: A Multifaceted and Promising Convergence, *Sociologia Ruralis*, 41(1): 112-130.
- [41] Sarudi, C., Szakaly, Z., Mathe, A. and Szente, V. (2003). The Role of Organic Agriculture in Rural Development, *Agriculturae conspectus scientificus*, 68(3): 197-202.
- [42] Scialabba, N. E. H. (2007). *Organic Agriculture and Food Security*, International Conference on Organic Agriculture and Food Security, 3-5 May 2007, Italy.
- [43] T.C. Giresun Valiliği Ticaret İl Müdürlüğü (2019). *2018 Yılı Giresun İli Ekonomik Görünüm Raporu*, <https://giresun.ticaret.gov.tr/data/5db69a2813b8763bec0e36ab/3e778445a64bff0917077b2fe786381f.pdf> (Erişim tarihi: 10.06.2022)
- [44] T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2019). *Artvin İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Faaliyet Raporu*. Artvin İl Tarım ve Orman Müdürlüğü.
- [45] T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü. (t.y). Rize- Artvin Havalimanı Açıldı, <https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/Haber/rize-artvin-havalimani-acildi.aspx> (Erişim tarihi: 08.06.2022)
- [46] Turan, M., İlçi, F., Kıtır, N., Tarhan, L., Bal, Ş., Özdemir, B.S. ve Şahin, F. (2015). *Karadeniz Bölgesi Rize İli Organik Çay Yetiştiriciliği Projesi*, Doğu Karadeniz II. Organik Tarım Kongresi, 6-9 Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.
- [47] Turhan, Ş. (2005). Tarımda Sürdürülebilirlik Ve Organik Tarım, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 11(1 ve 2): 13-24.
- [48] Yasak, Ü. ve Oğan, O. (2019). Foça'da (İzmir) Turizm Potansiyelinin Swot Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi, *USOBAK 4. International Research Congress on Social Sciences* 11-13 September 2019, İzmir.
- [49] Yazıcı, K., Akbulut, M., Göksu, B. ve Bakoğlu, N.(2015). *Rize'de Organik Çay Yetiştiriciliğinin Mevcut Durumu ve Gelişme Olanakları*, Doğu Karadeniz II. Organik

Tarım Kongresi, 6-9 E Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.

- [50] Yeşiltaş, M., Çeken, H. ve Öztürk, İ. (2009). Karadeniz Bölgesindeki Turizm Olanaklarının Swot Analizi İle Değerlendirilmesi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 3, 250-269.
- [51] Yıldırım, M., Yolcu, H., Aksakal, V., Bayram, B., Kalkışım, Ö. ve Kantar, F. (2013). Organik Vadi Olma Yolunda Doğu Karadeniz Bölgesi, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (1): 113-117.
- [52] Yiğen, Ç., Baki, İ. ve Aytaç, S. (2015). *Karadeniz Bölgesinin Organik Tarım Alanları ve Fırsatları*, Doğu Karadeniz II Organik Tarım Kongresi, 6-9 Ekim 2015, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ziraat ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Rize.
- [53] Wwoofturkey.org (t.ya). <https://wwoofturkey.org/tr/hosts/search> (Erişim tarihi: 15.06.2022)
- [54] Wwoofturkey.org (t.yb). <https://wwoofturkey.org/tr/user/159260> (Erişim tarihi: 15.06.2022)
- [55] Wwoofturkey.org (t.yc). <https://wwoofturkey.org/tr/user/159219> (Erişim tarihi: 15.06.2022)
- [56] Wwoofturkey.org (t.yd). <https://wwoofturkey.org/tr/user/159704> (Erişim tarihi: 15.06.2022)
- [57] Wwoofturkey.org (t.ye). <https://wwoofturkey.org/tr/user/159711> (Erişim tarihi: 15.06.2022)
- [58] Wwoofturkey.org (t.yf). <https://wwoofturkey.org/tr/user/159719> (Erişim tarihi: 15.06.2022)
- [59] Wwoofturkey.org (t.yg). <https://wwoofturkey.org/tr/user/159712> (Erişim tarihi: 15.06.2022)
- [60] Wwoofturkey.org (t.yh). <https://wwoofturkey.org/tr/user/159262> (Erişim tarihi: 15.06.2022)

FİRMALARDA FİNANSAL İSTİKRARSIZLIĞIN ZMIJEWSKI “J” SKOR MODELİ İLE TESPİTİNE İLİŞKİN AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

Murat DEMİR¹, Seyfettin ÜNAL²

¹ Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0002-8812-7924

² Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, 0000-0002-6248-4317

ÖZET

Araştırmanın amacı, bankalarda kredi geri ödemeleri sorunlu hale gelen işletmelerin önceki dönemlerdeki finansal verilerinin bu duruma işaret edip etmediğinin tespit edilmesidir. Buna yönelik olarak çalışmada, Zmijewski'nin “J” skor modeli kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, ülkemizde 2011-2021 yılları arasında bankalara kredi geri ödemelerini taahhüt edilen tarihte yerine getiremeyen işletmelerin; ödemelerinin sorunlu hale gelmesinden önceki üç mali döneme ait bilanço ve gelir tablolarından sağlanmıştır. Söz konusu veriler, Zmijewski modeli uygulanarak üretilen skorların, finansal istikrarsızlığın varlığının tespit edilmesinde kullanılmıştır. Veri setleri, kredi geri ödemeleri sorunlu hale gelmiş işletmelerin bankalarından tedarik edilmiştir. Bu bankalar, aralarında katılım ve mevduat bankalarının bulunduğu beş bankadır. Söz konusu işletmeler ise, finansal ödeme güçlüğü yaşayan küçük ve orta büyüklükte işletmelerdir (KOBİ). Analiz edilen veriler ışığında, işletmelerin bankalara kredi geri ödemelerinin sorunlu hale gelmesinden önceki üç mali dönemden ilkinde, Zmijewski modelinin ürettiği skorlara göre; araştırma modeli başarısızlığı %95 oranında tespit etmiştir. Bir başka ifadeyle, ilk yıl verilerine göre; model, üç yıl sonra finansal başarısızlık yaşayacak firmaların %95'ini tespit etmiştir. Bir sonraki yıl verilerine göre ise, bu tespit başarısı %75 düzeyinde gerçekleşmiş ve nihayet üçüncü yılda ise, modelin tespit başarısı %60 seviyesinde gerçekleşmiştir. Üç yıl ortalamasına göre %76,67 genel bir tespit başarısından söz edilebilir. Bulgular gerek bankalar gerekse piyasa oyuncuları, analistler ve politika yapımcılar için anlamlı sonuçlar sunmaktadır. Başarısızlık tespitinde, çalışmaya konu işletmelerin KOBİ olması ve bu sınıf işletmelerde gayri resmi faaliyetlerin olması dikkate alınması gereken bir durumdur. Gayri resmi faaliyetler, mali tabloların işletmenin gerçek durumunu göstermede eksik kalmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca, finansal başarısızlığa doğru giderken, firmaların muhasebe kayıtlarında tahrifatların görülmesi olasıdır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Başarısızlık, Zmijewski Modeli, “J” Skor, KOBİ.

1. GİRİŞ

Dünyada ülkeler farklı dönemlerde ekonomik sorunlar yaşamışlardır. Bununla birlikte, yakın tarihe kadar yerel ve ekonomiler söz konusuysen, günümüzde küreselleşmiş ekonomilerden oluşan bir dünya karşımıza çıkmaktadır. Bu durum dünyanın belirli bir bölgesinde yaşanan ekonomik sorunların dünya geneline tesir etmesine neden olmaktadır. Yerel ve küresel olumsuz gelişmelerden kaynaklı olarak bir ülke ekonomisinde yaşanan krizlerin işletmelerin finansal sorunlar yaşamasında önemli bir paya sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Diğer yandan, ülke ekonomisinde olumsuz bir ortam olmasa da sektörel sebepler kaynaklı veya işletmelerin kendilerine özgü sebepleri kaynaklı olarak, işletmeler finansal sorunlar yaşayabilmektedir.

Türkiye ekonomisinde hızlı gelişen ve değişen ekonomik faaliyetler işletmelerin üretim, yönetim, pazarlama, finans ve diğer alanlarda yeni kararlar almasına ve davranış değişikliğine gitmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla her yeni kararın ortaya çıkaracağı riskler de beraberinde gelmektedir. Aktaş vd.'ye (2003) göre, yetersiz iletişim, aşırı büyüme, temel projelerde başarısızlık, işçi-işveren ilişkilerindeki sorunlar, üretim ve ürün hataları, pazarlama yanlışlıkları, yetersiz iç kontrol sistemi, finansman yetersizliği, aşırı finansal ve faaliyet kaldırıcı ile çalışma bunlar arasında gösterilebilir. Bu riskleri küresel, yerel ve sektörel gelişmelerle beraber yönetemeyen işletmeler finansal başarısızlığa uğramaktadır.

Finansal başarısızlık farklı şekillerde açıklanabilir. Finansal başarısızlık tek başına borçlarını ödeyememe olarak nitelendirilmemektedir. İşletmelerin finansal açıdan başarısız olduğuna işaret eden göstergeler; iflas, işletme aktifinin yüzde on azalması, sermayenin yüzde elli azalması, üretimin durması, borçlarını ödemedi zorlanması, borçların toplam aktifleri aşması ve art arda üç yıl zarar edilmesi şeklinde sıralanmaktadır (Tekin ve Gör, 2022: 375). Yansira, Poyraz ve Uçma (2006) yatırım oranlarının kötüleşmesi, daha önce ihtiyaç duyduğundan daha fazla oranda nakde ihtiyaç duyması, net işletme sermayesinin eksi değerlere düşmesi, borç düzeyinin yükselmesi ve firmanın temel finansal rasyoları kötüleşmesini mali başarısızlık için yeterli görülen işaretler olarak ifade etmektedir.

Bankalar kredi tahsis aşamalarında ve kredi tahsis edildikten sonra kredi risk yönetimi aşamalarında pek çok analiz yöntem kullanırken; bu alanlara yatırım yaparak, teknolojilerini de geliştirmişlerdir. Tüm bu çabalar ve yatırımlarla kayda değer sonuçlar elde edilse de, kredi geri ödemelerindeki aksaklıkların tamamen ortadan kalkmasını mümkün olmamaktadır. Yukarıda bahsedilen işletme içi ve dışı birçok faktör, kredi geri ödemelerinde aksamaların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Çalışmamızda finansal istikrarsızlığın ve dolayısıyla finansal başarısızlığın tahmini finansal başarısızlığa uğramış işletmeler üzerinde yürütülen ampirik bir analizle gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, beş farklı bankadan tedarik edilen, finansal başarısızlığa uğramış toplam 20 imalat ve/veya ticaret işletmesinin sorunlu hale gelmeden önceki 3 yıllık mali tabloları kullanılmıştır. Araştırmanın modeli olan Zmijewski finansal başarısızlık tahmin modelinin başarısız firmaların tespitindeki tahmin kabiliyetini ölçerek; başta bankalar olmak üzere, tüm piyasa oyuncuları, analistler ve politika yapıcılara katkı sunmak amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR

2.1. Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleri

Çalışmanın odağı olan finansal başarısızlık kavramını belirlemek adına, akademik araştırmalarda birçok finansal başarısızlık modeli kullanılmıştır. Kronolojik anlamda 1966 yılında Beaver modeli ile başlayan çalışmalar, 2019 yılında ülkemizde yapılan MFA skor modeline kadar uzanmaktadır. Aşağıda, bu modellerin prensipleri, kullanılan oranlar ve elde ettiği sonuçlar irdelenmiştir.

2.1.1. Beaver Modeli

Finansal başarısızlık tahmin modellerinin ilki olan Beaver modeli, 1966 yılında ortaya atılmış olup; tek değişkenli diskriminant analizi içeren bir modeldir. Bu alanda yapılan ilk çalışma özelliğini taşıyan çalışma, 1954-1964 yılları arasında finansal anlamda başarısız olan 79 işletmenin temerrüdünden önceki son beş yılı kapsayan verileri üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Beaver'ın çalışmalarında esas hareket veren kuvvet, işletmelerin mevcut veya potansiyel kreditorlerinin çıkarları yönünde oranların tahmin etme gücü açısından uygunluklarının

incelenmesi ve işletmelerin ödeme güçlüklerinin önceden hangi kesinlikle gerçekleştirileceğinin test edilmesidir.

2.1.2. Altman Z-Skor Modeli

1968 yılındaki çalışmasıyla, Beaver'dan sonra finansal başarısızlık tahmininde çalışma gerçekleştiren Edward Altman tarafından ortaya atılmıştır. Altman, Beaver'dan farklı olarak çoklu diskriminant analizini kullanmıştır.

Altman, imalat sanayinde faaliyet gösteren ve toplam varlıkları 1 milyon dolardan az olan küçük firmaları örneklemeden çıkarmıştır. Beaver'a benzer şekilde, literatürdeki popülerliklerine ve çalışmayla potansiyel alakalarına göre 22 finansal oran seçilmiş ve bunlar beş kategoride (kârlılık, likidite, kaldıraç, ödeme gücü ve aktivite) gruplandırılmıştır. Değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkilerin sayısız istatistiksel testinden, istatistiksel anlamlılık ve tahmin doğruluğu testlerinden sonra; Altman, tehlike riskinin en önemli göstergeleri olan beş oran belirlemiş ve aşağıda yer alan Z skor modelini oluşturmuştur.

$$Z \text{ skor} = 1,22X_1 + 1,47X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 0,998X_5$$

Kullandığı değişkenleri belirleyen oranlar şunlardır

$$X_1 = \text{Net Çalışma sermayesi} / \text{Toplam Varlıklar}$$

$$X_2 = \text{Dağıtılmamış Kârlar} / \text{Toplam Varlıklar}$$

$$X_3 = \text{Faiz ve vergi öncesi kâr} / \text{Aktif Toplamı}$$

$$X_4 = \text{Toplam Piyasa Değeri} / \text{Toplam Yükümlülükler}$$

$$X_5 = \text{Toplam Satışlar} / \text{Toplam Varlıklar}$$

Z skor, 1,81'den daha küçük bir değer olarak ortaya çıkarsa, işletme güvensiz durumda olmaktadır. Dolayısıyla, finansal risk taşımaktadır.

Z skor, 1,81 ile 2,99 arasında bir değer olarak ortaya çıkarsa, işletme ortalama bir konumda olup; ciddi bir finansal risk taşımamaktadır.

Z skor, 2,99'dan daha büyük bir değer olarak ortaya çıkarsa, işletmenin güvenli olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla, finansal risk taşımamaktadır.

Altman, 1977 yılında ve 1993 yıllarında modelde halka açık olmayan işletmelere ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelere uygun olarak katsayı değişikliklerine gitmiştir.

2.1.3. Springate Modeli

1978 yılında Gordon L.V. Springate tarafından oluşturulan Springate skor modeli, Altman Z modelinin bir başka versiyonudur. Çok değişkenli diskriminantant analizi içeren modelde dört adet oran kullanılmaktadır. Çalışmada, 20 başarılı ve 20 başarısız imalat işletmesi üzerinde modelini test edilmiştir. Altman gibi, Springate de iflas etmiş şirketleri iflas etmeyenlerden ayırt etmek için en iyi 19 oran arasından dört finansal oranı seçmek için denetim analizini kullanmıştır.

Modelin kullandığı oranlar aşağıdaki gibidir

$$X_1 = \text{Çalışma sermayesi} / \text{Aktif Toplamı}$$

X_2 =Faiz ve vergi öncesi kar / Aktif Toplamı

X_3 =Faiz ve vergi öncesi kar / Kısa vadeli borçlar

X_4 =Net satışlar / Aktif Toplamı

S skor 0,862'den büyükse, işletme finansal risk taşımamaktadır.

S skor 0,862'den küçük ise, işletme finansal risk taşımaktadır.

2.1.4. Ohlson Modeli

Ohlson modeli, 1980 yılında James A. Ohlson tarafından ortaya koyulmuştur. Modelini, Amerika'da 1970-1976 yılları arasında başarısız 105, başarılı 2058 işletme üzerinde test etmiştir. Çalışmasında, yasal olarak iflas başvurusunda bulunan işletmeleri başarısız, böyle bir başvurusu bulunmayan işletmeleri başarılı olarak kabul etmiştir. Ohlson modelinde logit regresyon analizi kullanılmıştır. Çalışmada, bağımsız değişken olarak dokuz oran kullanılmıştır. Ohlson modeli aşağıdaki gibidir:

$$0 = 0,407X_1 + 6,03X_2 - 1,43X_3 + 0,076X_4 - 1,72X_5 - 2,37X_6 - 1,83X_7 + 0,285X_8 - 0,521X_9 - 1,32$$

Burada;

(X1) = Log(Toplam Varlıklar /GSMH Endeksi)

(X2) = Toplam Borçlar /Toplam Varlıklar

(X3) = Çalışma Sermayesi/ Toplam Varlıklar

X4) = Kısa Vadeli Borçlar /Dönen Varlıklar

(X5) =Toplam borçlar>Toplam Varlık ise 1;0

(X6) =Net Kâr (N.K)/Toplam Varlık

(X7) =Faiz Vergi Öncesi Kâr/Toplam Borç

(X8) = Son iki yılın net kârı negatifse 1;0

(X9) = (N.Kt - N.Kt-1)/(|N.Kt| + |N.Kt-1|) ifade etmektedir.

Elde edilen skor lojistik dönüşüme uğratılır. Ortaya çıkan değer 0,5'den büyük veya eşitse işletme finansal risk taşımamaktadır. Eğer 0,5'den küçükse risk söz konusudur. Ohlson modeli, yıllık mali tablolardan elde ettiği gelişmiş bir veri tabanını kullanarak; işletmenin belirlenen bir tarihten önce ya da sonra temerrüde düşüp düşmediğinin karşılaştırılabilmesine imkân sağlamaktadır.

2.1.5. Fulmer Modeli

Fulmer, 1984 yılında 30'u iflas etmiş ve 30'u iflas etmemiş toplam 60 şirketten oluşan bir örnekleme, kırk finansal oranın uygulamasını değerlendirmek için çok değişkenli analiz kullanmıştır. Model, iflas eden şirketlerin %96'sını, iflas etmeyenlerin ise %100'ünü tahmin edebilmiştir.

Çizelge 1. Fulmer Modeli Faktörler ve Fonksiyonu

Faktörler	Fonksiyon
(X1) Dağıtılmamış Kâr/T. Varlık	H-Skoru $5,52X_1+0,212X_2+0,073X_3+1,27X_4-0,12X_5+2,34X_6+0,575X_7+1,083X_8+0,894 X_9-6,075$
(X2) Satış/T. Varlık	
(X3) Vergi Öncesi Kâr/Öz sermaye	
(X4) Nakit/Toplam Borç	
(X5) Toplam Borç/T. Varlık	
(X6) Kısa Vadeli Borç/T. Varlık	
(X7) Log(Maddi Duran Varlık)	
(X8) Çalışma Sermayesi/Toplam Borç	
(X9) Log Faiz ve Vergi Öncesi K./Faiz	

Kaynak: Ege, Topaloğlu ve Erkol (2017: 121).

Yukarıda Tablo 1'deki eşitlik doğrultusunda hesaplanan H-Skoru 0'dan küçük olan firmaların finansal sıkıntı ve iflas maliyetleri ile karşı karşıya olduğu belirtilmiştir.

2.1.6. Zmijewski Modeli

1984 yılında ortaya atılan Zmijewski modeli, işletmelerin başarısızlık kriteri olarak yasal iflas başvurusunda bulunmuş olmalarını esas almıştır. Zmijewski, oluşturduğu probit analizi modelini 40 iflas etmiş ve 800 iflas etmemiş firma üzerinde test etmiştir. İlgili modelin tahmin güvenilirliği %99,9 düzeyindedir.

Aynı modeli 40 başarısız işletme ve 40 başarılı işletme üzerinde tekrar uygulamış, başarılı ve başarısız işletme sayıları eşitlenince, başarısız işletmeler üzerinde %92,5; başarılı işletmeler üzerinde ise %100 tahmin doğruluğu sağlanmıştır. Araştırmamızın da modeli olan söz konusu model, veri ve yöntem bölümünde detaylandırılmıştır.

2.1.7. Kanada Modeli

Bir diğer model olan Kanada modeli,

$$C=4,59X_1 + 4,51 X_2 + 0,3936X_3 - 2$$

Şeklinde ifade edilmektedir.

Değişkenleri oluşturan rasyolar şunlardır:

$$X_1 = \text{Ortak Payları} / \text{Toplam Varlıklar}_{(t-1)}$$

$$X_2 = (\text{Faiz ve Vergi Öncesi Kâr} + \text{Finansman Giderleri}_{(t-1)}) /$$

$$\text{Toplam Varlıklar}_{(t-1)}$$

$$X_3 = \text{Satış Geliri}_{(t-2)} / \text{Toplam Varlıklar}_{(t-2)} \text{ şeklinde ifade edilmektedir.}$$

Kanada Skor fonksiyonundan çıkan sonuca göre,

C-Skor > -0,3 ise işletme finansal risk taşımamaktadır.

C- Skor < -0,3 ise işletme finansal risk taşımaktadır (Şaşmaz, 2019: s.58).

2.1.8. MFA Skor Modeli

2017 yılında M.S. Çolak'ın geliştirdiği MFA skoru, bir firmanın finansal sağlamlığını bir yıl önceki bilançolara bakarak %90'ın üzerinde doğru tahmin yapabilen bir skor uygulamasıdır. Söz konusu çalışmada kullanılan MFA skoru formülü şu şekildedir:

$$\text{MFA Skoru} = 0,24X_1 - 0,14X_2 - 0,03X_3 + 3,76X_4 - 0,72X_5 + 0,20X_6 + 1,14X_7$$

MFA skor değerinin $-0,02$ 'den küçük çıkması durumunda işletmenin 1 yıl içinde yüksek finansal stres ihtimalinin olduğunu, MFA skor değerinin $-0,02 \leq \text{MFA} < 0,56$ arasında değer alması işletmenin gri alanda olduğunu, $0,56$ değerinden büyük olması ise işletmenin finansal açıdan sağlam olduğunu göstermektedir.

2.2. Finansal Başarısızlık Tahmin Modellerinin Kullanıldığı Ampirik Çalışmalar

Meyer ve Pifer (1970) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren bankaların üzerinde yapılmış bir çalışmadır. Çalışmada finansal başarısızlıklarını tahmin ederken kategorik değişken kullanılmış ve regresyona dayalı bir model oluşturulmuştur. Çalışma sonucunda, bankaların iflaslarını %80 oranında doğru tahmin ettiği gözlemlenmiştir.

Wilcox (1971) Markov zincirini kullanarak oluşturduğu kumarbazın iflası adlı modeliyle, Beaver'ın modelini geliştirmiştir. Deakin (1972) Altman Z modeli ve Beaver modelinin karşılaştırmasını yapmıştır. Aynı zamanda, bu iki modeli bir araya getirerek yeni bir model oluşturmaya çalışmıştır. Edmister (1972) küçük işletmelerin başarısızlığını ölçmüştür. Çalışmasında, 19 firma kullanan Edmister, oluşturduğu modelin geçerliliğini %74 olarak ölçmüştür.

Blum'un (1974) geliştirdiği model, işletmelerin yaşadıkları finansal başarısızlığı tahminlemeye çalışmış ve yüksek tahminleme sağlamıştır. Modelinde başarısızlığın odağında aşırı borçlanmanın olduğunu savunmuştur. Sinkey (1975) tarafından yapılan çalışmada, eşlemeli örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile finansal başarısızlığa uğramış bankaların başarısızlıkları modelin bulgularına göre, %80 oranında doğru tahminlenmiştir.

Odom ve Sharda (1990) finansal başarısızlık tahminleri üzerine çalışma yapmışlardır. Kullandıkları yöntemler yapay sinir ağları ve diskriminant analizleridir. Çalışma bu yöntemlerin karşılaştırması üzerine yapılandırılmıştır. Tahmin gücü karşılaştırmasında Yapay sinir ağı modelinin daha üstün olduğu belirlenmiştir.

Shirata (1998) çalışmasında Japonya'da faaliyet gösteren ve iflas etmiş firmalarının başarısızlık tahmininde kârlılık ve likidite oranlarının içinde bulunmadığı 61 finansal oran kullanarak bir model geliştirmiştir. Modelinde, iflas eden firmaları sanayi ve büyüklükten bağımsız olarak %86 oranında doğru tahmin etmiştir. Poyraz ve Uçma (2006) ihracatçı firmaların üzerinde yaptıkları çalışmada mali krizin olduğu dönemlerde bu firmaların finansal başarısızlıklarını tahmin ederken Altman Z-Skor modelini kullanmışlardır. Genel anlamda Türkiye'nin ihracatta öncü sektörlerinin finansal krizlerinden çok büyük sorunlar yaşamadan geçirdiklerini iddia etmişlerdir.

Karaca ve Özen (2017), 2009-2016 döneminde Borsa İstanbul turizm sektöründeki firmaların mali tablolarını Altman Z Skor Modeli ve panel veri analizi ile incelemişlerdir. Çalışmada sektör endeksindeki başarısızlıkların BİST endeks üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamışlardır. Panel veri analizi ile yapılmış çalışmanın sonuçlarının, iflas olasılığı ile hisse fiyatları arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Çolak (2017) çoklu diskriminant analizini kullanarak geliştirilen ve literatürde genel kabul görmüş ve üzerinde birçok araştırmanın yapıldığı bir tahmin modeli olan Altman-Z skor modelindeki çoklu diskriminant analizi kullanarak, 2001-2017 döneminde Borsa İstanbul'da işlem gören 361 reel sektör firması arasından finansal istikrarsızlığa uğramış olan 54 firmayı örneklem olarak belirleyip 2 grup halinde değerlendirmiştir. Çalışmada, risk ve sağlamlığı en iyi şekilde artıracığını öngördüğü 7 oranla yeni bir tahmin modeli olan MFA skor adında bir endeks skoru geliştirilmiştir.

3. VERİ ve YÖNTEM

Çalışma, 2011-2021 yılları arasındaki döneme ilişkin verileri kapsamaktadır. Veriler, 5 farklı bankadan alınmış ilgili döneme ait mali tablolarıdır. Değişkenler, Zmijewski "J" skor hesaplamasında kullanılan değişkenlerdir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle, Zmijewski finansal başarısızlık tahmin modeli açıklanacaktır.

Zmijewski, finansal başarısızlık tahmininde probit regresyon analizini kullanmıştır. Bu amaçla, New York Borsası'nda işlem gören 40 başarısız, 800 başarılı işletmeyi analize dâhil edilmiştir. Çalışmasında, probit regresyon analizi ile finansal başarısızlığı tahmin etmenin yanısıra, farklı örneklem büyüklüklerinin tahmin başarısını ne derecede değiştirdiğini belirlemek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda yaptığı analizde, başarısız işletmeleri %62,5; başarılı işletmeleri ise %99,5 oranında tespit başarısı ile sınıflandırmıştır. 40 başarılı ve 40 başarısız işletme ile yaptığı probit analizinde ise, başarısız işletmeleri %92,5; başarılı işletmeleri ise %100 tespit başarısı ile sınıflandırmıştır. Böylelikle, başarılı ve başarısız işletmelerin dağılımının eşit olması durumunda başarılı ve başarısız işletmelerin tahmin edilme gücünün arttığı saptanmıştır. Özellikle başarısız işletmelerin toplam örneklem içinde düşük bir oran ile temsil edilmesinin, başarısız işletmelerin tahmin edilme başarısını önemli ölçüde düşürdüğü sonucuna varılmıştır (Doğrul, 2009: s.86).

Zmijewski modelinin probit fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$J = -4.3 - 4.5X_1 + 5.7X_2 - 0.004X_3$$

Burada,

$$X_1 = \text{Net Kârlar} / \text{Toplam Varlıklar}$$

$$X_2 = \text{Toplam Borçlar} / \text{Toplam Varlıklar}$$

$$X_3 = \text{Dönen Varlıklar} / \text{Kısa Vadeli Borçları ifade etmektedir.}$$

Probit fonksiyondan çıkan J değerine göre,

J-Skor $\geq 0,5 \Rightarrow$ işletme güvenli (başarılı) durumdadır. Finansal risk taşımamaktadır.

J-Skor $< 0,5 \Rightarrow$ işletme güvensiz (başarısız) durumdadır. Finansal risk taşımaktadır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Veriler, yukarıda verilen probit fonksiyonuna tabi tutularak analiz yürütüldüğünde, aşağıda çizelge 2'de sunulan sonuçlar elde edilmiştir.

Çizelge 2. “J” Skor Sonuçları

	J ₁	J ₂	J ₃	J ₁	J ₂	J ₃
A FİRMASI	-0,800	-0,300	-0,160	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
B FİRMASI	-2,090	-0,660	-0,480	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
C FİRMASI	-0,520	-0,420	-0,500	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
D FİRMASI	0,350	0,490	0,530	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKSİZ
E FİRMASI	-2,060	-1,790	-1,420	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
F FİRMASI	0,210	0,880	0,876	RİSKLİ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
G FİRMASI	-3,120	-3,150	-4,060	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
H FİRMASI	-0,050	-0,009	-0,400	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
I FİRMASI	0,270	0,240	0,240	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
J FİRMASI	0,060	-0,010	0,410	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
K FİRMASI	-0,170	0,400	4,470	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKSİZ
L FİRMASI	-1,460	-0,252	-0,584	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
M FİRMASI	0,940	4,040	1,050	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
N FİRMASI	-0,145	0,257	0,694	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKSİZ
O FİRMASI	-1,528	-1,173	-0,226	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
P FİRMASI	-0,014	-2,106	-0,291	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
R FİRMASI	0,152	0,205	0,499	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
T FİRMASI	0,193	0,997	4,805	RİSKLİ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
U FİRMASI	0,372	0,829	0,918	RİSKLİ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
V FİRMASI	-0,299	1,208	0,627	RİSKLİ	RİSKSİZ	RİSKSİZ

Çizelge 2’ye göre, İşletmelerin finansal başarısızlığa giden son 3 yıllık sürecinde, ilk yıl verilerine göre 20 firmanın biri dışında diğerlerinin hepsinde Zmijewski modeli finansal başarısızlığı öngörmüştür. “M” firması dışında tüm işletmelerdeki risk öngörülmüştür. Buna göre, %95 tahmin başarıları mevcuttur. İkinci yılda ise, %75 tahmin başarıları söz konusudur. 20 firmanın 15’indeki risk tahmin edilmiştir. Üçüncü yılda modelin tahmin başarıları daha düşük bir yüzde ile gerçekleşmiştir. Buradaki tahmin başarı yüzdesi %60’tır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Dünyada ülkeler farklı dönemlerde ekonomik sorunlar yaşamışlardır. Bununla birlikte, yakın tarihe kadar yerel ve ekonomiler söz konusuysen günümüzde küreselleşmiş ekonomilerden oluşan bir dünya karşımıza çıkmaktadır. Bu durum dünyanın belirli bir bölgesinde yaşanan ekonomik sorunların dünya geneline tesir etmesine neden olmaktadır. Yerel ve küresel olumsuz gelişmelerden kaynaklı olarak bir ülke ekonomisinde yaşanan krizlerin işletmelerin finansal sorunlar yaşamasında önemli bir paya sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Diğer yandan, ülke ekonomisinde olumsuz bir ortam olmasa da sektörel sebepler kaynaklı veya işletmelerin kendilerine özgü sebepleri kaynaklı olarak, işletmeler finansal sorunlar yaşayabilmektedir. Bankalar gerek kredi tahsis aşamasında gerekse kredi tahsis edildikten sonraki kredi risk yönetimi aşamalarında pek çok analiz yöntemi kullanmakta ve buna yönelik teknolojilere yatırım yapmaktadırlar. Söz konusu çaba ve yatırımlar, önemli ilerlemeler sağlasa da kredi geri ödemelerindeki aksaklıkların tamamen ortadan kalkmasını mümkün kılmamaktadır. Firma içi ve dışı pek çok faktör, kredi geri ödemelerinde aksaklıkların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Zmijewski (1984) 40 başarılı 40 başarısız işletme üzerinde yaptığı çalışmada %92,5 tahmin başarıları elde etmiştir. Söz konusu modeli uygulayarak yürüttüğümüz çalışmamızda finansal başarısızlığa giden son 3 yılda finansal başarısızlık tahmini sırasıyla %95, %75 ve %60 başarı

oranı ile tespit edilmiştir. Üç yılın ortalaması ise, %76,67 düzeyinde gerçekleşmiştir. Genel itibariyle, tüm finansal başarısızlık tahmin modellerinde finansal başarısızlığa yaklaştıkça modelin tahmin gücü artmaktadır. Ancak, çalışmamızda bunu tersi bir durum gerçekleşmiştir. Türkiye’de işletmeler finansal başarısızlığa doğru sürüklenirken muhasebe tahrifatının artması ve KOBİ’lerde gayri resmi faaliyetlerin mali tablolara yansımamasının etkili olmasının bu duruma ilişkin olarak getirilebilecek muhtemel açıklamalar olduğu değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, Zmijewski’nin (1984) gerçekleştirdiği kadar yüksek bir finansal başarısızlık tahmini elde edilemese de ortalama %76,67 tahmin başarıları sağlayan Zmijewski finansal başarısızlık tahmin modelinin kayda değer sonuçlar sunduğu söylenebilir. Bir ön çalışma niteliğinde olan çalışmada, literatüre, piyasa yapıcılara, analistlere ve tüm paydaşlara katkı sunacağını umduğumuz sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle, bankalara ve diğer kredi veren kuruluşlara kredi tahsis analizlerinde ve kredi risk yönetimlerinde faydalı olacak bir çalışma olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Aktaş, R., Doğanay, M. ve Yıldız, B., (2003). Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırılması, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 4(58), ss.5-6.
- [2] Altman, E.I. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy, The Journal of Finance, 23(4), pp.589-609
- [3] Beaver, W.H. (1966). Financial Ratios as Predictors of Failure: Selected Studies, pp.70-112.
- [4] Blum, M. (1974). Failing Company Discriminant Analysis, Journal of Accounting Research, 12(1), pp.1-25.
- [5] Çolak, M.S. (2017). Bilançolara Yeni Bir Bakış: Firmalar İçin Finansal Risk Değerlemesi, https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/bilancolara_yeni_bir_bakis_ (Erişim tarihi: 4.6.2022).
- [6] Deakin, E.B. (1972). A Discriminant Analysis of Predictors of Business Failure, Journal of Accounting Research, 10, pp.167-179.
- [7] Doğrul, Ü. (2009). *Finansal Başarısızlık ve Finansal Başarısızlığın Tahmini: Hisse Senetleri İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında İşlem Gören Sınai İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama*, İşletme Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi.
- [8] Edmister, R.O. (1972). An Empirical Test of Financial Ratio Analysis for Small Business Failure Prediction, Journal of Financial and Quantitative Analysis, 7, pp.1477-1493.
- [9] Ege, İ., Topaloğlu, E.E. ve Yıkılmaz, A.Y. (2017). Fulmer Modeline Dayalı Finansal Başarısızlık ile Finansal Performans ilişkisi: İmalat Sanayi Üzerine Bir Uygulama, Muhasebe ve Finansman Dergisi, s.121.
- [10] Fulmer, J.G., Moon, J., Gavin, T. and Erwin, M. (1984). A Bankruptcy Classification Model for Small Firms, Journal of Commercial Bank Lending.
- [11] Karaca, S. ve Özen, E. (2017). Financial Failure Estimation of Companies in BIST Tourism Index by Altman Model and its Effect on Market Prices, Broad Research in Accounting, Negotiation, and Distribution, 8(2), pp.1-13.

- [12] Meyer, P. A. and Pifer, H.W. (1970). Prediction of Bank Failures, The Journal of Finance, 25(4), pp.853-868.
- [13] Odom, M.D. and Sharda, R. (1990). A Neural Network Model for Bankruptcy Prediction, IEEE Int. Conf.
- [14] Ohlson, J.A. (1980). Financial Ratios and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy, Journal of Accounting Research, 18(1), pp.109-131.
- [15] Poyraz, E. ve Uçma, T. (2006) Türkiye’de Faaliyet Gösteren İhracatçı Sektörlerin Mali Kriz Ortamlarında Finansal Başarısızlıklarının Altman (Z-Score) Modeli Yardımıyla Ölçülmesi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, s.32.
- [16] Shirata, C.Y. (1998). Financial Ratios as Predictors of Bankruptcy in Japan: An Empirical Research.
- [17] Sinkey, J.F. (1975). A Multivariate Statistical Analysis of the Characteristics of Problem Banks, The Journal of Finance, 30(1), pp.21-36.
- [18] Springate, G.L.V. (1978). Predicting the Possibility of Failure in a Canadian Firm: A Discriminant Analysis, Burnaby.
- [19] Şaşmaz, O.C. (2019). *Altman Z-Score ve Springate S-Score Modellerinin İmalat Sektöründe İflas Etmiş Şirketler Üzerindeki Tutarlılığının Karşılaştırılmalı Analizi*, İşletme Yüksek Lisans Tezi, Muğla, Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- [20] Tekin, B. ve Gör, Y. (2022). Ticari Kredilendirmede Firmaların Finansal Sağlamlığının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Uygulama, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27(2), ss.159-183.
- [21] Wilcox, J.W. (1971). A Simple Theory of Financial Ratios As Predictors of Failure, , Journal of Accounting Research , 9(2), pp.389-395.
- [22] Zmijewski, M.E. (1984). Methodological Issues Related to the Estimation of Financial Distress Prediction Models, Journal of Accounting Research, 22, pp.59-82.

BANKA KREDİ ÖDEMELERİ SORUNLU HALE GELMİŞ FİRMALARIN SPRINGATE MODELİ İLE ANALİZİ

Murat DEMİR¹, Seyfettin ÜNAL²

¹ Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0002-8812-7924

² Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, 0000-0002-6248-4317

ÖZET

Bankaların kredi değerlendirmelerinde çok sayıda kriteri değerlendirip, farklı analizler sonrasında müşterilerine kredi tahsis etmelerine rağmen, tahsilat sorunu her zaman var olan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma, bankaların tahsilat sorunu yaşadığı müşterilerinden küçük ve orta büyüklükteki işletmeler (KOBİ) üzerinde gerçekleşmiş olup; 2011-2021 yılları arasında finansal başarısızlığa uğramış işletmelerin verileri kullanılmıştır. Bu veriler, işletmelerin finansal başarısızlık yaşamamasından önceki üç mali dönemin finansal tablolarıdır. Sözkonusu finansal tablolar beş farklı bankadan alınan, idari takip ve daha ileri seviyede tahsilat sorunu oluşmuş firmalara aittir. Finansal tablolardan oluşan veri seti finansal başarısızlık tahmin modellerinden Springate modelinde kullanılmış ve modelin finansal başarısızlık tahmin yeteneği değerlendirilmiştir. Literatürde kullanılan birçok finansal başarısızlık modeli olmasına karşın, Springate modelinin seçilmesinin nedeni KOBİ'lerde tahmin başarısının test edilmesidir. Finansal başarısızlığın ortaya çıkışından önceki üç mali dönemin ilk yıl verilerine göre, Springate modeli finansal başarısızlık tahmininde %20 oranında başarılı olmuştur. Bir başka deyişle, modelin finansal anlamda güvenilir olarak belirlediği işletmelerin %80'i finansal anlamda başarısız olmuştur. Bir sonraki yılın mali verilerine göre, Springate modeli finansal başarısızlık tahmininde %35 oranında başarılı olmuştur. Nihayet, finansal başarısızlığa en yakın mali dönem olan son mali dönemde ise, araştırmanın modelinin finansal başarısızlık tahminindeki başarı oranı %45 olarak gerçekleşmiştir. Üç mali dönemdeki tahmin başarı ortalaması ise %33,33'tür. Başarı oranının düşüklüğünde, işletmelerin finansal başarısızlığa doğru giderken, muhasebe tahrifatları yaratmalarının bir neden olabileceği değerlendirilmektedir. Yanısıra, bir ön çalışma niteliğinde olan bu araştırmanın, daha geniş bir örneklem ile yapılacak çalışmalarla daha başarılı tahminlere ulaşılabilmesi olasıdır. Çalışma bulguları, başta bankalar olmak üzere; piyasa oyuncuları, analistler ve politika yapımcılar için anlamlı sonuçlar içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sorunlu Krediler, Finansal Başarısızlık, Springate Modeli.

1. GİRİŞ

Türk Bankacılık sektörü 2000'li yılların ilk dönemleri ile başlayan ciddi bir büyüme trendine girmiştir. Ekonomik, mali, hukuki, sosyal alanda yapılmaya başlayan reformların getirisi olarak yurt dışından Türkiye'ye sermaye transferi başlamıştır. İlk olarak özelleştirme kapsamında satılan sanayi kuruluşlarına talepler gelmeye başlarken; ilerleyen dönemlerde istikrar kazanan ekonomi sayesinde, finansal piyasalara da sermaye akımı başlamıştır. Artan kaynak hareketliliği bankaların işlem hacminin büyümesine, bireysel kredilerde yapılan reformlar

sayesinde tüketici kredi taleplerinde artışa ve yeni banka enstrümanlarının ortaya çıkışına neden olmuştur. Öncelikli olarak Avrupa kaynaklı sermayenin ilgisini çeken Türk Bankaları daha sonra orta doğu ve uzak doğudan da ilgi görmüştür. Böylece, özel bankaların birçoğu yabancı ortaklı hale gelmiştir. Yabancı yatırımcının yönetimine geçen bu bankalar yüksek maliyetlerle satın alındığı için kâr beklentisi önemli ölçüde artmıştır.

Bankacılıkta var olan bu hareketli dönemde artan kredi hacimleri, bankaları kredi değerlendirmede daha hassas kılmış olup; tüm bankaların bu alana yeni anlayışlar getirmesine ve yatırım yapmasına sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) bankaların kredi değerlendirmesinde faydalı olacak raporlar sunmaya başlamıştır. Tüm bankacılık faaliyetleri merkezileşmiş, gerçek ve tüzel kişilere ait tüm veriler yakından izlenmeye ve raporlanmaya başlamıştır. Tüm borçlanma hareketleri ayrı bir skorla değerlendirilerek, kredi değerlendirme modelleri oluşturulmuştur. Yapay zekâ kullanımı ile birlikte, kredi tahsis ve kullandırma hızı artmış, banka müşterilerinin potansiyel ihtiyaçları önceden saptanır hale gelmiştir. Diğer yandan, sorunlu ödeme potansiyeli taşıyan müşteriler de tespit edilir olmuştur. Tüm bu önlemler ve gelişmelere rağmen bankacılık sektörünün tahsilat problemleri tamamen giderilememiştir.

Çalışmada, bankaların aldıkları tüm önlemlere, tüm piyasa oyuncularının getirdiği düzenlemelere, yapılan yatırımlara rağmen devam eden tahsilat sorunlarının, önceden öngörülebilirliği üzerine bir analiz yürütülmüştür. Çalışmanın odağını oluşturan tahsilat sorunlarının önceden öngörülebilirliğinin; finansal başarısızlığa giden işletmelere ait verilerin üzerinde yapılan finansal başarısızlık tahmin analiziyle tespit edilmesi hedeflenmiştir. Literatürde çok sayıda finansal başarısızlık tahmin modeli kullanılmakta olup; çalışmamızda Springate “S” modeli kullanılmıştır. Takip eden başlıkta, literatüre ilişkin bir özet sunulduktan sonra, çalışmanın uygulamasında kullanılan veri ve yöntemle değinilecektir. Araştırma bulgularının sunulduğu sonuçlar ve değerlendirme başlığının ardından, genel değerlendirme ve sonuçlar ile çalışma sonlanmaktadır.

2. LİTERATÜR

Özellikle, 1990’lı yıllardan bu yana dünya genelinde, krizlerle sıklıkla karşılaşmıştır. Bunlardan bazıları ekonomik ya da finansal kökenli olmasa dahi (örneğin, COVID-19 ve Rusya-Ukrayna Savaşı gibi) ciddi ekonomik ve finansal yansımaları söz konusudur. Öngörülemeyen krizlerin yarattığı tahribatlar elbette firmaların da zorluklar yaşamasına ve hatta iflasa sürüklenmesine kadar uzanan sorunları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, finansal başarısızlığın tahmin edilmesine yönelik olarak literatürde artan bir ilgi görülmektedir.

Bu konudaki çalışmalar arasındaki temel farklılıklardan biri finansal başarısızlığın tanımıdır. Literatür incelendiğinde, iflas başvurusu Beaver, Altman, Ohlson ve Zmijewski modellerinde olduğu gibi finansal başarısızlığın en yaygın olarak kullanılan göstergesi olmuştur.

Çizelge 1’de sunulduğu üzere, literatürde rastlanan genel kabul görmüş finansal başarısızlık tahmin modelleri; Beaver Modeli (1966), Altman-Z Modeli (1968), Springate-S Modeli (1978), Ohlson-O Modeli (1980), Fulmer Modeli-H Modeli (1984), Zmijewski-J Modeli (1984), Canada-C Modeli (1987) şeklinde listelenebilir.

Çizelge 1. Finansal Başarısızlık Modelleri, Yöntemleri ve Değişkenleri

Modelin Adı	Modelde Kullanılan Analiz Yöntemi	Modelde Kullanılan Oran ve Değişken Sayısı
Beaver Modeli-1966	Tekli Diskriminant Analizi	6 oran kullanılmıştır. Hepsini ayrı ayrı hesapladığı için tek değişkenlidir.
Altman Z-score-1968	Çoklu Diskriminant Analizi	5 oran ve 5 değişken kullanılmıştır
Springate S-Score-1978	Çoklu Diskriminant Analizi	4 oran ve 4 değişken kullanılmıştır
Ohlson Modeli-1980	Logit Regresyon Analizi	9 oran ve biri bağımlı değişken olmak üzere toplam 10 değişken kullanılmıştır
Fulmer Modeli-1984	Çoklu Diskriminant Analizi	9 oran ve biri bağımlı değişken olmak üzere toplam 10 değişken kullanılmıştır
Zmijewski Modeli-1984	Probit Regresyon Analizi	3 oran ve biri bağımlı değişken olmak üzere toplam 4 değişken kullanılmıştır
Kanada Modeli 1987	Çoklu Diskriminant Analizi	3 oran ve biri bağımlı değişken olmak üzere toplam 4 değişken kullanılmıştır

Kaynak: Şaşmaz (2019:50).

Sözkonusu modeller kullanılarak veya bu modellerden referans alarak özgün modellerini literatüre sunan birçok çalışma yapılmıştır. Meyer ve Fiber (1970) Amerika Birleşik Devletleri'nde bankaların finansal başarısızlıklarını tahmin etmek amacıyla kategorik değişken kullanarak regresyona dayalı bir model oluşturmuştur. Finansal başarısızlık yaşayan bankalar üzerinde yapılan çalışma neticesinde, bankaların iflaslarını 2 yıla kadar % 80 oranında tespit ettikleri belirtilmektedir.

Wilcox (1971) Markov zincirini kullanarak oluşturduğu, kumarbazın iflası adlı modeliyle Beaver'ın modelini geliştirmiştir. Deakin (1972) yılında Altman-Z modeli ve Beaver modelinin karşılaştırmasını yapmıştır. Aynı zamanda bu iki modeli bir araya getirerek yeni bir model oluşturmaya çalışmıştır.

Edmister (1972) küçük işletmelerin başarısızlığını 19 firmadan oluşan bir örneklem üzerinde ölçmüş ve oluşturduğu modelin geçerliliğini %74 olarak belirlemiştir. Blum'un (1974) geliştirdiği model, firmaların yaşadıkları finansal başarısızlığı yüksek tahminleme becerisiyle öne çıkmaktadır. Başarısızlığın temel kaynağını aşırı borçlanma olarak belirlemiştir. Sinkey (1975) çalışmasında, eşlemeli örnekleme yöntemi ile banka başarısızlıkları sınıflandırılmaktadır. Araştırma sonucunda modelin, iflas tarihinden bir yıl öncesine kadar finansal başarısızlığı %80 düzeyinde doğru sınıflandırdığı tespit edilmiştir.

Aktaş vd. (2003) 1983-1997 yılları arasındaki süreçte borsaya kote şirketler üzerinde yapay sinir ağları ve çoklu regresyon, logit ve diskriminant analizi arasında kıyaslama yapmıştır. Keskin (2005) çalışmasında, lojistik regresyon analizi ve yapay sinir ağı metodu kullanılarak bankalarda finansal başarı tahmini gerçekleştirmiştir. Analizler sonucunda, yapay sinir ağının finansal başarı ölçüsünde daha etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2017 yılında M.S. Çolak'ın geliştirdiği MFA skoru, bir firmanın finansal sağlamlığını bir yıl önceki bilançolara bakarak %90'ın üzerinde doğru tahmin yapan bir skor uygulamasıdır. Çalışmada kullanılan MFA skoru formülü şu şekildedir:

$$\text{MFA Skoru} = 0,24X_1 - 0,14X_2 - 0,03X_3 + 3,76X_4 - 0,72X_5 + 0,20X_6 + 1,14X_7$$

MFA skor değerinin -0,02'den küçük olması işletmenin 1 yıl içinde yüksek finansal stres ihtimalinin olduğunu, MFA skor değerinin $-0,02 \leq MFA < 0,56$ arasında değer alması işletmenin gri alanda olduğunu, 0,56 değerinden büyük olması ise işletmenin finansal açıdan sağlam olduğunu göstermektedir. Modelin savunduğu tez, bu skor modelinin Türk firmalarını en iyi şekilde açıklayan, riskli ve sağlam firmaları en doğru şekilde ayırt ettiği düşünülen yedi farklı gösterge kullanılmış olmasıdır.

Pek çok model ve ampirik analizler yürütülmekle birlikte, literatürde halen bir görüş birliği olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Şüphesiz bu noktada, her modelin kendine özgü teknik üstünlük ve farklılıklarının yanısıra, her analizde kullanılan veri setinin kendine özgü gerçekliklerinin, bu tür farklılıkları yaratan önemli etkenler olduğu ifade edilebilir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Araştırmanın uygulamasında kullanılan yöntem Springate modelidir. Springate modeli, Gordon L.V. Springate tarafından 1978 yılında geliştirilmiştir. Springate (1978), Kanada'da faaliyet gösteren 40 imalat işletmesi üzerinde 4 finansal orandan meydana gelen bir model geliştirmiştir. %92,5 oranında finansal başarısızlığın tahmini sağlanmıştır.

Springate skor modeli, Altman-Z modelinin bir diğer versiyonu olup; çoklu diskriminant analizini içermektedir. Altman gibi, Springate de iflas etmiş şirketleri iflas etmeyenlerden ayırt etmek için en yüksek başarı oranına sahip olan on dokuz oran arasından dört finansal oranı seçmek için denetim analizini kullanmıştır (Ghodratı, ve Moghaddam, 2012: s.3).

Modelde;

A = Çalışma Sermayesi / Toplam Varlıklar oranını

B = Faiz ve Vergiden Önceki Kâr / Toplam Varlıklar oranını

C = Faiz ve Vergiden Önceki Kâr / Kısa Vadeli Borçlar oranını

D = Satışlar / Toplam Varlıklar oranını ifade etmektedir.

S-Skor = $1,03X_1 + 3,07X_2 + 0,66X_3 + 0,40X_4$

Springate modelinde hesaplanan Z değeri 0,862'den küçük olan işletmeler başarısız olarak kabul edilmektedir. Model, 1979 yılında, aktif büyüklüğü yaklaşık 2,5 milyon \$'ın üstünde olan 50 firmaya tekrar uygulanmıştır. Çalışmada, modelin başarı derecesi %88 olarak saptanmıştır. Ayrıca, 2012 yılında Litvanya'daki 7 işletmenin finansal başarısızlığını tahmin etmede kullanılmış ve modelin, Altman Z Skor modeliyle tutarlı sonuçlar vererek çok başarılı olduğu saptanmıştır (Kiyak ve Labanauskaitė, 2012: s.897).

Araştırmamızda, 5 farklı bankadan tedarik edilen, 2011-2021 periyodunda finansal başarısızlığa uğramış KOBİ segmentinde yer alan 20 işletmenin, finansal başarısızlığa uğramadan önceki son 3 yılına ait mali tabloları kullanılmıştır. Mali tablo verileri üzerinde Springate modeli uygulanmış ve modelin başarısızlık tahminlemede ne düzeyde başarılı olduğunu ölçmek amaçlanmıştır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çizelge 2'de sunulduğu üzere, firmaların finansal başarısızlığa giden son 3 yıllık dönemdeki ilk yılın verilerine göre, 20 firmanın sadece 4'ünde Springate modeli finansal başarısızlığı öngörebilmiştir. Buna göre, modelin tahmin başarısı %20 düzeyindedir. İkinci yılda ise, %35

tahmin başarısı söz konusu olup; 20 firmanın 7'sinde risk tahmin edilmiştir. Üçüncü yıldaki tahmin başarısı ise, %45 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlar göstermektedir ki, modelin tahmin başarısı oldukça düşük bir yüzde gerçekleşmiştir. Üç yıla ilişkin ortalama tahmin yüzdesi %33,33 seviyesinde kalmıştır.

Çizelge 2. Springate-S Skor Sonuçları

	S ₁	S ₂	S ₃	S ₁	S ₂	S ₃
A FİRMASI	0,694	0,656	0,364	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
B FİRMASI	5,249	0,854	1,396	RİSKSİZ	RİSKLİ	RİSKSİZ
C FİRMASI	0,893	0,675	0,314	RİSKSİZ	RİSKLİ	RİSKLİ
D FİRMASI	0,764	0,900	0,959	RİSKLİ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
E FİRMASI	1,097	1,430	1,473	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
F FİRMASI	1,091	0,900	1,143	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
G FİRMASI	2,021	1,895	1,045	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
H FİRMASI	1,368	1,768	1,320	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
I FİRMASI	1,029	1,033	1,020	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
J FİRMASI	0,965	0,755	0,985	RİSKSİZ	RİSKLİ	RİSKSİZ
K FİRMASI	1,690	1,295	0,361	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKLİ
L FİRMASI	1,075	1,140	0,801	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKLİ
M FİRMASI	0,536	0,393	0,645	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
N FİRMASI	2,344	0,778	0,557	RİSKSİZ	RİSKLİ	RİSKLİ
O FİRMASI	1,807	1,689	0,929	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
P FİRMASI	1,676	1,736	0,726	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKLİ
R FİRMASI	1,664	1,183	1,236	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKSİZ
T FİRMASI	1,283	1,063	0,390	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKLİ
U FİRMASI	0,844	0,530	0,563	RİSKLİ	RİSKLİ	RİSKLİ
V FİRMASI	2,151	1,199	1,683	RİSKSİZ	RİSKSİZ	RİSKSİZ

Yukarıda da belirtildiği üzere, modelin tahmin yüzdeleri birinci yıl %20, ikinci yıl %35 ve üçüncü yıl %45'tir. Ortalama olarak ise, %33,33 tahmin başarısı göstermiştir. Her ne kadar finansal başarısızlığa doğru tahmin yüzdesinde bir gelişme görülse de, modelin tahmin başarısının yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Modelin tahmin başarısı konusunda yetersizliğinin modelde kullanılan 4 değişkenin odak noktasının ağırlıklı olarak gelir tablosu hesapları olmasından kaynaklandığı öngörülmektedir. Türkiye'de işletmeler ağırlıklı olarak aşırı borçlanma, sermaye yetersizliği, yatırım borçlanma vade uyumsuzluğu, likit varlıkların etkin kullanılmaması gibi finansal kararların yanı sıra; üretim hataları, teknoloji yetersizliği, rekabet gücündeki zayıflık, işgücü davaları gibi üretim kaynaklı sebeplerden dolayı da finansal başarısızlığa uğramaktadır. Dolayısıyla, belirtilen bu tür etkenlerin, Springate modelinin, finansal başarısızlığı tahmin etmede yetersiz kalmasında etkili olmuş olabileceği değerlendirilmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Firmaların yaşadıkları güçlükler kendi faaliyetlerinden kaynaklanabildiği kadar; sektör, makroekonomi, bölgesel ya da küresel etkenlerden de doğabilmektedir. Öngörülemez krizlerin yarattığı tahribatlar elbette firmaların da zorluklar yaşamasına ve hatta faaliyetlerinin son bulmasına kadar uzanan sorunları beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, finansal başarısızlığın tahmin edilmesine yönelik olarak literatürde artan bir ilgi görülmektedir.

Araştırmada gerek ekonomi yönetimlerinin gerekse bankaların aldıkları tedbirlere rağmen devam eden tahsilat sorunlarının öngörülebilirliği konusunda ampirik bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmayla, tahsilat problemlerinin; finansal başarısızlığa giden işletmelere ait veriler üzerinde yürütülen finansal başarısızlık tahmin analiziyle önceden tespit edilmesi hedeflenmiştir. Literatürde çok sayıda finansal başarısızlık tahmin modeli kullanılmakta olup; çalışmamızda Springate “S” modeli kullanılmıştır. Analiz sonucunda, modelin tahmin yüzdeleri birinci yıl %20, ikinci yıl %35 ve üçüncü yıl %45 düzeyinde gerçekleşmiştir. Üç yılın ortalaması ise, %33,33 tahmin başarısını yansıtmaktadır. Her ne kadar finansal başarısızlığa doğru, her geçen yılın tahmin yüzdesinde bir artış kendini gösterse de, modelin tahmin başarısının genel anlamda yetersiz olduğu görülmüştür.

Başarısızlık tespitinde, çalışmaya konu firmaların KOBİ sınıfında işletmeler olması ve dolayısıyla mali tablolarında gayri resmi faaliyetlerinin olma ihtimali yanında; finansal başarısızlığa doğru sürüklenirken muhasebe kayıtlarında tahrifat olasılığı da araştırmanın sonuçlarının değerlendirilmesinde, göz önünde bulundurulması gereken noktalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ön çalışma niteliğinde olan bu araştırmanın, ilerleyen dönemlerde örneklem sayısı artırılarak tekrarlanması faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Aktaş, R., Doğanay, M. ve Yıldız, B., (2003). Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırılması, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 4(58), ss.5-6.
- [2] Altman, E.I. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy, The Journal of Finance, 23(4), pp.589-609
- [3] Beaver, W.H. (1966). Financial Ratios as Predictors of Failure: Selected Studies, pp.70-112.
- [4] Benli, Y.K. (2005). Bankalarda Mali Başarısızlığın Öngörülmesi Lojistik Regresyon Ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, 16, ss.31-46.
- [5] Blum, M. (1974). Failing Company Discriminant Analysis, Journal of Accounting Research, 12(1), pp.1-25.
- [6] Çolak, M.S. (2017). Bilançolara Yeni Bir Bakış: Firmalar İçin Finansal Risk Değerlemesi, https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/bilancolara_yeni_bir_ba_kis_ (Erişim tarihi: 4.6.2022).
- [7] Deakin, E.B. (1972). A Discriminant Analysis of Predictors of Business Failure, Journal of Accounting Research, 10, pp.167-179.
- [8] Edmister, R.O. (1972). An Empirical Test of Financial Ratio Analysis for Small Business Failure Prediction, Journal of Financial and Quantitative Analysis, 7, pp.1477-1493.
- [9] Fulmer, J. Moon, Gavin, T. and Erwin, M. (1987). A Bankruptcy Classification Model for Small Firms, Journal of Commercial Bank Lending.
- [10] Ghodrati, H. and Moghammad, A.M. (2012). A Study of the Accuracy of Bankruptcy Prediction Models: Altman, Shirata, Ohlson, Zmijewsky, CA Score, Fulmer, Springate, Farajzadeh Genetic, and McKee Genetic Models for the Companies of the Stock Exchange of Tehran, American Journal of Scientific Research, 59, pp.55-67.

- [11] Kiyak, D. and Labanauskaitė, D. (2012). Assessment of the Practical Application of Corporate Bankruptcy Prediction Models, *Economics and Management*, 17(3), pp.1-11.
- [12] Meyer, P. A. and Pifer, H.W. (1970). Prediction of Bank Failures, *The Journal of Finance*, 25(4), pp.853-868.
- [13] Odom, M.D. and Sharda, R. (1990). A Neural Network Model for Bankruptcy Prediction, *IEEE Int. Conf.*
- [14] Ohlson, J.A. (1980). Financial Ratios and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy, *Journal of Accounting Research*, 18(1), pp.109-131.
- [15] Sinkey, J.F. (1975). A Multivariate Statistical Analysis of the Characteristics of Problem Banks, *The Journal of Finance*, 30(1), pp.21-36.
- [16] Springate, G.L.V. (1978). Predicting the Possibility of Failure in a Canadian Firm: A Discriminant Analysis, Burnaby.
- [17] Şaşmaz, O.C. (2019). *Altman Z-Score ve Springate S-Score Modellerinin İmalat Sektöründe İflas Etmiş Şirketler Üzerindeki Tutarlılığının Karşılaştırılmalı Analizi*, İşletme Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- [18] Wilcox, J.W. (1971). A Simple Theory of Financial Ratios As Predictors of Failure, *Journal of Accounting Research*, 9(2), pp.389-395.
- [19] Zmijewski, M.E. (1984). Methodological Issues Related to the Estimation of Financial Distress Prediction Models, *Journal of Accounting Research*, 22, pp.59-82.

SEKTÖR BAZINDA SGK VERİLERİNE GÖRE İSG UYGULAMALARININ ETKİNLİĞİ: KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİ

Araş. Gör. Tuğçe ORAL¹

¹ Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü,
0000-0003-1795-1550

ÖZET

Türkiye, gerek jeolojik, gerek coğrafi konumu ve her talebe cevap verebilen bir ülke olmasıyla, yabancı ziyaretçilerin her sezon tercih ettiği ülkeler arasında yer almaktadır. Bu durum özellikle ülke ekonomisine ve dolaylı olarak ülkenin sosyal açıdan gelişimine katkı sağladığı düşünülmüşse, turizm ağını destekleyici unsurların sürdürülebilir olması gerekmektedir. Yabancı turistler tarafından ülkemizin, tercih edilme nedenleri arasında ‘konaklama’ nın etkisi göz önünde bulundurulduğunda, konaklama işletmecilerinin turizmi tamamlayıcı bir sektör olarak mevcut durumu hakkında gerekliliklerin veya düzeltici faaliyetlerin tanımlanması dolaylı olarak turizme katkı sağlayacaktır. Özellikle son zamanlarda ülkemizde dönemlik kısıtı olmayan turizm sektörü ve konaklama işletmeleri sağladıkları istihdamla, ülke ekonomisine olumlu katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, işyerlerinde etkin bir İSG ile güvenli çalışan ve çalışma ortamları hedeflenmesiyle; dolaylı olarak hizmet devamlılığı ve konaklama işletmecilerinin sektörel gelişimine katkı sağlanmaktadır.

Güncel SGK istatistiklerine bakıldığında 2020 yılı itibariyle 19667 adet konaklama işletmecisi olduğu görülmektedir. İSG ‘nin miladı olarak kabul edilen 2012 yılı itibariyle kayıtlı işyerleri sayısı değerlendirildiğinde; 2012 yılında 14.076, 2013 yılında 15.401, 2014 yılında 16.530, 2015 yılında 17.662, 2016 yılında 17.304, 2017 yılında 18.257, 2018 yılında 18.660, 2019 yılında 19.619, 2020 yılında 19.667 konaklama işletmesinin olduğu saptanmıştır. 2012 ve 2016 yılları arasında işyeri sayısında her yıl %5-9 ‘luk bir artış gözlenirken, 2016 yılında bir kırılma olduğu ve 2016 yılı sonrasında işyeri sayısındaki artışın bir önceki yıla kıyasla %2-4 arasında kaldığı görülmektedir. Bu araştırma ile 2012-2020 yılları arasında SGK tarafından yayınlanan konaklama işletmeciliğindeki çalışan sayıları ve iş kazası verilerinden faydalanılarak, yıllara göre iş kazası sıklık oranları hesaplanacaktır. Böylece, geniş pazar payına sahip olan turizm sektöründeki istihdam durumu ile ilgili net bilgiler elde edilecektir. Ayrıca, istatistikler konaklama işletmeciliği sektöründeki İSG uygulamalarının etkinliği hakkında bilgi edinilmesini sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İş Kazası Sıklık Oranı, İş Sağlığı ve Güvenliği, Konaklama İşletmeciliği, SGK İstatistikleri

1. KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİ VE İSG

Konaklama işletmeciliği son yıllarda insanların iş, dinlenme, keşfetme veya sağlık seyahatleri ile gün geçtikçe talebin arttığı ve ülke ekonomisine önemli katkı sağlayan sektörlerden biri haline gelmiştir (Tarlan ve Tütüncü, 2001). Konaklama, özellikle son zamanlarda yaygınlaşan ‘sağlık turizmi’ terimi ile farklı ülkelere tedavi görmek veya almak amacıyla da ülkemize

gelen ziyaretçilerin beklentilerini tamamlayıcı bir kriter olmuştur. Kısaca talebe göre değişen turizm çeşitliliği; otel, pansiyon gibi konaklama biçimleri ile konaklama işletmeciliği sektörü büyümeye devam etmektedir (Rogerson, 2012).

Yabancı turistler tarafından ülkemizin, tercih edilme nedenleri arasında ‘konaklama’ nın etkisi göz önünde bulundurulduğunda, konaklama işletmecilerinin turizmi tamamlayıcı bir sektör olarak mevcut durumu hakkında gerekliliklerin veya düzeltici faaliyetlerin tanımlanması dolaylı olarak turizme katkı sağlayacaktır. Özellikle son zamanlarda ülkemizde dönemlik kısıtı olmayan turizm sektörü ve konaklama işletmeleri sağladıkları istihdamla, ülke ekonomisine olumlu katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, işyerlerinde etkin bir iş sağlığı ve güvenliği (İSG) ile güvenli çalışan ve çalışma ortamları hedeflenmesiyle; dolaylı olarak hizmet devamlılığı ve konaklama işletmecilerinin sektörel gelişimine katkı sağlanmaktadır.

İşletmelerin ticari devamlılıklarında müşteri talepleri ve beklentilerini karşılama derecesi önemli bir etken iken, sektörel olarak devamlılıklarında İSG uygulamaları dolaylı olarak tamamlayıcı bir kriterdir.

İSG uygulamalarının temel amacı bir işverene bağlı olarak çalışan kişilerin çalışma ortamlarının güvenli hale getirilmesi ve doğrudan iyilik hallerinin devamlılığının sağlanmasıdır. Bu amaçla, ülkemizde 6331 sayılı İSG kanunu işletmelerde alınması gereken düzeltici ve önleyici faaliyetlerle ilgili rehber niteliğinde olup, buradaki koşulların asgari düzeyde işletmelere entegre edilmesi tüm işverenlerin sorumluluğundadır. Ülkemizde yer alan tüm işletmeleri değerlendirecek olursak, hizmet veya üretim sektörleri işin niteliği bakımından farklılık gösterdiği aşikardır. Bu durum kanunda da gözetilerek işyerleri iş tanımlarına göre derecelendirilmiştir ve konaklama, oteller vb. konaklama yerleri, otel vb. konaklama yerlerinin faaliyetleri (günlük temizlik ve yatak yapma hizmeti sağlanan yerlerin faaliyetleri) olarak nitelendirilen işletmeler ‘az tehlikeli’ sınıfta yer alan işyerleri arasında değerlendirilmektedir (Tehlike Sınıfları Tebliği, 2012).

Rehber kanuna göre konaklama işletmesi işverenleri de diğer işverenler gibi risk değerlendirmesi ve acil durum planlarını hazır olacak şekilde yapmak veya yaptırmak zorundadır. İşverenlerin yerine getirmesi gereken başlıca İSG uygulamalarını asgari olarak sıralayacak olursak;

- ✓ çalışan başına ayda en az 10 dk. hizmet verebilecek iş güvenliği uzmanı,
- ✓ çalışan başına en az 5 dk. hizmet verebilecek işyeri hekimi,
- ✓ çalışan sayısının 50’den fazla olması durumunda İSG kurulu oluşturması,
- ✓ çalışan sayısının 50’den fazla olması durumunda arama-kurtarma-söndürme ve koruma personellerini belirlemesi,
- ✓ çalışan sayısının 20’den fazla olması durumunda ilkyardım personelleri belirlemesi,
- ✓ tüm çalışanlarına en az 8 saatlik temel İSG eğitimleri aldırması,
- ✓ tüm çalışanlarının 5 yılda bir periyodik sağlık muayenelerinin yapılmasından sorumludur (6331 sayılı İSG Kanunu, 2012).

Yukarıda sıralanan maddeleri yorumlayacak olursak, çalışan sayısının 50’den az olması durumunda da acil durumlarda doğru müdahale ve kriz yönetimi için 1 kişinin görevlendirilmesi veya bu sorumluluğu işverenin üstlenmesi gerekmektedir. Kısaca, belirtilen çalışan sayısı kriterlerinin altında kalınması durumunda en az 1 kişi veya işverenin bunu üstlenerek yerine getirmesi doğru bir uygulama olacaktır.

2. SGK VERİLERİNE GÖRE İSG UYGULAMARININ SEKTÖRE ETKİSİ

Araştırmada Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından yayınlanan istatistik veriler referans alınmış ve periyot başlangıcı olarak ülkemizde İSG ‘nin miladı olarak kabul edilen 2012 yılı kullanılmıştır. Böylece, az tehlikeli olarak değerlendirilen konaklama işletmeleri ve İSG Kanunu ‘nun uygulanma zorunluluğu ile zamana bağlı değişimi araştırılmıştır. Araştırma yöntemi olarak SGK ‘da 2012 ve 2020 yılları arasında yaşanan iş kazası verileri matematiksel formüller yardımıyla hesaplamada kullanılmış ve konaklama işletmeciliğinde gerçekleşebilecek kaza sıklık oranları yıl bazında hesaplanmıştır.

2.1. Kaza Sıklık Oranı (KSO)

İşverenler kendilerine bağlı olarak çalışanların geçirdikleri iş kazalarını 3 (üç) iş günü içerisinde SGK ‘ya bildirmekle yükümlüdür (İSGK, 2012). SGK ‘ya bildirilen iş kazası sayıları ile hesaplanan KSO ile konaklama işletmeciliğinde yıl bazında çalışma saatleri içerisinde yaşanabilecek iş kazası olasılıkları hesaplanmaktadır (Yılmaz Oral ve Ünal, 2020).

SGK tarafından yayınlanan ve konaklama işletmeciliğine ait iş kazaları ve meslek hastalıkları verileri ‘konaklama’ başlığı ile ifade edilmektedir (SGK İstatistikleri, 2012-2020). Ek olarak, konaklama sektörüne ait iş kazası sıklık oranını hesaplamak için haftalık çalışma sürelerinin 45 saat ile sınırlı kaldığı, günlük mesai sürelerinin 11 saat ve resmi tatillerde çalışmanın olduğu varsayılmıştır (İK, 2003).

SGK verileri incelendiğinde 2012 yılında konaklama işletmeciliğinde zorunlu sigortalı çalışan sayısının; 180,393 kişi, 2013 yılında 196,514 kişi, 2014 yılında 213,202 kişi, 2015 yılında 219,120 kişi, 2016 yılında 192,176 kişi, 2017 yılında 205,291 kişi, 2018 yılında 226,760 kişi, 2019 yılında 249,448 kişi, 2020 yılında 241,131 kişi olduğu saptanmıştır. 2012-2020 yılları arasında gerçekleşen iş kazalarına göre Kaza Sıklık Oranını (KSO) hesaplamak için aşağıdaki formülden faydalanılmaktadır (SGK İstatistikleri, 2012-2020).

$$KSO = \frac{TİKS}{[(TÇG-ÇOG) \times GÇS]} \times 1000000 \quad (1)$$

TİKS : Toplam İş Kazası Sayısı

TÇG : Toplam Çalışma Günü

ÇOG : Çalışma Olmayan Gün

GÇS : Günlük Çalışma Süresini, ifade etmektedir.

Çizelge 1. 2012-2020 Yılları Arası Kaza Sıklık Oranı Hesaplamaları

YILLAR	TİKS	TÇG-ÇOG	GÇS	Çalışan Sayısı	Saat Hesaplama	KSO
2012	897	307	11	180393	1000000	1,472453882
2013	4183	287	11	196514	1000000	6,742481864
2014	5019	297	11	213202	1000000	7,20571012
2015	5096	289	11	219120	1000000	7,315716582
2016	5397	288	11	192176	1000000	8,864782724
2017	7885	289	11	205291	1000000	12,08206755
2018	12811	283	11	226760	1000000	18,1483632
2019	17457	306	11	249448	1000000	20,79100458
2020	7002	311	11	241131	1000000	8,488207449

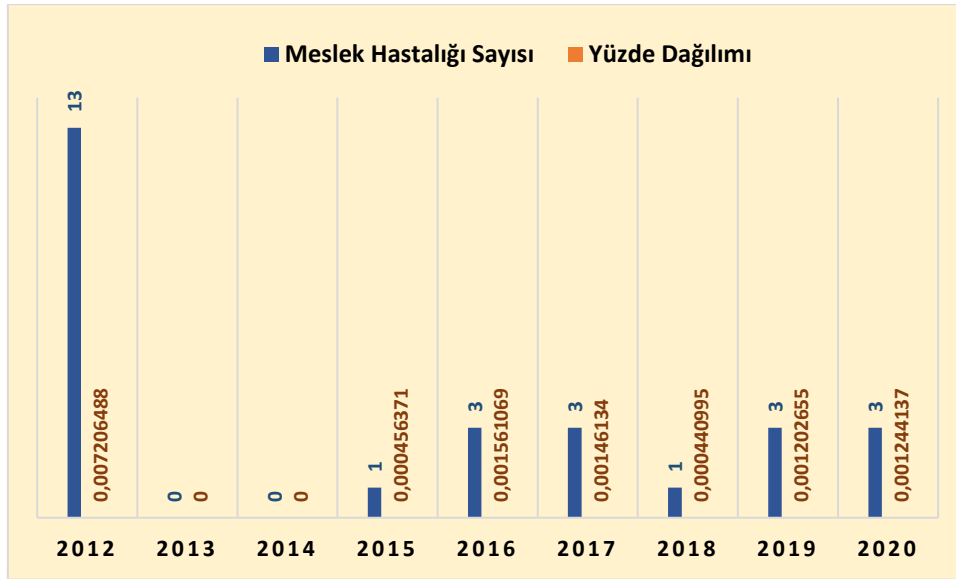
Çizelge 1. 'e bakıldığında konaklama işletmeciliği sektörü olarak az tehlikeli sınıfta yer alan işyerleri arasında değerlendiriliyor olsa bile yaşanan iş kazalarının sektöre dair küçümsenmeyecek kadar çok olduğunu göstermektedir. Hesaplamalara göre kaza sıklık oranları değerlendirildiğinde; 2012 yılında 1.47; 2013 yılında 6.74; 2014 yılında 7.205; 2015 yılında 7.31; 2016 yılında 8.86; 2017 yılında 12.08; 2018 yılında 18,14; 2019 yılında 20.79; 2020 yılında 8.48; olarak bulunmuştur.

2.2. Meslek Hastalıkları

5510 sayılı SGK kanununda da meslek hastalığı "*Meslek hastalığı, sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik halleridir.*" şeklinde tanımlanmıştır (SGKK, 2006, md.14). Kısaca, sigortalı çalışanların iyilik hallerinde bedenlen veya ruhen zarar veren durumların ortaya çıkmasında yaptıkları işin etkili olduğu hastalık durumlarını meslek hastalığı olarak tanımlayabiliriz.

Meslek hastalıklarını diğer hastalık öykülerinden ayıran en önemli bulgu hastalık nedeninin biliniyor olması ve nedenin ortadan kaldırılması ile önlenilecek olmasıdır. Diğer bir unsur ise meslek hastalıkları her ne kadar bilinen nedenlere göre önleyici tedbirlerle engellenebiliyor olsa da, meslek hastalığına yakalanmış bir birey için tekrar sağlıklı haline dönmesi de mümkün değildir. Çünkü, bir meslek hastalığı tespitinde hastalık etkenine uzun süreli maruziyet söz konusudur. Bu nedenle, işyerlerinde iş güvenliği tedbirlerini sadece teknik kaynaklara bağlı olarak uygulamak yeterli değildir ve bir işletmenin az tehlikeli sınıfta olması meslek hastalığına yakalanma ihtimalini sıfırlamaz. Az tehlikeli olarak değerlendirilen işyerleri diğer tehlike sınıflarında yer alan işyerlerine göre kıyaslandığında aradaki farkın birden fazla meslek hastalığı söz konusu olabileceğidir.

Yapılan araştırmaya göre az tehlikeli olarak değerlendirilen konaklama işletmeciliğinde istihdam edilen çalışanlar arasında meslek hastalığı teşhisi koyulan kadın ve erkek toplam kişilerin sayısı Görsel 1. 'de verilmiştir.

Görsel 1. Konaklama İşletmeciliğinde Meslek Hastalığına Yakalananların Sayısı ve Çalışan Sayısına Göre Yüzde Dağılımı Karşılaştırması

Görsel 1 'e göre meslek hastalıkları verileri incelendiğinde konaklama işletmeciliğinde, 2012 yılında 13 kişi, 2015 yılında 1 kişi, 2016 ve 2017 yılında 3 kişi, 2018 yılında 1 kişi, 2019 ve 2020 yılında 3 kişi meslek hastalığına yakalanırken, 2013 ve 2014 yıllarında kayıt altına alınan hiçbir meslek hastalığı vakası olmadığı saptanmıştır.

3. TARTIŞMA

SGK tarafından yayınlanan istatistik verilere göre yapılan hesaplamalarda konaklama işletmeciliği sektöründe İSG kanunu kabulü itibariyle yaşanan iş kazası sayılarının yüksek olduğu gözlenmektedir. Konaklama işletmeciliği sektörünün az tehlikeli sınıfta yer alan işyerleri arasında yer alıyor olması etkin İSG uygulamalarının yerine getirilmesinde kanunen esnekliklere imkân sağlamaktadır. Burada en temel etkiyi 2020 yılı itibariyle kanun da yapılan değişiklikte az tehlikeli olan ve 50'den az çalışanı olan işverenler bakanlık tarafından ilan edilen eğitimleri tamamlaması durumunda işletme içerisinde gerekli İSG hizmetlerini yerine getirebiliyor olma imkânının sağlanmasıdır (İSGK, 2012, md.6).

İş güvenliği ve iş sağlığı uygulamalarının işyerlerinde yerine getirilmesinde işyerlerinin tehlike sınıfları yalnızca çalışanların karşılaşılabileceklerin risklerin gerçekleşme olasılıklarının fazlalığı ile ayrı tutulmalıdır. Bu durum İSG uygulamalarının yerine getirilmesinde İSG profesyonellerinin veya iş güvenliği veya iş sağlığı konusunda nitelikli kişilerin sorumluluğundan uzaklaştırılmamalıdır.

4. SONUÇ

Yapılan araştırma sonucuna göre turizm sektörünün gelişmesi açısından temel kaynaklardan biri olan konaklama işletmeciliğinde yaşanan iş kazalarına göre yıl bazında değerlendirildiğinde; 2012 yılında her 1000 kişide 4 kişi kaza geçirirken, 2013 yılında 1000 kişide 21, 2014 ve 2015 yılında 1000 kişide 23, 2016 yılında 28, 2017 yılında 38, 2018 yılında 56, 2019 yılında 69 kişi ve 2020 yılında 29 kişi iş kazası geçirdiği tespit edilmiştir. Özellikle

son yıllarda ülkemize artan turizm talebi doğrudan istihdamın ve sektördeki hizmet ihtiyacını arttırmıştır bu da dolaylı olarak yaşanan iş kazalarının artmasına neden olmuştur. 2020 yılına ait iş kazası sayısındaki düşüşün tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi etkisiyle sektördeki hizmete ara verilmesinden, çalışma süresinin ve minimum kapasite ile çalışma yapılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- [1]. Tarlan, D. & Tütüncü, Ö. (2001). Konaklama İşletmelerinde Başarım Değerlemesi ve İş Doyumu Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (2). <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/5659/3.2.%2520tarlan-%25202001%2520say%25C4%25B1%25202%2520%2528unutulan%2529.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 18.05.2022)
- [2]. Tehlike Sınıfları Tebliği, (2012). İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Tebliği, Resmî Gazete Tarihi: 26.12.2012, Resmî Gazete Sayısı: 28509 (Erişim Tarihi: 18.05.2022).
- [3]. 6331 Sayılı İSG Kanunu, (2012). İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarih : 30/6/2012, Resmî Gazete Sayısı: 28339 (Erişim Tarihi: 18.05.2022).
- [4]. 5510 Sayılı SGK Kanunu (2006). Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Resmî Gazete Tarih: 16/06/2006, Resmî Gazete Sayısı: 26200 (Erişim Tarihi: 04.06.2022).
- [5]. ROGERSON, J.M. (2012). *The Changing Location of Hotels in South Africa's Coastal Cities, 1990–2010*. Urban Forum, S.23, s.73–91.
- [6]. Yılmaz Oral, T. & Ünal, A. (2020). 2016-2018 Yılları Arasında Seyahat Sektörüne Ait İş Kazası Verilerinin Değerlendirilmesi. OHS Academy, 3 (2) , 61-72 . DOI: 10.38213/ohsacademy.724873.
- [7]. 4857 Sayılı İş Kanunu, (2003). İş Kanunu, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarih: 10/6/2003, Resmî Gazete Sayısı: 25134, (Erişim Tarihi: 30.05.2022).
- [8]. SGK İstatistikleri, (2012-2020). Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistik Yılları 2012-2020. Erişim Tarihi: 30.05.2022. Erişim Adresi: <https://veri.sgk.gov.tr/> .

BADMİNTONCULARIN EL PARMAK UZUNLUKLARI İLE PERFORMANS PARAMETRELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Fatmanur Yavuz*

Tülin Atan**

Şaban Ünver**

Fatmanur Yavuz

University of Ondokuz Mayıs, Institute of Graduate Education, fatmay463@gmail.com,
Samsun/Turkey

<https://orcid.org/0000-0002-1519-7542>

Prof. Dr. Tülin ATAN

University of Ondokuz Mayıs, Faculty of Yasar Dogu Sports Sciences, takman@omu.edu.tr,
Samsun/Turkey

<https://orcid.org/0000-0001-5660-8910>

Dr. Öğretim Üyesi Şaban Ünver

University of Ondokuz Mayıs, Faculty of Yasar Dogu Sports Sciences, saban.unver@omu.edu.tr,
Samsun/Turkey

<https://orcid.org/0000-0001-7378-596X>

ÖZET

Bu çalışma el parmak uzunlukları ile kuvvet, sıçrama, koşu ve çeviklik performans değerleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapıldı. Bu amaçla çalışmamıza en az 10 yıldır badminton sporu ile uğraşan ve dominant eli sağ olan 30 erkek badmintoncu (yaş; 16.08±1.43 yıl) katıldı. Badmintoncuların hem sağ hem de sol ellerinin 2. parmak (P2) ve 4. parmak (P4) uzunlukları ölçüldü ve 2D:4D parmak oranları hesaplandı. Bunun yanında sporcuların el pençe kuvveti, bacak kuvveti, dikey sıçrama yükseklikleri ölçüldü. Anaerobik güç değerleri Running Anaerobik Güç testi ile (RAST) tespit edildi. Ayrıca 20 m koşu süreleri ve T çeviklik test değerleri ölçüldü. Ölçülen bu performans parametreleri ile el parmak uzunlukları arasında ilişki olup olmadığına bakmak amacıyla pearson korelasyon testi kullanıldı.

Çalışmamızda 2D:4D parmak oranları ile hiçbir parametre arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişki olmadığı tespit edildi ($p>0.05$)

Sporcuların sağ el parmak uzunlukları ile (hem P2 hem de P4) hem sağ hem de sol el pençe kuvvet değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edildi ($p<0.01$). Ancak sol el parmak uzunlukları ile hem sağ hem de sol el pençe kuvvet değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edildi ($p>0.05$).

Sporcuların sağ el parmak uzunlukları (P2 ve P4) ile bacak kuvveti ve dikey sıçrama performans değerleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu görüldü ($p<0.05$). Sol el parmak uzunlukları ile ise sadece dikey sıçrama performans değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu görüldü ($p<0.05$).

Badmintoncuların parmak uzunlukları ile anaerobik güç değerleri arasındaki ilişki incelendiğinde, zirve güç, ortalama güç ve minimum güç değerleri ile anlamlı düzeyde ilişkisinin olmadığı tespit edildi ($p>0.05$).

Badmintoncuların parmak uzunlukları ile 20m koşu süresi, 20 m koşu hızı ve T testi çeviklik süresi arasında ilişki olup olmadığı incelendi. Sadece sağ el P2 ile 20 m koşu süresi ve hızı arasında negatif düzeyde istatistiksel düzeyde anlamlı ilişki olduğu tespit edildi ($p<0.05$).

Sonuç olarak dominant el ile pençe kuvveti, bacak kuvveti ve dikey sıçrama değerleri ve 20 m koşu hızı değerleri arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Dominant el parmak uzunluğu performans parametrelerinin tahmininde etkilidir. 2D:4D parmak oranlarının performans parametreleri ile ilişkili olmadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: El parmak uzunluğu, performans

RELATION BETWEEN FINGER LENGTHS AND PERFORMANCE PARAMETERS OF BADMINTON PLAYERS

SUMMARY

This study was carried out to examine the relationship between finger lengths and strength, jump, running and agility performance values. For this purpose, 30 male badminton players (age; 16.08 ± 1.43 years) who have been playing badminton for at least 10 years and have the right dominant hand participated in our study. The lengths of the 2nd finger (P2) and 4th finger (P4) of both the right and left hands of the badminton players were measured and the 2D:4D finger ratios were calculated. In addition, the athletes' hand grip strength, leg strength, and vertical jump heights were measured. Anaerobic power values were determined by the Running Anaerobic Power test (RAST). In addition, 20 m running times and T agility test values were measured. Pearson correlation test was used to see if there was a relationship between these measured performance parameters and finger lengths.

In our study, it was determined that there was no statistically significant correlation between 2D:4D finger ratios and any parameter ($p>0.05$).

It was determined that there was a statistically significant positive correlation between the right hand finger lengths of the athletes (both P2 and P4) and the grip strength values of both right and left hands ($p<0.01$). However, it was determined that there was no statistically significant relationship between left hand finger lengths and both right and left hand grip strength values ($p>0.05$).

There was a statistically significant correlation between the right hand finger lengths (P2 and P4), leg strength and vertical jump performance values of the athletes ($p<0.05$). There was a statistically significant correlation between left hand finger lengths and only vertical jump performance value ($p<0.05$).

When the relationship between the finger lengths of the badminton players and the anaerobic power values was examined, it was found that there was no significant relationship with the peak power, average power and minimum power values ($p>0.05$).

It was investigated whether there is a relationship between the finger lengths of the badminton players and 20m running time, 20m running speed and T test agility time. It was determined that there was a statistically significant negative correlation only between right hand P2 and 20 m running time and speed ($p<0.05$).

As a result, there is a significant relationship between dominant hand and claw strength, leg strength and vertical jump values and 20 m running speed values. Dominant finger length is effective in estimating performance parameters. It can be said that 2D:4D finger ratios are not related to performance parameters.

Keywords: Finger length, performance

GİRİŞ

Literatüre bakıldığında işaret parmağı için 2D, yüzük parmağı için ise 4D ifadesini kullanılmaktadır. Tıbbi literatürde ise bu kavram 2D:4D oranı olarak geçmektedir. Burada D harfi Digit 3 (parmak) kelimesinin baş harfini ifade etmektedir. Parmakların numaralandırılmasında ise baş parmak 1 nolu parmak olarak, işaret parmağı 2 nolu parmak ve yüzük parmağı ise 4 nolu parmak olarak kabul edilmektedir (Tetik ve Koç 2015).

Son zamanlarda yapılan çalışmalarda sporcuların parmak uzunlukları ile bazı performans düzeylerinin ilişkili olabileceği düşünülmekte ve çalışılmaktadır (Bilgiç ve ark 2016; İlhan ve ark 2019). Hatta hormonal düzeyde bile ilişki kurulabileceği araştırılmaktadır (Çelik ve ark 2010). Buradan yola çıkarak badmintoncuların el parmak uzunlukları ile performans parametreleri arasında ilişki olup olmadığı merak edilmiş ve bu çalışmayı yapmaya gerek duyulmuştur.

METOD

Çalışmamıza en az 10 yıldır badminton sporu ile uğraşan ve dominant eli sağ olan 30 erkek badmintoncu (yaş; 16.08 ± 1.43 yıl) katıldı. Aşağıdaki ölçümler gerçekleştirildi.

Parmak Uzunluğu Ölçümü: Parmak uzunluğu ölçümleri elin palmar yüzünde parmağın proksimal kısmındaki basal çizgi ile pulpa arası bölge olarak ölçülmüştür. Ölçümlerde 0.05mm ye kadar ölçüm yapabilen vermiyeli kompas kullanılmıştır. İkinci parmak uzunluğu dördüncü parmak uzunluğuna bölünerek oranı belirlenmiştir (2D:4D).

Pençe Kuvveti: Pençe kuvveti denek ayakta dik durur pozisyonda, kol ve vücut arasındaki yaklaşık 45 derecelik açıyla izometrik dinamometre (Takkei-Hand Grip) kullanılarak ölçüldü.

Bacak kuvveti testi: Bacak kuvvetinin belirlenmesi amacıyla Takei marka dinamometre kullanıldı. Denekler dizleri bükülü durumda dinamometre sehpasının üzerine ayaklarını yerleştirdikten sonra, kollar gergin, sırt düz ve gövde hafifçe öne doğru eğikken, elleri ile

kavradığı dinamometre barını dikey olarak maksimum oranda bacaklarını kullanarak yukarıya çekmeleri istendi. Çekiş sonrası göstergedeki değer okunup ve kg cinsinden kaydedildi.

Dikey sıçrama testi: Yere yuvarlak lastik bir platform yapıştırıldı, bir ucu bu platformun ortasına, diğer ucu denegin beline bir kemerle bağlanan makaralı ip kullanıldı. Deneklerin platform üzerinde, adım almadan iki ayakla, dizler 90 derece bükülü durumdan yukarı doğru bütün güçleriyle sıçramaları ve sıçrama sonrası her iki ayak üzerinde platform üzerine tekrar düşmeleri sağlandı. Ulaştığı en yüksek nokta belindeki ipe bağlı olan kemerdeki dijital göstergeden okunup cm cinsinden kaydedildi.

Running Anaerobic Sprint Test (RAST): New Test-Power Timer 1.9.5. (Newtest, Oulu, Finland) marka alet kullanılarak yapıldı. RAST testinde, sporcu sprintler arasında 10'ar sn mola vererek, arka arkaya 6 defa 35-metrelik sprintler atar.

20 m koşu: Sporcuların 20 m koşu süre ve hız ölçümleri New Test-Power Timer 1.9.5. (Newtest, Oulu, Finland) marka alet kullanılarak yapıldı

Çeviklik Testi: Çeviklik testi olarak, T-Çeviklik testi (T-Agility) kullanıldı (Sheppard ve Young 2006).

İstatistik: Verilerin istatistiksel analizinde SPSS 2021 programı kullanıldı. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediklerine Shapiro Wilk testi ile bakıldı. Verilerin normal dağılım gösterdikleri tespit edildiği için Pearson ilişki testi kullanıldı.

BULGULAR

Tablo 1: Badmintoncuların parmak uzunlukları ile kuvvet ve sıçrama performans değerleri arasındaki ilişki

Değişkenler		Sağ El Pençe Kuvveti	Sol El Pençe Kuvveti	Bacak Kuvveti	Dikey Sıçrama
Sağ El P2	r	.572**	.513*	.417*	.485*
	p	.003	.010	.043	.016
Sağ El P4	r	.526**	.581**	.469*	.405*
	p	.008	.003	.021	.050
Sağ El P2/P4 Oranı	r	-.170	-.313	-.259	-.085
	p	.427	.136	.222	.693
Sol El P2	r	.356	.391	.265	.502*
	p	.088	.059	.210	.012
Sol El P4	r	.377	.391	.382	.338
	p	.069	.059	.065	.106
Sol El P2/P4 Oranı	r	-.002	.065	-.135	.281
	p	.992	.763	.529	.183

*p<0.05

**p<0.01

Tablo 2: Badmintoncuların parmak uzunlukları ile anaerobik güç değerleri arasındaki ilişki

Değişkenler		Zirve Gücü	Ortalama Güç	Minimum Güç
Sağ El P2	r	.374	.360	.358
	p	.072	.084	.086
Sağ El P4	r	.341	.333	.332
	p	.103	.112	.112
Sağ El P2/P4 Oranı	r	-.114	-.116	-.113
	p	.596	.589	.600
Sol El P2	r	.314	.309	.273
	p	.135	.141	.196
Sol El P4	r	.175	.167	.159
	p	.412	.436	.459
Sol El P2/P4 Oranı	r	.221	.226	.186
	p	.300	.289	.385

Tablo 3: Badmintoncuların parmak uzunlukları ile Koşu performans değerleri arasındaki ilişki

Değişkenler		20m Koşu Süresi	20 m Koşu Hızı	T testi Çeviklik Süresi
Sağ El P2	r	-.419*	.425*	-.351
	p	.042	.039	.109
Sağ El P4	r	-.356	.373	-.287
	p	.088	.072	.195
Sağ El P2/P4 Oranı	r	.086	-.108	.047
	p	.688	.615	.837
Sol El P2	r	-.320	.337	-.300
	p	.127	.108	.175
Sol El P4	r	-.303	.314	-.173
	p	.149	.135	.440
Sol El P2/P4 Oranı	r	-.052	.063	-.218
	p	.809	.771	.329

*p<0.05

TARTIŞMA

Çalışmamızda 2D:4D parmak oranları ile hiçbir parametre arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişki olmadığı tespit edildi.

Sporcuların sağ el parmak uzunlukları ile (hem P2 hem de P4) hem sağ hem de sol el **pençe kuvvet** değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde pozitif bir ilişkinin olduğu

tespit edildi ($p<0.01$). Ancak sol el parmak uzunlukları ile hem sağ hem de sol el pençe kuvvet değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edildi. Bu durumun nedeni olarak tüm sporcuların dominant ellerinin sağ olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Sporcuların sağ el parmak uzunlukları (P2 ve P4) ile **bacak kuvveti ve dikey sıçrama** performans değerleri arasında ise istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu görüldü ($p<0.05$). Sol el parmak uzunlukları ile ise sadece dikey sıçrama performans değeri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu görüldü ($p<0.05$). Sağ el parmak uzunluğunun bacak kuvveti ile ilişkilendirilebileceği görülmektedir. Her iki elin parmak uzunluklarının ise dikey sıçrama performans değerleri ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda parmak uzunlukları ile **anaerobik güç değerleri** arasında anlamlı düzeyde ilişki olmadığı tespit edildi.

Çalışmamızda badmintoncuların parmak uzunlukları ile 20m koşu süresi, 20 m koşu hızı ve T testi çeviklik süresi arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Sadece sağ el P2 ile 20 m koşu süresi ve hızı arasında negatif düzeyde istatistiksel düzeyde anlamlı ilişki olduğu tespit edildi.

Tetik ve Koç'un çalışmasının (2015) sonucunda, sporcu seçiminde var olan kriterlere yeni ve kolay bir ölçüm yöntemi olan parmak uzunluk oranının katabileceği ve nitelikli sporcuların seçilmesi için uygun ve yararlı olabileceği önerilmektedir.

Sonuç olarak dominant el ile pençe kuvveti, bacak kuvveti ve dikey sıçrama değerleri ve 20 m koşu hızı değerleri arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Dominant el parmak uzunluğu performans parametrelerinin tahmininde etkilidir. 2D:4D parmak oranlarının performans parametreleri ile ilişkili olmadığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

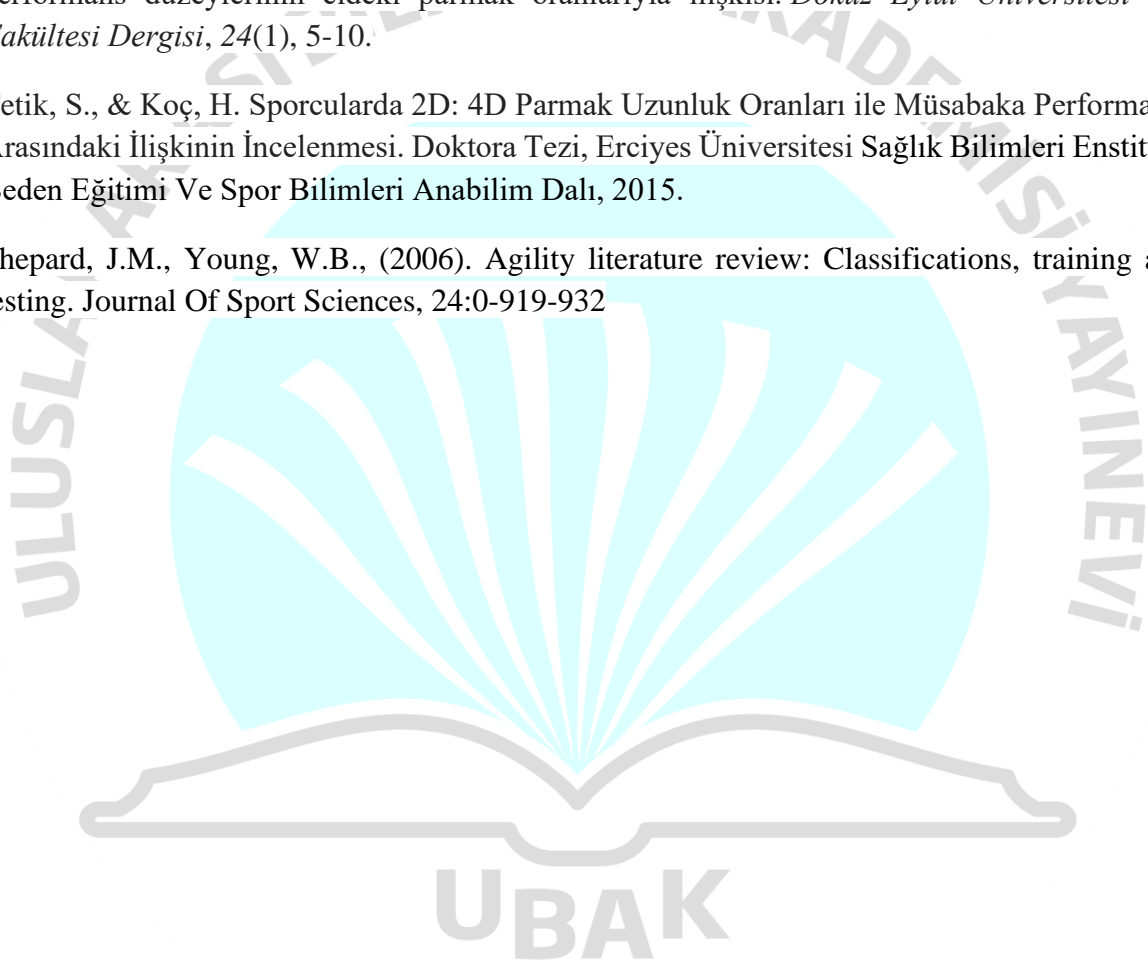
Bilgiç, M., Biçer, M., & Özdal, M. (2016). Farklı branşlarda spor yapan 11-13 yaş grubu çocukların 2D: 4D parmak oranlarının sportif performansla ilişkisinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 48-56.

İlhan, A., Gür, F., Egesoy, H., & Çelik, E. (2019). Genç Futbolcularda 2D-4D Parmak Oranı ile Bazı Fiziksel Performans Parametreleri Arasındaki İlişki. 2. International Conference on Sports for All and Wellness. 1043.

Çelik, A., Aksu, F., Tunar, M., Ada, E. D., & Topaçoğlu, H. (2010). Master atletlerin fiziksel performans düzeylerinin eldeki parmak oranlarıyla ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(1), 5-10.

Tetik, S., & Koç, H. Sporcularda 2D: 4D Parmak Uzunluk Oranları ile Müsabaka Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Anabilim Dalı, 2015.

Shepard, J.M., Young, W.B., (2006). Agility literature review: Classifications, training and testing. *Journal Of Sport Sciences*, 24:0-919-932

VOLEYBOLCULARIN SPORTMENLİK YÖNELİMLERİNİN İNCELENMESİ**Yücel İnaç**

University of Ondokuz Mayıs, Faculty of Yasar Dogu Sports Sciences,
inacyucel@gmail.com, Samsun/Turkey

<https://orcid.org/0000-0002-4093-1462>

Dr. Öğretim Üyesi Şaban Ünver

University of Ondokuz Mayıs, Faculty of Yasar Dogu Sports Sciences,
saban.unver@omu.edu.tr, Samsun/Turkey

<https://orcid.org/0000-0001-7378-596X>

Prof. Dr. Tülin ATAN

University of Ondokuz Mayıs, Faculty of Yasar Dogu Sports Sciences, takman@omu.edu.tr,
Samsun/Turkey

<https://orcid.org/0000-0001-5660-8910>

Özet

Araştırmanın amacı, voleybolcuların sportmenlik düzeylerini incelemek ve bazı değişkenlere göre karşılaştırmaktır. Çalışmaya 273 voleybolcu gönüllü olarak katılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen “Demografik Bilgi Formu”; voleybolcuların sportmenlik düzeyini belirlemek için Vallerand ve ark.'nın (1997) geliştirdiği, Türkçe uyarlaması Balçıkınlı (2010) tarafından yapılan “Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği” kullanıldı. Verilerin istatistiksel analizinde SPSS 21 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde iki grup karşılaştırmalarında Mann-Whitney U testi, üç ve daha fazla grup karşılaştırmalarında Kruskal Wallis testi kullanılmıştır.

Katılımcıların sportmenlik düzeyleri toplam puanı ve alt boyutları cinsiyet ve yaş değişkenine göre incelendiğinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. ($p>0,05$). “Milli sporcu olup olmama” durumuna göre; sportmenlik toplam puanı, “sosyal normlara uyum”, “kurallara ve yönetime saygı” ve “sporda sorumluluklara bağlılık” alt boyutlarında gruplar arası anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Voleybolcuların “mevki” ve “oyunladığınız lig” değişkenlerine göre sportmenlik toplam puan ve alt boyutları karşılaştırıldığında genel toplam puan ve alt boyutların tümünde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Voleybolcuların “sizi spora kim yönlendirdi?” değişkenine göre sportmenlik toplam puan ve alt boyutları karşılaştırıldığında “genel toplam puan”, “sosyal normlara uyum”,

“kurallara ve yönetime saygı” ve “sporda sorumluluklara bağımlılık” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Voleybolcuların “daha önce kaç takımda oynadınız?” değişkenine göre sportmenlik toplam puan ve alt boyutları karşılaştırıldığında “sporda sorumluluklara bağımlılık” ve “rakibe saygı” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Sonuç olarak araştırmamıza katılan voleybol oyuncularının sportmenlik düzeyleri üzerinde cinsiyet ve yaş değişkeninin olumlu etkisi tespit edilmemiştir. Milli sporcu olamayan voleybol oyuncularının daha sportmenlik seviyesi de yüksek olduğu tespit edilmiştir. Pasör oyuncularının daha yüksek sportmenlik seviyesine sahip oldukları saptanmıştır. Bölgesel ligde oynayan oyuncuların sportmenlik düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sportmenlik, voleybol, fair-play

INVESTIGATION OF VOLLEYBALL PLAYERS' SPORTSMANSHIP TENDENCIES

Summary

The aim of the research is to examine the sportsmanship levels of volleyball players and to compare them according to some variables. 273 volleyball players voluntarily participated in the study. “Demographic Information Form” developed by the researchers as a data collection tool; The “Multidimensional Sportsmanship Orientation Scale” developed by Vallerand et al. (1997) and adapted in Turkish by Balçıkınlı (2010) was used to determine the sportsmanship level of the fans. SPSS 21 package program was used in the statistical analysis of the data. In the analysis of data, Mann-Whitney U test was used for comparisons of two groups, and Kruskal Wallis test was used for comparisons of three or more groups.

When the total score and sub-dimensions of the participants' sportsmanship levels were examined according to the gender and age variable, no significant difference was found. ($p>0.05$). According to the status of “being a national athlete or not”; A significant difference was found between the groups in the "total score" of sportsmanship and in the sub-dimensions of "compliance with social norms", "respect for rules and management" and "devotion to responsibilities in sports" ($p<0.05$). When the total score and sub-dimensions of sportsmanship were compared according to the "position" and "league you play in" variables of the volleyball players, a statistically significant difference was found in all of the overall score and sub-dimensions ($p<0.05$). When the total score and sub-dimensions of sportsmanship were compared according to the "Who directed you to the sport?" variable, a statistically significant

difference was found in the "general total score" and sub-dimensions of "compliance with social norms", "respect for rules and management" and "dependence on responsibilities in sports" ($p<0.05$). When the total score and sub-dimensions of sportsmanship were compared according to the "How many teams have you played in before?" variable, a statistically significant difference was found in the sub-dimensions of "dependence on responsibilities in sports" and "respect to the opponent" ($p<0.05$).

As a result, the positive effects of gender and age variables on the sportsmanship levels of the volleyball players participating in our research were not detected. It has been determined that volleyball players who are not national athletes have a higher level of sportsmanship. It has been determined that the setter players have a higher level of sportsmanship. It has been determined that the level of sportsmanship of the players playing in the regional league is higher.

Keywords: Sportsmanship, volleyball, fair-play

GİRİŞ

Sportmenlik kavramı, bireyin onurlu yaşaması adına dikkat etmesi gereken bütün davranışları kapsar. Sporun her alanında, adil oyun olarak kendine yer bulmuştur. Sporun içinde birçok olumlu davranış vardır; bu davranışlar sevgi, saygı, işbirliği, hoşgörü şeklinde karşımıza çıkar. Spor bireyin kişilik özelliklerini olumlu açıdan etkilemesi beklenirken, son dönemlerde toplumun ve sporun ahlakına uygun olmayan bazı davranışların öğrenildiği bir ortam olmaya başlamıştır (Pehlivan ve Konukman 2004).

Sportmenlik, spor aktiviteleri içerisinde sosyal ve ahlaki değerlerle ilişkili, kapsamlı ve normative kurallara uygun tutarlı bir davranış biçimidir; aynı zamanda sportmence sergilenen davranışlar rekabetçi spor ortamında uygun olmayan davranışların azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Gencheva vd, 2017). Samimiyet, cesaret, sabır, kendini kontrol, kendine güven, başkalarını küçümsememek, başkalarının fikirlerine ve doğrularına saygı duyma, kibarlık, iyilik, asillik, onurluluk, ortaklık ve cömertlik gibi özellikleri barındırırken (Çalayır vd, 2017) Aynı zamanda; ahlak, etik kuralları ve oyun kurallarının bir bileşimi olarak da görülmektedir (Koç, 2017).

Balçıkankılı ve Yıldırım (2011) sportmenlik yönelimini; "Bir kişi, tehlikede ya da sıkıntıda olan birisiyle karşılaştığında o kişiye yardımcı olma isteği ve kendisinin o andaki amacını sürdürme

arasındaki istek ile bir çelişki yaşadığında kişinin ahlaki noktaları ortaya çıkma eğilimi göstermektedir. Sporda da ahlaki ikilem yaratan durumlarla çok sık karşılaşmaktadır. Ne yazık ki spor ortamında karşılaşılan bu tip ikilem durumlarında sporcuların seçimi daha çok sportmenlik dışı davranışlardan yana olmaktadır. Bu durum özellikle profesyonel düzeydeki yakın temaslı takım sporlarında yaşanmaktadır” olarak tanımlamışlardır.

Bu araştırmanın amacı, voleybolcuların sportmenlik düzeylerini incelemek ve bazı değişkenlere göre karşılaştırmaktır.

MATERYAL VE METOT

Çalışmaya 273 voleybolcu gönüllü olarak katıldı. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen “Demografik Bilgi Formu”; voleybolcuların sportmenlik düzeyini belirlemek için Vallerand ve ark.'nın (1997) geliştirdiği, Türkçe uyarlaması Balçıkanlı (2010) tarafından yapılan “Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada voleybolcuların sportmenlik düzeyi puanları cinsiyet, milli sporcu musunuz?, mevki, yaş, oynadığı lig, sizi kim spora yönlendirdi? ve daha önce kaç takımda oynadınız? değişkenlerine göre karşılaştırılmıştır.

Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği

Çalışmada voleybolcuların sportmenlik düzeyini belirlemek için Vallerand ve ark.'nın (1997) geliştirdiği, Türkçe uyarlaması Balçıkanlı (2010) tarafından yapılan “Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği” kullanıldı. 5’li likert tipi ölçek 20 maddeden ve “Sosyal Normlara Uyum” (örn: Maçı kaybetsem de rakibimi tebrik ederim.), “Kurallara ve Yönetime Saygı” (örn: Hakem kararlarına uyarım.), “Sporda Sorumluluklara Bağlılık” (örn: Maçta çok hata yapsam bile mücadeleyi bırakmam), “Rakibe Saygı” (örn: Yere düşen rakibimin kalkması için elimi uzatırım.) 4 alt boyuttan oluşmaktadır.

İstatistik

Verilerin istatistiksel analizinde SPSS 21 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde iki grup karşılaştırmalarında Mann-Whitney U testi, üç ve daha fazla grup karşılaştırmalarında Kruskal Wallis testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Voleybolcuların Cinsiyete Göre Sportmenlik Eğilimi Puanları

	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	Median	Min	Max	p
Sosyal Normlara Uyum	Kadın	149	21,51	3,214	22,00	12	25	0,477
	Erkek	124	21,00	3,812	22,00	10	25	
Kurallara ve Yönetime Saygı	Kadın	149	21,48	3,161	22,00	11	25	0,389
	Erkek	124	21,09	3,343	21,00	11	25	
Sporda Sorumluluklara Bağlılık	Kadın	149	21,85	3,455	23,00	9	25	0,710
	Erkek	124	21,91	3,094	23,00	13	25	
Rakibe Saygı	Kadın	149	19,10	4,683	20,00	7	25	0,337
	Erkek	124	18,65	4,567	19,00	6	25	
Genel Toplam	Kadın	149	83,95	10,82	84,00	48	100	0,390
	Erkek	124	82,66	10,61	83,00	53	100	

Tablo 1’de Voleybolcuların sportmenlik eğilimi puanlarının cinsiyet durumuna göre karşılaştırılması verilmiştir. Katılımcıların Sportmenlik düzeyleri toplam puanı ve alt boyutları cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. ($p>0,05$). Araştırmamıza katılan Voleybol oyuncuların sportmenlik düzeyleri üzerinde cinsiyet değişkeninin olumlu etkisi tespit edilmemiştir.

Tablo 2: Voleybolcuların Milli Olup Olmamlarına Göre Sportmenlik Eğilimi Puanları

	Millilik	n	Ortalama	SS	Median	Min	Max	p
Sosyal Normlara Uyum	Evet	43	19,76	2,438	20,00	15	25	0,000*
	Hayır	230	21,56	3,600	22,00	10	25	
Kurallara ve Yönetime Saygı	Evet	43	20,02	2,415	20,00	15	25	0,000*
	Hayır	230	21,54	3,327	22,00	11	25	
Sporda Sorumluluklara Bağlılık	Evet	43	19,93	2,840	20,00	14	25	0,000*
	Hayır	230	22,24	3,245	23,00	9	25	
Rakibe Saygı	Evet	43	19,11	3,274	20,00	12	25	0,912
	Hayır	230	18,86	4,844	19,00	6	25	
Genel Toplam	Evet	43	78,83	8,153	78,00	61	100	0,000*
	Hayır	230	84,21	10,95	84,00	48	100	

* $p<0.05$

Tablo 2’de Voleybolcuların sportmenlik eğilimi puanlarının Milli Sporcu musunuz? durumuna göre karşılaştırılması verilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların Milli sporcu musunuz? değişkenine göre gruplandırılıp sportmenlik düzeyi toplam puanı ve alt boyutları karşılaştırıldığında; sportmenlik toplam puanı, Sosyal normlara uyum, Kurallara ve Yönetime Saygı ve Sporda Sorumluluklara Bağlılık alt boyutlarında gruplar arası anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0.05$). Milli sporcu olamayan voleybol oyuncularının daha sportmenlik seviyesi de yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Voleybolcuların Oynadıkları Mevkilere Göre Sportmenlik Eğilimi Puanları

	Mevki	n	Ortalama	SS	Median	Min	Max	p
Sosyal Normlara Uyum	Pasör (1)	48	23,10	2,667	24,00	16	25	0,000* 1>2,3,4,5 4>3 5>3
	Pasör Çaprazı (2)	40	19,47	3,954	19,50	10	25	
	Orta Oyuncu (3)	44	20,20	3,181	20,00	10	25	
	Köşe Oyuncusu (4)	82	21,60	3,537	22,00	10	25	
	Libero (5)	59	21,35	3,193	22,00	12	25	
Kurallara ve Yönetime Saygı	Pasör (1)	48	22,81	2,420	24,00	17	25	0,000* 1>2,3,4,5
	Pasör Çaprazı (2)	40	19,60	3,614	20,00	11	25	
	Orta Oyuncu (3)	44	20,75	3,027	21,00	11	25	
	Köşe Oyuncusu (4)	82	21,45	3,385	22,00	11	25	
	Libero (5)	59	21,45	2,978	21,00	13	25	
Sporda Sorumluluklara Bağlılık	Pasör (1)	48	23,45	2,431	25,00	14	25	0,001* 1>2,3,4,5
	Pasör Çaprazı (2)	40	20,80	3,360	21,50	14	25	
	Orta Oyuncu (3)	44	21,40	3,350	22,00	14	25	
	Köşe Oyuncusu (4)	82	22,04	3,138	22,50	12	25	
	Libero (5)	59	21,44	3,611	21,00	9	25	
Rakibe Saygı	Pasör (1)	48	19,33	5,079	21,00	8	25	0,005* 1>2 5>2,3,4
	Pasör Çaprazı (2)	40	17,35	4,148	18,00	6	25	
	Orta Oyuncu (3)	44	18,15	4,569	19,00	7	25	
	Köşe Oyuncusu (4)	82	18,69	4,705	19,50	8	25	
	Libero (5)	59	20,44	4,107	21,00	9	25	
Genel Toplam	Pasör (1)	48	88,70	9,220	89,00	67	100	0,000* 1>2,3,4 5>2,3
	Pasör Çaprazı (2)	40	77,22	10,400	77,50	58	96	
	Orta Oyuncu (3)	44	80,52	8,825	80,50	62	100	
	Köşe Oyuncusu (4)	82	83,80	10,512	84,50	48	100	
	Libero (5)	59	84,69	11,336	84,00	49	100	

*p<0.05

Tablo 3'de Voleybolcuların sportmenlik eğilimi puanlarının Mevki durumuna göre karşılaştırılması verilmiştir. Voleybolcuların Mevki değişkenine göre sportmenlik toplam puan ve alt boyutları karşılaştırıldığında genel toplam puan ve alt boyutların tümünde istatistiksel

olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Pasör oyuncularının daha yüksek sportmenlik seviyesine sahip oldukları saptanmıştır.

Tablo 4: Voleybolcuların Yaşlarına Göre Sportmenlik Eğilimi Puanları

	Yaş	n	Ortalama	SS	Median	Min	Max	p
Sosyal Normlara Uyum	18-20	29	20,79	3,726	22,00	12	25	0,260
	21-23	72	21,73	3,099	22,00	13	25	
	23-25	76	20,69	3,544	21,00	11	25	
	26+	96	21,54	3,653	22,00	10	25	
Kurallara ve Yönetime Saygı	18-20	29	21,24	2,707	21,00	14	25	0,867
	21-23	72	21,40	3,507	22,00	11	25	
	23-25	76	21,18	3,144	21,00	15	25	
	26+	96	21,35	3,311	21,00	11	25	
Sporda Sorumluluklara Bağlılık	18-20	29	22,37	3,144	24,00	14	25	0,362
	21-23	72	21,72	3,627	22,50	9	25	
	23-25	76	21,40	3,347	22,00	13	25	
	26+	96	22,21	3,002	23,00	14	25	
Rakibe Saygı	18-20	29	18,68	4,400	19,00	8	25	0,253
	21-23	72	19,37	4,721	20,50	6	25	
	23-25	76	18,10	4,804	19,00	7	25	
	26+	96	19,23	4,464	20,00	8	25	
Genel Toplam	18-20	29	83,10	10,338	82,00	59	100	0,303
	21-23	72	84,23	11,901	84,00	48	100	
	23-25	76	81,39	11,014	81,00	53	100	
	26+	96	84,35	9,586	85,00	63	100	

Tablo 4'de Voleybolcuların sportmenlik eğilimi puanlarının Yaş durumuna göre karşılaştırılması verilmiştir. Voleybolcuların yaş değişkenine göre sportmenlik toplam puan ve alt boyutları karşılaştırıldığında genel toplam puan ve alt boyutların tümünde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Yaş değişkeninin bireyin sportmenlik yönelimini etkilemediği saptanmıştır.

Tablo 5: Voleybolcuların Oynadıkları Lige Göre Sportmenlik Eğilimi Puanları

	Oynadığı Lig	n	Ortalama	SS	Median	Min	Max	p
Sosyal Normlara Uyum	Bölgesel Lig (1)	79	21,49	3,580	22,00	11	25	0,000 1>3 2>3,4
	2.Lig (2)	96	21,94	3,921	24,00	10	25	
	1.Lig (3)	63	20,44	2,769	20,00	14	25	
	Efeler Ligi (4)	35	20,45	2,893	21,00	13	25	
	Bölgesel Lig (1)	79	21,68	2,933	22,00	14	25	0,001 1>4

Kurallara ve Yönetime Saygı	2.Lig (2)	96	21,82	3,560	23,00	11	25	2>3,4
	1.Lig (3)	63	20,84	2,946	21,00	13	25	
	Efeler Ligi (4)	35	19,88	3,113	20,00	11	25	
Sporda Sorumluluklara Bağlılık	Bölgesel Lig (1)	79	22,01	3,318	23,00	12	25	0,000 2>1,3,4 1>3,4
	2.Lig (2)	96	23,01	2,601	25,00	15	25	
	1.Lig (3)	63	20,71	3,598	21,00	9	25	
	Efeler Ligi (4)	35	20,57	3,301	21,00	12	25	
Rakibe Saygı	Bölgesel Lig (1)	79	20,83	3,642	21,00	8	25	0,000 1>2,3,4
	2.Lig (2)	96	18,36	5,329	19,50	7	25	
	1.Lig (3)	63	17,69	4,129	18,00	6	25	
	Efeler Ligi (4)	35	18,17	4,211	19,00	8	24	
Genel Toplam	Bölgesel Lig (1)	79	86,02	11,528	87,00	53	100	0,000 1>3,4 2>3,4
	2.Lig (2)	96	85,14	10,687	85,50	59	100	
	1.Lig (3)	63	79,69	9,006	81,00	49	100	
	Efeler Ligi (4)	35	79,08	8,952	80,00	48	95	

Tablo 5’de Voleybolcuların sportmenlik eğilimi puanlarının oynadığınız lig? durumuna göre karşılaştırılması verilmiştir. Voleybolcuların oynadığınız lig? değişkenine göre sportmenlik toplam puan ve alt boyutları karşılaştırıldığında genel toplam puan ve alt boyutların tümünde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bölgesel ligde oynayan oyuncuların sportmenlik düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Voleybolcuların “Sizi Kim Yönlendirdi Sorusuna” Göre Sportmenlik Eğilimi Puanları

	Sizi kim yönlendirdi	n	Ortalama	SS	Median	Min	Max	p
Sosyal Normlara Uyum	Ailem (1)	36	21,94	2,956	22,00	16	25	0,000 1>3 4>2,3
	Arkadaşlarım (2)	58	20,48	3,434	21,00	13	25	
	Çevrem (3)	83	20,26	4,003	21,00	10	25	
	Beden Eğitimi Öğretmenim (4)	96	22,38	2,877	23,00	14	25	
Kurallara ve Yönetime Saygı	Ailem (1)	36	22,33	3,207	24,00	15	25	0,000 1>2,3 4>2,3
	Arkadaşlarım (2)	58	20,70	3,428	21,00	11	25	
	Çevrem (3)	83	20,08	3,551	20,00	11	25	
	Beden Eğitimi Öğretmenim (4)	96	22,34	2,325	23,00	14	25	
Sporda Sorumluluklara Bağlılık	Ailem (1)	36	21,13	3,735	24,50	14	25	0,000 1>2,3 4>2,3
	Arkadaşlarım (2)	58	23,36	3,333	21,00	12	25	

	Çevrem (3)	83	21,04	3,381	21,00	9	25	
	Beden Eğitimi Öğretmenim (4)	96	23,41	2,213	25,00	17	25	
Rakibe Saygı	Ailem (1)	36	17,55	5,664	19,00	7	25	0,430
	Arkadaşlarım (2)	58	19,55	4,230	20,00	6	25	
	Çevrem (3)	83	18,92	3,808	19,00	9	25	
	Beden Eğitimi Öğretmenim (4)	96	18,98	5,029	20,00	8	25	
Genel Toplam	Ailem (1)	36	83,97	9,400	84,00	62	100	0,000 4>2,3
	Arkadaşlarım (2)	58	81,10	11,951	81,50	48	100	
	Çevrem (3)	83	80,32	11,111	81,00	49	100	
	Beden Eğitimi Öğretmenim (4)	96	87,13	8,898	87,00	59	100	

Tablo 6’da Voleybolcuların sportmenlik eğilimi puanlarının Sizi spora kim yönlendirdi? durumuna göre karşılaştırılması verilmiştir. Voleybolcuların Sizi spora kim yönlendirdi? değişkenine göre sportmenlik toplam puan ve alt boyutları karşılaştırıldığında “genel toplam puan”, “sosyal normlara uyum”, “Kurallara ve yönetime saygı” ve “Sporda sorumluluklara bağlılık” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). “Rakibe Saygı” alt boyut puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Tablo 7: Voleybolcuların Oynadıkları Takım Sayısına Göre Sportmenlik Eğilimi Puanları

	Daha önce Kaç takımda oynadınız	n	Ortalama	SS	Median	Min	Max	p
Sosyal Normlara Uyum	Bir (1)	25	21,28	3,446	22,00	16	25	0,309
	İki (2)	57	21,21	3,379	22,00	11	25	
	Üç (3)	85	20,89	3,128	21,00	12	25	
	Dört (4)	55	21,89	3,247	23,00	14	25	
	5 veya daha fazla (5)	51	21,33	4,439	23,00	10	25	
Kurallara ve Yönetime Saygı	Bir (1)	25	21,48	2,502	21,00	17	25	0,141 4>3 5>3
	İki (2)	57	21,52	2,860	21,00	15	25	
	Üç (3)	85	20,65	3,246	21,00	11	25	
	Dört (4)	55	21,70	3,189	23,00	14	25	
	5 veya daha fazla (5)	51	21,62	3,918	23,00	11	25	
	Bir (1)	25	21,96	3,246	23,00	14	25	0,000 5>1,2,3,4
	İki (2)	57	21,70	3,283	22,00	13	25	

Sporda Sorumluluklara Bağlılık	Üç (3)	85	20,80	3,483	21,00	9	25	4>3,
	Dört (4)	55	22,18	3,243	23,00	15	25	
	5 veya daha fazla (5)	51	23,50	2,274	25,00	17	25	
Rakibe Saygı	Bir (1)	25	21,08	3,534	21,00	15	25	0,017 5>1,2,3
	İki (2)	57	19,00	4,338	20,00	8	25	
	Üç (3)	85	19,41	4,195	20,00	9	25	
	Dört (4)	55	18,56	5,325	19,00	6	25	
	5 veya daha fazla (5)	51	17,23	4,843	17,00	8	25	
Genel Toplam	Bir (1)	25	85,80	10,645	83,00	67	100	0,529
	İki (2)	57	83,43	10,611	84,00	53	100	
	Üç (3)	85	81,76	11,279	81,00	48	100	
	Dört (4)	55	84,34	10,981	84,00	59	100	
	5 veya daha fazla (5)	51	83,70	9,667	85,00	63	100	

Tablo 7’de Voleybolcuların sportmenlik eğilimi puanlarının Daha önce kaç takımda oynadınız? durumuna göre karşılaştırılması verilmiştir. Voleybolcuların Daha önce kaç takımda oynadınız? değişkenine göre sportmenlik toplam puan ve alt boyutları karşılaştırıldığında “Sporda sorumluluklara bağlılık” ve “Rakibe Saygı” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). “Genel toplam puan”, “sosyal normlara uyum” ve “Kurallara ve yönetime saygı” alt boyut puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

TARTIŞMA

Bu çalışma, voleybolcuların sportmenlik yönelimlerinin incelenmesi amacı ile yapılmıştır. Araştırmamızın voleybol oyuncularının sportmenlik yönelimleri üzerinde cinsiyet ve yaş değişkeninin olumlu etkisi tespit edilmemiştir. Milli sporcu olmayan voleybol oyuncularının daha sportmenlik seviyesi de yüksek olduğu tespit edilmiştir. Pasör oyuncularının daha yüksek sportmenlik seviyesine sahip oldukları saptanmıştır. Bölgesel ligde oynayan oyuncuların sportmenlik düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

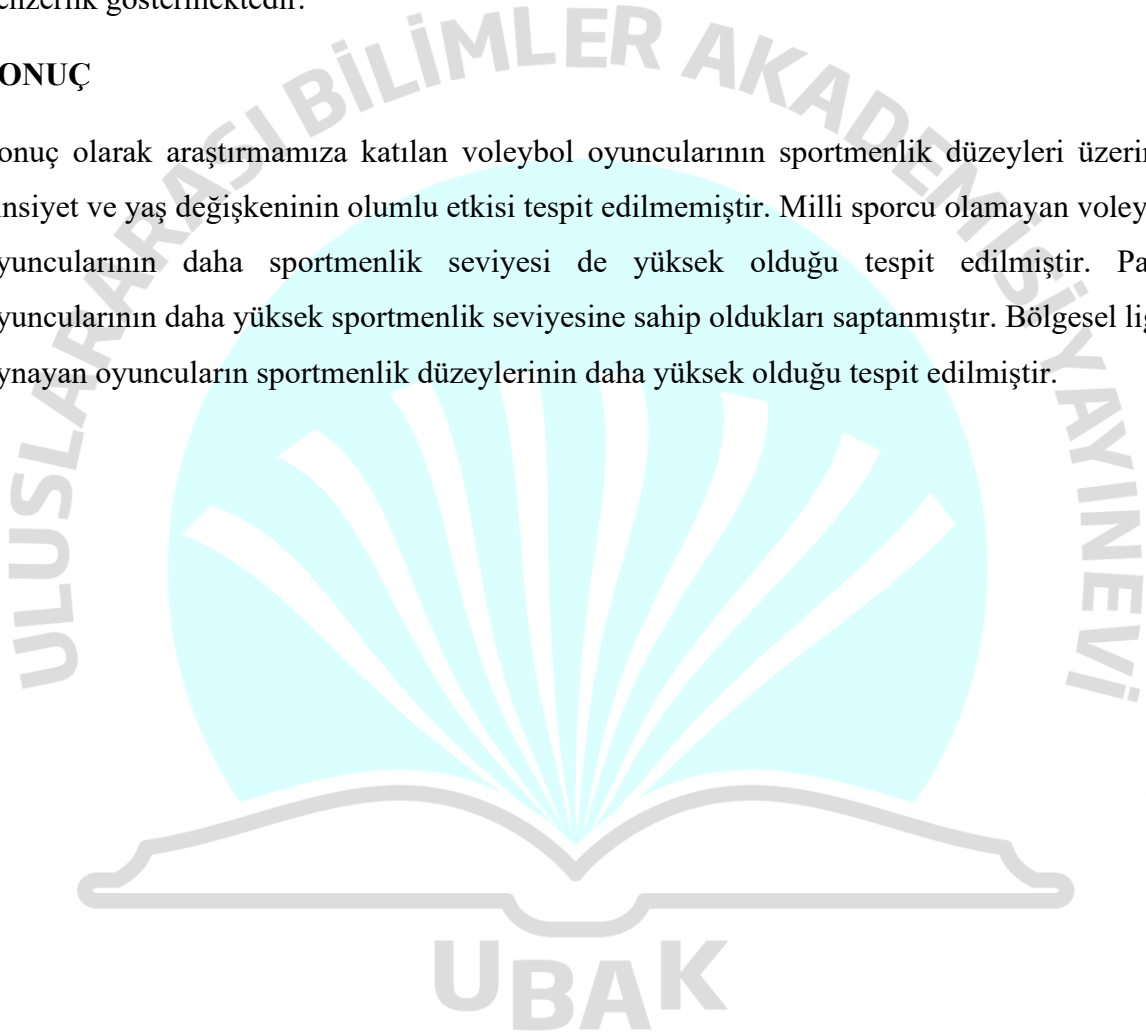
Literatür taramasında Özsarı (2018) yaptığı çalışmada çok boyutlu sportmenlik yönelimi ölçeği yaş değişkenine göre alt boyutlarının tamamında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptamamıştır. Bu bakımdan Özsarı’nın yaptığı çalışma çalışmamızın sonuçlarını desteklemektedir. Çalışmamızda cinsiyet değişkenine göre elde ettiğimiz sonuç incelendiğinde literatür taramasında benzer sonuçları olduğunu görülmektedir. Hacıcaferoğlu ve arkadaşlarının (2015) ortaokul öğrencilerin beden eğitimi ve spor dersi ile sportmenlik davranışları hissetme

üzerine yaptıkları çalışmada sportmenlik yönelimi ölçeği cinsiyet değişkenine bağlı olarak istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit olmadığını saptamıştır. Bu tespit bizim çalışmamızın sonucunu ile paralellik göstermektedir.

Kılıç 2019'da yapmış olduğu çalışmada milli spor musunuz? değişkenine göre çok boyutlu sportmenlik yönelimi ölçeğinin ve alt boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmiştir. Kılıç'ın çalışmasında tespit ettiği sonuçlar çalışmamızın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak araştırmamıza katılan voleybol oyuncularının sportmenlik düzeyleri üzerinde cinsiyet ve yaş değişkeninin olumlu etkisi tespit edilmemiştir. Milli sporcu olamayan voleybol oyuncularının daha sportmenlik seviyesi de yüksek olduğu tespit edilmiştir. Pasör oyuncularının daha yüksek sportmenlik seviyesine sahip oldukları saptanmıştır. Bölgesel ligde oynayan oyuncuların sportmenlik düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Balçıkanlı, S. G., & Yildiran, I. (2011). Profesyonel futbolcuların sportmenlik yönelimleri ve empatik eğilim düzeyleri. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9(2), 49-56.
- Çalayır, Ö., Yıldız, N., Yıldız, Ö., & Çoknaz, H. (2017). Hokey müsabakalarına katılan sporcuların beden eğitimi dersi sportmenlik davranışlarının incelenmesi. *İ.Ü Spor Bilimleri Dergisi*,7(2),27-37
- Gencheva, N., Angelcheva, M., Marinov, T., & Ignatov, I. (2017). Assessment of sportsmanship in case of institutionalized adolescents, deprived of parental cares. *Journal of Health, Medicine and Nursing*,42,103-109.
- Güllü, S. (2018). Sporcuların antrenör-sporcu ilişkisi ile sportmenlik yönelimleri üzerine bir araştırma. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 16(4), 190-204.
- Güllü, s., & Şahin, s. (2018). Milli güreşçilerin sportmenlik yönelim düzeyleri üzerine bir araştırma. *Electronic Turkish Studies*, 13(18).
- Hacıcaferoğlu, S., Selçuk, M. H., Hacıcaferoğlu, B., & Karataş, Ö. (2015). Ortaokullarda işlenen beden eğitimi ve spor derslerinin, sportmenlik davranışlarına katkısının bazı değişkenler açısından incelenmesi.
- Kiliç, S. (2019). *Spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin kişilik özellikleri ile sportmenlik yönelim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Kış Sporları ve Spor Bilimleri Enstitüsü).
- Koç, Y. (2017). A practice proposal for promoting sportsmanship behavior in physical education course: Constructing sportsmanship in juniors' games (CSJG). *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 212-227
- Özsarı, A. (2018). İşitme Engelli Voleybolcuların Sportmenlik Yönelimleri. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20(3), 113-122.
- Pehlivan Z, Konukman F, (2004). Fair play kavramının geliştirilmesinde okul sporunun yeri ve önemi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 2(2): 49–53

